

BIBLIOTEKA
Z. N. im. Ossolińskich
XVI-4025 IV

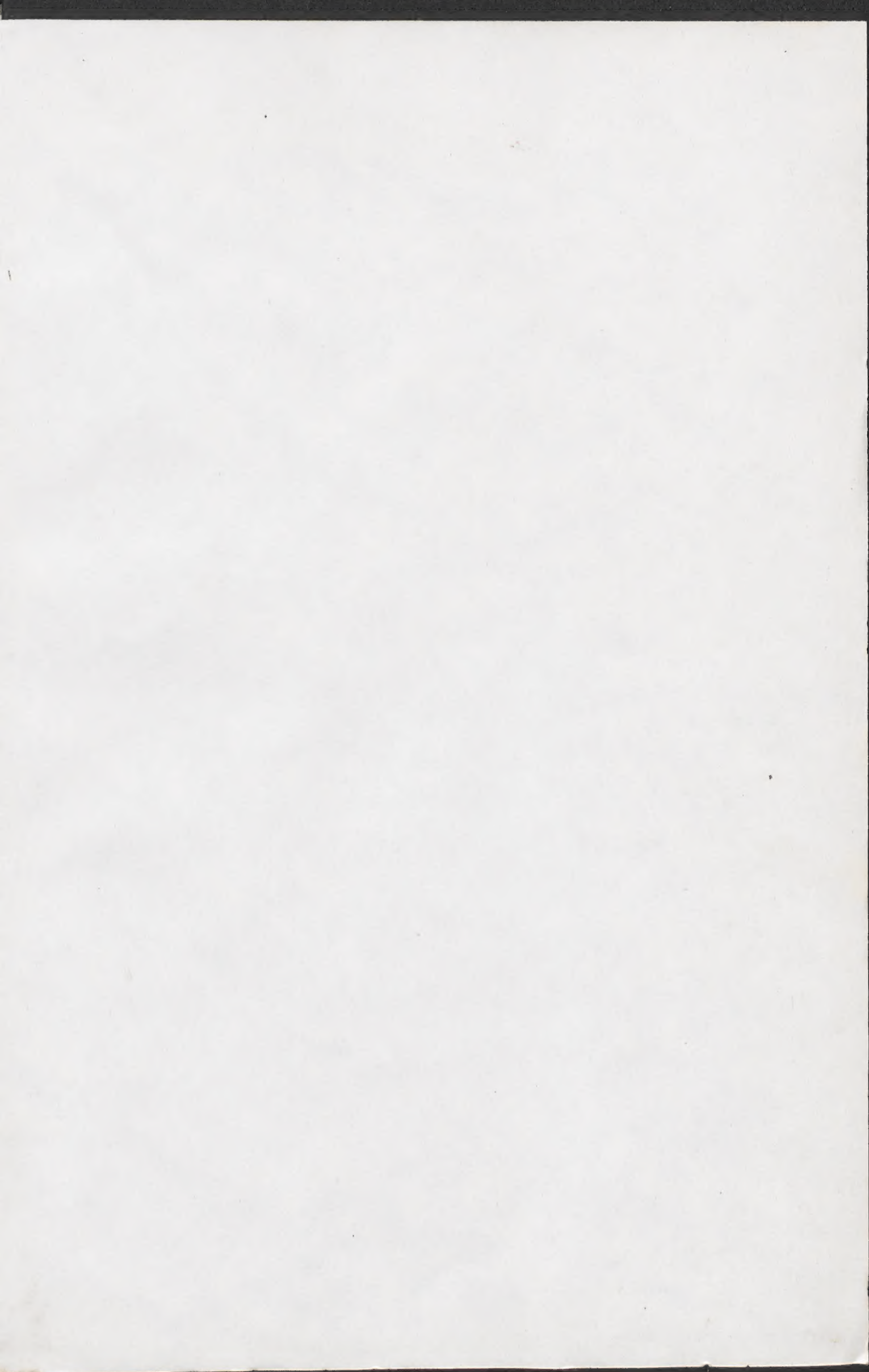
BIBLIOTEKA
Zakl. Nar. im. Ossolińskich

XVI

4025

1835
Liber sit, unusquisq; libro isto,
quia neminem capiet, signis illius
non careret.
Joannes Ferdinandus Meißner
de Berlin die 25 May 1691.

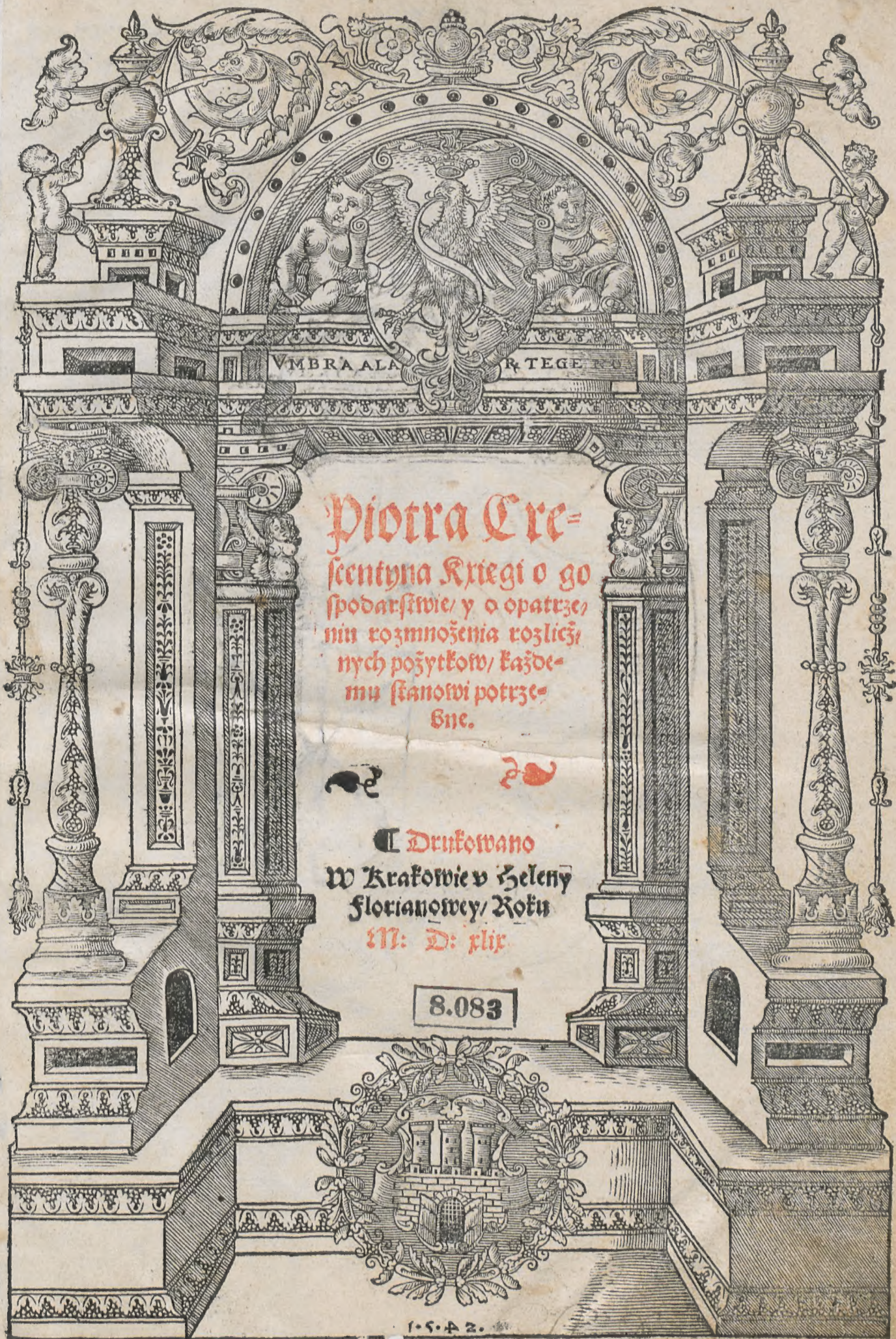

Hic Liber a p. p. memoria Illmo. Dno Scho. Dorny
Cassallanico vobis oblatus et applicatus. Oris tui
Rentensi. S. p. Rector, Cuius animo benevolus Lector non
prætermittat suffragium ferre.

XVI. F. 4025

Najasnyeyшему a miłosierdnemu

Panu/Panu Signuntowi Augustowi z łaski Bożej Kro-
lowi Polskiemu/ Kiedzu wielkiemu Litewskiemu/ Ruskim/ Pruskie/
mu/ Mazowieckiemu etc. Panu y Dziedzicowi.

Niestad inąd ta śmiałość y to bezpieczeństwo mnie nie przypa-
dło Najasnyeyszy a Miłosierdy Krolu/ iż będąc miłozem-
na poddana waszey Krolewstey miłości/ a niedźna wdowa
z
waszey Krolewstey miłości wspominać mam/ a praca
swa uboga W. K. M. ofiarować/ dedikować/ y w opiekę poruczyć/ ier-
dno iżem tho kiedys slychała/ iż przełożonym a zwierzchnim stanom/ pan
Bog siroctwo a stan ubogich z łaski swey osobliwie poruczać raczy/ mo-
wić/ pupillo tu eris adiutor/ acz strach z dawnych czasow to mi odey-
mować muszał/ ale zasze ta sława serca mi dodała/ ktorey/ tak y wiel-
kich iako y v namnieyszych stanow pełne vszy/ o tak miłosierdnym panu/
y o wszytkich łaskawych przypadkach/ ktore snadz nie tylko stanom a
osobom wielkim/ ale y chudym poddanem/ tanquam a vero patre pa-
triae in sse hoynie okazować poczęły/ co nie inszego nie sprawnie/ iedno
ony dary Pańskie/ ktore on zdawna nad tym siewierym narodem zawżdi
okazować osobliwie raczył/ aż do szczęsnego panowania W. K. M. w
ktorem y do tego czasu nie sse inszego nie okazało/ iedno co cnotliwym
poddanem od dobrego a miłosierdnego pana rozumieć było potrzeba/ A
iesliby w czym Pan Bog omieszkac raczył/ tedy/ tanquam vigilans cu-
stos gregis suae/ patrzac na nasze pokorne prozby/ z łaski swey swietey
W. K. M. hoynie przysparzac będzie raczył/ ktore Panu Bogu będzie/
my powinneyszy/ gdy będzie raczył nam w panu naszym (ktoremu te-
trzode swoje poruczył) dary swe swiethe/ a nam potrzebne obiasniać a
szerzey okazować. A iż ty kriegi y tytuł Petrus de crescentiis ina wszy-
tkie sprawe de crescentiis zawierai/ a tho iest o rozmnożeniu pożytkow
każdemu sthanowi potrzebnych/ y komuż inszemu własnicy miały być
przywłaszczone albo przypisane/ iedno W. K. M. iako they osobie/ w
ktorey sse wszytki ex crescentiae/ to iest rozmnożenie wszego dobrego Ko-
ronnego y wszętkich poddanych na wszem zawierai. A tak slych przy-
czyn Najasnyeyszy a miłosierdy Krolu nadzieia dobra odieła mi strach/
żem sse o to tak miłozemna poddana W. K. M. pokusiła/ a te swa w
Boga praca/ tak wielkiemu stanowi Krolewskiemu ofiarowała/ pomniac

na tho/ że za orłem latając/ wielętroć sye wiec y sroka pożywi/ abowiem
 pod cieniem tych tak szerotich strzydł/ siła sye nas drobnych á potrze-
 bnych zakryć á zachować może/ tibi enim derelictus est pauper/ prosząc
 przytym W: K: M. iako naszego miłosierwego á od Pana Boga nam
 danego pana/ aby nas chude swe poddane y nasze dobro pospolite W:
 K: M. od Pana Boga poruczone tak sprawować raczył tanquam ve-
 rus Petrus omnium crescentiarum nostrarum et pater patriae/ Z czego
 by naprzód chwala á część Panu Bogu sye mnożyła/ á potym sye szerze-
 ła a rozmnażała slawa y w postronne narody/ tak W: K: M. iako y
 tego swietego/ slawnego/ á szerotkiego Krolestwa W. K. M. za co my
 poddani tu Panu Bogu ochotniey wołać a prosić bedziemy/ gdy bedzie
 my znać tak dobrotliwego pana y z takimi cnotami nam potrze-
 bniemi/ ktore sye iuż nam hoynie okazować poczęły/ aby miły
 Pan Bog nam tu pociesze raczył ich przysparzać
 pokornie prosimy.

W: K: M:

poddana służebnica

Helena Florianowa.

Regeſtr y ſpoſob kſiag tych y

wszystkich rzeczy w nich opisanych okolo gospodarstwa domowego/ y wszystkich spraw/ pożytkow wieyszych/ rolnych/ syedlist/ dworow/ folwarkow/ budowania/ syania/ gumien sprawowania/ y iako wsze liyatie gospodarstwo domowe sprawować masz etc. tu bedzie krotko wypisany. A to taki sposob tego regeſtru bedzie dla lacnego szukania rzeczy tobie potrzebnych/ bo pierwszy za liczba znaczy liczbe kart/ a wtora liczbe be wieſzow ktora idzie ſrodkiem karty.

A

Alnus Castus drzewko/ co za moc ma

List 470. wiersz 20

Alnyz kiedy ſiac y o tego użyciu

216.

B

Budowania materia y sprawa fundamentu iaka ma być

33. 50.

Budowanie naprzod obacz iakie tham może być gdzie ſie chceſz ſadowić

17. 37.

Boiowiska abo gumna iako sprawować

150

Danie gdzie ſie nalepiey kochara

66. 49.

Dob iakiey roley potrzebuie tu ſianiu y o tego użyciu y lekarſtwie

168. 30.

Der iaki ma wrodzay/ ſpoſob a kiedy go

ſiac

183. 20.

Danie abo korbaſy iako ſadzić y o ich pożytkach.

225. 50.

Doje drzewko kiedy a iako ſadzić.

260. 30.

Dorag kiedy ſiac y o tego mocy.

261. 30.

Dzypia iaka ma moc

262. 40.

Dylica co za moc ma

271. 20.

Darſzcz kiedy ſie nalepiey kochara

273. 30.

Droſtkinie chropawe abo gniące gdyby ſie tak rodziły iako naprawić

391. 19.

C

Czaſu zimny czeładz co ma robić w folwarku/

List 40. wiersz 4.

Czemu w drzewach częſt od częſci oddzielona abo odłamana zaſ ſie zraſta

61. 30.

Cirpnie ie owocu ſkład pochodzi

65. 41.

Chłod owcam/ wołom/ iako czynić

145. 42.

Cieciarka kethora ieſt rodzay grochu co za ziemiie tu ſianiu potrzebuie y o ich użyciu

177. 40

Czarnucha co ieſt za rodzay y o ich lekarſtwie

List 191. wiersz 30.

Cebule kiedy ſiac/ ſadzić y zbierać/ y o ich przy-

rodzeniu itez naſieniu

List 208. wiersz 10.

Czoſnek kiedy ma być ſadzony/ zbieran/ y o

tego lekarſtwie

210. 21.

Czoſnkowi iako ſmrod odlać

211. 21.

Cwikle kiedy ſiac a co ma za moc

224. 20.

Chrzan iako ſadzić y co ma za właſnoſć

235.

Chmiel kiedy ſadzić

245. 20.

Czabr kiedy ſiac

249. 20.

Cyprys iako ſadzić y co ma za moc

269. 1.

Czas ku opatrzowaniu ſzczepow iaki ma być wybieran.

376. 7.

Czary ſłodzić nie bedą

467/ 6.

D

Drzewo ku budowaniu kethorych czaſow ma być rąbano/ y iako ſe teſz sprawować aby ſie w nim czerwie nie mnożyło

35. 46.

Drzewa na budowanie iakie trwałe bywają

36. 3.

Dom dla gospodarza dworskiego kiedy a iako ma być budowan

25. 4.

Dom dla czeładzi/ abo piekarnie/ y ſopy przy ktorey ſtronie dworu budować

25. 46.

Dwornika abo ratata ktory ma być urządz/

36. 30.

Drzewa gdy chceſz przeſadzać to maſz obacz/ aby ſie przywely

45. 22.

Drzewa roſnącego ſprawy iakie ſą

47. 38.

Drzewo ktore rodzi owoc czerwiny/ abo ktory rychło gniye/ iako naprawić

51. 26.

Drzewo ktore rzadko a mało rodzi iako naprawić

Samże

Drzewa w ziemi Mauritańskiemy czemu częſto kwitną y owoc dawają

52. 8.

Drzewa w cieſni abo w cieſni czemu ſubtelnych roſta

56. 15.

Drzewo ſtare odnie wić jebdy dobrze rodziło

62. 31. y 63. 3. Drzewa

Drzewa iednego ſposob iako odmieniać w
drugi 63. 20.

Drzewo leſne iako przemienie w drzewo do-
mowe/a zaſie domowe wleſne £. 65. w. 5.
p 45. £ 66. w 20. p 27. £ 73. w 45. £ 80. w
2. p 6. £ 115. w 22. £ 122. w 33. £ 131. w 10
Drzewo nieplodne iako weźymie płodnym/ y
iako ie odnowić 67. 32.

Drzewo ſamica od ſamicy iako poznać 67. 41

Drzewa yziola przeſadzaniem abo mieſcieſza
odmieniem mienia ſwop ſposob 68. 18.

Drzewo czerwiny owoc dawaigce iako na-
prawie 68. 44.

Drzewka niektore nie odmieniaſia ſie aliſh
przez ſiejenie 69. 16.

Drzewu ktore nie kaźdego roku rodzi moze
być lekarſtuo / czytania wyrozumiane 70. 23

Drzewa niektore czemu aż ku ſtaroſci rodzą-
70. 45.

Drzewo wſelkie czego potrzebuie ku ſwep by-
tnoſci/ a ktore rzeczy pamaiga ku roſnieniu
Drzewa iſeż ku obradzaniu 71. 20.

Drwory pańſkie przy wſiach gdzie a iako ma
ig być budowane/ według ſposobu niektorego
mieſtea 19. 40.

Drwor na górze iako budować 20. 40.

Drwor abo ſolwark iako wnątrz ma być ſpra-
wion 24. 10.

Drwor wſelki iak moze mieć luboſć na wa-
lech okolo mego oſadzenim/ abo theż okolo
ogrodu 497. 3.

Drzewu rożny owoc rodzącemu dla zbeyniey
wilgoſci lekarſtuo 76. 2.

Drzewa plonnoſć iſeż zły ſmak owocu ſkąd
pochođzi 80. 2/

Drzewo płodne rzadko ſie kocha przy byſtrych
wodach/ 84. 20.

Dwie przyeżymie nieplodnoſci ziemie 94. 20.

Drzewa abo ziela/ przyrodzenia ciepłego/ su-
chego/ y wroniaigcych owocow iakiego mieſtea
potrzebuig 99. 20.

Drzewo lewiey ſie kocha ſiejeplone niſzi kiedy
ſadzone abo ſiane 114. 40.

Drzewa z ſadzenia gałezi bywaig płodnieyſze
115. 10.

Drzewo leſne abo domowe gdy chceſ przeſa-
dzać co maſ baczyć 116. 46.

Drzewo krom korzenia ſadzić kromych czaſow
117. 42.

Drzewa twarde poroſy ciaſne matgce iako ſa-
dżić 118. 13. 23.

Drzewko wſadzone iako ma być oſypowane
ziemią na lato abo na zime 118. 39

Drzewkam niektórym y gałeziam nie wadzi
obcinać wirzechy przy ſadzeniu 119. 7.

Dwie drzewie bliſko ſiebie ſtoigce iako iedno
w drugie przeſiejeplić 130. 32.

Drzewa wſelkiego od czego ſtrzedz 377. 13

Drzewo chore/ czerwiny owoc abo kaſmienitſe
dawaigce iako naprawić 377. 42.

Drzewa zbeyniig żywnoſć iako wſkroćmić 378.

Drzewu y owocom zawadzie iako pomoc
£iſt 378. wirſh 14. y 30

Drzewo gruſtowe ſzare iako naprawić aby
rodziło/ 379. 3.

Drzewo iako przyprawić aby owoc przez ko-
ſciek rodziło 404. 27.

Drzewo gdyby poczeło bućznić dla wilgoſci
iako ie naprawić 404. 23.

Drzewa dobrze kwitnące czemu owocom chy-
biaig £ 59. w 40. £ 60. w 2. y 10/ £ 78. w 20.

Drzewo iako naprawić / ktorego owoc nie do-
zrało opada 382. 40.

Drzewo liſcie a gałezi tylko rodzące iako pło-
dnym weźymie/ 378. 1.

Drzewo bez korzenia iako ſadzić żeby ſie przy-
eło 117. 42.

Drzewa płodne y nieplodne
thu wſzytki rzede m iec be d z i e ſ /
gdzie o kaźdym z o ſ o b n a n a n t i / y o
ich ſpo ſ o b i e n a y d z i e ſ / z w ł a ſ z e a o
ich ſ a d z e n i u / ſ z e j e n i u / o k o p o w a /
n i u / r o z ſ a d z a n i u / p r z y r o d z e n i u / g n o
i e n i u / o w o c u z b i e r a n i u y c h o t a n i u
y t e ſ o w ſ y t k o c h t y c h d r z e w w ſ z y t
k i c h n i ſ z e y o p i ſ a n y c h / g d z i e o k a ſ
d y m z o ſ o b n a c z y t a i a c w y p i ſ a m i e
z r o z u m i e ſ / a t o b e d z i e d l a k a t w i e y
ſ z e g o p o k r i e g a c h ſ z u k a n i a .

- D Jabłoni 381.
- D Gruſce 382.
- D Oliwach 386.
- D Brzoſtiniach 388.
- D Morulach 392.
- D Migdalech 393.

Owlo.

D Wloſtim drzewu	398.
D Laſtowych drzewach	401.
D Wiſniach	403.
D Kaſtaniech	405.
D Pigwach	408.
D Cierze	411.
D Bobku	414.
D Figach	415.
D Maſagranathach abo pomagra- nach	420.
D Błogu	425.
D Morwach	426.
D Weſpuliach	429.
D drzewie oliwnym	433.
D Palmie abo o Daktyloch	437.
D Sorbach	440.
D Mircie	442.
D Pieprzu	444.
D Żalowcu	445.

**Wtóra część o drzewach nie-
płodnych/ które też przy domiech y
przy dworzach bywają,**

D Wierzbie	443.
D Żywie	450.
D Cierm	451.
D Zopolu o białodrzewie	453.
D Bezostie y o Wlezie	454.
D Szawinie	455.
D Jedlinie/ Świeczynie/ y o Mo- drzewu	457.
D Oliwne	458.
D Sosnie y o Ciſie	459.
D Debie	461.
D Jaworze y o Klonie	463.
D Buku	465.
D drzewie Jeſionowym y o Kłococz- nie	466.
D Przemielu y o Witwinie	467.
D Brzoſcie	468.
D Oſtreżnach	469.
D Buxbarnie	471.
D drzewie Oſlowym	478.
D Lipie	478.

**Drzewa w poſpolitoſci nie płodne
ktoby chciał ſadzić iako ma być ie-
bno od drugiego daleko ſadzone.
Naprzód Kaſtany przynamniey na 40. ſtop
od ſiebie ſadzić/ Liſt 485. wtrſ 6.**

Dab też nie daley
Gruskowe y tablomowe na 20. ſtop
Oliwne/ Figowe/ Leſzczyna/ Maſagranati
Pigwy/ Oliwy/ na 12. ſtop abo 15. Tamże
Wierzbe dwie abo trzy ſtopy od ſiebie/ a to p-
wſym wzgledem/ iako dla kołow/ przecia też
dla budowania/ inſy zaś ſpoſob ten ſadzenia
czytalgc tamże naydzieſ.
Zhopola/ Oliwa/ nie daleko od ſiebie/
Wiąz/ Brzoſty/ Jeſien/ opodal od ſiebie
Sosna y palma na 30 ſtop.
Inſich drzew ſadzenie rozum okaże.

F

Folwart gdy chceſ kupić co p-
czyć/ Liſt 39. w 23. Liſt 18 w 5. y 18.
Folwart bliſko miasta budować nalep-
pożyteczniey/ Liſt 19 w 26.
Folwart abo dwor iako wng-
wion Liſt 24 w 10
Folwart gdzie a iako obierać 142. 3.
Fazole (ktory ieſt rodzaj grochu) co za je-
mie a powietrza potrzebuie 176. 30.
Far zboże ktore tak Wloſy zow-
nature 181. 1.
Folkom ſpoſob taki ieſt/ a k-
Figi ſuche jako zachować 418. 38.

G

Gnoy drobny po Łkach rozmiotany roſci ie-
38. 14.
Gumiz iakiey przyczynny pochodzi 50. 20.
Gnoy okolo drzewa okładany ſam przez ſie-
nie nie ieſt 75. 2.
Gnoy zaſie barzo wodny ſkoblony dw-
Liſt 75. w 35. Liſt 76. w 12.
Gnoy ſwini drzewam ſkoblony 76. 17.
Gnoy iako ma być ſpran-
Gnoy drzewam ſłu-
Gnoiem ſuchem je ſzczep-
Gnoia para ſkodzi drzewom
kom y pakowiu 78. 20.
Gnoy iaki nalep-
Gnoy przez rok le-
Gnoy po roli iako roſt-
a iako wiele wozow na ktore pole woz-
Liſt 81. w 21. Liſt 83. w 12.
Gnoy w iagodach winnych ſmak traci 82. 9
Gnoy iako d-
lu nie było 83. 20.
Gnoy na ktorey części ogroda ma być po-
kładan. 85. 40.
Głina

Regeſtre

Blina zmieſzana z ziemią czyni pożytek zbo-
 żu w ſieczepom 94. 34.
 Wał goſi ſieczepione ſą doſtateczniejſze przy-
 chlepy owoc daſią niżej przez ſianie 114. 45.
 Gruby albo doſtyłu wſadzaniu ſieczepow ia-
 kie maſią być 116. 30.
 Gałęzi tu ſadzeniu iako ſtare albo też młode
 maſią być obierane 118. 48.
 Groch tu ſianiu iakiey roley potrzebuie 167.
 Groch ſłoneczny kiedy go ſiać a iakiey w 30.
 roley potrzebuie 174. 30.
 Gaſienice albo wgaſienice drzewom ſzkodzą-
 ce iako traſić/ Liſt 203. w 19. Liſt 378. w 44
 Gaſienice albo mbyce żeby naſieniu ogra-
 dnemu nie ſzkodziły 203. 40.
 Gorczyce kiedy ſiać a co iey za użytek 241. 40
 Gwoździłki ogrodne iako ſiać wſprawować w
 roſadzać 283. 10.
 Gruſtowie drzewo ſzare iako naprawić aby
 rodziło 379. 3.
 Gałętkroć bywaſią za oprawą ludzką czo ma
 piwcy obaczyć gdyby ſas chciał założyć 484
 Gumna w borowiſka iako ſprawować 150.

S

Szanuj co za ziemię potrzebuie a kiedy ſie nale-
 piey kochać o tego mocy 216. 40.

T

Jako ſie maſi z ſwym przednikiem obchodzić 38. 20.
 Jako ſie drzewa dzieli na częſtki ſkorych ſie
 ſkładają 49. 1.
 Jaka woda tu gnoynikom ſłuży albo tu żywno-
 ſci drzewa Liſt 83. w 40. Liſt 86. w 50.
 Jeczmięń gdzie ſie lepſzy rodzi 99. 32.
 Jazgony na iakiey roli maſią być ſiane 112.
 Jagda/pecki w plonki iako ſadzić 115. 34.
 Jeczmięń kiedy a gdzie ſiać pteż o tego lekar-
 ſtwie 161. 40.
 Jzop kiedy ſiać 257. 40.

K

Kwiecie/ liſcie w owoc na drzewie ſkład pocho-
 dzi 58. 30.
 Kriſzpeca moc w ſprawa tu rzeczęm roſtka-
 tym w ludzkim Liſt 208. w 15. Liſt 22. w 34
 Kriſzpeć iako był przed tym wzywany od ſha-
 rnych Philoſophow 109. 16.
 Korzenia roſtkaſtania dwolata teſtſy przyży-
 wa/ 113. 25
 Ktorpm obyczajem ma być ſieczepienie/ albo i
 to miieſta w latoroſli tu ſieczepieniu maſią być

obierane 114. 1.
 Kſhoremi drzewki roſy oſadzać dla obrony
 dworu/ winnic i też roſ. Liſt 145. w 3. p 20.
 Koſoſy od czego ialec nieſe preſtawiać w za-
 ſnecarą ſie 171. 38.
 Konopie kiedy ſiać a kiedy ſe też wybierać w o-
 ich użyciu 190. 20.
 Kąkol co za moc ma 192. 23.
 Kſhore pożytki ſiane maſią być preſadżane/
 kiedy ſe ſiać żeby inſzych pożytkow ſobie na to
 miieſcie naſiał 201. 8.
 Kretſy albo myſy ogrodne iako wynieſzać z
 ogrodow 204. 1.
 Kwiat w korzenie na lekarſtwa kiedy zbierać 204. 30.
 Kapuſte iako ſadzić/ Ktorp ſpoſob iey teſtſy/ w
 o iey lekarſtwie 205. 20.
 Kopr ktorych kylejpcow nalepien ſiać/ w o mo-
 cy tego naſienia 217. 45.
 Kopr włoſki co ma za moc 219. 3.
 Kmin kiedy ſiać a co ma za ſpoſob 220. 14.
 Koriander co za moc ma 221. 20.
 Kucmerki ſpoſob iaki 238. 40
 Kord żelazny iako trawdy użyć tak żeby m-
 ſe żelazo rzezał 237. 12.
 Kurza noge albo laktule kiedy ſiać 247. 32.
 Koſſaciec kiedy ſiać a co ma za moc 258. 32.

L

Leſejyna ſłodzik winu tu plodnoſci 68 13.
 Lebiotke białą przemienić w mielle 68. 24.
 Latoroſli iakie obierać tu ſieczepieniu 121. 36.
 Latoroſli wſieczepione czemu rychle wroſta-
 ją niżej w ziemię ſadzone 121. 46.
 Latoroſli z ktoroy ſchrony drzewa maſią być
 rzeżane/ 122. 17.
 Len kiedy ſiać a iakiey ziemię potrzebuie/ w o i-
 go naturze i też pożytku 186. 41.
 Liſciu pożytkow ogrodnych co mu nawiecy
 ſłodzik 199. 20.
 Lut albo por iako ſadzić a co tego za moc 213
 Łoboda iako ſiać 215. 40.
 Latoroſli w twikle iako ſieczepić może 226. 39
 Laktule iako ſiać preſadżać etc. 231. 10
 Lubſzeć kiedy ſieć 249. 43
 Liſi kiedy ſadzić a co też ma za pomoc 265
 Lawende iako ſprawować dla zimny 274. 20.
 Laktreca dobra iako poznać 282. 10.
 Liſt iako vmorzyć 397. 36.
 Łat w laſow ſpoſob 476.
 Łatki preteż ſtworzone a iakiego miieſta a po-
 trzebuie 477.

Łąkam miſcieſce y powieſcyrze takie ieſtby naſlu-
ſniemyſe 478. w 6. y 40
Łąki takiey ziemiſt potrzebuia tamże w. 15.
Woda ku Łąkam która nalepſza tamże w. 22.
Łąki ktorym obyczaſtem bywaia ſprawiani y
też odnawiani 479. 1.
Łąke chciałyby na polnych miſciecach mieć co
maſy wczynić Tamże wiersz 41.
Łąke ktoby chciał mieć iżby mogli na nien ie-
dnego roku ſiano zbierać a drugiego zbo-
żym oſiewać 480. 15.
Łąki wſſelkich ſprawowanietorzym obyczaſtem
bywa 480. 39.
Na Łąkach trawie mnoży Tamże wiersz 47.
Łąke zaſtarzał jako odnowić 481. 3.
Zbieraniu y zachowaniu ſiana/ y o tego po-
żytku/ 481. 10.
Łąki kiedy ſiec Tamże wiersz 30.
Łąſy/ Gaię ktore dobrowolnie roſtą/ ktorzy z
nich pożytek 482. 30.

M

Materia budowania y ſprawa fundamentu
iako ma być 33. 50.
Moc ſprawy niebieſkiey ku drzewu wſchodzą-
temu iako ſie ma 47. 30.
Mogdały ſie rodzące wczynić płodne 68. 37.
Miſcieſce ku ludzkiemu przebywaniu godne a-
bo ſłodkawe iako poznawać Ł 13. w 40. Ł 17.
Miaſta ze wſchodu ſłońca adkworzyſe/ (w 20
ludzie poſpolicie w nich zdrowi bywaia 16. 38
Moc y dla iakie miewać dla zagnatania
gnom 79. 2.
Miaſto nagnocenia roley aby winnicy rzo-
działe 82. 11.
Maſce winnicy y niektorzych drzew ſubtyl-
nych gałąſki iakie maia być obierane 119. 1.
Maſce ku ſzczepieniu iakie obierać 137. 2.
Winne kiedy ſiać a takiey ziemiſt potrzebite/
a iako ieſt ten natura y ſpoſob 184. 40
Mata ktorzy ieſt tego ſpoſob y o tego lekarſt-
wa 193. 30.
Mſyce albo waſienice aby naſieniu nie ſto-
działy co działać 203. 40.
Mſyſy albo krety ogrodne iako zabijać 204. 1
Moc wſſelkiego ziela dołgd trwa 205. 2.
Malon iakiey ziemiſt potrzebite y o ich mocy
228. 40.
Marchew co ma za przyrodzenie 238.
Mietle kiedy ſadzić a co ma za włoſnoſć 255
Materia/ a kiedy ſie nalepiey rodzi 263. 40

Maruna co ieſt za ſpoſobu a ſe czemu ſie go-
dzi/ 286. 40.
Maſtka winna co ieſt/ a co ieſt za moc iczy li-
ſcia/ 290.
Mrowki aby na drzewo nie laziły lekarſtwa/
Łiſt 376. w 30. Łiſt 430. w 43.
Mole aby ſiat nie laziły 436. 5.
Miedziane naczyńie aby nie rdzewiało 436.
wiersz 12.

N

Nauczka poſpolitha poznawania miſcieſcz ku
mieſtłanu godnego/ Łiſt 1.
Na Łąki koſki gnoy nalepſzy 80. 48. y 81. 1.
Na roli podgórney czego potrzeba 99. 34.
Na jednym dziale nie ſiać roznego zboża/
Łiſt 107. w 23. Ł 110. w 40. Ł 111. w 9.
Nowina rolna dla czego nazwana 102. 8.
Na ziemi muł ſtey po powodzi zoſtalczy ſiać
ſie nie godzi ani ſzczepić Ł 102. w 30 y 44
Naſienie zboża ku rozſiewaniu iakie obierać/
Ł 112. w 1. y 7.
Na niżynach/ mokradlinach albo w ciemnych
mieſciecach czym oſiewać 112. 37.
Na ziemiach suchych/ ciepłych/ a tłuſtych kie-
dy ſiać Tamże wiersz 44.
Naſienia drzewa w ſkorupach lub w peſtſce/
bywaia lepiſe jadrone niż ſzczepione 115. 3.
Naſienie ku rozſiewaniu iako dobre obierać
narzecz y ogrodne 201. 24.
Naſieniu aby mſyce albo waſienice nie ſto-
działy 303. 40.
Naſienie wſſelkie ogrodne iako zachować aby
go robaczy nie gryzły 204. 9.
Naſienie z rzecz y ogrodnich kiedy na chowa-
nie zbierać 204. 27.
Naſienie porowne albo cebulne iako zachować
205. 10.
Naczyńie albo ſgd czym wyparzać aby nie cu-
chneło 447. 20

O

O ſprawie goſpodarſkiej/ iako ma dziedzina
kupować/ iako ſie też z ſwym wrzednietem ob-
chodzić 38. 20.
O przyrodzeniu y włoſnoſci drzew tak pło-
nych iako y ſzczepionych 41. 1.
O poſpolitey potrzebie ku podziału mnożenia
wſzego drzewa 42. 9.
O rożnoſci rodzenia drzew rozlicznych 45. 1.
O iſtnoſci drzew y o początku ich rodzenia
Łiſt 46. w 50. Ł 48. w 38.
O

O

Regeſir

O przyczynie rozrastaſiania drzew 54. 50.
 O rodzaju liſcia/ kwiatkow/ y owocow/ abo
 też o ich ſpoſobie y przyrodzeniu 56. 40.
 Owoce wſzelki czemu a kiedy gnić poezyna 59. 10.
 Owoce z naſieniem wſadzony rychley wſcho-
 dzi 59. 15.
 O ſtawieniu y też oddzieleniu latworſſi abo
 drzewa 60. 30.
 Owoce ſmał przemienić jeden w drugi/ 64. 15.
 Owoce przez koſciek iako wezynie 64. 23.
 Owoce roznego ſmału wezynie/ y ſpoſobie-
 bnego w drugi przemienić/ Liſt 64. w 35. Liſt
 222. w 50. § 123. w 12. § 130. w 32.
 Owoce ciępkie ſkąd pochodzi 65. 41.
 Skoło drzewa płodnego co za praca/ abo ia-
 ka pilnoſć ma być czyniona 66. 17.
 Owoce drzew domowych czemu bywa wleſſy/
 a leſnych lepał geſſy 67. 3.
 O rozmaitoſci odmienieni drzew y ich leſo-
 waniu 67. 14.
 Drzech wleſſi ſkąd y wleſſiemu drzewu 68. 15.
 O rożnoſci rodzenia drzew według odmien-
 noſci czasu 70. 23.
 O zagrodzie y obwarowaniu ſolwartu abo
 dworu proſtego 22. 20. y 40.
 O gnoieniu ziemi/ o zagniloſci wilgotney
 ku potarciu drzewa 73. 30.
 O ſprawowaniu roſ/ ogrodow/ y też ſadow/ 73. 40.
 Owoce wleſſi z czego ſie zawiezuje 75. 48.
 Owoce woniaſcy wleſſiego kożenia wonia
 ięcego iako wezynie 78. 6.
 O wzytkach orania/ abo rozrywania ziemi 87. 10.
 O ſprawianiu oſiewnego pola 90. 50.
 O naprawianiu abo leſowaniu roley aby by-
 ła godna ku oſiewaniu 93. 50.
 O ſprawianiu roley gorney y też padaloroy/ 79 41
 O wies na ktorzych mieſcieach lepiey rodzi 99. 30.
 O ſprawianiu nowiny y też odlogow 100. 30.
 O czafſtech y obyczajach orania/ y chwafſſu
 prożnego wytrożenie 104. 1.
 Oraz czego ſie ma wyſtrzegac przy oraniu 105. 14. y 22.
 O ſianiu nauka poſpólita 106. 40.
 O ſpran le ſzczepienia/ ktora leſi e pl i nti co-

mienia ię ſie w ogrodne drzewa 119. 20
 Obyczay ſzczepienia iaki Liſt 122. w 33. y 49.
 § 123. w 13. 24. 45.
 aż do koſcia tego Kapitulum o tym czytać/
 O przyczynach drobnocſci y też ciępkocſci owo-
 cu drzew leſnych/ takież o przyczynie kłhora ſe
 może odmienić w ſwoyſkie/ abo w domowe
 obrocie 131. 10.
 O mieſcieach ktore ſą godne abo niegodne ku
 mnożeniu ſzczepia abo y zela 133. 10.
 O ziemi y o poznaniu iey płodnoſci y też płon-
 noſci 137. 50.
 O poſtożeniu pola ktore przyſłuſſza rola m dła
 ich płodnoſci 140. 20.
 O grodzey abo obronie winnic y ogrodow/ a-
 bo y roſ inſzych 142. 20.
 Obronę rzeczney wrodzie iaka ma być 146. 36
 O ſprawowaniu wzytkow rolnych/ iako o
 zbożu y o inſzych rzeczach ktore ſie na rolach
 plonnych rodzą 150.
 O gumnach y o boiowiſku 150.
 O ſrodolach/ ſpiżarniach abo o ſolach 151.
 Tę masz o rzeczach ſyanych tych
 ktore ſyę na polu rodzą y ktore z
 pola zbierają.
 O ſpieney y o ſpoſobie iey ſiania/ y rodzaju/ y
 y iakiy ziemie potrzebuje 153. 10.
 O Kz y abo o Zycie 160.
 O Zeczmeniu 161.
 O iſi gdzie a kiedy ſiać 164. 35.
 O wiſie y o tego wzytkach 165. 50.
 O grochu a to za roley potrzebuje 167. 30.
 O bobie y o tego wzytkach 168. 30.
 O ſoczewicy y o iey naturze 172. 40.
 O ſto. acz nym grochu 174. 10.
 O ſazeolu co za ziemie abo powietrze potrze-
 buje 176. 10.
 O Cieſtarce ktory iey rodzaj grochu y o iey
 wzytku 177. 40.
 O wyce y o iey ſianiu y też o iey wleſſoſci 178. 30.
 O ſtatarce gdzie a kiedy ię ſiać/ y gdzie ſie też
 nalepiektocha 179. 30.
 O zbożu ktore wleſſy farzomg 181. 1.
 O proſie y o iego ſianiu 181. 40.
 O brze y o iego rodzaju 183. 20.
 O mannie y co za ziemie ku ſianiu potrzebu-
 je y o iey naturze 184. 40.
 O nie a iakiy ziemie potrzebuje y o iego ſia-
 niu 186. 41.

Regeſtr

O ſpondiach	190. 1.
O ſzarniſiey o iey naturze y lekarſtwie	192.
O ſzoku y o iego mocy	192. 32.
O maſu y o iego ſpoſobie	193. 20
O rzebie y o iey naſieniu y teſz o iey ſianiu	195
O ſprawach ogrodnich y teſz rze-	
czy tych ktore ſie na nich rody	197.
O grodlatney ziemi potrzebnie	199. 13.
O grodlow ſiane albo teſz ſzczepienia/ kiedy a	
ktorych kriezycow ma byc	200. w 20. y 42
O grodl barzo wilgotny y ſuchy czym napra-	
wie/	203. 1.
O grodlowi godyby mrowki ſkodyly iako ie	
potraci/	203. 30.
O woc wſſelk ſz drzew kiedy a ktorogo czaſu	
zbiera/	204. 34.
O karuſcie y czo za ziemię potrzebnie y o iey	
wyſkach y lekarſtwie	205. 13.
O cebuli/ iako iſz ſiać/ ſadzić/ y kiedy iſz zbierać	
y o iey przyrodzeniu y teſz naſieniu	208. 10
O czosniku y o iego ſadzeniu y teſz lekarſtwie/	
	210. 21.
O plotuſcie y o iey ſianiu y teſz lekarſtwie	212
O porze albo Łuku y o iego ſadzeniu y teſz przy	
rodzeniu/	213. 10.
O Łobodzie y o iey ſianiu/	15. 40.
O Hanſu y o iego mocy	216. 40.
O koprze ktoroy h go kriezycow ſiać y o iego	
naſieniu/	217. 45.
O Wloſkim koprze y o iego mocy	219. 3.
O Kminie y o iego ſianiu y mocy	220. 14
O Komandrze y o iego mocy	221. 20
O Szafrańcu za kramy potrzebnie y o iey	
go zbieraniu	223. 1.
O wille y o iey ſianiu y mocy/	224. 20
O Baniach albo Korbaſſach/ o iey ſadzeniu/	
y teſz ſprawie iey/ y teſz lekarſtwie	225. 50.
O Ogorkach y o Cierulach y teſz o iey natu-	
rze/ y naſieniu/	228. 20.
O Malonach y o iey naſieniu	229. 40
O Łatuncy y iey ſianiu y teſz o iey lekarſtwie	
	231. 10.
O Piſternaku y o iego lekarſtwie	233.
O Sypnaku y o iego naturze	234. 50.
O Chyżanie y o iego ſadzeniu y teſz pożytku	
	235. 40.
O Marchwi y o iey przyrodzeniu	237. 30
O Kucmerce	238. 40.
O Kiodku a kiedy iſz ſiać	230. 1.

O Gorenicy y o iey ſianiu y pożytku	241.
O Rerzuſie y na ſaticy ſie ziemi rody/	243. 40
O Chmielu y o iego ſadzeniu	245. 20.
O Rzebuli y o iey ſianiu	246. 40
O Karczce nadze y o iey ſianiu	247. 32.
O Cigbrze	249. 20
O Lubieſztu	249. 43.
O Napie albo o Koinſu	250. 42.
O Kucie	252. 20.
O Szalwicy	254. 30.
O Mietece	255. 40.
O Kropie	257. 40
O Koſſaczcu	258. 32.
O Poleu	259. 30.
O Bazym drzewku	260. 30
O Boragu	261. 30.
O Bazyliey	262. 40.
O Majoran e	263. 40
O Liſiey	264. 50.
O Piſtny rucie	266. 40
O Rozmarynie	267. 30.
O Cypryſie	269. 1.
O Piſtynie	270. 10.
O Byley	271. 20.
O Rychu	272. 20.
O Barſe w	273. 30.
O Lawendzie	274. 20.
O S nanie	275. 30.
O Wionnicy	276. 30.
O R. polkach	277. 30.
O Kamie	278. 40.
O Stokilku albo Rylſzu	280. 10.
O R. kryty	282. 10.
O R. wozdyſkach ogrodnich	283. 10.
O R. ſzokach	284. 10.
O R. ſlazi	285. 20.
O R. marte	286. 40.
O R. ſzy y o iey wſſytkim ſpoſobie	491. 20
O woc kiedy a iako zbierać	379. 45.
O woc kto chce miſternie zbierać co ma czynić	380. 5.
O roznofci owocow rozbierania	Łamje.
O rzechy wloſkie ſwieżo iako zachować	400. 8.
O liwy aby ſad nowy nie wypil co czynić	436. 16.
O grodlu aho wridarze male iato ſprawować	485. cztay wſſytko kapitulam

P

W u Piaset

Pale na miedzica wilgotne z brzo ^o bwaia g na-	
lepsc y trwaljsze/	459. 9.
Powietrza z azazenie czysci/	463. 20.
Pestkam y igdram woda ku potrapianiu kto-	
ra nalepsza/	115. 50.

Kurz gliniane zdrowa woda czynią 21. 20.
 Kospadliny abo dzlury w żpiech jako maia
 być zaprawiane/ 33. 11.
 Nataia abo dwornika wrząd iaki ma być 36
 Koscziłki szczepione rychley się przymnią y to
 się niziż nasienia Ł45. w 35. Ł46. w 6.
 Kozg polna jako przemiennie w domowa
 68. 28.

Nathay abo młodarz gdzic ma mieć swe mie-
 stanie/ 19. 19
 Kola iako przelotami espydować maś 21. 25
 Kola chuda abo nieplodna iako naprawiać/
 Ł. 79. w 28 40. Ł 82. w 31. 48.
 Kola iako gnić 81. 48.
 Kobacz dla czego bywać iadowni 89. 41
 Kola iaka obierać ku rodzajności 92. 45.
 Kola przy modach abo między jezioro abo ba-
 gno między osiewać a iako i go obmarować

Kole barzo moſtre tżym naprawiać aby był	
rodzayne/	96. 41.
Kolny sposob iako ſie w ſobie ma	100. 10
Kolig iſta iako poznać	101. 15.
Kola tluſta kiedy ma być orana	104 36
Kolienbłotney me orać ani tż tacych tworaby	
z wozczyu deſzczem namoſta	105. 22.
Kola ttorego tżasi ma być ſprawowana	

Doznieś zwierzęt/	111.	14.
Dołg chudziato oświecał	111.	39.
Doznie drzewa w sie wsczęplone/ czemu tęg różny owoc dawałg	120.	42.
Dołg gdzie chcesz mieć płodną rżo maś oba- czać/	141.	1.

Kieżney wodzie obrona iaka ma być 146. 36
 Kdze tchora ze mgły bywa, pożytki ogrobnę
 żarajaceg/ iako oddalić/ 203. 13.
 Kzodkiew, kiedy siał a o iey wjytku 230.
 Kzodkiewko chce slobdę mieć 241. 4.
 Kzeżuche kiedy siał 243. 40.
 Kute kiedy siał y kiedy ię przesadzać 252. 20.
 Rozmaryn iako seżęcić/ chować/ y iako się
 z nim sprawować/ 268. 1.

Rumus sposob iati y co za moc ma 278. 40.
 Roza co za sposob ma y moc wlasna kwiatu
 a iato ig sadzic / okopowac / iato tez z nley czy-
 nie miodki / cukry / elektwarze / syropy / olejki /
 wodki / y tez o iey lekarstwie 491. 20.
 Rostok ktora moze byc z pola lubo z roley /
 498. 34.
 Rostok abo lubosc ktora moze byc przy win-
 nicy y iey owocu 499. 43.
 Rostok ktora moze byc z drzew innych 503.
 Rostok ktora moze byc z ogrodu y z ich
 giol. 505. 30.
 Rezy kiedy siaz a iakien ziemi potrzebuje 160.

S tudnie przy domu czeladnym iato budo-
 wać a na iakim miejscu 26. 50.
 Studnie iato maig byc dzialane / iato thez
 grodziska nalesc y dobroc wody poznawac /
 26. 23.

Studnia lepiej miec przed dworem / nizli w
 oborze / 27. 5.
 Studnia na polu kto chce miec / a kiedy ma bu-
 lat wody w ziemi / Zamje wiersz 10
 Studnia na mokrem miejscu iato budowac
 29. 22.

Szczepic iachorosi lepiej blisko ziemi / nizli
 na wierzchu / 61. 3.
 Szczepienia czas nalepszy 69. 15.
 Stawnie wolom y bydli iato maig byc bu-
 dowane 39. 6.

Soty abo spizarnie iato tez maig byc budo-
 wane Zamje
 Smrod abo iaka zagnilosc drzewam y owo-
 tom borzo szkodliwy / 73. 40.
 Sad aby dobrze rody / 79. 30.

Spusty wodami ku osuszaniu roli zakryte / i-
 kie maig byc List 105. w 47. List 110. w 1.
 Siemiona ktorego czasu rozsiewac List 107
 w 30. List 108. w 4. List 110. w 18. y 30.

Sianie wedlug biegu Kwiecica iakie ma byc
 List 108. w 34. y 49. List 109. w 5.
 Szczepom ktore ziola szkodza przy nich rosta
 te / 111. 2.

Szczepienie ktorym obyczajem ma byc / abo
 iato miejsca y iachorosi ku szczepieniu maig
 byc obierane / 114.

Sad kto chce zalozyc / chocia z pestek lub z na-
 siemna / szczepiac abo nasadzajac / a co ma na-
 pirwey obaczyc 115. 22.

Sadzenie szczepow wedlug miejsc gornych

abo padolnych ktorych czasow ma byc /

Szczepienia sprawa ktora lepsze plonki ud-
 mienia sie w ogrodne drzewa / 117. 19.
 Szczepienia rozmaitya sprawa / y ktorych
 Kwiecicow / 122. 29. az do lonca czytaj
 to kapitulum.

Szczepienie w wierzbie iakie ma byc 129. 38
 Szczepienie wina w brzozi iato sprawowac /
 130. 16.

Szpizarnie abo soty iato budowac 151. 33.
 Soczewice sposob 172. 34.
 Sloneczny groch kiedy siaz a iakien roley po-
 trebuje / 174. 30

Sianie rzeczy ogrodnych ktorego czasu nale-
 pze bywa / 201. 50.

Szafra iakien krajany potrzebuje a kiedy go
 zbierac / 223.

Szpinak co ma za naturę 134.
 Salwia kiedy sadzic 255.

Skoczek abo Dilycz co ma za moc y iakiego
 jest sposobu / 280.

Szczotki kiedy siaz y kiedy je zbierac 284. 10
 Slazu co jest za sposob 285. 20

Szczepienia rozmaity sposob / 374. 15.
 Siana zbieranie y zachowanie iakie ma byc
 y o iego pożytku / 481. 10

Slawy y wisnie / takiez y inshy owoc iato przez
 kostek przyprawic / 64. 23. y 35.

T rzyn rzeczy sluzg rodyzeniu y ku sposobu drze-
 wa lub ziela / 72. 24.

Tatarte gdzie a kiedy ig siaz a kiedy sie tez na-
 lepiey kocha / 179. 30.

Trzebulie kiedy siaz 246. 40

W iridarze cho jest siadania panoskie przy do-
 miech iakie maig byc 25. 37.

Wody w ziemi na niektorym miejscu chocia
 y suchym kto chce szukać / iato sie ma sprawo-
 wać / 27. 18.

Wody w polnocnych krajach iato szukać /
 28. 43.

Wode metng iato naprawic przezrzysig /
 List 29. w 16. List 33. w 24.

Wode z gory iato przywieść 29. 43.

Wody nowe iato doswiadzac tesli zdrowa
 abo niezdrwa 30. 2. y 10.

Wod przywodzenie iato ma byc na mlyny
 lub gdziekolwiek 30. 20.

Woda

Wode niezdrowa cypnig rury otowiane/
 List 31. w 34. List 10. w 31.
 Wapno dobre ku muirowaniu iako przypra-
 wować/ 35. 18.
 Wzgd diwornika abo ratala ktory ma być/
 36. 30.
 Woly dla czego parſzywieſz 37. 44.
 Wiatry zdrowe y też niezdrowe iako poznać/
 5. 41/
 Wode ludziom pożyteczną abo też niezdrową
 iako poznać 7. 50.
 Woda lodziom ktorana zdrowſza bywa/
 9. 4 v 33.
 Wode od jaſmierdzienta iako zachować/
 10. 23.
 Wrotha przy ſolwaniu iako maig być budo-
 wane/ 24. 33.
 Woda z ſniegu abo grabowa ſkodzi gnoio-
 wi ku oſładzaniu drzewia 85. 8.
 Woda ſłona abo z rudy barzo ſkodzi wſpę-
 tiennu drzewu/ 86. 27.
 Wgor dla czego zoſtawiać/ 101. 43.
 Woly przy ożnaniu za co wiezać/ 105. 1.
 Woda na pecki/ idra wſadzona iako ma być
 ku poſtapianiu/ 115. 50.
 Wodę rzeczną obrona iako ma być/ 146.
 Woly czym tuczyć/ 171. 27. (w 36.
 Wre kiedy ſtać na rękach wſadzić 178. 30.
 Wſſienice abo gſſienice iako tracić.
 203. 19.

O Winie w poſpolitoci. y o winnicach.

Winnica abo ſad przy domu goſpodarſkim
 iako a tedy ma być. 25. 14.
 Wino aby dobrze obrodziło iako uprawiać
 59. 20.
 Wino żeby tedz przyſtało rowno z trzeſnia-
 mi/ z ſłowami abo z gruſkami iako przypra-
 wić/ 64. 27.
 Wino ſadzone kiedy ſie nalepić kocha 67.
 Wina roſnącego od czego trzeba ſtrzedz/
 78. 32.
 Wino iakich ziemie potrzebuje/ 93. 16.
 Wino ktore drzewa abo pziola ſkodzi/
 111. 7.
 Winnicami/ ogrodom y rołami iako pomoć
 gdy ſz nazbyt wilgotne/ 143. 7.
 Winnia macica co ieſt/ a liſcia ley co za moc
 289.

Winnic roznaitoſc iako uprawiać 292.
 Wrožno i rodzaju winnic 293. 50.
 Wrozieczu ktore winu ſłuży/ 298. 30.
 Wpoſtanowieniu winnic iakie ma być/
 293. 47.
 W zimnych ſtronach gdzie winnice zaſładać
 299. 22.
 Wziemi abo rol. ku ſadzeniu winna gołney
 300. 10.
 Wziemi ku ſadzeniu winna gołna iako poznać
 301. 17. v 25.
 Wſprawowaniu ziemi gdzie ma być winnica
 301. 17. v 25.
 Wino iako ſie nalepić kocha 303. 35.
 Wnne macice iakie maig być brane ku ſadze-
 niu/ abo ie chować/ y w dalekie krajy zanosić
 303. 35.
 Ku ſadzeniu winna iakie gaſki abo ſutoroſſi
 obierać/ List 305. w 18. List 20. v 30.
 Wino kiedy a iako ma być ſadzone/ 305. 50.
 O roſtrzewianiu y odnawianiu macice win-
 nej/ 308. 30.
 Wnne macice ſhara y buczata iako od-
 nowić/ List 309. w 49 List 10. w 5.
 O ſzczepieniu macice winnej/ 311. 10.
 Łatoroſſi ku ſzczepieniu iakie maig być/ 311.
 Wina i ſzczepienie winne drzewo ktor. m ſto-
 ſorem ma być/ 313. 21.
 Wdrzewa winne wico abo z mſe go u ciwau-
 by wino roſło/ a ięby też razem owoc 317.
 317. 21.
 Kiedy obrzeczować wino y ięby drzewa na to
 ręk. ięby wino ſzczepione/ 314. 20.
 Jakim ſtatkem macica ma być roſpuszczona
 iako też niepożyteczne torzenie ma być od-
 niano/ 318. 50.
 O podpteraniu y o wiązaniu macice. 321. 32.
 Chłobnice z winna iako czynić/ 322. 41.
 Kto chce wino po drzewie y po tyłach puſcić/
 323. 3.
 O gnoieniu winnic y o wcinaniu koſzenia/ y
 tniego/ 324. 20.
 O wykoſowaniu winnic/ 324. 20.
 O zawiadach ktore ſie winu przogadzają/ a iako
 to im moze pogodzić 325. 40.
 O zachowaniu iagod ięby ſwieżych iako y ſu-
 chych/ 339. 101.
 Koſy i iako czynić/ 330. 33.
 O mocy iagod winnych/ 331. 20.
 O naczyniu winnic y o czasie zbierania iagod
 List 333. w 50.

Regeſtre

o ſprawianiu moſceju y wyjeſcyſciani/ 33 6.
o deptaniu wina aby z nich wino było/ Zam.
Co z iagod winnych może być działano ku le-
karſtwu/ 338. 40.
Suchy agreſt iako działać 339. 36.
Jako moſceż w ſedy ma być wlewan ku dlu-
giemu chowaniu/ 340. 20.
Jako poźnać moſceż roſtſworożony/ abo iako
woda od niego ma być oddzielona/ 341. 40.
Jako wino opatrzać/ 343. 43
O przechażaniu wina/ y o odwarzaniu
abo berowaniu ſedom. Zamże wirſ 40.
Ciaſ y też obęczya koſtowania wina ktorzy
ma być/ 315. 50.
Jthorego czaſu ſie wino narychley wzbury y
zmazi/ a iako opatrzać aby to nie było/ 348
Metne wino iako weźmyć cęſte/ y przeprze-
ſie przyprawiać/ 351.
Jako wino białe może być w taſg barwie prze-
mienione/ 353. 40
Jako wino przemieniać z jednego ſmaku w
drug. 355. 10.
Jako wino y ſedy mogą być wolne od pleſni/ 357.
Jako opatrzyć żeby wino nie ſkwaſulało/ 360. 4.
Jako ma być ocet działan z wina/ 361. 10.
Jaka ma moc ocer y thej ſorop z niego weźy-
mion/ 362. 50.
Dwinty o tego mocu/ 364. 20.
Starym ludzom/ meżom młodym/ wino co ieſt za lekarſtuo/ 365. 29
Wino ſtechle abo pleſniar naprawić/ 445. 4
Weze wyz m/a/ 466. 27.
Wirdarze abo małe ogrodki iako ſprawo-
wać. 485. 40.
Wbud wiodm mieſce ktorym obęczyem ſza-
rować/ 485. cęptay to kapitulum aż do koń-
ca o tym:
Wirdarza w ieſkoſe iaka ma być y też ktorim
obęczyem drzewa y ſied enia w nim ma y
brć/ 488.
Na walech około dworu iaka też może być ku
boję ſprawiana abo około ogrodu/ 497.
Zamże y daley napdyſz o thych wirdarſkich
roſtopach cęterzy kapitulo aż do końca.

3

Ziemie ſpoſob ktoraby miała w ſobie doſtha-
tek wody iako poźnać/ 27. 27.
Znać pewne a nieomplatace poźnawania wo-

dnego mieſtea/ 28. 3. y 30
Ziemie eoby w niej była woda ſiarczana iako
poźnawać/ a iako ſie reſtrzedz dla zaraże-
nia/ 28. 49.
Zaple abo kadłuby ku zachowaniu wody iako
ma y być ſprawowane/ 31. 44.
Ziemie mokrey nie orać wezy Palladius ani
rozrywać/ ani też barzo suchey/ 88. 38.
Ziemie abo rolg wielekroć orać/ 88 60
Ziemia głoſo kopana ieſt iadonita y drze-
wam ſzkodliwa/ 89. 47.
Ziemia sucha y chuda do wina ani do zboża
niegodna/ 93. 23.
Ziemie mokra y wilgotna a kſhemu niepo-
dga iako naprawić. 95. 9. y 20.
Ziemia zimna iakiego oſiewania potrzebuie
Zamże wirſ 47.
Ziemie zaſtługa y ciepła/ kiedy oſiewać 96.
Zto gdzie ſi: lepiey rodzi/ 99. 31.
Ziemia ktora ſar y oraćże zołowina żywa/ 163. 2. y 15.
Ziemia ktora zow y oparzysta/ dlużna ieſt ku
rodzeniu/ 103. 30.
Zagoniednego orania iako długi ma być 105. 6.
Ziemia sucha/ biała/ kretowata iako ma być
orana/ 105. 10.
Ziola ktore ſie iagadziag weſ: oſet roſtge 111.
Zboże abo ſiemonia ktore wedle ſiebie (w 22
ſtać mogą. Zamże wirſ 36.
Ziemie ſłona iako naprawić 112. 27.
Zagrodki z ktorzych potym ziola abo thej y
bieżepny przesażatg iako ie czaſu zimnego ob-
warować. Zamże wirſ 47. Liſt 113. 18
Ziemie białg/ kretng/ wapienng/ niegodna
ku wſadzaniu bieżepow iako naprawić 116. 39
Ziemie godna abo niegodna ku ſadzaniu bie-
pow ma y przodkiem obaczyć/ 117 5. y 14.
Ziemie płodna iako ſprawować 134. 6. 10 20
Ziemie rodząyna iako poźnać. 138. 35.
Ziemia ktora ieſt zbożu przywoſta/ 139. 1.
Ziemie kługa/ chuda/ ſłodka/ y ſłona iako po-
znać/ 139. w 12. y 22.
Ziemia ktora winnicam ſłuży/ Zamże.
Zota/ yſemce/ y inſze zboża iako na długie cza-
ſo zachowywać. 152.
Zto iakiey roley potrzebuie ku ſianiu/ y o ie-
go wyſtęim ſpoſobie/ taliej y o tego żniwie/ 160. 20.
Ziemia ogrodom ktora ieſt nieprzyemna- 198. 16.
Ziola

Ziola kthore ſie trzewig a mięſzo wſtę iako
 ſie z nimi ſprawować/ 202. 16.
 Ziemię twardę/ ſypką a gliniąſtą w ogro-
 dzie iako naprawić/ Zamje.
 Ziemię wilgotną y drzewa w ogrodzie iako
 naprawić z ktorych ſie owoc czywiny rodzi/
 379. 20.
 Zaiące przy domu y inſze zwierzęta iako cho-
 wać/ 167. 20.

Żuż tu będzie re
geſte inſzy o zwierzętach do
 mowych y o ich wychowaniu/ zwła-
 ſzcza o tych ktore ſwe wſi chowają/
 tak tu potrzebie iako y tu lubości
 ludzkiej/ a to napierw o koniach/
 y o ich niemocach y lekarſtwie/ po-
 tym o bydłe rogatym/ iako ſa bycy
 krowy/ wołowię/ potom o owcach/
 baraniach/ y o ich pożytkach/ o ko-
 złach/ kozach/ y kozłach/ o ſwi-
 niach etc. o pszech/ o paſterzoch o-
 wiec etc. co rzędem wſzytko. nay-
 dzieſz czytać.

O wybieraniu lat koſiſkich pſwierżopet do ſta-
 da y o ich zębów zżucaniu/ 510. 20.
 Jako poznać oſſobe do brnych zębów y ſwie-
 rżopet tu przypuſzczeniu do ſtada godnych.
 511. 40.
 O wychowaniu zębienia nowo wrodzonego/
 513. 40.
 O chwytaniu y obieżdzaniu abo wtroceniu
 zębów/ 514. 30.
 Jaka ma być ſtroja y pilność okolo koni/ 516.
 Nauka obieżdzania y ćwiczenia koni/ 517. 20.
 Jako poznać cudnego konia/ 520. 10.
 O znamionach cudnego konia przez zlego/
 521. 4.
 O niemocach koſiſkich przyrodzonych/ 522.
 O bolęzłach koniom przygodnych naprzód
 o kołzach/ 524. 40.
 O niemocach koſiſkich y o ich lekarſtwach.
 528. 20.
 Niemac koſiſk z wiatru/ z zbytniego obiedze

ma ieczniemia y owſa/ abo z zachyżymania
 moczu/ iako leczyć/ 529. 12.
 O niemocy ochwatowej/ 530. 30.
 O niemocy zapalenia/ z ktorego pochodzi di-
 chwawica/ 531. 20.
 O wietrznym ochwacie/ 532. 10.
 O suchotach abo gdy koſiſt nie chce być/
 532. 50.
 O biegunce koſiſkiej/ 533. 41.
 O wozgrzywoſci abo o noſie/ 534. 23.
 O zalebleniu głowy koſiſkiej/ Zamje w 50.
 O boleſci oczu/ 535. 44.
 O ſadnie y inſzych wrazech na grzbiecie/
 536. 31.
 Przy kaźdem goſieniu ran koſiſkich co ma być
 za pomoc/ 538. 24.
 Jako włoſy narastać na ranie zagołoney.

538. 40.
 O niemocach lubo wrazech ktore ſie nogam
 przydawają/ 539.
 O wypleceniu abo wywinieniu Zamje w 43.
 O niemocach pierſnych 540. 32.
 O Mulech 541.
 O Oſlech Zamje w 40.

Tu zaś będzie o drugim by
 dle domowym iako ſa bycy/ krowy
 y woły/ y też o inſzym porząd
 wypisane.

Bydla wieſkiego kto chce nabyć rogatego/ ia-
 kie krowy ma ſkupować/ y iakie byci obierać/
 543. 20.
 Jako krowy z byci abo z wołmi maig być cho-
 wany y trzymany/ 544. 13.
 Jako krowy tu bytom przypuſzczając 545. 10.
 Jako młode woły chować/ kiedy a iako ſe czy-
 ſcić y na robocie uczyć y wprawiać/ 545. 41.
 O skupowaniu wołow/ iako dobre poznać/ a
 iako ſie z nimi obchodzić. 547. 10.
 O niemocach wołow y leczeniu ich/ 548. 10.
 O rozlicznoſci wołow/ krow/ y o pożytkach
 z nich/ 550. 10.

O Owcach.

Jako zdrowe y chore poznać/ a iakie obierać
 na ſkupowanie/ 551. 10.
 Jako chować owce y gdzie maig być paſione
 Zamje w 13.
 Jako owce chora poznać/ 554. 1.
 Jako owce ſpuſzczając z barany/ iacy też ſamcy
 maig być/ a wiele owiec iednemu/ a iako dlu-
 go owce

go owce i owce. 554. 20.
 O jeździe strzyżenia owiec / a iako ie po strzy-
 żeniu chować. 555. 30
 Jako owce stare poznać. 556. 10
 Jako owce doić / y siry chować. Tamże.
 O niemoczach owieczych y leczeniu ich. 557.
 Jako baranki chować y czyścić. Tamże 40.
 O pożytkach z owiec y z barankow. 558.
O Kozłach / Kozach y kozletach.
 Ktoby chciał kozicy trzody nabyć / i takich koz
 nabywać / y iakie im pastwiska obierać / y też
 o ich lekarstwie. 559. 11.
O Swiniach / Kiernozach y Wie-
prach iako ie obierać / chować / o ich leczeniu /
zdrowiu y pożytkach. 560. 41.
 O lekarstwie Swini. 563. 23.
 Jako psy chować / czwiczyc / y iakie
 obierać / y o ich pożytkach. 563. 50.
 O pasterszach iakie obierać / a iako ie chować.
 565. 50.
Tu też bedzieś miał o Pta-
kach domowych y o ich wychowaniu / nasa-
dzeniu abo ich umozieniu / a potym iako im o-
de wychować.
 O Pwiciach y o ich sposobie. 571. 1.
 O Bajanach. 577. 20.
 O Geslach. 574.
 O Kaczlach. 575.
 O Kogutach / Kokołach y o ich kureczkach /
 a iako sie z nimi sprawować. 576.
O Golebiach:
 O golebiach y o golebiaczach. 580. 1.
 Jako nowe golebińce osadzać. 581.
 Jako chować golebie już przypieczone. a czo
 ja wolarzich ma być. 582.
 O golebiu opiekuna golebiego iaki. 583.
 O pożytkach goł ebi. 584.
 O Krukach abo Sinogarskich. 585.
O Peżołach.
 O peżołach a o wybieraniu ich / y też o ich mie
 sceja godnego wybieraniu. 587. 30.
 Jakie maig być hule peżołam. 589. 50.
 Jako sie peżoly rodzą. 591. 1.
 Jako peżoly dobre poznać na kupienie a iako
 ich szukać. 591.
 Jako peżoly chować y zachować. 593.
 O szkodach peżelich / a iako ich bronić abo ie
 naprawiać. 596.
 O żywocie / naturze y dowcipności peżol. 598.

Kiedy a iako sie peżoly roją / a iako ich wypić
 przewidzieć. 599.
 Jako peżoly wyroszone zbierać y zamierać. 600.
 Jako a kiedy miod peżołam podbierać abo la
 żbić. 602.
 Jako miod od wosku odleżać. 604.
 O pożytkach peżol. 605.
O Myśliwstwie / to jest o ro-
zmaitey chytrosci imowama ptha-
kom / Zwierząt / tak na ziemi iako y na wodzie
żyjących / y też o ich naturze / chowaniu y cze-
wiezeniu ich ku imowaniu ptaków innych.
 O łowienniu ptaków w pospolitosci. 609.
 Ktorem był pierwszy wynalezca łoweinla ptha-
 kom. Tamże. w. 16.
 O Krogulcu. 616.
 Jako czubnego y dobrego poznać Krogulca
 611.
 Jako krogulca wychować / wnosić y czwiczyc
 611.
 Jako sie z krogulcem obchodzić / zwyczają gi
 żby od pana nieuciekł. 612.
 O niemoczach krogulczych y o ich lekarstwie.
 613.
 O Zastrzable. 615.
 O Sokolech. 615.
 O rozności y czudności poznania Sokolow
 616.
 Jako Sokoly chować / wnosić / wprawiać y
 puszczać. 617.
 O chorobach ktore sie Sokolom przydawa-
 ją. 618.
 O małych Sokolech. 619.
 O Karogach. Tamże.
 O Orlech. Tamże.
 O Sowach y o Sowlach. 621.
 Jako ptaki łowić sieciami po Włosku. 622.
 Drugi kunszt iako łowić ptaki wodne. 623.
 Jako na ziemi kaczki abo inne ptaki łowić.
 623.
 Jako zimie czasu sniegu ptaki łowić. 624.
 Drugi obyczaj pospolity łowienia ptaków ro-
 zlicznych / iako są golebie / Sinogarskie / y in-
 ne ptaki średniej wielkości pospolite 625.
 Wywa też inny obyczaj sieci ptasniczych kto-
 remi łowia ptaki rozliczne zwałają na smie-
 gu. 626.
 Drugie sieci na ptaki bardzo subtylne ktore są
 w paleczyny / iako przyprowadzić. Tamże.
 Drugie sieci ktorem łowia kurepaty. 627.
 E Dru.

Regestr.

Drugi obyczaj łowienia Kuropatw y Cietrze
w y przepiorcel 627
Jako ptaki siłem łowić zwłasczą drapieżne.
628
Jako ptaki lepem łowić. 630.
Ptaki wodne jako kaczki y inſze jako lepem łowić.
631.
Wierſe ptaki/ jako ſa Sroki/ Wrony abo ſow-
wi/ y inſze lepem jako łowić. 631
Jako ptaki z kuje ſtrzelać abo z ludw na
drzewie abo na ziemi. 632
Dugie fortele łowienia ptaków. Tamże.
Ptaki ku wtuczeniu/ jako Zarzbie/ Kuropat-
wy/ Cietrzewie y inſze/ jako chować. 586
Zwierz wſzelki jako łowić:
Wilk/ Wieprze/ Zaięce/ Liſki jako łowić.
633
Jako siłem zwierze łowić. 635
Jako Wilki y Liſki ſtepićzami abo ſłopeza-
mi mować. Tamże.
Jako zwierzęta dołem łowić zwłasczą wilki.
635
Wieprze dzikie dołem jako łowić. 636
Na zaięce/ liſki/ y wieprze gdzieby winniczami

przeſtadzali taki dol wejmić. 637.
Drugie fortele łowienia zwierząt. 637
Liſki w tamach jako łowić. 638.
Krolki jako łowić. 638
Jako Ryby łowić. 639. (567
O chowaniu Zaięczow y inſzych przy domu.
Ryby jako ſieciami łowić.
640.
Jako ryby ſkrzypkami lubo wterkami imo-
wać. 642.
Jako wedami ryby łowić. 643.
Wapnem jako ryby łowić. 644
Jako ryby łowić naczyniem ktore Uſcia abo
oſietę zowa. 645
W rybach zachowaniu ich/ a jako Gadaw-
ki budować. 568.
Item w kriegach dwanaſkich oſtat-
nich tych wſzytkich rzeczy wyſſzey
opisanych krotkie zebrane napdziej. 646.
Tamże też daley bedzieſz miał nauke czo ma-
być czyniono abo robiono kaźdego Kwieſieca
686.
Zaleczanie goſpodarſtwa w epiſkiego. 698.

Tu też inż będzie oſobliwy Regestr na wſzelkacie niemocy
lud ſkie z tych zioł y z inſzych rzeczy tu wypisanych obaczone/ wedle porza-
dku obaczadła/ ktory dla łącznego należienia iakieykolwiek niemocy ieſt
położon/ a on rychło wkaże lekarſtwa przeciw niemoczom rozmaitym.

21
Artetyle/ to ieſt/ bo-
leſe w ſlawiech leczę.
281 w rſj 6.
291 34.
23
Wliżny na twarzy a-
bo inſze zmaży leczę.
397 38
Wolaczki w ſpygi le.
419 49
Wolaczki zapalenie
leczę.
444 11
161 34
162 12
194 10.
Wolaczki na wterſiach
niewieſciech leczę.

172 2 19
228 10
401 28
Wolaczki przedziawa
193 18
401 13
Wolaczki mſteczę
444 18
Wolaczki wngtrę le.
401 14
Wiegunte leczę y za
ſtanawia
263 35
291 35
363 5
384 21 50
388 2
403 5
410 30

443 30
444 1
456 33
461 10
462 48
470 9
493 18 50
495 45
Wiegunte krawaig le-
cę.
268 39
332 6 11
410 20
417 44
424 40
425 11
426 12
428 25
450 33

496 8
Wiegunte dawna
zaſtanawia.
172 4
284 41
Brzuch odmiel cza.
180 18
Brzucha boleſe leczę
250 30
Wrodawki ſpadza.
210 17
248 43
Wiodr holenie odda-
la.
215 23
C
Ciało wſuſa.
12 17
Ciało ſienoſe czyni.

180 16	258 24	450 40	428 27
Ciała wſytki zatwar	273 14	494 20	Głuchosc napra-
dzałosci mleczy.	Ciepota wilgotnoſc	Febre tertiane leczy	wia y z roppie cziſci
279 3	w oſciech wyſuſa.	363 12	397 30
Ciała gorące oſc le.	496 23	Febry długie leczy.	Głos naprawia.
413 35	Człowiek na wgród-	423 46	178 3
428 42	bie leczy.	Febre czwartego	208 5
Ciała dobra wona-	407 49	dnia leczy.	212 4
noſc czyni.	D	447 10	Gorączkę oddala p
413 16	Dychawice leczy.	Plegmatikom/Cole-	leczy.
419 40	229 40	ratom y Dietantoli-	228 2
Ciała zagrzewa.	307 25	kom lekarſtwa.	232 30
419 30	445 24	472 40	248 25
Człotki ſchnące leczy	460 46	Fiury główne do cz-	278 26
194 13	Dychawice ſtara kō	łotow zſtepować	291 2
Człotki powleczeniem	ra pochodz. i ſlegmy	medopuſzcza.	388 7
zarazone y drżące	liptey leczy.	414 2	Gruź leczy y od-
leczy.	242 36	Fiurum do gardła a	mleczka.
207 2	276 13	in do izepczka ſciekać	172 21
Cheć iedzenia czyni.	Duſznoſc w ciele le.	prom.	193 19
12 3	245 7	388 15	266 23
210 2	385 20	Fiſtuly/ to ieſt rany	280 3
243 19	460 42	dyrujące a glebotie	286 28
256 43	Dziąſł mied odda-	czyſci y goi. 291	Głiſty zabija y wyl-
273 31	la.	G	padza.
391 41	444 10	Głowy zawracanie	175 37
405 1	Dymy grube ſmutel	leczy.	180 38
410 41	czyniące oddala.	257 1	192 13
413 43	365 10	262 29	257 24
436 35	Dzietci iſby rychło	263 5	270 43
Cheć woſc abo żądza	chodzący.	268 29	278 25
cieleſną pobudza.	208 3	Głowe czyſci.	392 2
12 36	E	210 5	211 35
180 47	Emdroidy/ to ieſt cie	Głowy bolenie z ſe-	247 27
180 19	czemie krwie żądzu	bry leczy.	397 30
196 29	leczy.	413 37	425 3
210 2	425 1	Głowe chłodzą y bo-	428 44
215 19	Electuarz z ſolu Ro-	leſc oddala.	450 43
222 12	żanego rato czyni.	248 37	J
224 16	493 25	291 30	Jeżyk z wilgotnoſci
233 42	F	Głowy boleſc z kolery	wyſuſa.
229 28	Plegme z pierſi y z ſo-	abó z krwie vſtra-	208 5
248 45	łodka wywodzi y	mia.	243 7
303 42	traw.	232 7	268 38
397 21	247 23	Gmidy traci.	Jeżyka boleſc leczy.
461 4	281 6	225 36	428 27
Cheć woſc cieleſną	451 13	Gardło czyſci.	Żad wſełti od vſka-
roſtramia.	Febre vſtanleżną	212 5	żenia wywołaga.
471 6 26	leczy.	428 47	211 30
Ciepota abo Jeżyk żel	281 6	Gardło bolące leczy.	215 18
w gardle wpałły pod	401 40	245 33	E 11 254
noſi.			

254 13	232 4	365 7	446 20
Jad z wngtrza wp-	246 34	Krew z rany zaſtana	Miozg zagrzewa p
gania.	Kolere cypwong le.	wia.	peſila.
211 33	493 32	291 37	264 39
257 17	Kolite to ieſt darile	Krew z żył z aſtana	269 50
385 40	w żywoſcie leczy.	wia.	415 2
400 30	12 15	172 14	251 7
401 8	247 20	Kordyate leczy.	Mleko niewiaſtam
401 32	250 34	262 30	mnoży.
313 17	276 11	263 4	217 41
415 2	Kolere mnoży.	268 30	118 42
446 3	4 19	281 6	232 7
464 2	Kichanie pobudza.	381 3	Mleka zaprażenie
Jelie rany pwngrza	y mozg cypſci.	424 6	tal niewiaſtam iako
leczy.	242 35	493 23	y boku leczy.
332 32	275 5	496 1	256 37
Zintaſt aby niepleſ-	445 17	Kamień w nerkach y	Mleko z pierſi plyną
niał.	Katarum leczy.	w mecherzu łamie.	ce ſtanowi.
271 10.	258 21	180 39	172 17
K	Kto częſto wracza a	180 40	Mlece boleſe odda.
Kapel leczy.	poſarmazatrymac	231 2	217 34
257 43	memoz.	234 25	118 43
283 3	266 46	241 16	Macice cypſci.
333 41	Krew dobra mnoży.	243 17	255 33
397 24	157 46	261 14	257 49
461 7	163 37	279 34	263 39
Kapel ſuchy leczy.	229 28	291 6	268 41
286 24	262 14	405 2	297 31
460 46	384 8	415 11	332 33
Kapel zimney a wil-	404 40	L	415 18
gotney przeczyny le.	419 38	Lzo ciekące ſtanowi.	Macice zagieblong
241 17	461 4	291 8	zagrzewa.
257 27	Krwie ciekające za-	Liptic w ſkoſci w cle-	257 31
260 10	ſtanawia.	le przerywa.	287 2
276 7	215 12	209 50	Macice wilgoſe wp-
447 4	248 36	Lſanie leczy y ſciera.	ſuſa.
Kapel zaſta rzały le.	384 20	413 45	260 19
212 6	401 22	Ludzi blednych le-	Macice zaduſhong
221 2	410 20	kaſtrod.	z żyłtu krwi leczy.
403 3	425 19	277 23	270 50.
404 49	444 2	M	Mdoſe w niemoczi
419 48	461 8	Mozg potwierdza.	y ſmierza.
Kolere cypſci y leczy.	Krwie pływante ſtano-	291 5	268 29
281 6	wi.	393 13	363 47
363 16	12 30	496 61	496 16
387 41	Krwia wracanie	Mozg cypſci a ſleg	Morzenie w żywoſcie
407 45	ſtanowi.	me z niego wprowadzi	leczy.
413 45	493 21	243 16	220 50
Kolera gaſi y wprow-	Krew z łona ſtanowi	253 23	249 37
dzi.	385 13	275 5	273 9
	Krew metng cypſci.		

Melankelig / Pleg-
me ſiong / y Kolera
czarna wygania.

266 43
273 21

E

Na twarz / jmaży /
piegi y chropawoſci
wſelkie ſpędza.

167 2
170 48
192 20

Niemocy gorące le.

363 15

Nerel zatkane leczy.

258 50

Niewieſcie wolaſny
ſtand. vi.

463 2

Niewiaſtha nieptod-
na z zimnych przyczyn
nyczyni płodna.

271 47

Niewiaſtham bez-
miennym cheć na
młode odychmuc.

413 20

Niewiaſtham przyro-
dzone rzeczy ſtanowi.

415 2

Nafienia meſkiego
wplawia leczy.

232 23

Nożna dne leczy.

196 36

Noż puchline leczy.

450 48

Noż zapchnienie le.

265 24

Nedzwadła wmo-
rzyć.

237 6

O

Oczu boleſe y wſynie
nie y ſnoſe ich leczy.

254 7

Oczu bielmo leczy.

172 10

Oczu niedoſtatek le.

233 5

Oczu niewiaſtham

243 24

Oczu niewiaſtham

249 43

Oczu niewiaſtham

253 28

Oczu niewiaſtham

444 18

Oczu niewiaſtham

220 3 10

Oczu niewiaſtham

221 10

Oczu niewiaſtham

224 8

Oczu niewiaſtham

253 30

Oczu niewiaſtham

271 8

Oczu niewiaſtham

470 6

Oczu niewiaſtham

496 19

Oczu niewiaſtham

332 12

Oczu niewiaſtham

180 33

Oczu niewiaſtham

234 29

Oczu niewiaſtham

247 29

P

Pachy na głowie le

180 39

Pachy na głowie le

192 19

Pachy na głowie le

210 15

Pachy na głowie le

408 9

Pachy na głowie le

463 8

Pachy na głowie le

12 49

Pachy na głowie le

163 23

Pachy na głowie le

225 34

Pachy na głowie le

227 44

Pachy na głowie le

229 27

Pachy na głowie le

283 5

Pachy na głowie le

313 23

Pachy na głowie le

381 2

Pachy na głowie le

410 40

Pachy na głowie le

413 36

Pachy na głowie le

428 41

Pachy na głowie le

243 23

Pachy na głowie le

357 38

Pachy na głowie le

413 46

Pachy na głowie le

212 6

Pachy na głowie le

419 46

Pachy na głowie le

424 21

Pachy na głowie le

400 15

Pachy na głowie le

170 49

Pachy na głowie le

242 26

Pachy na głowie le

244 4

Pachy na głowie le

252 39

Pachy na głowie le

255 25

Pachy na głowie le

277 19

Pachy na głowie le

283 1

Pachy na głowie le

261 17

Pachy na głowie le

278 24

Pachy na głowie le

268 43

Pachy na głowie le

286 49

Pachy na głowie le

279 34

Pachy na głowie le

206 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Pachy na głowie le

178 2

Pachy na głowie le

409 40

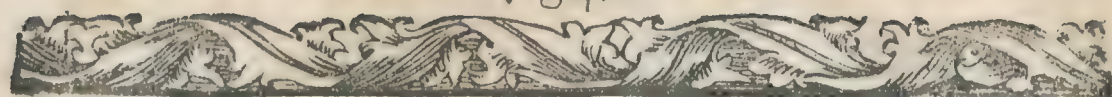
Pachy na głowie le

205 18

Pachy na głowie le

172 7

Kany got.		Sluch naprawia.	Swierb z zagnilo-	Włosy roſto
215 20		364 13	ſci z ſłoneſy ſlegmny	210 16
266 29		Smocę na twarz	leczy.	266 26
385 18		abo pod oczyma le.	423 50.	291 44
388 13		217 38	Smrod z poſu odo-	408 5
441 45		Seżłanie gaſi.	dała.	Włosy czymni.
453 7		218 43	496 27	444 6
Kany ſmrodliwie cży		Subeſy toieſt jbye	Serupy ſwierzbo-	Włosom obleſe nie-
ſci y got.		nie ſpanie leczy.	we leczy.	dopuszcza.
193 10		364 7	413 45	243 22
218 50		444 16	463 9	401 42
270 2		Sereczepoſiła.	Suchoty leczy.	472 30
298 9		224 6	461 3	Wzrost oſtrzy.
291 1		493 21	76 41	271 7
425 17		Serce potwierdza y	194 12	291 8
461 3		podwreſła.	T	405 1
Kany got y mieſem		262 20	Trgd z twarz y cży-	424 13
narapęca.		424 5	ſci.	Wſtęchnienie odo-
291 38		444 19	171 47	dała.
Kany wyſuſa.		Sledziomy zatwar-	175 45	256 38
401 13		dzenie leczy.	210 13	443 48
Kany od pſa włoſo-		242 45	213 7	Wſta ſpadale got.
ne leczy.		265 47	270 1	400 15
206 45		271 1	451 17	Wiatry w głowie
Kany odwęża y od		Sledzone mlekę	zwary cżyſci y wy-	trawi.
ſledziogda włoſo-		12 35	biela.	280 1
ne leczy.		Sledziomy zatkanie	216 50	Wſu boleſe leczy.
233 7		leczy.	225 36	215 13
Kany w nerwach y w		180 38	366 2	Wpne wrzody leczy.
mecherzu leczy.		192 10	405 1	420 13
248 35		Sledziomy boleſe	Duczy cżyłwieka.	Warg opuchłino
Kęzaniew łome le.		oddała.	153 34	leczy.
211 42		274 9	157 17	221 4
218 40		Spazeline leczy.	163 3	Warg boleſe leczy.
219 43		266 12	100 29	428 26
Kęzanie w porzeniu		364 6	250 50	Wraczanie gorzkie
y w moſnach leczy.		444 12	266 9	leczy.
241 4		464 43	397 45	425 11
244 45		470 3	407 38	426 12
245 5		Sperme abo ple-	409 25	Wraczanie pobu-
247 22		mie w otrołach	W	dza.
253 43 49		mnoży	Włosom roſe npe-	216 33
275 12		232 14	dopuszcza	230 36
401 17		Swierb abo kroſty	171 43	Wraczania bron.
Kany w macicy leczy		ciekące wyſuſa y got	175 49	362 5
261 17		164 17	Włosy czudne cżyni	384 23
S		166 47	175 43	385 11
Spanie cżyni.		192 19	225 37	407 48
194 3		180 38	243 22	410 20
208 5		113 6	401 41	413 44
224 16				424 39
232 6				
278 36				
285 19				

443 27	244 42	410 30	Dolga niemoc leczy.
466 32	245 8	428 32	180 34
496 13	276 1	Wryne y rzeżanie w	216 28
425 11	281 6	człontu leczy y wy-	235 31
Włgoſci wſełkie	408 1	wodzi 19.	248 27
wyſuſa.	428 23	237 4	262 32
243 12	447 12	Wpławy niewieſcie	278 30
265 50	456 35	wywodzi.	Żywota morzenie
336 31	Wątroby y ſledzi-	210 1	oddala.
183 15	ny zaſkanie leczy.	213 2	183 9
288 50	163 49	233 40	Żywot odmieſeża.
275 2	180 38	349 41	180 30
Wzrody y bolgeżli	215 10	180 33	206 17 49
zbiera miekcy y o-	217 36	261 15	212 8
twarza.	219 41	266 16	229 34
157 26 30	228 19	272 18	246 33
161 30	234 28	397 33	286 23
286 14	242 41	450 44	363 45
401 13	278 50	Wydymanie y trud	391 45
414 3	397 48	noſc ſtoicza leczy.	404 47
496 30	Wątroby zapalenie	253 47	424 19
Wzrod goraci chło-	lecy.	272 13	408 32
dzi.	194 11	456 44	428 43
232 6 31	278 29	Węza y Wiedzwład	Żywot częſci od za-
278 32	163 12 42	ka yſtaſzenie leczy.	gnilſch wilgotnoſci
470 5	332 9	224 16	218 46
496 30	413 39	243 13	281 5
Wzrody zimne	Wątroby poſila.	254 13	333 24
zbiera.	424 5	266 21	Żywot zaſwierdza.
265 44	Wnętrze chłodzi.	29 9	y zaſtanawia gi.
274 7	428 38	415 19	291 9
Wzrod gnoyny z	Wraz ſlucżony y bo	420 14	332 37
melancolien leczy	leſc zewnętrzny leczy	444 25	333 45
401 25	254 10	3	384 14 49
Wielka niemoc le-	271 3	Żebow boleſe leczy.	385 9
243 20	Opicia broní.	253 32	388 9
255 25	215 27	428 45	391 49
277 9	224 11	243 15	404 48
447 15	271 9	270 4	410 21
Wiatry z żywota	397 22	464 37	428 23
wypadza.	410 45	Żeby chwiełające ſie	429 16
213 3	Wryne wywodzi.	potwierdza	436 38
218 45	180 32	364 11	462 47
234 18	210 1	425 20	466 31
249 36	220 47	Żebow oſłominy	Żywota boleſci z
259 2	228 7	ſciera.	wiatrow leczy.
276 9	231 1	248 44	258 26
291 32	241 16	Żeby ſprochniałe a	260 15
Wnętrza boleſe le-	248 30	dymrawe wyſkorze-	264 37
czy y Koſkie oddala.	250 25	nia krom boleſci.	419 50
232 43	253 21	428 50	443 42
	333 29		Żoładec poſila y
	401 37		ſtrawnoſc w nim
			czyni.

Regeſtr.

183 6	234 16	385 16	Doſadet odmietcja.
192 11	243 20	385 2	387 40
220 1 49	253 36	393 12	410 49
222 7	264 34	404 46	Doſy plucznego pier-
248 33	268 32	410 21	sne czoſci.
263 34	385 15	413 15 40	262 21
268 33	401 30	415 3	Doſy czoſci.
333 24	424 16	424 6	365 10
333 31	Doſadtomu boleſe	428 23	Doſ boleſe oddala.
364 45	oddala.	431 20	415 10
445 25	219 49	436 37	Doſy przeciete
Doſadet zaplugawo	222 8	444 20	leczy.
ny wilgoſciami zim-	257 45	Doſadta wilgoſci	266 27
niemi/a nie ſtrawne-	260 13	zbyt nie wyrzuca.	Doſy kurejace y thez
mi/leczy.	268 34	249 40	ſwade mietezy.
263 42	276 6	410 47	157 29
381 4	424 6	Doſadet zapalony	207 2
404 44	456 31	chlodzi.	243 26
423 44	Doſadet potwiera.	291 3	276 4
492 43	12 4	397 18	402 26
Doſadet zaglebiony	332 9	413 25	Simnia trzeciego
leczy.	384 11 20	44 23	dnia leczy.
			236 36

Koniecz:

Piotra Crescētina o sprawach poży- tow wieſtych abo rolnych dwoienaſcie xiąg

Liſt 1.

Pierwsze kricgi o wybieraniu mieſc

godnych ku mieſztaniu: iako ſa Siedliſka:dwory abo ſolwar-
ki. Takieſz y placow ku budowaniu domow: y teſz rzeczy in-
ſzych ku obchodu domowemu potrzebnych.

Naprzod bedzie nauka poſpolita poſnawania mieſt-
cza ku mieſztaniu godnego.

Doſz wieſny ob-
chod y ſprawa Kolna dla
prac yſtawicznych/potrze-
buie duzych a czuſtwnych o-
ſadnikow. Przeto mi ſie
ſluſna rzecz zdała w tych pierwſzych kric-
gach naukę wyrazić poſnawania mieſt-
cza

zdrowego y ku mieſztaniu godnego/ takieſz
i o inſzych rzeczach ku ſluſnemu pobydleniu
potrzebnych/ bowiem zdrowie cielesne ma
być człowieku nad wſelkie ſkarby ważniejs-
ſze. Przeto naprzod powiem w poſpolitoſci
iako mieſcie zdrowe ku pomieſztaniu może
być poſnawane. Ktoſe w pięciordziej rzeczy
X 1 zależy

zależy. A bowiem potrzeba powietrza ias-
snejo/wiatrow przemiewania/ wody zdro-
wey/siedliska godnego/ā dziedzinę płodney
Z pierwszych czterech rzeczach będzie po-
wieść w kriegach pirowskich/ o piątej rzeczy
we wtórnich powiem czo sie tyczy płodności
ziemie. Bowniem ty wszytki rzeczy godzi sie
pilnie obaczyć/ pośi nakładu na rolę albo
na budowanie folwarku nie weźmiesz. By-
twiec potym prozno sie nie kaiać gdy bnie
iaka wtrata w gospodarstwie albo w czela-
dzi twocy podkasa/gdyżci po wezpińku darem-
nie bywa kaianie.

Powietrza zdrowosc albo y zarażenie iako ma być poznane.

X Ażdemu iawno iest iż czterzy są
żywioły. Miedzi ktorými (Jako
Aucenna piše) powietrze iest
miejsce wszytkich rzeczy rosną-
cich. Zo też ośraża żywioł wodny ā samo
od ogniowego żywiołu iest ośrażono. Natu-
ra przyrodożenia tego iest ciepła y wilgotna
chynba niciakezy zewnetrznego przyczyny ko-
raby to żmienia/ ktore theż yżnością swą
dawa pomoc yż wśitkim rzeczam rośnącym
żywnię ie rzędne lżyne y subatnie y że

1 bytem łącznicy mogły wzgore wzranac.
Przy poznaniu tedy dobroci powietrza wnie-
ktorey krajnie/ to iest iestliby nicniao wso-
bie zaraży niciakezy/ baczyć potrzeba aby
niebyło nazbyt gorące/ także ani suche bar-
zo any też wilgotne wprzeczynie. Bowniem
wilgotność wśelka gdy sie trochę zagrzeje
hnet sie stęchnie/ ā tak ono powietrze zate-
chle zagnoi wilgotności w cieple/ skądże krew sie
zaraża przy sercu/ gdzież wiec choroby ro-
maite pochodzą. Powietrze też bezlip ciepłe
stamy w cieple odwarza y wilgoty wśitki
rośapia/duch rozpuszcza/ pragnienie mno-
ży/sili duszne postumia/ trawienia w żośad-
ku niedopuszcza/ ogień przyrodzony (ktory
iest naczyne strawności) po cieple rozwie-
waige. Czyni też w cieple barwę dziką/ ā to
dla tego iż wilgoty krawe po cieple różno-
sufktore ciało rumione czynią. Ale iż takowe
20 powietrze gorące kolece więcej mnoży nad
inše wilgotności/ y serce też zapala ciepłem o-
pcim. Przeto wilgotności zbitnie rośtapiaige
żmodzi/ ktoreż tak spływaige y zagnioione
wpadza weżlonki prozne ktore na on czas
bedą wyschle ā zemdłone/ skądże przyda-
waie sie flury kureze y inše niemoci w sta-
wiech ā tak ciałam zdrowym takie powie-
trze nieiest dobre/ wśakoż przeciw opuchli-
nie paraliżowi y też kureżowi z wilgotney
30 przyczyyny iest pomocne. Powietrze też na-
zbyt zimne ciepłotę przyrodzoną zganja do
wngatza/ ā tak czyni strawność żbytnia.
Chie iedzenia pobudza y wśitki tajemne
sprawy w cieple czyni mocznieysze y o wśem
zdrowym ludziem więcej folguie. Ale gdy
przydze niciakeza prześaza tedy z takowego
żimna zbytniego przychodzi zemdlenie cżł-
kow y żyl. Zakeż chrapota y prześaza mo-
wy wieńka. Wilgotne też powietrze aczko-
40 wie mnogum ludziem służy/bowniem barwa
czyni cżudną y ktore mięką na cieple. Pory
też ktore drudzi sirotkami żową w cieple od-
twarza/wśakoż krew ku zagniości sprawnu-
ie y ku rich. emu zarażeniu gdyż wśelka
rzecz miękka natichmiast w sie przyymnie
każde wytworzenie y odmiane.
Powietrze zaśie nazbyt suche iest temu prze-
ciwne gdyż wśitkie swe sprawy wilgotne-
mu powietrzu przeciwnym obyczaiem spra-
wuie w cieple cżłowieczym.

Dla tego

Dla tego wszystkie te rzeczy przeczce one oba
 czyniły/potrzeba aby sobie ku pobyl leniu ku
 kalile napilnicy mozesz powietrza miernego
 y iasnego. Bowiem dobre w skadnosciach
 swych mierne/takie iasne (chyba nicialie
 przeciwnego zamieszania ktore czasem mu-
 si sie przidac) czyni ciala zdrowe y zachowa-
 wa je w dlugiej trwałości. Takie y rosną-
 ce rzeczy wszystkie (iako są ziola abo y drze-
 wie) wnym sie barzo mnożą y rozpladza-
 ją. Jestliże zaś te powietrze będzie a kto-
 mu zmieszają sie snim mgły albo pari z sta-
 wów abo zbagn błotnych/ tedy też wszystko
 przeciwnym obyczajem bywa/abowiem ciał
 y duchy w nich smutne sie czynią/ a to dla
 zamieszania y zarażenia wilgoci ich/ także
 y rosnące rzeczy na ziemi psują się ku swej
 mierze nieprzychodząc. Jako też wiatry ostre
 palące strżony abo mrozi wszelkie zola kaza.
 A na koniec (iako Auicenna píše wszelkie
 powietrze jest dobre y subilne ktore richo-
 dohodnie po zachodzie słońca zasie hnet
 sie zagrzeje skoro wznidzie słońce. Ale ktore
 sie ma przeciwnym obyczajem/to jest nie do-
 bre/ a nagorze takowe bywa od ktorego sie
 zdryga ferce cżlowieczę albo też dusność
 czyni dehenia swym scistanim. A nad to
 (według nauki mistrza Palladiusa) Zdro-
 wosć powietrza znać dawaia miejsca gdzie
 niemasz zbitnego padola/ gdzie też niecz-
 sto mgła bywa nocna/ albo ludzie bywaia
 zdrowi dobrze rumieni bez bolema a owy
 wzrostu dobrego cezu nieoparzystich/ słuchu
 nieczaknego/ iestli też mowę maia beztwor-
 ną a nie chrapotliwą timi znasi poznasi
 powietrze dobre. Pobaczisli rzeczy tym prze-
 czynne/ wiedz yz tam iest pewne znamie
 powietrza y na ludzie i ku roztęciu rze-
 czam naziemi niezgodnego.

Wiatry zdrowe y też niezdrowe iako poznac.

Dzic Auicenna yz o wiatrach y też
 o tym czo z ich przyczyn pochodzi
 dwoialie może być powiadanie/
 jedno wpospolitosci drugie zoso-
 bna/to iest według tego iako ktoremu miastu
 niektore też wiatry mogą być własne. Po-
 spolite powiadanie omich to iest/ iże wiatr z 50

połdnia pospolicie bywa ciepley a wilgotny
 Ciepły przeto iż z słończonej strony pochodzi.
 Wilgotny przeto iż strony połdnia przy-
 chodzi/ gdzie tam iest blisko wielkie morze
 nad którym słońce wielką moc ma wypiera-
 ię zniczo kuryawy wilgotne z ktorimi sie
 takowe wiatry mieszaie też sie stawaia wila-
 gotne przeto one mgłości czynią w cieple po-
 wy odwarzaiaie y też wilgoti ciała zamiecha-
 wsi y wywodzą je ze wnątrza na wierzch.
 Lecz y też ludzicm ciepłosc czynią/ odrzu-
 czanie ku niemoczam przywodzą/ także zim-
 nicy/ zatechlosci/ y ciała zemięcenie czynią
 a rozpuskiny odwarzaia. Bołenie też gło-
 wy y wielką niemoc poruśaia/ spanie czyn-
 nia. Wszak y wim są tylko pożyteczne iż
 chrapoty garbła odwarzaia. Przeciwnym
 obyczajem wiatry północne zimne bywa-
 ia/ przeto iż stron zimnych pochodzią gdzie
 są wielkie śniegi dla nieprostego docho-
 dzenia promieni słończonech. Bywaia też
 suche to iest wysuszaie/ bowiem sie zmi-
 ni nie wiele złącza pary wodney/ gdyż w
 stronach północnych małe bywaia roztoki
 od słońca/ a też one północne wiatry pospo-
 licie tam wieia po wodach zmarzłych/ y też
 po pustyniach suchych. Przeto takie wietcy
 posilaia ciała y twierdzą/ biegunki też za-
 stanawiaia/ pory zamyslaia/ żywot sciaiaia
 y zapiekaia/ a mocz sławności wiecia czyn-
 A y m. Morz

nig/mocę pobudzaia/ powietrze morowe y
też zatechle wpciszaia. Wiatry od wscho-
du słońca pochodzące srodek dzierż mied-
dzi ciepłem a zimnem/ wśafaj suse sa ni-
te stoe pochodzą z zachodu słońca/ bowi-
wschodnie wiatry mniej morza i strony
swey maia użli polnocne albo zachodne.
Przeto te wiatry wschodowe gdy pocz-
naia wiać na słońcu noci to jest ku swita-
niu/ także wżaran gdy nastawaia/ pewne
znamie jest miernosci czasu/ abowiem tak-
we pochodzą i powietrza od słońca za-
grzanego y skroconego/ a wilgotność też
takie jest od słońca vmniejszona/ przeto
takie wiatry suse y subtilniejszy bywaia.
Ale przeciwnim sie obyczaiem maia w po-
czętku y sprawach swych/ gdy nastawaia
przy zachodzie słońca albo na początku
noci/ iednak żawse są lepsze y zdrowsze niż
wiatry od zachodu słońca.

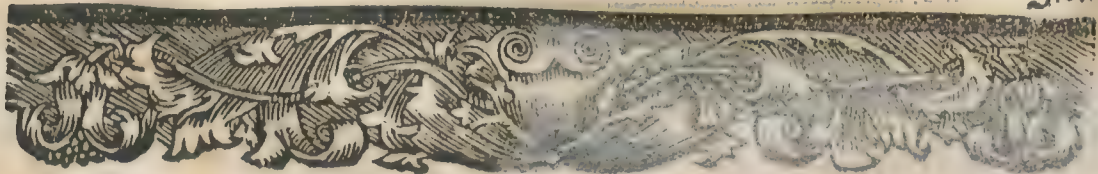
Wiatry zachodowe troche wilgotniej-
sze są niż te wschodu/ bowiem one od morza
wieia. A gdy nastawaia na ostatku noci al-
bo na początku dnia/ tedy znamie jest iż
pochodzą z powietrza od słońca nie spra-
wionego/ a tak bywaia grubsze y mniej sub-
tilne/ niż gdyby na wieczor nastawali/ albo
na początku noci. Bowiem gdyby tak na-
stawali tedy sie maia przeciwnym obycza-
iem ku pierwszym w sprawie swej.

Eżo sie tież osobnego powiada o
nich wiatrach/ gdyż sie mienia ich sprawę
według różności miejsca y też miast róż-
nych kraj/ wieleby o tym powiadać. Bo-
wiem przy miejscach niektórych przydawa
sie iż wiatry poludniowe bywaia zimne/ a
polnocne ciepłe/ ato iż one wieiać przez go-
rziśniejsze od połonia zanoszą i sobę z nich
chłod ku onemu miastu przy gorach leżące-
mu a tak ciepłość wiatrowa odmienna sie
to zimność dla przypadłości przigodney/ albo
przypadley. Takie polnocne przemieniaia
są/ gdy wieiać przez pustynie albo psoniny
suche/ przychodzą tam ku miastu niektore-
mu/ gdzie one ciepłość suchą z sobą za-
noszą/ stoej i miejsca nabywaia.

Wode ludzkiem pożyteczna al-
bo też nie zdrową poznać.

Woda jest wtory żywioł rzeczy
rosnących/ jest iey własne miejsce
okragiem swym otaczając ziemie/
sama też powietrzem otoczona
jest/ aby tam w swej przyrodzonej własno-
ści została. Jest woda wilgotna a zimna
(chyba nieistotny zewnętrzny przyczy-
nek przeciwny). Właściwość/ że rze-
czom rosnącym pomaga ku wykształtowaniu
ich figury. Chociaż rzecz wilgotna przed-
traci postawę na sobie wyrażone/ wśafaj ie-
żasie richło przyjmie. Zasie twardość albo
suchość ziemna iako takowe wyrażenie nie
richło nasie przyjmie także też długo za-
trzymawa. Ale gdy wilgotna wodna a
twardość ziemna spolem sie ziedą zgodną
miarą/ tedy spiektosć ziemie latwiej sie od-
mieja i richło może przypieć wszelkiej for-
my wyrażenie/ a to dla/ oncy wilgoty przy-
miechany stoeż też ku sobie ściągają aby sie
tym mocniej iey trzymając bez rozplinio-
nia mogła tym dłużej w sobie zachować
wszelką one formę wyrażoną. A tak wilgo-
ta wodna zatrzymawa ziemną suchość od
rospywania/ zasie ziemia i piekłoscia swą za-
chowawa wodę od rozplinienia. Przeto te
obie rzeczy spolem pod miarą złączone czy-
nią wszelkiej rosnących rzeczy rozmnożenie
y podniesienie. **P**rzykstupeć ku pozna-
niu wody dwoiata ma być wtym bacznosć
Jedna

Jedna czo sie tyczy ku pożytku ludzkiemu albo srodlaściemu. Druga bacznosc czo sie tyczy rzeczy ogrodnych z ziemie rosnaceich. Nowicze o piwskim o baczaniu woda ludzkiem nazdrowia jest ktora ze srokow ziemnych sama dobrowolno wyplywa/ a to gdy wniej niebedzie przymieszana zadna rzecz opea iako jest ruda rdza albo smrod siarczany. Dobra tez jest woda ktora po opolach plynie/ bowiem w sobie taka niema zatechlosci ziemie przymieszanej/ iednak w srobie takowa wapnista bywa/ przeto piwka ona zdrowia jest ludzkiem/ by tilko byla ciepleza a przed wiatrem nie zakryta/ bowiem taka od przewiewania wiatrow zdrowosci nabywa. **E** Jednak nie kazda woda ciepleza jest zdrowa tilko ta ktora wolno po bloscie niesmrodliwym ani bagnistym/ ale po srobie piaseczystym plynie/ ta jest zdrowa niz opieczysta. Gdyz b'oto albo mul takowy czysci wode oddzielajac zniej plugawosc a zczyszcza za soba wszystkie inne rzeczy w wodzie przymieszane a tak i z iakoby czedzi/ Ezego kamienie ani opoka wzymc nie moze. **E** Jestli wiec takowa woda bedzie wielka y przedlo bieieca tak yz swym pospodem czozolwie sie wnie przymiesza to wszystko wswa nature obrocy/ Jestli tez plynie ku wschodu sloneza/ albo ku polnocy sie sciagajac gdy iuz od swego poczasku daleko odeidzie takowa jest nalepsza. Ale ktora ku zachodu sloneza plynie albo ku polnocy niezdrowa jest zwlaszcza wten czas gdy spozdnia powiewaia wiatry. **E** Woda ktora z wysokich miejsc spada a ma w sobie dobrocy wyszey namienione/ taka jest nalepsza/ bowiem bywa srodka/ lekka dla wyczyszczenia od ziemie. Takowa hnet ochlodnieciez hnet sie zagrzeie/ zymie cieplea lecie chlodna/ z adnym tez smakiem ani wonia nie tracy. Wniej rzecz wszelka rychlo sie rozpuscil y rozewre. Skusa tez wiedziec yz cieplosc albo lekosc wody (wedlug doswiadczenia miedzich ludzi) wiele czyni ku poznaniu wody. **B**owiem woda ktora cieplea jest/ lepsza bywa nizli cieplea/ to moze bye poznano rozważenym. **E** Drugie poznanie/ gdy by dwa placki sukienne iedney wagi rozmoczyly we dwu wodach/ potym oba dobrze vsuszy

1 wshy zaszczepia. Perona rzecz jest yz ona woda lepsza jest wtorey placki omoczony ciepley bedzie. **Z**atez lutrowanie wody albo odwarzanie naprawia wode/ gdyz (iako medrei swiadczq) odwarzona woda nie tak odyma yz wota/ y richlei z stepnie nadol. **B**owiem z iakiego zagrzania/ subtilnosci nabywa/ gdyz sie zwirzechu czysci a czo grubosci ziemney tam jest przymieszano wszystko nadol w padnie/ czo sie od rzeczy gestey a lipscy (iak ta bywa woda nicodwarzona) nie laczo oddzielic moze dla icy zatrzymywania przysobie. **E** Miedzi inszymi zdrowymi wodami dzdzenicza jest barzo dobra/ zwlaszcza ktora lecie z gromem spada/ aczkoli takowej dzdzenicy (choc sama woda jest dobra) richlo sie przidawa zatechnienie a to dla icy subtilnosci/ ktore icy stechnienie moglo by czlowieku bye przyczyna zepsowania wilgotnosci/ a tak wzymc puchline y przelazie w pierściach. **B**owiem wszelka rzecz subtilna richley przymuie odimane. **W**szakos gdy takowa woda przewarzana bywa/ dluzci sie zachowa od zasmierdzienia. **Z**atez rzeczy kwasnych pozywanie bioni takowego zatechnienia y tez zagnoscienia wilgotnosci w cieple czlowieczym. **W**ody studienne albo y rurne ku srokowym wodom przitownane nie sa tak dobre/ gdyz takowe dla dlugiego zakucia wziami wiele zniej gestosci y liposci w sie bierza. **A** na gorza taka woda bywa ktora puszczaia olownymi rurami/ gdyz zolowowey naturi nie czo w sie moci bierze przymieszanej. **P**rzeto czestokrot ywoty ku byegunce sprawuiq. **W**oda stawowa iakiezi ieziana gorza iest cze niz studzienna/ bowiem wzdi studzienna woda czysci sie w swych zrodlach/ ato gdy i z czesto czyrpaia y przebieraia a tak wzdi cieple a nie dlugo sie zastawa w swym zapiu. **A**le woda stawowa gdyz wstawicnie na iednym miejscu stoi a nie richlo przecieka przeto sie w swych zrodlach zastawa a tak przymuie zatechlosc od ziemie a zwlaszcza na ziemi blosney y smierdzacey iest nagorza. **W**ody bagniste zwlaszcza stojace zle sa y barzo cieple/ abowiem zymie nie ziebna tilko od smiegu przeto ich pozywanie mnozy slegme. **Z**asie lecie gdyz sie od ston-
A m cza zagrze.

cza zagrzewają mroźną Eolę w cieple. Za
sie tlia ciepłoty i też gęstości swej którą ma
ją z grubości ziemię przimieszanej ta-
czno przymułaż dątechnienie a tak mroźną
Melancolią. Zeż woda takowa prze swe
subline roztapianie/ w ludzkiej krwi ią pi-
ją czyni zciężnienie błonki która wewnątrz ob-
raca/ a w innych wewnątrzności zmieszanie y
nadymanie. Wierzęchnie czyni (jako są
pleci syia rece etc.) wysuszać/ więcej też
pobudza ię pragnienie niżli chęć iedzenia/
takież zapiera żywot y też trudność zwroce-
nia czyni. Czasem przimodzi ku opuchli-
nie przeto yż sie wiele ona wodność zasta-
nawia. Czasem też żniey czynią sie bolące-
ki y niemoci rozmaite w płucach w wątro-
bie y w słońcu. Od niej też niewiadł
grudne poczęcie ale trudniejsze porodzenie
płodni miewają. Częstość też takowe mie-
waiaż zasmęcenie tak yż w poczęciu swym by-
waiaż omyłone/ a dziatki porożone (tych
które ią piją) bywaiaż niedożyte albo kro-
stawe/ bolące/ żłami osadzone. Pospolicie mie-
waiaż wrzody na nogach nie wleczone/ żu-
mice quartany y ynże niemoci ciepłie. Wsta-
tich ludzkiej też woda takowa czyni gorące-
ki albo suchoty/ a to dla wysuszenia ich prze-
rożoney wilgocci.

Woda rdzawa albo rudawa to jest z ruda-
spize nieciałki zmieszana/ y wshytke wodi yn-
że w kłouch sie pyawli mroźną/ pospolicie są
żle wshytke/ aczkoli niektorim niemociam są
pożyteczne. Bowiem woda rdzawa to jest
wktorei panuje ruda żelazna/ na to poma-
ga yż wewnątrz posyła biegunki niedopuszczą-
jąc a żądzą y chęć iedzenia pobudza ię.
Wody śnieżne y lodowe aczkoli są gęste/
wshytke woda lodowa gdy będzie sama czyn-
sta/ acz żadną rzeczą szkodliwą nie przimie-
szana/ tak sama rozpuszczona iako y z in-
szą wodą czystą zmieszana dobra jest/ wshytke
szkodliwym kłouch w stawiech bolieści cyrpią
albo wżylach. Ale przewarżona nietał szko-
dli. Zastie woda lodowa gdy będzie z wod-
żylch/ takież y żniegu na żylch albo pług-
wch miejscach wypadłego/ bierze żłą moc
przypadłą od miejsca onego żleco na kł-
ze wypadnie. Woda teze wshytka miera-
nie chłodna nad inshy wody ludzkiem zdro-
wem jest dobra/ aczkoliwie żylam y stawom

szkodli iako wyszei namieniono/ y też u mro-
żi maiaż wshytke nie bolące. Jednak wshytke
chęć iedzenia pobudza y żółdową siłę po-
twierdza. Woda zastie gorąca stra-
wności przeszkadza y czyni pływanie pokar-
mu po wżylchu żółdka/ przimodzi też ku
puchlinie/ czasem ku suchotom gdy syły cie-
płne trawi. Woda leśno żgrzana
brutłose wżółdłu pobudza y wracanie
czyni. Przeto pita natęży żółdki wypro-
żnia a żywot roztwarza/ wshytke niedobrze-
iey często pyja/ bowiem moc żółdową ze-
mlewa. Woda też barzo gorąca Eo-
li to jest darcie wżywocie odgania/ takież
y wiatry miedzi wewnątrz żbytnie wypę-
dza/ woda słona wysusza ciało y chude czyni
ni a naprzód żywot roztwarza dla moci
grzeczey którą wshytke ma/ potym wshytka
na koniec y żyska a to dla suchoty swej
natury/ krew też kłży a przeto swirż mro-
żi. Woda miedzi kamien mroźny y
żół żatrykanie/ przeto po piczu takież wshytke
potrzeba ię pokarmy które by moci y też
stolec pobudzały/ aczkoliwie ludzkiem odte-
go brucha woda takowa pożyteczna jest i-
ako y inshy wody gęste y grube/ a to dla tego
yż miedzi dłużej w brzuchu trwając a na-
dół niciechło żstepuie.

Woda kałunowa wylawy niewieście za-
stanawia y też krew pływając/ takież boleści
wżółdu y krwi z tego żół wyciekając/ wshytke
żółdka ku żymnii sprawione a żim rickley
ku niej przimodzi. Woda żrudny żela-
żney ciekłszy słożone odmieszka y ku pfe-
żliwocci ciało pobudza. Żmiedzi woda żala-
żonemu przimodzi barzo jest pożyteczna
Jednak woda wshytka bywa naprawio-
na gdy jest czo nalepiei przecedzona/ takież
odwarzenie iej stoi za przecedzanie/ bowi-
tam bywa oddzielenie wshytkei pługawo-
ści a sama woda czysta żostawa/ a nad to
wshytke nawiecei wode czystą przelutrowa-
nie. Wina w wode ku piczu przimie-
sza wać jest rzecz barzo pożyteczna/ bowi-
mo iej surowosc odciunąć y też żłose/ dla kł-
rey ona mało czyni przemika. Takież ocze-
wode roztwarzać jest pożyteczne wshytke
lecie/ abowiem taka pragnienie wshytke
płez pica broni żbytnego. Woda też sło-
na z oczem ma być pitha albo żkwacem
nieciałm

lakim albo naskładzany w nie listu chocia y
igdyś lustmirtownych albo też iabłek fiore
soby sowa.

Po hałunowey y także po cyrpkiey wodzie
iaka jest woda morska potrzeba być albo
pożywać rzeczy takowych fioreby nature
odmieszaj. Wino też po takowey piwie
bardzo zdrowe jest. **C** Po wodze gorzkiej
skodliwych rzeczy y też lipkie maig być pożywa
ne. Gdzie są wody stawowe albo stojące w
korytach nie jest świeżość ale nieiaka stęchła
przed piwym takowych nie maig być poży
wanie rzeczy tłuczące ani ciepłe ale ci
pie albo kwasne/ albo owoce zasiebiające ia
ko są pigwy/ iabłka fiore żowa maciany y
też facetule. **C** Po wodze młotnej albo gęstej
z przyrodożenia dobrze pożywać czosnku albo
cebule/ a między rzeczami fiore takową wo
de czynią czystą y przezrystą jest hałun y
też gaskin/ a na wiechcie lekarstwo ku na
prawianiu złej wody jest cebula czosnek y
też ocet także lactuka/ bowiem te rzeczy
złote y niezdrowość ich oddalają. **Gdyż** (Ja
ko Palladius piwie) woda niekiedy niema
w sobie niciake przelazę skrzęte fiore nie mo
gą być obaczone. Przeto pożyłacie zdro
wość wody wnietorech krajach może być po
znana po zdrowiu ludzi tam obywają
cych. Jestli wargi maia nie grube a czyste
jestli nie kupa. Na płuca albo na pierś
nie wiskung także y głow rzałko bole
nie niemaig. Acz też wewnątrz wner
kach także y metherzu odymiania albo nie
dostatkę iakiego niemiemaig. Jestli tako
we zdrowie albo też yniesz czystość pospo
licie w ludu onym pobaczysz/ tam nie trzeba
wespier aby woda albo też powietrze było
szarżone.

raz będzie o tym powieść.

C Auicenna lekarz piwie yż mieszczą a pla
ce różne bywaia w swych sposobach z stro
ny pogorza y też podola ych/ także z strony
sprawności ziemi to jest będzeli błotna
albo bagnista wapienna albo rudi niciake
pełna. Też z strony mnożstwa albo niedo
statku wody y też sprawności rzeczy onych
fiore przy wodzie albo od wody się mnożą.
Jako są drzewa/ winnice/ ogrody studnie y
drugie takowe rzeczy fiore różność sposo
bu niemaig według bliskości gor y też mo
rza albo wod wielkich/ będzeli też tam dół
albo smrodi niciake przyrodożeniu skodliwe.

C Krainy ciepłe ku mieszaniu czernią y
szkierzawę mnożą włosy/ przeto gdzie jest
gorąco wielkie a mało wilgości (iako jest
w murzynskiej ziemi) tam ludzie nie mogą
być trwali y o wsem około trzidzieci lat
inż ku starości przechodzą/ bywaig też nie
duż y y szereza niesmiałego gdyż w takowych
duchach sili nie są spoione ale od ciepła się ro
stapiaig y rozchodzą. **C** Zastie w zym
nych krajach ludzie bywaig smielczy y le
pchi sprawności/ a będzeli tam też y wilgo
żność tedy lud bywa grub y tłusty y cielski
w fiorech będzeli żyły głębokie a zarosłe a sa
mi biali wpażoż grubego rozumu.

C W krajach wilgotnych lud bywa czu
dnej twarz.

**Mieszkańcy ku ludstwu prze
bywaniu godne albo skodliwe iako pozna
wać.**

Kolo placzów albo ziemi ku
mieszkańcu dwoiaka ma być ba
czność/ jedna o zdrowie ludzi
przebywających druga o płodno
ści ziemi/ czosie także zdrowia ludzkiego

dneq twarz/ ciała y skory miękkiy/ wprae-
cach nie trwały dla richkości spracowania
Tam też lecie niebywa squata wielka ani
żymie mroźność zbytnia. Przydawaia sie
też tamo częste żymnice y boleści w ościech
y wżywocie/ także zbytnie krwie wyciekanie
wplawow niewieściach y też krwie z zadku
wyciekanie/ y powietrze morowe częste/ w su-
chych stronach obywaici też susi a ciała
smiadego bywaia/ a mózgu wyschłość czę-
sto tam sie przydawa. Lecie też bywa tam
wielka squata/ a żymie zbytnie żymno.

Wkrainach wysokich a pogornych by-
dlaci/ bywaia ludzie zdrowi wrobocie trwa-
li/ duży/ cipliwi/ y długo żywi. Zasię w stro-
nach padolistich y walebofich/ gdyż jest po-
wietrze mgliste/ przeto niezdrowość czyni cia-
ła/ zwłaszcza żółdka y wątroby mgłość
a nawiecy będąci tam wody stoja/ iako
bagna abo stawy/ tam też powietrze nie
może być świeże.

Wkrainach opoczystich/ y drzewem
niezarosłych/ lecie bywa zbyteł goręca
a żymie mroźow. Ciała ludzkie tam
też są mocne/ trwałe włosami obrosłe/
y z siadłe/ wpafoż w nich suchość panuje.
Bywa też tam lud ciuiny/ wpafoż wpony/
a z tych obyeżaiow/ ktorzi będą ku walec chei
wży wrozumie y wymysłach dowcipni.

Ktorzi na gorach wysokich a śnieżnych
przebywaia/ takową niewęźasność trypia-
iako w żymnych krainach miękkaici/ bo-
wiem w tych krainach częste bywa powietrze
a pości śnieg trwa/ tedy bywa dobre powie-
trze/ ale gdy sie śnieg rozpuscita/ tedy pary a
mgli powstawaia/ gdziekolwiek wiatr nie
przewiewa. **W**krainach pomorskich
wshedy mierność żymna y goręca bywa/ a-
bowiem wilgoćność powietrza ku żadney
odmienności tam nie jest powolna.

O krainach polnocnych takowe jest po-
wiadanie/ iako o stronach żymnych wyści
napisano/ bowiem tam zbytnie żymno w-
natrz wegnane/ trawi przyczyny wiele nie-
moci y dobrą strawność czyni. Przeto wrzo-
dow niedopuszczaia/ czyni dlugi żywot/ du-
żność dostateczną/ krew dobrą/ wpafoż wta-
kich przydawaia sie niemoci z zacisnienia y
z zapiekłości wilgoci żemnetrznei/ gdyż z
wierzchu niema przyczyny/ ktorą by mogły

być rostopione/ to jest ciepła żemnetrznego
zagrzewanie. Takowi też dla zbytniej
goręcości serca bywaia drapieżni a wile-
czych obyeżaiow. **W**krainach na pol-
dnie taka jest sprawa y przyrodzenie/ iako wy-
ści o ziemiach barzo goręcych napisano bo-
wiem oni gorące dni miwaia/ a wody w
nich pospolicie są szone y siarżane. Takie
głowy ludzi tam miękkaici są pełne
słych wilgości/ gdyż ta to jest sprawa krain
pod połdnie/ a tak brzuchy y nich bywaia
ciepłe y niezapiekłe/ bowiem dla wilgości
z głowy tam z pływaiącich/ ciała też ich by-
waia mgłe y struchlałe. Chęciadła y picia
barzo mała/ każde też picia barzo im są sło-
dliwe/ dla mgłości głów ich y też żółdow.
Takie wrzody y bolaczki które miwaia
trudno sie odmiękaia y też goię. Niem-
sta ich zbytnie wplawy bywaia/ a żwieł-
są trudności sie zastanawiaia/ tak yż też
częstokroć im płod przed czasem odchodzi/
dla rozmaitych niemoci ich. Mężom też czę-
sto sie przigadza wyciekanie krwie z żywota
y niemoc ktorą lekarze żową Emoroides/
Takie zacimienie wzroku/ aczkolwie te cho-
roby młodym laczno bywaia wleczone.
Starim też gdy już pierzdziesiąt lat prze-
mia przydawa sie pospolicie paraliż/ a to
dla wstawiczeni riny y też ściękania słych
wilgoćności z głowy. Gdyż ich głowy za-
wse są pełne/ przeto też pospolicie ciępi-
wielką niemoc/ dycharmice/ y oarażki rozma-
ite. Z walecżą wstowych sie ciepło z żymnem
ślęci/ taci miwaia na żymie ograżki wności
panuie a barzo długie. Wpafoż ostre żym-
nice rzadko sie im przydawaia/ a to yż zby-
chych są barzo roztworzone/ a tak sie w-
nich roztwodnia subtilność która jest w wil-
goci przyrodzonej. **O** mięściach ku
wshodu szone przychwypanych/ Miaso
które jest ze wshodu szone odworzone
(rozumieć odgor niezastępiacich) a pra-
wie przeciwnie wshodowi leżące/ iest zdrowe/
y powietrze miwa dobre/ gdyż szone wza-
ran zawse nad nie wshadzaia/ powietrze
iego częci a przezrżiste czyni/ a także ie wy-
czisćciwsi prawie/ przeciwnie odchodzi. Takie
ku miastu takowemu powiewaia wiatry sub-
tilne/ które tam szone przesyła samo wiecez
za nimi wshodzące/ a z ich pochodem sie
zgadzają

gadzaigc/iednim okregiem y postepowaniam.
O miejscach ku zachodu słońca. Wia-
 sto ktore ku zachodowi jest odworziste/ od
 wschodu zasie gorami zatoczone/ ku rako-
 wemu słońce pozdno przychadza/ a iak
 skoro przydzie hnech sie zasie oddala/ gdyż
 na ożęciu swym dopiro liniemu przychodzi
 przeto też tam powietrza niemoże wypzie-
 sce ani wysuszyć/ tisko ie tak w wilgotności
 tego y w grubości zostawia. A przychodzą
 tam wiatr kłoz/ tedy tello zachodowy y ten
 wnoei porostajęci/ przeto sposob miast onych
 jest wilgotny. Chocia miewaig ciepło/ wska-
 soj mierne y miagie. Jednak by im grubość
 nie panowała ktora z miagkości powietrza
 pochodzi/ tedy przyrodzenie ich rownałoby
 sie sposobowi wiosny. Zdrowie w takich mie-
 stach podciepse bywa/ y daleko wnniejsone
 niż w miastach ku słońcu wschodu. Przeto
 kto wybiera miejsce ku mieszkaniu/ ma oba-
 czyć sposob oney krajiny/ albo też miasta/ Ja-
 kie jest tam położenie niziny albo też pogorza/
 także odemorzemia albo zastapienia od gor-
 ofoliznych/ Niemniej też obaczyc wode y
 iey iłnośc/ Skąd pochodzi albo iako plynie/
 iestli po wirzechu/ albo wypadach/ także iestli
 sie pod ziemią chazi/ albo acz ię wiatti prze-
 wiewaig. **E**żeba też obaczyc y wiatti ta-
 mo pospolicie przewiewaigce iestli są zdro-
 we y chłodne. także iestli tam iest iaka prze-
 laza od morza/ od rzek/ od gor/ albo od rudy
 kruszeza nieciałego. **E**żaka zdrowość krajiny
 moze każdy obaczyc według zdrowia albo
 chorob pospolitich/ onych ludzi tam przeby-
 waigcych/ iako są czysciwi/ iaka chęć iedzenia/
 iakie polarmy/ iaka też strawność ich żołąd-
 kow: **E** Budowanie też obacz iakie tam
 moze być gdzieś chęć ustanowić/ Jaki wy-
 sokie albo syrokie/ ciasne albo bezwonne wy-
 iechanie domowe. Poctym chęci to obaczyc
 aby drzewi y też ołna domowe ku wschodu
 słończnemu byli/ albo ku polnocy/ nienapola-
 dnie. A na przednieisa ołho ma być bacz-
 ność/ że by on gmach wiatr ze wschodu słoń-
 cza mógł przewiewać. Niemniej też aby
 tam zewsząd słońce dochodziło/ bowiem ono
 samo takie iest/ ktore powietrze czysci/ aby
 też tam była blisko woda ciekąca/ słodka y
 czysca/ ktora by zimie zamarzala a lecie sie
 zagrzewala/ czoby też po wirzechu a nie pod

1 ziemią ciekła/ bowiem to iest podpora y po-
 moc ku zdrowiu ludstwu niemala. Jako
 rzecz y thym przeciwnie gdy beda na miest-
 czu niektórym nalezione/ czynig niezdrowie
 słydy ludziem/ y omieszkaniu wielkie. **O**
 założeniu folwarku albo domu wieśnego/
 tak ku pobyceniu iako y ku pożytkom y też
 owocom rożmaiym/ wybornie o tym pisze
 Barro/ Powiadaigc/ yż tak każdy folwark
 10 ma być postawion aby w swej obojęt-
 mode miec. Jestliżby tam gdzie bliżu nie by-
 ła woda ciekąca y sławiecznie/ Bowiem nie
 byłali by taka woda bliżu/ tedy potrzeba
 miec w domu studnia/ a na drugim miejscu
 albo przed domem sadzawke nieciałą niewy-
 sychaigcą/ aby tak studnia ludziem była
 ku pożytku/ a sadzawka dla bydła.
Ośolo tego też ma być pilność aby fol-
 wark był zasadzon przy iakiej gorze/ naktio-
 20 rey by las był y pastwiska dostateczne/ albo
 iednak tedy by wiatry zdrowe przewiewały/
 rożnim trzeba baczyc aby folwark takowy
 był od kłuchi ku wschodu słońca/ yżby tam
 był lecie chłód od cienia/ a zimie słońce o-
 swiecało. **E** Przydałoby sie przy rzecce
 folwark budować/ patrząc pilnie aby go nie
 stanotał przeciwno wódzie/ Bowiem zimie
 zbytnie zimno będzie tam panować/ a le-
 cie niezdrowe powietrze/ dla zbytnich wile-
 30 gości woda przychodzących. **E** Wasi też
 baczyc aby tam bliżkie nie byli iakie bagno-
 ska/ albo kały/ a to dla tej przyczyny/ Bowiem
 gdy takie wody wysychaig lecie/ mnożę sie
 żmich robactwa niektore/ tak male yż ych
 też oczym trudno obaczyc/ ktore zapewnie-
 40 erzim do wst albo do nożdzi ludzi albo też by-
 ła przinieione/ wngreż gdy wnitę/ skąd je-
 wiece wrzody y choroby rożmaiłhe tam przy-
 dałwaig sie. **E** Żeba sie też strzedz aby
 folwarku nieustanowił/ tam gdzie by wiatr
 40 nagli mógł zasfodzić/ przeto lepici pod gora-
 nadole y zasadzać/ niż na gorze/ wszakoż nie
 wdołnie zbytniey/ ani wżapastę zamiesz-
 kać. Ale wżdi na miejscu takowym/ gdzie by
 zdrowe powietrze mogło przewiewać y wy-
 czyscić/ gdy by sie nieczystość takowego przydała
 przeciwnie. Dla tego miejsce ktore słońce
 przez cały dzień oświeca/ zdrowe bywa.
 Bowiem iestli sie tam robactwo iakie za-
 50 leże albo wilgota iaka rożmnieży/ tedy ono
 wiatr

wiatr rozniesie y też goręcość słońca wysuszy y pokazy. **E** Deszcz też wielkie abo wezbranie rzeczne barzo škodnie jest tym kto żyje w dolinie osadziąc. Przeto y dla zło czynców ostrożności mieszczą górne obron miejsce bywaia. **E** także stajnie wołom y bydłu tak maia być budowane w folwarkach aby tam zimnie cycho było y też ciepło. **E** Soły abo spizarnie maia być wrowni budowane w których by się chowało naczynie piwne/ winne abo też oleiowe. Na wierzchu zaśie to jest na piętrze aby tam chowano owoce/ a ż boża suche/ iako żarnie y siemiona wpełkie/ abo ynse rzeczy ku długiemu schowaniu dla żywności. **E** Potrzeba też pilno obaczyć aby takie budowanie było gdzie by częściej po swej pracimiała odelżenie y odpocznienie/ to jest gdzie by lecie było chłodno a zimie ciepło. **E** Kuchal abo włodarz tego folwarku tuż przy wrotach ma mieć swe mieszkanie/ aby on pilno mógł wchodzące y wychodzące obaczyć tak wędnie iako y w nocy. **E** Jeśli swój jest abo opci/ jeśli by czo niośc abo wynosił/ abo iedną wrothnego ku tej rzeczy potrzeba/ kto chce żeby się w rzeczach domowych škoda nie działa. **E** Iako też o tej rzeczy tak piśe/ folwark swój zawsze bliżu miasta buduj czo na lepiej/ wedle dostatków swego/ na placu godnym/ który jeśli chędogo zbudujesz/ tym radniey się do niego będziesz przechadzał y też częściej/ a takim nawiedzaniem gospodarstwo lepiej się powie dzie/ y pożytek wielkiy wezmiesz/ gdyż tam dla bliskości częściej cie beda widac. **E** Pożytkow wsynthkich łacznici w mieście odbedziesz a bedzieli robotników potrzeba tam ie też richlei naidzieś.

Dwory pauskie przy wsiach/ gdzie a iako maia być budowane/ według sposobu niektorego mieszczka.

Dwory abo też twierdze na kopcach iako maia być postanowione/ dla różności od domów siodlactwskich abo też dla zachowania z ycha rozmaitego/ także ku wychowaniu bydła/ o kolo tego rozmaite ma być obaczanie/ abo wiem bedzieli takowe miejsce

gdzie by dwor myślił budować przy drugim budowaniu siodlactwskim tedy nie potrzebuje zbyschniego obwarowania ani też twar dości zamknięcia dla obrony. **E** Gdy mieszczka takowe dla bliskości sąsiedztwa/ y też pomocy ludzi/ bezpieczniści jest od złodzieiwo abo lotrostwa wielkiego gdy by tego była potrzeba. **E** Ale bedzieli placz takowy od miasta ludzkiego oddzielony/ a na miejscu osobnym/ potrzebuie zewsząd dobrego opatrzenia/ płotem wysokim ogrodzenia/ obawcia przkopami y obsipania groblami/ a to dla przeciwn przeciwnych to jest dla przystępu nieprzyacielskiego y złego człowieka. **E** Gdy by takowy placz był wrowni abo wznizymie iakiej/ Potrzeba z inąd ziemie na wozyc y podwysic placu aby tak wody dzidzowe abo inąd przysle miały zchodzenie bez zastanawiania/ dla chędogości y zdrowia dworu twego. **E** Chęśli mieć dwor nagozie nieiaki/ korei by przepem sypanym y też wodą nie mógł obegnac/ **E** Obierai miejsce takowe które by zewsząd stron było skalą obtozione/ tylko tego przystep z iednej strony dla łacznego tam wchodzenia. **E** A bysoby takowe miejsce ku nieprzyacielskiemu przystępu dobrze obronne/ wżdi ie trzeba acznicz sflusnym zamknięciem obwarować aby złodziei tajemny nie zaškodził. **E** Bowiem by też w nawietshym pozostoi wżdy

koju wždy sfoddieistwa potrzeba sie zampe
ofstrzegac/ Dla gwałtownego nieprzyacie-
la potrzeb jest inaszej też obrony/ Przeto
gdy by taki dwor miał albo twierdzą wktorej
by sie czasu niebezpiecznego gwałtowne-
mu nieprzyacielowi niemogl wysiedzieć/da-
leko lepiei miejsce ono na czas pusto opu-
ścić/ niż sam siebie z ynnyymi swymu ku nie-
bezpieczeńści żywota zawiesić/ Przeto kto
ma takowy dostatek ku budowaniu lepiei ta-
komy zamiec niedobrych albo twierdzą za-
razem zbudować obronną/ gdzie by sie nie-
strachował czasu niebezpieczeństwa nieprzy-
acielom zastanowić. ¶ Wszakoz gdzie
by reitharowie tilko albo ktorzi ynpi lekci nie-
przyaciele dla łupieństwa niażdzy czynili/
dosyć jest dwor murem albo parkanem do-
brym obwarować. Jednak gdy by tego dosta-
tek nie znosyl/ potrzeba wždy miejsce nie-
ktore albo łopiec iaki obrychi w wnym dworze
uczynić/ Na ktorimby baszta albo wieża
była zbudowana/dokądby mogl mieć wzie-
rzyć z rzeczami swymi y też z czeladką czasu
gwałtu albo niebezpieczeństwu.

¶ Maigie tedy bacznosc na the wshytki
rzeczy wystawione/ma thez być obrane mie-
ście rolej ku dworowi/ ktore by na pożytecz-
nieste moglo być/ a rolej też oney tak wiele
ma być czo by uczynilo dostatek ku oraniu/
ktoraż zewspod wokol masz obsypać y obio-
czyć rowem nieialim/ a zostawić przy onim
rowie thyle miejsceza iaka jest połowicza sy-
rofości rowu/ aby tam czasu swiezo (iako
kriczpeza lu hego/ Marcza/ takież na ichien
Dądziermka Listopada) wirzba albo cho-
polą/ wiezem albo drzewim innym osadził/
Na pieć stop od siebie albo troche bliżej
Gdziez wiec łopaczę maig odnawiać one
przekopy/ wysypuiac ziemię ku roli/ wśakoż
nad rowem ma być miejsce prożne zоста-
wiono pod groblą oną/iakoby na iedne sto-
pe odfriche a nie założone/na ktorim miejscu
czasow namienionych ma być nasadżono
abo nałożono tharnie z forżeniem ziemią
obsypuiac y przibijaiac dobrze dla wleżenia
ziemię/ ktore gdy by już tak wysoko wzrosło
iako jest on nasyp groblei/ tedy zaśie wyhei
drugiego tharnia nasadzić ono ziemią takież
obsypuiac/ A tak zampe iego przisadżaiac
czo dalei to wyhei/ aże do wirchu onego wa-

1 ul abo groblei obsadzić/ a dla lepszego warun-
ku by sie grobla ona nie zsyrowala zpelża-
iag na dos/ możes thes miasto tarnia abo
też miedzi onym drzewim tak nasadżonym
zasadzić groblą darny abo rythwinmi ziolo-
nimi/ aby pothym trawa wzrosnawshy zie-
mie ziela y zrosyla/ wśakoż dobrze aby tam
było tharnie/ chocia iakie inşe drzewka folga-
ce/ iako jest ostrzeżnia tharni lesne abo y ro-
ża polna/ czożkolwie z thych rzeczy może być
10 bowiem to wshytko drzewie jest barzo wpy-
chajace y folgace/ Płonki aczkolwie czynią
ploch mocny y też ogrożdzenie wśakoż yż
one wyhei/ wraśtaig niż the drzewka przerze-
czone ktore sie snim niemoga zrownac/ prze-
to takie zaśig y zaduszone bywaią a tak one
niegodne są na the rzeczy/ chyba yżby inşe
niemogli być. ¶ A zwłascza wshym
masz być obaczny/ aby wśakowe ogrożdze-
nie żadnego szepia dobrego nie sadzał/ Do-
20 wniem ludzie przemijaiaci bacząc tam owo-
ce dobre/ radzi sie knim maig/ przeto psuig
ploch y groblą zawalaig/ tak yż też on dwor
trudno może być bez przelazow/ Chocia by
też tam same płonki wraśtasy/ nie ma im
być dopuszczono rozmnozenie/ bowiem one
dla buinosti tak cieniem swoim iako y ro-
żyszenim forżenia/ cymu onemu lubo y in-
szemu ogrożdzeniu abo sfodzą abo ie iednak
30 psuig do łoneza. ¶ Takież pierwsze y
wtorego roku cynie ono na każdy rieżne
przez latho ma być wycypscżano/ wykopu-
iac ziola ktore by tam wzrosły/ aby tak thar-
nie ono nie poschło/ gdy by niu takowe ziela-
sko wilkosc y też moc pożywienia odieło.
¶ Wirzba też ona nasadżona (choe inşe
drzewa iako wyhei namieniono) bez chyby
bedzie sie kochać nad rowem takowym/ gdy
około siebie bedzie mieć mnostwo swieży-
40 ziemię przysipanej/ a gdy też ich forżenia do-
chodzi woda gnoina ktora z dworu zieleiag
wśakowe rowy wpada/ miedzi ktorym obsa-
dzenim snadno może być ploch ygotdżony
y owšem lepiei jest gdy by tam miedzi nimi
nasypawshy ziemię nasadził wiecej drob-
nych drzew przerzeżonych/ ktore gdy wiec
wzrosną możcie zplatać przirzinaig gals-
fki/ a na wodząc iedne ku drugiej/ z ktorego
plecienia zraśta sie ploch tak mocny yż też
50 przez wiele czasow bedzie trwać/ wśakoż ga-
lesiu

leżin drzewa plothu takowego niedopuszczaj
wzgore wyraść nad dziesięć stop/byś nad
one pnie wyrosnąć wysoko niezasłania
ly dworowi lub folwarkowi/ ktori dla zdro-
wia ludzi tam obywatelich potrzebuie świe-
żego powietrza/ słonecznego oświeczania/ y
też wiatrow częstego przewiewania/ czo nie-
może być gdzie iest gęstość drzewa wysokie/
współ na każdym rogu folwarku lub dwo-
ru twego możesz dopuścić rosnące wzgore i-
dnemu drzewu wysokiemu/ Bowniem rozsa-
dzenie takowego drzewa barzo krasny miest-
ce/ a gdyż nie gęsto będzie/ nie weźmi też
dworowi żadnej przesłazy. Takież y przy wro-
tach dworu może być wroście dwoie drzewo
wysokie gdzie by ludzie mogli sobie w chło-
dzie odpoczywać czasu gorącego. **C** Oba
czywszy tedy rzeczy przereczzone możesz bez
wielkiego nakładu płotow abo przetopow/
dwor lub folwark sobie postanowić chędogi/ 20
y dobrze obwarowany/ ku pożytku y ku zo-
drowemu mieszkaniu/ a będzieli na gorze a
nie w padole takowi dwor postanowion/
możesz około niego mieć ploth osadziwszy
drzewem ktore żową malogranati/ bowniem
to drzewo nie wsiadzi sie mieszkacza gornego
chocia by też tam suchość była/ gdyż ono nie
wiele wilgothy ku rozmnożeniu swemu po-
trzebuie/ a dla dalekiego rozkrzewiania for-
nia/ może być żniego ploth gęsty y trwały/ 30
ktory też wypycha gdy by kto przezeń chciał
przeleść/ a iednak y owoc dawa na każdy rok
wdzięczny y pożyteczny **C** Zasie drzewa
wielkie nie kochaia sie na mieszkaczach gor-
nych/ gdyż one wiele wilgości potrzebuia
ku zachowaniu swemu/ Czo nie może być
na gorach wysokich abo mieszkaczach kamie-
nistych/ ale pod gorami przy niżynie tam mo-
że być nasadzone cyrniowe abo wieżowe/
gdyż to drzewie tam sie rado kocha.

C Wierzbą y topolą na lepiej roście przy
rzeczach y przy potokach/ abo iednak na zie-
mi tłustej a wilgothnei rada sie kocha/ a
iestli by kraina tak żymna była yż by sie
tam nie mogły kochać drzewa mglego przy-
rodzenia/ iako pomagranati pomorancze
etc. ktore weziętych stronach rosta/ obsadź
swoi folwark cyrniem abo innym drzewem
kraini twej/ abo iako cie doświadczenie rozu-
mu twego nalepiej nauczy. **C** Żhu już do 50

być masz wypisano o zagrodzie y obwaro-
waniu folwarku abo dworu prostego/ wpa-
szo czo sie tyczy budowania dworow kosto-
wnych/ także y o ich oprowie misternej/
wałmi lub drzewem osadzenia/ to do rigg
innych będzie zachowano.

C Dwor abo folwark iako
wnętrz ma być sprawion.

D Worowy sposob abo zbudowa-
nie tak ma być wnetrz sprawio-
ne/ Naprzodku iakoby szkod czo-
ła niechci będą wrota postawie-
ne/ na dziesięć stop przinamniej syrokie dla
prześtronnego wieżdżania. Przeciwnie na-
sadź drugie też maia być teże syrokości/
przez ktore by był wyjazd na role/ chocia na
pola/ abo do ogrodow nieiakich wchile dwo-
ru leżących/ Bowniem prześtronność wroty
y wysokość ma być wymierzona dla wo-
sow siennych/ abo iakiegożkolwiek nakładu
wysokiego/ Przitich wrotach ma też być for-
ta chędogo choć iakążkolwiek/ według dostac-
ku abo wolej panskiej/ by tylko była opatrzo-
na żelaznym zamkiem lubo żaworami dla
nocnego zamkiania. Nad wroty też po-
trzeba dachu abo iakiego gmachu/ aby tam
wjazd

wiażd był chędogi y suchy/ żeby też wrota od deszcza y od wstych niepogodnych czasow w suchy zachowane/ tym dłużci nie zgini.

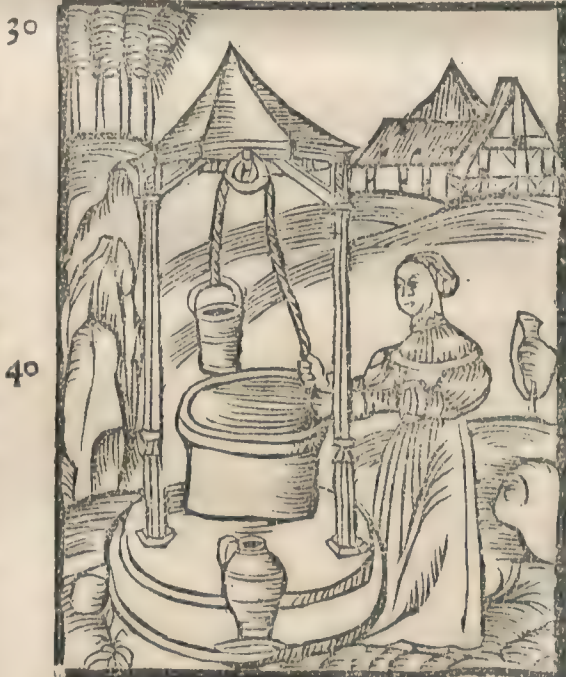
E Pol dworu czale osobno przy stronie iednei od wroty dla samego gospodarza ma być zachowane/ktore tak sprawiono ma być/ aby wedla drogi ktora dwor dzieli był postawion dom pański dluzim rtaitem aż ku thylowi sie zściągając/ tak yż cho by dworu dom nie zasłaził aby to parkanem chozia plothem dobrym było przigrodzono. Dom ma być maly albo wielki/ drzewiany lub kamienny/ według dostatkus gospodarstkiego/ Tamże z iednei strony domu ku przelocie albo przyparkanie godzi sie aby było nasadzenie maczice winnej/ albo iakiegoz kolwie drzewka roskosznego (a to gdzie sie wino nierodzi) ktoremuż dopuscic wrosc wzgore na osm albo na dziesięć stop aby tak mogła być chłodnicza lub chędoga przechadzka ku ochłodzie pańskiemu/ przy parkanie/ albo przy wale miedzi drzewy storczy mi/ Okolo tego lepał troche niżej maia być nasadzone albo nasadzone piec albo pięć stop od siebie niektore drzewka niżkie iako safigi matozgranati chozia inise według iako gdzie sposob trawny nosy/ aby tak kwiatkami y też owocem swym mogli lubosc panu czynić czasow swych.

E Zastawie rzodu/ miedzi domem y też parkanem/ może wżedy nasadzić grusze y iabloni/ inisych też drzew rozmaitych przinamniej dwadzieścia stop od siebie z ktorich by moał być pożytek lecie zwlaszcza na iestien. **E** Ale takowy ogrod ma być pilnie ostrzeżon dobrym zamknięciem dla sakomosci zarkaczewa chłopskiego/ Wym też może być wezmion roskosny wiridarzik to iest siadanie pańskie osobne/ przy ktorym miedaleko peźelnik wiejsny takież y ptasza albo zwierzątko rozmaite maia sie chować iako sinogarlice zaiacze/ kowic etc. według też sprawy iako cho niżej będzie wypisano. Na drugiej poslowici dworu ma być zbudowan dom czeladny/ wielki lub maly/ według wielkości czeladzi twei. Takież piekarnia y hopy inise potrzebne ku zachowaniu bydka y czeladzi aby tak wpytka ona strona była zabudowana nad przelocem/ tilko wprostodu ma prożne podworze zostac. **E** Przy thimże do

1. mie czeladnym ma być studnia zbur owana na na slusnym miejscu (ato iestli by tam bliżu niebyła rzeczka plynąca albo stok nie iaki) ktora studnia nie ma być bliżu gnoiu albo meiatkei kaluży/ by snadź tam gnoinisza żrzedliskami wsiągająca wody dobrej nie zarażala/ wpafoz takowa kaluża albo moczydło może być na drugiej stronie dworu dla wiele potrzeb/ opodal od domu pańskiego. **E** A iestliże by gospodarz był tak czynny albo wspanly yżby gardził z czeladzią sposem mieskać w iednym dworze tedy może thymże obyczaiem sowlark zbudowawszy wrzednika tam postanowić/ a sam sobie indzie dwor festowny sprawić/ wieżami palaczami y też ogrodmi rozmaitymi przyprawiony/ według dostoinoscy państwa swego. **E** Cho sie tież nauki budowania stodoł boiowiska/ piwnicz staien golebinezow y hopy inisich ku zachowaniu siana lub iakiej iniszej piec/ to wsiatko na inisym mieszkczu czas swego będzie wypisano.

Studnie iako maia być dzia
lane/ iako też żrzedliska nasadzić y dobroć wody poznawać.

B Aczkolwiek

Azkoż wiec dobra rzecz jest iako
ryſzej namieniono aby w obo-
rze studnia byla/wſzaſoż dla po-
żytku poſpolitego człowięka ta-
kież y dla zachowania zdrowia lepiej cza-
sem aby była przed dworem na polu/ſnadź
też czasem w obozie wody ſie niedokopa/ a
traſili ſie tam woda tedy ſnadno ſie żara-
zi gnojnica wſtudnie że wſytkiej obo-
ſciekaięca. ¶ Jeſtli że by chciał na po-
lu wodę mieć trzeba obaczyć aby taka wo-
da była nawirzchu/ abo iednak nie gliboko
pod ziemią/ a przeto czasow goręcych iako
krięczyca ſierpnia wrzeſnia abo październi-
ka maſz studnią fopać. Dowiem gdzie tich
czasow woda bywa/ tam iey zawſze będzie
doſtatek a nigdy nie wiſchnie/ Przeto czyſti
goſpodarz Palladius wezy ſto chce wody
ſukać na mieſtcezu niektórym/ ma tam wy-
nidz przed wſchodem ſłoneza/ a wſładſzy
ſie położyć brode na ziemię a tak patrzyć
ku ſłonezu a gdzieby kołwiec obaczył obło-
czek z ziemię wyſtępujący a mickęzgi ſie
przed oczyma iakoby małe ſubtilne abo ro-
ſe ſpadaięcą choć by też tam ſuchę mieſta-
ce było/ pewna rzecz ieſt yż tam niegliboko
woda iſta. Wſzaſoż ſto by chciał poźnać ie-
ſtli tam mało wody abo wiele/ trzeba ſpo-
sob ziemię obaczyć/ abowiem kretyna abo
wapienna ziemia mało wody y też nieſma-
cznej wſobie miewa. Piaſek mało daie wo-
di ſtemu nieſłodkiej muſtey a gliboko w zie-
mi leżącey Czarna ziemia małe żródło w
ſobie miewa tilko wilgoty wiele ktorę ſie z
deſzczow abo z ſniegow na pija/ wſzaſoż
tam woda bywa dobrego ſmaku. Redzina
mierne wody miewa y ſłodkie wſzaſoż żrzo-
dła nie pewne. Głina piaſczyſta y też zie-
mia yłowata takież czyrwoną wodę pewną
y obſwita dawa. Při kamieniu też czyrwo-
nym dobra y obſwita woda bywa/ wſzaſoż
trzeba obaczyć aby taka nie wychodziła w
ſkały lubo wlochy (abo iako gornicy żową)
w kluchy nieiakie. Při gorach y z krzemien-
nego kamienia wody obſwite chłodne y
zdrowe bywaię. Brownym polu woda by-
wa obcięzaięca/ ciepła/ ſłona/ y też nieſma-
czna/ a ieſtli ſie niegdy ſmaczna traſi wiedź
yż taka chocia pod ziemią ieſt wſzaſoż żgory
mieiakiej początek bierze/ przeto wrownim

1 polu gdy będzie między gorami zawſze by-
wa woda ſłodka/ zwlaſcżą gdy ma nad ſo-
bą zaſłone iakiego drzewa. ¶ Znaki po-
wne a nieomyſlające poźnawania mieſtceza
wodnego ſą the: Jeſtli na którym mieſtcezu
dawna niebyła kaſuża abo wżdi wilgoſci
ziemię nieiała/ a tam by wyroſto ſytowie-
żłotowirzba/ oſhyna/ topola/ kretyna bluſz
abo ktorę kołwiec ynſe rzeczy w wilgoſci ſie
kochaięce/ a gdy niektorą rzec tam takową
naidzieſ/ tedy na enym mieſtcezu wykopai
dol trzi ſtopy na ſyrz a pieć na alebię/
Wktorę wſtaw okolo zachodu ſłoneza
kołwiec nieiały wnątrę czym chluſtym po-
mazany/ chocia konewke cenowa abo nie-
iake ołowne naczynie/ tak przyſożywſi ro-
dźim abo laſczkami z wyrzchu przyſyp do-
brze ziemię. Nazaiurż odrwiſi ieſtli wo-
nym naczyniu při ſtronie pocenie abo kro-
20 ple nieiake będą nalezione/ pewni znał ieſt
tam bliſkiej wody. Takież garniec nowy ob-
garnężarż/ nie wypalany/ tilko dobbże wy-
ſuſzony/ gdy tymże obceziem będzie wſta-
wion Jeſtli że tam przeżnoć odmieknę ia-
ko ſczyra głina/ znać yż tam żródło wo-
dne nie daleko. Takież y weſna ſucha tam-
że wſożona/ ieſtli przeż noc tam odwilgnie/
tak yż żniej moſz by wodę wyźdgać/ pewny
to znał ieſt obſitoſci wody. ¶ Niemniej
30 też rzeczy tey doſaże lampa to ieſt kaga-
niec oleiowy thymże obceziem wſtawiony
ktory ieſtli nazaiurż naidzieſ żagaſty bez
wygoryenia oleiu znał ieſt tam bliſkiej wo-
dy ktorę wilgoſci ogien przemoſzła y żaduy-
ſła. Gdy by też na thymże mieſtcezu ogien
wdziaſał/ a potym gdy ſie już ziemia ona
żagrzeie ieſtli wżrżyſ pare iakoby mgły i
niej wychodzące wiedź yż tam ieſt wody
bliſko doſtatek. Także pobacięwſi the zna-
40 ki moſz studnią fopać/ tak gliboko aże gło-
wne żródło naidzieſ to ieſt prawą mac-
ce wody/ a będzieci wiele żródliſ maſ ie-
żłczęć w ieden ſtok. ¶ Wpoſnocznych
ſrainach gdyż tam wiechſa ieſt obſwitoſci
wody/ przeto leda gdzie pod go-
g maig był
wody ſukane/ bowiem tam bywaię e-
waſke
żródła y pożytecznicze/ ale při fopaniu
ſtrzedz żarżenia/ Dowiem ziemia częſto
50 kroć wſobie miewa rude ſarczang haſuno-
wę y też

August
September
October

nowa y też wapienna. Skądże więc po-
chodzi puch iadowity do nosa człowieka
który duchowi barzo skodzi iestli kto wczas
nie wiecze. Przeto niżli by kto. wdoł gło-
bi z stępie miał nalepiej tam pirowej kaga-
neł lub świece zapaloną zpuszczyć/która iestli
niezagasnie nie trzeba sie tam bać żadnej
nieprzepieczności od zarażenia. Ale zga-
snieli zarażem aborichso/ wiedź yż tam iest
puch sfodliwy. ¶ Studnia ma być kopa-
na na siedm y abo na osm stop zewsząd sy-
roka/ Może też być syroka abo wezpa we-
dlug tego iakoby wiele żniei ludzi abo mało/
miej cyrpać/ Zależ wedlug miosoty abo
dostarku żródła/tego cie sam rozum nauczy
iako wielki dol ma być. ¶ Bedzieli tam
woda miedna abo glanowata wyspany
soli może sie wstać. ¶ Jestli by sie też zie-
mie brzegi rwały dla mokroty tedy deskami
żbokow musy być zastawianie/ skupczami
abo wankruchami mocno rozpiciać/
aby sie kopacze nie zawalali. ¶ Może też
na takich miejscach mokrych być musy
przyprawa kopania studzien dla przepieczy-
ności kopaczowato weżniw sy przecie sy mo-
czne/ wedlug tego iako ma być syroka stu-
dnia/ na których postanowić cembrowanie
żrebiste po iednym drzewie/ Zamże kopacz
wposzrodku cembu siedząc/ gdzie inż chce
studnią kopać/maż ziemie wyrzucać a prze-
cie sy podkopując ze wśech stron/taż yżby na
dol stepowała. agdy ius wykopas tak głębo-
ko yż sie cembra z ziemią żrowna/ tedi maż
drugą warste cembrowania nawirzech przy-
kryć a tak żasie stron y sposzrodka ziemie
podkopować haspłem ziemie y też wode wy-
cigać a cembu z wirzechu przisadzając
która by na dol żstepowała tak głęboko iako
studnia ma być/ Doktorzi też ludzie żdo-
lu cembu podbijają ziemie podbierając/ mo-
że czynić iako sie komu nalatwiej widzi/
Żhimże też obceżaiem y murowane stu-
dnie mogą być sprawowane. ¶ Ale kto
by chciał żgory wynieść wode musy żwirz-
chu gory aż do wody gżynel abo hynthsoch
(iako gornici żowg) przybić/ a tak żasie knie-
mu żbok u gory tedy by chciał wode wynieść
Sżchose to iest wybieg wodny/ przekopać/
gdzież wprawiać koryta abo sżżinie sżhar-
tycz aż do prawego głównego żródła (to

1 iest macyce wodnej/którym by woda żgory ku
padofowi wypielaka. ¶ Wody nowej tak
doswiadczyć iestli zdrowa abo nie/ pokropi ją
nacynie iakie cenowe lub miedziane cżyscie
wytarte gdy tam po wyschnieniu kropli/żo-
stana na naczyniu makusy niciać/ wiedź
yż iest woda nie dobra /ale niebedzieli zna-
ku żadnego tedi to dobroć wody wskazuje.

10 ¶ Zależ odwarż one wode w miedzianym
naczyniu testli na dnie piasku abo gła-
nu lub musu iakiego nie żostanie dobroć to
wody znamionuje. Jestli też żniei iaziny ry-
chto wmicrają/ Zależ gdy ona przerżista
bedzie/ a barwy czudnej/ nie maigc miedna-
są iakiej żnamie iest dobrej wody/ ktemu też
możes tu przyłożyć żnamiona o poznaniu
wod wyszej napisane.

Wod przywodzenie iako ma
być na młyny lub gdzieś kółwieć.

30 **S**Di woda ma gdzie być przywo-
dzona Jako Palladius weży po-
trzeba przyprawnego naczynia/
Jako są sżżinie Kurj o'owne/
miedziane/ drzewiane/ abo gliniane iakoby
garncze wypalone/ Jestli kto chce sżżinia-
my wode przywieść musy być tacyce spo-
soby one/ tak

ione tak yż by woda niktędy nieprzeciekala/ 1
ktore też maig być w swej wielkości według
małej albo wielkiej wody/ a gdy by równią
woda miała być wiedziona/ tedy wstępić
się stop/ na dalej we słu/ strżinia ma być
zniziona na poł stopy/ aby woda pochop
miała ku plynieniu. **C** Gdy by tam gora
iaka wodziemiu strżinie zawadziła tedy mu
sy strżinie albo na bok/ albo okolo gory pusa
cie/ tedy by woda mogła być obroczona/ albo 10
jednak gore przebiec aby tam strżinia mogła
być prowadzona. **C** Trzask li by sie lepał
padol niciafi przez koryby woda knam iść
niemogła/ tedy potrzeba słupy koryto ro
wno podstawić/ aż do miejscy gdzie by
iuz woda okrom przelazy mogła plynąć/
albo jednak ołowne ruri w ziemie spuścić/
ktore by zaśie ku gorze były namiesione/ ku o
niemu miejscy kedy by mogło być wolne
wodzie cieczenie. **C** Kuri gliniane zdro
wq wodę czynią/ ktorych miłośc ma być
na dwa palca/ Wszak na koncu maig
być cieniężyste aby tak mogły na jedne dlon
w długie wchodzące stosowane być/ ktorich
spary wapne niezaspornym/ zolciem zmieja
wsy maig być skutowane/ wszak piwiei
niż przez nie woda będzie puszcjana dobrze
jest polać gorącą żywiecą albo trochę smoły
dobrze rostopionej/ aby sie tak zakłisły ro
padliny iesthby ktore wnetz były.

C Drugi też obyczaj puszczenia wodi iest
rurami drzewianymi ten iest pospolity.

C Spizane też ruri maig swe rzemie
slniki. **C** Ołowne ruri te na gorze są/ bo
wiem żarzącą wodę y niezdrową czynią
ktora przez nie ciecze/ Bowiem żółowu spra
wuię ludzic blaweszy/ barwice niewiescie/ y
inše farby przyrodożeniu człowieczemu dla
żadu własnego barzo škodliwe/ Przeto słuza
pilno obaczyć sczego by miały być sprawa
wane rzeczi w ktorych sie woda zachowawa
aby też żmalego stołu mógł dostatek wody
przywiesc.

**Zapie albo farłuby ku zachow
waniu wody iako maig być sprawiane.**

Zapę żowq miejsce gdzie woda
wpuszczone albo nanoszone/ by
wa zachowana do czasu potrze
bnego. Przeto gdzie woda nie mo
że być/ tam żap ma być weznion (iako czyn
si gospodarz Palladius wezy) w takiej wiel
kości iako kto chce/ albo yle temu potrzeba
ku pożytku. w ktorymby sie ż chadzała dździ
wnie ża żdachow/ Bowiem y takowa wo
da iako wyżej namieniono nie podleisza
jest zwłaszcza przewarżona/ Naprzod takow
e miejsce trzeba sprawyc ż cegli albo ż
skorupy/ polewanej obyczajem garnczars
skim/ albo ktorymkolwiek obyczajem wezy
nić aby tam na thle także y w shamym za
piu było twardo y gladko/ dla sażnego wy
horowania/ bo tego trzeba strzedz pilnie aby
sie tam iaka plugawosc nie zakradła/ przeto
perwei trzeba ono miejsce thlusićmi skoni
nami często pomazować aby sie nie pada
ło gdy by tam woda na czas niebyła/ a tak
po długim opatrżaniu y wysuszeniu dopi
ro wodę wpuszczać/ Na wirżchu onego za
pia tak sprawionego/ wposrzedku ma być
wystawion wżgore skarłub chocia srag nie
iaki dla cżyrpania wody/ pod nim na dole
wsedy wokolo wshyła ona pustosc miejsca
ma być zakładżona miagłym kamieniem a
wosrzedku kamyczkami rzeczynymi drobni
50 mi a gdzie glazia albo też rzeczynego kamie
nia nie

nia nieieft doftatek miasło tego może zynury
(to iest czegey w picezu zpiekłej) nakłafce.
E Wniektorych kramach żapie takowe
tak bywaia sprawione/maia nicaia krete
abo wapno z korego chlo (abo iako duodzi
żomg chlofi) tak cżystie vbyia y vdepeza
troche zmoczynsy yz też ani piasku ani wo-
dy żadnej wſie nie wpuſci. (właſowg wo-
de nieieft węgore chotia inſe ryby rzeż-
ne w puſzczac aby tał woda przez ich pſy-
wanie była żawſe w ruſaniu wſtawieć
nym iako woda rzeżna. **E** Rozpadłini
y dury w żapiach tak maia być żaprawia-
ne/abo y pomki nicaie w ſtudniach y wſa-
dzawieczach/wezm ſmoly wodnej abo ma-
żynile potrzeba Sadia abo ſoiu tyleż przia-
czyniwy y wloż ſpołu wżarnec/ a tak mie-
ſzając w żwarz aże ſie wſpieni ku ſupieniu.
Poſtym oſtaw/ a gdy troche przeczłodnie
naſyp wapna mialkiego mieſzając ſpoſem/
aże ſie wſpnytko z puſci wiedne oſobe/ a gdy
żgeſtnie iako ciaſto tedy onym za tſykai
wſekkie dury y też rozpadłiny przeciekające
takie y pomki możes zaſtykać twardo tam
nabijaie. Wniektorych ſtronach maſyna
woda rzeżna tſym obyczaiem może być
ku przeczżyc iakoſci prziwiedżiona dżban
wielki gliniany w piasku zaſopawſzy w chlo-
dnym mieſzeczku/ naden wſtawieć naczynie
drzewane chotia gliniane z ſerofim dnem
(po polſku to lijem żomg) aby wpoſrzedku
dna była trefła abo rurka mała/ troche na-
dedno wżgore wyſtawiona/ a na wırżu
tej rury ma być durſłak błaſany. Poſtym
on by do poſłowice piarſkiem napelnynſzy
woda maſyna przeżen wedżban czadzie/
gdzież woda cżyſta bedzie ſie lutrować a
oſtatek ſie nadnie wedżbanie wſtoj/ z korego
wiecez możes cżyſta wode brać ku pożytku
ſwemu/ a chechli wielkie wody takowej za-
chowac możes ono ſpodnie naczynie wży-
nie iako wielkie ſam chech/ by wiec też checiał
niec żap żmarmuru lub z inſzego kamienia/
a wapienne chlo lub ceglane możes wżynie
podług luboſci ſwej.

O Dżcem przedtim namienil o
budowaniu ſkore bywa żmuru
lub z drzewa/ Powiem tenraz
ſkore ſie drzewo godzi ku budo-
waniu abo iakie wapna ku murowaniu.
Jaka też bacynoſć ma być przy zaſſadaniu
fundametu. **E** Palladius wży y fundamē-
ci dla trwałoſci maia być ſierſe niżej ſciana
prżinamniej poſtłowy z obudwu ſtron. Jeſli
w ziemi bedzie należiona w cżalżnie twar-
da a ſpieſła glina/ tedy pigta abo hoſta czeſć
wſofoſci murowej ſkora ma być wżgore
nad ziemią/ a grunth ma być poſtawiona/
ale bedzie i ziemia rzadła y wylgaithna mu-
ſyſ alſbiej fundamenti wſopać/ aże gliny
do idzie/ abo iednak cżalſny takowej gdzie
by ſie iuſ gnoiu abo nicaiaj żagnioſci zia-
mie nicnadziewał/ ſkora ieſli by ſie nietra-
ſiła muſyſ cżwartą czeſć muru w ziemi
za fundamentu poſtanowie onei wielkoſci
ſkora by checiał wżgore wymieſć/ to iest gdy
by checiał mieć mur oſm ſażeni wżgore/ to
di na takiej ziemi muſy być fundament za-
kopany dwa ſażenia. **E** Niaſieł dobri ku
prżimieſzaniu w wapno tał pożnaſ/ ſkory
chżeſci w garſci z cſniony/ abo gdy w ſypa-
ny na ſukno lub na płochno białſe nież po-
ſobie muſu abo prochu chotia ſwodzi nie zo-
ſtawy ſtrzaſniony/ ten iest ku murowaniu
godny/ a gdy by nie miał piasku z ziemi ko-
B iij panego

Jako funda-
ment gęboko
brać oną

**Materia budowania y spra-
wa fundamentu iaka ma być.**

panego moze y brać gdzie rzeka spadnie
choć z infych brzegow rzecznych abo mor-
skich/ aczkolwie morski piasek nierichło wy-
sycha/ Przeto nie zarazem masz tego sypać
ale pod czasem/ Bowiem gdy by nagle sy-
pan był/ takowy mur rad sie wali a nie dlu-
go trwa/ przeto sklepy z takowym piaskiem
bymaig nierwale dla sfonej wilgości w nim
zbythnic/ ktora na miegot abo na płuhe
zawpe odwilgnie/ Przeto piasek kopany lep-
szy jest ku budowaniu sklepow y też dachow
a to yż rychlej przesycha/ y o wsem nalepszy
jest gdy będzie za świeża zwapnem mieszan
tudzież po wykopaniu/ Wszakoz jestli by mi-
siał murować piaskiem morskim masz y pir-
wej wyłożyć w wodzie prostej sfodkiej/ aby
z niego ona goręcz solna wymokła.

C Wapno z białego a z twardego ka-
mienia ma być palono/ Gdzież między dwie
części wapna trzecia część piasku ma być
przemieszana/ Iesze lepiej gdy między piasek
rzeczny trzecia część glini/ palonej przmie-
sza/ niewymownie twardy mur będzie/ y o-
wsem gdy by z takowym piaskiem na polu
wapna przemieszał będzie rzecz barzo trwa-
ła. **C** Gdy mrozy wielkie nastawiaig masz
przestać murowania/ Bowiem ona zmar-
łosc murowa rospusci sie czasu cieplezo a
tak mur sie będzie rysował.

Jako wiele pi-
sku wyłożenia
pno tego by

- 1 drzewem ku budowaniu godnym jest iedli-
na bowiem jest lekkie y trwałe zwała się w-
susy/ Palladius uczy yż wirzba y też lar ex
ku budowaniu barzo pożyteczna jest zwa-
lając na sczyth y abo na dachy ato dla obro-
ny ognia/ bowiem to drzewo nie richło sie
imie y wezłiste nie jest/ Damb barzo trwały
jest zwała się w ziemi/ Rowci też jest barzo
trwałe drzewo tak na suszy iako na mokrzy/
- 10 Kastanowe drzewo trwałe jest tak na polu
iako y na dachu y w wnetrznym budowa-
niu. Dół wsusy trwały ale na mokradłui
prochnie/ Topola/ Zawor/ Lipa/ oboia też
wirzba ku rżarzaniu potrzebne są. Olśa
na budowanie sie niegodzi/ wszakoż ku fun-
damentu y ku palom na mokradłui abo na
bagnie barzo trwała jest/ Jesien y wiaz za
świeża gibkie są drzewa ale suche barzo są
twarde y trwałe. Cipriss ku wszelkiemu budo-
waniu barzo wyborny/ sosna y gruska tak
wsusy trwała/ także y Cedrowe drzewo
trwałe chyba mokrości. Wszelkie drzewa ko-
re z strony połdnia pochodzą/ aczkoli krotkše
wsakoż trwałe są/ zaśie strony północnej
choć bymaig wyższe/ iednak rychlej zbu-
niecig/ prziczynn tego pytaj od ludzi rocznych

- 30 **Prząd Dwomila abo Ka-**
chaia ktory ma być.

O drzewie. Spisżanyja

Drzewo ku budowaniu ma być
rżbano rieżęcza Listopada y też
grudnia chociaż później a zwa-
lając na schodzie rieżęcza. Bo-
wiem wshen czas dla zimna występuig z
drzewa wszythkie miazgi y zbythnie wilgo-
ści/ a to dla zimna powietrza ktore chłodno-
ścią swą zgania ciepło drzewu przirodzone/
aż do rozżenia/ y owszem w głębokości ziem-
ne/ kieżę też iako po nastaniu swym aż do
pełniej wszelkie wilgoty mnoży/ tak ie też na
schodzie zaśie umnicza. **C** Drzewa kto-
re maig być na budowanie pocięte podzi-
bawshy ie aż do drżenia trzeba im dopuścić
postać przez niestony czas aż se z nich precz
nadoł wybieży/ jestli by tam ktory był z koro-
go wiecz czirwie sie mnoży. **C** Między 50

Arrro mistrz wezy/ yż dwomif
wshelky abo rathai tak sie ma
sprawować aby swieta chował
(dla odpoczynienia czeladzi) czu-
dziej nie ruszał/ a swego też pilnie strzegł/
z czeladzą sie nie swarzył/ a gdy by ktory wy-
stąpił ma skutnym obyczajem starac/ Czela-
dź aby sworną miał/ to też ma mieć na
praci aby ię ciepło chował głodu cyrpieć
nie dał/ Kobothe im rozrządzał/ a za dobre
zrobienie dziękował/ Bowiem tak od wiele-
stych rzeczy czeladź po wsciagnie y też na-
to ię przimiedzie yż wshytko i pilnoscią i
wiernością i pochopem y życzynym bedzie
dobrze zrobiono. **C** Przędnik też nie ma
sie ad roboty przeczadzać po podworkach/
Pjanstwa ma sie strzedz zawse/ y też frict-
stwa/ aby zawse na wieczor doma sie cho-
wał/ aby czeladź pilno czwyczył/ a czo gospo-
darz rostkaje aby to bylo pilnie sprawiono/
aby sie też wiecej nie domyślał niż pan/
Pańskie przijaciele aby sobie zachować w-
miał/ **E**żo tomu pan pożyje/ aby cho pilno
wycigał/ pańskie rzeczy nikomu nie poży-
czał/ **P**rzecz wolej też pana aby nie niekupo-
wał a przednim też aby nie nie chwał/ żeb-
y też wniat wshytko wezynie/ przimamnie rosta-
jąc/ czo skupa na gospodarstwo y na spo-
sob rolny/ **S**am też ma przirabiac a tak
iako by zrobysy sie sam czeladź ma rosta-
jąc/ tedy czeladź widząc yż sie sam niceni/
thynr pochopniacia bedzie ku rebocie/ a tak
gdy sam bedzie przirabiał/ nie zachce mu sie
przechadzi/ **B**edzie też zdrowy/ lepiez ię
smaczniej wshie/ na piwysy wstac/ posledni
ma ię spać/ piwecj opatrzywszy ięstli by był
dwor dobrze zamienion/ aby też każdy czela-
dnik na swim miescie u spał/ **J**estli też by-
dło w iedzeniu dobrze opatrzone/ a zwla-
scza robotnych wosow pilno trzeba iemu
dogledac/ **S**kotopasom czescią też ma fol-
gowac aby oni tym pilniej bydlo opatrzał/
Pod bydlo zwlascza pod woły aby pilnie
flano/ kopyta aby im opatrzone/ od par-
chom potrzeba wosow strzedz/ także y do-
bythka wshytkiego/ ktorez na bydlo sie rzu-
cają od zagłodzenia abo też gdy na nie
desć prosto plusceji/ **P**luga też y **J**arżma kro-
ie y naczynie wshelkie aby zawse bylo po-
gotowiu/ **B**owiem gospodarstwo zwlascza

rolne tak sie ma yż gdy iednego naczynia
nie dostate/ abo gdy sie nieczto pojdno zroby
wshytki sie robota omieszkawa/ **J**estli by
piec skomanej niedostalo tedy chrosti zdzie-
wa bydlu dawac/ **P**rzecio czasom swoich
slusa zbierac rozdze debowe/ topolowe/ a
bo wieżowe a ku pozynwieniu dobythka prz-
wiedle na zymie zachowac/ **Z**akiez y siano
i kąt y też wyta sucha maia zbierany być/
aby zymie bydlu ku pozynthku byly/ **D** cho-
też nie mniejsa piecja ma być aby gnoia
dostatet był/ ktorim by oliwne drzewa abo
ktorez kolwie inshie mglego przirodzenia y też
niezwale/ wiesiem obkladac/ **D**rugy też na
role wywazal a drobny gnoj lub mierzwe
po łakach rozmiatal aby lepiej trawa ro-
sla/ czo na lepiej iest czynic po wielkim deszczu

D sprawie gospodarstwie i-
ako ma dziedzine kupować iako sie też i
swim wrzędniem ma obchodzie.

Acho mistrz naucza kto chce fol-
warć abo dziedzine iaka kupić/
ma tak czynić że by sie natho-
nie natichmiafi wkwapiat/ by
wiel potym nieżalował praeji/ nakladu
Niedostic iest raz obiechat dziedzine raz tibi
W inn to ogled

to oglądać. Do im częściej to będzie czynił
 tym lepiej to może się spodobać albo co nie be-
 dzie ku myśli twej obaczysz. ¶ Po sąsied-
 stwiei maietności możesz wiele sposobu dzie-
 dziny pobaczyć. Przezrzi też pilnie taki mo-
 że być wiażd y teze wyiażd. Jestli zdrowe
 powietrze albo smrody nieiaie/ iestli zymia
 rodzaina albo pfonna sama z siebie/ iestli też
 fraina zdrowa/ Jestli by mogło być siedlisko
 przy gorze ku posdnyu obrozione zwaścza
 w zymnych stronach/ Jestli by też tam
 mogli być robotnikow dostatek/ wody dobre
 y miasto blizkie/ acz by też ona dziedzina nie
 często panow odmieniała/ albo kto ją pirowej
 przedał albo odbył acz tego żaluie/ to wszyt-
 ko sflusa pilno obaczysz. ¶ Wtym też o-
 patrzny bądź aby w swym rozumie dufaię
 cudzej sprawie nieprziganiał albo gospo-
 darstwem ich niegardził ale pilno obaczal
 aby sie nieczego nauczył/ Do dobrego gospo-
 darza bracza albo budownika niezał kupię
 gdyż pothym mniejszego nakładu będzie
 trzeba. ¶ Gdy przyjdzie do folwarku ta-
 kowego który chce kupię/ obacz iestli tam iest
 dobry sprzęt domowy/ iestli naczynia dosta-
 tel/ iako są kądzi achtele sądziny winne y też
 prasy (a tho wtch frainach gdzie sie wina
 rodzi/ Bowiem wszelka zymia ma oby-
 czaj rodzajności swj.) Wiedź yż wedlug
 rozmaitości owocow y też pożytkow tam
 pochodzących potrzeba też iest rozmaitości
 sprzętu y naczynia/ które gdy tam będzie
 albo nie będzie stąd możesz poznać iestli on
 folwart lubo dziedzina droga iest albo nie dro-
 ga iestli trzeba na sprzęty nakładu.
 ¶ Gdy gospodarz przydzie do swego fol-
 waru/ tegoż dnia możesz być/ acz nież nazas-
 iurż/ potrzeba żeby wszytkie role obiechal/
 oglądając iako sprawione są/ czo zrobiono
 albo czo opuszczone/ Pothym wezwawszy w-
 przednika lubo rathata ma go spytać/ iako by
 nie wiedział/ acz wszytko sprawiono dobrze/
 acz też iestże niedostawa czego/ iestli sie w-
 czas wszytko zrobiło/ albo czo by iestże wezas
 mogło być. Miali też czo pożytku z wina/ zbo-
 ża/ y rzeczy innych. A gdy to obacz iestli tam
 czego niedostawa w robocie/ trzeba z przed-
 nikiem liczbę weźymie/ czemu to opuszczone/
 czo wten dzień robiono/ czemu tego dnia to
 nieprawiono. Bedzie sie tam przednik wy-

1 mawiał/ iż w ten czas deszcz był/ w ten nie-
 pogoda/ iż czeladnik wieść/ iż naczynia nieby-
 ło/ y innych wymowek oni radzi wiele mie-
 waig. Tamgo ma nauczyć gospodarz y ro-
 powie dzieć czo ma być robiono czasu plun-
 y też nie pogody/ albo też czasu zimny/ gdyż w
 domu zawsze robote naidzie. Jako sędi wy-
 mywac/ wysusac y wycierac/ dwor wmia-
 tać/ gnoyhdac/ nasienie albo żytko podsie-
 wać/ zboże przekładać/ powrozy potargane
 10 wiezać albo nowe działać/ Takie w swiato
 może sobie czeladz kaptury zhywać/ boty la-
 tać suknie płatać/ chwaśc wyprywać/ ciernie
 wycinać/ przekazy zakładac/ droge napra-
 wiać/ laski prożać/ miorosy działać.
 ¶ Zima też ma swoy obyczaj y roboty sto-
 rnych sie każdy domyslić może. A gdyby cze-
 ladz stękała : rozkazać nie tak wiele im da-
 wać iedla iako gdyby zdrowi byli. Jestliby
 20 czego nie dostawało albo gdyby czego nie do-
 robiono/ przykazać ma gospodarz aby to by-
 ło opatrzone. Czegoby do roku niemialo do-
 stawać aby to było kupiono. Czo by zhywa-
 ło aby przedano czo potrzeba naigac aby
 naigeto było/ a wszytkie rzeczy napisane albo
 pod liczbą zostawić. Ma też obaczysz gos-
 darz y oglądać wszytko bytło y dobytek y też
 zboże w gumnie/ a czego folwiec nazbyt aby
 przedano było. Wosow starych y owice/ cze-
 30 ladnika też y bydla starego albo chorego y
 niedoleżnego/ ma odbyć/ młode sobie to
 ma wychowywać. Bowiem sie godzi aby
 dobry gospodarz wiecey wprzędawał niżli
 przikupował/ Czo też zależy ku osiewaniu
 ma być nagotowano swego czasu/ a to czo
 sie niegodzi na długie chowanie ma być
 przedano/ a czo sie godzi ma być zchowano
 iestli potrzeba iaka pilna nie wfażnie/ Bo-
 wiem rzeczy długo chowane nie takto yż sy-
 chwe noszą ale też sowythy pożytek czynia
 40 czasu swego gdy przydzie drogi rok a lacha
 nie żyne/ Wszakoz czasu takowej drogo-
 ści nie przemieskawaj przedawania
 zboża/ by snadź wiekhszego sie
 pothym zysku nadziawa-
 iac/ iakożto pospolicie sie
 przidawa) na tym
 nie vtracił.

50 A przy tym pierwszym rias będzie konice.

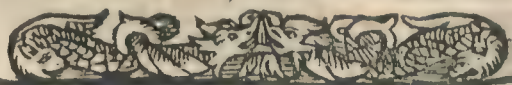

Kriegi wtore o prirodzeniu y wla- stnosci drzew tak plonnych iako y szcepionych: y o innych rzeczach pospolitych ku sprawie rolney barzo potrzebnych.

Dni w piwrych
riegach wypisane sa po-
trzebne rzeczy y pożytecz-
ne ku omiesztaniu y ku spra-
wie solwarkowej. Godzi
sie iuz o rzeczach tych pi-
sać/koroby w takich solwarkach y też rolach
miały być mnożone y rozsiwane. Ale yż
wielka różność prace ziemnej bywa we-
dlug różności drzewia y też szcepia/ która
sie niemi według miejsca y czasu. Czego
kto nie obaczy trudno też ma poznać wla-

stności drzewne abo szcepowe/ y też innych
rzeczy których drzewo takowe potrzebuje.
Przeto o tym w tych riegach wtorych po-
wiadanie będzie. Ale yż niektóre sa rzeczy
pospolite/ ku wszytkim rolam iednako za-
leżące/ przeto początek powieści tej o tym
będzie co każdemu drzewu potrzeбно jest
co sie dzie ku początku jego wzrostu.

O pospolitej potrzebie ku po-
czątku mnożenia wsego drzewa.

Woyciech

Wodych wielki piseyż przy/ w-
 zroście drzewa wszelkiego sied-
 miora rzecz jest potrzebna/ bez
 których rzeczy drzewo żadne nie
 rośnie. Naprzód ciepło które pochodzi z nie-
 bieśkiego obracania/ które jest pierwszy po-
 początek/ drzewo wszelkie ożywia. **T**wora
 rzecz jest potrzebna ciepłość fra-
 iny. Abowiem w zimnych bardzo krajinach
 gdzie moc zimna bardzo panuje/ tam też y
 niebieskiego okręgu ciepło dostateczny nie
 może ku zagrzewaniu miejsca onego/ a
 tak drzewa rość nie mogą. Takież kraji-
 nach bardzo gorących gdzie są pustynie suche
 a piasek płonny który martwym żowg/ tam
 też miejsca one niebywaia sprawne ku
 przyznawaniu ciepła niebieskiego/ które
 wszystkie rosnące rzeczy ożywia. **T**rzecie
 potrzebna jest ciepłość nasienia albo ma-
 tecz wszelkiej/ która tam wnątrz bywa wro-
 diona/ iha więc niebieską ciepłość wście
 przysnuie/ y ku sobie zwabia/ która gdy by
 tam niebyła tedy by też ciepłość niebieska
 tam nie wnikała albo iednak hnech by za-
 sie zniżyła/ nie wywodząc nic/ ani żadnej
 sprawy czyniącej ku ożywieniu y wyrosnie-
 niu ziarna takowego/ a chocia by też niecz-
 wozgore wywiodła tedy by ono już wzrosną-
 wopy natychmiast zasia zwiędło dla swej
 mgłości a wysuszenia od ciepła słonecznego.

- 1 Jakoż tego dołazią sprawy ogrodnicze/
- któży drzewkam abo ziołom mgłym (iako
 są Cipressi figi y inşe) gdy na pierwszej ws-
 chodzą/ muszą nad nimi czynić przikucie nie-
 iakie y zaslony od słoneczka/ które swą gora-
 czosć mogło by je wysuszyć/ ciepłość ich
 wnetzną parą wyciągając. **T**zwarte
- 10 potrzebna jest wilgoć/ która też jest tro-
 iaka iako trzi rzeczy są które dawaia istota
 y materia wszelkiej rzeczy rosnącej. Naprzód
 wilgota wewnętrzna wziarnu abo też wpe-
 ce/ która sie w latorość obraca naprzód na
 wierzchu z ziemi wynikać/ która tak wz-
 rastać ciagnie z sobą że spodku wysycha
 wilgość przeczczoną a ta mocą słonecz-
 ną obraca sie w latorość/ Tak że forzen gdy
 mu już takowej wilgości niedostawa/ tedy
 mocą swą ciagnie wście drugą ynszą wil-
 gość z ziemi/ która tam może być wokoło
- 20 iego a tak tą wtórą wilgoć/ która dawa
 zawsze onej latorości żywność y rozmnoże-
 nie. Jako sie też ma rośnienie płodu z
 zwierzęcia w żywocie matki iego yż doład
 tam jest płód tedy macieży swą wilgoć/
 która przirodzoną dawa iemu żywność/ ale
 gdy już tam żąd na świat wychodzi/ tedy
 mu też ynszej wilgoć/ która iako jest mleko
 potrzeba ku żywności y też zachowaniu.
- 30 **T**zwarcia wilgota potrzebna ku zach-
 owaniu różnycich rzeczy jest/ deszcz rosa abo
 też śniegi z wierzchu pochodzące/ a te sie ma-
 ią ku ich zachowaniu iako pokarm ku poży-
 wieniu zwierzęcia wszelkiego/ przeto takowa
 wilgota z wierzchnia potrzebna jest wszelkiej
 rzeczy już wyrosłej ku jej zachowaniu/ Ja-
 ko bez pokarmu żadne zwierze być nie może
- 40 **T**siódma rzecz potrzebna ku wzrośtu
 y też rozmnożeniu drzew abo zioł/ jest powie-
 trze wierzchnie a zewnętrzne/ które gdy do-
 bre jest/ zachowawa rzeczy takowe/ zasia gdy
 złe psuie je y kazi/ przeto w powietrzu wol-
 nym a miernym lepiej drzewa kochać sie
 y obradzaia. Takież gdy będzie drzewo lub
 ziele w ciepłości y też wilgoci swej dosta-
 teczne/ tedy ona ciepłość odzwiera po y
 też oddech/ a podnosi wilgoć/ która da-
 wa dostatek materii ku wzrastaniu drze-
 wka/ Tak yż ono rychło wzrasta w słupek
 50 którego wypuszcza gazać dostatek ku roz-
 mnożeniu owoców.

O różności

O różności rodzenia drzew rozlicznych.

Naprzód godzi się baczyć różne rodzenie drzew/ które gdy kto po zna łączno iemu przydzie oba-
czyc wszelkiego drzewa nature. O tej rzeczy nie wiele w starzych medrcow
naudujemy alio to co napisał Aristoteles/ wż drzewa niektóre rosta seczpione/ niektóre
z nasienia/ niektóre też same wychodzą z
ziemi/ a to że zmieszania żywiołow przez
mocz nieba/ która dawa duszę ożywiającą
y rosnącą wspaniałym drzewom y ziołom/
C Wspaniałe tedy seczp: albo zkożenia bywa
wyrwany/ albo zpniała odcigwsiy wsadzo-
ny/ albo zgałazki przjęci/ albo też seczpli wy-
rosły a na inſe miejsce przeniesiony/ wſa-
foż tego nie zowiemy seczpienim ale wła-
śnie przesadzaniem. **C** A drzewa tym os-
breżajem gdy chceſz przesadzać tedy dla gru-
bości ych natury y też miękości skorzy dobrać
je trochę odchłućz albo obrzązać/ choć ostro-
bać na dole kedi maig być w ziemi w sa-
dzone/ aby tak omym odmięszczeniem tym
łatwiej wſie cięgnęły y też brały żywioſć
z ziemi. **C** Takież one drzewa którym
część bywa odcinowana/ niektóre się przy-
muia proſto sadzane w ziemi/ Jako wino-
na macieja/ wirzba y wiele inſzych/ Niektó-
re zaśie przemuia się w inſy pniał wſa-
dzone a to właśnie seczpiem zowiemy.
C Za tej rzeczy poſpolicie się przidawa w
rodzaju drzewnym albo też między zielim/ wż
niektóre aczfolwie z nasienia wroſtą wſa-
foż nasienia ani owocem żadnego nie da-
wają rownego onemu z którego poſty/ Nie-
które lepać lepiſe owoc cymig lubo naſie-
nie/ a drugie też goſty/ Czasem też znaſie-
nia niedobrego dobre drzewo wyraſta/ Ja-
ko z gorzkiego mygdalow iadruk wyraſtaig
ſłodkie/ Czasem zaśie ſłodkie obracają się
w gorzkie. Takież się przigadza w pomoran-
czowym owocu. (Jako y w nas z dobrego
naſienia rzy czasem wrodi się koſtrzewa a-
bo z pſenice kaſol). **C** Niektórych też rze-
czy naſienie gdy będzie mgłe/ na inſe miej-
ce przeniesione ginie y trwać nie może/ dla 50

niewieczności powietrza które iemu nie ſo-
guie/ albo też y dla czasu niewiecznego ku ſa-
dzeniu. Przeto richiej takowych drzew albo
żioł zachowanie będzie nie znaſienia/ ale
w gałazkach lub wroſdżkach zaniesione/
Jakoż się to przidawa w drzewie ſoſno-
wym/ palmowym/ figowym y też pomoran-
czowym y wſadzem rodzaju iedliny. Wo-
wiem takowe drzewa niemaig naſienia
tak mocznego któreby mogło z ſiebie owoc
puścić na inſym mieſciez iedno barzo rzad-
ko/ Znaſienia też palmowego wraſta Ci-
puſowe drzewo aczfolwie y palma też wſ-
chodzi/ a to gdy wiele żarnet ſpołem be-
dzie wſadzono/ Bowiem z iednego żarnka
wzroſtaig abo barzo rzadko palma wſchodzi/ Ci-
pis zaśie takie figa aczfoli z iednego żarn-
ka wyraſtaig wſafoż na przod barzo cienko-
iafoby ziele iafie/ aże poſtyhm bierze poſta-
we drzewa: Jednak y to niepoſpolicie się
przigadza aby ſie żarno choć naſienie mia-
ło ſie w dobroć owocu zmięci/ takież za-
ſie z dobroci we złoſć/ Wſafoż między zwie-
rzęci częſcia to bywa a to dla rozmaitoſci
kram ſwiata powietrza y też poſarmow/
Bowiem wſelka rzecz żywa zmięſa pocho-
dząca/ gdyż łączno ieſt odmienna/ przeto czę-
ſto się przigadza wż naſienie albo plemię z-
wierzęcia z tego a ſie ſprawne w ſwoj
naturze odmienia ſie w dobroć gdy będzie
zmienienie powietrza y też poſarmu/ takież
może być odmiana z dobroci we złoſć/ Zna-
mie tego ieſt wż wſelkie zwierzęta doma cho-
wane różnoſć wielką maig od leſnych abo
dzikich tak w ſwym wroſcie y też w barwie
iafo y webyczaiach/ co z niſąd nie bywa
alio różnoſci poſarmow/ ſtania/ legania/ y
też inſzych mieſtez na ſkorich ſie wychowa-
wają/ Przeto y ſmak mięſa domowego by-
dła daleko różny ieſt od zwierzęt dzikich/
które różnoſci niemaig tak poſpolicie w drze-
wach lub w ziele/ bowiem one kożeniem w
ziemi wpoione mieſteza nie przemieniaig
ani też poſarmu.

O iſtnoſci drzew o początku

ich rodzenia.

Mieſcie

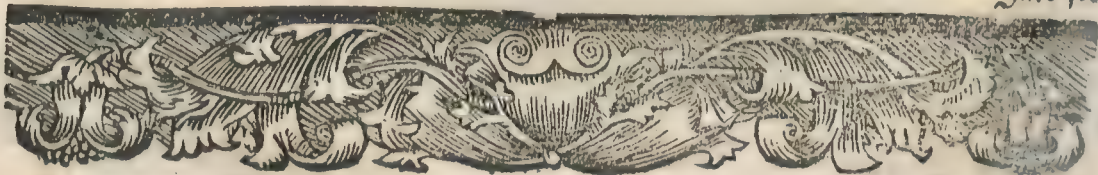

Jestec na którym drzewie napir-
wei wschodzi ma sie tym sposo-
bem iako maczeza w żywocie
zwierzęciu. A wilgothność na
onymże miejscu będąca którą drzewo kso-
bie ciągnie ma sie iakoby krew wylawow w
macicy którą wszelkie zwierze żywie w ży-
wocie. **T** Zastie moc sprawy niebieskiej
ku drzewu wschodzącemu tak sie ma iako w
zwierzęciu ona moc która ięże jest nie od-
dzielona ani sprawiona ku pewnemu wyl-
stakowaniu ciała onego/ która to moc
ile ku sposobu drzewia zależy dostatecznie
bywa rozprawiona mocą żywiołów y oby-
czajem zmieszania ich ku daniu dostateczno-
ści materiej rozmnożenia drzewa takowego
T Sprawy wszelkiego drzewa po ki rościć
che są/ Białe w sie pokarm to jest żywność
swą/ rozrastać sie albo krzewić/ a rodzić o-
woć choć nasienie. Tedy bierzg drzewa po-
karm y też ziola wszelkie/ gdy ciągną w sie
wilgothność z ziemi czystą y sobie prziwoi-
thą/ a one wpythke obracają w materię
abo w ciało gałęzi swych/ Przeto takowe
niemaig brzuchow ani żył tylko porz ktorimi
sie ciągnie taka żywność/ a ziemia im jest
w miasto brzucha lub żołądka/ w którą one
spuszczają oboie swą nieczystość tak suchą
iako y wilgothną/ a ta też jest przyczyna yż

1) one korzenie swe (które w nich mają sie iako
krosta) wpuszczają głęboko w ziemię/ z któ-
rej iakoby z żołądka wysysają wilgothność
ciągnąc ją wzgorz co jest subtelniejszego/
zbythki zaś na dosł spuszczając. Przeto też
drzewa trwałe są/ które głęboko w ziemi
korzen wpuszczają/ zwłaszcza w ciepłych
ziemiach/ gdzie ciepłość przyrodzona lepiej
sprawuje im żywność y podawa tu potrze-
20) bie. Zastie drzewa które nie głęboko tylko po-
wierzchu korzenie rospuszczają/ rychło wię-
dzą/ bo wie żywność ona którą one bierzg po-
wierzchu ziemi rychło wysycha/ a tak ię im
nie dostawa. Dla tego yż goraczota się ston-
cza ziemia zagrzana wypuszcza z siebie pa-
rę wpythke wilgości która by sie miała zcha-
dzać w korzenie ku ięgo ochłodzeniu/ y też ku
żywności drzewa. **T** Drzewach to nie-
którzy trzymają/ tak twierdząc/ żeby ony za-
30) wsze miały rość a rozmnażać sie pokifol-
wie korzen sie ziemi dierżym/ wpafoz to dem-
nowanie prawdziwe nie jest/ Gdyż wszelkim
rzeczom które natura wywodzi jest zamie-
rzon pewny cel lubo kryś ich wielkości abo
małości/ to jest yż niemoga być wpythke ani
też mnićse w stanie swym/ Bwienim
iako Aristoteles piśe mają wszelkie rzeczy
pewną miarę wielkości swej y też wz-
rośtu. Aczkoli drzewa y ziola rosną y
40) mnożą sie z wilgothnej żywności/ którą ro-
stawicznie bierzg. Wpafoz gdy już przydą ku
swej mierze/ tedy część ona która by miała
dalej wyrastać/ tak sie zapieczę pod czasem
y za twierdzenia/ yż dalej żadnego wzrostu ani
rozciągania nie dopusci/ a tak bywa zamie-
rzenie wzrostu. Zastie stę przyczyny stawa
sie też zamierzenie pewne ych syrospoci
y miarowości. **T** O sposobie rośnięcia
drzew y ziela tylko to powiemy/ yż one mają
50) w sobie porz to jest duri które na cieple czło-
wieczym rzucają sie czasu zimna a zowg
ie drudzi sirochfamy temu one ciągną w sie
wilgothność z ziemi ku swej żywności/ a to
co spalowia wyrasta/ podnosi sie wzgorz
moczą ducha subalnego/ który sie tam za-
myka/ a to gdy moc ciepłota nieba/ takowe
ducha rośtapia y rospuszcza/ stąd wszelkie la-
toreff y pochodzi.

Jako sie

Nowa rzecz jest iż sie poprawi złość owo-
 cza y ciępkosć jego zmieni sie/Przyczyna tego
 iż ta sol przichodzi do oney zawilosci za-
 rostej na rozpadlinie od roszczepienia/ za-
 stawia sie dla zawilosci tam bywa dlu-
 zej tribowan/ a postapiwszy w zgorę dawa
 lepsi smak owocowi. ¶ Takowe soki na-
 gęstie bywaja w drzewach onych ktore są
 rzadkie w swej postaci/ktore też mają drzew
 wielki/ albo iednak węższy bywaja wydye-
 niale. Jednak y one ktore barzo dlużo rosta-
 iako wino/banie/ kaliny/trzcyna. Takie y z
 rodzaju żytha mają sęczy gęste iako pseni-
 cza ięczmien/reżowies y też inше zboże.
 Korzeń w drzewie ma sie iako wsta y zwi-
 rzecia a to yle sie tycze prziciągania żywno-
 ści. Wszakże yle ku trawieniu y też podawa-
 niu ku gorze teisho wilgothy żywiacej/ ma
 wrzód sereza zwierzęcego/ Gdyż serece prze-
 ciagaie kłobie karmia iuz wytribowanę da-
 wa w nie ciepłosc o żywiaieca ktora tak-
 o karmia imwie sie w zgorę podnosyć/ y po-
 konkach rozchodzie/ a ta też jest sprawa
 żerzeniowa w drzewach/gdyż skorzenia by-
 wa im dodawano ciepło y kształt ych y też
 żywnosc. ¶ Niektore też drzewa bywaja
 łacine a nie syte/iakoby żawse poszczęscie/
 tak yż owocu rzadko albo mało dawaia a
 żawse smagło rosta/ a to pochodzi z buino-
 ści rzadkiej ich korzenia y theż z zbythności
 ie ciepła/ktory wiele prziciaga w sie wilgoty
 ku żywności/ więcej niż sie może strawić y
 postanowie w postaci drzewa takowego/ a
 tak drzewo ono niema owoc y żywnoty y
 też gnijaci/ iesliż ona wilgosc zbythnia fe-
 di nie wyniknie z drzewa/ a to sie najczęściej
 przidawa drzewom młodym dla buinosci
 ich y też ciepła zbythniego. Przeto na tak-
 owo rzeczy może być lekarstwo/ przeschepiwszy
 troche drzewa nad korzeniem/ aby onym od-
 tworzonym wychodziła zbythnia wilgoth-
 nosć/iako gdy krew zbythnia bywa puszcza-
 na z żyły zaciethej. ¶ Drzewa też niekto-
 re rzadkiego a buinego korzenia z włascza
 w ciepłych stronach (Jakies to ku połdniu
 we wtorej trzeciej y snadż czwartej krainie
 Fwiatatejo łacynniei Clima zowa) gdzie
 najczęściej deszcz spada/ a gdy ieden raz spa-
 dzie tedy drzewa takowe dla swej łaczno-
 ści wiele wsie razem prziciagaja żywności

1 wilgothnej/ ktora w zgorę podnosy/ y dawa
 takowę syte yż też one drzewa mogą kłso
 kroc przez lato kwitnace/ a to za nieczęstym
 ale gwałtownym deszczu spadniwym. Gdyż
 ona żywnosc ktora tam pierwiej wchodzi w
 drzewo iuz sie strawi/ pothym wtora gdy
 nadeidze zasie snowu dostatek wilgoti poda-
 wa. ¶ Przeto w ziemi Mauritaniskiej y
 też indziej/ często drzewa kwitnaja przez rok
 y też owoc dawaia/ a to za przyczyna takich
 nagłych deszczow spadaiecih. ¶ Jednak
 y w stronach naszych też sie to przidawa yż
 na iesien niektore drzewa kwitnaja wtory
 raz/ a to gdy lecie częste deszcze nastawia a
 pothym iesien sucha y pogodna bywa/ wska-
 foż wżdy kwiatki takowe mnięsie bywaja
 niż na wiosne y o wspe płonne to jest bez
 owocu dla richłego zasęza żywny. ¶ Dze-
 wie też niektore jest samo z siebie barzo wil-
 gothne mokre y subilne/ przeto też łaczno
 sie przijmuie w ziemj leda iako wsadż one/
 Aczfolwie y niektórym drzewom twardim
 też sie to przidawa/ iakie jest drzewo burbo-
 mowe/ ktorego też gągżki wsadż one w zie-
 mie przijmuia sic/ ato dla podobności korze-
 nia ku drzewu. Wszakże nie każde drzewo
 tak sie przijmuie/ dla tego yż niema wrodzo-
 nej wilgoci/ a tak ona ktora w gągżi od ci-
 tey zostawa/ wysycha/ pierwiej niż sie zniej ko-
 rzeń wypusci/ ktory by mógł z wilgoty z zie-
 mie wycignionej gągżce wsadżonej do-
 dawać żywności. ¶ One theż drzewa tak
 sie przijmuia/ ktore aczfolwie suchej są natu-
 ri/ wsakże mają dostatek ciepła wrodzone
 Jako jest burbom pawina y inше. Zasie kto-
 re są miedle wsobie sami łathwie wsie takie
 nabieraja wilgothności/ przeto też snadno
 sie przijmuia/ iako wierzba lipa/ ale ktore sie
 ktemu średnie mają y miernie są wilgoth-
 ne/ miernosc też ciepła mają/ polpolicie ra-
 dy schyna thym obęzaiem w ziemie wsad-
 żone. ¶ Dżyłach własnio mowige w
 drzewach ich niemasz/ ani prawych ani też
 według podobienstwa/ tylko są drogi niełacie
 kietimi pokarm ich/ to jest wilgothnosć/ z ko-
 rzenia w zgorę pochodzi a the żyłami żowga
 Takowe gdy prosto sie ku gorze ciągną tedy
 też drzewo wzrasta presto/ Jakoby niafami
 sukniami sie obwijaję/ktore pod skórą żmnia-
 40 41 gi drzewu lub zieli ciało dawaia/ tak yż
 iedna

jedna pod drugą narasta. Czasem też żyły takowe nie prosto ale kręto pochodzą dla tego też drzewo zawiłe bywa y nie prosto wzrasta. A gdy takowe żyły prosto wzrosłe zastanawiają się o drugie po przełidacie tedy też y on pokarm który się imi ciągnie bywa zastanowion skąd że więc dźalaia się sęły y wyrastaia galezy poprzeczne.

C Takowe tedy drogi które ich żyłami zowiemy czasem pochodzą od korzenia wżogę i takoby linije albo krępy nicialie. Czasem też od dźenia wychodzą w kraie drzewa iako by krępy albo śpice zśrodku kosa wywiezione ku okragowi a ten jest sposob żył namienionych.

C Dżen lepał w drzewie ma się iakoby tłuś albo mózg w łosciach lub w paterkach zwierzęcych/ przez który wieth się duchy albo wiatry ruszające się pochodzą też y w drzewach/ więcej niż insymy żyłami w którychto wiatrach zależą wsiethka moc żywności dufnej w drzewie/ Bo inaczey częsci one drzewa iuż od korzenia daleko odrosłe nie mogły by ożywiane być ani się przemieniać w istność drzewa. Przeto też wsiethki galezi w drzewiech początek maia swego wyrastania od dźenia/ który jest iakoby namiastek korzeniow/ pokarm on czo y od korzenia bierze wsiethkiemu drzewu rozdzielać. Widamy też gdy się drzewa seje paia od zeschnienia/ tedy rozpadlina albo skafuba pospolicie tylko do dźenia bywa/ rzadko gębsza y owsem często wydamy yż tam dżen od drzewa odstawa swą okragłość.

C Drzewa one które żyłami przeczynymi od dźenia żywność bierzg/ pospolicie wiethy dżen miewaia niż the które maia żyły od korzenia prosto wzrosłe/ y o wsem w takich drzewach prostich gdy wysoko wzrosła mało bywa znać dźenia. Przeto yż one sęknie które (iako wyżej namieniono) zmiążgi pod skórą ciała drzewu dawaia iedną na drugiey narastaiać tak y żeisną y spoia yż też mały bywa znać drogi dżeniowey.

C A jest to podobna przyczyna czemu takowe drzewa richley bucznieia wewnątrz/ Bowiemy przez takowe zżysnienie/ duch w dżeniu bedący który by miał drzewo ożywiać zaduszon bywa wirżchnia twarżosćia drzewa. Przeto drzewa świeże od dźenia poczynna bucznić gdyż suche 50

1 **C** Żwirżchu się każg. **C** Żeż przez dżen bywa nicialie czyszczenie drzewa od pługawości zbythnich/ Jakie też wychodzą z nosa zwiżecć/ a to bywa dla mocy ciepłego wiatru/ który się w dżeniu poruszaiać czyni takowe wyczyszczenie. Jest tego pewne znamia yż wsiethkie młode drzewa gdy wyrastaia/ za wsze dżen maia bielshy y wilgothnieishy/ który czernieie y twardzieie gdy one ku starości przichodzą/ Bowiemy w młodych wiethy bywa takowy zbytek wilgothności.

C Są też drzewa y zioła niektóre dżenia prawie pełne tak yż mało bywa ciała samego drzewa/ Jako jest bezkalina/ y inshemiedzi którymi też winna maczeza/ wśakoż wżdy nie tak dżenista. Takowe drzewa yż że dżenia żywność bierzg przeto też częste zastawy y sęczki miewaia.

C Drugie też zioła naidwiemy wnątrż prawie puste iakosą zdbbla żythne takież tręcyna. Przeto natura tak to sprawila yż takowe potrzebuia wiele pary wnetrzney ku swey żywności/ a tak aby się ona wolno mogła rozchodzieć a one wżgore podnosyć/ potrzeba pustosci a beztworu wewnetrznego/ a tak iuż może być obaczon sposob dżeniowey.

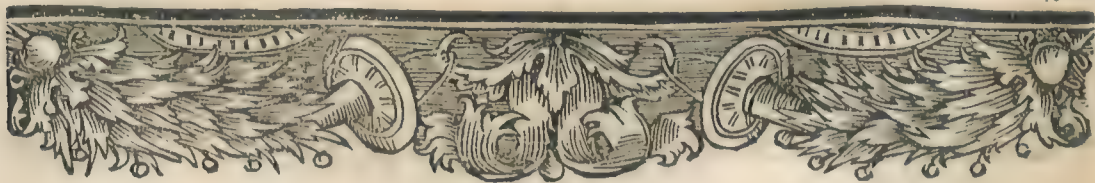
C Skory albo luby na drzewach tak się maia iako kose albo lupięże na zwierzętach/ tylko yż nie tak przirastaia ku drzewom iako ku miesu kose/ A iako kosa z bydłecia odarta nienarasta bez bliżny znafomitej/ tak też y skora nadżewie/ (aczkoli na podług sprota skora może się zrosć) y owsem drzewo częstokroć posycha gdy ofoso wsiethkiego pniaku skora bywa odarta lub obciara aż do seżynego drzewa.

C Skora też drzewowa lub zielna nie jest tak z żyłek cienkich zspoiona iako skora zwierzęca. Bowiemy wsiethka istność skory dżewianey choć zielnej/ zstawa się z materiej ziemie/ która że zśrodku dźenia na wierzch bywa wythloczona gdyż wnątrż czo na subtilnieisha zostacie materia.

C Jest też dwoia na drzewiech skora iedna wirżchnia a gruba którą lubem zowiemy Druga spodnia która bywa zleśona czasem też bialła a the żowg miazga.

C O przyczynie rozrastania drzew.

C ii Jako

Ako wciślach z mierzecich mięso
abo y tho czo miasto mięsa by-
wa/ wsihko sie istawa z żyłek
rozpietich y rozchylch po ciełe (a
the żowa lekarze częsci wrodzone y też nie-
składne) tak też sie dziecie y w drzewach/
gdzie z ich polarnu ston z ziemnej wil-
goci bierzg/ rozchodzą sie y rospinają po
drzewie/ niektore żyłki iakoby welna/ z któ-
rych gdy sie żrostg a nie iako żgestng stawa
sie miazga/ pothym gdy ona żtwardnie o-
bracza sie w ciało drzewa. Takiej też jest spo-
sob w częstlach żioł/ które gdy sie rozchodzą
przez dostatek pożywienia tedy sie ich istność
mnoży/ Zastie gdy sie ona materia umniejsza
tedy też rzeczy takowe wiedng y posychają.
Tż by sie ciało wsihch rzeczy z rości-
gnięcia takowych żyłek mnożyło. Moze być
tego doznanie gdy by kto pospolitym obycz-
ajem tarł abo łamał konopie/ choć wielkie po-
krzewi abo też len ato wzmoczymy sie pierw-
tal yż woda żagnoj w rzeczach takowych
wsihki materia która jest ich ciało/ pothym
że ono żmniejsze gdy takowe rzeczy zastie by-
waia y ususzone/ tak yż gdy lepał ie łamig te-
dy wsihka materia ciała bywa wyterżcio-
na tilko same żyłki żostawiają długie a białe
y subatne dla ich wilgoci wrodzonej/ z
nich wiec nie bywaia/ skąd znać yż sie ste-
go ciało takich rzeczy stawa. **T**żego też
doznawali starzi filozofhi oni w składności
ciała cżłowiec żego a to przywiezuie trupa
przeciw prądowi wody cieplej/ która gdy pod
czasem ciało y czo mierzecie wsihko ogło-
dala y wypłokala/ tilko wiec żostawaly żyłki
drobne iakoby siachła po wsihkim ciełe roz-
piete. Skąd że oni ktemu przychadzali yż
poznawali częstki one przednie a nie skła-
dne/ z których sie stawa mięso abo ciało.

Tżaki tedy jest tego dowód w konopiach
abo we łnie/ bez chyby tak sie też ma we
wsihkich żiołach y też drzewach/ tilko yż w
drzewach częsci składne od nieskładnych tru-
dno mogg być tak oddzielone y rozżnane/
iako w konopiach abo we łnie etc.

Tżczęsci składne wkażdej rzeczy the żowie-
my/ które intrych nie są składające/ ale z pier-
wsihch nieskładnych są skłzone/ takowe są/
korzen/ pień y gałąz wsihka w drzewie/ the
rzeczy są skłzone z pierwsih prostych a nie

1 składnych iako jest pokarm ziemnej wilgoci
y żyłki one które sie po wsihkim drzewu roz-
ciągają: **T** Korzeń y drzewa ma sposob
yż bydlęcih/ który sie rozchodzi syroko aby
drzewu lub zieli pokarmu dostawał. A tak
wsihkie drzewo dwoiako sie krzewi/ Na dole
dla przyżyny namienionej/ Na wierzchu też
krzewia sie gałązki którego krzewienia są
dwie przyżyny/ Jedna dostatek żymności y
10 materiej która od korzenia pochodzi/ Druga
sprawa ciepła słończnego/ które żemśad
dotkając drzewa z wierzchu/ wywodzi sol ze
wngierza na wierzchu/ z którego wiec gałązki
wyrastaia/ a the nawicej sie syrzg gdy w
prężymności bęga/ Zastie w cieśni wżgore
prosto rosta y subatnie bywaia/ Znak to-
go w tym widamy yż drzewa w cieśni abo
w cieśni iakiej będące między intrymi drzewy
(iako w lesiech ciemnych abo gęstich) barziej
20 na wżwyś rosta niż na mieśg/ też smagse
bywaia/ nie wiec gałęzi w dołu miewaia.
Dla tego yż moc ciepła słończnego nie moze
żnich sol wywabyc ze drzewa na wierzchu
skor/ ale wiecej cień chłodna sgania ciepła
tam wrodzone aż do drzewa/ które tam żam-
niione będąc/ y żemśione chłodem ofoso ob-
stapienym/ mierzecierza ale podnosi ku go-
rze wsihki on pokarm wilgotny/ który acz
by sie chciał rozchodzie y rozżerzać podrie
30 wiec/ ale odrażoni bywa od przeżazy żymna
panuigcego na mieścieżu onym chłodnym.
gdzie słońce nie dochodzi/ A tak drzewo wż-
wyśga roście a nie na mierzgosc aby sie pień
rożrastał.

O rodżaniu listia kwiathkow

y owocow abo też o ich sposobie y
przyrodzeniu.

Każdim nie tilko drzewie ale też
y zielu/ materia listia jest wilgot-
ność wodna nie dobrze wytra-
wiona od suchości ziemnej/ y o-
wsem żakowg grubością suchą żmiesza-
na/ aby była ku rościagnieniu lub rozwo-
żeniu sprawnieia. Żhym też wżgledem
natura listie czyni na drzewach/ aby ono
50 było obronę y żastkę owocu. **T**ż też
natura

natura drzew potrzebuie zawsze z siebie purgowania wilgothności zbitych. Przeto ona iako barzo opatrna w sprawach swych takowe purgowanie to iest wyczyzczenie czynny przez liscia wywodzenie wilgothności one w liscie obracając aczkolwiek ie też dawa dla owocowej zaskony. **C** Materia lepał z ktorej sie rodzi tak liscie iako y owoc na każdym drzewie y też zielu iest para. Ale yż para iest dwoiaka/iedna wilgothna y też wodna/druga iest wietrzna y sucha/ the obie aczkolwiek sie schadzaia w każdą rzecz/ wśakoż wżdy iedna więcej panuje niż druga/ a tak materia owocu iest para wilgothna/ a w lisciu para wietrzna. **C** Jednak y w owocu dawa sie czuć wietrzność nie iaka/ iako y w lisciu wilgothność/ przeto lekarsze wśelki owoc niemog być wietrznej natury a nadymaici. **C** Aczkolwiek tedy liscie wilgothności swą y też cieniem czyni nieciałą ochłodę owocowi y zaskone od palenia słonecznego/ Wśakoż yż wżdy owoc też potrzebuie takowego palenia ktore by w nim przepiekalo a trawilo zbitych tego wodności/ Przeto natura iako opatrna postanawia list od owocu opodal/ aby on takowemu słoneczu przepalaniu ku strawieniu zbitych wilgothi nie zawadzał.

C Kwiecna materia est też wilgothność/ iedno yż subtilna barzo/ ktora sie napir-

1 weł od ciepła roztapia y rozpuszcza. Ale yż wżdy tam bywa obkwiata przeto sie też rozszerza na wzraz liscia. Takowa też yż iest dobrze wytrawiona y wytribowana od słoneczu/ przeto też wonność wdzięczną dawa/ czego sama wilgothność czynić niemożeno/ iako y suchost ziemna/ aże będzie od ciepła dobrze sprawiona. Przeto suchost ziemna ktora bywa w kwiecień barzo subtilna iest/ a z wilgotą wodną barzo zmieszana.

10 **C** Ale gdyż owoc wśelki (iako wyżej namięniono) pochodzi z pary wietrznej z suchością ziemną zmieszanej/ tedy ono czo iest wśakowej parze subtilniejszego a nicma zbytniej grubości/ y owsem wilgothność ktora nie tak richo może zgęstnąc od ciepła trawiącego/ takowa materia yż bywa subtilniejsza nad wśelkie inśe wilgothności drzewa/ przeto też wżdy sie podnosi/ y wnika na onym miejscu gdzie sie zasadzi pąkowie. A tho czo sie naprzód od ciepła słonecznego rozpuszcza/ przemienia sie w kwiatek/ Jż by to tak było/ iest tego pewny znak yż na kwiatku bywa rosa nie iaka z ktorej miód y wosk pochodzi/ a zwiastuje tam bywa wśakowości kwiatka. **C** Gdyż tedy natura tam sprawiła nie iaka subtilną wilgothę ktorej bywa przimieszana grubost ziemna wśakoż subtilna/ przeto sie tam stawa lipkost nie iaka nawzraz ślegny storkiej cśłowięcej lub zwierzecia ktorego/ stad pewna rzecz iest yż wśelka istność a materia kwiecna pochodzi z wodności y z ziemności subtilnej/ dla ktorej subtilności pirwej sie obraca w sposob kwiatka niż w owocu miagkost/ a im wietrza subtilność będzie takiej materiej thym pręcheci storo na wiosne takowe kwiatki wychodzą/ a richci też od mrozu skazecznią niż sie liscie abo owoc zawiąże/ Barzej też wonia/ a to dla subtilności wilgoti swej z suchością ziemie zmieszanej/ ktora w nich w duch sie obracając wychodzi. Ale wilgothność liscia grubsza iest dla wodności nie tak wytribowanej. Takież owocowa wilgothność naprzód cypła bywa a gęsta/ potrzebując wiele wytribowania/ przeto też nierichło sie dostawa a postęduje niż kwiecie abo liscie.

40 **C** Dotąd też owoc bywa nad drzewie tedy nasienie abo ziarnka tego bierzą sobie po-

E iij farm

farm i materij onego owocu/ale iak sko-
ro owoc od drzewa upadnie iuz daley nie-
rosnie/ ani tez nasienie ono bierze pokarmu
od ciela owocowego ale sie samo dostawa
y iuz tez swym mocem/ ciagnie sobie pokarm z
ziemi: Ezego znak jest/ bo widamy yz na-
sienie albo pęczki takowe lepiej wyrastaia
gdy same beda w ziemi wsiiane/ niżli gdy by
ie spodem wsadzil nie okroimsi ciela owo-
cowego. **E** Wszelki tez owoc poczyna
gnie iak skoro sie nasienie w nim dostoj/ bo-
wiem natura onej wilgotnosci owoco-
wej ni dla czego nie wymysla/ tilko aby yz-
wnosc dawala nasieniu poksi sie niedostoj/
potym aby sie zepsowala zgniwly. Przeto
gdy takowe nasienie spodem zowocem by-
wa wsadzone tedy ono cielo owocowe czyni
iako by nagnoienie ziemi ofolo nasienia
y dawa iemu wilgotnosci dostatek tak yz ri-
chley wstochodzi. Tak tez czynia winarze albo
ogrodnicy gdy chcą aby im drzewa ich do-
brze obrodzili obfkadaię maciee liscim y gro-
namy z ktorich iuz wino wytysocza/ aby tak
one rzezy zagniwly sie wiecej dodawaly
drzewu wilgoti ku obfichsemu obrodzeniu.
E Ale niewymyslnych owocach tak sie
ma/ y owsem natura (ktora iako w potrze-
bnych rzeczach nie cypri niedostatkow tak sie
tez nie kocha w niepotrzebnych) tak to sprac-
wila/ yz one siemiona ktore bez ciela owo-
czu lepiej samy wyrastaia albo zasie wcho-
dza/ pospolicie gdy sie iuz dostawaia/ tam
wiece niewaia niciake rospadlini albo durli
w owocu swym/ ktorymi wyskakuia przez
y wprzysia sie/ Gdyz drugie nie wypadaię
ale zostawaia w swym owocu. A tak one
samy wypadaięce richley tez rosta same/
Gdyz niewypadaięce richley zasie wcho-
dza gdy z owocem bywaię wsadzone/ ato
dla potrzeby wilgoti a zagnoienia ofolo ich
E Pospolicie tez widamy yz drzewa nie-
ktore chocia dobrze kwitnq/ wszakoż malo
obradzaia/ to bywa dla iednei przyczyny
stych trzech. Abowiem niekiedy drzewo be-
dęc bujne wiele wilgoti potrzebuie ku swel-
żymnosci/ przeto one wysycha materij z kio-
rej by sie owoc mial zamieiac/ obraca w
swe cielo/ tak yz nie ku owocowi niezosta-
wa. Ale yz w materij kwiecia nie wiele po-
trzeba wilgoti/ y owsem barzo subtilej ia

1 to wyzej powiezo/ano/ przeto takie drzewo
kwitnie wiele a malo rodzi. **E** Zasadem
tez w drzewie bywaię soki arube a migie/
ktore dla swej grubosci niemoga sie ku gorze
tak wiele podnosic/ aby daly dostatek mate-
rii ku zamiazaniu owocu/ tilko materia
subtilna ktora wzgore wstochodzi w kwiatach
sie obraca a tak drzewo nie rodzi richlo az
czwartego roku choc czysto kwitnie aze sie
10 ona materia gruba wylutruie. **E** Zasa-
dem tez to czyni twardosc rozenia ktore dla
swej grubosci niemoga wscie ciagnac dostatek
ku materij ku owocowi tilko czo ku kwiatu
zalezy/ przeto takie drzewo nie richlo rodzi
aze sie tak zmocni yz bedzie mialo dostatek
wilgotnej materij ku zamiazaniu owo-
czu. **E** Moze tez byc przelaza zamiazania
owocu zimno albo mroz kwiatki zara-
zaięci/ ato w zimnych krajach. Wszakoz
20 w oliwnym rodzaju ktora wiele wilgoti po-
trebuie ku owocowi swemu y tez dostatek
cieplego ciepla ku wytrubowaniu a dostatek
fosci/ przeto pirwsze trzy przyczyny czysciej
sie winim przyadzaia yz one acz krotkq
wsakoż owocu maa zawade.

O zlaczaniu y tez oddziela-

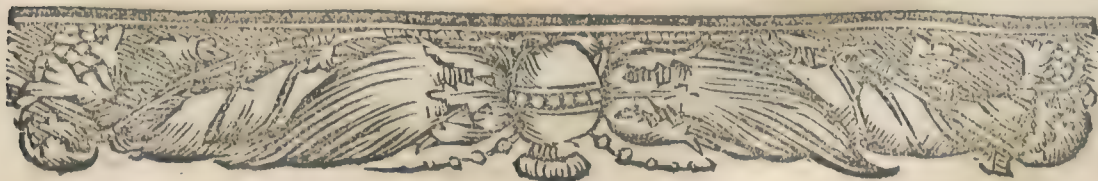
30 niu latorosli albo drzewa.
Est ię en obyczay zlaczania drze-
wa ktory przez se zepiecie bywa
adzie sie drzewo z drzewem zla-
cza iako pniak z koleniem/ albo ga-
lęzka ze pniem/ a zrazaia sie tal
yz prawie beda iedno drzewo iednim polar-
mem sie zywiace/ Chocia by tez byli ro-
znego rodzaju lub iednego. A galęzka ona
zwrzchu rozczepiona tak wiele bierze y w-
40 cigga ywnosci od pniaka w ktory ig wsa-
dza yz tez on spodni pniak nie moze pusi-
czac niez z siebie tilko sie wzrozeniu kocha
ale wzgore zadney galęzki nie puszcza ani
latorosli/ chyba yz sie rzadko przida/ ale
wszystek on sok bywa trawion y sprawnie sie
weoluz przyrozenia onego drzewa ktorego
latorosli tam iest wsczepiona/ a nie onego
pniaka w ktory wsczepia. **E** Skad ze mo-
zem baczye yz diwoiake bywa trawienie a-
50 bo trybowanie soku w drzewie/ acz koli oboje
nie barzo

nie barzo sobie rożne: Jedno stawa sie w
korzeniu/ drugie sie dzieie w pniafu y wga-
lazkach. Przeto pewna rzecz jest yz lepszy by-
wa szep gdy bliżu ziemie szepia/ niż gdy
wysoko. **A** im niżej tym barziesz sie smak-
oney pfonki tribuie y mieni ktory w pfonce
bywa cypki/ a ym wyszy pniaf bywa tym
tez wiecey go winim zostawa a tak nie ri-
chlo sie mieni. Bowniem trudniensze bywa
zmienienie wiela niż maza/ wysytkiego niż
czesć. **A** co iesze dziwnieyszego yz
smak owocu zawse sie przypodoba onemu
wchozemu trawieniu soku ktory bywa w
pniafu abo wgalazkach a nie temu ktore w
korzeniu/ Zastie smak igdrka abo pestki za-
wse sie przyrownawa przyrodceniu mocy ko-
rzeniowej. Za jest tego przyczyyna yz mate-
ria abo mieso owocu pochodzi z bliskie so-
ku ktory wgalazkach jest/ ale igdro nie może
z bliska pochodzić iedno zaleboka/ iako z o-
ney czesći drzewa ktora jest miasto sereza/ a
to jest korzeń z ktorego syly wpselkie drzewo
bierze moc rosnaczą. **A** Jako tedy moc na-
sienia y tez igdrka pochodzi a wyspywa z
korzenia swego tak tez y nasienia plemienia
zwierzęcia wpselkiego wielka czesć pochodzi
od mozu y rozplywa sie po wyspytym cie-
le/ aby ono syly y mocy od niego brało.
A Moglo by tu być pytanie czemu w drze-
wach czesć od czesći oddzielona abo od sa-
mana zastie sie draża/ gdyż w zwierzętach
czlonek od czlonka odciety prawie y oddzie-
lony nigdy nieprziraża. Na to jest odpo-
wiedz Bowniem w drzewach jest iednakie
podobienstwo miedzy wyspytkami czesćciami
iego/ a każda ma w sobie wlasne iakoby ro-
sta/ ktoremi wse ciagnie żywność. Ma tez
każda w sobie wlasny iakoby żoładek wko-
rym trawi y tribuie wpselką wilgoche ku
swocy żywności/ przeto aczkol sie odczośnie
galazka/ abo bywa oddzielona (iako widas-
mi w szepieniu) może sie zrosc gdy tylko za-
swieja bedzie dobrze opatrzona. **A** Ale
wczlonkach czlowieczych lub zwierzęcych/
aczkolwie tez jest podobienstwo ciala/ wsa-
koż każdy czlonek ma swa wlasną sprawę/
ale tylko iedne rsta wyspytkie maig y ieden
żoładek ktoremy żywność y syly bierzą. Prze-
to gdy ktory czlonek bywa oddzielon iuz nie
ma w sobie tej moći aby mogl wse ciagnac

żywność niciafą abo tez syly/ ato yz sie
rozriva ono spoienye żył ktore kniemu po-
chodzylo od żoładka lub od wyspych czlon-
kow żywności podawajacych. **A** Wsafoż
wtafowym oddzielaniu czesći drzewa ry-
chley sie drażaią one ktore bywaią rozdar-
te niż ktore bedą odcięte chyba żeby barzo
rzadkiey natury były/ iako jest wirzba y win-
na maczeja/ ktorey galezi chocia odcięte/
wždy sie przijniają. Wypienie wpażone/
Bowniem w rozdarcey lub odczośnioney ga-
lezy zostawaia żyłki czale ktoremi prosto
wilgotność wżgore pochodzi a tak może być
żywność drzewa/ a tak skoro one żyłki abo
drogi proste żywności dostaną hnetki ią w-
sie ciagnac wyspy podawiają. **A** Ale
gdy galaz bywa odcięta tedi tez one żyłki
abo drogi proste przerwa sie y zastanowia/
y owsem bedą zatwierdzone chłuczeniem
nacznia rabaigee/ a przeto żywności wż-
gore niepodaig/ ale sie wyspytkie żeidą wfu-
pe przł onym wcytku abo przł ranie gdzie
takowa galaz bywa ścieta/ dla tego pospo-
licie drzewa ścieta wysychaig/ krom machee
winney a wirzby. Wsafoż wždy nie tak sfo-
dzi ścieta drzewu gdy galezi na podłuzi abo
na wlos bedą odcięte a nieprawie poprzecz
abo w koso/ ato yz wżdi tam zostawa niezo-
żył abo drog prostych ktore sok wżgore pod-
noszą a tak rozpolicie sie tam wice nowe ga-
lazki puszczaig. **A** Jest tez znał tego gdy
kto starego drzewa korzenie rozporze w po-
dluzki tedi ono odnowi sie y lepszy rodzi/
Bowniem wyspytką oną drogą rozdarzą bie-
rze wse korzeń żywność ktorey wżgore wy-
sphy dodawa pniafowi/ ale gdy by poprzecz
korzenia wciął nie pomoże drzewu y owsem
zaskodzi. **A** Druga tego przyczyyna jest
iz rozdzielenie drzewa w podłuzki nie prze-
rywa żywności iego wżgore pochodzący
ale rozdzielenie po przel czyni to przerywa-
nie. **A** Przeto rozdzieranie abo procie-
drzewa nieprzemienia postawy iego/ ani
smaku owocowego gdy sie zaleczy/ wsafoż
gdy by było rozdarcie drzewu aże przel
drzeń tam po zarosnieniu mieni sie owoc y
smak iego/ a to dla rozdzielenia żywności w
spoieniu drzenia gdyż sie tam niciafi sel sta-
wa w onym zrosnieniu ktory wiele żywno-
ści w sobie zadzierzawa. **A** Drzewa tez
E iij na przo-

na proci rozdzielanie ma w sobie niciały spo-
sob sczepienia ale nie dzielenie w podzieli
iako othym niżej powiem. ¶ Jeseże nad
tho/ przichadza drzewu odmładzanie wysta-
wicznie albo przez odcynanie galezi/ albo
przez wszczepowanie nowych latorosli/ Cza-
sem też to bywa że niektóre drzewo aczkol-
wie stracy korzen/ wśakoż że pniaka pu-
sca sie inſy który dawa żywnoſć drzewu
onemu y iego galezkom/ czasem wſiſtym
acz nież wżdy niektórym/ albo żone^o korzenia
wyrasta potym inſe drzewo y galezie. Za-
kież sie trafia yż niekiedy korzen drzewo y
galezi wtraca wśakoż sie zaśie na drugie
zdobywa które z niego wyrastaig albo wſy-
kie albo acz nie niektóre.

¶ Jako odmiennac iednego drzewa sposob w drugie drzewo.

Est ieden obyczay odmiany drzew
yż gdy gan wyrabaię debowy a-
bo iakich drzew twardych y wiel-
kich/ rzadko sie to przidawa aby na
oncy porobie zaśie wyroſti drzewa takowe-
go sposobu iakie były pirwey chyba yżby
infode drzewo wyrabano było/ ale poſpo-
licie wyrasta drzewo podleſie iako oſyczina

1 albo brzezina y inſe podle drzewa. Przyczyna
na tego ieſt yż korzenie drzewa ſtarego iuż
bywa żapiecke y twarde/ porj maiac zawar-
te/ przeto niepuſzcza z ſiebie odrzoſty ani że-
pnia gdy drzewo będzie żieto/ ale wiecż gnia-
ie y prochnicie/ wśakoż cieploſć ona wro-
dżona z niego wynikaigęza wyciaga za ſo-
bą wſogothnoſć y ſprawia materię ku ſpo-
sobu drzewa inſzego na mieſcieżu bliſkim/ kto-
ra yż nieieſt takiey ſpy iaka była wpirwſim
korzeniu/ przeto ſie przemienia w ſpoſob
drzewa podleſiego Czaſem też y drzewo za-
dne niewyrasta/ tiſko żoney materiery wyra-
ſtaig bedſi/ grziby/ albo chwast nieiały.

¶ Sę też y inſe obyczaje rozmaite prze-
twarzania iednego drzewa w drugie/ iako to
dobrze wiedzą oni ktorzi ſie ſiſtym obieraig.
Bowiem gdy by drzewo niektóre owoc ro-
dzące ſciał przy ziemi a zaśie tam wſzczepiſ
galezke albo latoroſt onegoż drzewa/ Tedy
owoc wthoi ktorj potym ono drzewo będzie
dawało/ daleko ſie żmieni y różnego ſmaku
bywa od pirwſzego. ¶ Udi też bywaię
wſzczepione latoroſti ſliwowe lub wiſniowe

(albo y drzew inſzych ktorzych owoce wſobie
foſtſki maię) w drzewo wiſzbowe tedi on
owocż będzie ſie rodził beż foſtek. ¶ Za-
kież gdy by kto wſzczepiſ winnę macęce w
ſliwę albo w trzeſnie choc w gruſkowe drze-
wo 30 Jagodi one winne będą przſtawaię
wten czas którego czasu trzeſnie albo ſliwy
bywaię lub gruſki/ takowej odmiany owo-
cow barzo dziwny cżyſto dożnawaię kro-
żi foſtuig wprzeimie ſzczepienia rozmaite.

¶ Za rzecż też ieſt doſwiadcżona yż gdy
latoroſti brzoſkniowe bywaię ſzczepione w
pniak ſliwy albo wiſnie tedy ſie mieni ſpo-
sob oboiga drzewa w owocżu abowiem
ſtad pochodzą owoce które żowę eſcule/ a
40 bywaię daleko wiecżſze y lepcze niż z ſaine^o
właſnego drzewa. ¶ Thym obyczajem

ſie tho w drzewach ſtawia iako ſie też y mie-
dżi żwierżeti przigadza abowiem gdy ſie
żmieſza ſon żoſlicżę albo zaśie/ tedy też inſy
rodzai ſtego pochodzi iako ſę muſowie y
burdowie maig różnoſć od ſony maięce/
iako też y broſknia nie daleko ieſt od ſliwy
Przeto gdyż oboie drzewo ieſt miekkiego ſpo-
sobu y naturj tedi z raſtaigę ſie iedno dru-
giemu ſwey mocy wżycę/ a tak wonym ſcżę-
pieniu

pieniu ichadza sie soł oboiga drzewa/ żko-
rego wiec żnienagła pochodzi owoc rożny
od pierwszego oboiga/ tak wpostawie iako y
w smaku. **O** chyni piśe wielgi Boiciech/

E jest iesteż otkom tego drugi obyczaj o-
miany drzew tak yż żłesnego abo plonnego
drzewa może być domowe lub swojskie za-
sie żdomowego lub swojskiego może być le-
sne abo plonne ktorey rzeczy przyczynę go-
dzi sie wiedzieć/ **B**owiem to jest rzecz do-
świadcżona yż wszelkie drzewo domowe ż
plonienie gdi ofoso niego niebedzie praca o-
prawiania y opatrżania/ a wszelkie też drze-
wo lesne obracza sie w domowe za dobrą
sprawę. **E** lesne też wszelkie drzewo
lepiej obradza y więcej owoczu miewa
nyżli domowe wśakoż owoc dawa drobny
y też cyrpli gdyż domowe drzewo aczkolwie
mniey owoczu dawa wśakoż wiethy bywa
y wdzieczniejszego smaku. **O**byczaj

tedi ktorym domowe drzewo obracza sie
wlesne jest ten/ gdy niebywa ofoso niego pra-
ca y oprawianie/ takżeż przez zapieczenie y
wyschnienie ziemi ofoso iego/ żwlaszcza gdy
ona ziemia przed tym puchła bedąc w
piasek sie przemienia/ bowiem ona iey twar-
dość niedopuszcza wilgoci do korzenia/ skąd
by drzewo miało żywność dostateczną/ a
tak suchość ziemi żabroni żywności drzewu
żasie ż piasku łączno wszelka wilkość wy-
niknie tak yż sie při korzeniu nie bedzie mo-
gła żastanowić/ dla tego tam galezy żciens-
czeig y też obrosta tarnim pchaigiem.

Mnoſtwo też owoczu w lesnych drze-
wach pochodzi ż ich żbytniey suchości/ gdyż
suchość jest przyczyna dzielenia rzeczy
w mnoſtwo liczb y w małość abo w drob-
ność. **B**owiem wilgota ona ich żywności
żewſząd bywa rozciagana suchością oko-
liczną/ przeto dzieli na małe y na drobne czę-
ści. **E** cyrpkosć też onego owoczu abo
kwaśność skąd pochodzi yż ona wilgota kto-
rą drzewo żywie nie jest tak powolna ſyle
trawigey w drzewie lesnym iako w domo-
wym/ a to dla iego grubości. **A**czkol-
wie też jest rozmaity obyczaj żkraczania

drzew plonnych y odmieniania w domo-
we/ wśakoż poſpolicie wetrzech rzeczach za-
leży/ w buinoſci a dobrocy ziemi/ w przyro-
dzeniu drzewa/ y w dochodzeniu promieny

1 słonecznych. **O**ſoso ziemi ta ma być
bacżnoſć aby była dobrze tkuſta wyrowna-
na y wległa wśakoż nie tak barzo twarda/
że by tam dżdżewnicza nie mogła wſięgać
bowiem gdy by wſtytko ſciekało a nie ż
tam nie miało ſoſtać tedy by też forze nie ża-
dne y ochłody niemogło mieć czasu deſcżą
od wody ktora w ziemi wſięga y obracz-
sie ku żywności drzewa. **P**rzeto trzeba ta-
10 we miſcie gdzie ſad chceſz poſtanowić pier-
wey wyrownać nawożeniem ziemi takowej
ktora by wſie ſachwie wodę wpuſzczała y
żgadzała ſie ż przyrodeniem drzewa/ iemu
ſie przypodobaić/ wśakoż nie ma być tak
żałka aby ża wodą miała poſtepować/ ale
trzeba żeby wległa była y geſta.

Oſoso drzewa ta ma być praca żeby
częſto było obrazowane od tarnia kołacego
y od gałęzi żbytnych iako ſą wilki też
20 od ziemki wyraſtaigce. **B**ywa też drzewo
naprawiano abo przez wſzczepowanie no-
wych latoroſti wgaſeſi ſwieże/ abo przez
wpuſzczanie oliwy ku iego odmięczeniu/ ta-
kież przez rozżinanie ſtom na podług aby
ſie tak drzewo na ſyrżę rozraſtało.

Chechli tedi plonke wkręcić a w domo-
we drzewo obrocić przeſadzeniem/ **M**aſz la-
toroſt teiże plonki w ſzczepić w iey pniał abo
latoroſt inſzego drzewa leſnego/ abo też y
30 inakſz/ abo iednak nie nie żżinaig roſzczep-
one plonke wpoſrzedku troche wpoſdłuſki
aże przez drzeń/ pothym żawiń dobrze aby
żaroſło **B**owiem wtaſowym rozdarciem
wczym ſie ſeł abo żawigżanie twarde wtko-
rym ſie dlużo żaſtanawia ciepło przyrodo-
ne onego drzewa/ **B**owiem widamy yż rze-
czy mięſte a twarde (**J**aſo jest kamień) dłu-
żey wſobie ciepło żatrżimaię bedąc roſpa-
lone/ gdyż żadkie rzeczy a miękkie hnechli

40 oſtidną/ **W**ilgothnoſć też wtaſowym ſeſu
abo żawiloſci dłużey ſie żaſtanawia ato
dla krzewego żatwierdżenia/ przeto też le-
piej ſie tam tribuie/ a tak owoce ſmaczniej-
ſie bywaię y wdzieczniejſie a ten jest czynſti
a richly obyczaj odmieniac plonki ku pożytku
domowemu. **E**żzecia a pilna ma
być bacżnoſć ofoso ſłoneża y też cienia we-
dług przyrodenia ziela abo drzewa/ **B**o-
wiem niektore raduig ſie cieniowi iako ſą ba-
nie/ niektore żasie naſłonezu gorzeim lepiej
ſie kocharę

sie kochaia iako wino/ a tak jest rozne drzew
prziodzenie ktore potrzeba obaczic a takie-
mu wthym folgować. **C** Przyczyna też
tego/ przecz domowych drzew owoc aczkoli-
nie tak gest iako lesnych wshafoz bywa wiet-
si/ iest ta/ yz domowe wiecey maia zynnosci
wilgothney a nie maia tak zbythnicy suchos-
sci w ziemi oney czo na niey stoia/ ktora iest
przyczyna rozdzaia iako wyszey namieniono
y owsem gdy sie wstawowych czo rozdziel
tedy w one czesci obkwiacy wilgothna zy-
wnosc wychodzi a tak wiecey sie rozrasta o-
woc stawowych drzew.

Różnaitosci odmieniania

drzew y ich lefowania.

W Edlug rozności rodzaju drzew/
potrzeba też baczyć rozność ich
odmiany/ abowiem takim od-
mienianym czyni sie też rozność
rodzaju między drzewin/ tak yz stężenia
dwu drzew roznych stawa sie trzecie od ob-
bu też rozne. Abo też y insem obyczaiem
drzewo pripravuiac/ iakoz to starzi medrej
wypisali yz drzewo od mieszczu zimnego y
też od starosci barzo sie zatwierdza/ y skore
miewa barzo miagka ktora zatyla zyly z-
wlaszcza w korzeniu/ ktorimi by on miał w sie
ciagnac pokarm wilgoscia a podawać y w-
gore ku plodnosci drzewa. **C** Przeto gdy
by stawowego drzewa korzeń był rozdarty w
macici iego czo na miescy/ a w ono rozdarcie
gdy by kamień był wsterczon ktory by sie
nie dopuscił stawowej durze wforzeniu zro-
snac. Tedy on korzeń pocznie w sie ciągnac
zynnosci wiecey zyłami w oney rospadli-
wie odworzonemi/ a takz drzewa nieplo-
dnego stawa sie plodne goz ono zasie imye
sie odmładzac y rozrastać. **C** W niektó-
rych też drzewach iesth rozność płci thaf yz
między nimi sa samci y samice. Ktore tak
masz poznac/ yz samiec zawię pirowey list
puszcza na wiosne niżli samica/ a tho dla
wisthego ciepła ktore wngierz bedze wil-
gosci richley perusa/ Zasie lepał listie sam-
cowe mnięysze y węższe bywa ato dla wisth-
sney suchosci temu prziodzoney.

C Przeto między wiele drzew iest tha spraz-

1 wa zwaszcza między drzewem palmowym/
yz gdy galezi samca dotkaię samice abo
też proch z niego oney dochodzi abo bedzie
na niesypan/ pomagato wiele ku iey plodo-
nosci y ku dostawaniu owocu. **C** Zależ
w niektórych drzewach gdy samice bywa wo-
sadzon blizu samicy tak yz by cieci abo wo-
nia z niego iey dochodziła powiatru/ tedy
iest wielka pomoc ku plodnosci/ a to iest iako
10 wezowych polpolicie. Zależ y pomograny
gdy beda sezeptione między drzewy oliwny-
mi tak yz by wonia z nich na oliwi pochodzi
ła/ barzo im pomagaię. **C** Niektorych le-
pak drzew bliskość barzo skodzi drugim Ja-
ko lesczyna skodzi winu ku plodnosci/ a o-
rzech wloski każdemu prawię drzewu a to
dla wielkicy gorzkosci ktora w sobie iawnę
miewa. **C** Zę przesadzaniem abo miesz-
cza odmienianiem drzewa y ziola mienię
20 swoy sposob/ czatem w czesci niektorey czę-
sem też wstecznie/ tak yz iedno przemienia
sie w drugie inshgo rodzaju/ to bywa abo
też dla zynnosci mieszczu abo też dla nie-
ktorey inshy przyczyny. A thym obyczaiem
lebiodka biakta polpolicie sie przemienia w
mieszczu/ drugdzie też psennicza przemienia
sie w rzę/ Drugdzie za sie też w psennicze-
30 **C** Kozę też polna przemienia sie w pełną
częstym mieszczu przemienianiem abo też
oprawy y gnoienym/ ktore rzęci (iako pise-
wie k. Boyciech) sa niemale przyczyny wsh-
kicy odmienności. **C** Pomagranat yz
y madały y niektore insh drzewa dobra spra-
wnoscię ziemi mienię swę zlosć w skodo-
losć/ Bowiem pomogranatowe drzewo gno-
iem swym osładane a wotę skodę y zym-
ną polewane bierze polepszenie. **C** A mi-
gdalowe drzewo dla zbythnicy wilgoti zle
rodzące naprawia sie gdy wnie bedzie w-
40 bith klin drewnany/ abo gdy ie też przewier-
cy na wielu mieszczach tak yz onymi du-
rami bedzie zbythnia wilgothność wyciekac
z klyem ktory wiec pothym wychodzi onymi
durami/ **C** Thym też obyczaiem y drzewa ktore
czirwony owoc dawaię/ bywaię płożone/
wshafoz ogrodnici tilko iedne dure w drzewie
stawowym czynia aby zbythnicy wilgoti z-
niego rbylo ktora gdy wynidzie tedi ostatel
50 czo w drzewie zostanie richley sie wytribue
od ciepła wnetrznego. **C** Thym też mister-
stwem

Swem y p'lonki lesne mogą być w ogrodne
odmieniony ato gdy wilgothność gruba be-
dzie z nich wysłoczona/ zaśie oprawianim
dobrym/ ich sposob bywa odmienion iakoby
lekarstwem/ Bowiem iako lekarz może w
ciele człowieka odmienić iedne wilgoth-
ność w druga/ żłk w dobrą/ iedney wymu-
ić drugą posyłać lekarz y lekarstwi czy
niąc krew dobrą/ to też y w drzewnim cie-
le może dobra sprawa uczynić. **C** Nieście-
też y domcipna sprawa ziemi/ niemato po-
maga ku takowey drzew odmiennosci/ żwła-
seja maieć bacznąść na czas lata ktorego
by miało być sczepienie y też przesadzanie.
Bowiem niektóre drzewa nie odmienią
się chocia przesadzone/ aże przez sczepienie/
a czas nalepszy sczepienia jest wiosna gdy
nawietrška syła bywa w plonce a wśe czas
starich ley się przyjmie/ bowiem tedi już wśie
nabierze wyplosci y ciepła nabywa/ z kto-
rych dwu rzeczy wzrost pochodzi/ Z chłod-
ności też czasu tego wiele pomaga/ zyskaieć
drzewo aby ona wilkość ciepłoscią nie tu-
dzić wyniknęła czo gdy by się stało musy-
łoby wyschnąć drzewo. **C** Mogą też p'lon-
ki być sadzone na żymie a lepiey takowe ro-
sta niż ktore na wiosne sadzą/ Bowiem ży-
mie wysycha ciepłosc przyrodzona zamknie-
na bywa w korzeniu abo w nasieniu drze-
wa lub ziela/ a tak nigdy nie wychadza/ 30
Zatęż ciepło ktore bywa we wnętrznosci
ziemi zamknięte przeciaga wilgothność
subtilną do korzenia/ ktory bywa w ciepłosci
ziemney zamknięty/ a tak drzewo lepiey się
przyjmuie y lepiey roscie/ Gdyż głębokości
lub wnętrznosci ziemne ciepłosc bywaia ży-
mie gdy ie mroź z wirzechu zamknie niżly kto-
regu inszego czasu wrofu/ Gdyż tedy na on
czas drzewie bywa napelniono y napoiono
wilgothnością thłusta/ tak gdy wiec ciepło 40
słoneczne nadchadza/ ona z drzewa prze-
nikaie czyni drzewu spieszne wżrastanie/
Przeto ta jest przyczyna czemu sczep abo
drzewo wszelkie głęboko w ziemie wsadzone
choćia też na żymie dobrze się przyjmuie y
czyscie roscie. **C** Na iesien rzadko bywa
dobrze sczepienie Bowiem na ten czas już
wilgothność drzewna wyschnęła/ y ziemia
też bywa wypalona a iakoby w popioł obro-
czona a lata niedawno przemie-

nięcy/ a tak drzewo ani z strony same siebie
ani też z strony ziemie podpory niemoże
mieć atak się nie przyjmuie. **C** Zateż y
lecie pospolicie bywa złe sczepienie dla gor-
cości słoneczney ktora wysusza wysychli wil-
gothne syły w drzewie/ a żwłascza gdy słon-
ce bywa w niebieskich znamionach ktore
Kak y też Lew żową/ Bowiem na ten czas
wzchodzi z słonecz gwiazda ktora żową Ca-
nicula to jest suczka abo psiczka/ ta ma przy-
rodzenie gorące y wysuszaieć syły wnetrze-
ne przeto czas też on bywa barzo gorący y
suchy/ dla czego drzewa nieiało widna yż
mocz ich bywa zemdłona a to gdy im niedo-
stawa żywnosci wilgothney. **C** Wśakoż w
fraginach niektórych gdzie niebywa takowa
gorącość/ może być sczepienie czasom prze-
ręczonym/ Zateż są niektóre między au-
rami gdzie słonce dla ich ofolicznosci nie-
może takiey gorącości dawać/ takież y w
ziemiach ktore się barzo ku północzney kra-
inie świata sciągają.

O różności rodzenia drzew

według odmiennosci czasu.

Ga niektóre drzewa czo iednego
tęko roku rodzą a drugiego zaśie
żywnosci nabywają/ takich po-
spolicie dosyć jest żwłascza mie-
dzy wielkimi drzewy/ Jako są iabłony grus-
ki/ figowe y oliwne drzewa ktore ac żłowie-
gażdzi y liście puszczają czasem też y kwiaty
ki wśakoż tilko przez roki owoce dawaia/
dla tego yż onych gałazek przyrastaiących
mnóstwo ciagnie ku swey żywnosci wysych-
ke wilgothność z ktorey by miał owoc być/ a
tak niedopuszcza się iemu mnożyć aż ro-
ku wtorego/ gdy zaśie zamnoży się wiele so-
ku w drzewie/ Jako też to możemy obaczyc
między zwierzechy yż wielkie zawsze mney
plodu micwają niż małe tak też między
drzewy. **C** Niektóre też drzewa aże ku sta-
rości rodzą żmłodu p'lonne bedąc/ Stąd
to przychadza że w młodym drzewie dla ie-
biwnosci wysychet sok obraca się w ciało drze-
wa/ Pożymy gdy już przedstawa rość tedi się
imnie rodzić yż on sok już się w rożnosc
nie owo-

nie owoczu obracza/ Jako widamy y sta-
ra maczeza winna lepiey rodzi niz mioda
Chyba yz by iuz przychodzila ku ostatecz-
ney starosci gdzie iuz daley moci niemiewa
ale bucznicie dla suchosci y zimna wnicz
panuigeczo/ Zastie niektore drzewa przecz-
wym obpezaicm lepiey rodza zimlodu niz
ku starosci iako gruski mygdaly oboie y tez
brostkie/ Bowiemy na ten czas ych natura
wiecey obkwituie w cieple y wyzozthnosci/
ktore rzeczy na starosc odmieniacz sie w-
nych w zimno y w suchote a tam naprzod
ostawia w rodzeniu pothym nakoniec wsi-
chaia/ wpafoz pospoliciey sie to przidawa
miadalem y brostkiem nizli gruska.

Czego wśelkie drzewo potrze

buie ku swey bythnosci a ktore rzeczy poma-
gaia ku rosnieniu drzewa y tez ku obra-
dzaniu.

Wśelkie drzewo/ tak iako y by-
dle/ czterzech rzeczy potrzebuie
ku zachowaniu swey bythnosci/
Naprzod wilgothi nasiennicy w
sobie zgromadzoney/ W ktore miesieczya słu-
pnezo/ Drzewie wilgothnosci opcey a wo-
dnezy ku swey ochlodzie y podawianiu po-
farmu/ Ezwarce powietrza sobie przimo-
tego/ Ze rzeczy wśytki gdy bedzie miało
drzewo dostateczne a zgodne rozmnozy sie
dobrze/ ale gdy tam iedney z nich niedostan e
mnozenie y owoc/ drzewa onego bedzie tez
ostawac/ Zastiez ku pomoci wzrostu y owo-
czu wśelkie drzewa y ziola y owsem wśel-
kie rzeczy forzenie w ziemi maigze potrze-
buia niektorych rzeczy z thych piaci/ nasie-
nia/ zagnoienia iego: wilgothi/ wody/ sczepie-
nia ktore thui zowiemy iedney rosczki w dru-
ga wśadzenie. **C** Stych piaci rzeczy
pirwa iako nasienie ma wśobie moc sprawu-
igeczg xtalihu drzewka abo ziolka tak yz w
nasieniu iest y materia przednia iego/ y tez
moc sprawuigeczg **C** Wtore rzecz iako
zagnoienie ma tez wśobie moc wyxtasto-
wiania rosnacych rzeczy ale one bierze od
moci ciepla/ ohrzgu niebieskiego iako od gw-
iazdy y od slypca/ **C** Z wilgothnosci le-
pak ktora iest zezmiezhania zywiolow pocho-

dzi wśytki w tiora materia rzeczy rosn-
acych/ Bowiemy wilgothi drzewko iuz wynisse
ciagnie w sie z ziemie ktora wiec obracza w
swe cialo moczg słońeczng. **C** Woda
sama z siebie żadney rosnacych rzeczy nie
tuczy/ tilko tego yz ona swg wodnoscia y
rosplywanim pokarm rozwodnia aby sie
thym snadnicy rozchodzil po wśytkich czast-
kach rzeczy rosnacych/ Bowiemy pokarm dla
swey twardosci inaczey by sie nie rozcho-
dzil az bedzie odwilzon mokroscia wodng/
Chocia woda sama z siebie iest rzecz sli-
ka y rozplywaigeczg/ wpafoz pokarm w cz-
lonki przimiedzony tam zastanawia y prz-
paia aby sie pothym w cialo drzewne lub
zielne przemienil. **C** Sczepienie to e by-
wa przez wśadzenie iedney rosczki w drugg
aby drzewo thym rychley owoc dawalo/
tam bywa przimowanie iedney rosczki ku
drugicy/ przeto yz ona spodnia ma wśobie
wilgothnosć zagniska y rostopiong moczg
słońeczng/ ktora w igore podawa drugicy w
sie wśadzoney/ choc by tez byla roznego ro-
dzaiu by tilko swieca. **C** A tak trzi rze-
czy słuza ku rodzeniu y ku sposobu drzewa
lub ziela a dwie ku iego wzrostu y mnoze-
niu. Ku rodzeniu słuzy nasienie zagnoiene
y sczepienie/ Bowiemy wśelka rzecz z ktorey
ma czo wyrastac abo mnozyt sie musy w
sobie miec moc sprawuigeczg y przimodzga-
czg ku xtalihu swego rodzaia/ a tha mocz
wśelkie zamysla sie w nasieniu iako w syle
spodney Jako moc y syla zagniofci po-
chodzi z zwiżchnicy slyfi niebieskiej ktora
iest moc pospolna a tak te dwie mocy zalezg
ku rodzeniu wśelkiej rzeczy wyxtastigeczg.
C Drzewa tez rzeczy iako sczepienie latoro-
sli w pniał ku temu przislupa ale tilko czo
sie tiez odmieniania sposobu drzewa y ie-
go rodzaiu wpafoz ku istnosci iego malo czy-
ni. **C** Zastiez ku zywnosci a zachowa-
niu drzewa dwie rzeczy słuza/ Pirwsza iest
wilgothnosć przyrodzona ktora dawa zy-
wnosć/ Woda tez dawa rostopienie pokar-
mu y roznasza y swg sliżofcia po czlonkach
C Sa ieszcze y drugie rzeczy barzo po-
mocne ku wzrostowi y ku mnozności drze-
wa ktore tez wysley sa namienione iako iest
miesiecy slyfne y powietrze przywoite a
przyrodzone/ ale the nie nie czynia ku istnosci
rzedzy ro-

rzeczy rosnących albo ku zachowaniu ich
abo yle pomoc czynią nasieniu żagmłoscią/
y wilgothnością miasthezą abo powietrza
która wpełkciemu nasieniu potrzebna jest.

Takież powietrze ono które pomoc czyni
ni wzrostowi drzewnemu miedza sie żwilgo-
tą nasienną w takowej żagmłosci/ a tak
wchodzi w pokarm snią spolem dawaie
pomoc ku wzrostowi iakoż sie też to dzieie y
w zwierzęcim rodzeniu. **T** Drzewie też
iako y zioła gdy bywa czasu ciepłego nawie-
cey rosta w chłodzie nocnym/ gdyż żasie
moleia a wiedną od goręcości skłoneża ko-
ra żnich wilgoć wywodząc wysuśa.

Tymie też gdy sie drzewa żwierzechu od-
żymna scisną y ż siedą tedy wnątrż bywa-
ią soku pełne który sie tam żchadża wiecey
niż lecie. Jest też druga rzecz przypadła
ku rosnieniu drzewa barzo potrzebna/ jest
pomoc sprawiania człowieczego okolo zie-
mie które ią też może odmienić/ Bowiem
drzewa są też rzeczy żywiece a iakoby żwie-
rzęta w pierwszym stopniu/ a mają w sobie
wiele matericy żywiosow/ przeto iako wy-
chowanie w zwierzętach odmienienia przyro-
dzenie ich tak też sprawa ziemi abo roley
czyni niemalż pomoc ku ich wzrostu y roz-
mnożeniu.

pokarm który niemoże być nie proste (bowię
sam prosti żywioł nie thuczy) ale musy być
nieczō słożonego a żmieszanego niemoże też
żaden pokarm być tey mocy który by sam
przez sie mógł w chodźcie w człōnki rzeczy
rosnących/ przeto potrzebuie wilgothności/
która tak pomaga ku iego rozchodzeniu y
postępowaniu/ iako picie w zwierzętach
sprawuie pokarm ku rychlejsiemu strawie-
niu y rozściu po człōnkach a tak pokarm
rzeczy rosnących musy być nieczō żwilgotą
żmieszany. **T** Wszakōż y takowy po-
karm wilgothny choć iuż żmieszany polt jest
w swey człōści y żupelnosci/ ieszcze nie mo-
że być takowy aby sie mógł przemienić w
ciało ono które thuczy aże piwcy musy swey
istoty y riatku odstapic a miedzi sie naru-
śnić abo skazęć a to bywa przez żagmłie
iego/ Przeto w zwierzętach są żołgody w
które pokarm wchodzi a tam bucznieie
psuie sie żkoregoż nieczō bywa wyciagnio-
no czym sie zwierze wpełkie thuczy/ a tho-
żowā lekarze wilgotā thuczące/ a tak ono
wyciaganie wilgoty pokarmowej która nie
czy ciało/ jest skazenie pokarmu/ który przez
żezwanie bywa do żołgody w puszcjan.

T Bowiem wpełkie skazenie obyciaiem
przyrodzonym tak sie dzieie/ yż wilgotha by-
wa wyciagniona y żostawa sama suchosć
która sie sypie/ y obraca w proch/ Jako to
widamy

O gnoieniu ziemi: o żagni-

losci wilgotney ku pokarmu drzewa.

Aczkolwie sama natura jest po-
czętkiem wszech rzeczy które sie
rodzą/ wśakoż w tych rzeczach
które mają sposob odmienny
nauka oprawiania wielką pomoc czyni ku
odmiennosci rychlejszy ku lepszemu abo ku
gorszemu. **T** Baczęć tedy na to bedziem
tu powiadać o sprawianiu rol/ ogrodow y
też sadow/ bowiem taką sprawę rzeczy o-
prawiane/ mogą być odmienione ż pło-
nosci swey ku pożytku domowemu. Gdzież
czterzy rzeczy mają być na pieczy/ okolo ko-
rych sie ogrodnicy pospolicie obieraia y o-
racze iako jest pokarm/ oranie/ lub kopanie
sianie/ y też seżepienie/ Piwśa praca jest
aby takowe rzeczy rosnące miały też swoy

40

50

widamy pospolicie gdy sie psuia lanna z wierzece. **E** Gdyz tedy drzewa albo ziola zoladki nie maia iako zwierze ale w miasto iego ikt im ziemia/ Przeto musy to byc aby w ziemi przikoznieniu byl pokarm im zagnoiony a naruszony/ z ktorego korzen wytiaga wilzote a ig farimi wysychkie czesci drzewa/ Czego doznawaia oracze y ogrodnicy ktorzi przii wysychkych rosnacych rzeczach gnoiu nalladaia/ Ten ze sam dokorzenia nie z stepuie az bedzie pokropiony dobrze wodą albo deszczem zmoczony a tak gnoy wshelki ma diwoiala wilgothnosć w sobie iedna iest wietrzna y wietrzchnia a za trudno sie ma wtichyt z drzewem/ ale rychley wyprze y wygorawa od słońca/ Druga iest waim w poiona z suchoscia subtilna zmieszana ta bywa prawy pokarm rzeczam rosnacim. **E** Yz też ciała drzew sprzirodzenia suse bywaia y twarde niz ciała zwierzece/ Przeto też tak grubej farmien potrzebua ktora by laczno mogla wyschnac y z twardecie/ Bowiemy wshelki pokarm ma być podobny rzeczy ktora thuczy/ abywa tego pewny znak w drzewach owocowych ktore beda obkladzione wielkoscia barzo thlustego y wilgothnego gnoiu/ tak sie ich owoc mieni nabywaia y poimua w sie smak gnoiuowy z zagniosci tego smrodu/ Gdyz zasie od obkladania gnoiu gestego ktory z suchoscia ziemna ma wilgothnosć miernie zmieszana/ lepiey sie mnoza y dawaią owoc smaczny y pożyteczny/ Bowiemy też ych owoc bierze smak z gnoiu sobie przikrodzonego. **E** Nad to icheje gdy bedzie gnoj rzadki thlusty a wodny okolo drzewa tedi ono naciagzie wstie zbytniey wilgoty/ y beda sie tam kochać tilko listce a galzki nie pożyteczne/ tak yz ku owocowj zywności niedostanie/ przeto go bedzie malo/ a iestli sie go niecho wrodziti tedi bedzie wodny y nie smaczny/ Zo moze być dobrze obaczono po drzewach lesnych ktore yz zywność maia sucha z ziemney grubosci bez wshelkie gnoiu/ Przeto też owoc ich bywa suchy twardy y bielszy kciem wonniciy niz ogrodnich drzew ktore gnoiem wodnem barzo kochaia. **E** Zesze nad to stoi pisano w riezach philozophow/ yz wshelki owoc zawieszue sie z wilgothnosci lipkiey ktora inaczej niemow

1 je być iedna z ziemnoscia barzo mocno spoiona/ **E** Zafowa nawiecey mnozy owoc y też ich rozności/ a pomaga barzo ku woni rozliczney albo smakow odmienności. Przeto mistrz Palladius nauczał mieszać między takowy gnoy lanna ptakow ale nie wodnych/ a zwlaszcza goletie/ Bowiemy to lanno iest barzo gorace samo w sobie/ przeto trawi zbytnia wilzote wodna gdy bedzie w gnoj przimieszano/ a tak giczyni sprawnieiszy ku podawanin zywności owocom Dla tego też ogrodnicy mieszaia na powozenie gnoie kónstie/ osle/ owce/ y kozie/ yz tho wysychlo bydo puszcza suche lanna ktore według dowodow namienionych wieccy słuza ku zywności y kochaniu drzew a dla tey też przyczyny mądrzi kaza sie wiarować gnoiu swiniego ktory tak sam z siebie iako y z przypadku yz nie iest suchy przeto drzewom barzo sfodzi. **E** Zafze tedy pospolicie gnoy ma być sprawian/ nie yz by miał być prawie wyschly a zbuczniakly albo tak zethlasty/ aby sie iuz wpopioł lub w proch ziemny miał obrecyć strachy w swą thlustosc y też cieplosc wlasna/ Bowiemy taki gnoj iuz niec nie pemecen bywa/ ale ma być taki czo by dopiro prawie poczytnal roznawac sie y buczniac/ a taki nalepszy ktory zagnoiwshy sie poczytna swą wilgosc przikrodzoną/ iakoby poth nawirzech wlasowac/ Bowiemy wilgotha ona tak tugo dawaa zywność krozeniu drzewa poki do niego dochadza. **E** Przeto ani gnoy nowy ku drzewom sie godzi a ni też barzo stary a z buczniakly/ tilko czo by trzy czwierci roku albo nadaley od roku lezał taki oracze powiadaia być nagednieiszy/ Bowiemy iako nowy gnoy ma w sobie zbytnia wilgothnosć tak zasie stary y cieplosc wlasna y wilzote prawie traci przeto pożytku żadnego czynić niemoze/ tilko sredni gnoj. **E** Dla tey też przyczyny mądrzi lekarze rostaia iuz ludziem suchoty tzipicim albo wyschlego ciała miewać mieszkanie choć y leganie w gnoiu takowym/ Bowiemy wilgosc iego swą kuzawą ciepla odwarzaiać poz y przechodzi ciała wyschle y odmieszka ie wiele przyczyniaiać ciała materien Zemu też dowod czynia Alchimiściowie w swym misterstwie ktorzi czo na subtilnieysze lutowanie

abo wy

abo wypławy roślaznia czynić wtałowym. 1
 gnoiu abo w pieczysku z gnoiu/ a żowa y
 Balneum Marie bowiem wtałowym cie-
 ple wilgoth/ność subtilna ku gnoiowi bywa
 wywabiona. ¶ Suchym też gnoiem a
 nie dobrze wgnitym drzewa obkladane/ z-
 własczą sećpie y też ziola/ wiadna y schna
 pospolicie/ chyba tego użyj wodę chłodną
 koby często pokrapiane/ Bowiem para su-
 cha z tałowego gnoiu pochodząca zapala
 się przy korzeniu który drzewo lub ziele oży-
 wia a tak i j suszy przypalając sećzego wysych
 wierzch wiednie. ¶ Suchym tedy wywo-
 dow y przyczyn przereczonych może być
 obaczono yż według sprawy gnoiu może
 też być sposób drzewa y smaku owoców od-
 mienion/ y owsem ma moc odmieniania
 w drzewie wiethszą niżli pokarm odmienia
 ciało zwierzęce którego pożywa/ Gdyż z-
 wierzże wszelkie dalekz ma różność ciała 20
 swego od karmieny kiora żywie/ a tak przez
 więcej odmienności y przetribowanie róż-
 niaichże ku sposobu ciała przychodzi/ przeto
 nie tak rychło w ciele może odmienności
 czynić/ ale wilasność gnoiowa gdy prosto w
 korzeń wnika/ skąd zaście prosto w drzewo
 wstępuje bez żadnego tribowania/ thym też
 rychley ono odmienia. ¶ Nad to pi-
 rwey też namieniono iest yż ziemia drzewu
 iest wmiasto brzuha/ w którą naprzód on 30
 pokarm gnoiowy wstępuje y odmienia ię a
 ona zaście odmienność czyni drzewam/ Bo
 w em drzewa lub ziola wstępkę moc y wła-
 sność bierza z ziemi a według ien odmie-
 niania muszą się też one mienić ale nie-
 masz żadnego skutecznego obyczaju kiorym
 by się ziemia odmieniać mogła iako przez
 n ignoienie/ przeto też y drzewa abo sećpie
 lub ziola tałową sprawą bywaia odmienio-
 ne. ¶ Jużesmy pirwey namienili yż w
 drzewach nie iest tak rozmaite przelutowa-
 nie ani przetribowanie pokarmu ku obroce-
 niu w sposób ciała/ iako iest w zwierzętach/
 bowiem wiethych pokarm iest barzo różni/
 a tak też daley się muszą odmieniać/ ale po-
 farm drzewia iest iemu podobniejszy/ przeto
 rychley się w ich sposób może mienić/ a dla
 tej rychley odmiany widamy yż wszelkie
 drzewa abo ziola od pokarmu swego nie tyl-
 ko się mienią w swych owocach abo w sma-

ku ich/ ale też widamy yż ieden rodzaj mo-
 że się przemienić w drugi przez dobre sprawa-
 nie abo zle/ ¶ A iako pirwey wypisano
 yż też czasem odmienia się w psenice/ Cza-
 sem że psennice bywa też/ a że rzy koftrze-
 wa/ Zależ y w drzewach może misterność
 a dobra sprawa odmiane weźymie/ abowiem
 gdy by kto rośniępiał galaz z kioray wyrosta-
 lato/ offta ona na kioray wisza owoc/ a w
 ono rośniępienie nasypał prochu zioł abo 10
 korzenia woniaiącego czyscie starego/ Zależ
 czyscie związawszy wełkiem z obu dwu
 stron zalepił mięso one stał/ tedi owoc be-
 dzie miał smak y wonię ziela tałowego/ kio-
 ry wżdy smak nie wchadza w istność owo-
 ców iedno przez parę swęy wynikanie/ a tak
 musy być yż też gnoiowa natura daleko
 więcej w chadza w istność drzewa y owo-
 ców iedno przemieniaiąc iego własny sposób. 20
 ¶ Wszakż trzeba mieć bacżność aby zob-
 kład one gnoiu para się nie kuryła pod
 drzewem tego czasu gdy są kwiatki/ abo
 gdy już puszcza pąkowie/ bowiem tałowa
 para swym smrodem barzo škodzi/ przeni-
 kaie the rzeczy subtilne/ a więcej škodzi niż
 też iły pokarm drzewu samemu/ Jako też
 to widamy yż smrodne wonie barzo za-
 razią ciała zwierząt subtilnych iako są
 ludzie młodego przirodzenia/ a więcej cza-
 sem škodzi tałowe smrody niż też iły karm-
 nie/ Thym się też obyczajem maig kwiatki 30
 fi abo młode liście na drzewie. ¶ Jakoż
 tego iest pewne doświadczenie/ yż gdy by
 pod maczeżą winną zleżały się galazki o-
 brzezane abo plewy abo iateczne storupy
 choćia czo tałowego skąd by para wycha-
 dzała na pąkowie na kwiatki lub na mło-
 dy owoc/ nie tylko yż takie liście abo y owoc
 zaginie/ ale też czasem y samo się drzewo 40
 psunie y niszczicie. ¶ Tałowa para abo
 kuryława więcej škodzi drzewom subtilney
 a rzadkay natury iako też wszelki smrod ri-
 chley y więcej škodzi niewiescey pley niż
 męskien dla przyczyny namienionej/ Bo-
 wiem tałowa para bedze surowa y nieprze-
 trawiona przenikając ciała tak zwierząt
 iako y drzew/ psunie ich przirodzenie/ Dla te-
 go to czo bywa pod drzewy abo ziołmi wy-
 kopano lub wyrwano trzeba od nich przez 50
 odrzuć/ aby smrodem zagnisłości swęy gdy
 Dii się zleży

sie zlezy niezarażalo tego czo nad nim stoy
E Godzi sie tez tho wiedziec yz oraczem
 przy thym mieſciezdu gdzie gnoj chec czynie
 potrzeba miewac moczydla albo iakie kaſu-
 ze. Bowiem ſucha mirzwa/ plewy albo ſaja-
 na iakie ſolwie ſucho bedac/ niemoga ſie do-
 ſtae ſamy/aby z nich byl gnoj prawy/ale ri-
 chley zbucznicia y pſuig ſie/ y owsem para-
 ktora z takowych rzeczy z bucznialych wy-
 chadza pſuie y zaraża to czo nad niq ſtoy/
 ale gdy the rzeczy wilgoſc iaka maig richley
 ſie rozpuſcza y zagnoia odmiſnawſzy/ z
 ktorego zmiſczenia wychadza nawirzech
 wilgota wlaſna nawzraz pothu/ ztey ze by-
 wa ſluſna żywnoſc wſpythkim rzeczam ro-
 ſtaci. **E** Potrzeba takowey wodnoſci w
 gnoiu ieſt tha/ Bowiem tak drzewie y zioła
 iako y zwierzeta potrzebuia wilgoti wodney
 ktora by pokarm odmiſczaiac roznofyla
 ſwym rozplywanym po wſpythkich czlon-
 kach. **E** Ale yz drzewa ani zioła nie pi-
 ja tak iako zwierzeta przeto muſia miec iakq
 inſza wilgothnoſc dla potrzeby namienio-
 ney/ a ta ieſt woda kaſużna albo moczydla/
 ktora w gnoiu przimieſzana dawa iemu wil-
 gothnoſc takq yz pokarm gnoiowy moze ſie
 rozchodziec rozſciekaiac po czlonkach y wſpy-
 thkich czſciach drzew albo zioł. **E** Nie ieſt
 tez to przecie w temu czo widamy gdy oracze
 niektorzi chec rola wyprawic zapalaig na
 niey ſcierniſta chočia pyrzynie albo pożary
 naſqkacy/ dundzi tez wyprzemie palq chroſt
 albo y diwa aby tak ziemia płodniejsza byla
 tak naroly iako y wſadziech ale to czynia
 nie dla drzew ani dla inſzych reſtżenych rze-
 czy tylko chec oſkromic y wſrocye dwoiakq
 nieſprawnoſc ziemie/ ktora gdy barzo przed-
 thym zaſiebnie tedy ſtawia ſie pſonna/ Prze-
 to palenim takowym nieiało ſie zaſie za-
 grzewa a tak lepiey z ſiebie naſienie albo tez
 inſze zioła wypuſcza. **E** Takiezi ziemia
 barzo wilgothna takowym wypalanim ſta-
 wa ſie ſuſza/ Bowiem gdy ziemia zmirzechu
 zpopieleie tam ſie woda nie zaſtanawia/
 Przeto zſechnie mierna ſuchoſcia/ a tak by-
 wa godniejsza ku wypuſzczeniu pſodu.
E A tak ſtych wſpythkich rzeczy przepowie-
 dzanych pſowna rzecz ieſt yz gnoj czyni wiel-
 kq odmiennoc y naprawienie wſpythkim
 rzeczam roſtżecym/ takiezi y leſne drzewa albo

1 pſonne moze obrocye w ſwoiſkie albo ogro-
 dowe/ abowiem pſonnoſc drzewa y tez ſly
 ſmał owoczu niſkad nie przychodzi iedno
 z nie oprawiania albo z nicopatrzenia ſio-
 rego wſelka rzecz roſtżca potrzebuie.

E Takiezi ſwoiſkie a domowe drzewo zo-
 wiemy ktore dla przeſzczepienia albo dla pra-
 cey y oprawy naſey leſſzy owoc dawaig ku
 pożytku człowieczemu a to niezym ſie in-

10 hym nie dzieie tylko nagnoieniem a dobrym o-
 prawianim/ dowod tego ieſt ſtych rzeczy kte-
 re widamy przy zwierzetach/ abowiem do-
 mowe zawſe bywaig cielſiſze y ſtyhnieſie
 niſzi dſkie/ a to dla doſtaſtku karmiey wiech
 ſtego/ Bywaig tez farby rożney od dſkich/
 ato dla rozmaitoſci pokarmow/ Takiezi y
 ſmał ich mieſa inſſzy ieſt niſzi dſkich zwie-
 rzqth/ Gdyz to tak ieſt miedzi nimi/ ieſt podo-
 ba yz ſie tez tak zachowawa y miedzi rze-
 20 czami roſtżecimi z ziemie/ z rozmaitego do-
 dawania pokarmu ku żywnoſci w ich rodzi-
 a iu iako piſe wielky Boyciech. **E** Palla-
 dius tez powieda yz gnoiewiſka takowe ma-
 ig byc działane na mieſciezach wilgoth-
 nych iako w padolech gdzie by zawſe woda
 ſciekała/ Takto aby niebyly na oczu ludziem
 przychodzącim dla ſmrodu y brzydkoſci.

Wodnoſc gnoiewiſka tez to reżym yz gdy
 by ſie wmirzowie zawadzało czo grubego
 30 iako ieſt cyrnie/ oſech/ albo naſienie iakie ſto-
 dliwe/ tedy ono wſpythko tam zgniſc tak yz
 pothym nie wroſcie/ tez na rola wywiezio-
 ne. **E** Godzi ſie tez to wiedziec yz mie-
 dzi wſemi gnoim/ Gnoj oſtowy na leſſzy
 ieſt/ zwaſcza ku rzeczam ogrodnym/ Po-
 thym owezy/ Pomim kozy/ a zathym gnoj in-
 ſzego bydla/ oſtom ſwym ktorych gnoj ni na-
 czo ſie niegodzi. **E** Miedzi praſymy
 ſainy acz ſolwie wſelki gnoj ieſt dobry chyba

40 ptakow wodnych/ wſakoż goſebi naleſſzy
 bowiem nagorczyſzy a tak wſpythkie zbyth-
 nie wilgoty tak w ziemi iako y w inſzym
 gnoiu wſuſza. **E** Caſſius tez niektorzy
 mdrzece ſtary piſe (iakoż to wſpomina
 Varro Rzymianin) Iz miedzi gnoim/ go-
 ſebi ieſt naleſſzy/ Pomim człowieczy/ zanim
 kozy/ pothym owezy utez inſzych zwierzqth/
 ſonſki anoj tylko na ſqy naleſſzy.

E Wſelki gnoj do roku leżacy dobry ieſt
 50 a chwaſtow roſc nie opuſcza/ ale ieſtli by
 dłużej

dlużej leżał nieczemu się niegodzi/ wśakoż
na taki y nowy gnoj dobry jest/ yż on trawę
mnogą/ Jako to widzamy yż przy krowich
łainach albo y przy inszych trawa lepien wy-
rasta y kopy bywaia/ seżawin albo ziela in-
szego. **P**ise też tak Varro yż przy so-
warfu nalepien mieć dwa gnoiniki albo gno-
iewiska albo ieden na dwójce rozdzie-
lony/ Pierwszy w którym by się gnoj nowy
zagnijał/ y dostawał dobrze/ a drugi z ktore-
go by stary wywozyl narola niż się on no-
wy doleży/ Pise też yż lepszy ten gnoinik jest
ktory bywa wśak/ wysokim płotem obar-
dzony/ albo drzewy obsadzony/ żeby ich cień
b onisła od wypalania słonecznego/ bowie nie
godzi się aby miała wysychać z niego ona
tłustosc ktora ma w ziemię w siąkać/ Prze-
to mądrzy rathacie tak sprawują gnoiniki
aby się tam woda zciekała ktora tłustosc
gnoioną od wyschnienia zachowawa.

Gnoiu też rozkładanie zawse mieśey
ma być po górnych rolach niż w rowni albo
w polu/ gdzie ma być gnoj rzędzey rozrzu-
san/ a ma być gnoj rozrzuśan po roli gdy
uż będzie rzeżyc na schodzie/ Czego gdy kto
będzie strzeżł w wiarwie się wiele chwastu
wroli iako Palladius pise/ Columella też
powieda yż na ieden dział roley albo na pło-
se chozia na dzienne stajanie (iako gdzie zo-
wa) dosyć jest wywieść czterdzi y dwadzie-
ścia wozow gnoiu a gdzie będzie w rowni
tam dosyć osmnascie/ Wśakoż mądrzy ora-
cze wożę mniey albo wiecey wedlug dostath
fu albo też iako gdzie pola noszą/ Zależ yte
kup albo gromad gnoiu naraż masz rozmi-
tać czy by za ieden dzień mógł zaorać aby
gnoj leżąc dłużej rozrzużany nie wysch-
nął a tak by snadź pożytku nie wczynił wil-
goty w sobie niemaie.

Może być gnoj wywożon każdego czasu zimie a iestli-
by wożeniem niemoż dostateczyc na rola/ tak
yż by się sianu mieśkało/ a rola niebyła by
nagnoiona/ tam więc proch gnoiu bydłec-
(iako łoziego albo owczego etc.) może być
refa po roly rozrzuśan iakoby rozsiwając/
tam gdzie ma być sianie/ a brona czyścić za-
wloczyć tak yż by się z ziemią zmiepał.

Nie jest wielki pożytek razem barzo ro-
la nagnoić lepien po trosze a często. Rola
też wilgotna albo mokra wiecey gnoiu po-

1 trzebać niż sucha/ ale iestli by gnoiu nie-
mógł być dostatek tedy na piaszczystich mie-
scach albo rolach glinę albo frethe rozwożić
iako zaśie na rolach gliniastich a barzo lip-
kich grubego piasku nawożenie miasto
gnoiu dobrą sprawę roley czyni/ a nie tylko
to czyni pożytek we zbożu/ ale też y wynnice
gliniaste od nawożenia takowego piasku ro-
słomniejsze bywaia/ Bowniem gnoj częstokroć
pświe smak w jagodach winnych.

Zależ miasto nagnoienia dobrze siał
po roli albo w winnogrodziech słoneczny
groch choia bob rzeżycza kwiethnia y ma-
ia/ albo też w sirpniu na iesień/ a gdy już w-
rosła iako ma być ku swey mierze/ tedy
zaśie y zaorać/ a tak to będzie miasto na-
gnoiienia dobre roley lubo winnice napra-
wienie/ ale takowego gnoiu tłustosc tylko
do dwu lat trwa.

Pospolita to we-
włoskiej ziemi yż zwyczajni oracze dla na-
gnoiienia ziemi sicia bob kiedy y rzepe/ na-
rolu już sprawionej ku sianiu/ albo zaorując
ściernisko kof lubo trz tego to nasienia w-
sypuia a ziemią przikrywaią/ po tym w sir-
pniu rzeżycu motykamy podkopuia a zaśie
z orawszy pługiem tam że żyto sicia na ży-
me/ a na przisle laszo zbieraią zboże ob-
kwić/ drugdzie we włoszech dla takowe na-
gnoiienia sicia nasienie ktore tam zowa ka-
wicia miąsa albo też Gratega a tak przio-
ruia.

Drugdzie lepał ziemie ktora
dla chudości swey mało obradza albo nie-
przewodzą ku płodności odwilżaniem ziemi
tym obyczaiem/ gdy już zbierzą spola zbo-
że/ tedy przewodzą brozdami między żago-
ny wode że zroć albo że stokow prziprawa-
mi na to zgotowanymi/ a lepien gdy woda
methna albo musowata tam bywa przimo-
dzona ktora by iako nową ziemią przimu-
liła takową rola/ a zwłascza gdzie jest zie-
mia opoczysta lub wapienna/ aby się tako-
wym mulcem nagnoiła/ wśakoż iestli by zie-
mia była rzadka dosć jest tam czystą wodę
przypuszczać/ A nawiecy pomaga gdy tak-
we roley zamaczanie bywa zlatka/ aby
tamt woda stała pok iestże słonko bywa
gorące Bowniem tym obyczaiem rola po-
spolicie barzo się tłusci. **P**owiaidaia
też włoschowic y tego się dierzą yż gdzie
ma być ten rozsiwian pierwszy tam nasicia
D uż bobu albo

abo słończnego grochu/pothymgo żaoniu
choć będzie podrosły choć by też dopiro w-
seżał/ a thym barzo gnoia ziemię a ięse-
wiecey gdy by takowy bob abo groch sło-
neczny był wymaczan/tak by dobrze fty
wypuścił/ pothym y refę rozsiewać y po-
o. ac abo powłoczyc/ tedy barzo czyni płod-
ną ziemię. Cho też powiadaia o popielie a-
by miał takową moc/ przeto gnoj palą a
popioł refę po roli rozsiewaia/ pothym ża-
oniu gdy chezą ten siac abo iasie inie na-
sienie. **C** Czas teze wywożenia y roz-
trząsania gnoiu iest od początku rieżycza
września przez inie wpythkie rieżyce aż do
maja/ y czasu wielkiego mrozu zimie może
y po zbożu iuz wrostłym roztrząsać. Zateż
y iniego czasu może być po roli rozmiatan/
zwłascza tego dnia kiedy by mógł być przy-
oraz abo przikrith tak w winicach iako na
rolach gdy będzie gnoj świeży. **C** Mo-
że theż gnoj być wdziałan z samey słońcy
abo mirzwy abo z plew/ ato gdzie bydła nie
mają dostatkfu/ thym obyczaiem/ nascielać
mirzwy choć plew na drogi błotne po dwo-
ru abo w dolech błotnych/ a gdy sie iuz ono
wstapie abo wdepce przez piethnascie dni/
abo też deszczem choć woda ymośnie/ Na-
fupe wielk/ słońce zostawwshy powirzechu
siroko a doł wstrodku tak aby sie tam
deszcz abo inia wilgotność zastanawiała y
wspakala/wen a gdy sie iuz tam przez wpyt-
ko lato wleży y wgnije samo w sobie/ pothym
na pole wywożyc czasow wyszey nam. enio-
nych.

Żaka woda ku gnoinikom
służy abo ku żywności drzewa.

Woda bagnista dobrze sprawu-
ie gnoj ku wgnięciu iżtoze wpyt-
ki rieżycy rosiace pokarm bierzg
ale woda ciężka niedobrze
gnoiu sprawia ani sie też godzi ku pokarmo-
wi iżto ku pokrapianiu zwirzechu szczepia
lub ziela/ Bowiem takową chłodność swo-
ia ięse wiecey żęska y z sciaga porę gno-
iowe aby zmiezo przirodzona ciepłosc y
wilgota niewychadzała na wirzech/ Zateż

ta woda torzenie wcy yymie swym za-
myśla nie dopuśczaiać im odwarzania ku ży-
wnosci/ y owym ięse opłofuie oddala od
korzenia żywność the ktora sie przinim zgro-
madza/ Dla tego przy rieżycach bystrych y
też przy wodach gwałtem plynących barzo
rzadko kocha sie płodne drzewo/ abowiem
wpythka lipłosc ziemna od korzenia bywa
wypłofana y oddalona/ tylko sam łamieci
twardy zostawa/ z ktorego drzewo niemoże
pokarmu brać przeto też ani rość może.

C Ale woda stojąca mocno wsię przij-
muie promień słończny którym zagrzewa-
ie sie zagrzewa też gnoj/ y pomaga mu ku
wgnięłości/ w korzeniu też czyni odwarzanie
y sprawia nasienie ku wstęciu z ziemię/ a
zwłascza woda takowa ktora zdeszczem abo
zroga zwirzechu spada/ bowiem ta iest cie-
pła sama z siebie y pare rychley wypuszcza
ktora czyni gnoiowy oddech niciały/ czyni
też y poruszenie porow w korzeniu w cho-
dząc w nie a dawaie drzewu podnasanie
wzgorę/ y rozrastanie w cłonki abo w ga-
lęzi/ toć sprawuie para subtilna z gnoini-
ku wychodząca/ Przeto dobrze przy gnoini-
koch micwać moczyć dła choć kafiżę z wody
przerzeczonej. **C** A iestliby ku sprawie gnoj-
ney chciał dodawać wody studzienney lub
stokowey/ a to gdzie by desu niemożł mieć
przy gnoiniku ku zbieganiu y zastanowianiu
wody

wody dżdżowej/ tedy takowa studzienna lub stołowa woda/ pierwey niż ią w gnoiewiskto dopuszczysz/ ma postać pod gorącym słońcem/ a gdy by chciał inż gnoj abo mierzwe miotać wnie tedy trzeba ią pierwey czo na mocniejszy zamieszać/ tak yż by sie wzpieńsła dla richlejszego zakurzenia tam do piro ią ku gnoiewisktu przypuszc. ¶ Woda też śnieżna abo zgradu iesthli teze długo niepostoy na słońcu niż będzie dopuszczona w gnoj abo ku forzeniu drzewia/ tedy zymnoscia swą barzo iemu siodzi/ Bowiemy iey chłod zbythni barzo martwiy forzeń y wilgoithnosć gnoiomą mrozi y teze zaziabia/ ktoraz to zawada trudno pothym bywa oddalona/ Jest tego pewny znak yż ziemia gdzie długo śnieg lega mało trawy z siebie wypuszcza/ a wyprosciel iey nieczto tedy nigdy ku żalosci nie dochodzi/ a choćia by sie teze takowa woda pothym od słońca zagrzala wżdy ona pierwsza zawada/ iey zymnem wczyniona/ trudno inż ma być oddalona/ bowiemy ono zymno martwiące było. Jakoż to widamy na polach lub na rolach gdzie grad zbieray długo pothym leży/ Takowe ledwo trzeciego roku ku swym płodności pirowsey przychodzi. ¶ Ale dżdżownicza choćia teze zymna bywa wśakoż nie tak zbytnie/ y owsem ma w sobie ciepłosc tajemną/ ktorą bierze z powietrza abo z obłoka wżdy re będziego/ z ktorogo ona z stepuie/ Kossateze sama z siebie iest ciepła y wilgoithna zwiaseja siodła dla ktorey rzeczy laczno w stepuie a wsiąka w drzewo. ¶ Wśakoż kałuża abo moczydło o którym tu mowimy ku gnoiowi służyce niema być bliżu seżepia abo bliżu sadu/ Bowiemy drzewa ktore są przy mostradni w owoczu swym miewaig przychłodzenie/ tilko mierna wilgoithnosć drzewu barzo pomocna iest. ¶ Takież gnoie dobrze pokładać na wysym miejscu o groda abo roley aby tak chłustość y wilkość gnoiowa mogła zptywać ku forzeniu drzew gdy by spadł deszcz/ ktorą wiec forzeń ciepłoscia własną w sie wciąga/ ato gdy ona od słońca zagrzana pare swą puszcza ku niemu. ¶ Stad inż iawna iest przyczyyna czemu wody czyste y bystro ciekące nieplodną czynią ziemię/ a zaśie czemu wody baagniste abo stojące czynią ią chłustą swą lip-

1 foscia a zwiaseja wody ktore sie zcielaig z deszczu ciepłego a pothym z onego miejscza wychodzą na role abo miedzi drzewa. Jako pişq ludzie biegli yż Nilus rzeka w Egipcie dwaćroć do roku wzbiera od deszczu wielkiego a ciepłego ktora wsiyhtke ziemię polawşy czyni ią barzo płodną. ¶ Ale wody inşie iako rzeczne lub studzienne gdyż nie są tak lipkie (choćia by teze y od gnoiowiska wyciekaly) 10 przeto yż są ciępkie richley odchodzą od forzenia z stepuig od niego niż sie ofoło niego zagrzęia abo zakurzą/ a tak witecy zymnoscia zasiodza niż wilgoithnosć pożythku czynią. ¶ Woda teze baagnista abo stojąca/ prawia sie ku themu pożythku rstawiężnym słońca zagrzewaniem/ tak yż dziele abo forzontki wśelkie na dnie tam będące zagnoione od młsu rstawiężnego obracęia sie w naturę gnoiową/ dla tego y samo bfo 20 z takowych wód baagnistych na role wywożone czynią ią płodną/ bowiemy ono ma wśobie wpytef stulef gnoiowy/ A zaśie nalepszy pokarm wśelkiemu drzewiu iest gnoiniczaz gnoiu miernie wilgoithnego/ to iest gdzie bywa mierne zmieszanie łaien z wodą/ a to dla przyczyn wyssey wypisanych. ¶ Woda słońca ze wśech nagorşa iest przeto sie trzeba strzedz żeby sie miedzi gnoj nie mieszała abo drzewa nie odchodziła/ bowiemy ona iest barzo wysuszaigca y teze palęca/ przeto wśelkiemu wzrastaniu przeciwna/ choćia teze słońcose wśelka niseżcie od rozwodnienia/ wśakoż gdy zaśie przyjdzie ciepłosc słońca wysuszaigca tedy zaśie pirowşa ostrość y gorżłość przywodzi ktora wprzeimie iest przeciwna drzewiu gdyż ych pokarm ma być zampse siodki a wilgoithny ¶ Ma teze woda słońca druga wśobie wśa 40 sność/ iako moc wysuszenia tajemnego/ ktorą bierze z wpaloney suchosci ziemney/ Za wiec ona sassa wsiyhtke porę w drzewie y zamyka/ także zasusza gnoj tak yż swę wśa sney wilgoti on na wierzech wypuszczać nie może ku pokarmu forzeniow drzewa. ¶ Wody teze rdzawe y ktore żrudny abo z kruscow wychodzą/ zblişka lub zdaleka/ ku thym rzeczam są niezgodne/ Bowiemy natura rudny witecy grzbie niż odwilża wnetrżnosć gnoiową abo teze y forzenia drzew/ 50 Przeto ku gnoiowiskam abo teze ku pokarmu D inż drzewia

drzewia najlepsza jest dżdżownicza/ Ponieważ woda bagnista albo stojąca w kałużach jest li tej niedostawa tedy woda rzeczna lub stojąca ale ta skoraby pirwey dżugo stała od słońca żagrzana/ y dobrze smaczona iako wkeby o thym wszytkim napisano.

O pożytkach orania albo
wzriwania ziemi.

Oranie ziemi albo wzriwanie
pospolicie czynoraki czyni poży-
tek/ Pierwszy ten jest yż sie ziemia
odwarża/ Wtore yż ziemia by-
wa zrownana/ Trzeci yż bywa zmieszana/
Czwarty yż bywa złamana y zdrobiona.
Odiwarżanie ziemi jest bardzo potrze-
bne/ bo inaczej niemożna by wsie ziarna za-
dneć przyjąć ani by go też mogła zasie wy-
puścić wchodzącego/ Przeto potrzeba ją od-
twierać tak ku sianiu iako y ku odmienianiu
płonem w drzewo domowe/ Bowiemy twar-
dść wierzchu ziemi tak dla swej wlekości/
iako dla wdeptania zwierzęcego/ albo też
przez wplawienie wód żelaznych wezynie-
na/ przekaza aby ona wsie żadney wierz-
chney rzeczy nieprzyjęła ku żywności rzeczy
zniey wyrastających/ także aby nie z siebie
nie wypuszczała/ dla tego musy być łamana

y odtwierana pługiem albo rydlem.

Takież nie będzieci moc ziemi zrown-
na nie może dobrze odmieniać płonności
drzewa ku rodzajności/ y owsem z dobrego
stanie sie płonne/ Bowiemy gdyż wszelka
wilgoćność czy najlepsza dla płonności swej
albo też ciepłoci wsiąka w ziemię/ przeto mu-
sy to być yż ziemia wnątr na dwie albo na
trzy stopy zawsze tłuściła bywa niżli na
wierzchu dla tego trzeba ją oraniem albo wż-
waniem podnosić aby spodek ziemi był na
wierzchu/ a wierzch spodnia ziemi był przy-
krywan/ a gdy będzie tak ziemia zrownana
tedy też iey moci syła jednako sie porówna/
y weźmi płodniejsze korzenie albo ich drzewa.
Jeżeli też potrzeba tego dla pożytku za-
grzewania promieniow słończnych/ które
gdy wżenie niemożna wnieść dla iey wierz-
chney ciepłoci/ tedy tam żadnego pożytku
nie czynią a tak płodność ziemi która by
mogła być/ sama wsobie wnątr zostanie/
ale wiec sie to odmieni gdy będzie takowe zie-
mie porównanie. **Z**miechanie też zie-
mie bardzo jest potrzebne/ które iestli jedna
część z drugą sie niepomiesza tedy taka zie-
mia niemożna być własnym miejscem ku
pomnożeniu rzeczy rosnących/ Bowiemy se-
pie lub ziela które mają moc wsobie zmie-
szana/ potrzebuja też miejsca zmieszanego
ku swemu wzrostu/ a nie może ziemia in-
szym obyczajem być pomieszana żeby była
jednako wilgoćna lubo sucha/ iednako cie-
pła lub zimna/ tilko wzriwaniem albo ora-
nim. **L**amanie też y zdrobienie zie-
mie potrzebne jest aby sie stała puchła y
subtilna/ bowiemy niebądźci taka/ niemożna
też tam być słuśna żywność rzeczy ro-
snącym/ Przeto Palladius wezomy oracz ra-
dzi/ aby ziemia nie była orana gdy mokra
jest/ bowiemy wten czas nie może być dobrze
zdrobiona a iakoby w piasek obwożona/ Za-
kież sucha chwila nie dobra ku oraniu zie-
mie bowiemy wten czas ziemia sie specze a
tak suche grzysy nie mogą sie zdrobić/ ale
najlepszy czas orania iest gdy bywa ziemia
wczas przemokła/ a niema tak zbytney
wilgoci żeby sie skłby mogli trzymać/ wten
czas nalepien sie ziemia drobi a stawa sie
puchła y subtilna/ a tak godna ku przyjęciu
y zachowaniu ziarna. **D**la tej tedy
przyczyny

przyczyny wpatrzni oraczerolę surową raz-
dzę trzi albo czirzi froć przecorawać/ powia-
daige yż załazdym oranim prziczinia sie
ieden pożytek fu plemnosci/ tak yż dla pr-
wsego orania tile zboża wschodzi yle bywa
posiano/ dla wtorego tile dwoie/ Za trzecim
tile troie sie przimnażę/ a tak yż zacząwartym
tile czworo/ Daley też niepostepuig w ora-
niu/ bowiem za czwartim razem ziemia iuż
dostatecznie bywa sprawiona fu dostona-
ley subtilnosci/ dla tey też przyczyny oracze

A to też czo iest namiemono o troim a-
bo o czworim oraniu ma być rozumiano we
dług sposobu ziemi iako gdzie nosy dzie-
dzina/ Bowiem ziemia lipka albo płow-
ta albo też chwałtem zarosła trudno ma
być wyprawiona yecz zmięczona fu sub-
tilnosci aże za czwartim oran-
niem/ Gdyż zaśie ziemia rzadka a niezarosła dwu ra-
zow nawitecy trzech potrzebuie/ Przeto
Palladius przikazuje napirwey obaczyć spo-
sob ziemi/ bo iestliby namiey wiekhsza pra-
cza była niż pożytek lepien takowey dać po-
socy/ ale gdzie sie pracza dobrze optacza tam
nieżal roboty/ **S**z też ziemi drugie
ktore nicoranim ale wzrivanim lepien spra-
wować a to ktore thlustosc swę wżleby
maia gdzie lemiech pługowy dosiżdz nie-
może/ takowey musy dobywać ridlem na-
tho sprawionym/ ktory by mogł głebiey w-
ziemi wchodzyć niż żelaza pługowe a od-
spodek na wyrzech wywracać.

Jest też to rzecz doznana od oraczow
yż wilgothnosć dżdżewnice nie daley wzie-
mie wstepuie tilko na dzieście stop nagle-
biej/ thlustosc wierzchnią z sobę zanoscę
Przeto też y thlustosc ziemi nie ma być ni-
żey dobywana. Bowiem iako wszelkie ro-
baczstwa lub zwierzęta ktore sie głebofo w
ziemi chowaię naiadowithse bywaię/ abo-
wiem takowe wychowaię sie w parach ia-
dowithych ziemnych tam gdzie słońce nie-
przenikaigce iadowitosci żadney strawić
niemoże/ Wten że też obyczay y ziemia kto-
ra barzo głebofo bywa wybierana zła iest
y iadowita bowiem iest mięsa y żażiebiona
aże by pothym była od słońca wypalona

1 y fu subtilnosci przimiedżiona aby tak przez
nie mogły przechadzać duchy subtilne/ na-
sienie albo y forzenie wszelkie ożywiaigce fu
dobrej rodżainosci owoczu. **G**odzi sie
też wiedzieć yż nie wszelka ziemia bywa o-
rana albo sprawowana/ przeto ludzie w E-
gipcie (gdzie naprzod oranie y sianie wy-
myślono y granice rolne wymierzono) zie-
mie płodną lub rolę czworako rozdzielali/
Jedne fu osiewaniu/ drugę fu osadzaniu
10 albo seżepieniu/ trzecią fu pastwyskam by-
dlcim/ Czwartą fu odlogom albo vgorom/
Ztego czwora rodżaię ziemi/ dwoy tilko
sprawiali orząc albo wzrywaigce lubo fopa-
igę/ Jako pole osiewne y odlogowe.

Osiewnim polem albo rolę to zwali
gdzie rok po roku rstawicżnie osiewaię albo
też dwa froć do roku pożythki brali/ Zasię
odlogiem to zwali gdzie albo przez rok albo
20 też we trzi lubo przez czirzi lata tilko o-
rząc pożythki zbierali/ a tho folguigce niepło-
dnosci ziemi aże by sie odlezala/ ale paste-
wnikow albo sadowych ziem oranim nie ti-
kali/ tilko nagnaianim a oprawianim.

Pastewnikami nazwali pola nie tilko
gdzie sie bydło pasie ale też łaki albo legi
gdzie siana zbieraię. Zasię sady albo ogro-
dy winne nazwali gdzie drzewa niesmowol-
nie wyrastaly ale były sadzone choćia seżę-
30 pionie aby czyniły owoc fu pożythku ludskie-
mu/ Tak że pastewnikow nigdi rusać nie
trzeba oranim/ ani też sadow/ chyba tego
gdy by ołoso drzew potrzeba nieczę odkopać
albo troche wzruszyć ziemi przy forzeniu/
dla wsiękania wilgoty/ oczym niżej bedzie
powiedziano/ tilko pola osiewne vgorom od-
fogi y też nowiny potrzeba oranim spra-
wować/ bo inaczey pożythku by żadnego zna-
sienia nie było dla przyczyn wyszey wypisa-
40 nych.

O sprawianiu osiewnego pola.

Ole osiewne y też odlogowe ro-
żnego sprawiania potrzebuig
abowiem osiewna flora rok od
50 roku rodzi bez odmiany/ ma wso-
bie suse

bie syłe wielka fu wystawieźnieniu rodzeniu
y płodność obfitą/ tak yż gdy by icy każdego
roku niewysuszał osiewaigc: tedi sama z sie-
bie będzie rodzić chwast rozmaity dla tłu-
stosci zbythniej tak że zarosnąwszy z trudno-
ścią pothym bywa wyprawiona albo iedną
swą wilgotnością zbythnią zaduszy moc
nasienia które tam bywa wsiano.

Przeto gdy tak płodna ziemia bywa
yż sie naniecy mnożstwo chwastu syli gdy pro-
żno leży/ potrzeba ię kożdy rok osiewać/ y o-
wszem drugdzie bwa fr. c do roku/ iako to
bywa w ciepłych krainach gdzie ziemia iest
wilgotna y ciepła/ gdzie też słońce miernie
pali/ iako w krainach na półdnie tam pro-
mień słońeczny lechno z stepuigci dla miero-
ności nocj że dnem zagrzewa ziemię we-
dnia/ a zaśie chłodzi wnoey/ czyniac ię spra-
wną ku łacnemu wypuszczeniu zboża/ Bo-
wim promień słońeczny miecha moc wirz-
chnię to iest niebieska z moczą ziemną ku
rozmnóżeniu rzeczy rosnących. Przeto
to gdy słońce zagrzawszy a prawie odwo-
rżimpy ziemię wywodzi żniey na wierzch
(ktory iest suchy) tłuściz wilgotę tedy ziem-
na z stawa sie ciepła y wilgotna/ y bywa
rola takowa zawsze puchła/ dobrego spo-
sobu/ snadna ku sprawianiu/ a za mała re-
botą czyni pożytek wielki. Gdzie za-
sie promień słońeczny tak barzo pali yż o-

ney wilgoty która na wierzch wywodzi nie
zostawia w ziemi miechaigc ię z rolą/ ale ię
wiecey trawi y też wysusza/ taka rola stawa
sie piaszczysta/ słona y płonna/ która im wie-
cey bywa oraniem przewraczana tim wiecey
wysycha/ y obraca sie w psoninę albo w sło-
niawy choć w błonie puste/ gdzie żadne na-
sienie ani drzewo pożyteczne nie może sie
kochać. Bedzie też gdzie promień
słońeczny tak barzo mgło zagrzewaigc yż
żadney wilgoty tłuściz niemoże z ziemie
na wierzch wyciągnąć/ ale ziemia wystawieź
nie bywa z siadła y sciska dla zymna mro-
żącego/ Na takowey roli choć by też była
sprawiana trudno sie ma zboże kochać albo
szępie demowe/ y owszem richley tam wzra-
sta drzewie lesne leda iasie/ Bówiem drze-
wo głebiej forści w ziemię wypuszczaigc do-
bwa tam sobie wilgoty y ciepła które by-
wa w głębofoci ziemi zamknięte/ ku której
głębofoci niemoże przēidz żadne naczynie
orania albo y wirywania/ a tak y nasienie
nie może mieć rozmnożenia/ Przeto takow-
ą ziemię żową pustinami/ Bówiem wszytki-
e rzeczy z ziemie wyrastaigce pochodzą z
parę wilgotney która słońce z głębien na
wierzch wywodzi. A tak rola osie-
wna najlepsza bywa gdzie wilgotność nie-
wypalona od słońca na wierzchu ziemi
zostawa/ tak yż będzie ciepła y wilgotna
puchła/ ku oraniu barzo łacna/ takowa
iest płodna dawaigc nasieniu pomnożenie
Jakoż to możemy zobaczyć po mywaniu
włazni/ Gdzie iestli kto będzie w mierzey go-
raczej siedział która tylko poruszy z ciała
wilgotność nie trawigc icy ani wysuszaigc
tedy takowy człowiek rad thye/ y owszem po
takowey kąpieli ciało zda sie tłuściz y ru-
miense/ abowiem wilgotność pokarmu żęci-
płem zmieszana rozechodzi sie po ciele czy-
niac ię zupełne/ Zasię kto sie mywa w kałni
barzo gorącej tedy ciepło zbythnie wysusza
żęcia ięgo nie tylko wilgotę pokarmow-
ą ale też y przyrodzoną przeto każy ciało y su-
chy człowiek. Dla tego naucza Pa-
ladius yż takowa rola ma być obierana na
ktorej by ziemia była tłuściz a wilgotna/
wsakoż nie tak wodna yż by sie ziemia roz-
kisała iako błoto/ ale yżby tylko sie trzymała
a nie sypała iako piasek. Pothym na-
ucza tenże

uczta tenżc yż też ziemia tłuſta a lipſa wto
re ma mieſzcheze/ Bowiem choćia takowa
ieſt barzo gęſta/ wſakoż oraniem może być
tak ſprawiona yż będzie rzadka y ſubtilna/
a tak ſu pomnożeniu naſienia pożyteczna/
choćia też z praczą bywa orana dla ſwep
tłuſtey lipſoſci/ wſakoż ſie taka pracza ora
czowi dobrze opłaca. **E** Gdycz tedy ta
kowe dwa ſpoſoby ziemi/ to ieſt rzadkoſć
y gęſtoſć nawicey maig być obaczone/ po
trzeba wiedzieć yż ſu żamnożeniu winnice
ziemia rzadka lepſa ieſt/ Bowiem drzewo
winne yż ieſt barzo rzadkie y ſubtilne/ przeto
też takowey ziemi potrzebuie/ a na gęſtey
ziemi abo twarden nie tak ſie kocha.

E chee też mieć winne drzewo doſtatek
ciepła y wilgoty tłuſtey przeto nie lubi zie
mie gęſtey a suchey która ciepłu do kożenia
przenikać niedopuszcza y wilgothnoſć żwirz
chnię wypija/ tłuſta też ziemia y barzo
lipſa y gęſta wiecéy na żyta lub na zboż
pożyteczna ieſt/ które dla suchoſci y żpoienia
żarna barziej lubią gęſtą ziemię/ Zaſie zie
mia barzo chuda suchey a zimney natury
ani ſu winu ani ſu zbożu ieſt pożyteczna/
gdycz w takowey ziemi wſyſtka wilgothnoſć
na głębią żſtepuie która rzadko wzgore wy
nika tilko czasem ſu pożywniemu drzew które
głęboſo wpuſzczają kożenie wſakoż owoce
drzew na takowey ziemi roſtających abo nie
ſmaczne bywają abo iednak ſu żrzaſoſci
nie przichodzą dla zimna ziemi przeto po
ſpolicie pſonkam y leſnym drzewam ſie ro
wnają. **A**le ziemia która bywa sucha
dla wielkiego palenia ſkoneża ieſt nad wſy
kie gorſza/ gdycz ona tak wnątr iako y żwierz
chu żadney wilgoty niema/ przeto takowa
żową puſtinią abo ploninę yż ieſt opuſzczo
na gdy nie tam niebywa tilko piasek a ſko
niawy/ chyba yż by tam roſto nieiakie zielie
suche abo trawa drobna/ y to nie wſędy a
bo nie żawſe iedno na niſzych mieſzcheżach
abo czasem wilgothnych. **P**rzeto Pa
ladius oracz wyboiny powiada yż takowa
ziemia bywa nagorſza która ieſt sucha a gru
ba lub mięka chuda też y zimna iako gdzie
ieſt piasek kamieniſti bowiem tam ciepło y
wilgothnoſć nie może ſie zachować.

O naprawianiu abo leſowa

niu roley aby była godna ſu
oſiewaniu.

Dwoia przyczyna ieſt niepłodno
ſci ziemi która ſprawianim do
brim może być naprawiona/ tak
yż pothym ona ziemia będzie
dobrze rodzić/ che przyczyny ſą zimnoſć zie
mie y też żbrythnia wilgoſć abo mokroſć.

E gdy ziemia ieſt barzo zimna tak yż
wſobie żadney ciepłoſci tłuſtey niema tak
iey może być pomoc działana/ na wożymyſy
na taką rolę gliny żmichać poſpołu/ Bo
wiem gлина ſama z ſiebie ieſt sucha y ciepła
a ma wſobie właſtnoſć męża abo ſameża
ziemia zaſie zimna bywa też wilgothna/
gdycz zimno wſelkie wilgoſć czyni atak ma
właſnoſć ſamice/ Tedy gdy bywa żmicheanie
ciepłey suchoſci z żymną wilgotą tedy ona
ziemia ſtawa ſie płodna tak dlużo poſi ſie
głina żmich deſeżem nie wypſocze/ Na ta
kiey ziemi kocha ſie zboże/ y ſeżepie też od
mienia ſie z pſonnoſci w dobroć owociu tak
według wielkoſci iako według ſmaku.

Ale ziemia sucha y gorſza to ieſt ſkona
żadną miarą niemoże być wleżona/ Bowi
eżożelwie bywa w takową ziemi włożono
abo żzimichano/ wſyſtko ſpali ona ſkonuſć
y wyſuſy/ którą rzecz Poetowie w ſwych
baſniach

basniach wyrażyli chocia sfricie wypisując iako sie ziemia wskazywała na phactona przed bogiem Jupitrem gdy była spalona y wysuszona prze iego niebaczące rządzenie o fregu słonecznego/ Gdyż sie ona nigdy nie skazywała na Saturnusa ktory ją często mrozi swą zimnością/ Bowiem zimność ziemi może być oddalona ale suchości a spalania żadną miarą nie naprawi. ¶ Wzrost też ziemia barzo wilgotna y mokra a stey przyczyną nieplodna: może to być w strumionio/ Wtopawsi na dole przełopey czynić brody wielką przez postzodek roley ktora by woda zbythnia zciekła aże do przełopy/ a tak sie rola będzie osuszała/ Może też wiecey przełop lubo dołow czynić przy roley na niższej stronie wedlug potrzeby/ a ku nim prziwodzić brody poprzeczne przez zagony weżmione/ aby tak wsihła ku dołowi sie zciagała a tak rola będzie osuszona.

Jako też to widamy iż ciała ludzkie tym też obyczajem bywaia wycyszczone od choroby ktora przichodzi z wilgoci zbythniej gdy ją spodkiem wyganiaia thym sie też obyczajem ma wilgość zbythnia w mokrej ziemi ktora takowym ku dołu zciekaniem może być wleczona/ a iako the dwie przyczynie choroby ciała zbythnia zimność y też wilgotność tak też the dwa niedostatkhi w ziemi żadawaia iey też chorobe swym obyczajem.

¶ Przeto gdy ziemia dla samey zimności suchej płonna będzie/ tedy oracz mądry może ją glina naprawić/ Gdy zaś zbythnia mokrość prześlada potrzeba żeby rola osuszył spuszczeniem wody wedlug nauki wyżej napisanej/ ale gdy będzie ziemia prawie sucha tak iż będzie iakoby spalona a w popioł obroczona/ ma sie tak iako ciało zmarłe a zbuczniałe/ przeto takiej już nie niepomoże a tak już thym masi nauki dawania/ pomocy ku plodności rolam osiewnym ¶ Eżo sie tyczy winnicz albo ogrodow lub sadow seżepionnych othym będzie niżej dana nauka. ¶ Przy takich tedy rolach nieco dzainych a ktore potrzebuia lecowania pilno maia być obaczane czasy orania y też osiewania/ Bowiem gdzie ziemia jest zimna potrzebuie ranego osiewania niż iesien żądzie/ aby tak zboże ono wzrosło dobrze a wzięło moc przed zimą/ Bowiem będzie

li iesze male a mde a tak ie żądzie wyma/ tedy pomrozi/ a tak żadny pożytek z niego nie będzie/ a to na wiecey sie przigadza gdy rola z zimnością bywa też y sucha ¶ Jestli wezas sianym nieuprzedziż zimny poth cieplo/ tedy zboże male a iesze drobne nie ma ię moci przeciw zimnu żaginie. ¶ Ale na roli ciepley a thłustey nie trzeba sie spiechy z sianim/ bowiem będzie ię rane sianie tedy zboże buino rosiąc za ciepła wyrosie w żdżło/ a tak wysili swą wilgotność przyrodzoną yż też iey nawiosne nie będzie mieć dostatek/ przeto zboże nie bywa pełne ¶ Nie trzeba sie tedy spiechy z sianim na roli thłustey a ciepley/ bowiem tam zima nie może zbożu zaszkodzić/ y owsem mroz ażimno wiecey zboże pleni gdiż ie żądzie żawa je by sie niewysiliło a wstome (iako mowia pospolicie) niewyrosło/ a gdy wie wiosna przidzie tedy ono rozekrzy sie/ y weżmi pożytek wielki swą plennością. ¶ Żatież to trzeba wiedzieć iż role zimne y barzo wilgotne zwlaszcza ktore leżą przy morzu przyeierze albo między iakimi wodami lubo bagnymi nie godzą sie osiewać w iesieni na zimie/ bowiem gdy mokrość zimna wteż opeza bywa przidana ku ich własney wilgoci tedy zboże wymoknie albo wypre na wiosnę/ a tak pożytku żadnego nie weżmi/ ale takowe pola na iarz albo na wiosnę osiewane maia dostatek wilgotności tak własney iako y z miejsc błyskich a okolicznych przypad- 10
15
20
25
30
35
40
45
50
55
60
65
70
75
80
85
90
95
100
105
110
115
120
125
130
135
140
145
150
155
160
165
170
175
180
185
190
195
200
205
210
215
220
225
230
235
240
245
250
255
260
265
270
275
280
285
290
295
300
305
310
315
320
325
330
335
340
345
350
355
360
365
370
375
380
385
390
395
400
405
410
415
420
425
430
435
440
445
450
455
460
465
470
475
480
485
490
495
500
505
510
515
520
525
530
535
540
545
550
555
560
565
570
575
580
585
590
595
600
605
610
615
620
625
630
635
640
645
650
655
660
665
670
675
680
685
690
695
700
705
710
715
720
725
730
735
740
745
750
755
760
765
770
775
780
785
790
795
800
805
810
815
820
825
830
835
840
845
850
855
860
865
870
875
880
885
890
895
900
905
910
915
920
925
930
935
940
945
950
955
960
965
970
975
980
985
990
995
1000
1005
1010
1015
1020
1025
1030
1035
1040
1045
1050
1055
1060
1065
1070
1075
1080
1085
1090
1095
1100
1105
1110
1115
1120
1125
1130
1135
1140
1145
1150
1155
1160
1165
1170
1175
1180
1185
1190
1195
1200
1205
1210
1215
1220
1225
1230
1235
1240
1245
1250
1255
1260
1265
1270
1275
1280
1285
1290
1295
1300
1305
1310
1315
1320
1325
1330
1335
1340
1345
1350
1355
1360
1365
1370
1375
1380
1385
1390
1395
1400
1405
1410
1415
1420
1425
1430
1435
1440
1445
1450
1455
1460
1465
1470
1475
1480
1485
1490
1495
1500
1505
1510
1515
1520
1525
1530
1535
1540
1545
1550
1555
1560
1565
1570
1575
1580
1585
1590
1595
1600
1605
1610
1615
1620
1625
1630
1635
1640
1645
1650
1655
1660
1665
1670
1675
1680
1685
1690
1695
1700
1705
1710
1715
1720
1725
1730
1735
1740
1745
1750
1755
1760
1765
1770
1775
1780
1785
1790
1795
1800
1805
1810
1815
1820
1825
1830
1835
1840
1845
1850
1855
1860
1865
1870
1875
1880
1885
1890
1895
1900
1905
1910
1915
1920
1925
1930
1935
1940
1945
1950
1955
1960
1965
1970
1975
1980
1985
1990
1995
2000
2005
2010
2015
2020
2025
2030
2035
2040
2045
2050
2055
2060
2065
2070
2075
2080
2085
2090
2095
2100
2105
2110
2115
2120
2125
2130
2135
2140
2145
2150
2155
2160
2165
2170
2175
2180
2185
2190
2195
2200
2205
2210
2215
2220
2225
2230
2235
2240
2245
2250
2255
2260
2265
2270
2275
2280
2285
2290
2295
2300
2305
2310
2315
2320
2325
2330
2335
2340
2345
2350
2355
2360
2365
2370
2375
2380
2385
2390
2395
2400
2405
2410
2415
2420
2425
2430
2435
2440
2445
2450
2455
2460
2465
2470
2475
2480
2485
2490
2495
2500
2505
2510
2515
2520
2525
2530
2535
2540
2545
2550
2555
2560
2565
2570
2575
2580
2585
2590
2595
2600
2605
2610
2615
2620
2625
2630
2635
2640
2645
2650
2655
2660
2665
2670
2675
2680
2685
2690
2695
2700
2705
2710
2715
2720
2725
2730
2735
2740
2745
2750
2755
2760
2765
2770
2775
2780
2785
2790
2795
2800
2805
2810
2815
2820
2825
2830
2835
2840
2845
2850
2855
2860
2865
2870
2875
2880
2885
2890
2895
2900
2905
2910
2915
2920
2925
2930
2935
2940
2945
2950
2955
2960
2965
2970
2975
2980
2985
2990
2995
3000
3005
3010
3015
3020
3025
3030
3035
3040
3045
3050
3055
3060
3065
3070
3075
3080
3085
3090
3095
3100
3105
3110
3115
3120
3125
3130
3135
3140
3145
3150
3155
3160
3165
3170
3175
3180
3185
3190
3195
3200
3205
3210
3215
3220
3225
3230
3235
3240
3245
3250
3255
3260
3265
3270
3275
3280
3285
3290
3295
3300
3305
3310
3315
3320
3325
3330
3335
3340
3345
3350
3355
3360
3365
3370
3375
3380
3385
3390
3395
3400
3405
3410
3415
3420
3425
3430
3435
3440
3445
3450
3455
3460
3465
3470
3475
3480
3485
3490
3495
3500
3505
3510
3515
3520
3525
3530
3535
3540
3545
3550
3555
3560
3565
3570
3575
3580
3585
3590
3595
3600
3605
3610
3615
3620
3625
3630
3635
3640
3645
3650
3655
3660
3665
3670
3675
3680
3685
3690
3695
3700
3705
3710
3715
3720
3725
3730
3735
3740
3745
3750
3755
3760
3765
3770
3775
3780
3785
3790
3795
3800
3805
3810
3815
3820
3825
3830
3835
3840
3845
3850
3855
3860
3865
3870
3875
3880
3885
3890
3895
3900
3905
3910
3915
3920
3925
3930
3935
3940
3945
3950
3955
3960
3965
3970
3975
3980
3985
3990
3995
4000
4005
4010
4015
4020
4025
4030
4035
4040
4045
4050
4055
4060
4065
4070
4075
4080
4085
4090
4095
4100
4105
4110
4115
4120
4125
4130
4135
4140
4145
4150
4155
4160
4165
4170
4175
4180
4185
4190
4195
4200
4205
4210
4215
4220
4225
4230
4235
4240
4245
4250
4255
4260
4265
4270
4275
4280
4285
4290
4295
4300
4305
4310
4315
4320
4325
4330
4335
4340
4345
4350
4355
4360
4365
4370
4375
4380
4385
4390
4395
4400
4405
4410
4415
4420
4425
4430
4435
4440
4445
4450
4455
4460
4465
4470
4475
4480
4485
4490
4495
4500
4505
4510
4515
4520
4525
4530
4535
4540
4545
4550
4555
4560
4565
4570
4575
4580
4585
4590
4595
4600
4605
4610
4615
4620
4625
4630
4635
4640
4645
4650
4655
4660
4665
4670
4675
4680
4685
4690
4695
4700
4705
4710
4715
4720
4725
4730
4735
4740
4745
4750
4755
4760
4765
4770
4775
4780
4785
4790
4795
4800
4805
4810
4815
4820
4825
4830
4835
4840
4845
4850
4855
4860
4865
4870
4875
4880
4885
4890
4895
4900
4905
4910
4915
4920
4925
4930
4935
4940
4945
4950
4955
4960
4965
4970
4975
4980
4985
4990
4995
5000
5005
5010
5015
5020
5025
5030
5035
5040
5045
5050
5055
5060
5065
5070
5075
5080
5085
5090
5095
5100
5105
5110
5115
5120
5125
5130
5135
5140
5145
5150
5155
5160
5165
5170
5175
5180
5185
5190
5195
5200
5205
5210
5215
5220
5225
5230
5235
5240
5245
5250
5255
5260
5265
5270
5275
5280
5285
5290
5295
5300
5305
5310
5315
5320
5325
5330
5335
5340
5345
5350
5355
5360
5365
5370
5375
5380
5385
5390
5395
5400
5405
5410
5415
5420
5425
5430
5435
5440
5445
5450
5455
5460
5465
5470
5475
5480
5485
5490
5495
5500
5505
5510
5515
5520
5525
5530
5535
5540
5545
5550
5555
5560
5565
5570
5575
5580
5585
5590
5595
5600
5605
5610
5615
5620
5625
5630
5635
5640
5645
5650
5655
5660
5665
5670
5675
5680
5685
5690
5695
5700
5705
5710
5715
5720
5725
5730
5735
5740
5745
5750
5755
5760
5765
5770
5775
5780
5785
5790
5795
5800
5805
5810
5815
5820
5825
5830
5835
5840
5845
5850
5855
5860
5865
5870
5875
5880
5885
5890
5895
5900
5905
5910
5915
5920
5925
5930
5935
5940
5945
5950
5955
5960
5965
5970
5975
5980
5985
5990
5995
6000
6005
6010
6015
6020
6025
6030
6035
6040
6045
6050
6055
6060
6065
6070
6075
6080
6085
6090
6095
6100
6105
6110
6115
6120
6125
6130
6135
6140
6145
6150
6155
6160
6165
6170
6175
6180
6185
6190
6195
6200
6205
6210
6215
6220
6225
6230
6235
6240
6245
6250
6255
6260
6265
6270
6275
6280
6285
6290
6295
6300
6305
6310
6315
6320
6325
6330
6335
6340
6345
6350
6355
6360
6365
6370
6375
6380
6385
6390
6395
6400
6405
6410
6415
6420
6425
6430
6435
6440
6445
6450
6455
6460
6465
6470
6475
6480
6485
6490
6495
6500
6505
6510
6515
6520
6525
6530
6535
6540
6545
6550
6555
6560
6565
6570
6575
6580
6585
6590
6595
6600
6605
6610
6615
6620
6625
6630
6635
6640
6645
6650
6655
6660
6665
6670
6675
6680
6685
6690
6695
6700
6705
6710
6715
6720
6725
6730
6735
6740
6745
6750
6755
6760
6765
6770
6775
6780
6785
6790
6795
6800
6805
6810
6815
6820
6825
6830
6835
6840
6845
6850
6855
6860
6865
6870
6875
6880
6885
6890
6895
6900
6905
6910
6915
6920
6925
6930
6935
6940
6945
6950
6955
6960
6965
6970
6975
6980
6985
6990
6995
7000
7005
7010
7015
7020
7025
7030
7035
7040
7045
7050
7055
7060
7065
7070
7075
7080
7085
7090
7095
7100
7105
7110
7115
7120
7125
7130
7135
7140
7145
7150
7155
7160
7165
7170
7175
7180
7185
7190
7195
7200
7205
7210
7215
7220
7225
7230
7235
7240
7245
7250
7255
7260
7265
7270
7275
7280
7285
7290
7295
7300
7305
7310
7315
7320
7325
7330
7335
7340
7345
7350
7355
7360
7365
7370
7375
7380
7385
7390
7395
7400
7405
7410
7415
7420
7425
7430
7435
7440
7445
7450
7455
7460
7465
7470
7475
7480
7485
7490
7495
7500
7505
7510
7515
7520
7525
7530
7535
7540
7545
7550
7555
7560
7565
7570
7575
7580
7585
7590
7595
7600
7605
7610
7615
7620
7625
7630
7635
7640
7645
7650
7655
7660
7665
7670
7675
7680
7685
7690
7695
7700
7705
7710
7715
7720
7725
7730
7735
7740
7745
7750
7755
7760
7765
7770
7775
7780
7785
7790
7795
7800
7805
7810
7815
7820
7825
7830
7835
7840
7845
7850
7855
7860
7865
7870
7875
7880
7885
7890
7895
7900
7905
7910
7915
7920
7925
7930
7935
7940
7945
7950
7955
7960
7965
7970
7975
7980
7985
7990
7995
8000
8005
8010
8015
8020
8025
8030
8035
8040
8045
8050
8055
8060
8065
8070
8075
8080
8085
8090
8095
8100
8105
8110
8115
8120
8125
8130
8135
8140
8145
8150
8155
8160
8165
8170
8175
8180
8185
8190
8195
8200
8205
8210
8215
8220
8225
8230
8235
8240
8245
8250
8255
8260
8265
8270
8275
8280
8285
8290
8295
8300
8305
8310
8315
8320
8325
8330
8335
8340
8345
8350
8355
8360
8365
8370
8375
8380
8385
8390
8395
8400
8405
8410
8415
8420
8425
8430
8435
8440
8445
8450
8455
8460
8465
8470
8475
8480
8485
8490
8495
8500
8505
8510
8515
8520
8525
8530
8535
8540
8545
8550
8555
8560
8565
8570
8575
8580
8585
8590
8595
8600
8605
8610
8615
8620
8625
8630
8635
8640
8645
8650
8655
8660
8665
8670
8675
8680
8685
8690
8695
8700
8705
8710
8715
8720
8725
8730
8735
8740
8745
8750
8755
8760
8765
8770
8775
8780
8785
8790
8795
8800
8805
8810
8815
8820
8825
8830
8835
8840
8845
8850
8855
8860
8865
8870
8875
8880
8885
8890
8895
8900
8905
8910
8915
8920
8925
8930
8935
8940
8945
8950
8955
8960
8965
8970
8975
8980
8985
8990
8995
9000
9005
9010
9015
9020
9025
9030
9035
9040
9045
9050
9055
9060
9065
9070
9075
9080
9085
9090
9095
9100
9105
9110
9115
9120
9125
9130
9135
9140
9145
9150
9155
9160
9165
9170
9175
9180
9185
9190
9195
9200
9205
9210
9215
9220
9225
9230
9235
9240
9245
9250
9255
9260
9265
9270
9275
9280
9285
9290
9295
9300
9305
9310
9315
9320
9325
9330
9335
9340
9345
9350
9355
9360
9365
9370
9375
9380
9385
939

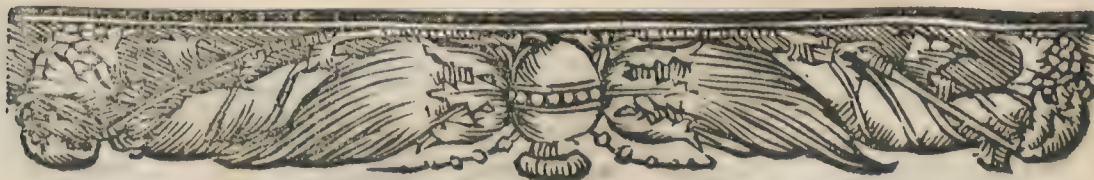
dobrze były obwarowane groblami nieia-
 kimi ofoso/ Zwłaszcza stey strony skąd by
 mogła woda opęza przichodząc one zale-
 wać/ Maia też być działane przekopy y broz-
 dy wielkie przeczące iestliby mogły być/ y żeby
 woda zbychnia lub z deszczow przybywaia-
 cza mogła być spuszcjana. ¶ Ale ziemia
 sucha y odwyaozasłosci psonna żadnym
 obyczajem (iako pirwen namieniono) nie
 może być naprawiona/ bowiem wnicy ja-
 dna sie mofrosć nie zachowa dla icy rzadko-
 ści/ Gnoienie też by nawiethsie strawi swa
 suchoscia/ Gorzkość też abo słonosc icy przy-
 rodzona psuie rzeczy roztace gdy im żywno-
 sci niedodawa. ¶ Wszak przy morzu
 nayduia takowe słonawy abo mofrosze su-
 che dobrze rodzaine/ ale gdy ona suchosc by-
 wa przimulona miąso y przikrytha z wierz-
 chu mulem thłustim wody morskiej/ tedy
 po dlużim wleżeniu y zagniosci oncy zie-
 mie może sie tam Ziele rodzić/ abowiem rze-
 ki w morze wpadaiące ciągną z sobą wiele
 ziemię ktorą wyrwaią z miejsc dobrych a
 rodzainych/ theż ziemię pothym wyrzuca
 morze na brzegi swe gdy sie wzburi/ g dzież
 ona zostawia a gdy tego często bywa napra-
 wia one psonne piaski yż pothym barzo ro-
 dzaine bywaią/ zwłaszcza ku takowym rze-
 czam abo ziostam ktore nie głęboko wpuszcza-
 ia forzenia w ziemię/ Bowniem takowe czo-
 głęboko forzeń puszczaia tak yż by ono na
 muleniedobrey ziemię przesiagały/ nie mo-
 ga sie tam mnożyć/ gdyż słonosc piasku w
 glebi bedąc pokazy wshythfo/ Przeto drzewa
 niemoga tam rość ani sie kochać wiałyby
 barzo male y to rzadko/ a iest tego znał pe-
 wny yż morza one ktore przeż ieden dzień
 y noc dwa kroć wzbieraią y spadaia zasie/
 takowe pola abo role przy swych brzegach
 miewaią czego nie bywa na brzegu żadnym
 gdzie iest morze stojące.

O sprawianiu roley gorney y też padolowey.

Nale ktore na wierzchu gor bywa
 ia pospolicie są chude y suche/
 abowiem wshythfa ich thłustosc
 zplywa ku dołu/ przeto padole
 pod nim zawpę bywa thłustpe y wilgoth-

nieispe gdyż wierzchy gor suche bywaią na
 ktorych rzeczy roztace nie mogą sie dobrze
 kochać. ¶ Przeto mądzy gospodarze
 roztaznia takowe role orać po przeł a nie
 na podług ku dołu aby tak ona wilgosc y
 thłustosc mogła sie zastanowić w brozdach
 poprzecznych ktora by richley zchadzała gdy
 by podługne były. ¶ Drudzi też czynia
 na końcu roley groble male/ abo wzdoy za-
 stawy iaste/ aby wilgosc sie zastanawiała po
 zoraniu roley/ ale drudzi chytrzy sie wshym
 sprawni/ przed oraniem rozsiewaią zboże
 na takowej roley gorney ktore wiec zaoruiąc
 ziemię przikrywaią/ Nie orzą icy też tilko raz
 ieden/ ani thłuką namiey skib abo gruzel
 wielkich/ Bowniem gdy by takowa ziemia by-
 la oranim wielkim barzo zdrobiona tedy
 łatwo by nadol zplynęła gdy by przysła na-
 walne^o deszczu woda/ a tak by zginęło wshyt-
 ko nasienie. ¶ Zyto też abo zboże na ta-
 kiej roly pospolicie bywa niedżne y niedobre
 Częscia dla tego yż takowa rola nie może
 być sprawiona częstim oranim dla przyczy-
 ny wypisaney/ Częscia też dla tego yż jad-
 ney thłustosci ani wilgosci w sobie nie za-
 chowa/ gdyż wshythfa ku dołu zplywa prze-
 to sie zboże tam kochać nie może.
 ¶ Y gnoiu też na gornych rolach ziemię
 nieprzikrywaią/ ale gi zostawiaia na wierz-
 chu aby ziemia od nie^o lipka bedąc y slizka ku
 dołu nie

dolu nie spłiwala/ Nie podiedną też miarą tam gnoy rozkładala/ ale więcej ku wirzechu i rzędzey ku dołowi/ Bowiem tam więcej trzeba kłaść skąd ściela iako żwirzechu gdyż na dole sie wshytko zostawa/ przeto też tam mniej trzeba gnoić gdyż sie tam samo nagnoj tim czo żwirzechu zplywa/ a tak gdy tam więcej nakładzie gdzie wbywa iako nawirzechu/ a tam mniej gdzie przybywa iako ku dołu/ tedy będzie mierne porównanie gdy deszcz przyjdzie abo iaka insha mlegość.

Wszakoz owoc a zboże na wirzechu lepiej bywa niż ku dołowi/ Bowiem na wirzechu mocniejsze jest odrażanie promieniow słonecznych/ Takież wilgothność mierna (ktora tham bywa) richley może być wytribowana od słoucza niż niemierna ktora jest przy padole/ Takież żwirzechu wiethse parę pochodzi z ziemi ktore też czynią pomoc niemałą ku ciepłu dostałose zboża sprawnicemu.

Skąd że mamy baczyć yż ktorefolwie drzewa lub ziola miewaig ciepł/suchę y woniaigce owoce/ takowym więcej lubią gorne miestheza niż podolne/ przeto też tam maig być siane abo sadzone dla ciepła y suchosci miestheza/ Zastie ktore daig owoce z siadke a wilgothne lepiej sie tochaig w padolu niż na gorach/ Dla tej przyczyny wina rozynki y inше rzeczy woniaigce więcej goram służy/ a między zbożym o wies lepszy bywa na gorach niż psennicza abo Kesz/ Jeczmięń też y inше żytha thakowe lepiej zawse pod gorami rosta.

Na roli też podgorney trzeba mieć w posrodku wielką brodzę abo iaką przełope ku ktorey by sie drugie mnieisze zchadzały/ aby tak mogła ścielać nawalność wody z gor spadaigcey/ aby też nasienie tam niewymakalo gdy by sie woda zastanawiała/ a gdy tak rola będzie sprawiana tedy wshytkim rzeczam roztacim doda żywności y z płonogo drzewa może być rodząne gdy przez sprawę będzie ku mierności prziwodzona.

Gdyżci ziemia jest iakoby brzuchem y matką wshytkich rzeczy roztacich pewna rzecz jest yż według iey odmienności mienią sie też wshytki rzeczy wnie wsiane abo w sadzone/ Bowiem ona trawj w sobie pokarmy rzeczy takowych czyniąc ie na wzraz ślegmy abo kolery abo też y krwie swym o-

byczaiem/ pothym ie podawa rzeczam roztacim nanien z ktorych sie ciało abo sposob ich odmienia/ Bowiem iako mądzi lekarz może swa nauką ciało człowiecze odmienić y ku dobremu stanu prziwieść przez dawanie pokarmow lekarskich/ thym też obyczaiem oracz mądry odmienia rolę przez dobrą sprawę/ Skąd też pochodzi odmienność y naprawianie owocu y pozryhtow inshych

Tak sie też ma sposob roley z rzeczami na niey roztacimi iako macycza samice z plodem swym/ Bowiem aczoli plemię meskie lubo sameza jest sprawce y wytworcem plodu/ wszakoz wilgothność wplawna macice samicey ydzie ku farmiey y ku żywności plodu poth jest żywocie a tak ciało sie sprawuje według sprawy macyce ale w ziemi abo wroli ieszcz ta sprawa y odmienność wlastnicy bywa/ bowiem tam niemaż żadnego roztznania pogłowia tilko sprawa oboia tak sameza iako y samice wsiamey sie ziemi zamyska/ a przeto moc samey ziemi według iey sprawy daie istność rzeczam roztacim odmieniaigc że złości w dobroć abo żplonność w rodźainość.

O sprawianiu nowiny y też odlogow.

30

40

50

Nowe

Dwie role starzy ludzie dwojakie
zwali iedne ktore piwszy raz na
czasem polu bywaię orane abo
też kopane/ a the wlastnie zowę
nowinami/ Drugie ktore przez kilko lath po
oraniu lub zebraniu zboża wpofoiu leżą/ Za
kowe też yż za onym odleżeniem ku odnowie
niu przychodzi/ przeto też iakoby znou ro
dzay czynią/ Przeto ie iedni zowę nowina
mi dundzi odfogami/ Jako gdy rola po ora
niu leży rok abo šest/ miniey abo wiecey/ to
bedzie odfog yż sie ziemia odleży tak dlużo
iako ktora potrzebuie aby thym rodząymie
sa byla. Przeto rola ktora po iednym osia
niu potrzebuie wnetz odleżenia przez kilko
lath/ taka zła iest/ y oraczowi pożytku nie
czyni. **C** Pilnosć napirwşa při obiera
niu y też sprawianiu nowin tha ma być/ a
by forzenie drzewia wśelkiego były dostatecz
nie wykopane/ bowiem one gdy w ziemi zo
stana/ wstawicżnie ciągnę ksobie y wysysaia
wilgotę ktora by miała idź ku zbożu/ a takie
mu nie dopuszczaia żywności/ Przeto też mę
dzy oracze na iednym dziale nie siewaia ro
dnezo zboża/ aby iedno nasienie nie wysu
falo drugiego/ prziciagaia ksobie iego ży
wnosć. **E** Tak że wykopawszy forzenie
może być rola osiana też okrom gnoiu zwła
szę na redzinach y bywa dlużo rodząyna
malo gnoiać a to dla tego yż sie nie wyro
dziła zwilgoty wlasney/ ktorey nabyła z za
gnoienia dawnych mokrości w niej zosta
waiać. Potym wiec musy ię gnoić le
piey kto chce aby mu też lepiey rodziła/ y o
wszem niebedzieli dobrze thlusta potrzebuie
też odpoczymienia/ a zwłascza po takowym
zbożu ktoreby żnien było zforzeniem wyry
wano/ Bowiem gdy sie wymuie thlustosc z
ziemie/ tedy też y moci iey vbywa/ Przeto
musy takiey dać pokoy do roku abo dwu/ aż
zasie nabedzie piwşey sily rodzenia mo
cęg ciepła słonecznego od ktorego w gore.
A Dla tego też role na vgor zostawiaia/
Bowiem zboże abo y drzewie nyczym nie
rosć iedno duchem ożywiaiaćym/ y wilgo
tę w ziemi zamknionę/ ktory duch przez czę
ste rodzenie umnieysza sie/ aże sie wiec zasie
zbiera mocę słoneczną w ziemi/ gdy rola
wpofoiem poleży/ Jako y sila rodząca w
zwierzętach w porodzeniu umniczona/ nie

1 natychmiast przychodzi ale pod czasem sie
zbiera ku poczęciu drugiego plodu/ a iako ie
dna niewiasta abo samiec z rychley zasie w
brzemie wstepnie po porodzeniu/ druga le
pak nierychlo/ tak też y ziemia iedna dlużę
odleżenia potrzebuie/ druga nie tak dlużę
według iako iest thlusta abo chuda/ mokra
abo sucha/ Przeto ma imie nowina/ yż sie
odnowi przez odleżenie ktorego potrzebuie.
10 **E**żego domodża wysyć sie sprawy y ro
boty rzemieślnicze/ yż żadna roboty dwo
ga a kostowna/ bedzieli kwapiona bez odpo
czynienia nie może być dobra/ gdyż nad ta
kowę trzeba pomyslić a w odpoczymieniu
odpraczey sily zasie nabyć/ bowiem sila
wśelka ku moci piwşey wracza sie zasie po
odpoczymianiu/ a tak role ktorekolwie dobrze
rodzą wstawno osiewane/ takowe też mie
waia wstawicżne odnawianie od wilgoty
20 przyrodzoney z swych wnetżności/ mocę
niebieską/ przeto też mogą być często osiewa
ny gdyż im wilgoty zawşe dostawa.
E Ktora lepak rola nie tilko yż wody iest
wnatrz nalita wstawicżnie/ ale też ieszcze
przez wielkę część roku bywa wodą przitri
ta y zalewana/ abo przez czasę zimę/ lub na
wiosne gdy ma wschodzieć nasienie/ lubo też
na iesień gdy ma być osiewanie/ tak yż sie
napię wilgości grubych a zimnych/ Zako
30 wę rola Egypci ludzie ktorzi napirwey ora
nie wynalezly nie zwali nowiną ani też o
siewną rolą ale blosną abo mulistą/ abo
wiciem po powodzi ono wirzećnie blosno z
przimulenia wody zostaje pada sie po wir
chu y sczeva/ iak skoro woda wyschnie od
gorącości słoneczney/ przeto na takiej ziemi
nie mogą sie kochać zboża ani zioła żadne/
a iesli drzewa niektore wyrosną pospolicie
płonne bywaię/ smaku kwasnego a nie lu
40 bego/ a to dla grubości ziemi y zaziębienia/
też dla surowey wilgoty w forzenie abo w
nasienie wchodzący/ gdyż nasienia y owo
ce wśelkie z wilgoty subtilney pochodzą.
E Iesze też y rola namieniona tilko lecie
prawie osycha/ a lato wiecey ma moc wy
suszac y dostate czynić wśelkie owoce niżly
wzrastac/ przeto rola takowa niegodzi sie ku
osiewaniu/ a tak oracze mędzy radzą ię le
piey opuścić gdiż na niej ani zboże może sia
50 dobrze rodzić ani też sczep żadny odmienion
E i) być nie

być niemożę z płodności w dobrą rodza-
ność. Druga też ziemia iest/ którą starzy ora-
cze zwaly żółowiną o której tak powiadają
iż nie może nigdy przjść ku płodności by na-
lepiej sprawiana/. Bowiemy takowa wsta-
wiecznie bywa wspaniała prawie sucha nie su-
chością piaszczystą ale prochną albo popio-
łową w której iż jedna część ziemi nie
dźierży się drugiej/ ale się sypie tak prochy/
przeto się tam żadna rzecz nie może wforze-
nić ani też kwitnąć ani ku dostatkowi przj-
chodzić/ Gdyż wszelka rzecz rosnąca z zie-
mie potrzebuie miasteczka spoionego y wleża-
tego w którym by się korzeń mógł nie tylko
przjść/ ale y mocno trzymać. **C** Takowa
też ziemia żółowata iż iest rzadka tylko
sprochu zebrana przeto wszelką wilgoćność
zwierzchu wnetz wypija/ ona też wilgoć
która wnetz wnidzie natychmiast żasie pa-
rą w górę wynidzie od ciepła słonecznego/
a nieostogi się nie na wierzchu czym by się
ziemia spoić mogła/ aby się tam czo mogło
wforzenie y w górę wyrosć ku pożytku.

C Gdyż tedy ziemia takowa szczepia nie
zachowa/ przeto też żadnym kopaniem ani
sprawianiem nie może być naprawiona ku
płodności/ a dla tego lepiej dać iey pokoy/
albo ią na sadzawki lubo na moczysła o-
brocyc/ Za iest powieść wielkiego Boitice-
cha o takowej ziemi. **C** Druga ziemia iest
która żółą oparzystą pospolicie której wil-
goćność iest prawie wrodzona a nigdy
się nie oddziela odchodząc/ Powiadają tak
niektórzy iż oparzysto iest wilgoćność ziemi
własna a przirodzona/ która żniemy nigdy
nie odchodzi iako własna a nie oddzielna
przypadłość/ czego też poświadcza Palladius
mówięc o ziemi takowej/ iż gdy bywa pfe-
niejsza ofiewana po trzickroć/ tedy za trzecim
razem pfemniejsza odmienia się w reż/ która
odmiana więcej pochodzi z wilkości zbyth-
ności wewnętrznej niż od suchości/ To się też
nie wszędy przidawa ale na niektórych miest-
czach tylko/ y zgodza się też z Palladiusem
na te rzeczy/ Mistrz Barro y inшы którzy o
sprawach rolnych niečo pisali.

C O czasiech y obyczajach
orania y chwastu próżnego wyforzenia.

Dla tłuśta a sucha w fragi-
nach ciepłych y też suchych miest-
czach może być orana pierwszy
raz rzeźca Luthe y w marcu/
wtedy raz w czerwczu y w lipcu/ Trzeci raz
rzeźca września/ ale rola wilgoćna na
miasteczach mierniejszych a wilgoćnych/
rzeźca kwietnia y maja ma być pierwszy
raz orana/ gdy iż ziemia przjść w mia-
re między suchem y wilgoćą to iest gdy iż
zbythnia wilgoć będzie wmienszona/ wcho-
ry raz rzeźca syrpnia/ Trzeci raz wrze-
śnia albo listopada. **C** Rola tłuśta kto-
ra w sobie długo wodę trzyma w kwietniu
lub w maju ma być sprawowana pierwszy
raz/ wchoy raz gdy iż wspaniałe żioła lubo
chwasty wznięą naniemy/ wspaniał tak poły się
iść naśienie nie dostoy w nich. Trzeci raz
też rzeźca września poły mokrą nie żądą/
aczoltwie roku mokrego y przed tym cza-
sem może być trzeci raz sprawiana/ Z tego
też czasu rola wilgoćne wrowni leżące albo
y w dolinie gdy tylko nie są barzo bujne mo-
gą być orane pierwszy raz y za razem ofie-
wane/ Jakoż to wyszy namieniono/ a ma-
dry oracz może się sam lepiej domyslać we-
dług doświadczenia ziemi której sposoby
dobrze

O cza.

dobrze znać położenie. **C** Wosy czasu orania lepiej wieść za słońcem niż za rogami/ tym oracz ma dać nieco wydechnąć y odpocząć gdy przyjdą ku wrotowi/ a iarsma troche zmieszcza żuśnię aby słońce ochłodziło. **C** Zagon też iednego orania (iako Paladius pise) nie ma być dłuższy iedno sto y dwadzieścia stop/wszakoz według zwyczajui inszych krajów zwłaszcza włoskich scieża się na dwieście stop ydaley. **C** Ziemia sucha albo biała lub kretowata głębocy ma być orana gdyż ziemia miękka y puchła głębokiego nie potrzebuie orania.

C Tego się ma strzedz oracz aby orząc nie czasy nie zostawiał na zagonie/ y owszem/ bywałoby tam iaka skiba lubo była wielka tedy ma być morysz lub radłem albo broną rozkruszona/ bowiem potrzeba żeby ziemia była zrownana aby tak że wśad na sienie ogarnęła/ kłosey równość tak narychley poznac gdy radłem po przezi przeora na będzie. **C** Tę się tego trzeba chronić aby błotna rola nie była orana/ Ani też takowa kłosa by dopiero deszcz przemoczył po długiej suchości/ Bowniem ziemia kłosa błotno orząc tedy przez czas rol nie może być dobrze sprawiona iako mądrzy mienią/ Zasię ona kłosa deszcz wierzchu troche przemoczy a wngierz wpychła sucha zostaje gdy wten czas bywa orana tedy powiadać yż przez trzy lata nie będzie rodząna/ Przeto trzeba wihym ostrożnym być aby ziemi dać pokon do kąd jest barzo błotna/ y też roley suchey gdy dopiero będzie deszczem zmoczona. **C** Ale wszelka rola tedy ma być sprawiana gdy bywa mierna/ yż ani barzo wilgotna ani też barzo sucha/ A gdzie się pagorek trafi poprzeczny na roli tedy poboczyć nie ma być orany/ a zwłaszcza tedy gdy już ma być osiewanie a to dla przeciwny wyshey wypisaney. **C** Gdy by chciał nowine drzeć albo kopać naprzód maś obaczyć iestli tam iest wilgotna/ albo chwastem jakim lubo charpęcią drzewia zarosła/ Wilgotną rolę musy osuszyć przekopami zewszad y czynionymi albo brodami wielkimi ku ścięciu wody. **C** Takowe żłoki lubo spusti odworzone iako maia być czynione iedny oracz to dobrze wie/ wszakoz mogą być maś se spusti wodam ku osuszeniu rol zakryte a

pożyteczne thym obyczajem/ naczynić przez wpychle rolę brodz głębokich na trzi stopy albo głębię iakoby plugiem dosiędź nie mogą pothym orząc/ Wszakoz iedne brodze nagłębą ku nizinie idaczą ku kłosey by się kończy wpychlich inszych brodz zbiegają/ Po thym brody one nakłase kamienim drobny albo piaskiem kamienistym do polowice wżwys / y przikric ziemią a tak spod 10 kiem woda będzie ichadzała między kamienie albo między piasek/ a wżwyschu oraniu mieszcze się niezaprzony/ Nie będzie iedni dostatek kamienia lub piasku takowego/ może miasto tego na słać brody lub spusti skłomachrostem lubo iaką charpęcią yż by wżdy ziemia się nie zezala/ a takowa robota ma być czyniona Maia choć inszych czasow gdy by tylko zbitynia wilkość kopaniu nie przeszkadzała/ **C** Bedzieli lepać rolę zarosła 20 drzewim tedy albo wpychle wykopac albo iednak rzadko ie zostawic między kłosey by orac. **C** Bedzieli kamienista może być wycyzsioną ystawiczym zbieranym kamienia na kupy albo gromady/ Trawa siatowie lubo chwast insy częstym oraniem sam zniszcze/ paproć też może być wyniszczo na bob tam często sieieć albo sfonieczny groch kłosa y wysupa/ albo iednak morkami wykopując gdy wychodzi rychlo ię wygładzi. 30 **C** A na richley paproć y insza charpęć może być wyforżenioną wczyrwczu albo we psie dni gdy bywa nawięthsa goraczosć a sfoniecz wżnamieniu Raktowym/ Tę też czasu gdy rżęć będzie w kłosorżczu (iako mówią gwiazdożocy) Trawa gdy bywa wyforżenioną nigdy pothym nie wypuszcza się z swego forżenia.

O sianiu nauka pospolita.

Bż wyshey wypisano o przyrodzeniu y też mocy nasienia teraz będzie powieść o thym iako nasienie wszelkie bierze rozmnożenie 40 gdzież ma to być obaczono yż się nie wszelkie dwie rzeczy w sobie zamysła/ Pierwsza iest/ moc wytworzenia lubo raktu czynienia/ kłosa ono bierze od nieba pospolu z 50 **C** iij ciepłem

cieplem y też z parą/ którez the dwie rzeczy
maią sie ku takowemu wyrostowaniu i
foby naczynie/abowiem ciepłosc wselka tra
wi y też rozdzielnosc czyni/para lepał moc
y siłę roznaśa a wzgórze podnosi.

C Druga rzecz jest w siemieniu wselkim
atoli materia choćia istność przyjmująca
ono wyrostowanie/ ku którez gdy bywa z
mieszana wilgothność tedy ona forma lubo
ształt wytwarza członki abo latorosli y ga
łazki rzeczy wyrostaiącey. **C** Dla tego
przi tym trzeba pilno baczyć aby wten
czas siemiona były rozsiwane gdy mogą
mieć pomoc nawiethszą od nieba/ a to bywa
tedy gdy słońce y rzeźce ciepłem swym/wil
gocią też y promieniem ożywiającim iemu
pomagaia ku wyrostaniu.

C Bowiem
rzeźce gdyż jest gwiazda ziemi nablizsa rza
dzi a sprawuie wszystkie rzeczy z ziemi po
chodzące/sprawuie ich wynikanie/bowiem
on miernością swiathła które od słońca
bierze poruśa takowe rzeczy/ Właściem rze
życ swiathłosc mierną gdyż w słońcu jest
zbythnia z suchoscia zmiészana dla czego
przypala y wysusza wilgothność w nasieniu

C Przeto mądzi ogrodnicy ziołka mdsie y
subtilne czasem zastaniaia od promieni sło
necznych aby nie powiedły/ ale w rzeźce
aczkolwie też jest swiathłosc słończna wsa
żoż z wilgotą skłazona y z chłodem zimna

1 miernego tak yż od słońca ma w sobie cie
płosc poruśaiącą/zasie zimnem miernym
czyni ochłode nasieniu a wilgotą mierz
wniem suchosc. **C** Przeto nasienie ma
być rozsiwano gdy napirwey sie właje rze
życ po nastaniu bowiem on wten czas by
wa miernie ciepły y wilgothny w mocy swej
atał tedy na lepiey dawa pomoc nasieniu
dla przyczyn wyżej namienionych/ bowiem

10 wten czas iego ciepłosc poruśy w nasieniu
siłę roztaiącą/ a para też abo duch będzie
podpierał miernym zagrzewaniem rze
żca/ także od wilgoty materia będzie spra
wiana ku sathwierśemu przyjęciu kształtu/

C Ale na inśe gwiazdy lubo planety
mało trzeba mieć bacznosci/bowiem ich mo
cy z moćs słończną miesza sie y też rze
życowa ato według tego iako sie smi rze
życ skłaza przystupiać knim (gdyż on jest ze

20 wszech planety naprzedz y) abo też od nich
odstepuie/ a tak wszytkie odchodzące przez
ieden miesiąc. **C** Dla tego starzi mę
ci rzeźce zwały krolewną dworu abo gwiazd
niebieskich/ y też swiętą ciem kagancem dia
ny boginiey/ Przyczyna pirowego przezwia
śka/ bowiem on bliży nam będąc/ wiethszą
moc wlewa na the dolne rzeczy niż która

30 inśa gwiazda lub moc niebieska/ przilgają
iąc sie ku każdemu raz w miesiac/ a tak poży
cza od nich moć y podawa ią na zimie/
przeto może to rzeźce weźmnie przez ieden
miesiac/ czo wszytkie planety czynią przez
wiele lat/ bowiem sie oni nie tak rychło o
bracaią. **C** Dla którez też przyczyny A
ristoteles wielki medrzec mowił yż rzeźce czy
ni to przez ieden miesiąc (to jest przez trzi
dzieści dni) czo słońce działa przez czasy

40 rok/ to jest wiosne latho iesień y zime/ abo
wiem od nastania rzeźce aż do pirowey
czwierci iego swiathła/ ma sposob wiosny/
gdyż wten czas bywa ciepły a wilgothny i
to czas wiosny/ Daley od tej czwartej aż
do pełniey jest ciepły a suchy iako jest spo
sob lata/ Od pełniey lepał aż do czwartej
ostathniey jest zimny a wilgothny wilgo
thą slegmista a skłazoną a ten jest sposob ie
sieni/ Daley wiec aż ku ostathu schodu swe
go swiathła jest suchy a zimny a to jest
sposob zimy. **C** Przeto gdy bywa sta
nie tego czasu gdy jest rzeźce ciepły a suchy

50 tedy wy

tedy wyschnie wnaśieniu wilgotha iemu wrodzona zkożey by miał pochodzić riałty cłonkow lubo gągzel zielnych a tak ono niewychodzi ku wzrostu dostatecznemu.

C Bedzieli też osiewanie tego czasu gdy rieżyc jest zimny a wilgothny tedy nasienie bućnieć będzie a nie przjdzie ku pożytku. **Z**atież bedzieli sianie czasu zimności y suchosci rieżycza tedy ciepło wnaśieniu wrodzone/ zamknięte będzie a nie ruszy się ku wyrastaniu/ bowiem y wilgothność nie będzie mieć żadney pomocy/ a tak czasom tych przerzeczonych nie bywa skutne sianie/ ale na przodku rieżycza wszelkie nasienie moc bierze atak plenność czyni y pożytek.

C Wezwan też rieżyc od starzych filosofow świeczacim kaganicem boginiey Diany nie bez tajemnice/ Gdyż oni Diane nieź in tego nierozumieli iedno swiathłosc a przetrzistosc powietrzna/ktore powietrze obyczajem ducha wchadza w ciała rzeczy żywicznych lubo roścących/ a tak kaganice abo swiathłosc tego ducha iestey rieżyc/ktory swiathłosc swa mierzna od słońca iemu rżyczona wylewa na powietrze/ktore więc obyczajem ducha wchadza w ciała rzeczy żywicznych lubo roścących poruszając ie aby tak podnasyły się swą ku sprawam im przyrodzonym czego swiathłosc słończna czynić nie może dla swey goraczosci wielkiej y suchosci zbytniey ktora rychley by rostopiła y wyniszczyła ducha takowc niżby go miała wzgore podnieść. **Z**atież mierznie zimno rieżyczowe kley rzeczy barzo iest skutne/ **B**owiem ono zwrzachu sciska y zatrzymawa a wnątrz zagrzewa pod miarą/ y porusza tamże ducha lub parę ku sprawom przyrodzonym/ a niedopuszcza się ie tak zbytnie roztapiać abo rozchadzać żeby wshytkła miała piecż wynisnąć/ gdyż zimno mierne zwrzachu okrażające sciska y sciega ducha do wnętrzości/ gdzież on bierze wiethęg się tak zgromadzonny. **A** zwłascza barzo się to przidawa w drzewie lub w ziele gdzie tylko iest sprawa przyrodzona bez wszelkiej smyslności y też rozumu/ **B**owiem smysły wiecey się zabývają ofoso rżecz y zewnętrznych/ ale sprawa przyrodzenia tylko się ofoso wewnętrznych spraw obiera/ a tak dla tych przyczyn powiedzianych potrze

1 ba pilności aby osiewanie było na nowie abo wprawy czwierci rieżycza. **C** Jeśże też trzeba mieć bacznosc na czwartą część Zodiaku to iest okregu nieba gdzie iest dwanaście znamion pod ktorými słońce y miesiąc zawsze chodzą/ a według ich przybywania w tych znamionach stawa się rożenie y też kążenie rzeczy roścących/ wskazywając w każdym mieściezu tego okregu słońce 10 miekając dawa rożmnożenie y rośnienie tylko w oney czwierci Zodiaku będąc ktora się poczyną od początku znamienia co ie Skop abo Baran żowa/ aż do początku Kaku/ **T**o iest od tego czasu gdy się noc iedniem na wiosnę zrownawa aż do tąd gdi zaśie słońce poczyną z stepować mnięsy dzień czyniąc tam już rzeczy nie rośną po spolicie ale się dostawiają. **C** Przeto aby rzeczy siane były dostateczne potrzeba zasiewać niżli słońce wnidzie w znamie ktore żowa skopem awiażdżać/ **B**owiem wthen czas swiathłosc słońca wshytkie rzeczy ożywiającą wywodzi się nasienia z iego macyce w ziemię zgd że więc ono wyrosta wzgore/ ytho co bywa na iestien wsiانو wten czas imwie się prawie kążenie y wyrostać ku swey pełney mierze/ także mnoży się w kwiatkach ku czynieniu owocu. **A** zwłascza nasienie iarzyń ktore wten 30 czas siane bywa/ę pośie barzo słońce nie wzmocni a nie imie się wysuszać/ tam więc bierzą rożmnożenie za pomocą słończną ku kwiśnieniu y też dawaniu owocu.

C Na wiatry małe potrzebą bacznosci/ aczkolwie społdnia wiatr ziemię odstawia y też czyni wyniskanie ziółam z ziemię/ wskazywając też y wiatr pośnożny (by tylko nie był mroźny a żwarżający) chłodem swym sciska y spaja nasienie aby nie zbucniało abo 40 bo niezwiethało. **C** A tego też pospolicie trzeba się strzedz aby roley na iednym działie dwoiakim abo rożnym zbożym nie osiewał a to iednym razem/ **B**owiem często się to przidawa yż iedno nasienie wiecey ku sobie ciągnie wilgoty niż drugie/ a tak iedno drugie wysusza yż żaliscie abo zamilknie. **C**zasem się lepał przeciwnym obyczajem przida yż gdy oboie iednaśo ciągnie ku sobie ywność żroley tedy oboiemu niedostanie 50 a tak gdi iedno drugiemu czyni przegabę

E iiii nie ro

nierodzainosci tedy też oboie żaliſie.

T Jest tego pewny znak bo widzamy iż ziele ktorękolwiek lub ſzczepie przy ktorym roſnie czemierzicza/czarne ziele / albo ſcamonea/ tedy ono bierze wſie wlaſtnoſc tych zioł/ Kąkol też pſieniczny barzo przeſtadza ku plennoſcy tho też czyni leſzczyna y kapuſta gdy roſnie przy winie y wiele ieſt inſzych rzeczy ktore poſpolicie ſobie ſzkodzą/ ſzkodzą mozem baczyć bez wąthpienia iż rożnoſc zboża przy ſobie gdy będzie rożſiana ſwą moczą też rożną rożnwa ſubtilną wilgotę na iedney roli tak iż w iednym albo też y w oboigu pożytek ymniczyſy ſie. **T** Jako też y między bydlety ieſt gdy ſie żeidą ſamiec z ſamiecą inſzego rodu tedy rożnoſc ich oboia plemienia choć ſie ſkaczą wſakoż trudno ma przyſc ku temu aby ſie ſtad czo po-
czyło/ bowiem ſie każy oboie plemie w macicy/ a dla tey przyczyny trzeba ſie też chro-
nić ſiania rożnego zboża przy ſobie.

T Wſa oż żdoſwiadczenia ſtemu przycho-
dzą ogrodnicy iż niektore zioła nie ſzkodzą ſobie ale y weſpolek ſiane ſpoſem też wſcho-
dzą roſta/ y pożytek czynią/ iedno podługm
czasow ſwych/ wlaſcżą gdy będzie ich ſia-
nie času ſtuſznego na tłuſtey ziemi/ Jako
ſg łoboda/ żwilla/ ſpinał/ piotruſka/ kop/ la-
ctuka/ cząb/ y kapuſta/ Wtedy ktorymi re-
czami napirwen bywa wyrwana ku wa-
żeniu łoboda/ pothym ſpinał/ pothym ka-
puſta ku rożſadzaniu aczkolwy niektora też
żoſtawiaią okopując iż by dłużej tam ro-
ſta mocno ſtoicę iako czarną kapuſte/ Żo-
ſtawiaią też y drugie aże dożraią dla naſie-
nia. **T** Może też iednym razem ſiac we-
dle ſiebie ieczmięń y orliſ/ takież proſo ber y
też groch ktory ſaſcoli żowg/ Wſcennie też
przy ieczmieniu może ſiac. **T** Jeſe też
gdy na roly chudey naſienie będzie aſto
barzo rożſiewano tedy wroſcie zboże cien-
kie a nie pſonne ale gdy będzie rola oſiewa-
na wedlug miary iako ieſt tłuſta albo chu-
da tedy też naſienie może ſie forżenie/ mo-
żno wyraſtać y pożytek owoczu czynić ora-
czow/ **T** he wſytki rzeczy aby pilno były o-
bacżane radzi na tho y dowod przyroźenia
y też rozmaite doſwiadczenie oraczow

T Okolo naſienia też ma być bacżnoſc
aby nie było żathecche lubo żakażone Przy-

1 to radzi Palladius aby zboże na naſienie
nie było żeżale ani ſtarſe daley rofu/ Wo-
wiem dawnieſie iuż zaſchnie y moc iego
wrodzona ktora by miała dawać rtaſty zbo-
żu y wroſt żepſuie ſie dla wyſuſzenia wilgo-
ty wrodzoney/ przeto żyta takowe żależale
rządfo pożytek czynią rożſiane. **T** Nad
to ieſeż żyta na naſienie maig być czo na
wybornieſie obierane/ nie czużożiemſkie
10 albo z inąd przywiezione/ a będzieli z inſey
dziedziny tedy ma być doſwiadczone/ Wo-
wiem ani ſzczepie ani zboże czużożiemſkie
nie ma być w wtey krainie ſadżono albo ſia-
no okrom doſwiadczenia iego rodu/ Za-
kież y wnowym naſieniu nadzieia nie ma
być poſtadana aże by kto czego doſwiadczył.

T Zho też godzi ſie wiedzieć iż wſelkie
zboże lubo naſienie richley ſie żmieni a wy-
rodzi na mokrey ziemi niż na suchey/ Prze-
20 to ſtarzi ludzie z Grecien roſtażowali aby
wſelkie iarżyny były ſiane na roli suchey/
Chyba bobu ktory na mokradni lepien ſie ko-
cha/ wſakoż y ten na roli mierney ma być
ſian/ iako y zboże wſelkie/ ktore gdy będzie
wſiano w ziemie barzo suchą takież tam
będzie leżąc iakoby w gumnie leżało.

T A ieſtliby tego potrzeba wlażowała iż
by na ſkoney ziemi muſył ſiac albo ſadzić
nieczu/ albo chciał mieć nieczu pożytku ſia-
30 niego placzu/ Tedy takową ziemie nalepien
ſprawie dobrze na żyme aby tak iey żoſe
przez żyme była żmiekżona dżdżami y in-
ſzymi żymnymi wilgothnoſciamy/ Takież
potrzeba tam przyſmuchać nieczu ziemie do-
brey albo piaſku rzecznego wlaſcżą gdy by
tam chciał drzewie iakie ſadzić.

T Na mokradniach teże lub wniżinach y
w żymnych mieſteżach albo ciemnych gdzie
ſłonce niedochodzi ma być oſiewana pſe-
40 nieża/ y inſe naſienie potrzebuicę pogody/
rieżpca wrzeſnia/ albo gdy bywa żrowna-
nie dnia z nocą/ aby ſie tak żmocżniło w
ziemi ich forżenie za ciepła niż żyma żay-
dzie/ Zaſie na ziemiach suchych ciepłych a
tłuſtych y tych też gdzie ſłonce wyſuſza mo-
żić ſiac poźdnien by iedno nie było przedſu-
żenie aże do żimy. **T** Niektori też oracze
miewaig oſobne role albo żagrody gdzie
wiece ſadzą albo też ſięg naſienie tak ziela
50 iako y drzewce/ aby pothym gdy tam wni-
dą a tro-

da ă troche odrosta ăzastie ie na inſe mieſtſh-
 eza przyſadzali takowe teſz mieſtſheza potrze-
 buia ſprawy dobrej iako wyſzey napifano
 y owſem iako Warro piſe. Jeſtliſze takowe
 przyſady lub zagrodki bywaia w ſymnych
 ſtronach wſto:ych by rzezy ſubtilney natu-
 ry byſy ſiany lub ſadzone/ tedi potrzeba ie
 na zime przytrzaſaen przyſtrwaen mirzwa
 abo paſdzierſim/ ă bedali deſceje abo gdy by
 tam woda ăniekſz przychodzila/ tego trzeba
 ſtrzedz aby ſie tam nie ăzastanawiala. Bo-
 wiem w ziemi ăzafrey ăwirzchu forzenie ſie
 ſocha wnatrz/ ale gdy tam woda pod mała
 ſtora od mrozu wneſy ămarza/ tedy teſz y
 forzenie ono mrozi/ ă takſze ăwirzchu roſcie
 odſpod marznie/ przeto ſu przythlu nie przy-
 chodzi. **E** Wyby to tak byſo doſkazuia te-
 go drzewa leſne około ſtoych niebywa ă-
 dna ſprawa ani ziemi ruſanie/ y ă ziemia
 ăwirzchu ieſt wleſla ă prawie przyſtrwa dla
 wthloczenia/ przeto teſz forzenie takowych
 drzew wiecey ſie w ziemi trzewi niſli domo-
 wych/ ă nie roſta one ani ſie mnoſza dluſzey
 iedno poli ſtonce wzgore poſtupue.

E Wybieſy ſluſa wiedziec y ă dwoiſla ieſt
 przyczyyna roſtania forzenia/ Jedna ieſt
 ă ſtrony drzewa/ bowiem iedno drzewo ă na-
 tury ſwey dluſſze forzenie miewa niſ drugie/
 Druga ieſt ă ſtrony ziemi/ bowiem ied-
 na ziemia buinieſa bywa niſ druga/ ă tal
 w buinicy forzeu lepiey ſie moſe ſyrzic niſ
 w twarden. **E** Jeſtli tedi takowa ăzagro-
 da bywa ăzadzona roſſada ăziela lub drze-
 wia ſubtilnego iako ieſt oliwa abo figi tedi
 potrzeba grzedy lubo lechy ăzastomien deſka-
 mi obawſy ă obu dwu ſtron aby tak woda
 ſciekaſla ă forzenie nie pod moczone/ ăeby nie
 ziebneſo/ ă tak aby ſie ono ăziela lub drzewie
 lepiey w forzeniu roſroſſo. Takſze ă wirz-
 chu przyſtrwaen na zime iako wyſey namie-
 mono. **E** Piſe teſz Catho rſimianin y ă
 na takich przyegrodach ma byc ziemia taka
 iakſey ono ăziela lub drzewie potrzebuie/ ă na
 ſtoey ſie na lepiey ſocha/ ă ă roſcſzi niema
 ia wyſey wzraſtae ăczterzech palci nad ăzi-
 mie ă ich wierzchi na zime gnoiem krowim
 maia byc ofkladane etc.

1 **E** Ktorim obyczaiem ma
 byc ſzczepienie/ abo iako mieſtſe ă y latoroſſi
 ſu ſzczepieniu maia byc obierane.

20 **E** Drzewa ſposob ieſt roſny bowi-
 ă niektore ſa ăzo owoc dawaiu w
 ſtozego poſtrzedku naſienie by-
 wa ăzamknione/ Drugie lepaſ
 drzewa ăczſoli owoc miewaiu wſakoſz w
 nim ăadnego naſienia nie bywa ă ſtozego
 by moglo byc drzewa onego roſmnoſzeniem/
 drugie ieſeje ſa drzewa ſtoe ani owociu
 ani naſienia ăadnego nie dawaiu.

30 **E** Drzewa one piwoſe naſienie w owo-
 ciu miewaiace/ Jedne ſa ſtoe dawaiu na-
 ſienie barzo mdle ă ſubtilne/ Drugie lepaſ
 moczne w twarden lupinie ăzamknione/ ă
 the ſtoe daiu naſienie ſubtilne/ maia teſz
 moc roſzenia y mnoſnoſci ſwey tak w na-
 ſieniu iako y w ăgaſzſlach/ przeto teſz ă oboi-
 ga mogu ſie mnoſyc/ ăczſolwie ich mnoſe-
 nie ă naſienia nie tak bywa doſtateczne y
 na dalſy ăas przyedluſa ăczekanie przythlu
 y owſem ănaſienia poſpolicie pſonka ſie ro-
 dzi ă nie drzewo domowe. **E** Ale mno-
 ăzenie ă ăgaſzſek (to ieſt ſzczepienie) doſtatecz-
 nieſe ieſt y richlen ſie ponim owociu docze-
 ka. Zniego teſz ſtawia ſie owoc domowy ă
 nie leſny/ ăwlaſeja gdy ă domowego drzewa
 ă latoroſl bedzie w ſzczepiona/ ſtego roſzaiu ſa
 ăakſla/

Jablka/ gruski/ wino/ pomorancze/ mala-
granata/ figi y wiele innych drzew.

E Skore zasie drzewa nasienie mocne
dawaia w twardej skorupie takowych wshyt
ka mocz rodzenia y mnozności w nasieniu
lub w pestce bywa zgromadzona. Przeto
richley sie mnoza z nasienia albo z sadzenia
niżli z szepienia latorosi/ stego rodzaia sa
brzośkinie/ migdaly/ slawy/ kastany/ orzechy
wspelkie. **E** Ale drzewa czu ani owoczu
ani nasienia nie daia/ mocz wshytke mno-
zenia swego maia po galezach wshytlich roz-
puszczona/ gdiż natura nie dała im miejscea
osobnego na krowym by sie zbierała mocz
nasienna y mnozaca. Przeto niektore z nich
przimuia sie z korzeniem wsadzone/ drugich
galazki od macice oderwane/ drugich też le-
dagalazki by iedno byly z pąkowim lacno sie
przimuia a zwlaszcza che drzewa sa ktore
miekkie a maia porowatowate skorupki by sie
lacno ciagnęła wnie wilgotha z ziemie ku
ich pokarmu. **E** Chceszli tedi sad zasazy-
choia z pestek lub z nasienia/ szepiacz albo
nasadzajac. Naprzod masz obaczyc miejsce
takowe iestli iest zamknione/ ogrodzone/ y od
przechodzenia bydła albo innych niemoch
skodzacych obwarowane/ Bowiem sad ma
byc ogrodzony/ wszakoż tak aby cień pso-
wa drzewu nie zaslamiała/ ale aby słoncu
y wiatru wolne bylo przechodzenie. Na też
byc ziemia puchła/ tchlusta/ słodka/ y nieia-
ko gnoiona/ a zwlaszcza morkami dobrze wy-
kopana y od spodu nawierzch wywroczo-
na. **E** Jestli peczki albo psonki male sa-
dzisz na zagrodzie aby sie tam pirwey rosko-
chaly niż ie do sadu przeniesiesz/ pamietaj
aby każda peczka lub igdrko sadzil osobno
na dwie stopie od siebie/ a tho iestli one beda
znasienia mocne iako sa migdalowe/ pecz-
ki/ brzośkinie albo orzechy/ Ale bedali subtelne
go nasienia (iako gruski/ jablka y inie) ta-
kowych może sadzić trzi albo cztery spolem/
aby mola sifa iedney/ byla podpirana od
drugiej moczniejszej. **E** Tam też ma byc
miedzi peczkami częste chwastu wypelcie a
bo wykopanie aby też miedzi nimi zadnieia
rzyny ani ogrodne rzeczy niebyly siane/ a
maia byc często pokrapiane zwlaszcza su-
chego czasu gdi deszcz nie przechadza.

E Woda też ktora kropi aczoli mabyt

1 chłodna/ wszakoż nie tak zimna aby peczki
mrode mrozila to iest ktoraby dopiro ze żrzo-
dła albo z studnie zimney byla wyczerpana
ale ma byc woda z stawu albo z moczyska
iakiiego lubo z gnoiowiska chocia zdolow-
nieialich. Moze też y studzienna woda byc
kropienie gdi by postala na słoncu ze by
sie zagrzala/ a tym lepiey gdy by wnie przie-
miechal gnoiu troche aby tak od niego tchlus-
tosci na byla. **E** Tak że gdi takowe pecz-
ki beda siane na zagrodzie rok albo trzi/ a z
wlaszcza ktorich zwirzechu robaczstwo nie o-
grzanie/ takie dopiro maia byc z korzeniem do
sadu przesadzane gdi by już prawie siane
mialy ku dawaniu owoczu y obitac ie kos-
kami z laszczek albo y cinnim ogrodzie bedzieli
potrzeba. Wszakoz bedzieli sad dobrze obwa-
rowany mogą też byc peczki sadzone w
nim na takowym miejscu gdi by już pe-
wnie mialy trwac bez wtorego przesadza-
nia/ tilko im też czynic pomocy wyszey na-
mienione/ ktore maia byc dawane tym czu
ie na zagrodzie wsiereb aby sie tam rozko-
chaly. **E** Place miedzi psonkami lubo
szepcy sadzonymi albo też miedzi macyczami
winnymi maia byc syrokcie wedlug mno-
stwa drzew albo wedlug sposobu ziemie y
też z wyzejaiu doswiadczonego/ wszakoż o tym
niżej bedzie pisano gdy o kazdim drzewie
30 z osobna bedziem powiadac. **E** Gruby
też lubo doły ku wsadzeniu maia byc syro-
kie y głębokie wedlug syrokosci korzenia y
wielkosci drzewka/ Wszakoz na miejscu su-
chym y gornym głębsze maia byc niż na wil-
gothnym albo na nizinie/ Na rownym też
miejscu ma byc mierne ich wkopanie.

E Bykaliby tam ziemia biala kretyna
albo wapienna tedi potrzeba wnie dobrze ig
z kopawshy namieszać gnoiu spiaszczem ka-
miemistim/ zasie bedzieli piaszczysta ziemia te-
di wnie namieszać gnoiu z glina albo z zie-
mią lipka/ wszakoż tak aby w chuda ziemia
wiecey gnoiu bylo kladziono a w tchlusta
mniey/ a nawieczey strzedz sie aby ta gnoy
swini niebyl kladzion ale iniego bydła y to
ma byc dobrze wgnily. **E** A gdi by chciał
niektore drzewo przesadzac lesne lub domo-
we trzeba pilno obaczyc y naznaczyć sobie
ktora stroną ono stogi ku polodniu albo ku ws-
chodowi/ by sie przesadzajac nieomylił ale
aby ie

Jako masz sadzić
drzewa albo
sadzić je w
od drugiego

aby ie także obrotę y w ziemi postanowił iako pirwen stało/ a gdy już w ziemi/ lub w grube sadzi/ masz odciąć część korzenia koraby niezdrowa była albo nieiało naruszo-
na. **E** rzęba też mieć bacznosc aby ziemia w którą chcesz sadzić nie była barzo mokra ani też barzo sucha/ bowiem barzo mokra ziemia nie dobrze korzeniu przyleży/ Zastie sucha barzo suchością swą zbythnią wrodzoną wilgosc korzeniową trawi. Ale ma być ziemia mierna między oboym/ tak aby sie mogła dobrze truszyć y do korzenia dobrze przystać y przilecz miernie ofoso nie-
go othłoczone. **A** iestli być sie przida-
ło żeby musiał sadzić ziele lubo drzewa w-
ziemi barzo sucha albo nazbyth wilgothną
tedy nanos z inąd insey ziemi wolney y
obkladz korzeń aże wypelniż do wirszu
gruby bedzieśli iey miał dostatek a na takow-
ych miejscach suchych gornych albo cie-
plych ma być sadzenie rieżnca Listopada
albo Wazdziernika gdy by już ich zbythnia
suchosc wilgotności czasu była odmie-
czona/ ale na miejscach wilgothnych zim-
nych y też mskich/ w Luchym albo w Mar-
czu ma być sadzenie/ aby tak zbythnia mo-
krosc ziemi ciepła przirodzonego w płonce
albo w sezeptu nie zagasiła/ wsafoż na miest-
czach srzednich y miernych może być sadze-
nie y przesadzanie oboiego czasu namieno-
nego. **A** the sprawy ktore tu są wy-
pisane własnie przistupą drzewa sadzeniu
gdzie bywa spolem z korzeniem przenoszenie.
Bowiem nasienie lub peczki albo igdika kio-
re chcesz sadzić Stycznia albo Lutego/ nie
ma być w ziemi glibien czirzech palci/ tak yż
by wtorego rieżnca tam leżąc rozmokło y pu-
sisko sie iak skoro pocznie ciepło skoneczne
sie okazować a tak richley wznidzie/ ale be-
dzieśli miejsce suche y ciepłe lepiey ich sadze-
nie bedzie w Wazdzierniku albo w Listopa-
dzie. **E** cheżeli też iakie drzewo sadzić
ktore sie przyjmie bez korzenia/ takowe sa-
dzenie na lepie bywa w Marczu swiezo
galażki oderznione sadzić polki ieszeż sol iest
za skora/ aczkolwie też może być to sadzenie
w Wazdzierniku aco gdy wilgothna iest ie-
sień polki ieszeż nie zaidzie do korzenia na-
dol wshytek sol z galezi drzewnych/ bowiem
czasu zimy ciepło przirodzone z drzewa ze-

1 chodząc do wnętrznosci ziemi ciepły/ zai-
ga też za sobą wilgote wshytkę z drzewa/ y
ducha ożywiającego/ Przeto gdy by wtore
czas galezi były sadzone: trudno sie przys-
mugi. **E** rzęba też tego strzedz aby
galaż ktora chcesz wsadzić nie była iako na-
ruszona ani skraczona/ zwlaszcza na thym
miejsthezu skąd by sie miał korzeń puszczać ma
być wshycki czas/ a nawiecey tego rzęba
strzedz w drzewach ktore maia dzeń wielki
a porę subilne/ iako iest maczeza winna/
wirzba/ y inshych wiele tym podobnych.
A le drzewom ktore są twarde/ porę też
maia ciasne y dzenie maie iako iest burban
hawinay im podobne / takowem snadz po-
zytecznocy bywa gdy by rosczepsł mieżsy ko-
niec galezi ktory by miał wsadzon być/ a
wlożył kamyl w one stakle aby tak tym sna-
dnocy tam wchodzila wilgota ziemna w po-
rę odworzone/ a tak postepuie w góre aby
dawała żywnosc drzewu y richleise cży-
nige przyjęcie. **E** żeż koniec spodni fu
w puszczeniu w ziemi nagotowany nie ma
być wcinany rowno albo prosto ale słożem
w podłużki/ albo iednak sadzić galaż odda-
ry od korzenia lubo odczośnawshy od drzewa
bowiem tak w podłużki galaż zraniona mie-
wa porę wieczey odworzone fu prziciaga-
niu y przyjmowaniu w sie pokarmu z ziemi
30 **E** Przi każdym też takowym sadzeniu kio-
re bywa po zimie w suchich a ciepłych miest-
czach pozyteczno iest zmieszać y ziemi z
trochą gnoiu albo iednak zmoczyć ią gnoi-
niczą y othłoczyć w grubie ofoso drzewa w
sadzonego/ wsafoż nie barzo przisthlacząc
aby tak ziemia została rzadka fu przyjmowa-
niu w sie wilgoty dżdżowej ktora bywa na
wiosne lub lecie. **E** Dobrze też drzewa
wsadzonego wysoko nie obsipować ale w
40 ofol iakoby doleł zostawić aby sie tam dż-
dżownicza mogła sciagać czasu swego y do
korzenia wstepować/ wsafoż ofoso takiego
drzewa ktore na zimie bywa sadzono lepiey
iest nasyp weżymić ku gorze z ziemi y dobrze
obthłoczyć/ aby tam zaiłkła y nie stepowa-
ła zbythnia wilgothnosc czasu zimy zara-
żająca y psująca lutrowanie pokarmu w
onym drzewie. **E** Galezi też fu sadze-
niu wieczey maia być obierany dwie lethnie
50 niż młodsze/ bowiem takie już silnicise be-
dąc ri-

Jako
głęboko
wziąć
sadzić
kto
masz

dgę richley sie przijnuię/ Wszakż macyce winney y niektórych drzew subtilnych gale skitego rocznie maig być sadzone/ ktore by smagłe były buine wilgothne a gestimi sączkami albo pąłowim obsadzone a wszętychki iednakiey postaci y też materien.

C Wnodzi też ogrodnici wiele drzewam lub galeziam obcinaig wirzchy sadzące/ tilko zostawiaig one galezi w pewney mierze to iest ani barzo krotko ani też dlugo to pospolicie czynig sadząc wirzbe/oliwe/wino/y bżostowe drzewo/ niektórym też inszym drzewam tak czynig albo też inako iako sie komu podoba.

C O sprawie szępienia kto

rg lesne psonki odmieniaig sie w ogrodne drzewa.

Aczkolwie szępienie bywa rozmaitem obyczaiem/ wszakoż to ktore iest naporętecznicise ku od mienianin psonnosci drzewa a bo y ku dawaniu owocu/ tak ma być aby rowne drzewo/ w sobie rowne było szępieno wedlug rodzaju/ aczkolwie nie wedlug sposobu/ to iest gruska w gruske/ iablon też w iablon/ nie dbaigc chocia skodka w kwa-

1. sna abo zasie kwasna w skodka/ by tilko iablon w gruske nie była szępiena abo y zasie/ Abowiem wiaowym roznego drzewa szępieniu yz sie mieni sposob drzewa: przeto też y żywnosc sie iego odmienia/ a tak owoc tatowego szępiu niemoże być dobry/ y owsem pospolicie sie nieprzijnuię abo sie wiec rychlo kazi/ato dla tej przyczyny ktora iest powiedziana o kazeniu plci abo plodu 10 wshelkich zwierzach gdy sie zmniejszaig plemio na roznego rodzaju. **C** Zateż ta iest nauła y o kazeniu zboża gdy dwoie nasienie rożne na iednym składcie lubo zaozaniu wzdle siebie bywa siano/ Bowiem miedzi wshelimi żywymi abo rościacimi rzeczami/ nawiethy podobienstwo miedzi sobą maig drzewa lubo ziola/ tak yz sie iedno od drugiego natury (a to w swym sposobie) nie odstżela. Przyczyna tego yz moc wytwarz- 20 igca rtaşhu drzewka lubo ziela wshelkie iest prawic wpoiona w iego materien tak yz sie żadna miara od niego niedzieli ani sie też nad iego sposob podnosi ale wespół snim y wshodzi y razem ginie. Przeto też ywoth a iakoby dusza tatowych rzeczy rościacich iest w nich barzo skrita ktora zewngtrę krom niego żadney sprawy nie wkażuie/ nic tak iako dusza inszych zwierzach wkażuie sie przez sprawy zewngtręne iako iest chodzenie 30 iedzenie y głosu abo iakiego znaku inszego dawanie. **C** A dla tej przyczyny dzieie sie yz wshelkie drzewo skusig dawa żywnosc laterosli swego sposobu: chocia by też była z inszego drzewa gależka/ a to dla rowney podobny soku ktorim sie oboie żywi/ y owsem bedzieli też tam y iaka insza wilgoc przidana ku żywnosci onego drzewa tak zlgczonego szępiu/ tedy to pierwse przetrawiwshy ig w swym korzeniu/ tak ig spr- 40 awia yz też laterosl wshępiena snadnie ig wshę moze przijac a tak y owoc czynić będzie **C** Ale gdy rożne drzewa bywaig zlgczone tam trudno ma być dobiu owoc dla roznego pokarmu ktori w oboim drzewie inak sie musi sprawować y dwoiało trbować. **C** Aczkolwie też czasem sierodzenie przidawa wrożnym szępie a to gdy spodnie drzewo: to iest pnial/ ma moc dostateczną ku dawaniu żywnosci ony laterosli/ wsha- 50 kōż wždy nalepiey sie kocha szępi gdy pnial z laterosli

z latorosla iednego bedg sposobu iakom pi-
wep namienit/ a zwlaszcza gdi tam wsiethie
ynse galazki wyrastajace bywaią odcina-
ny abo podzcinane. ¶ Barro też pise
nż lepszy sczep bywa w domowy pniak niż
wlesny. Bowiem lepszy owoc dawa a to
dla wfroczonego przirodzenia oboiga/ Lepse
też sczepienie y pewnieise w sam pniak niż
w galazki ktora. Bowiem richleisa stawa sie
odmiana wewsiethim drzewie niż w iego kto-
rey czesci. ¶ Ale nż wsiethie sczepienie by-
wa przez wstawienie iednego w drugie/ a
musy być scizgnienie y scisnienie moczne
iednego z drugim/ tak nżby sie spoily żylki
wierzchniego z żylkami spodniego/ a miaz-
ga z miazga. Przeto żadna latoroslska mlo-
da ani też ziele żadne bytez namieszego gła-
ba bylo nie przymuie sie sczepione. Abo-
wiem w scisnieniu wierzchniego ze spodnim
richley sie scisnie y zgniecie subthylność zie-
la niżby sie miała złączyc abo spojic/ a tak
przidz ku potwierdzeniu y zrosnieniu.
¶ Za tedy przyczyna iest przecz zielne la-
torosli ani też głąby żadne nie przymuia
sie chocia w mielkie chocia w twarde rzeczy
wsczepione/ ani swego ani też w cudzego
rodzaju głąby wsczepione. ¶ Jesze też
sczepienie nie bywa pożyteczne w stare ani
w twarde drzewo: gdyz takowe zatwardzia-
le y trudne bywa ku rosczepieniu y trudno
w sie przymuie żylki przirodzone latorosli
wsadzoney/ a to dla zaschlosci swey. Za-
kiez j latorosli stare a miagse z trudnością sie
przymuia dla teize przyczyny/ Przeto kto chce
sczepic ma szukać latorosli młodey/ malych
a swiezych wśakoż niciało tegich ktoreby w-
żdy mogly z trzimać bez zgniecia mocne
ne obwiazanie y zasie młode maig być aby
sie wnetkli odworzily od ciepła przirodzo-
nego a tak w puszczały żylki swe w pniak
swoy spodni ktorimi by ciągnely żywnosc z
niego inż przetribowaną richley niżli by cią-
gnely z ziemie/ gdy by wnie byly wsadzone/
a ta przyczyna iest czemu latorosli wsczepio-
ne richley wzrastaja niż drzewo z ziemie bo-
wiem ona żywnosc ktora one z ziemie pro-
sto bierza iest iesze surowa a tak nierichlo
sie tribuie/ ale latorosli sczepione bierza z
pniaka żywnosc inż przetribowaną y subal-
nieysza ktora richley sie przemienia w spo-

1 sob drzewa. ¶ Latorosli też ku sczepie-
niu maig być obierany psonne to iest na kio-
rych niemał pąlowia ku kwitnieniu spra-
wionego/ Bowiem wsietha moc ktora by
miała idz ku pomnożeniu sczepu: idzie ku o-
nemu pąlowiu z ktorego by miał być owoc/
a tak nie przichodzi ku prawemu wzrostu
sczepy ktore richlo rodzi/ Przeto lepiey obie-
rac latorosli młode dla tej przyczyny. Wśa-
10 kóż trzeba takie obierac na ktorych by sie o-
kazowało pąlowie miagse a nie drobne abo
zapetiale/ Bowiem gdzie będzie pąlowie
miagse znać nż też tam iest obfytosc sily ku
dawaniu owocu ktora nawiecey zależy a
zachowa sie w thlusty a miagsey wilgoth-
nosci ktora sie w pąlowiu miagszym też oka-
zuie. ¶ Maig też być rżarzane z strony
drzewa ku wschodu słońca/ Bowiem stey
20 strony wiecey niż z insey dla miernego pa-
lenia y oswieczania słończnego zamyla
sie w galaziu ciepło y wilgota dostateczna
w ktorey they dwoiey rzeczy zamyla sie ży-
woth y trwałość nie tylko zwierząt ale y
wsiethich rzeczy roscących/ Aczkoli też y z in-
sich stron drzewa latorosli obrzazane prz-
imuią sie gdy bedą iedno mieć w sobie rze-
czy wyżey namienione. ¶ Potrzeba też
30 wiedziec nż chocia rozmaite są obyczaje scze-
pienia przez ktore y sczepy sie kochaig y dze-
wo sie przemienia z plonności w wfroczenie/
Wśa kóż to na pirowia y na pospolitha iest
nauka/ żeby pniak był rosczepion po przek y
latorosl też z inzego drzewa w podsluz aby
była obrzazana aż do połowice dżenia/
pothym wstawiwshy zalpic dobrze woskiem
abo glina one rany aby tam nie zachodził
deszcz abo insha wilgosc škodliwa. Trzeba też
40 dobrze obwiezac aby sie rany nie odworzily
abo latorosl sie nie wychowirala od wiatru
to trzeba dobrze obwarowac/ a tak sforo ra-
na ona zaroscie sforg dobrze: tedy wierzchnia
latorosl będzie dawac owoc smaku dobrego/
a to nż on sofchoćia bywa z plonnego pnia-
ka przetribuie sie y będzie sie zaropse luto-
wac w onym soku abo stawie gdzie by sie z-
rosly latorosli z pniakiem/ a tak sczepieniem
takowym plonka miemi sie w inshy sposob z
plonności w domowe drzewo. ¶ Dru-
gi obyczay sczepienia iest gdy latorosl dze-
50 wa bywa zasie w swoje pniak zczyniony w
sczepiona/

szczępioną: tedy więc gdy się przyjmie będzie dawać owoc różny w smaku y w sposobie od pierwszego. A takowe przeszczepienie czyni różności y odmiane w jabłkach/ gruszkach/ y też w innych owocach. Bowiem takowa jest moc onego soku y też odmienienia wspaniałe sol w drzewie/ a zwłaszcza yż sol który pierwszy prosto wstępował przez żyły latorosli: obraca się zaśie ku dołu y złącza się z sołem spodnim znowu/ w którym złączeniu stała się odmiana owocu w postawie/ w smaku y w wielkości/ iako pisał wielki Woytycz.

Trzeci obyczaj szczepienia wynalezion jest w macicy winnej wytrawiony okragły pączek z macicy kłowej by już miał pusić y rzucić tam dure okragły a głęboki aż do drżenia/ tamże wstawić pączek z innej macicy dobrych także wytrawiony/ potem obwieźć mocno iako inny szczep/ tedy wyrosnąć latorosł/ y kocha się czyszcie takowe szczepienie/ aczkolwie mogło by też to być w innych drzewach zwłaszcza które mają drzewa wielkie a miedzi/ wśakoż cho nawieźć w winie doświadczone.

Czwarty obyczaj szczepienia jest gdy by kto chciał odmienić owoc na drzewie okrom z rżazowania/ tedy ma rościć gąszo tegoż drzewa lub dwie/ abo yle chce/ chociaż wspaniałe aż przez posłowice drżenia/ potem zaśie ony rany załepić dobrane woskiem abo gliną y obwieźć aby ta deszcz nie zachodził abo innej rzeczy szkodliwej tam więc iak skoro się srożyły one rany: tedy ona mierzchnia gąszo będzie dawać owoc lepszy niż pierwszy y barzo różny od pierwszego w smaku y w postawie/ Dla tego yż w onym roście wyrosnąć zamieszkać iakoby se/ w której się będzie sol zastanowiony lutrować y trzymać ku subtelności iako y w pierwszym obyczaju szczepienia/ a tak owoc dla tej przyczyny stanie się smaczniejszy/ Wśakoż pierwszy obyczaj szczepienia napospolity jest y napewniejszy a zwłaszcza gdy latorosł w pniaku drzewa sobie podobnego będzie wstawiona iako wyżej wypisano

Ten obyczaj szczepienia pierwszy także y wtóry zamysła w sobie jeszcze drugie obyczaje. Bo ieden yż latorosł może też być szczepiony załose w miazgę/ cho jest między łosem a między drzewo niekładać drżenia w pniaku a to gdy będzie pniak miazgi.

1 obyczaj gdy latorosł bywa w roście szczepione drzewo wstawiona. Trzeci obyczaj jest przykładania nowego drzewa skory z pąkami/ obyczajem Emplastru. Czwarty bywa przez stukowanie abo spuntowanie. Piąty wstawianiem latorosli w pień leżący wewnątrz drzewa niawierciawszy w nim durrek/ Ostrych wspaniałych obyczajach porządek będzie powiadać.

10 Pierwszy obyczaj ten był namieniony iako latorosł bywa szczepiona za łose/ którego szczepienia ta ma być sprawa/ zerznąwszy pniak ostrą pniak miazgi na miejscu świeżym y zdrowym/ łose odłupione z oderzniętych części zwrócić czyszcie pomazać miazgą y przilożyć także y woko/ y obwieźć mocno tykami. Zamieść zaś łose między drzewem zasadzić kliniki kostiany lub żelazny ostry ale obły z jednej strony aby skora nie naruszył odbijając się

20 od drzewa/ a ma być wbił nadwa palca głęboko/ tamże więc wygiąć klinik wstawić latorosł przirznięty z jednej strony oberznąwszy aż do drżenia/ ale z drugiego końca zostawić łose/ tylko zwrócić twarzą może być z skrobana/ tak yż by ono przirznięcie gąszo przysłało dobrze aż do pniaka/ która to latorosł może być na pięć abo na osm palci wysoka/ Może też tam rościć trzi abo cztery latorosli tymże obyczajem

30 według wielkości pniaka/ ale yżby wzdłuż stały daleko od siebie na dwa palca lub na trzi. Potem obwarować dobrze obłepieniem y obwiązaniem/ Jako y pierwszej powiedziano/ tym obyczajem czyszcie się szczepi przyjmując ale ma być w Marcu abo w Kwietniu szczepienie gdy by już łosa od drzewa mogła się oddzielać. Nie ma też być takowe szczepienie iedno w pniaku miazgi abo iednak średni/ a który ma łose miazgi a miazg dziesięć/ iako jest

40 faga gruska/ Jabłoni y nie które innej drzewa a zwłaszcza takowe szczepienie narachley się przyjmując gdy będzie niewysoko od ziemi/ aczkolwie może się też przijść y w innych gąszo miazgi by tylko świeże były ale do dwu laty przinamienić także szczepi potrzeba buja obrony a podpory dla wychowierania od wiatru.

Wtóry lepak obyczaj który bywa w roście szczepiony pniak/ tak ma być sprawowany. Zerznąwszy pniak miazgi po

50 głazgo po wierzchu miazgi tenże skora/ po tym ro

zym roszczepić y na onym miejscu które be-
dzie na świeższe y nawilgothnicze/gdzie też
skora będzie na zdrowia tam ma być roz-
szczepienie według wielkości latorosli/ a tak-
owe miejscze ku roszczepieniu tam sie okaże
gdzie jest na syrsi plac między skora a mie-
dzi drzewem/ bo wiem taka syrofość przycho-
dzi z dostatkem wilgoty na onym miejscu
zebraney/ a chcemy aby sie pniak daleko nie
roszczepił: tedi masz gi podwieszać a sciagnąć
dobrze/ tak obroniś roszczepienia głebokiego/
potym przirzni latorosli iakoby klin: nadwa
paleza albo troche dłuższy na obie stronie o-
stroiny/drzenia tylko nie takigie/ a tak wstaw
w ono roszczepienie nie ciasno/ wybrawszy
koniecem/ noza zemienie drzewa ieszliby
tam iakie byso od klinika/ a tak masz wstano-
wić latorosli iakoby skora ku skorze dobrze przy-
legła y drewno ku drewnu wngierz / aby tak
soł od skori do skori także od drewna ku dre-
wnu mogł sie dobrze przipoć/ Potym wr-
szawszy klinik przikryj z wirzechu między lato-
rosli ono roszczepienie ksem skory oberzng
wsy zdrowna skóry zerzngł z wirzechu pnia-
ka/ a tak obwaruy dobrze y obwigz aby stało
mocno/ Abo też iako naucza Eatho nasy-
pać subtilnego piasku na wirzech oney ska-
ly roszczepioney albo zmieścić gliny z gno-
iem y przilozyc na wirzech a tak obwiezać
albo też wołkiem zamazać z wirzechu one
skafube/ BOWIEM pomaga tho dla obrony
deszczu/ wiatru y ciepła wielkiego/ Wszakoz
ia wieczny niż tysiąc kroć doświadczyłem te
go yz dosię jest samz gliną przilozyc na roz-
szczepienie dobrze wznieć ona/ choćia bez pia-
sku albo gnoiu/ Jesze też pożyteczno takowe
oblepianie aby niewychodziła przez wir-
chnie zawiazanie para zkożenia wychodzą-
cza skora by miała idz ku żywności nowey
latorosli zkożenia/ iako matka podawa z
siebie pokarm nowemu sinowi albo dziecie-
ciu. ¶ Tu też trzeba obaczyć yz spra-
wa takowego szczepienia jest rozmaita we-
dlug wielkości/małości/ y mierności pniaka/
tak też różnym obyczajem ma być latorosli
wstawiana / BOWIEM bedzieli pniak barzo
miazgły dwoiako może być rozżinany/ Pier-
wszy obyczaj wszczepiania takowego yz tylko
do połowice z iedney strony bywa roszczep-
pion nie takigie drzenia/ albo tak daleko iako

by latorosli iedna mogła być wstawiona na
onym miejscu/ Drugi obyczaj gdy wstetel
pniak bywa roszczepion przez wstetel drzeń
tak yz iedna latorosli na iedney stronie może
być wsadzona a druga przeciw iey/ Choć
też iedne tylko może wstawić: drugą skhronie
prożno zostawiwszy/ a to sie nawicey przy-
dawa gdy pniak cienki będzie y mało mi-
gły latorosli/ tedi tylko iedna ma być wstawio-
na latorosli choćia pniak będzie na obie stro-
nie roszczepion/ Ale gdzie kolwie iedna lato-
rosli będzie wszczepiona wpniak mierowny
tedi ona galaska tak ma być załimiona a-
by z obu dwu stron skora została żeby też
prześięgnawszy na obie skhronie rozdarćia
pniaka (które ma być nie prawie przez poło-
wice ale iakoby przy iedney stronie) przisko-
sowała sie skora do skory/ niedbając choćia
też wszytkich części pniaka skora nie ostro-
czy by sie tylko czwarta część dobrze zakryła a
skora ku skorze prziległa/ Ale gdzie maig
być dwie latorosli wstawione/ ma też być
rozdarćie pniaka z obu stron aż do drzenia
prawie w posrodku yz by iednaka syro-
fość z obu stron została/ tam maig być lato-
rosli spieczato za ostrzone na końcu/ ale na
iedney stronie skhori ma ku skorze pniako-
wey przileżec trzeba syrcy zostawić trasy la-
torosli ze skora na wzraz tleza nożowego/
aby sie tam skora ku skorze prziskosowała a
drugi trasy skhori chceć ku drzeniowi obrócić
ma być za ostrzon na wzraz nożowego o-
strza/ skorkę przecz zerzngawszy. ¶ Gdi by
lepał miał szczepić w pniak masy a rowny
latorosli/ tedi poderzngawszy latorosli ze dwu
stron/ na spodku tylko masz załonezić iakoby
klinik aby tam skora na krajech została tam
rozdarawszy pniak wsadzisz latorosli w po-
rodel prawie/ aby ze wszech stron tak woło-
so iakoby w roszczepieniu skora latorosli ku
pniakowey skorze prziległa. Zam wiec chu-
sta a tyfi obwiezać zamazawszy gliną/ albo
iednak zliniwszy skorkę z zerznionego wierz-
chu z pniaka: obsadzić pniak albo obuć spo-
łem z latorosli aby tam woda nie zachodzi-
ła/ a ten obyczaj szczepienia pożyteczny jest
y doświadczony tak przy ziemi iako y w gó-
re lub na galesiach drzewa podroślego.
¶ Każde też szczepienie które bywa w roz-
darti pniak może być na końcu Łuthego
F ij przez

przez wszytek Marzec y też Kwietnia by
 tylko latorostka pałowa płodnego nie mia-
 ła/ a nalepiey jest rzażać latorostli niż sie
 pąłowie odmie ku wypuszczeniu y chować
 ie w świeżey ziemi dlużo tylko wierzchołkow
 ich nie zafirmować/ Może też być y w Stycz-
 niu szejepienie ale rozgrzawszy ożniem mier-
 nym pniaka y rosczki/ tak nż by sie nieczło za-
 grzał/ wśaloż napewniejsze bywa szejepienie
 w then czas gdy sół w drzewie nasthawa/
 miazga sie poczynna/ a pączki też iuz sie ma-
 10 g ku wypukaniu. Jam też doświadczył szej-
 epienia y w Syrpniu z latorostli które onego
 latha iuz były dożrzały a przijęły sie/ wśa-
 łoż takowe szejepienie ma być albo w ziemi
 albo nisko przy ziemi/ aby szejep osypianim zie-
 mie od garaczosci słoneczney był obronion/
 albo iednak garnieć durawy na szejep za wie-
 sie aby gi przikrili y chłód iemu czynił a tym
 też obyczajem może y wyższemu szejepowi
 20 posłuszować. **C** Piśe też Barro nż takó-
 we szejepienie może być weżniwa y kiedy na
 gorach a zwłaszcza w drzewie szowym i a-
 łoż ożnym sypz y napisemy gdy o drzewie
 si owym będzie powieść/ Może też przerze-
 czone szejepienie być tak w ziemi iako y przy
 ziemi/ albo trochę wyszey/ y owym niskie szej-
 epienie bez wątpienia lepsze jest y pożytecz-
 niejsze ku owocowi niż wysokie na kłobom
 folwie mieszczu/ Bowiem tam tak drzewo
 30 iako y skora od ziemi ma dostatek wilgosci
 która słońce wywodzi ku gorze/ a zwłaszcza
 drobnym szejepom niskie zrzazowanie bar-
 30 zo przysłuży/ Bowiem gdy pniak będzie sze-
 dni lepszy gi wyszey szejepić gdzie by skora
 gładka była a nie skrabowata gdiż taki przy
 ziemi szejepiony nie richło sie imnie rodzić/
 wśaloż wżdy niskim szejepieniem drzewo
 płonne a lesne lepszy sie odmienia y owoc
 dawa smaczniejszy. **C** Gdy by lepał by
 40 to drzewo iuz wielkie kłobore by chciał szej-
 epać odmienić/ nalepiey jest gązki obfika-
 wszy a na gładkich miejscach wstawiać la-
 torostli y kłobowiek by chciał/ Byłoby lepał
 drzewo i tak stare yż by skora nanim była
 skrabowata a chropawa/ tedi sziawszy ono
 dać pniowi stać rok albo dwa aż z siebie wy-
 pusi gązki świeże/ między ktorými obraw-
 50 szy aodne ku szejepieniu ile potrzeba/ drugie ob-
 sikać przecż aby rośnieniu drugim nie sło-

dzily/ a tak wnie możesz szejepić a drzewo sta-
 re odnowić tymże kłobowcem. **C** Zręci
 obyczay szejepienia Palladius zowie Em-
 plastrowanie które tak naucza działać/ y pa-
 10 trzawszy na gązi gładkiej a świeżej pło-
 nego drzewa pączek że skory wyrastaici ko-
 ri by chciał pusić sie/ tedi one skore okroić
 ośło pączka naciżzi rog/ zewszech stron na
 dwa paleca syroko/ potim w drzewie w któ-
 10 re by chciał szejepić wyrżnąć też na godnym
 miejscu gdzie by też pączek także wyrastał
 tak wiele skory iako jest wielkość oney skory
 pierwej okroić/ tamże wygawszy one skorkę
 spączkiem bacznie wykreioną aby gruntu
 pączka nie naruszył/ wstaw ią w drzewo
 na miejsce skores nagotował/ wślawwszy
 a przysposowawszy dobrze obwaruy gling y
 obwiązaniem tak iakoby pączka nie zakrę-
 20 ni naruszył/ ale wnim bądź baczny aby pą-
 czek wstawiony prawie sie przikrasił ku miej-
 20 czu onego wyiętego/ ktorému będzie lepszy
 jeśli rany one zalepił woskiem albo czym
 lipkim aby tam wilgość nie wychadzała ale
 sie zachowała ku przjęciu skory/ Gązi też
 wierzchnie trzeba obsieć by snadż ona ma-
 cza chęć własne a niepożyteczne syny ży-
 wie/ onego dla pożytku przy sadzonego nie
 opuszcza iemu maso pokarmu dawaic/ Po-
 30 tim po dwudziestu dni albo trochę daley gdi
 odwigzesh naidzieł tam iako on inś^o rodza-
 iu pączek stał sie członkiem drzewa cudzo^o/ a
 takowe szejepienie na snadniej bywa kłob-
 30 eza Eżirweza/ Aczkolwie może być raniey
 lubo późniey gdy by iedno pączki kłemu go-
 dne były wpatrzone. **C** Eżwarti obyczay
 szejepienia ktori zowią skutowanie albo spun-
 40 towanie jest temu dopiro przerzeczonemu
 też podobny/ ktorogo taka sprawa ma być/
 wyrżnawszy z gązi młodey drzewa dobre
 go stuczkę świeżą także z pączkiem w pos-
 40 rzodku/ iako wielki palecz dluży/ wstaw ią
 też w gązki świeżę drzewa które chce szej-
 epić/ weżyniwszy miejsce kłemu/ ale obłup skor-
 40 kę na stuczkę na ten stronie kłobora tam ma
 być wstawiona z wierzchu tylko nie ruszając/
 a niedbaj o to trafili sie pączek na miejscu
 50 onym w ktoru chce wstawić one stuczkę/ by
 tylko był na spunciku/ a w spuncu nie barzo
 gwałtem dla poruszenia skory tylko nż by sie
 50 dobrze trzymało bez obwiązania/ pewna jest
 50 rżecż

rzecz yż sie przijmie/ wsakoż theż potrzeba
wierzchnie galezi obciąć y też ofoliczne aby
nie było przekazanie onemu wstawieniu dla
odeymowania wilgoty y żywności iego/ a be
dzie temu pomoc niemala gdy by skora tak
była przirzmiona z wirzchu iakoby ku spod-
niem dobrze przistala y przistosowała sie/ ta-
kież y drewno ku drewnu/ takież obmazać gli-
na one spary abo y wspanek spuntch/ pączek
tłko wypuszczając wolno y obwinąć iako sku-
śa aby glina nie opadała. ¶ Takowe seje-
pienie dobrze bywa Marza gdy sie już sko-
ra począyna linie/ Takież może Kwietnia y
też maią gdy by kto galezi wezczas obrzaza-
ne w ziemi świeżo zachował aby niepuszcily
Dostwiadczone też tego y kriegyca Eziw-
cza także y ku kończu Lipca/ kiedy mały
spuntch wygiawszy z młodey galezi z pącz-
kiem wspanutowan będzie w inzego drzewa
galezi teży wielkości to jest iedney miary/
Choć wstawi na miejsce pączka abo nie/
wspanko za iedno by tylko drzew prziszedł do
drzenia y przijmuie sie okrom żadnego ob-
wieszowania. Wszakoz ten obyczay sejepie-
nia iako y Emplastrowanie nawieczey słu-
ży drzewu ktore ma sok chłusty abo miazę
chłustą w skorze/ iako jest drzewo figowe oli-
wne y kastanowe/ Może też spuntch domo-
wego drzewa z pączkiem być wstawion w
galezi iemu równą tylko wykroiwszy mu
miejsce/ a nie obrzinać wirzchu oney ga-
lezi tylko prziwiezać nię aże sie przijmie
bowiem wszelka galezi skora ma wirzch/
wiecey wsię soku ciągnie niżli obcięta/ a
tym obyczaiem y wiecy też spuntchów z
pączkami może wstawiać w iedną galezi
choć tegoż rodzaju lubo inzego iedno dobrze
obwarować dla złamania. ¶ Pięti o-
byczay sejepienia ktori bywa w wirzbe w i-
winie abo w rościnie ma być tym obyczaiem/
prziciawszy kłoc ktoregośkolwiek drzewa z tich/
nawiercieć w nim małych durek na postro-
py od siebie/ potem natkać wnie latorosli til-
ko troche skorki na ich konczach z skrobaw-
y y zakopać w ziemi aby leżało na bok durki
dobrze zamażaw- ale tak yż by było wi-
dać wierzchy latorosli/ tedi po roku wykopa-
wszy ono wspankło rozdzielić abo rozsejpać
on kłoc między galezkami (tak yż by wżdy
przi każdej stucze było nieczto forzenia kło-

1 re sie puszcilo) y rozsądzić każdą latorosł z
swim pienkiem osobno/ Powiedal mi to ier-
den ktori tego doswiadczył sejepienia w kłoc
wirzbowy yż nawierciawszy dziurek aże do
drzenia małych/ natkał weni latorosł ier-
dnostaynych z skrobaw- troche skory abo
z rżaw- aby sie skora latorosli zrowna-
ła z skora kłocow- oblepił potym wostiem
dobrze latorosł każdą y zakopał kłoc w zie-
mie w podłuzi na czirzi palec głęboko w
ziemi wilgotney tak yż wżdy kłocza onego
niebyło nie widać tylko samych latorosli
wirzchy nad ziemią stały/ tam gdy sie wspan-
ko przijelo wroł wykopał a rozciaw- kłoc
na stuki rozsądzał y przijelo sie dobrze wspan-
ko. ¶ Columella też piše drugi obyczay
sejepienia zwałscza wina w brzość abo w
wiaz/ Zwierciawszy gi berarkiem aże do drze-
nia nie prosto ale pochylo/ wytrząsnąc przec-
20 one trociny/ tamże przirzając galezi win-
ną lub macice według wielkości duru ktoru
by była od soku wilgotna/ czo by też miała
ieden abo dwa pączki na sobie/ y wstawić
ciasno w one dure a obwarować dobrze gli-
ną y mchem potym zakopać. Tym oby-
czaiem/ powiada/ może wino wiezem roz-
mnożyć/ a the dwa obyczaje sejepienia na-
mienione mogą być na ostathu Luth-
go przez wspanek Marzec y na przodku
Kwietnia gdy nowy sok już sie rozpucza
po skorze zagrzany moczą ciepłą słoneczną
go. ¶ Jeszcze drugiego obyczaju sejepie-
nia naucza Varro o ktorim powiada yż
za iego czasu jest wynalezion/ Tak ma być
sprawowan/ Gdy by dwie drzewie stały bli-
żu sobie a chciałby iedno w drugie przese-
pić tedi prziciągając wierzch galezi abo la-
torosli iednego ku drugiemu tedi nagotowa-
wszy pnia/ lub galezi zerznaw- temu w
40 ktore masz sejepić/ za koniec teży wierzch o-
ney latorosli iako ku sejepieniu służyć/ po-
tem gdy wsadzisz on koniec obwaruy dobrze
obwiązaw- iako ma być a day tak stać o-
nemu obładowi aże sie przijmie/ iedno wżdy
tak przipraw aby ona galezi w sejepona
miała sie ku prostosci odepnia/ a gdy oba-
czyś drugiego roku yż sie już przijmie tedi
rozerzni on obład a napraw aby prosto seje-
stał iako ma być/ wżdy potym owocz dła-
50 wny. ¶ Tych obyczajow sejepienia
F iii może

może każdy obaczyć iż aczkolwiek seje piecy sie przyjmie gdy bywa seje piecie drzewa w pniał iemu podobny wpafoż też y różne drzewa częstokroć sie porównawia y przyjmia a sąg pochodzą dżiwne a rozmaite owoce iakoż tego doznawia oni kto rzi sie wihym cżwiczą y obierają.

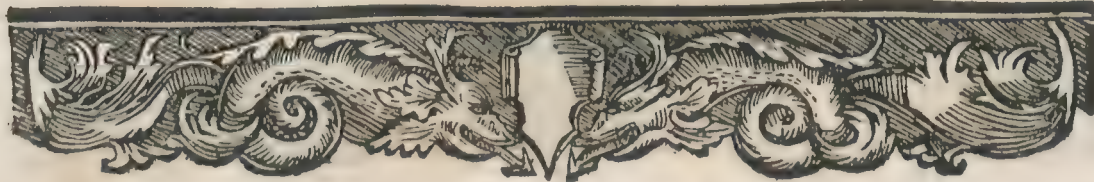

O przyczynach drobnosci
y też ciepłosci owoczu drzew lesnych i także
o przyczynie ktora je może odmienić a w swoi
ście abo domowe obrocić.

Aczczy wyższy wypisanych wie-
my dobrze iż drzewa lesne folga-
ją y cierniste/ ktore cheż miewają
chropawa/ liście drobne a owoc
też drobny ale gęsti/ suższy y ciępczyszy niż o-
wocz domowych drzew/ a nie jest wżępie-
nie iż to wśhytko przidawa sie drzewom z
ich pokarmu ktory bierzą z ziemi/ abo wjem
wśhelkie drzewo bywa odmieniono w sposo-
bie swym y w rozność owoczu według po-
karmowey wilgoty/ ktora bywa naprawio-
na dobrą sprawą ziemi. **O**strość też
ciernista niskąd nie pochodzi iedno z o-
strości wilgothnego pokarmu drzew ktora za-
wsze ciągnie sie na wierzch od dżenia/ y
kończą sie w ostrości/ Takowe drzewo może

1 być odmieniono gdy mu doda dostatek po-
karmu wilgothnego a tłuścigo/ ktory nie
dopuszcza sie ostrzyć ciepłu w nim prirodzo-
nemu/ ale rozwarza ie/ Nie dopuszcza też
suchosci ziemney zgromadzać sie w kupa-
le ię rozwodnia aby sie rozpliwala po ży-
łach y po członkach drzewa. **T**akież
też obkwiłość przerzeczoney wilgoty rozply-
wa ię: dziek sie na wierzchu częsci y czyni
10 wierzchu liście abo y owoce na drzewie domo-
wym/ ale iż wilgothność drzew lesnych iest
bardzo subtilna a rzadka dla niedostatku ich
żywności/ zaśie domowych drzew takowa
wilgothność iest gęsta lipka na wzraz slegmy
a to dla dostatku nagnoienia. Wśhelka też
rzecz rzadka a subtilna lathwie może być
od ciepła rozntiesiona y na wiele części roz-
dzielona/ Przeto owoce lesny drobniejszy by-
wa y gęstszy na drzewie a nie tak częrwiony
20 ale zdrowy pospolicie y długo trwający/ bo-
wiem subtilna wilgothność nie lathwie sie za-
technie/ y też porę ich abo żyłki ktorimi są
drzewa w owoc pochodzą nie tak lathwie sie
zathyfaia/ a zwłaszcza gdy wterze wilgoth-
ności zachowawa sie ciepłosc onemu drze-
wu wrodzona iako wewłasnym mieszcżu.
Ale zbytnia wilgość ktora iest gęsta a
lipka/ mięższ sie też zchodzą na iedno miest-
ce/ a trudna iest ku strawieniu abo ku wy-
30 tribowaniu/ gdyż ciepłosc wniocy nie iest tak
ostra y mocna przeto żniocy bywa owoc
wielki/ wpafoż nie tak gęsti iako z subtilney
wilgoci y też z ciepła ostrego. **T**o też cie-
pło niedostateczne dopuszcza sie zamylać y
zamykać porom abo żyłam w drzewie przeto
w ich owoczu dla zatechnienia wilgoci za-
lagaia sie robaci/ y wiele owoczu opada niż
sie dostogi/ Ale soki abo zawilosci ktore sie
40 czynią na mieszcżu seje piecia: the są w kto-
rych sie zastanawiaiąci sok tribuie dobrze/
ten wite wchodzą w owoc y naprawia gi
prziodząc ku smaku wdzięcznemu/ a tak
seje piecie iest przyczyna odmiany y też ofro-
cenia plonności lesney. **T**akież one rze-
czy ogrodne ktore znasienia pochodzą y też
nać maia/ bierzą odmienność y naprawie-
nie przez samo sprawowanie ziemi/ sąg
one bierzą pokarm y żywność dobrą/ tak iż
ich smak y wilkość nie bywa tak barzo gorz-
50 ka abo ciępkla iako zioł polnych/ y bywa ię
miesz

miejszyszy postaci y nie tak ostre iako pol-
ne to/sie wstynko dziecie dla przyczyny prze-
rzeczoney/ Bowiem subtilnosć skory y glad-
kosć ziół ogrodnych bez wstypienia pocho-
dzi z dostatkfu y z dobroci ich żywności/ko-
ra bywa z dobrogo sprawiania ziemi.

C O miejscach które są go-¹⁰

dne albo niegodne ku mnożeniu szczepia
albo y ziela.

Gdy miejsce bardzo pomaga ku
zachowaniu rzeczy namim będą-
cey/ przeto drzewa y wszelkie rze-
czy z ziemi rosnące nie tylko po-
trzebują materii z której rosną y bierzą
pomnożenie/ale też potrzebują miejsca go-
dnego ku swemu zachowaniu/ Bowiem ma-
teria ma się na wzrzą matki/ a miejsce
ma się iako ociecz/ a iako matka bierze płod
y rozmnożenie z męza lub z sameża/ także y
niepłodność z sameża niepłodnego choć by
tęż sama płodna była/ tak y ziemia bie-
rze przelazę ku płodności z skłonności miej-
sca/ Bowiem wysuża wilgoć włożenie-
mą w każdy rzecz rosnący/ Jest tego znał-
pewny yż ziemia skłona albo iednak z solą
zmieszana: czyni ziemię płonną/ Zatemż zie-
mia na której śnieg ustawicznie leży albo

1 bardzo długo: nie jest godna aby się nanie-
szczyły albo ziola kochały/ Bowiem tego do-
znawamy yż śnieg nie ma w sobie żadnej
mierności a to dla zymna zbytniego które
w nim jest mocne y wmarzające.

C Wszakż słysza tu wiedząc yż gdy miejsc-
e niektóre albo ziemia jest sama w sobie
mierna/ a gdy ziemi będzie śniegiem częst-
o przikryta/ by też y przez czas zymny/ taka sta-
wa się bardzo płodną/ a to dla trzech przyczyn
Pierwsza jest ta/ yż rodząca się siła która z zie-
mi wychodzi na wierzch: zasie widać się
w niej od śniegu gdy naniey leży/ a przikrywa-
jąc siska ją z wierzchu.

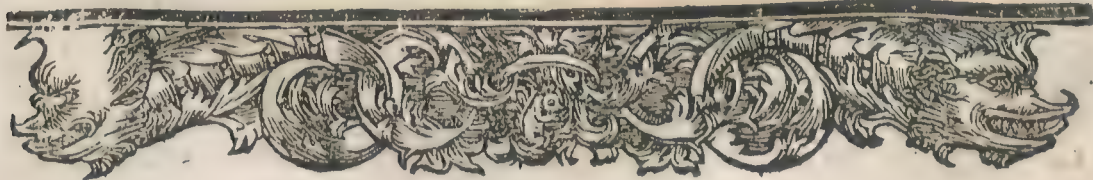
C Druga przyczyna yż ciepłota ziemi wrodzona gdy od
zymna wierzchniego będzie w ziemi wpo-
dżona/ dodawa słupnej żywności wilgoć-
ney a ciepłoty ku rodzeniu rzeczy rosnących/
która więc zniemagła na wierzchu ziemi wy-
chodząca: wlewa moc rodzącości wstawia-
nej wsiadkim rzeczom.

C Trzecia przyczyna yż śnieg mocą zymną swego ko-
nim ziemi ogarnia a siska/ zadzierza w niej si-
lone która jest początek istoty wsiadkiego
rodzenia aby nie wywietrzała. Zatemż za-
siska wierzch ziemi aby ona nie wypuszcza-
ła siebie pary zebranej/ która potym rozcho-
dząc się czasu swego powierzchu ziemi w-
chodzi włożenie dawać iemu żywność/

30 płodność/ y sprawowanie materii skorej
pochodzą z dźbła albo rozgi rzeczy rosnących

C A iakosmy powiedzieli yż gdzie śnieg
ustawno leży/ tam też musy być zymno usta-
wicznie/ przeto miejsce takowe nie godzi się
ku mnożeniu szczepow ani też ziół/ tym też
obyczajem na skloniach y suchych miej-
scach nie mogą się kochać/ a to yż w miej-
scach tych nie ma żadnej mierności/ Bowi-
em skłona miejsca ma w sobie suchość

40 zbytnią której zawsze zymność nasładowie
gdyż tam ciepło niemoże wziąć siły dla nie-
dostatkfu wilgoci w której się ciepło zachow-
ywa y w niej się kocha z wstępując w mi-
erney/ aczby też na miejscu namienionym
była nieśka ciepłota tedi ona wierzch be-
dzie sparzająca y przysusująca: niżli za-
grzewająca/ która nie ostawa się tam ale
w neth wynika zostawiać po sobie zymno
y zmorzenie rzeczy które by się tam musy
50 rodzić. **C** Znamie tego jest yż ziemi ta-
F iij kowe

łowe słońce pospolicie się z suchaia y scis-
 skaia padaiać się dla suchosci a zimna/gdzie
 stradaia wilgothy a ciepła kłhore buinosć
 y puchnosć czyni a iako by podnosy ziemię
 w której jest. Przeto ziemia słodka która ma
 dostatek ciepła rozpuszczaiaćcego ywilgothy
 wynikaiaćcy częstokroć na sobie niema y
 podnosy pagórki albo y góry czasem/ Gdyż
 słońciamy pospolicie niskie bywaia y pado-
 ly niemaia. ¶ A tak na miejscach mier-
 nych gdzie jest słusna materia szczepom albo
 ziołom tam się też one namiecy kochaia/
 Bowiem na takich jest wilgothnosć wodny
 słodkiej dobrze przytribowana/ która z gło-
 bosci miejscza miernego ciepłosć wywo-
 dzi na wierzchu/ a tak się od ciepła wierz-
 chniego tribuie/ potim idzie ku żywnosci rze-
 czam rościacim/ Bowiem ciepło mierne a
 nie przypalaiaćce czyni tribowanie wszelkiej
 wilgotnosci/ Ale yż na takich miejscach
 bywa ciepła dostatek/ ile dla cieplosci ich ze
 wnętrzney iako też dla zagrzewania pro-
 mieni słońecznych kłhore się tam dzieie od
 nieiake^o wzrażania tych promieni/ a tak cie-
 płosć miejscza lub ziemię ma się iakoby na-
 czynie/ a ciepłosć słońeczna ma się iako ten
 kto sprawnie niecz y ożywa a stich że cho-
 przyczyn bywa tham ystawićne mnożenie
 rzeczy rościacych. ¶ Takie y powietrze
 mieści się tam z wilgothą miejscza onego/
 które też wiele pomaga ku wywiedzeniu wz-
 gore wilgothy z ziemi y ku wchodzeniu ich
 w ciała rzeczy rościacych aby tak mnożenie
 brały. ¶ Góry też na takich będące
 yż wnąz pospolicie bywaia puste/ albo ma-
 ia w sobie kluchci y też iamy wielkie pełne
 par y wilgoty/ która więc ciągnie się y wy-
 chodzi na wierzchu ku żywnosci szczepom lub
 ziołom/ iakoż tho widamy yż gdy dół ma
 być tedy góry pirwen przedym kłrzą się dla
 par y wilgoty z nich pochodzący/ a poma-
 ga też ktemu ciepłosć promieni słońecznych
 które się barzo odrazaia od gornych boków
 położystich przeciwno słońcu. Przeto tam
 przedko się lutruie y tribuie wilgotnosć wszel-
 ka/ a zwłaszcza gdy bywa słońce w pośdnie
 yprzeimie promienim wżgore bijac.

¶ Dla teyż przyczyny owoce y zboża wszel-
 kie rychley y lepiey dostawaia się y dozrewa-
 ia na gorach zwłaszcza gdzie śnieg zimie by

1 wa/ abowiem wilgothnosć ona kłhorey się
 wierzchy gorne napoia/ ystawnno zchadza
 ku dołu dla pochodzistosci gory/ a tak to czo-
 icy na wierzchu zostawa czyscie się tribuie
 a trawi/ abowiem ciepłosć rychley zmoże wil-
 gothnosć gdzie zbryłku ich niema/ a zaśie
 na wierzchu nie może być zbryłnia suchosć
 abowiem wilgotha która jest w pustyniach
 wnętrznych ystawnno wychadza na wierzch
 10 Takie góry wysoke bywaia częstokroć od-
 wilzone dla przeznaczania deszczow y rosy
 która częsciey na gorach bywa. ¶ Stąd
 też iawna jest przyczyna czemu na położys-
 tosci gory ku wierzchowi kocha się wino sma-
 czne y dobrej wonicy/ także y wszystkie zio-
 ła y też korzenie barzich woniaiące a nieia-
 ko suche bywaia/ gdyż zaśie na dole rych-
 go: wina y wszelkie owoce bywaia wilgoth-
 niey y nie tak smaczne/ także y drzewa ro-
 20 śta grubsze y mieści a to dla zbryłku wilgoty
 która ystawnno z wierzchu ku dołu ciągnie się
 a z spływa. ¶ Drugie ikeż miejsce tak
 gorne iako y wrowni/ wiecznie bywaia nie-
 płodne/ a the płoninami albo słońciawami
 zowia/ bowiem takowe słońce a piaszczyste by-
 waia tak yż w nich suchosć przewysza y wy-
 susa wszelkie wilgothę/ Piasel też na takich
 30 miejscach yż bywa barzo rzadki a
 miałki iako popioł/ tak yż iedna część drugiey
 się nie trzyma/ przeto żadna wilgothnosć nie
 może się w nim zachować gdy wnętrz ię wy-
 ciągnie ciepło słońeczne/ a tak drzewie za-
 ne ani dziele nic może się tam zachować/ Chyba
 tych które są barzo młde albo drobne iako jest
 saxifraga ziele/ to jest kamikamię/ albo tra-
 wa mała/ abowiem gdzie ziemia jest piaszcz-
 40 ą a nie zległa ale siłka dla spalania iako
 popioł/ niepodobno aby się tam wilgotnosć
 miała zastanowić/ bowiem wnet wynisnie
 wżgore albo na dół wsiąknie/ tak yż nie na
 wierzchu nie zostanie szczego by miała być
 materia rzeczam rościacim/ Ale błotho albo
 wilgothnosć lipka y subtilna niemaiać wso-
 bie zbryłnicy grubosci ziemney/ rychley da-
 wa wszelkie y rozmnożenie wszelkiemu drze-
 50 wu które niema owoc śniedny/ Przeto też
 drzewo lub ziele które rości na twardey o-
 poce/ dla niedostatkku takowey wilgothy ry-
 chlo wsięka y niedługo trwa/ bowiem wszel-
 ka rzecz rościąca potrzebuie ziemię/ wody/
 y ciepłego

y ciepłego powietrza / czego rzadko miewaia
dostatek rzeczy na opośach rosnące. **C** Jesce
druga ma być bacznosc o miejsce sezeptenia
abo sadzenia / aby ono było prawie przeciw
promieniowi słonecznemu / a nawieczu ku
południu abo ku wschodowi słoneca nicma
igie żadney zasłony abo cieni škodliwej. **B**o
wiem tam richley będzie wszelka rzecz roś
y mnożyć się gdiż promień słoneczny wprze
micy y prosciej bije takżeż dłużey oświecza
takowe miejsca a tak możniemy tam wilgot
nosć wyprowadzić tribuigę ię lepiey / niż gdy by
takowe miejsce było ku zapadui abo ku pół
noci / gdiż słonce richley odchodzi od tych
stron nie długo ich oświeczaię / przeto tam
żadny rodzaj nie dobru bywa / y owśe wszel
kie miejsce tak górne iako y równe gdi iedno
będzie ku wschodowi słoneca abo ku południu
odtworzy się a bez iakiey zasłony / z przyrode
nia bywa rodza iniejsze thak ku zieli iako y
płonkam. **C** Wszakż gdy by tam była
stoięca woda iaka gruba y zimna z której
by często furzawy zimne pochodziły / takowa
zimnoscia swę ziemię sciska y powietrze
zimne czyni / przeto niemoże tam żadna rzecz
rosnąć / przidż ku prawey dostatości ani ku
wielkości. **C** Takież suchosc ktorą się
nie iako zachowawa y przypadku na niektó
rych miejscach / czyni też przenagabanie po
mnożenia rzeczy tam rosnącym / a thodla
nie dostatkui żywności wilgotnocy. **B**owie
ciepło przyrodzone tham się rozchadza po
wierzechu miejsca takowego wysyluac y pa
lże nanim / a tak zatiskaie wsiythie porę y
też oddech y ziemne tak iako bywaiaż zaskła
ne wsiemi twardey a spieckey / przeto aczby
też tam była woda iaka škłorey by mogła
być żywność onym ziołom lub drzewom /
takowa dla zaskłania ziemi nie może ich
dochodzić a tak one też niemoga mieć wzro
stu dostatecznego wsiwy wielkości dla niedo
statkui pożywienia.

Zemla jest ieden żywioł ze czterech / własny a żywiołowi wsiyth
kim rzeczom rosnącym. **Z**a też ba
dąc wposród ku prawie / sprziro
dzenia jest stoięca y spokojna / y owśem gdi
iey niektóra część bywa poruszona abo pod
nieszona / ięgnie zaśie ku dołu a ku górze /
kowi przyrodzenia. **J**est też ziemia zimna y
sucha z natury swę / wszakż z przypadko
ści a z przytężeń bierze od miane od rzeczy
opiecz. **J**ey też istność a sposób dawa po
moc wsiythkim rzeczom z nię rosnącym ku tr
wałemu umocnieniu i ku wytworzeniu stal
tu. **K**to tedy chce poznać rodza y
ziemi (iako Palladius naucza) ma patrzeć
ktoraby nie była biała po wierzechu / abo na
ga / to jest : bez trawy / aby nke był sam pi
ry a chudy piasek bez przyimichania ziemier
aby też nie była sama szępra glina. **N**icma
też rola być kamienista barzo ani skała ani
bagnista lub oparzysta. **N**ie ma też być w
nizinach zaćmionych ani zadusnych / ale ma
być ziemia puchła : iaknierz czarna ktorą
by się z wierzechu trawa zaskryła a z lipt
scia glinną nie iako zmieszana była / baczyć
też ięstli thoczno nanię rodzi się nie roście
chropawe trzawy abo parshwe / ale gibkie a
miękkie od wilgoty sokowej. **A**le ię
inaczej ziemi potrzebuie zboż / inaczej za
siewin

O ziemi y o poznaniu
ięy pśodności y też pśonności.

sie winnicza. Przeto potrzeba wiedzieć iż taka ziemia z przyrodzenia jest zbożu y żytu wszelkiemu przywoita ktora dobrowolnie rodzi chleb/siowię/trawę miękką/łoniowię/rzepę/łopian/słaz/rzep wielgi/sirzałki/swinia weh/ścżaw/y inſe chwasty tym podobne/zwłaszcza te ziola ktore sirofoſcia y tłuſtoſcia liſtu y glabia ſwego dobra ziemię buyną y rodząyną wſazują. Bowiem nie tak ma być wielkie dbanie o barwę ziemię albo poſtawę iako o tłuſtoſć/buynoſć a ſłodkoſć. Przeto tłuſta ziemia która ma być poznawana. Była ziemię suchej żmoczono na trochę wody ſłodkiej/ieſli ſie nie roſypie ale ſie ſpołem trzyma choć odwilżnie: znać iż jest tłuſta. Takieży wykopany doł albo grube małą/zaſie po chwili ią zaſip chęży ziemię ktora wykopal/ieſli ziemię żbedzie a wznie ſie ſie mogiła/znac w tym ziemię tłuſta/ieſli niedoſtanie jest ziemia ſłay chuda. Przy dzieł też zaſie w miarę tedi też ziemię mierney to znak ieſt. **E** Słodką a nie ſłona ziemię tak poznaj/ wſypa wſy iey w garnet iaki nalej nanie wody a zmieſzay dobrze ieſli ziemia ſłona ieſt tedy też woda będzie ſłona gdy ſie podſtoł/ a która ſmakowaniną pobacię.

E Ziemia też ktora winniczom ſłuży tak może być poznana/gdy ieſt materien rzadkiej a nie ſpieckey/ieſli też naniey roſcie/pracie ſmagłe/gładkie y zielone/nie krzywe ani ſekowate/ni też ktoreby ſie zwieſzało/a żwła ſcżę gdzie by dobrowolnie wyraſtały leſne gruski albo ſliwy chocia inſe drzewa płodne ieſt tam pewny znak ziemię dobrej ku ſcżępieniu winnice albo ſadu. A to na krotce niechay teraz będzie doſć o miſcieżach winnicy ſłuſnych/ bowiem o tym ſkrzyż będzie powieſć gdy o ſprawie winnicy piſać będzie my. **E** Ale iż rodzaj ziemię rozmaity ieſt/ bowiem ſą ziemię niektore tłuſte drugie chude/rzadkie albo gaſte/ſuche y wilgotne/łamienne/ gorne/rowne/padoſowe/piaſciſte y też błotne/ takie mają być obierane według iakiey ktore naſienie potrzebuie/wſaſoż w poſpolitocſci mowiąc/na wſelką rzecz nalepſza ziemia ieſt tłuſta a puchlna/na ktorimże kołwie miſteżu będzie/ bowiem taka ſprawiania mniejſzego potrzebuie y roboty a pożytek wielki czyni/ wtore po niej mieſt

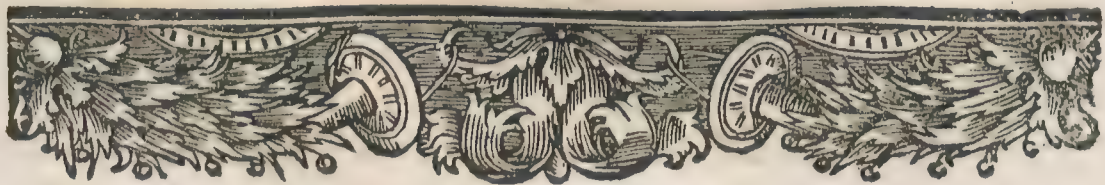
1 cze ma ziemia tłuſta a gaſta. Za theż acz kołwie praczą zadawa wittſę/wſaſoż ſie praczą oddawa. Ale ona ziemia nagoſza bywa: ktora ſucha y twarda. Chuda theż y zimna/takiey ſie wiarować iakoby iakiego zarażenia. **E** Ale role albo pola ſą rozmaite ku rozmaitym pożytkom przywoite. Jaſoż piſe Barro/ iż Caſho mądry rzymianin ziemię płodną na dzieńwie rodzątor rozdzielił/y między pożytkami też dzieńwie ſtopniow reżywił. Powiada iż napirwſi rodząy ziemię a nalepſzy ma być obieran winniczom gdzieby chciał mieć mnoſtwo wina dobrej y też trwałego. Wtorey gdzie może być ogród wilgotny. Trzeci gdzieby wierzba roſła. Czwarty gdzie oliwa. Piąty gdzie łąka. Szoste ieſt pole na ktorym żyto albo zboże bywa. Sioty gdzie las czterowy. Dſimy gdzie chroſt. Dziewiąty gdzie Dąbrowa. Acz kołwie niektorey dawaia pirwſe miſcie ziemi na ktorey łąki ſą/ bowiem takowa mniej nakładu y prace potrzebuie. Zaſie w winniczach praczą częſto ſie nie oddawa y pożytek nakładu nie wynoſi.

30 **E** O położeńiu pola ktore przysłuſza rolami dla ich płodnoſci.

Włose

Dłożenie ziemie według nauki Palladiusa/ gdzie chcesz mieć rolę płodną / nie ma być tak równa aby woda nie miała sciekać/ ani się zastanawiać/ nie ma też być tak bar-
 10 żo przykre żeby wsiłko z ziemie spływało a nie się wsiłosci nie zastanowiło/ nie ma też być tak barzo niskie aby miała wsiłka rola leżąc w padole tak żeby się na niej wsiłka mokrość zostawała/ ani gorzyska aby ich zbytnie wiatry nie szkodziły albo też gorzocść
Ale między tym wsiłkim miara jest na pożyteczniejszą która też ma być obierana/ to jest / aby pole było pochodziłe trochę ku dołowi/ albo gorze w posródku maigęz a po-
 20 sozysze boki ku dołu/ albo jednak w górze koryby wzdry nazbyt niski nie był/ a któremu gdzieby też żadny saduch nie był/ ale powie-
 trze jasne przewiewaigęce. Albo też iżby była góra któraby drugą miała wsiłką nad sobą/ czoby ią bronila od zbytniej nawala-
 30 nosci wiatrow tak iżby rola na gorze mniej była wolna za pomocą drugich. Mo-
 że też być rola na gorze przykrej gdzieby ie-
 dno były gaie y ziela wysokiego dosię.
Nad to gdyby chciał obierać rolę w kra-
 jnie zimney/ taka ma być bokiem położysza przeciw słońca wschodu/ albo ku południu/ tak iżby stich stron żadna zaskona szkodziła słońca oświeczaniu nie była/ iako góra albo
 40 to takowe dla czego by takowa rola zawsze zimna bywała. Zastie w krajnach barzo go-
 rących lepiej taką wybierać rolę która jest ku zapadu albo ku północy położysza dla w-
 chowania słończanego palenia/ bowiem ta-
 kowa zdrowsza będzie/ wdzieczniejsza y poży-
 50 teczniejsza. **N**ad to Barro naucza iż okrom tego czyny ięce są rzeczy po-
 stronne okrom ziemie: które mają być oba-
 czone przy wybieraniu rolę: dla których ona-
 stawa się żyzna albo też nie pożyteczna.
Pierwsza rzecz jest: aby ona ziemia nie mie-
 wała nagabania y niażdow postronnych
 60 nieprzyjaciół. Bowiem by też ziemia była
 narodżayniejsza: nie potim gdy nie przyjaciel
 szkodzi często. Wtore aby była blisko w sąsied-
 ztwie ziemia lub miasto takowe gdzieby ty
 mogł przedać czoby o ciebie nazbyt było.
A gdzieby też łatwie kupić mógł czegoś o
 70 ciebie w domu nie dostawało. Trzecie gdy
 by rola twoja albo folwark tak daleko był od

1 takowego miejsca skądby trudno mógł na-
 być albo dostać potrzeby w dom/ takowa ro-
 la jest nie pożyteczna. **E**żwarthe aby tam
 folwark twój był postanowion gdzieby był
 przyjazd łatwi y zchodzenie dróg rozmaitych
 którymi by mógł wsił wsiłmi albo też y so-
 20 dziami po wodzie/ aby się też dowiadować
 mógł rzeczy potrzebnych od ludzi przemi-
 iaigęcych. **J**est też rzecz barzo potrze-
 bna ku pożytkowi obaczyć iaki sposób maigę-
 role sąsiadow twych między którymi chcesz
 gospodarstwo postanowić. **B**owiem jeśli
 by sąsiad twój bliźu ciebie miał dąbrowe
 albo iaki las debowy: wiedz iż tam bliźu nie
 możesz ściepić lubo sadzić oliwnego drzewa
 30 **B**owiem y między drzewy naydzie przeciw-
 na nature tak iż iedno z drugim wespół się
 nie cirpi / y o wsił iedno od drugiego zda-
 się iakoby odchylać na inszą stronę / a tak
 granicza sąsiedska czyni też czasem niepo-
 40 dność dziedzin/ wsiłając w oliwie/ w winie
 y w niektórych rzeczach rościących.

O grodzey albo obronie win-
 nicz y ogrodow albo y rol iniszych.

Winnicz ogrodow albo y rol gro-
 50 dzie lub obrony rozmaicie bywa-
 ją. **B**owiem iedni je przepomni-
 e okopują/ drudzi psołmi z kola y
 z chrostu wplecionymi. Niektórzy zaśie os-
 60 dżają

dżaja tarnim albo jakim innym drzewini. **C** Kopycie rowem lub przekopem to bar-
 żo broni od przelazenia ludzkiego y też in-
 szych zwierząt drapieżnych/ także od prze-
 kazu wody ktoraby z innych pol zciekała
 mogła przeskadać/ a zwłaszcza jeśli brzegi
 tam będą wysokie na wzraz grobley. Pomo-
 cne też takowe przekopy winniczom/ ogro-
 dom y rolom wilgotnym/ tak iż z nich mo-
 że w takowe przekopy zciekać wszelka wilgot-
 ność wodna/ ktoraby na roley będąc zboże
 kaziła w kosiężewie albo w kszolcie odmienia-
 iąc. Takież y w winniczach czyniąc naga-
 banie trawieniu y trybowaniu wilgoty w
 jagodach/ iż się nie dostawaia y kwasne by-
 waia/ a tak przekopy lub rowy takowe ma-
 ją być działane male albo wielkie według
 iako woda sfodzająca mała bywa albo wiel-
 ga/ albo ile też trzeba obrony maley albo
 wielkiej od ludzi albo od zwierząt a nie-
 mot sfodliwych. Nasnadnicę też bywaia
 działane te przekopy lecie gdy woda wysch-
 nie w ziemi lub w rowiech/ ktoraby mogła
 temu to kopaniu przeszkodzić iako krieżca
 Sirpnia/ Września y Października/ gdy
 nawiecy ziemia wysuszona bywa.

C Nowe przekopy iako maia być czynio-
 ne każdy się tego może domyslić. Kosciąg-
 nawszy z stron obudwu snur iako ma być
 syroko naznaczyć. Potym jeśli będzie pia-
 sek tedy graczą kopaiąc/ kopatą wyrzucać/
 bedziech glina tedy motylą sfopawszy/ rylem
 wymiotać/ a brzegi z obu stron rylem albo
 kopatą dobrze vgladzić y vstoczyć/ potym
 może w głębią kopac iako się komu będzie
 zdało. **C** Stare też przekopy tak maia
 być wyprawiane/ wykopac motylą y wy-
 brać korzenie albo inne zawady w przekopie
 a bysoby zielsko tam albo chwast iaki to na
 drogę wyrzucić/ tamże brzegi naprawić y
 zrownac iako maia być przybijaiąc rylem
 iako pirwen bysło/ może też kopac iako ktho
 chce głębofo. **C** To też maś baczyć vż
 gdzie jest gliniata ziemia tã brzegi nie ma-
 ia być zwiesiste ale posłyszne/ aby snadź zie-
 mia rozepzasała nie wypadła na wiosne roz-
 plynawszy się/ kora więc przez czasa zime
 namoknie/ ale brzegi kamieniste albo też y z
 suchy a twardey ziemi nie tak richło się
 wala. **C** Grodza pſotowa z chrostu a

z fola tam ma miejsce gdzie jest chrostu ta-
 kiego dostatek/ zwłaszcza gdzieby osadzenie
 tarnia lub drzewia iakiego czyniło przelaz
 roscienia albo fochania zbożu ktoraby im by-
 ło osadżono. Takowe też pſoty rozmaite
 bywaią/ iedne proste natyłamſzy fola w zie-
 mie na dwie stopie od siebie albo na trzi we-
 dług dſugosci chrostu/ potym pleść między
 nie chrost w podſuski iakiego może być do-
 statek. **C** Drugi pſot bywa ſewity vgro-
 dſiwszy pſot tymże obceziem ale wysſy y
 mocniejszy/ potym obſawiać wſgore ſo-
 lim miſſym a wysokim z obudwu ſtron
 pſota tak iżby na wierſchu ieden ſoſ drugie
 go dotykał y na krzſz przedzielal/ tamże na
 wierſch naſtaſc tſarnia miſſio aby bronilo
 przelazow. Takowy pſot poſpolicie ma być
 okolo ſadow y tſeż ſolwarſow/ a zowg gi-
 20 dſzſebionym pſotem. **C** Jeſcſe pſot by-
 wa a ten namgleyſy gdy między dwa ſoſy
 rowno wſtawione żerdzi kſadg w podſuski
 iedne na drugg wiciami przemiezuiac/ a to
 gdzie chrostu nie ieſt doſtatek. **C** Jeſcſe
 bywa też druga obrona rolom albo ogro-
 dom z korzeniem ſadzac wſofo tſarnie ſwieże
 albo inſe przewſa ſolace/ tſym obceziem.
 Napirwen wykopac brodze okolo ogroda
 lub roley wſtope na głębi y na ſyrſz/ tam-
 30 że naſadzić tſarnia albo iakiſz pſonek z ingd
 wykopanych na piędzi albo na dwu od ſie-
 bie/ y ſaſie przyſtſic ong ziemg wykopang
 czynſcie zkruſſywyſy. Przytymże kopac row
 albo przekope ieſtliby ieſy byſa potrzeba a ſy-
 40 pać groblg wedle onych drzewel wſadzo-
 nych/ kora gdy ſie iuż z nimi zrowna lub tro-
 che wyſſey będzie/ moſeſ tam chceſli drugie
 go tſarnia choć pſonek na wierſch naſadzić/
 vcziniwſi takież brodze iako y pirwen/ a gdy
 ſie ono przyjmie y żroſcie/ będzie pſot wiecny
C Moſe też być ieſcſe inakſy pſot z tak-
 50 we ſadzenia drzew albo pſonek iakiſz/ wſa-
 ſzga okolo dworow albo ſolwarſow namoc
 y na trwaſoſc iako o tym w pirwiſich kſie-
 gach ſyrſey napisaſo. Tam gdzie ieſt po-
 wiadano o groblach y też obronach dworo-
 wych. **C** Gdzieſ ſluſa wiedzieć iż tak-
 wa grodza z tſarnia ieſt poſzyteczna tilko dla
 ſfod aby byſo takim pſotem zamknieſie y
 też obwarowanie ogroda. Wſaſoſz gdzieby
 był niedoſtatek drzew ku paleniu tedy wierſz-
 chnie osadze

chmie obsadzenie o którym tu namieniono ma być sadzone z drzew wietrzich kłosek rیحو rośły iako jest wierzbą / wierz / abo brzość y sliwy / które gdy się przyjmą: tedy trzeciego roku latorośli jednego drzewa z drugim / aby tak on płoć mierział / gdyby się jedna gałąź z drugą płoć zraszała. A tak / gdy się już mierzają: tedy zaś się może napraszczać / przywiezując gdzieby potrzeba: a gdzieby się coś skłasiło abo rość nie chciało tam in-
 10 się drzewa przysadzać. Gdy to wzrosnąć może z tego pożytek mieć zrebując ku swemu potrzebie zwłascz ku paleniu. A takowe ob-
 rebowanie może być w październiku krie-
 czu / choć w listopadzie / ale najlepiej w Lu-
 tym a w Marcu pości się pąkowie nie wy-
 puka. A taką sprawę ogrodu chocia obora
 zawziętą zamkniętą będzie / płoć też będzie
 mierział kłosek się tak w korzeniu iako
 w posrzedku y na wierzchu. **C** Wszak
 między tymi płoćkami y drzewy kłosek na-
 wierzchu takowe groble będą sadzone / mo-
 20 ga być zostawione opodal od siebie / nie kło-
 se wyżej kłosek owoc dawały / abo też z
 których by mogły być drwa abo ku budowa-
 niu czego / abo chocia na ogień / takie ma-
 być sadzone na posrzedku domu rzadko od sie-
 bie. Ale sadzenie ciernia / sliwy / abo rożcy pol-
 nej abo innych drzewek pchać / choć ma-
 być niż y a gęściej / bowiem z tych rzeczy nie
 30 trzeba się pożytku nadziwić / gdyż pożytecz-
 ne drzewa ma się wyżej y rzadziej sadzić.
 Jako jest iabłoń / sliwy domowe y gruski kło-
 se owoc dawać / abo topola / wierz / abo brzość
 y inśe drzewa kłosek sielaczno przyjmują /
 abo się zaś z korzenia puszczają / acz będą
 przycięte lubo czwartę / choć trzecię roku ob-
 rebowane. **C** A gdzie jest kraina ciepła a
 mierne / powietrze tam mogą być sadzone
 pomogranaty / pigwy y inśe drzewa pożyte-
 40 ne y rośkoszne kłosek się laczno przyjmują.
 Jeż gdzie będzie dwor lub obora w polu nie
 przy lesie tam napożyteczniejszy jest wierz
 abo brzość ku sadzeniu / bowiem on cieniem
 galezia y też listu syrońskiego czyni chłód ow-
 czom / wołom / y listie też z gałązkami mo-
 że być ich pokarmem także y bydłu inśemu
 płoć też podpięć / rożde też tego godzi się
 w płoć / a galezi na ogień y do pieca / y na
 wiele też inśego naczynia to drzewo jest po-
 50 żyteczne. **C** Jesliżby gdzie nie był do-

statel takowych drzew kłosek iako ciernia /
 glogu ostrężin / rożcy polnej abo tarnel / tedi
 mogą być z inąd prziniesione wykopawszy /
 ale musi korzenie dobrze zakręć y obwaro-
 wać gliną aby nie zeschły od słońca lub
 od wiatru. Abo iednak nasienie / abo kłosek
 takowych rzeczy zbierać / gdy się już dostawa-
 10 ją / y przesuwając je trochę na słońcu ro-
 siać abo rozsądzić w niekiedy przedgrodzie
 aby się tam rozkochały / aby więc przez rok
 abo trzeciego latka było ich dostatek ku roz-
 sadzeniu. **C** Palladius inaczey naucza
 także zbierać dostatek nasienia lubo kłosek
 nowe abo y innych rzeczy kłosek / potym
 obwalać nie iacie powrozy stare w mące
 rzadkiej z wodą okwapioną / także też w
 ono ciasto zgrzebi abo konopi starych na-
 mierać a powrozy w onym nasieniu ciernio-
 wym / rożanym / glogowym / ostrężinowym /
 20 abo iakiegożkolwiek drzewa kłosek obwalać
 tak iżby obelneły a zgrzebić obwinąć tro-
 che aby nie opadło / y zachować tak aż do
 wiosny. Gdy więc on czas przyjdzie tedi o-
 pać dwie brodzie na tym miejscu gdzieby
 chciał płoć mieć na trzy stopy od siebie a
 pułtę stopy w głąbi a tam zakopć pow-
 rozy abo liny / każdą w swej brodzie / iako
 długi chce płoć mieć / a przykryć ziemią
 30 miękko nie nasłaniając aby puchło było /
 także ośm do trzydziści dni wzmocnić ono cie-
 nie / któregoż latorośli młode będą potrze-
 bować podpo: nie iakich y pomocy aże we-
 mg moc / potym mogą być splatane za wierz-
 chy aby się zwichlały iako wyżej napisa-
 no. To jest Palladiuso: nauka. (ta ma być
Rzeczney wodzie obrona iak

K Jeżi częstokroć swą nawalną
 przedkością podrywa ią brzegi rol-
 ne abo ogrodne y czynią wielką
 szkodę wrywa ią ziemię. Cza-
 sem też gdy wzbierze / tedy ona ziemią w-
 rwaną miejsce niższe błisko będąc zamula-
 10 ją y przykrywa ią. A przeto gdzie się ziemia
 rwie trzeba za czasu wezwać mocne podpo-
 ry a zastopy z skał abo kamienia wielkiego
 przymieścić ią gnoiu / mirzwy y ziemi /
 tak iżby się ona zastona wyżej podniosła
 niżli brzegi. A ma takowa podpora lub za-
 stona być wielką y moczną według nagło-
 20 ci prądu oney rzeki. **C** Abo ma ią być
 30 **G** (wezynio

- 1) weżynione strzynie lubo fosse z chrostu wple-
cione / gdzie ma być pełno kamienia / a w
obu końcach maig być tam przyprowadzone
osoki którymi by się one strzynie lubo fosse
ziemie trzymały / aby tak ono było dobrze
ważno / o ziemie się też dobrze oparło z obu
dwu stron. **E** Gdzie zaś woda wple-
wa przykrywaigęz y zamulaigę pole / tak iż
często płody czyni zbożu zakrywaigęz ie pia-
10 ściem / tam musi być grobla dobra y wiel-
ga weżyniona która by wodę odpierała. Je-
śliżby się na którym miejscu grobla ona
łaziła albo mgła była / tam coś narichley
trzeba druga wedle niej podsypać pośi się
stara nie przerwie albo nie wzruszy / y ow-
siem ona stara ma być zagrodzona na nie-
kielko miejscach aby ludzie y bydło musilo
po nowey chodzić lub też y woźmi iezdzić
dla iey wiloczenia. A przystym iuż koniec
krigg wtorych.

Kriegi trzecie O sprawianiu pożytkow rolnych/ iako o zbożu y o inszych rzeczach ktore sie na rolach polnych rodzą.

B Kriegach wchorych dana jest nauka pospolita o sprawianiu rol polnych lubo ogrodowych. Ale w tych kriegach trzecich bedzie dawana osobliwa o pożytku nasienia y theż owocow na takowych rolach rosnących/ iako fu ktoremu ziemia służy/ albo iako też one siemiona mają być opatrzone. A naprzód powiem o gumniech y o boiowiskach/ potom o stodach y o schowaniu iako ktoremu nasieniu jest potrzebne y pożyteczne.

O gumniech y o boiowisku.

Bmmo nie ma być daleko od folwarku/ ale tuż na obojęzeczności/ tak dla rychłego do domu znośenia iako y dla ostrzeżenia panu abo wrze

dnikowi od zdradi/ lubo złodzieństwa sąsiadskiego. A Boiowisko (iako Palladius nau-
tza) ma być takie/ aby było położone gład-
ziem równym/ abo kamieniem z gory wyłopa-
nym. A gdzie tego dostatku nie masz: tedy
ma być pirwey dobrze wstoczone y wdepta-
ne nogami bydleciami polewaige wodą/ aby
się ziemia zleżała. Potym więc czo nalepien
porównać. A przy boiowisku ma theż być
miejsce jedno troche wyższe a gładkie iakoby
gora nie była/ abo pietro nie barzo wysokie
gdzie by zboże było kładzione/ ku ochłodze-
niu pirwey niżby miało być do gumna kła-
dzone/ abowiem takowe od wiatru ochłod-
zenie barzo pomaga ku trwałości zboża
na długie chowanie. **E** Ma też być przy
boiowisku sopa nie iaka abo jednaś stodola
blisko/ gdzie by więc mogło zboże być znośo-
ne.

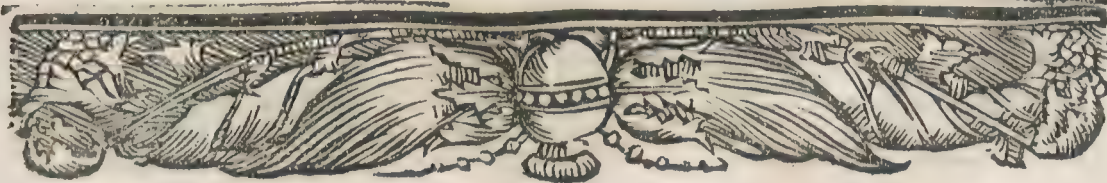

no czasu deszczu/choć też w polu przemio- 20
czone (a to masz rozumieć o boiowisku kło-
re nie pod przypieciami bywa / ale prosto mie-
dzy gumnem. Jako tego jest obyczaj w zie-
mi włoskiej) Wszakże wszelkie boiowisko
ma być nagorze niciakiej/abo wzdi tak spra-
wione iakobyie wiatr mógł przewiewać.
Ale nie ma być między sady abo winnicza-
mi. Bowiem gnoy y plewy iako pomagają
korzeniomu drzew/ tak zaśie wada gąsziu /
gdyż się od nich gąszie przitrzęsnione psuc 30
y prochnicie abo buchnicie.

O stodołach/ Spizarniach / abo o Szpiklerzach.

S Jednostka stodoł zawsze ma być
na gorze iakiej opodal od gno-
ju od stajen i od wszelkiego chwa-
stu/ tak iżby było tam miejsce su-
che/ zimne/ a wiatrom czasem odwozysze/
abo iednak/ gdzieby wiatry zawsze obwieja-
ły. **T**akież szpiklerze abo sady/ gdzie żyta
zsywa/ gdy będą zbudowane / tedy sciany
dobrze pomazować gliną z brudem abo fu-
sem oliwnym lub oleiowym zmieszanę/ prze-
mieszać suchego liścia oliwnego w mia-
sto plewy/ potem gdy ono przeschnie/ tam do-
piro zboże masz chować / bowiem ty rzeczy
są barzo przeciwne robaczyni / które się w
zbożu leży/ iako czyrwie/ pandrowie y myszy
abo y drugie rzeczy szkodliwe zbożu.

T Drugi też ludzie miesają liście koria-
drowe między zboże/ które cheją dlużej cho-
wać/ A to jest nauka Palladiusa. Wszak-
że to jest pospolita/ iż nie nie jest lepszego ku
długiemu zachowaniu zboża / iedno wynaj-
ść ie z stodoły dać mu przeschnąć na wie-
trze przez kilka dni/ potem ie chować. Co-
lumella lepał nie faże ruszać zboża/ zwłaszcza
cóż w brodach/ ku długiemu chowaniu/ aby
tam wiatr nie przewiewał/ bowiem powia-
da/ iż się tak richły zalega robaci w całym
brogu/ gdy się tam ich z wiatrem namiesza.
Ale gdy brogu nie rusza/ tedy acz się zwier-
chu zboże naruszy na pigdź nadaley / wtedy
wzdy głębiej czaso wsiłko zostanie iakoby
pod niciają skorą/ a będzie dlużej trwać. A
zwłaszcza wiatru z półdnia nawiecy trze-
ba się wiarować w każdym gumnie/ abo
składzie zboża. **T** Jeszcze też trzeba się
strzedz/ aby tło na które żyto iakie ma być
sypano ku chowaniu nie było miękkie abo
wilgotne/ ale ma być czyscie suche / twarde/
gładkie y wległe/ aby tak myślam nie było
miejsce ku zależeniu w durach naczynionych
Nad to jeszcze trzeba mieć bacznąosć/ aby ta-
kowe schowanie nie było na miejscu bar-
zo zimnym ani też barzo gorącym/ bowiem
oboia ta rzecz wszelkiemu żywciu barzo szko-
dzi/ trawicę y fażę w nim siłę iemu prziro-
dzą. **T** Niektórzy też czynią w ziemi 50
gruby

gruby albo lochy ku chowaniu zboża / tylko na bokach obścielają plewami od ziemi / a siłę tego aby tam wilgotność żadna nie dochodziła / ani wiatr nie obwiewał / iedno gdy wybieraia ku potrzebie. Bowiem gdzie wiatr nie dochodzi tam się nie żaliże pądrów / ani też czyrwo żadny. A tak psennicza zachowana może trwać do pięćdziesiąt lat A prosz do sta lat / iako Barro pisze.

O Psennicy.

Psennicza jest żyto każdemu znaiome / korey ziarno między innymi żythem albo zbożym / naturę człowieka jest nawiecy przywoite / gdyż czyni słuśne tuczenie ciała dla zgodney complexicy snim. C Spodosy ien rodzaia są rozmaite. Abowiem iedna jest reborocznia / albo iednak nowa / a ta barzo tuczy ciało człowiecze / y ta też ma być rola osiewana. Druga / która starpa bywa: ta nie tak dobrze tuczy człowieka / także i na nasienie nie służy / bowiem rzadko się obrodzi / albo iednak choro. A korey psennice ziarno jest podługowate / choć białe albo rumiane / by tylko na nim skórka była subtylna a samo wngtrz mączyste / tak iż się mały białośc wlaże rozgnioty / ie / takowa jest nalepsza. Ale korey ziarno jest okrągłe a miastze choć białe albo rumiane / takowa jest podleyśa / bowiem ciało z takiej nie bywa lipkie /

ani się ruśa wżgorz. Gdyż z piwocy bywa ciało lipkie / puchliwe y narastażo wiele. Acz folwie ono p. r. w. nie tak bywa sporo na miarę / iako to wtore iż to ma więcej w sobie miękości / przeto się plenniejszy zda / y ku mierzaniu sporze. C Ziarno też wśelkie co się rodzi na ziemi tłuśtej bywa też rdatniejszy / cięższy y tuczniejszy. Gdyż się przecinym obyczaiem ma ono ziarno które się na chudey ziemi rodzi. Zafiez które rośnie w ziemi albo w krainie ciepley / ciepleyszy natury bywa / zaś w zimney stronie: zimney też complexicy bywa / iako y w suchej ziemi: suchy się zboże rodzi / a w wilgotney: wilgotne. C Jest też iedna psennicza / która mięwa kłose gęste a kłostie / takową richiey męła żarazi / iż będzie w niej rdza albo smię / wiecy niż w oskistej / iako niektórzy powiada: iż wpałoz taka z forzenia barzicy się kręzi / y też więcej kłosa wypuszcza z iednego krzaka. Zafiez psennicza która jest oskista / y mięwa kł. się dlużej / a czyrwone y barzo miękiego ziarna / mało się kręzi y nie wiele kłosa mięwa. C Rodzi się też psennicza w każdej krainie świata / gdzie iedno ludzic mogą mieszkać. Acz folwie wżdy lepszy się tam kocha / gdzie jest mienność / powierza / to jest / ani barzo zimno: ani też barzo gorąco. C Potrzebuie też ziemi tłuśtej / acz nie aby miennoy / ziemi nie sfoney 30 Na glinie się kocha / albo na rdzynie miennoy wilgotney / bowiem ziemi barzo mokrej albo też piasku suchego nie rada lubi. Skonrze też oświeca: aże rada młwie / ale w cieplem się nie kocha bo iż barzo obraża / także na mokradlinach kłatowata bywa / albo się w owies wyradza. Ziarno też iey które na gorach się rodzi trwałsze bywa y lepsze / wpałoz na miarę nie sporo / gdyż na niżinach sporze bywa y ziemistpa. C Iey sianie w zimnych krainach ma być / od ostatka sierpnia aż przez wpsitel września. Zafiez w cieplech stronach na końcu Października aż przez Listopad. Ale w m. ernych krainach od ostatku września aż do końca października / tak ma być psennice rozsiewanie. C A na każdym miejscu naranicy ona ziemia ma być osiewana która jest podleyśa aby tak żyta wforzeny się przez zimę o brze. Kola zaś tłuśta y też bywa: pozdnicy ma być osiewana aby się zboża nie 50 Wiii wrsili

wysiliły przed zimą wyrastać w góry za ciepła gdyby rano były siane/abo też dla tego żeby tam nie wyrosł chwast nieiały kłosi wiec zboże zaduża. **C** Jeśli czasu siania ziemia lub rola będzie bardzo sucha: tam na sienie lepicy będzie leżało niżli w skrzyni/bo wlaśnie będzie potym iaka męgoć. Będzie iasie bardzo mokra na ten czas: tedy ziarna mrozem swym może ię wysuszyć. Abo też nie wadzi nasieniu jeśli woda ma kedy sciekanie z rolej/aby tak nasienie nie wymokło/ ale będzie ziemia mierna: tam nalepse sianie/bo iem na takiej wschodzi nasienie osmego dnia/abo trochę późnien.

C Rola ku psennici tak ma być sprawiana/ a to w suchych krainach/ żorawszy ię pilnie według obyczaju pirwey w pospolitosci wypisanego/ potym osiawszy znówu iasie porać abo radły/ lubo bronami skiby a grzły dobrze skruszyć aby się ziarno zakryło. A tym poraniem wtórnym brody dobrze wyprać/ tak podługne mase/ iako poprzeczne wielkie/ aby woda mogła być zawady iakiej sciekac ku dołu jeśli by potrzeba była. Abo iem jeśli woda będzie na roli stała w ten czas gdy ziarno już będzie iakoby młeczyste poczynając puszczać/ tedy wszystko wymoknąwszy popsuje się. **C** Potym w marcu abo kwietniu po zimie/ gdy już się włoży czterzy listki na zbożu/ tam psennica ma być wyplewiona od chwastu/ rekami chocia motyczkami/ abo iakim innym narzędziem. Ale Maia zboże już nie ma być ruszane/ bo iem tam już kwitnąc pocyna y przed osm dni okwitnie/ potym gdy kwiat opadnie: roście ziarno a dostawa się przez czterdzieści dni. To też powiada Palladius o Rzy o Trzmieniu y też o innym nasieniu także trzyma ię się tak rychło po kwitnieniu dostawa.

C Zimo psennieczne przy morzach także w ciepłych a w suchych krainach może być kłosem Ezyrweża/ a w miernych stronach Lipeża/ gdyż w zimnych późnien ię żyna. A czas żecia po tym poznać gdy się już pospolicie zboże zapala y bieleie/ tam już może począć psennice żać. **C** W ziemi francuskiej tam gdzie jest wielka równia/ bardzo przedo ożyna bez nakładu y prace ludzkiej/ tak ię to czo przez czasy miesiąc rozściele jednego dnia jednym

1 wosem późnie/ tym obyczajem. Bczynią wózek na dwu kółkach niskich na którym przy prawia szerokość dna z desek abo z tartic/ na bokach też deskami obwiesz/ tak bczynią yż przodek onego wózka z onymi deskami niższy będzie ku ziemi/ ażadek wyższy może być podnoścon według iako potrzeba włoży/ także na przodku/ a ku dołu mniejsza połowi cza deski będzie a w górze więcej. Tamże w dołu będą iakoby żeby grzebieniowe tak 10 gesto iakoby się kłosa nie wymknęły/ w tyle też onego wózka będą dwa dysle postronne nie wielkie/ między które zaprzęga wołu/ tak ię się czołem do wózku obróci/ y poganiaią go/ a on potoczy przed sobą wózek iakoby taki kłosem ziemię toczy na groble/ a tak one grzebienie przednie y żdźbła kłosi będą obrumaz/ słome tylko ię żdźbła zostawiając/ kłose też ono iedno drugie będzie w górze na wózek popychało. Takie taczając y iasie nawracając bardzo rychło późnie. Wszak 20 ma być wol powolny a poganiać też rostopny/ kłoby miał przodek z żebami pod nieść abo zniżać podług wysokości abo tężniskosci żyta. Ale takowe żecie nie może być tylko w równym polu a tam gdzie słomny nie potrzebuia. Potym ono kłose otargane będą godzinie abo trzy czasem też czasy dzień luszyc na słonezu a związawszy je chowaią 30 A gdy będzie chwila sucha: tedy je prosto nośią do stodoły abo pod iaką łopę w stogu/ tak ięby wiatr mógł przewiewać a deszcz nie przemacał/ gdzież leży tak długo ażę wszystko będzie zboże pożęto. Potym wiec ono zboże młoczą cepami ziarna wybijać abo kłami depeżąc/ wszak cepami lepśa młocba/ bo iem każde ziarno z plewy wypadnie ale kłami mniejsza pracza y rychley się kłose żetrze/ koniom też tam nie trzeba w ten 40 czas strawy omyslać gdy maia plewy przed sobą gotowe. Tamże ono wiec wyżeysze iac od plewy y od inzego ziarna nie pożytecznego. Potym ono żyto już tak sprawione czystie osuszywszy abo ochłodzwszy na boio wisłu/ chowaią do soku abo do spizarnie. A kto chce długo żyta zachować w ziarnie od skażenia/ trzeba pilnie opatrzyć aby się na łupie lub w gromadzie leżąc weszrodłu nie zagrzało od iakiego ciepła zewnętrznego. 50 Bo jeśli by się to przydało tedy je musi rozsiapać

rozsypane po ziemi cienko y przemieszać aby sie przechłodziło / albo iednak lepiej ie na wiatr wynaszać y przechłodziwszy zaśie chować. To też w każdego żyta ziarnie pospoli cie doswiadczona rzecz iest iż dłużey może trwać w swym kłosie niż goło zchowane / ofrom prośa które dłużey trwa wymłoczone niż w kłosciach leżące. Psennicza (iakoż to wypisuje Isaac philosoph) iest z przyrodzenia swego ciepła miernie y wilgotna / sukła iey abo otreba ciepła iest y sucha / j barzo czyszczenia / ale mało tuczy iey gryps.

¶ Gdy otrąb iey namoczy w ciepłej wodzie / zmieszawszy dobrze w wodzie / potim przece dziwszy wwarzyć iako żur / pożywanie takie go żuru odmięka pierś i a czysci płuca od zbytnich wilgosci flegmitych / a takowa woda z mlekiem zmieszana lepiej tuczy ciało.

Dobre y psenne warzone w wodzie przilawszy wina potim na emplastr rozmasawszy przyłożone ciepło na czyce niewieście gdi zaprąży / odmięka iey y mnoży mleko. Jsi dorus też doctor powiada iż psennicza mąka z miodem zmieszana frosi na twarzy goi. A od zaprżenia mleka v niewiaści barzo pomaga gdi ię wwarzywszy z winem a z smalcem abo z oliwą na pierś przikłada / wrzody też y bolączki inśe zbiera y odwarża / a także żył twarde y furczące sie odmięka y rością.

¶ Diascorides też powiada iż psennicza z solą siłuzona bolączki zbiera y odwarża. Wszakóż nowa psennicza y surowa mało tuczy człowieka / y owsem iest pokarm flegmity surowy a nadyma ię ci pobudza fruczenie y bolenie w bokach.

¶ Pieczona psennicza (to iest chleb z niej wycy tuczy / nie tak czyni wietrznosc abo odymanie żywota / y owsem sciska a wysusza / ale warzona czyni cieplosc y odymanie fruczenie w żywocie porusza a ku strawieniu barzo twarda / bowiem mnoży wilgotny grubey a lipki / wśakoż warzona psennicza gdy będzie dobrze strawiona w żołądku / tedy barzo tuczy ciało y posila członki / przeto nie wadzi ię iest ludziami cieple robiacim / abo mocnego przyrodzenia / ale chorim a subrotnym słodzi. ¶ Jednak psenniczne krupy z mlekiem warzone krew dobrą mnożą y dobrze tuczą / ale miernie pożywane. Bowiem gdi by kto czysto tego pożywał / czy

1 nię zatkanie wątroby / zatwardzenie słożomy / kamicę wmecherzu j w nrykach / a zwłaszcza v foga sę nryki gorące lub z przyrodzenia lubo też z przynody nieakiey zapalone. ¶ Kofacz też psenniczny / abo ciasto wśelkie zwłaszcza przasne iest rzecz lipka / nadyma ię / a / zatęka ię / y trudna ku strawieniu / przeto czyni zatkanie y bolenie wewnątrzu y w żyłach / a zwłaszcza smażone ciasto / abo też kofacz z mierzchu tylko przypieczy a od spodu / w posrzedku zaśie lipki a surowy / abo też podpfomyl pieczony barzo słodzi / przeto nie zdrowy iest tylko ludziami robotnym a dobrego żołądka / ale prożnującim y też rosfoknym czyni zatękanie / odymanie wiatry wnetrzne dla iego lipkosc.

¶ Chleb też psenny gdy bywa wielki nie może być prawie zdrowy / abowiem skoro ie go ię iest twarda y spieklą / przeto też mało tuczy / y owsem trudna iest ku strawieniu / a wilgotnosc wnetrzna wysusza y żołądek zapieka. Osrodka lepał w takim chlebie wielkim / bywa nie przepieklą dobrze dla swych miąsokosci / przeto też flegme mnoży ię iest rzecz lipka a krowata y odima ię. Ale w chlebie małym a drobnym / gdyż ogień przejmie wszystkie osrodki / przeto ię też barzo wysusza dla tego tak mało tuczy chyba za świeża / bowiem będzieci dawniejszy / iako od dwu dniu abo od trzech tedy brzuch zapieka y nierychło z niego wychadza / a im starszy tym niezdrowszy. ¶ A tak chleb świeży dni a mierney wielgosci skory ogień w piecu rowno przeymuie / świeży też ale wzdny nie ciepły / ten nalepszy iest. Bowiem chleb w ogniu gwałtownym pieczony / tedy skoro oboie miewa twardą barzo / dla przypieklosci a przypalenia / zaśie osrodka nie może sie dobrze przepiec / abowiem skory z mierzchu przedko zapiekle a zatwardzone nie dopuszcza wnetrz ogniewi przysc / a tak skory dla twardosci nie mogą dobrze tuczyć y owsem z nich sie mnoży krew sucha iakoby przyschła / żywotowi też czyni zapieczenie. Zasi osrodka ię będzie lipka a miąkka przeto też mnoży wilgosci lipkie y zatęka ię. Przeto będzieci richło wyiet z pieca / tedy sie nie dopieczę / a tak nie godzi sie iedno grubym ludziami a robotnikom. Jestli theż

40 50 dlugo będzie w piecu / zaśie przepieczę sie a

zeschnie/ a tak dla twardosci trudno sie mo-
ze strawić. Dla tego miernosc pieczona na
lepsza na to ktora powoli wyspiek chleb prze-
chadza y przeymuie. **E** także chleb w
pieczu pieczony lepszy iest niz iako inacey/ to
iest w garneczku albo w panwi smazony/ bo-
wiem ogien pieczowy zewszad przeymuie ie-
dnako/ ale miedzy doniczami albo y miedzy
inym naczynim pieczony gorzsy iest gdyz
tam ogien wiecey z iedney strony moze czy-
nić nizli z drugiey/ a tak iedne częśc przypali
druga zostawiony surową. Przeto takiego
chleba częste pozywanie/ acz nie zarazem
ale potym/ czyni boleści w bokach y darcie/
czasem też y puchnienie dla zatkania żył.

Eż to sprawa podpsomył y chleb mie-
dzy weglim pieczony/ abowiem z stron hnet
sie przypieczę a we środku surowe ciasto zo-
stanie/ także y w popiołu tam sie może wiele
przymieszać/ zwłaszcza gdzie będą drwa miel-
kie/ dla tego po takim chlebie bywa zatkanie
wątrob/ ciężkość y boleśnie członków. **A**
tak świeży chleb a dobrze przepiekl/ najlepszy
iest dla swey miernosci iz nie iest ani barzo
suchy ani też barzo lipki a wilgotny. Zeschly
też chleb barzo iz iest rzadki a lekki dla niedo-
statku y ostradania wilgoty/ przeto też wil-
gotność wysusza w cieple/ czyni pragnienie
y zapieczenie żywota. **A** chleb przesła-
nany/ średnie też okwaszony/ także skutnie-
wypieczony/ łatwie sie w żołądku trawi a
krw czystą mnoży w cieple. Przeto nazdrow-
szy iest ludzkiem spokojnym także y roztos-
nym/ ale robotnym a pracowitym nie po-
żyteczny iest gdyz on dla swey subtylnosci
hnet sie strawi y rozechodzi po członkach nie
czyniąc spytosci żadney ani napelnienia kio-
rego tacy ludzie potrzebują. **E** chleb le-
paki okwaszony a nie solony także nie prze-
piekl/ ten robotnikom naspoiszy/ albo y tym
ktorzy strawny żołądek mają/ abowiem ta-
ki magzności swą czyni żołądka napelnie-
nie. **E** chleb też barzo przekwaszony y
barzo osolony namniety nie tuczy ani dawa-
sił. **B**owiem moc solna wszystkie wilgość w
nim wysusza/ zaś kwas rozłącza spoienie
a twardość ciasta y czyni chleb na zbyt rzad-
ki a puchły/ dla tego w czynieniu chleba
ku zdrowiu we wszystkich sprawach okolo nie-
go ma być środek zachowan i miernosc we
wszystkim

E D Rzy.

Eż iest żyto też każdemu znajo-
me od ktorzego rżany chleb żoną
za w swym rodzaju żadnej ro-
ności nie ma ani rozdziału. **P**o-
wietrza też takiego potrzebuie iako y psimni-
cza/ aczkolwie zimniejszy może scirpieć ia-
kie iest w stronach polnocnych albo y miedzy
gorami gdzie richley sie też dostawa.

Na gorach korytańskich we włoszech
gdzie bywaig zimna wielkie tak sprawiąg
rola ku sianiu rżey aby icy zimno nie przes-
kodziło. **G**dzie przy gaini albo miedzy lasmi
tam kieżpeza maig albo czyrweza obrebu-
ia masę gaska/ ki z drzew/ potym w sierpniu
gdy już zeschnąg zsiękaig ie czo nadrobniety
iaktoty na proch. **E**nżę wiec proch rostrig
saig wshedy po roley żorancy/ a nanim sie-
ia rżę ktora tegoż roku cyscie obrodzi a bar-
zo plenno. **E** także ona rola leży spokojem do
lata albo do siedmi/ po ktorym czasie odna-
wiaig zasie sianie iako y pirwey. **A**le
gdzie lasow niemaig tam wyrwawsi chwast
nieiaig z korzenim/ też gi żębaig/ a gdy vs-
chnie tedy ai spala a popioł rostrigsaig po
roli potym sieig rżę/ ktora sie cyscie obrodzi
a żadne zimno nie icy nie przeszkodzi/ a tak
dadzą ziemi leżęc aże ku osmi latam/ potym
sianie powtarzaig iako y pirwey. **E** za-
da rżę

da reż roley piaseżystey a syphley abo puchl
ney/ też y na klusley sie rodzi/ ale chce mieć
pole ku słońcu odkryte a nie zadusiłte abo
nie ciemne między lasy. ¶ Tęgo też ię
czasu sieć kiedy y psennice y owsem lepię
ię pirowey siac niż po psennici. Ten nasie-
nie także bywa wyęimano ku sianin iako y
psenniczne / kwienie przez osm dni krieży-
ża Maia w micrnych kramach / kthorego
czasu nie trzeba ię ruszać ani przeszkadzać
a we czterdziestu dni po opadnięciu kwiatu
dożreżewa y dostawa sie. ¶ Zniwo ię
pirowey bywa niż psennice. Młoczenie ię
też tak może być iako psennice. ¶ Ten
spůsob iest twardy a kłowaty/ przeto dla ro-
botnich a pracowitich ludzi chleb żmiej spo-
ry a może snię ku chlebu mieszać rozmaite
rzeczy iako tatarke/ ieczmię/iagły/ manne
też a to prze cżeladz. Bowiem męła rżana
ma moc mieszać a spaiać wszelkie inße mę-
li lubo ciasta iakieżkolwie z kthoręch by sa-
męch niemogł być chleb/ iako z bobu z gro-
chu z manny / kthoręch to rżecz męła. pra-
wa nie może być tylko łamanie a gniecie
to wszystko rżana męła spolem żłaczę.
¶ Auicenna powiada: iż reż iest z rodza-
ni ieczmięnia/ bowiem też iest sucha y zim-
na w pirowym skopniu. Mniey też tuczy
niż psennicza. Woda że rżey warzoney ka-
zi a łamie ostrość wilgoty w cieple. Męła
ię warzona na chustce/ rozmażana y przy-
kładana ciepło/ na boląceżki twarde od mę-
cży ię/ a żwłascęży gdy żmieży z smolę abo
z żywicy żczyniwszy emplastr/ abo y same
otrebę warzone na żapłonę boląceżki przy-
kładane czynię wżenie/ z otręb też ię czyn-
ię polewki żlawşy z nich wodę żakwapo-
ną/ a to żurem żowę.

O Żeczmięniu.

Żeczmięń też iest żito dobre zna-
iome / seirpi wszelkie powietrze
tak zimne iako y gorące / a żada
roley klusley kto chce mieć aby
był wżenny/ acżkolwie y na żrzednię żiemi
może sie rodzić/ a wiecy sie kocha na bę-
niu gdzie żewşąd słońce dochodzi/ niżli w
cięniu/ y także gi sieć/ tego też czasu kiedy
psennice / siedm dni w żiemi leży osmego
wşchodzi. Żałoż pişe Barro gdyż inße ia-

20 rżyny pożtego dnia wşchodzą krom łamego
boby. ¶ Albertus też wielki powiada
iż ma być sian na wiosne/ acżkolwie y na żi-
mę może być sian/ a bywa rany / ale cżo na
wiosne sieć pożdnię przystaie. ¶ Jest
też ieczmięń we włoszech kthory oni Marso-
la żowę/ ten sieć przez wşytek marzec y na
przedku kwicenia/ wşakoż sie dostawa ku żni-
wu krieżyża Lipca. Jest też ieden rodzaj
ieczmięnia kthory młocząc/ thym obężarem
wyczyniaią iako psennice/ tegoż też czasu
żiemię kthemu sprawuię y sieć kiedy y psen-
nice/ ten bywa skorozry/ bowiem pirowey do-
chodzi niżli psennicza / przeto też ięgo żni-
wo pirowey ma być y rany y owsem trze-
ba pilno być po ki sie ięgo kłosie na doł nie-
pocznie żwieżać. Bowiem takowy ieczmięń
iż niema w swym kłosie męskow abo plew
w kthoręch by sie żiarno mogło żamknąć y
żachować/ przeto też hnet sie wytrzişie a
wypirşy iak skoroz kłos sie ku dołu pocżnie
żwieżać/ przeto dla ięgo rownego żecia trze-
ba żeby ięgo snopy nicżo poleżały na polu
aż by sie żiarno dostało samo w sobie od
słońca. Żałoż też to poşpolcie działaię y
psennici. ¶ Węłua pişma y nauki Au-
cenny także Żsaaka. Żeczmięń iest żimny
a suchy w pirowym skopniu. Ma też moc
żurgowania y wycyşciańia ciała/ wş-
koż bob wiecy wysuşıa dla tego też odyma-
nia b o o

nia broni. **T** Jeczmięć a psennicza na
lepiej są między żyty infim/ bowiem one na
wiecny tuczą ciało niż które infie ziarna. **O**
owsem ieczmięć richley się trawi w żolad-
ku/ przeto też richley się rozchodzi po człon-
kach. **G**dyż psennicza iako trudniejsza jest
ku strawieniu tak też y ku rozplynieniu po
ciele. **G**allenus też o ieczmięciu a o
bobie czy się ku lekarstwu ciężę tak powiada.
Jeczmięć a bob iż maig mierność iednaką
a sobie podobną/ przeto też w lekarstwach
miejsce maig/ iako wosk a oliwa w plaste-
rzech. **B**ywa z ieczmięcia konfekt a-
bo electuarz ku ochłodzeniu żoladka y w-
troby zwłaszcza lecie a czasu gorącego tym
obyczajem. **O**warzywszy go dobrze w wo-
dzie/ potym przefuszyć abo nad ogniem prze-
smazyc/ tak iżby mógł być silucjon iako m-
ka/ też więc mąkę przyprawić czyscie z czu-
frem lub z miodem iako electuarz/ y poży-
wać czasu potrzeby. Jest też dobra ta con-
fectia przeciw pragnieniu/ a to pijąc roztwo-
rzywszy wodą/ abo na syżce rozwodniając
wpuszczać w usta po trochu. **C**zynia
też z niego picie chorym ludziami wezwane
ptisanna/ tym obyczajem/ **W**zięc ieczmię-
cia od lufki oddzielonego iedne miare/ y na-
lać wody dziewięć miar (to jest tyle dziewię-
cioro) y warzyć spolem ażby dziewięć tyl-
ko część zostala/ potym przecedzić/ przy-
stodzie masli czym/ a tak dawać ku piciu
ostudzić/ **T**akowe picie podpira zdro-
wie y ciało odwilża. **J**estliżby ciało wiec-
szego ochłodzenia potrzebowało: tedy przy-
mieszać trochę octu w one ptisanne/ abo
przykładać nasienia maku białego/ chłodzi
to barzo. **P**tisanna ludziami zdrowego moż-
gu jest picie barzo zdrowe/ bowiem dobra
a iasna krew czyni/ a niemniej tuczy iedno
iako chleb. **W**szakoz chorym ludziami ro-
żnym obyczajem ma być dawana/ iako czy-
ja niemoc potrzebuie. **B**owiem chceśli pra-
gnienie abo zapalenie wątroby wgaścić/ poży-
wać iey z octem iako piwiey namieniono.
Chieśliby mieć czysciącą wągrze y try-
bującą/ warz ieczmięć z luszczynami nie
odfuczoną. **C**hieśli mieć czoby laxowała
y chłodziła/ tedy wwarzywszy przykładać
miodku sioffowego. **C**hieśli mieć ię prze-
ciw zastłania wątroby/ warzyć spolem z

1 ieczmięciem/ forzenie psennikowe i kopri wso-
fci/ a potym osłodzi czufrem. **D**rudzi
też powiadaig/ iż może ptisanne warzyć i-
eczmięć tylko czysci kładąc w wodę prostą we-
dlug wielkości wody/ garść abo dwie/ a gdy
dobrze wvre: przecedzić y pożywać.

Mąka ieczmięcia tak ma być działa-
na/ wyczyniwszy czyscie Jeczmięć dać do
młynna/ ale kamień ma być trochę włożo-
ny by mąkę grubą wypuszczał. **T**aka mąka z
10 wodą długo warzona rzadko/ jest barzo po-
żyteczna żmnieci cirpiacim gorączką/ a zwła-
szcza tym którzyby mieli bolączki w człon-
kach wewnętrznych/ które żową duchowe cłon-
ki. **A**uicenna też pisze/ iż takowa m-
ka ma też moc wsistke która wyszły jest wy-
pisana o rzanę mace/ y owsem gdyby z
niej uczynić Emplastr z mocnym octem/ y
przykładać na swirzb abo na frosty ciekące/
20 wysusza ie y goi. **C**zynia też z niej
plastr na podogre (to jest nożną dno) silu-
szy pigwy z octem a z m-ką zmieszać/ przy-
kładać na członki bolące. **B**owiem taki em-
plastr niedopuszcza sciekać w stawy fluxum
to jest/ wilgociam zbytnim a lipkan/ które
gdy się w którym stawie zastanawiaig/ czy-
nia bolenie wielkie/ które drudzi supanim al-
bo l amanim żową. **W**oda też they
m-ki warzonei/ preмага przeciw niemocam
30 pierśnym. **A**dy ię niewiasta pije z nasie-
nim woskiego kopru warzonei/ czyni dosta-
tek mleka w pierśiach/ odwilża też y wstra-
mia wszelką żmnieci/ gorączkę sama tylko
ale żmnieci: z koprem a z opichem warzona

O Dziku.

Dzik jest żyto: postawie ma sze-
40 dnią między ziarnem psennicz-
nym a ieczmięcym/ wszakoz
nieco ku ieczmięciowi się sła-
nia: Jest iego dwon rod/ ieden cięższy a ten
jest lepszy/ drugi lękki a ten jest podleyszy.

Zada powieirza y ziemie tak iako y
psennicza. **W**szakoz richley się kocha na
chudey ziemi niż psennicza/ **N**a białej też
ziemi y na odwilżyszym polu nie źle się
rodzi. **Z**ego też gi czasu sieig kiedy y psen-
50 nice/ wszakoz dwa kose abo force trzeba na
staianie

staianie gdyż psennice dość jest ieden. Tak
gi też sprawią na polu y wyprawiaią w
gumnie jako y psennice. A zniwo iego by-
wa zarazem po psennice/ gdyż po niej tu-
dziej dochodzi. Włoszka też iego takowa by-
wa jako y psennice/ wszakoż kłosie iego albo
zgoniny musi przegim wybić aby ziarna
wypadły kto szkody nie chce mieć/ bowiem
ziarno mocno się przy kłosie trzyma/ tak iż
się rich'ey kłos wtręci cepami niż ziarno wy-
padnie. **E** Jest to żyto dobre ku pokar-
mu koniom/ wołom y inšemu bydłu. Ale y
ludzie też mogą iego pożywać/ gdyż chleb z
niego mierny jest complexen y barzo lekki.
Tak iż gdyby wziął trzi części ořku a cwa-
rta bobu przymieszał. Zedy ze bytnicy cie-
poci bobowej/ a z lekkości ořkowej stawa
się mierność w chlebie/ który bywa dobry z
właszeja kto ma wiele czeladzi albo robotni-
ków/ ale trzeba ořko niego mieć pilność y
opatrność takową/ iaka jest powiadana o
chleba pieczeniu/ tam wyższy gdzie o psen-
nici wypisano/ to jest/ aby nie był przesiedzia-
ły albo spalony/ ale świeży a nie stary/ acz-
kolwiek nie ma być ciepły/ bowiem wszelki
chleb ciepły bywa nie zdrowy.

E D Owse.

D Wies jest też żyto znaime/ sto-
ri ma sposób dwoiaki/ ieden swój
ski drugi polny albo psonny. Ten
psonny sikon iedni kstrzewa
drudzi owsiem żoną. Nawiccy się rodzi
we rzy/ a to gdy bywa reż siana w ziemi
barzo mięką a nie mierną/ tedy się ich wie-
le w takowy owies przemienia. Wszak
poznać iego trawę albo nać miedzi inšym
żożym gdy społem wraſtaią na żagacie/
bowiem iego liście bywa sryſe/ zieleńſie niż
inšego zboża/ a tak może być wyplewiono
kosmatke też żdźbło albo trzęski iego bywa-
ią. Ziarno też iego bywa smiadę/ a iak sto-
ro dożrzie: hnet wypirze/ nie pierwszy niż się
żyta dostoią. **E** Domowy lepał lubo
swójſki owies biały jest a nie kosmaty/ si-
ęgi też tym obyczajem iako inſe żyto/ ale
nalepiey go siac Łutego rieżcza mogli być
albo iednak skoro Marezca/ aczkolwie też dru-
dzi na zimę gi siewaia. Jako wielki Wor-
ciech piſe/ a ten bywa skorożrzi/ bowiem się
richley dostawa niż inſe zboże. Rodzi się
też na suchy/ wszakoż chce mieć ziemię dob-
rą. **E** Dwoiego te ořa tak słoma iako y żiar-
no/ dobry jest pokarm koniom/ wołom/ y by-
dłu inšemu/ wszakoż ludzi nie tuczy/ ani też
jest ich wdzięcznym pokarmem: chyba cza-
su niemolej. Lekarze też radzą pożywać trup-
owiesnych warzonych (które y nas gruczo-
żoną)

zom. i) bowiem owies ma moc odmieszczać
wpełnić odrymaney twardosci ciała. Wo-
da też owsa warzonego czysci wpełnić zma-
żny y chropawosci na twarzy iako pise lekarz
Placarius.

O Grochu.

Groch jest iarszyna biała a okrę-
gła. Może gi siac na zimie po-
dno wśakoż pospolicie lepiej sie
rodzi rano na wiosnę siany/ iako
to na kociet u Lutego w ciepłych stronach/ y
przez wschód Marzec. A nalepien sie kocha
na roley młkiej a puchłey/ zwłaszcza w
ciepłych krainach a w miedzi powleczu/
Dwie części kosa (obczytem wloskiej
ziemi) abo y mniej/ dosie jest na jedno sta-
nie. A ma być zbieran gdy już luskli strą-
cza dosychaia/ a ziarno też twardnieie/ a
właszeja na schodzie krieżycza. Jest
groch zimny w pierwszym stopniu/ a trzymia
frzodek miedzi suchosci y wilgoty. Laska
jego ciępla jest przeto zapieka żółdek/ ale od-
tary od luskli jest bardzo dobry pokarm/ bo-
wiem czyni wilasce dobra w cieple/ nie dopu-
szcaigc takich wiatrow y odrymania iako czi-
ni bob o którym niżej będzie powiesć/ y na-
zdrowszy jest ku iedzeniu lecie/ a w ciepłych

krainach zwłaszcza/ w strączu pożywany
wwarzymy odmieszcza y chłodzi.

O Bobie.

10

20

30

40

50

Bob rozmaity jest ieden mały
drugi większy/ ieden biały/ dru-
gi też czarny abo brunatny/ za-
sie miedzi jest wrzaci a drugi
trudny ku warzeniu/ zwłaszcza biały richlej
wore y lepszy jest/ a mniejszy smaczniejszy
bywa niż wielgi y richlej sie mnoży a plen-
niejszy też bywa/ aczkolwie wielgi czudniejszy
bywa ale mniej plenny. Powia-
daigz może sie kochać w każdej krainie
gdzie ludzie mogą zmieszać/ wśakoż ziemi
potrzebuie iustey a glinney/ bowiem na ta-
kiej gdy sie rodzi bywa lepiej wrzaci/ a cho-
dla miedzi iego luskli kora bierze z tak-
wej ziemi/ aczkolwie też y na średnie mied-
kiej ziemi może sie rodzić. Zasie na piasku
a na ziemi chudej nie dobrze sie kocha. A ie-
śli sie tam co wrodzi/ tedy bywa twardy
luskli a nie wrzaci/ chyba iżby ona ziemia
była naanoiona y naprawiona gnoiem/ te-
dy też y bob może być naprawion. Wśa-
koż iakoby

koż zawże bywa lepszy ston sie rodzi na tlu
stey roly. **C** A Sicia gi pospolicie pro-
sto miedzi sciernistiem abo na roly nieora-
ney/ a zatym zaornia/ aczko lwie y na ora-
ney roly dobrze sie rodzi. W cieplych kra-
nach to nasienie bywa siano krieżcza. Listo-
pada abo Grudnia/ ale w zimnych/ w Lu-
tym lubo w Marczu/ iak skoro sie ziemia
rospusci od mrozu/ tak izby tilko moala byc
orana po rozsianiu/ a lepiey ao siac na wil-
gotney niż na suchej ziemi. Marza też le-
piey niż inedy/ zwlaście na ziemi barzo tlu-
stey. A bedziei ziemia barzo wilgotna nie
trzeba sie snim poraniać gdyż w tafowej ri-
chlo wschodzi. **C** A koby sie też z nim
opozdżil ku sianiu/ tedy wielka pomoc jest
gdy go pirwey w wodzie pomoczynysy be-
dzie rozsiawać/ bowiem tak wzmidzie rich-
lo/ a gdy bedzie moczon w gnomiezi dzien
abo dwa przed sianiu/ tedy vrodzi sie bob
sukayney skory a barzo wrzaci. Pomoze też
iemu takowe moczenie ku plennosci/ iestli zie-
mia sama tusta nie bedzie. Niektorzy theż
powiadaia iz gdyby bob zmoczon byl w wo-
dzie czernidła/ ktore z niemiecckiey rzeczy ko-
perwaser zowu/ gdy ma być sian/ tedy vro-
dzi sie barzo wrzaci. **C** Nie potrzeba
też przy tego sianiu aby skiby abo gruzly by-
ly rozbijane abo kruszone/ bowiem one iemu
nie nie wadzga/ gdyż on zawże wżendzie na
wierch by też nagłbiey w ziemi leżał/ kof-
ieden abo y mniej dosic iest rozsiac na ied-
no stanie/ bowiem nie trzeba go siac gesto-
aby sie lepiey mogł krzewić rzadko stojac/ le-
piey też siac gi pod pełnią niż inedy.
C Tym też zbożym rola nie plosnieć ani
wzgorowa/ zwlaście gdy tam glaby z forze
nim beda zostawione/ iednak sie też nie bar-
zo natłusci/ chyba izby ziemia byla wilgotna
Bowiem Columella pise iz rodzaynięysa
rola każda bedzie ku żytu ktora sie przez rok
odleży niż ona w ktorey bobowe glaby zo-
stawia/ a zasie tegoż roku orzą. A iest to
prawda dla dwoiakiey przyczyny. Pirwsza
ta iest iz wżdy ono pirwsze nasienie strawilo
y wysuszylo niečo wilgoty pokarmowey kto-
ra miała zostać żytu ponim rozsianiem.
Druza przyczyna/ iz rola glabim bobowym
y forzeniem zaprozniona nie może być tak do-
brze vorana iako rola goła lubo prożna.

1 **C** Palladius powiada iz bob aby sie tym
lepiey krzewil trzeba iemu wirscholki z sczy-
kować gdy już na cztery palce od ziemi od-
rosle/ także y drugi raz to czynić wirschom-
onych latorostek ktore sie zasie puszcza/ bo-
wiem taka sprawa nie naruszy sie to ziele/
ale iestże więcej sie rozkrzy y owoc da wiec-
sy. Chocia sie też nasoni przy stawie nie to
nie szkodzi iemu gdyż także obrodzi iako i pro-
sto stojaci. **C** Tenże w Marzu y w Czie-
wcu przez czterdzieci dni kwitnie a roscie/
20 a to w cieplych stronach/ a nie tylko to iest
iego własność/ ale też y groch ma ten oby-
czay y niektore inše iarzyńy ktore maia żiar-
na dwoiste. **C** Ma być pożył bob abo
wyruban krieżcza Czirweza (a to w cie-
plych stronach) już na schodzie krieżcza/
przed wschodem słońca/ niż też krieżcz wy-
soko wżendzie/ potym wymlociwsy przespa-
sie dobrze na wietrze y zachować do spiżar-
nie. Tym obyczajem powiada Palladius/
nie zaszkodzi iemu cżirwie ani żadne robacz-
two. **C** Varro też pise iz bob y ynše ia-
rzyńy mogą być dlugo zachowane w bani
abo w sedzie oleiowym popiolem przespa-
ne. Isaac też powiada iz bob za świeża
iest zimny a wilgotny w pirwsim stopniu.
Przeto iego pożywanie czyni wilgoty suro-
we grube y odymaigce/ ktore czynia wiatry
w cieple przeto taki bob żoładkowi iest škodli-
30 wy/ także bob suchy a dostały iz iest zim-
ny a suchy w pirwsim stopniu/ przeto czy-
ni krew nie dobrą. Ciaso też nadyma y roz-
syrza/ a to w nim sprawa czo czyni kwas
i w mace. Przeto na wirschu żoładka czyni
wilgotność grubą odymaigczą z ktorey dy-
my w głowe pochodzą škodliwe/ ktore sny
spetne a strasliwe czynia. **C** Gdyż tedi
bob iest tak złey natury nie może iemu ona
40 być oddalona żadną sprawą ani też przy-
prawnym warzeniem/ tilko tego wżdy ona
złosc może być vmnieysiona y nieiało vicia
dowodzi tego pewne doświadczenie/ iz khto
często bobu pożywa/ tedi mięwa żoładec nie
strawny y nadymanie by też był nazdrowsi
Wszak iz jego natura ma moc wyczyszcza-
igczą przeto dobrze iest vmynwać sie wodą z
iego maki/ kto ma piegi na twarzy/ abo ktho
chce pletć ciała swego vchodożyć.
50 **C** Bob ku iedzeniu działaią rozmaitymi
obyczajem

być zaiem/ bowiem może być warzon y też
 prażon. Warzony bob zdrowszy jest/ iż wo-
 da wiele iemu odejmuie grubości dimu przy
 rodzonego/ zwłaszcza gdy pirwszą odlawszy
 w drugiey wodzie bywa przyściawion. Mo-
 że też być warzon dwoiako/ z kuską abo bez
 kuski/ z kuską warzony/ trudniejszy jest ku
 strawieniu y odymaici/ gdyż grubość a
 miąższość jego skory/ zapieka żółdek iż nie
 niemoże z niego wychodzić/ a zaśie długi
 jego trwanie w żywocie czyni wiatry y ody-
 manie/ wśakoż odcierany bob od kuski/ rich-
 ley sie trawi y nie tak odyma. A gdy polew-
 ka z niego będzie przyprawiona z forżeniem
 gorącym y żagrzewającim ciała iako z pie-
 przem abo z imbirem/ tedy pewne jest lekar-
 stwo mierzowi ku cielesnemu uczynku. Poży-
 wanie też jego z lebiotką abo z miętą/ y z nie-
 ktorymi zióły innszymi nie jest tak szkodliwe/ bo
 wiem one ziola wstramiaią ie wietrzność
 y odymanie. **C** Pieczony też abo prażo-
 ny/ aczkolwie nie tak jest nadymaici/ wśa-
 koż iestże nie strawniejszy bywa dla swey
 spieckiej twardości/ ale gdubi po uprażeniu na
 lawszy nań wody pożywał go z lebiotką tar-
 tą/ abo z samym kminem/ tedy twardość by-
 wa iemu odietą. **C** Z bobu młotego
 mąka wolom często w karmią mieszana/ tu-
 czy ie barzo richło/ a tym obyczaiem mądrzy
 gospodarze woły stare tuczą/ bo od takowey
 karmiey przez piętnaście dni wśitko sie w
 nich mięso odmienia y odnawia.

C Ruicenna piše iż bob od swey szosci
 bywa naprawion częstym wody oblewaniem
 y długi warzeniem/ a ma być iedzon z pie-
 przem lub z imbirem z solą y z oliwą. A na-
 lepszy bob jest wielki a biały/ ktorego czyrwie
 nie ruszą. **C** Ma też bob te własność iż
 od niego kofosy nieśe iacie przestawiają y za-
 smiecają sie gdy gi często iedzą/ ludziem też
 czyni strasne sny spięciem/ tak iakoby od ro-
 zumu oddalałce/ a swierzb theż sprawnie
 zwłaszcza świeżo pożywany. **C** Emplastr
 też z tego kuskę uczyniony gdy będzie czę-
 sto przykładan na niektóre miejsce ogolone gdzie
 by pirwey włosy rosły tam im więcej roś-
 nie depuszcza. **C** Zeż bob ma moc wy-
 czyszciającą tak iż też trąd wielki ktory Mor-
 phea żową czysci z twardzi. Takież oczys-
 cza piegi y zmażanie sukna czyniąc pśec cu-

1 dną y barwę dobrą przywracając. **C** Ma-
 plastr też z niego leczy bolące na pierśiach
 niewieskich/ zaprażenie ich odmięcza y mle-
 ko mnoży. A gdy będzie warzon w wodzie
 z octem zwłaszcza z kuskami tedy zastana-
 wia biegunkę dawną y czyrwoną niemocz.
 Plinius też piše iż polewka bobu odwarzo-
 nego sama odcędzona przez chustę/ płuca ci-
 sci/ bolące na pierśiach niewieskich odmię-
 cza y goi/ a z rozą zmieszana boleść oczu /
 10 plynienie też y sinosć ich leczy/ a bob żęwa-
 ny na skroni przykładany niedopuszcza ku
 oczom spływać wilgotam flegmitym z k-
 rych sie przydawa oczu plynienie. Zeż
 bob przekroimszy na żyłce zaciętą przyłożony
 krew zastanawia/ także y mleko same z ci-
 ezow plynące/ niedopuszczając mu wycie-
 kać. **C** Na podogre też y na bolenie sta-
 wow barzo pomaga gdy emplastr z niego
 20 będzie przykładan na bolące miejsce/ wśel-
 kie guzy y wrzodow odcięcie od bija/ wśa-
 cza gdy zarazem znówu będzie przykładan
 w oczcie warzony. Tenże Plinius/ piše iż
 bob po kwićwie barzo wilgotność mśuie /
 ale okwićniawszy więcej sie w suchości kocha
 w wodzie morskiej także y w rosale trudno
 ma wyrzucić/ y powiada tenże iż na wyspach
 morskich rodzi sie bob folaci sam z siebie k-
 30 ry nigdy nie rożewre. Takież prawo/ w Egi-
 pcie rodzi sie bob czyrnisty a barzo folaczy
 dziesięć lokiet wżwys/ przed którym zwierze
 ta krodzidłowie wciekają bojąc sie / żeby sie
 jego tarnim w oczu nie pourażali.

C Soczewiczy.

40 **S**oczewica jest zboże dobrze zna-
 iome nasienie iego jest dwoiakie
 iedno czarne drugie białe/ wśa-
 koż czarne pospolitsze/ oboie pła-
 skie a okragłe/ potrzebuie sipliey a tustey/
 wśakoż suchej ziemi/ bowiem zbytnią wila-
 gotą wysila sie. **C** W ciepłych stronach
 icy sianie bywa krieżpca Lutego począwszy
 aż do pełnicy/ ale w zimnych może być póź-
 niej siana. Czwartą częścią koreza dość jest
 na posianie stajania. Ale iż Soczewica
 50 richło wschodzi y wzrasta z ziemi / przetho-
 mali

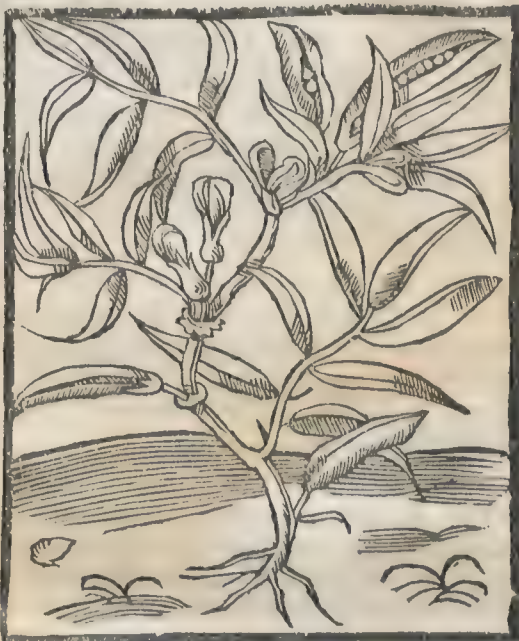

mali być rola gnoiona / tedy potrzeba suchy
gnoy między ziemię mieszać / a gdy tak czty
rzy dni potym albo pięć poleży / toż dopiero
soczewice rozsiewać. A ta jest nauka Al-
bertusa wielkiego / y Palladius też powia-
da iż taka ma być sprawa kto chce aby socze
wiesza penna była. **C** Natura iey jest
zimna y sucha w trzecim stopniu. Pokarm
z niej jest gruby a ku strawieniu trudny kre-
wnoży z melancholia / zwłaszcza gdy z luską
mi iey kto pożywa. Mózg też napelnia gru-
bymi wilgotnościami z melancholii / przeto
bywa przyczyną boleń głowy / strasznych
snów y obłudnych. Czynn timer wiatru w żywo-
cie nadymanie y zapiczenie. Jesze nad in-
se ziarna y też żyta naszkodliwa ona jest
żołądłowi płucom y błonie która wnatr-
dzieli / te lekarze zową Diafragma / także
błonią mózgową / a zwłaszcza które są
w oczu / gdy ich wilkość wysusza / a gdy
zdrowym oczom škodzi daleko więcej cho-
rym. **C** Przeto wadzi ludźmi suchy
complexiey / ale ludźmi wilgotney natury
czasem jest lekarstwo / a zwłaszcza bez lusk
pożywana. Takie y ludźmi opuchłym po

1 maga / wśakoż z luskami warzona škodzi
bardzo dla wiatrow y odymania które z nich
pochodzą / wielkiego ziarna zwłaszcza świe-
ża lepsza jest y lepiej wrzęca niż stara albo
drobna / tak na lekarstwo jako ku pokarmu / a
dluższe iey zachowanie bywa gdy z popio-
łem będzie zmieszana.

10 **C** Słonecznym grochu

20 **S**łoneczny groch jest bobowey na-
tury. Sicią gi albo dla nasłus-
czenia ziemię zwłaszcza w win-
nicach / albo też czasem dla na-
sienia. **C** Ktorzy gi sicią pierwszym oby-
czajem / tedy ma być rozsiewan w krietężu
wrześniu / albo iednak gdy już iagody zebra-
ne będą / tamże gi trzeba albo zasopawać al-
bo radłem zaozać. Potim czasu kwitnienia al-
bo Maja gdy już dobrze wzrosze tam ma
być podcięzon / abowiem tym obyczajem
ziemię y rola bardzo tłuści y rodząną czini
na której nalepien sie rodzi proso y ber / y
psennicza też czasu swego może być siana /
a zwłaszcza winnicom takowy słonecznik
jest pomocny więcej niżli gnoy / gdy tak mie-
nia iż gnoy kazi smak w iagodach winnych.
C Dobrze gi też siał na roli proso na se-
nisku po zebraniu zboża / albo y na wioz-
ce

50
H ij dwa

wilgotny we wtorym stopniu. Ale biały
mniey ciepły chocia wiacey wilgotny ieśty.
Jeśt tego znał iż iego ziarno nie może tak
być dosuśono iako inſzego / a gdyby barzo
wyschło / tedy dlużo w mocy ſwoey nie trwa.
E Jego pokarm czyni wilgotny grube w cie-
le / nadymanie / y wiatry głoſe rozdymanie
Sny też ſtraſliwe y ſpanie czyni ſzkodliwe
wſakoż Auicenna powiada / iż gorczyca z
nim pożywana / iſoſe iego wſtramia / taſież
ocet / ſol / pieprz / y lebiorka.

1 nad inſze grochy: bowiem nie tak obciąża
człowieka / a zwłaszcza polewka z nię od-
mięca płuca y tuczy: głoſ też naprawia

E D Wyce.

10

20

E D Cieciorce.

30

Wſi używaia albo dla naſieniar
albo dla pice / bowiem ona ieſt czę-
ſty pokarm bydłu / tak w ziarniu
iako y w ſwym żelu albo ſtomie
Sianie ieſy ma być rane iako w Lucym gdy
może być / albo w Marcu / a nie dobrze ię
ſiać na ſwitaniu albo za roſy / ale w godzinę
albo trzynaście godzin gdy już roſa opadnie / a
powietrze ſie od ſłońca zagrzeie. Bowiem
tego doſwiadczone / iż wyka roſy nie cirpi /
gdyż od nię ſwag moc traci. **E** Trzeba
ſie też warować / aby ieſy ſianie niebyło / aże
na ſchodzie krieżca / a w oſtatnięj czwartej
Bowiem doznano tego / iż gdy richlenſe ieſy
bywa ſianie / tedy ſie w nię robaczi legę y
pſuią one. **E** Ma te właſnoſć wyka: kie-
dy ię poſieka poſi zielona a tuż hnet ſcimi-
ſko poraża / tedy koſzenie w ziemi zoſta-
tam ſie żagnie y naprawia ſie im rola by
ię też nalepiey nagnoiſ. Zaſie ieſtli ono ko-
rzenie pirwey żeſchnie w ziemi niżej ie za-
orzą / tedy rola barzo wyſuſa y pſonna czyni
Hij ni / a ta

40

50

Cieciorka ieſt rodzaj grochu / pla-
ſka iako ſoczewica / ale na trzy
grani roſcie / iedna biała iako y
groch / druga troche rumiona by-
wa. Ziemie iuſtych a gliniſtych potrzebuie /
tak ię ſieia iako y bob / rola do nię orzą ſie-
nia albo na przedku marca / tamże też czo-
naraniey ma być ſiana / poſ forca doſie na
ſiaanie. **E** Dobry ieſt pokarm bydłu y
ludzie też pożywaia ieſy warzoney. Dru-
dy też mieſzaia one ſilczoną miedzy ma-
ke na toſacze / taſie y ku proſtemu chlebu / wſa-
ſeja dla czeladzi y robotników. **E** Au-
cenna powiada / iż Cieciorka zdrowſza ieſt

ni. A tak kto chce wyse mieć tylko dla poży-
wienia bydłu: ma ię siećz pości zielona / ale
mali być dla nasienia: trzeba ię dopuścić dłu-
żej stać / potym ię żąć sypami / albo iako kto
chce nalepiey: może pożywać swego gospo-
darstwa.

De Tatarce.

Tatarka iest zboże znanome / zia-
no ma graniate. Jest też ię dwo-
iaki rodząy / jedna biała która też
biało kwitnie / a druga czerwona
dzika albo smiada / ta też kwitnie czerwonym
kwiatem. Jest też jedna drobna druga wiel-
ka / zwłasczą we włoskiej ziemi tam ię są
wielkie różności. **N**alepiey sie kocha w
miernych stronach y też w miernym powie-
trzu a wilgotnym. Ziemię potrzebuie tłu-
stey a puchlney / zwłasczą glinnej też niebar-
zo zbrania / bo wiem ona ziemię barzo wy-
susa y chuda czyni. **P**ospolicie ię sie
ię w ciepłych krainach kraszczą Lutego y
Marcza. Ale w zimnych stronach kwiet- 50

nia / ktożey barzo pomoże ku rychlemu we-
sściu w późnym sianiu gdy będzie odmiek-
czona moczeniem / zwłasczą w gnoiewej wo-
dzie / w ogrodziech albo na ritych grzędach
dobrze sie rodzi / trzeba znieć wiele pleć / a
mgła ię barzo skodzi tak ię też od niey gła-
nie / przeto na miejscach iawnych lepiej sie
rodzi gdzie zewsząd słońce dochodzić może
y oświecać / zaste w zaduszy albo w cieniu

10 nie może sie kochać. **S**saak pisze ię Za-
tarka biała iest ciepła w pierwszym stopniu /
a we wtórym wilgotna. Zaste czerwona cie-
pleysza iest ale mniej wilgotna. Ale Auicen
na powiada / ię oboia ciepła iest y sucha w
 pierwszym stopniu / a czarna albo smiada iest
w tym mocniejsza. **C**zyni też sytność
ciała y odmiekczą brzuch / wszaż wiatry ta-
mo mnoży y odymanie. Mnoży też w me-
żach nasienie plemienia y czyni powód a
20 chećwość ku niewieście. Bowiem ma w so-
bie trzy rzeczy które ku takowey żądzi zale-
żą / zagrzewanie sytność a nadymanie / prze-
to też koniem stadnym dobrze ię dawać gdy
miedzy swierżbkami chodzą.

Ispocras też powiada / ię dwie są moci
w tatarce które traci gdy ię warzą / a wypu-
sają ie w swą wodę w ktożey wre / jedna iest
skodność / druga skoność albo ciupłość. Sko-
dność ię swą czyni sytność y tuczenie ciała /

30 mleko mnoży a żywot odmiekczą. Zaste sko-
nosc ię lubo ciuploscią grube wilgotny rospu-
sają y rostapia / wryne wywodzi y niewie-
ście wplawy. Pomaga też przeciw opuchli-
nie y żółcey niemoci y przeciw wpełskiemu
swirżbowi / wpełskie też parchy y skroby po-
lewka z tatarki goi gdy ię będą wymywane

Zez według powieści Galenusza. Zatar-
ka wypadza glisty / y zatkanie wątrobę sko-
żony y też żółci leczy / kamien kamie w ner-
kach y w mecherzu / wszaż skodzi ranam
40 iestliby tamto które były / a nawiecy czarna
tatarka ma moc odwieraięć / przeto wie-
cey pomaga ku odawieraniu wātrobę / sko-
żony / ku łanianiu kamienia y ku wygania-
niu glist / a zwłasczą gdy ię polewka będzie
dawana warzona z opichem. Zaste biała
lepsza iest ku rozmnożeniu mleka y też ple-
mienia męskiego / a tak ku dobremu wzwodo-
wi pomaga.

Dzbo

O zbożu ktore włoszy far zo: 1

wg.

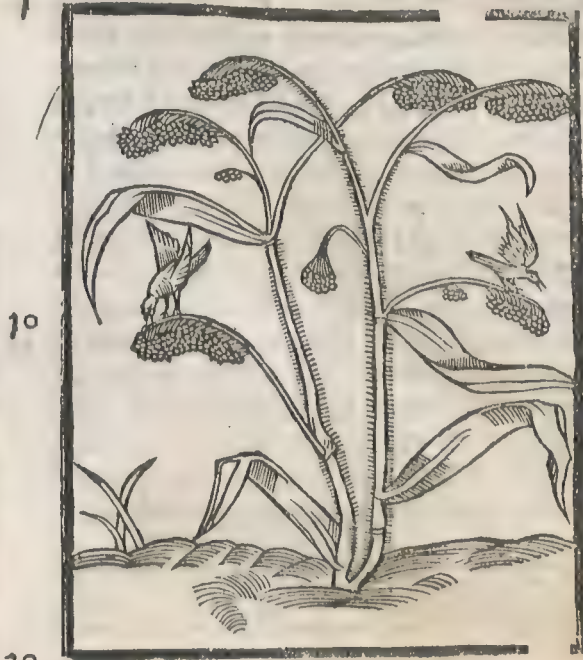

A Eżkolwie z łacinskiej rzeczy far
wyklada się wszelkie zboże zdro-
bione albo kruszone / iako są fru-
py / prażmo / albo nowe krupy /
Wszakże jest iedno zboże tylko we włoszech
pospolite ktore oni far żową. Jest podobne
pszennicy albo orkiszowi. Zeż tego ie czasu się
ją y żną kiedy pszenice y także młoczą y
wyprawiają. Jest to zboże mierney
natury / dobrze ku pokarmu / tak zdrowym iako
y niemocznym / bowiem tuczy dobrze y si-
łę dawa / krew też dobrą czyni / wszakoż wie-
cej zawięka niż roztwarza zwłaszcza często
pożywane.

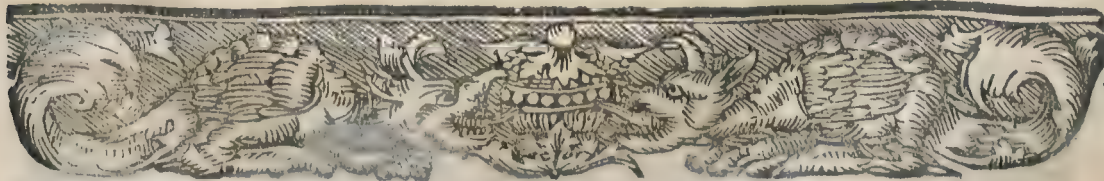
O Prosie.

Proso też każdemu jest znaiome
Zego dwoiaki jest rodzaj / iedno
ktore przez trzy miesiące na roli
trwa niż się dostoi / a drugie jest
skorożre ktore się dostawa w sześćdziesiąt
dni po sianiu. Oboje ziemię potrzebuje do-
brze sprawione / puchłey a słuscy / iednak
na piasku y na kamienney roli dobrze się ro-
dzi gdy tylko będzie siano czasu młotego / bo

20

wiem suchey roley a śpięckey gliny barzo
nie lubi. Gdyż ono wypala a trawi słusłość
roley na ktorey roście. **E** Może też być
proso siane między bobem na żagonie / albo
iednak gdzieby proso było rzadkie po przepie-
wieniu / tam bob może być sadzon / a zwa-
szyć gdzie ziemia będzie puchła mierney
słuskości a nie gliniata. Może też proso wy-
bownie być siane między Fascoł y też w win-
nicach kreszycza / kwicnia / Maia / y też
Czyrweza / a to w cieplech krainach iako są
we włoszech. **P**alladius też piše / iż
proso ktore się w Marceza dostawa się Czyr-
weza / z każdej może być pobrano / iż w cie-
płych stronach może być dwa kroć przez la-
to siano / zwłaszcza gdzie będzie słusła do-
brze ziemia. Osma część kresza dosyć jest
na stajanie / a potrzeba ie ostawicznie pleć
od chwastu / także od ptaków trzeba go pil-
nie strzedz / gdy już bielcie znamie jest dosta-
wania / a gdy będzie pożyto : tedy w snopki
związane ma być rostawione na słoneczu
gorącym przez dwa albo trzy dni / toż dopi-
ro znosząc do gumna tuż ma być młoczono.
Boviem na kupie leżąc w snopku jestli się
zagrzej: tedy popsuie się. także zmłoczo-
ny ma być przesuszony niż się zchow-
a do spizarni / bowiem świeże gdy będzie a nie
przeschłe richo się zagrzej samo w sobie
y zepsuie się / ale suche może być chowa-
ne Hiii barzo

barzo na długie czasy. **E** Isaac piše iż proso iest zimney natury w pierwszym stopniu / a suche we wtorym / czyni tego dowod iego lekkość / lipkość / y zbytek wiatru który iest w nim. Mieniy tuczy ciało niż inſe zboże / wſakoż dla suchości ſwey poſiła żołądek y członki inſe / ma też moc roſtapiac y rozwo dniać wilgoty / dla tego ſmażone na węglu przyſtadaia gorać na żywot ady tam by wa morzenie. A dla iego suchości nie maia go pożywać którzy chcą mieć ciało tłuſte al bo którzy chcą mieć dobrą krew w ciele / bo wiem ono barzicy suſy niż tuczy / nim tylko dobre iest ku pożywaniu którzy potrzebiuą ochłodzenia członków y potwierdzenia / a bo też wyſuſzenia zbytnich wilgotnoſci.

E D Bze.

E Er ziemię y powietrza takowe go potrzebuie iako proso / tegoż času ſian bywa y tak wiele go ma być brano na ſtaianie iako proſa. Takież trzeba go plec / opatrzać. Mo że też być ſian między bobem / faſeolem / y w winnicach / iako o proſie napisaſano. **E** Jeſt też ieden rodzaj bu / który barzo ri chło ſie doſtawa / ten może być ſian po żni wiech na roli a na ſarniu gdzie zboże zbiorą

1 prze orawſzy raz albo dwa / takież ſłiby a gru zły potruſnyſzy. Tam więc dobrze ſie pro dzi / chyba iżby czas był barzo suchy.

E Isaac powiada / iż ber ma ſpoſob y po ſtawę podobną proſu / ale ieſzcze mieniy tu czy ciało / a wiecey zapieka wyſuſzaieć ży wot. Pożywiaia go rozmaitym obyczaiem / a tą odmiennością pożywania odmienia też y ſprawę ſwoię / iednak lepiſzy iest niżli ia gły proſiane którymżeſkolwie obyczaiem przy 10 prawiony. Warzą gi poſpolicie z oleim al bo z iaką tłuſtoſcią / drudzi z mlekiem koſim albo też inſym / drudzi z migdałowym / wſa koż nalepiſzy iest z oleim albo z oliwą warzo ny / bowiem tak suchość ſwa traci y wietrze noſć / a nabywa dobrego tuczenia y nie tak zapieka żywota. **E** Takież w mleku wa rżony zdrowſzy iest niż który w proſtey ſa mey wodzie warzą / wſakoż i w wodzie two iako bywa warzon albo meſty kamieniem / 20 albo w czalym ziarniu. Zaſką warżony til ko oſuſzſzy luſtke wirzchnią ma być na iedne miarę bu piętnaſcie miar ek rownych wodi Jeſzcze y tak warżony trudny iest ku ſtrawie niu / wſakoż nie tak zapieka / bowiem dla cie ſkoſci ſwey hnet na doł zſtepuie.

E Mleky ber tak warzyć aby w iego mę ke tyle dzieſtioro wiecey wody było wolano potym gdy wywre raz albo trzy / tedy wtarſi członki przeceścić albo przebić przez chuſte lub 30 przez ſito / one lepaſz polewie warzyć / aże zga ſnie iako kaſa / ſtoicy pożywanie na zdrow ſe będzie nad inſe iakoſy / bowiem dla ſuktyl noſci richley ſie ſtrawi y nie tak zapieka ży wota.

E D Mannie.

40 **M**anna którą ſieia iest dwoiakie go rodzaju / iedna rumiana / dru ga biała / czasem też druga be dzie bielsza niż iagły / takież iedna wyſzey roſcie niż druga. Za też która wyſ ſzey roſcie dłuſzey na polu trwa niż ſie doſtoi ale niſka ta mnięſza bywa niż proso a ſpo ſtem ſie też ſnim doſtawa. **E** Potrzebu ie manna ziemię tłuſtey wiecey giſten niż puchlney / bowiem ona też ziemię barzo wy ſuſza dla zbytniego wyciągania poſarmu 50 ſtoicy

Ktorego potrzebuie wiele, a kocha sie przy mie-
steczach bagnistich, a na ziemi nowey piru-
sy raz zoraney nalepien roscie, y owsem na
nowey roli żyto albo ktorekolwie zboże na-
pirwey gdy siane bywa wysili sie dla zby-
tniej tlustosci ziemi/przeto lepiej tam na-
przod manne siał aby tak zbytek tlustosci
był wyciągnion. **E** Też ią sieiā na anoj-
ney ziemi a na twardey to iest na mięzkiej/
może też być siana między bobem albo mie-
dzy cićciarkā na żagoniech tam gdzieby rza-
dko było po przeplewieniu bobu. W mier-
nych stronach siana bywa na ostatku mar-
cza y na początku kwietnia / wśakoż w cie-
płych krainach może iā raniej siał, ale man-
ne niśg a drobny może siał każdego czasu
kiedy y proso / bowiem społem snim roscie y
społem sie dostawa. Przeto ludzie niektórzy
mieśaiā iey nasienie między ber albo między
proso / albo y wśitko troie wespół / a tak-
owego nasienia nie trzeba wiele na stajanie
tłsto osmā czteć kopa albo koreza.

E Nasienie to piętnaście dni albo na dalej
dwadzieścia leży w ziemi niż wżnidzie, a gdy
wżnidzie żdbfo manny choć ięszce małe

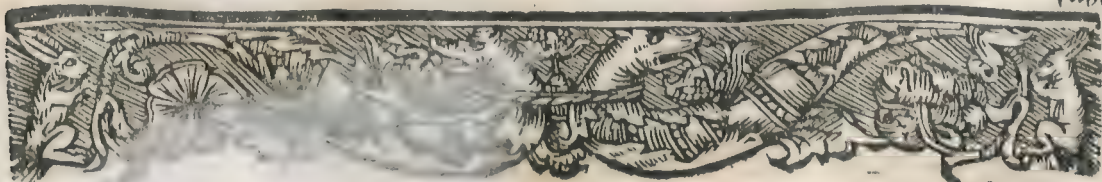
- 1 będzie / tedy wirzchy zscżikaia na początk-
ku maiā / a tak lepiej sie krzewi iey ziele / a
sie w czyrweżudrug raz iā zscżikaia y oko-
puia gdzie potrzeb aby nie polegala albo nie
zwiednela od słońca / tamże w Sirpniu a
bo Września zbierana bywa żnac iā przy
sameny ziemi / potym same kłci albo pałki ob-
rżynaia ku młoceniu / a to tomu słomy iey
nie potrzeba / wśakoż gdzie pice potrzebuia
tedy iā w snopki zwiżawşy młoczā / a gdy
- 10 iūz będzie wymłoczona chocia bydsem (oby
tżaiem wśoślim) lubo cepami / trzeba na-
sienie dobrze vsuszyć / potym ie chowať na
takowym miejscu gdzieby wiatr przewie-
wał / bowiem gdyby sie zagrzało: tedi sie psu-
ie. Żgoniny też iey albo mirzwa godzā sie
na żatykanie staien albo owczarni / takież ku
nascielaniu drogi ku chodzeniu czasu błotne-
go. Gedzi sie też y w piecz ku paleniu / albo
obwieszować takowā słomā od manny sicze
- 20 py lub inşe drzewa żeby nie sfodziło bydło
ogryzuiac ie / takież aby nie obmarzały zi-
mie a nie vsychały lecie. **E** Nasienie
manny aczkolwie godzi sie bydłu wśakoż y
ludzie go też pożywaiā y samego y też mie-
śaiac między małe inşego zboża ku piecze-
niu chleba z wśaścā czeladnego ktorzy w
stawiężney pracy bywaiā. **E** Natura iey
iest zimna a sucha czyni sie też znię wilgot-
noś w cieple ktorā żowā melanfolia / takież
- 30 czyni nadymanie w żywocie / a swā cieśko-
scia popycha nadół wśelkā karmia ktorā w
żywot ludzie kładā / a to gdy posledz bywa
iedzona. Niektorzy powiadaia / iż iest drugi
rodzay manny ktora na łakach roscie z wśa-
ścā mofrich / a zbierana bywa krieżycā ci-
weża lubo lipczā przetakami albo iakim in-
şym naczim otrząsaiac pośi rosa nie opa-
dnie / wśakoż iż takowej nieśieia na roli: prze-
to też oniey powiadać nie iest naş vmyśł.
- 40

E O Lnie.

L En żada powierza mierne^o zie-
mie też puchlnę a tlustę / ktora
im tlustāa będzie tām sie też len
mięşy vrodzi / zaśie na chudey
ziemi żdbfo będzie cienşe y przedziwo theż
50 krotşe / a od te^o nasienia rola sie barzo w-
lufa

susa y psonna stawa/ przeto potrzebuie po
moci częstego gnoienia gdzie ma być len cze
sto sian. Kola tu niemu ma być pirworaż
przed zimą orana: aby sie tak skiby przez zi
me leżące skruszyły od mrozu/ skoro po zimie
ma być orana wtóry raz / a gdy iż dobrze
deszcz przemoczy: tedy orać trzeci y czwarty
raz iż sie dobrze ziemia skruszy/ wszakoż tak
aby pirwsze oranie było głębokie/ wcho-
minicy głęboko/ a tak co daley tim mialczy
ma być rola orana. **C** Sianie iego na-
lepiej bywa od pełnicy kwicinia aż do koń-
ca iego schodu/ a ma być sian nie głęboko
ale powirzchu tak iżby ziemia tylko na oko
miałżyło nasienie przykryła gdy brona pow-
leczone będzie. **C** Zamorski obyczay
(gdzie sie len nalepien rodzi) ten iest orania
na len/ iż dwiema plugoma razem orzą tak
iż każdy wol swoy plug abo radło ciagnie /
a każdy też plug ma swego oracza/ bowiem
orzą nie głęboko ale tylko po wirzchu/ a bar-
żo to lnowi bywa pożyteczno gdy gi zawso-
czą po sianiu a żagon żrownia / a będzie
lichwila sucha trzeba mu dawać pomoc
potrapianim. **C** Może też być sian len
przed zimą w framach cieplych gdzieby ie-

1 mu zimna nie sfodzily/ a tam lepiej sie ro-
dzi na ziemi miernie twardy niż na sypkiej
abo puchlney/ a nie potrzebuie też żbytniej
tłustosci/ abo orania więcej niż dwa kroć /
by tylko ziemia była skruszona / a po sianiu
aby nasienie było powłoczone broną / abo
ostrwiami nieciastymi iako gdzie obyczay.

C To ziele ma być dwa kroć a pilnie wy-
plewiono od chwastu / zwłaszcza od łanien
przed że ktora len splataiąc barzo iemu sfo-
dzi/ przeto ma być wezias wyrwana po-
ki sie obwijac nieimie/ aczkolwie to lnowi sfodzi
barzo gdy gi kto pfozi chodząc ponim/ prze-
to trzeba sie bacnie mieć w plewieniu/ zwła-
szcza gdy już wżgorze len wżrasta/ aby był re-
kami przed sobą przegarnian tam tedy ma
być nogami deptanie/ także y łaty od nog
trzeba odwingać aby imi len nie był połaman
ale w pirwsim plewieniu po ki ieszcze len
mlody/ nie trzeba takiey ostrożności/ bowiem

20 iemu nie wadzi chociaby też był przytłoczony
gdyż on zasie wstawa. **C** A gdy sie już
zapala od słońca tedy sie godzi wybierać/
a tegoż dnia gdy będzie wybrany ma być pod-
dach wnoszony w snopki żwiązany aby go ro-
sa nie zmoczyła/ od ktorzyż wiec len czyra-
nieie. Potym gdy zeschnie nasienie: sianka
mi ma być osłukano. Aczkolwie iest ieden
rodzay lnu ktory w naszych stronach przew-
lecż żowa tego nie trzeba osłukać / ale sa-

30 mo nasienie z główek wyścakże gdy ie na
słońcu suszą/ przeto takowego lnu głowki
ieszcze za świeża na grzebieniach otargać
musi/ a gdy same zostaną tam maig być na
słońcu suszone. **C** Zdabła lniane gdy
uż przez główek będą maig być w wodzie
moczone tak dlużo aże sie zagnią iżby sko-
ra choć była iego/ abo iako drudzi żowa wo-
lna od dżenia odciągały/ a to pospolicie by-

40 wa do siódmego dnia. **C** We włoszech
maig ten obyczay moczenia lnu. Zbieraig
gi z pola chędogo from wpełkiego chwastu
potym żwiązawszy w snopki suszą na słoń-
cu rożstawiawszy po polu/ wszakoż tak aby
deszcz nań nie był/ zwłaszcza w ten czas gdy
uż przeschnie/ potym żnoszyszy go do domu
a nasienie obwiszy chowaig pod dachem aże
po żniwiech/ abo po inş roboty maig/ te-
dy noszą do wody y wmożą gi między koły
50 nabite żwierżchu czym cieplem przyłożyszy
aby sie

aby sie dobrze ponorzył/tamże leży poł dnia 1
 a gdy baczą iże gi woda już wpełtel przeszła
 zaście pobrawszy gi do domu skład na kupe
 przy scienie y przyfriga albo obłożą czyscie
 październym lubo mirzwą iaką aby sie tak
 w oney gromadzie zagrzal/ y dopuszczą le-
 żec trzy albo czterzy dni / a gdy już sam w
 sobie odmieknie tam leżąc/ to iest gdy już sko-
 ra bedzie sie od drzenia oddzierala/ albo na-
 sienie ktore by tam zostalo gdy sie imie pusi 10
 czać w tym poznawaią czas odmieknienia /
 tedi każdy snopek na troie albo na czwore roz-
 dzieliwszy/ a tymże lnem związawszy rozsta-
 wiaią po ziemi aby poschło. Tamże czasu
 swego czynią siunim czo potrzeba. **A**
 ktorzy moczą gi w wodzie maią też pewne
 znamiona vmoczenia wczesnego / a to gdy
 już zdoblo zmieknie iż żadney twardosci w
 sobie nie ma/ albo wyciawszy z wody zdoblo 20
 albo trzy wsiuszy/ a patric iestli już skora be-
 dzie odewstawala od drzenia/ tedy pewny
 iest znak vmoczenia. **B**owiem iestliby prze-
 mossi wieccy niż trzeba/ tedy właze sie zdoblo
 bielste y teżste/ ale skora nie bedzie sie lupila/
 bedzie też trudny ku tarciu y twardi ku prze-
 dziennu. **A** gdy już z wody bedzie wy-
 wlozczon mabyć czyscie wypłokawan i orzą-
 san/ potym gdy dobrze vschnie na skonczu
 rozstawiany tam dopiro ma być othluczon
 kyaniami albo w cierlici złamać iako gdzie 30
 maią obyczay albo przyprawy/ tamże gi na
 skonczu rozkładaią złamany a starzy/ a gdy
 sie zagrzeie tedy skład gi na kupe y zawią-
 ią miedzy chusty albo iakie sukno przez kiel-
 ko godzin / drudzi gi suszą w vsobach gorą-
 cich albo przy ogniu: zwłascza gdy są chwi-
 le nie pogodne/ potym na kupe składaią iako
 to wyżej napisano/ abowiem gdy tak spo-
 sem poleży richley y lepiey sie od październza
 wyprawi / a wlošno sie cheż nie chać bedzie 40
 rwało czoby było gdyby ie takl prosto z skon-
 cza zebrałszy/ potymże częś y chowaią/ a
 bo przedz czasu swego. **M**ocz nasie-
 nia lnianego/ iako Auicenna pise/ iest podo-
 bna nasieniu ktore zową Fenugrecum. **B**o-
 wiem iest cieple w pierwszym stopniu maiąc
 miernosc wilgotnosci z suchotą / a meżom
 czyni wz wod gdy bywa ie pożywanie z mio-
 dem a z pieprzem.

O Konopiach.

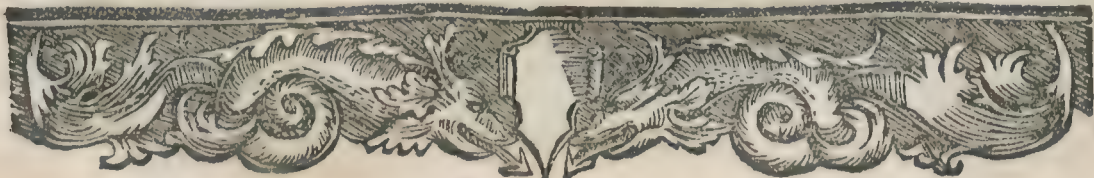
Konopie też maią naturę snowi-
 podobną. Przeto też takiego po-
 wietrza y ziemie potrzebną /
 wpażoż iey nie trzeba tak wiele-
 froć orać iako na len. **A** kto chce mieć dobre
 konopie ku powrożom/ trzeba ie siać na zie-
 mi czo na tłustszej gdyż na takiej rosta wy-
 sokie konopie/ miazghe/ wiele skory y wlošna
 na sobie maiące/ a im rzedzey będą siane
 tim wieccy będą krzewiste. **A**le kto chce mieć
 konopie na płočno albo na iakie siany ma ie
 siać na roli miernie tłustej puchłney a nie-
 iako miazghey/ bo wiem na takiej rodzą sie
 konopie niekrzewiste ale smagłe iako len wy-
 soli/ a takie lepsze będą ku płochnu y też ku ni-
 ciam na sici ribitwom/ ktore zawpse trwalste
 bywaią z konopi niż ze lnu/ gdyż konopiam
 nie tak richło skodzi woda iako lnu/ bo wiem
 on richło od niey bućznicie. **S**ianie konop-
 pi najlepse od ostafku marca bywa aż do
 konca kwietnia. **W**ybieranie ich ma być kie-
 dy sie już nasienie dostoi. **P**otym ie wieżąc
 w snopki y klasć ieden przy drugim/ albo na
 drugi/ tak iżby nasienie albo wirzechy iednego
 snopka leżały na wirzechu drugiego / a forze
 nie przeciw sobie zfraia. **A** gdy tak będą vlo-
 żone/ tedy trzeba nasienie albo one wirzechy
 przytrąć trawą albo mirzwą iaką/ a przylo-
 żyć kamieniem albo czym cięższym aby sie tak
 nasienie 50

nasienie leżące dostało iako ma być / tedy po
fiesci albo po osmi dniach zebrawszy mirzwe
dobywać konopi y wybijać nasienie kijanki
mi na płachcie albo na ziemi gładkiej a nie
barzo twardey / bowiem richley y lepiey sie
wybije gdy sie tym obyczaiem odleży. Ale ko
nopie które zową samice albo suski które na
sienia niemają / trzeba wybierać dziesięć
dni pirwey niżli samice / albo gdy już bieleją:
a tak je spokojem moczyć iako y len tak długo
pozi się skóra od głąba albo od drżenia nie
pocznie odslupować. **C** Dne lepak konopi
które będą mięższe a gąsziście iako drzewo
ka: mają być dłużej moczone / a skóra albo
wełno ma być z nich zdzierano iako syto z
drzewa / bowiem takie trudno złamać w ciec
lici / a jednak skóra hnetki się da obłupić gdy
odmośnie konopia. **C** Godziej godzi się
wiedzieć iż z iednegoż nasienia konopiężo
rodzą się konopie mięższe a krzewiste / które
nasienie dawaia / także y owe suche które
bywaia pfonne. **C** Siemie konopne ni
nacz lepsze nie jest iedno psakom na pokarm
bowiem go oni radzi pożywiaia / aczkolwie
też mnodzi ludzie czynia z niego olej / wsa
koż taki nie jest zdrowy ku pożywaniu / tylko
ku świeceniu albo feżemu inhemu.

C O Czarnusze.

C Zarnucha jest nasienie czarne a
granowate / czebulnemu barzo
podobne / rodzi się w psenniczy
a w orlisku także we rzy / a ma
kwiastki czerwone iakoby dzwonki. Jego na
sienie w chleb mieszane smaczny gi czyni / a
to dla swey wonności / jest też natury suchej
a cieplej w stopniu wtorym / ma moc odmie
feżać y trawić / przeto dobre jest przeciw za
kaniu stożony y nerek / pomaga też przeciw
bolemu wngierza i żółdka które bywa z via
trunkow zastanowionych / a to gdy kto iego
prochu pożywa / ten też proch glisty wygania
z miodem pożywany / albo zmieszawszy iego
mąkę z sokiem piolynowym weźmnie **C** m
plastr y okładać okolo pępka. Maść też znie
go weźmiona gdy je warzy w mocnym ocz
cie aże zgęstnie przydawszy oliwy czo potrze
bą dobra jest na swierzb / na parchy / y wśel
kie zmażi na twarzy traci / może iey nasie
nie chować aż do dziesięci lat daley też mo
ci także nie ma.

C O Kątolu.

30

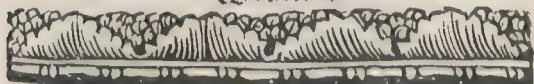
40

50

K Alkol jest ziele ktore pospolicie ro-
dzi sie miedzy psenniczq a to su-
chych czasow abo nie rodzą-
nych. Moc tego jest ostra a ia-
dowita. Bowiemy żyły zatyla gdy by go kto
pożywał: smysły zacimnia y mózg czyni ia-
soby pijany. Wszakoz warzony w winie z
osłowym łaynem a ze lniaynym siemieniem
a na plastr rozmaszawszy: bolaczki przedzie-
wa y guzy też odmięcza y rozrywa. Zeż
warzony z słońca rzodekwie y przykladany
na rany smrodliwe czysci ie y też goi. Ale
psennica jest barzo słodliwa/ bowiem ią wy-
susa ciagnąc ku sobie wilgote ktoraby mia-
ła iść ku iey żywności/ iako też to czyni mał
owsowi / a kapusta winu. Ze ho piśc wielgi
Wonicch.

CD Maku.

M Al w cieplich stronach sieią paż 40
dziernika/ ale w miernych abo y
w zimnych krainach sieią Lutego
abo Marcza/ niektorzi go też
sieią w Stycznii na śnieg śledy śniegu przy-
pada / moze też być sian y miedzy innymi
ziołmi. **E** Ktożego dworaki jest sposob /
ieden biały a ten jest zimny a wilgotny w
pewnym stopniu / drugi czarny zimny a su-
chy/ wiaty też morzaci. Nasienie tego mo- 50

1 że być dziesięć lat w mocy zachouane/ a moc
tego jest spanie czynić/ odmięczać y morzyć
E Kto chce spanie od niego mieć/ ma wczyn-
nić Emplastr z obongą abo z iednego same-
go leda ktorego z mlekiem niewiesim y przy-
składać na skroni z białkiem iaiiecznym. Nie
wiałty wlościć dawaia dzieciom dla spania
mał z własnym mlekiem / wszakoż nie ma
być dawan mał czarny bowiem barzicy w
marza. **E** Na bolaczki zapalone przyso-
żony mał sflucżony z rozanym olejkiem
zmieszawszy pomaga. Takież y przeciw za-
paleniu wgrtoby / także na suchoty abo
na członki schnące/ zagrżawszy troche olej
słodowy przymieszać weń prochu białe ma-
ku y mazać tym pacierz e we grzbiecie: bar-
zo pomaga. Zeż przeciwko suchosci w pier-
siach barzo pomagają kolaczki makowe oby-
czaiem aptekarskim wczynione.

20 **E** Powiadaia tak Plinius/ Dioscorides y
Macer/ iż z soku listcia makowego y głowek
tego: bywa lekarstwo ktore przywodzi spanie
ludziom chorym zwłaszcza w gorączce/ ale z
rostopnością ma być dawane/ bowiem bar-
zo zatyla żyły/ oziebia y morzy zwłaszcza
mał czarny.

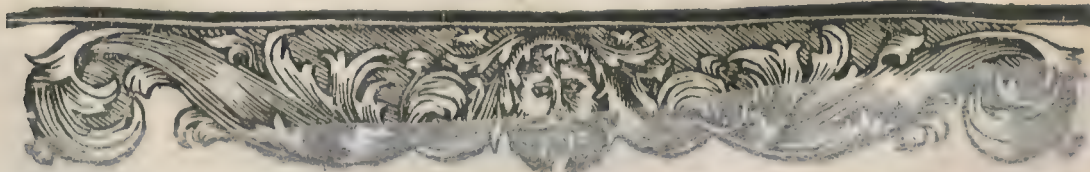

CD Rzepie.

30

50

Rzepa jest też forżen który na ro-
li siega/ a rodzi sie w każdy fra-
inie gdzie ludzie mogą zmiesz-
kać. Potrzebuie też ziemie tłu-
stey y puchlney/ a tak barzo syplicy aby była
prawie iako proch mialka/ bowiem na takiej
nalepien sie kocha. **C**zey nasienie aby
gesto po roli niepadało/ siega z piaskiem z-
mieszawszy/ bowiem rzadko siana wiethsa
bywa/ a przeto gdzieby barzo gesta była te-
dy nalepien ją przerywać gdy już moc weź-
mie a one wyrwaną zasie sadzać na proż-
ne miejsce albo iednak przez zamiętać kło-
nie potrzebuie. Zależ częste plewienie a
przerywanie żniwy chwastu/ wielka jest po-
moc ku rosnieniu. **C**zas iey siana od
ostatku Lipca aż przez wrzeseł Sierpień y
daley trochę. Zęz ię siega na goley roli/ acz
kolwie y na scirniku może być siana gdy tyl-
ko będzie dobrze żorana/ a nasienie nisko
ma być ziemią przylwleczone bo niechce gle-
boło w ziemi leżeć. Może też być siana rze-
pa między prosem albo brem/ a to gdzie be-
dzie rzadkość a miejsce prożne po wtorem
przeplewieniu: kocha sie na roli iawney/ bo
wtem cień a niedochodzenie słońca barzo
iey szkodzi/ a gdyby tak sucho było iżby nie-
mogła być siana na miejscu iey obiecny
tedy iey może nasiać gesto iako kapusty in-
dzie naroli/ chocia też w wodnej albo zaćmio-
ncy/ a potem gdy trochę odroście tedi ię prze-
sadzać czasu godnego na miejsce iey obiec-
ne/ a na ziemie dobrą która iey lepiej lubi/
a to przesadzanie ma być po deszczu od koń-
ca sierpnia aż do połowicy września.
Ckopanie rzepy bywa w Październiku/
a czo naczudniejszy ma być obierana która

1 by obrzezawszy nać zasie sadził w ogród dla
nasienia na lato. **C**Chowanie rzepy na
długi czas/ktoreby mógł pożywać zimie al-
bo przez post/ tym obyczaiem ma być. Splo-
kawszy ię czyscie wkladać w iakiey fasie albo
przekadku warstwie iedne na drugiey: a każ-
dą warstwę przesypując solą/ nasieniem ko-
prowym a czambrem/ może też tylko samą
solą kto tego siemienia niema/ tamże przysło-
10 żywszy ię zwierzchu czym cieplem/ dać stać do
osmego dnia. Potym nalać zimney wody
czoby iedno rzepa sie zakryła/ a tak ię może
chować aż do roku. Druży ię chować
sucho w piwnicach albo w dołach na polu
okroiwszy tylko forżonki zbytnie a nać zwierz-
chu aby nie wyrastała y chować w piasku/
albo ięże lepiej gdy ię też warstwami wkl-
dać piaskiem przesypuie. Zęz tego trzeba
20 strzedz aby iey mroz niedochodził. Druży
ię też suszą na pieczach w isobie albo na is-
bie pot ięże mroz nie nastanę/ a taka na
dłużey może być chowana zwłaszcza w su-
chy. **C**Isaac piše iż rzepa iest ciepla w
stopniu wtorem/ aczkolwie nie richło sie tra-
wi/ wpafoż wiecey tuczy niż inşe iarzyyny/ czi-
ni ciało miękkie/ a to dla wiatrow ktore mno-
ży y też odymania/ wzwod też otrofom po-
30 budza y niewiastom zbeftwliwosć/ która gdy
zle będzie wwarżona trudna iest ku strawie-
niu wiatry mnoży w żywocie y odymanie y
też porow zamykanie/ wpafoż twardosć iey by-
wa odieta gdy piwską wodę/ w ktorey wre-
odlawszy wtorey nalecie: albo gdy będzie z tłu-
stym miesem warżona/ nad to y dne nożna
leczy gdyby chory nogi często omýwał w po-
lewce rzepy warżoney.

40 A przytym będzie koniec trzecich krąg
Ezwary

Czwarte Kriegi O sprawach ogrod- nych y też rzeczy tych ktore sie nanich rodzą,

W Trzecich Kriegach powie-
dziana jest osobna sprawa
rol y żyta abo zboża wśel
kiego ktore sie narolach ro-
dzą z nasienia. Tu sie go-
dzi powiadać o sprawie
ogrodney y wśelkich pożytkow ktore z ogro-
dow pochodzą. A pierwsza nasza będzie po-
wieść o rzeczach z nasienia sierodzących na
ogrodziech ku żywności ludzkiej. Wtóra o
nich ziołach ktore też w ogrodziech sie rocho-
ią abo dla rostkow abo dla lekarstwa lud-
skiego a także tych Kriegow będą dwie części.

Dzspolicie mowiąc o sprawie og-
rodney / naprzód to powiem / iż
wśelki ogrod miesteza żada mier-
nego powietrza / abo ktore sie
wżdy nieiało ku miernosci stłania / bowiem
trajny barzo gorące y też zbyt zimne og-
rodem nie służą / gdyż zioła nanich abo
nie rodzą sie dla zimna abo dla gorczosci
wysychają / chyba iżby deszcze częste przecho-
dziły / abo kropieniem częstym pomoc im by-
ła dawana. **E** Widamy też na miest-
czach ciemnych (iako między gorami) rzad-
ki a mały pożytek czynią ogrody / a potrze-
bują ziemie puchłey wiecey wilgotney niż
suchey. Gliniata też ziemia y wapienna o-
grodom barzo jest nieprzyjemna / bowiem zio-
ła na glinnej ziemi chocia nawiosne wżrost
richso bierzą / wśelkież ku latu wysychają / prze-
to potrzebuie mieć żródła abo ciekącą wo-

O sprawie ogrodow w
pospolitosci.

III de kto

de ktoraby czasow potrzebnych mogła być między żagony wpuszczone/ albo iednak mieć bliżu sadzawke choć studnie skądby wody był dostatek ku polewaniu albo ku ochłodzie żiołom z wilgoty z wody pochodzącej.

C A gdzieby to nie mogło być/ tedy wżdy tam nadziałać tu y owdzie dosłow po ogrodzie między żagony gdzieby się woda po deszczu zachowała ku niciaćcy ochłodzie żiołom. Dla tego Palladius powiada iż ogrody który leży w dobrym powietrzu/ a ma blisko stoł albo źródło niciaćcy/ barzo maso taki potrzebuie sprawiania albo zbytniey praezefofo pożytkow. **C** Ale iż ogrody żąda ziemie tłuściny/ przeto potrzeba iżby leżała gromada gnoiu na wyższej części ogrodu/ aby tak tłuściny z gnoiu ściągala się na niższe czyniąc ziemie płodną/ będzieli też gnoiu dostatek: tedy raz do roku ma być ogrody im naprawion/ zwłaszcza tego czasu gdy ma być sianie albo sadzenie ziela. **C** Ma też być ogrody nie daleko domu/ wśakoż nie bliżu gumna. Bowiemy przyproszenie plew albo prochu z żyta barzo płodzi liściu pożytkow ogrodnich/ gdiż one barzo bućnięć a schną. A nalepszy taki ogrody iest który leży pochodzi sto a woda iakżkolwiek ze stołu albo ze źródła iakiego może się lekko ściagać przezeń aż na dos. Będzieli też gdzie ziemie dostatek iżby mógł być ogrody na dwoie rozdzielon/ tedy nalepszy tak sprawać iżby ona część na zime była sprawiana/ gnoiona/ y wżrywana ktoraby chciał na wiosne osiewać/ zaś gdzieby chciał osiewać albo nieczu sadzić na Jesień iżby to na Wiosne było ryto y sprawiano/ aby się tak rola pirowy odleżała y wyprawiała słońcem albo mrozem.

C A gdzie iest ogrody na miejscu barzo wilgotnym gdzieby chciał siał na lato/ tedy na lepszy w Jesieni kieżica Listopada wykopać brozdy głębokie ku niższemu ktorymby zbytnia wilgotność sciekala: aby tak ogrody był gotow gdy przydzie czas siania na wiosne.

C Gdzie lepał będzie niedostatek ziemie a ogrody mały: tedy może być ziemie sprawiana ktorężkolwiek czasu gdyby iedno była mierność w wilgotcie a w suchości/ a tamże zarazem może być sianie albo sadzenie/ a im lepszy ono miejsce nagnione będzie/ tim lepszy też pożytki będą się kochać. Wżrywa

nie też lubo wżoranie ziemie ma być głębokie/ gdiż pierwszy raz gnoy ma być zakrywan ziemią/ potym gdyby chciał siał: tedy one były maig być motyka tlućzone/ a iakż gnoiem też po wżrachu potrzebny wle może być tam dopiro ziemie ma być żrownana y grabiami żdrobiona na żagonie/ a żatym się gdy chce. **C** Niezle też iest gdyby osiawany a grabiami żrownany po wżrachu też gnoiem potrzebny/ zwłaszcza gdiżby coś siał na zime/ bowiemy tym y ziemie się tlućcy/ y gnoij nasienia od zimna obroni/ tamże też nad brozdami mogą być sadzony żioła ktoręby chciał rane mieć na post albo ię też na nasienie żostawiać/ iako sa laktuka lubo salata. spinał borag y odrosli kapustne/ abowiem te rzeczy nie zaśkodzi na siemu na żagonie leżącemu/ a też łatwo mogą być zachowane od zimny gdy brozdy gnoiem albo iakż murzwa będą przyproszone.

C Aczkolwie sianie rozmaitych pożytkow na ogrodnich może być każdego czasu zwłaszcza lecie/ iako dobry gospodarz wpatrzy sobie czas mierny w wilgotcie a w suchości/ albo iako czego który pożytek potrzebuie wśakoż pospolity obycaj siania lub sadzenia dwa kroć bywa/ ieden na wiosne kieżycza Lutego w ciepłych krajach albo Marcza pospolicie y kwietnia/ drugi na Jesień we wrześniu a w październiku/ tak iżby iesienne sianie rancie było w zimnych stronach/ a wiosenne późniejszy/ zaś w ciepłych iesienne ma być późniejszy/ a rancie wiosenne

C Do też godzi się wiedzieć iż w ciepłych krajach pożytki ktorę maig być na wiosne nalepszy się kochać gdy będą siane na końcu Listopada kieżycza/ albo na początku Grudnia/ niż gdyby siane były w Lutim albo marca(aczkolwie nasienie żadne przed nastaniem Lutego nie wśchodzi) bowiemy takowe rane sianie dawaj też rane pożytki na post skoro się ciepło wstaje. także cebule/ cośni y porz mogą być w ciepłych krajach richle sadzony. **C** Mogą też być siane pożytki iedne spolem z drugimi/ drugie też siane osobno/ spolem te sięgają ktorę potym mogą być przesadzane gdy wżrosta/ iako kapusta y cebula. Może też spolem siał y te ktorę nie przesadzają/ wśakoż także z ktoręby iedne pirowy dochodziły niż drugie/ aby

aby po wyrwaniu jednych już dosłych dru-
gie się dostawały / iako spinał / soboda nie-
dlugo trwają na ogrodziech / dłużey czwi-
ka / czambu / piotruska / kapusty też niektóre /
Łaski też y kopr któreby chciał zostawić
dla nasienia / rzadko mają być na żagomiech
zostawiane / a potrzebuia okopowania / aby
przybyły ku dostatości bez szkody. ¶ Kto-
re też pożytki mają być przesadzane / może
ich sianie być gęsto / ale któreś mają do-
stać: niegodzi się ich gęsto siać. Chacież na
tym miejscu gdzieby chciał mieć ogorki / ma-
lony / korbasy / lubo banie / bob albo inne ta-
kowe rzeczy / możesz tam nasiać na zimę po-
żytkow miedziach któreby rano dochodziły aby
tobie ziemia próżno nieleżała / iako są spina-
ki / laski / por / odrósł / sobody y inne / które
gdy będą strawione mogą tam być inne na-
siane lub nasadzone którychby chciał po-
żytek pożywać. ¶ Drużdy też gospodarze
są tak baczeni gdy mają ziemię po-
mur: tedy po wtore siewie lecie pożytki niektóre
czoby przystawiały zasieć ku iesien / a nowe /
iako jest nowa marchew / por / y kapusta.
¶ Miedzy nasieniem ma być ta bacznosc
aby niebyło skażone / przeto trzeba obierać
któreby miało w sobie nieczystość / magność świe-
żą / nie zbuczniałą / ale białą / także któreby
cięższe było miedzy a lżejsze / a miedzy wie-
le nasieniem trzeba to obaczyć aby niebyło
daley roku starze. Często się też to przyda-
wa iżby też nasienie najlepsze było / wśakoż
nie wschodzi / a to dla niektorej mocy niebie-
skiejemu przekażającej. Przeto nieźle jest
rozmaite nasienie mieszać y siać spodem / y
choćby moc niebieska niektoremu nasieniu
one roku przeciwna iemu: rość przeszkadza-
ła / tedy wżdy drugie wznidzie / a tak ziemia
nie będzie bez pożytku leżała / bo aczkolwie
drzewa y też żyta niektóre spodem rość nie mo-
gą / a jedno drugiemu przeszkadza iakoż cho-
wyższy namieniono / wśakoż miedzy żołąmi
nie maś takiej zawady / ale jedno przy dru-
gim dobrze roście y dochodzi. Jakoż te znać
widamy na łąkach gdzie nigdy sama trawa
nie rośnie ale rozmaite żołąki spodem się ko-
chaia / gdyż to natura wskazuje / te rzeczy do-
browolnie rosnące spodem skaczajac / tedy y
na ogrodziech możemy ich nasładować / po-
żytki spodem siewać. ¶ A wiedz iż nale-

- 1 pśe sianie każdej rzeczy ogrodney bywa
przed pełnią / przyczyna tego wewtorich krie-
gach jest powiedziana / chocia się też często
przydawa iż nie źle sianie bywa nasamym
schodzie kriegyca. ¶ Przesadzanie mo-
że być wśelkich pożytkow okrom spinału / so-
body a kopru swoyskiego. Może też być ka-
dego czasu gdy tylko takowe rzeczy odrósł /
a ziemia nie będzie barzo sucha / a niema też
barzo wilgotna być bo takiej niektóre po-
żytki nie lubią / a bywa czyniono przesadzenie
dla odmienienia smaku albo dla wtroczenia
płonnosci a ku lepszemu rozmnożeniu. Ma
też być sadzenie natychmiast kolkiem w ziemi
albo palcem iako który forzeń potrzebuie.
¶ A te żołąki które się krzewią barzo / albo
miało rość: niemały być gęsto sadzone aby
potym mogły być okopowane dla mocniej-
szego stania y rozmnożenia wieszego. Nie
trzeba też w przesadzaniu o to pieczęć mieć
aby forzeń twardo stał w ziemi albo głębo-
ko y owsem niektóre żołąki potrzebuia tego
żeby forzeń forzenia były obrywane przy sa-
dzeniu. Jakoż to wypisemy gdy o każdym z
osobna żołąki będzie powiadanie.
¶ Okopowanie pożytkow bywa yle krot-
zielka lubo chwasty miedzy nimi wyrosta
które potrzebuia wykopania albo reka wyple-
wienia / żeby nie odeymowały wilgotności
pokarmowej lepszym pożytkom. Potrzeba
też okopowania gdiby ziemia się wleżała albo
od wstąpienia albo od deszczu wielkie / gdzież
trzeba wiedzieć iż gdy ziemia będzie barzo
mięka lubo puchła nie ma być ruszana
okopowaniem tylko gdy jest sucha / aby też na-
twardza była: tedy wżdy chwasty mają wy-
rywane być dla przyczyny namienionej / bo
wiem bronienie zaroszenia chwastu czyni
wielki pożytek w ogrodzie. ¶ Przydawa-
ia się też wielkie zawady ku ogrodowi / Bo-
wiem czasem potrzeba włożyć iż niemoże być
indzie ogrodo jedno na ziemi twardej a gli-
natej / której ta może być pomoc dana y le-
karstwo gdyby tam piasek z gnoiem był wo-
żon a z żołąki takową często mieszan.
¶ Drugdziej też ziemia będzie tak barzo si-
pka iż wśelką wilgotność natychmiast wy-
pije / a tak lecie barzo sucha zostawa / tak-
owej lekarstwo jest mieszać w nie glinę z gno-
iem jeśli nanie woda nie może być przywie-
Jij dżiona

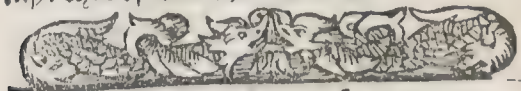
Dziona że żródła iakiego. ¶ Bedzieli za
sie ogrod barzo wilgotny thafi potrzebuie
przekopow ofoso siebie / aby zbytnia woda
imi sie sciagala y wychodziła/lepał bedzieli
barzo suchy/ tedy żagony maia być gtebo-
soryte a dobrze nagnione/ a czasu wielkiej
suchosci takowy ogrod ma być polewan/
żiołkam też subtylnym mabyć chłod czynion
żatimianim czasu wielkiej goręcości/ a cza-
tu wielkiej zimy to czo tam bywa wosiano/
ma być przystrywano gnoiem abo mirzwą
żeby mroz nasieniu nie zaszkodził. Przeciw
inshym rzeczom szkodliwym mogą też być le-
karstwa. Jako Palladius pisze/przeciw rdzi
ktora zemgły bywa pożytki żarżajęca/na
klasę plew abo iakiej mirzwy tu y owdzie
po ogrodzie / ktora ma być żapalana kiedy
mgła imie powstawać/ bedzieli też gdzie wie-
le ślimaków nie inzego nie pomoże jedno ie-
obierać / przeciw wosieniczom weżywnym
dol iaki w posrzedku ogroda na suchy wlożyć
tam klode z gniją potym tam nanosić mro-
wek z mrowiska/ ktore gdy się tam żastano-
wią wsistkie wosienice po ogrodzie poiedzą/
a czynią też to mądzy ogrodnicy / gdzie się
wosienice na ktore drzewo rzuczą/ tedi na
sadzaia nanie mrowek czo nawiecy żma-
żawszy drzewo v dołu w kolo maia aby
mrowki nie śmiały zlażyć na dol/ thedy one
podzewie lażęce wsistkie wosionki pogładzą
¶ Gdzieby lepał mrowki barzo szkodliwy
ogrodui/ tedi pogina gdiiedno serce Souie
bedzie wlożono do mrowiska/ abo sfufsy le-
biolte z siarka potrzebę dziure kedy mrow-
ki lażą. A iesliby z mgd przychodzily: tedy
wszystek ogrod przy pfocie obsypać popiołem
abo białym wapnem żwłaszcza niegasonim
a gdyby drzewu szkodliwy mrowki/ tedi poma-
żać oliwą drzewo w kolo v dołu: żadna tam
nie wlezie po ki oliwa abo olej nie wosnie.
¶ Przeciwo mshczam y też wosienic-
czam/ dobrze iest gdy nasienie bedzie żmo-
czono w soku rojownikowym pirwey niż be-
dzie rożiawano/ abo ie każ dzieciem żbierać
y żabijać/ abo wsistkie nasienie ktore chceś
siać/ pirwey przesufay w skorupie abo w
skorze żółwiowej. Cicer wloski śiany mie-
dzy pożytki ogrodnymi niedopuszcza mno-
życ się między nimi żadney rzeczy szkodliwej
takież czyni miska żwłaszcza między kapu-
50

1 sta tu y owdzie sadzona. ¶ Przeciw my-
sam abo fretom dobrze mieć kofki w ogo-
dzie abo lasice nie pfoche/ drudzy wapnem
żasypuia dziury ktorymi lażą / abo sokiem
polnych ogorkow / drudzy rydlem dokopuia
sie gniazda y dziury gtebofo kedy fretowie
abo mysy wychodzą potym tam wodi nale-
waia/ a gdy bestia ona wynidzie nawirzech
przed wodą: tedy ia biją. Nad to powiada-
ia niektorzy iż wsistkie zboże tak ogrodne ia-
10 ko i rolne bywa żachowano od wsistkiej prze-
kazy y przeszkodzenia robactwa szkodzące
gdy pirwey bedzie ich nasienie pomoczo-
w soku ogorkow polnych gdzieby też był w-
tarty ich korzeń y wyspany. ¶ Pożytki
niektore bez korzenia biwaia żbierane ku po-
żywaniu: przyrżynane nożem przy żiemie/ nie
ktorych też tilko liscia pożywamy gdi doroscie
iako iest borag / łoboda y kapusta / aczkol-
wie czarney kapusty y głabie godzi sie żwła-
20 szyć żimie. Niektorym też tilko wirzechofki
żeymuia kto ie chce dlugo w żieleni a bez
nasienia żachowawać aby nie wyrosły w
skup/ iako iest piotruszka/ szalkwia/ wśakoż gdi
na lekarstwo: tedy takowe żbieraia gdi przy-
da ku prawey mierze wżrostu swego niżli
począ kwitnąć abo po ki kwiat nie opadnie
¶ Nasienie ma być żbierano gdy iuz suro-
wosc a żielonosc wsytka żniego wyschnie.
A korzenie w ten czas gdy list iego pocżnie
30 opadać/ kwiat na lekarstwa tedy mabyć żbie-
ran gdy się prawie rożiworży/ wśakoż niżli
pocżnie pichnąć/ ale czałe żiele thedy ma
być kopano gdy przydzie ku prawey mierze
swey dostalosci. ¶ Owoc też każdy rze-
czy tedy ma być żbieran gdy się iuz dostoi/
wśakoż nie cżekać wpadnienia / a kiedykol-
wie bywa żbieran na schodzie krieżęcza le-
pszy bywa y trwalszy ku chowaniu/ bowiem
w ten czas bywa w swey dostalosci/ Żakież
40 owoc ktory żbieraia czasu pogody lepszy by-
wa niż on ktory żbieraia w deszcz abo wch-
murna chwila/ gdyż w ten czas wilgotnosci
owoc się napia. Lesne też owoce (iako pi-
se Plinius) chocia mniysze bywaia/ wśa-
koż trwalsze na chowanie/ a między lesnymi
też owocami trwalsze są ktore na gorach ro-
są niż ktore w niżynie. Żeż one owoce ktore
są rumieńsze a barżiej woniające trwalsze
bywaia

bywaia nad inſe w ſwym rodzaju.

Eſeje teſz to trzeba wiedziec iſz moce wſhelkiego ziela nie trwa tilko do dwu lat po ſpolicie. a nadaley do trzech. Ziola teſz kwia w ich y owoce maia byc chowane na mieſt czach ſuchych a ſpokojnych abo ciemnych w workach abo w puſtkach ciaſnych aby nie zwietrzaſy/ ale forzenie lepiey w piaſku ſubtylnym/ wygwoſy ſuche forzenie ktore theſz ma byc chowano na mieſcie ſuchim a ciemnym. Naſienie porowe abo cebulne lepiey bywa zachowano w ſwych glowach gdyſz inſe chce oſobno byc chowano.

E D Kapuſcie.

Kapuſta ieſt dwoiak/ iedna ieſt ktora biala zowga/ta ma liſt proſy a ſyroki/ ktora teſz wiecey roſciey y ſyrzy ſie gdy bedzie przeſa dzona na inſe mieſcie ſtego gdzie byla ſia na nabywaiaſe ſmaku lepszego/ta ku zadnemu lekarſtwu ſie niegodzi tilko ku poſywan niu ludziem y zwierzetom / w kaſzowym powietrzu tak cieplym iako y zimnym abo teſz mierzymym moſze ſie rodzi/ ale ziemie ſgda tluſtey y dobrze gnoyney/ a glebokiego wzri wania abo orania zaganow potrzebuie/ wie cey teſz ieſt lubi ziemia czarna niz piaſek al-

1 bo glina. **E** Druſa kapuſta ieſt czarna ktora ma liſt troche ledzierzawy takowa ac folwie teſz przeſadzania potrzebuie iako y pirwſa / wſakoſz glow nie miewa / ale ſie krzewi a roſtaſta tak w liſcie iako y w glab tak iſz ſie teſz drzewku niektoremu rowna/ le cie ieſt liſcie grube bywa a nie ſmaczne/ wſa koſz gdy iſz ſrzon abo mroz przeraſi ziemie/ te dy ſubtylnieyſza bywa y ſmacznieyſza/ przy czynna tego iſz mroz zeymie ieſt cieploſc przy 10 rodzona wzraſaiaſia w ieſt wnetrznosci/ ktora gdy ſie tam zeydzie/ tedy tribute a trawi ſurowoſc y gorzkoſc w niey/ przeto ſtoda bywa. Jeſt to ziele zimne a ſuche/ gruba krew czyni a melankolia mnoſy ſmrodliwe teſz ciaſo dziala ktore ieſt czuſto poſywa.

E Dwoiey kapuſty/ oſoba ieſt gruba a twar da ku ſtrawieniu/ iucha ieſt odmiektza zywoe y odwarza pluce y wyſuſa / ale ſama kapuſta przez iuchy zatwierdza zywoe y zapie 20 fa/ wſakoſz ta ieſt zloſc bywa odieta gdy bedzie we dwoiey wodzie warzona/ tak iſz pirwſa ma byc przez odlana/ potym we wtorey iſz warziſy dobrze tluſta weczynic.

E Biala kapuſta nie trwa na ogrodzie tylko przez lato bowiem na zime pſuie ſie ale czarna trwalaſa ieſt bowiem na ſwym mieſcieſzu moſze trwac przez zime/ ktorey liſcie abo y wiechy gdy beda zraſane tedy nawioſne puſcia ſie odmłodzi / ale nie bedzie 30 wirzech zerzniont/ tedy na lato bedzie kwitnac a naſienie puſci / a gdyby one wirzechofki byly zrynane tak iſz by ieſt kwitnac niedopuſzczono/ tedy wſiſka materia ſiennia obroci ſie w glab ktora puſci z ſiebie gaſzaſek wiele tak iſz teſz moſze trwac przez kielko lat roſ krzewiwoſy ſie. **E** Jeſt teſz ieſt dwoia roſnoſc/ iedna ieſt ktora natychmiast kwitnie na wiosne / a ta nie dlugo moſze trwac/ druga ieſt ktora nie tak rychlo ſie ma ku kwitnieniu/ ta dlugo trwa a zwlaſzcza gdy wierzechofki ieſt beda zrynane. **E** Jeſt teſz trzeci ro 40 dzay czarney kapuſty ktora wielkich zowga ta acz folwiec ieſt gorzka / wſakoſz ku lekarſtwu ieſt leſza bowiem liſcim ieſt ſuchym gdy rany od pſa wlaſzenia bywaia poſipane/ tak nowe iako y zaſtarzale barzo ie goi.

E Iſaak teſz piſe iſz kapuſta troche powa 50 rzona odwarza zywoe/ dlugo warzona za pieka. Plinius piſe iſz kapuſta zwlaſzcza kwaſona

bona pyraństwa bioni/winu sie przeciw/ży-
Ty posila/ przeto powietrzym zabitym cylon
kom barzo pomaga y też dzżacim/ mleka do
starek dawo ktora jest sfodka dzieci trzymaia
cim. Sol icy pomaga przeciw iadom wšel
kim y pła wscielekgo wśaheniu/ woniey na-
sienia icy warzonego boig sie wężowie.

C Sianie kapusty moze być Lutego krie-
żnca Marcza/ Kwietnia Maja y owšem
przez wśisko lato/ a ktora sicia Sirynia
moze być sadzona Września abo Paździer-
nika. A gdy będzie dobrze opatrzona na zi-
mie/tedy mogą być głowy poscie abo troche
z wielkicy noci/ ale będzieci późnicy siana
tedy zimny nie przetrwa dla mrozu.

C Sadzenie kapusty ma być wczynnymy
dofek w ziemi palcem abo foskiem / a moze
koniec korzenia wrwać aby sie niewzwinął
wzgorze kiedy będzie wżiemie sadzon/bowiem
to iemu barzo sfodzi / a trzeba sadzić rozsa-
de nie drobna ale czo nalepien wzrosła/ kto-
ra acz sie nie richfo przijmie/wśafoz trwał-
sa będzie y lepsza. Nie potrzeba też korzon-
kow gnoiem obkładać sadząc/ ani ziemie
obierać mielkicy / bowiem przijmie sie y na
ziemi miernie twardey/ aczfolwie liscie nie-
iało powiednicie wśafoz zaśie moc weźmie
iał sforo deszcz spadnie. **C** Ma też być
sadzona kapusta sama na swym żagonie
rżedem nie gesto/ aczfolwie przynien na dru-
gich żagoniech moze rość cebula / marchew
abo inśe pożytki/ abo też moze ią sadzić rż-
dem abo dwiema między cebulą y czoś-
kiem/ ale nie gesto/bo im rżadzey będzie stać
tym wielśa wroście. Dna też kapusta ktora
ma zostać na żime aby richfo byla na wio-
śne/ moze być sadzona między rang a wiel-
ka kapusta/ iż gdy one wielka wytną na zi-
mie/ tedy ta sama zostanie przez żime na ża-
gonie. **C** Ostrzegac sie też trzeba kapu-
ste sadząc aby icy wżschofku ziemia nie za-
krył/ także aby nieczko koncza korzonka niezo-
stało nad ziemia/ bowiem tak nie sie nieprzj-
mie. Trzeba kapuste okopować y pleć od-
chwastu/ a gdy powielkicy suchofci deszcz spa-
dnie/ potrzeba oblamować liscie suche abo
też zbytnie/ a tak ona będzie sie odmładzać
y dobrze rość. Doświadcżono też tego iż ka-
pusta aczfolwie się kocha w winnicy sadzo-
na/ wśafoz winu barzo sfodzi. Nasienie icy

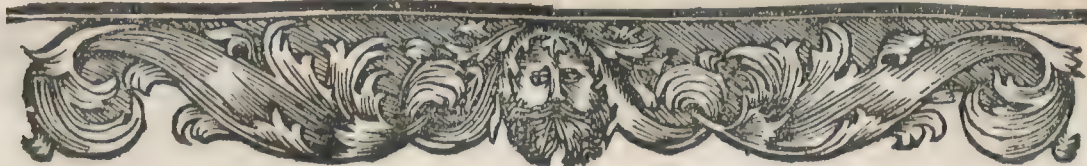
1 powiadaia/ iż moze być chowano do dzieś-
ci lat. Galenus powiada / iż gdy kapusta
pieczona abo głaby daia dzieciem iest tedy
ymuiz sie richfo chodzie. Jey też własność
iest iezil wysuszać/ spanie czynić/ a głos czy-
ścić. A nalepsza kapusta iest kłusta z mi-
sem wieprzowym / tak swieżym iako y zślo-
nym warzona.

C O Cebuli.

C Ebul potzebuie ziemie puch-
lney/ kłustey/ a dobrze wżryten /
nasienie icy wyskruszone leżące/ til-
ko dorofu trwa/ ale wśowśach
abo w swym pierzu wśace trwa w moczey
przez trzy latha. Niegdzie ią sicia na żime
na pocżatku Listopada/ zwśaszcza w cieplich
kramach/ ale czynia nadnia przyfricie z sło-
my deimone iako by obdał ku północy żni-
żymy/ ale ku półdniu podniesione na dwie
piedzi. Drużi ią sicia marczca abo czo na-
richley być moze po żimie. Samo nasienie
mabyć na żagonie siano/ aczfolwie też i mie-
dzy inśymi moze być / zwśaszcza ktoby ią
chciał sadzić w Maiu abo Czerwcu ady
troche odroście/ tedy ią sadz nadłon od siebie
abo daley/ cżyrżema rżedom/ ale ktoreby
ochciał richfo pożywać/ tedy ią sadz między
ogorkami aby gotowa byla niż one dorofia

1   ā takim nie przeszkodzi/ā jednak też tam ce-
 bula może być zostawiona aże się dostroi/
 wszakoż wżdy nie będzie tak wielka iako ona
 która sama rośnie. **C** A kto chce sadzić ce-
 bule ma znien wirzchnią skore ziarc/ ā tylko
 o jeden palec nadnią przikręcić ziemię/boiemi
 to zielenie netychmiast się przyjmie by też iedno
 ziemie dopadło/ ā może iż zamieść w nadal
 se strony by też nawiecy zwirzechu zwiędła
 łatwie się przyjmie gdy tylko dżen świeży be-
 dzie. Potrzebuie cebula okopowania y też
 10   od wszelkiego chwastu wyplewienia / ā nie-
 będzie ieli ziemia tego roku gnoiona/ tedy po-
 trzebuie gnoienia gdy iey będzie sadzenie/
 aby tym buynien rosta. Zbieranie cebule
 bywa gdy się już dostoi/ā tego znak iest / gdy
 się cebula w ziemi zostać niemoże ale na
 wirzech wychodzi/ boiemi odtychmiast już
 wietrza nierosie/ to bywa pospolicie w Si-
 pniu/zwłaszcza w krainach cieplych. Tedy
 czonalepszą cz cebule chowaią ku sadzeniu
 20   aby drugiego roku nasienie znien było / za-
 się czo nadrobnięsza ta bywa sadzona po-
 sce/abo ku wietrzemu rostkochaniu/ abo rich-
 temu strawieniu gdy będzie zielona/ale srze-
 dnia cebula ta bywa obierana ku dluż-
 ciu chowaniu. A iestli cebula będzie wybie-
 rana na schodzie kriticznego czasu suchego y
 pogodnego dlużey trwa zwłaszcza na ciem-
 nym ā na suchym miejscu. **C** Przyro-
 30   dzenie cebule iest cieple ā wilgotne we wto-
 rym stopniu. Przeto często pożywana czyni
 swą ostrością w żołądku źle wilgoty/prag-
 nienie/odzymanie/wiatry wnetrzne/ bole nie
 głowy y też halonosc / ā to dla dymow škod-
 liwych które z nien wzgore wstepuiące mogą
 zarażaić. Dla tego kto się iey nałoży iest
 wpada w mania / strasliwie sny miwa/ y
 widzenie obłudne/ zwłaszcza stroby iey poży-
 wał chorim będąc abo z choroby powstaić
 40   wszakoż grubemu ā twardemu przyrodze-
 niu nie tak barzo škodzi. **C** Surowa ce-
 bula żadnego tuczenia ani sytnosci cialu
 nie dawa/ wszakoż warzona gdyby piwską
 wodę odlawszy w drugiej była warzona/ te-
 dy czyni dobrą sytnosc / ā zwłaszcza zmie-
 sem tlułym ā z woniaicem korzeniem przy-
 prawiona/ ale gdy w lekarstwie surowey ce-
 bule bywa pożywanie / tedy ona zagrzewa
 grube ā lipkie wilgoti w cieple przerywa/żyły

1   odtwiera/ wyrne y wplawy niewiescie pobu-
 dza/ chęć iedzenia czyni/ y żgadz cielestną
 porusza swem ciepłem y wilgotnością. Sol-
 icy w nozdrza wpuszczone/abo też y wonia
 nossem wpuszczone/głowe czyscie wyczyscia
 y włosy też mnoży surowo iedzona. A ui-
 cenna piśe iż w cebuli iest ostrość iakoby rze-
 żacza/ także gorzłość y ciępkosc/ ā czo gło-
 wien do dżenia to ostrzeży/ także ciępkos-
 nosć iey ostrza niż bialosc/ surowa też ostr-
 10   sza niż warzona/ ā sucha ostrza niż zielona
 Ma też moc wyciągać krew na wirzech cia-
 ka/przeto skore czyni rumianą. **C** Nasie-
 nie iey trąd z twarzy spada/ ā gdy imi zdra-
 pie parchy abo gdzie włosi opadną/ barzo
 na to pomaga. Z miodem też przyłożone
 brodawki spada. Często cebule surowey przy-
 kładanie na cialo czyni pechyrze na skorze/
 ā iest iedno stich zioł które škodzi rozumowi
 dla tego iż ona źle wilgotność w cie-
 20   le mnoży.

C O Żosiku.

C Żosnek w cieplych krainach sa-
 dza na zimie nawiecy na zie-
 mi białey/ nie gnoionej ale do-
 50   brze żrusej/ aczkolwie też ro-
 dzi się

dzi się na inſzey ziemi chocia gnoyney w zimnichſzych ſtronach poſpolicie gi ſadzą czo narichley po zimie / a gdzie bywa iego naſienie moſe być ſiano w zimnych ſtronach krieżycza Wreſzenia / Paſdziernika abo Lutego chocia Marcza / ale w ciepleyſzych ſięgach Grudnia. **E** Kiedy czoſnek bywa zoſtawion w ziemi przez zimę prawie doſtały tedy puſciwſzy ſię na lato wyroſcie w ſkup / a będzie miał naſienie ſkore roku drugiego moſe być ſiano a wrodzi ſię czoſnek.

E Sadzon ma być na żagoniech rzędem abo czerzema na piędzi od ſiebie lub daley. Rzeba gi też okopować aby ſię głowki ſochaly / a chęſli aby tym więſze głowy roſły / tedy iak ſkoro ſię pierze abo żdźbło puſci ma być ſkoczono aby nie wrzaſtało tedy ſię ſol iego nadol / a ſię obroci a będą ſię głowy ſochaly. **E** W ten czas czoſnek bywa zbieran gdy już wiednać pocyna a poſtada ſię. Na ſchodzie krieżycza / czasu też pogody ma być wybieran. Powiadaia też / gdyby czoſnek był ſian lubo ſadzon gdy krieżycz / a gdzie pod ziemie / a ſię gdy będzie wybieran gdy już krieżyc na ſamym ſchodzie iżgo już niewidać tedy takowy nie będzie miał ſmrodliwoſci wonicy / w ſwoym też piżu zawieſzony / wlaſeż / a gdzie dym dochodzi nim dłużej trwa. **E** Czoſnek ieſt ciepły a ſuchy weſzrodku czwartego ſtopnia / iego moc ieſt roſtapiac / trawie a wyganiać iady. Przeto gdy iakie iadowite zwierze wſiaſi chłuczoſny czoſnek dobrze przyſtadać. **E** Sol też iego w picciu dany abo tak trawiony roſruwa y wygania iady z wnątrza. Przeto gi żowę dryakwię chłopſką. **E** Przeciw glistam / wżmi czoſnoku a piotruſki ſilucę ſpołem przykożwſzy trochę pieprzu / a ſoku mietęzanego potym octem roſwodni iako ſalſe / a pożyway z mieſem abo z chlebem. Takieſz ku odtworzeniu żył wątrobnych i też wychodow mocz / ma być z niego ſalſa z winem a z ſokiem zieł laxuigeich a to dawać choremu. **E** Kto ma rzeżanie w łonie abo ciekaczą niemoc lubo inſze tamże bolenie / wżigwſzy czoſnoku wwarz w winie a w oliwie z te^o em plaſtr weżyniſzy obkładać około ſona przytożeniu abo tam gdzie ieſt bolenie.

E Wzroſtowi czoſnek ſkodzi bowiem oczy wſuſza / wſpitiemu też ciaſu ſkodzi kto go

1 cżkſto a beżmiernie pożywa / gdyż czyni trąd rpadanie ciaſa / a wracanie głowy a oſalenie y wiele inſzych niemoci ſzkodliwych.

E Luicenna piſe iż czoſnek warzony głoſ naprawia / gardło cżyſci / a pomaga na kaſzel zaſtarzały y też boleſcie pierſi z zimna / od dala. Iſaak powiada iż czoſnek maſo tuczy ciaſo. Colerikom a ludziem z przyroſzenia ciepleym nie tak ſkodzi. Zimnym a wilgothym mocę wywodzi a żywot odmieſza / w ſuchych aſie przeciwna rzecz czyni / a kſho chce aby iemu czoſnek ſiwa goręcoſcią niezaſkodził ma go warzyć w dwoiey wodzie potym z octem przyprawić.

E O Piotruſce.

40 **P**iotruſziele abo piotruſka moſe być ſiana krieżycza Grudnia / Lutego / Marcza y Kwiećnia z drugimi ziełami / a moſe być ſadzona przez wſiſto lato tak ſama oſobno / iako y między inſze zieła. **E** Naſienie iej trwa dopięci lat / forzen moſe być zoſtawion w ziemi na zimę abo iednak w piasku ſwieżym moſe być doma zachowan / naci iego pożywaia dla przyzielenienia potraw tak ſwieżey iako y ſuſzoney wlaſeż / a ku kaſzy zieleſney. **E** Jeſt ziele ciepłe a ſuche w ſtopniu

niu wtorym/ rozwodniające jest a vrine po-
budzące/ wplawy też niewieście odmieścić
y wywodzi/ nadymanie y wiatry z żywota
wypadza z wfaście iey nasienie.

E Galienus piše / iż piotruska z empla-
strem przyssadana na swierzb y na frosty
barzo goi/ także trąd na nosie czyści. Doma-
ga też opuchłym y ktorzym sie febra przy-
wraca/ boleść w nerwach y w mecherzu w-
skramia gdyż ona por y drogi w ciele wsie-
kie odwarza y wilgotności wysusza wyrzu-
cające ie przez pot albo przez vrine / wtro-
bę y też iey rany wyczysta y zaskanie theż
ich odwarza. Boląceżli wewnętrzne goi/ z wfa-
ście które bywają w nerwach/ kolike y wśel-
kie darcie albo kłocie wewnętrzne odgania.

E Gdy skuczone iey forzenie będzie natka-
ne włono niewieście porusza ich wplawy/ też
martwy płod y secundine wywodzi/ a gdy
iż piż niewiasty przy porodzeniu thedy sie
piod ich czyści od wszelkich wilgotności gru-
bich a lipkich/ a także i nasienie iey moc ma
takową w winie warzone.

E D Pożęc albo Zutu.

D O: wszędy sie może rodzić/ bo-
wiem wszelkie powietrze scirpi. 50
Ziemie potrzebuie mierne pu-
chlny/ wśakoż kłusey a naano

1 ioney kto chce aby sie dobrze porz zdarzył/ w
ciepłych krainach bywa sian krieżęca Gru-
dnia: ale w zimniejszych Lutego albo Mar-
cza gdy iuz ziemia sie zagrzeje/ a może być
sian albo sam osobno / albo z inszymi poży-
tkami/ ale potrzeba ziemie gnoyney/ to nasie-
nie może gesto siać/ potim przerwać co wię-
se bo nie iednako roście. **E** A gdy ma-
być sadzon nie trzeba strfow rozdzielać tak

10 iako bywa w sadzeniu czosnku / ale sadzić
społem tilko pierze albo natę wrwawshy/ a by-
wa sadzon Kwietnia/ Maja/ y w Czerwcu
kiedy gi też sadzi Wreśnia albo Paździer-
nika przed zimą: tedy będzie sie godził przy-
słego Marcza y Kwietnia. Nie trzeba mu
też szukać wilgotney ziemie ku sadzeniu/ tyl-
ko mierney/ y owsem na suchey ziemi może
być sadzon. **E** A bywa iego sadzenie

dwoiako. Pirmshy ten jest obyczay który we
włoszech chowają. Bieżynią dwa żagony
vedle siebie/ a tam naiednim rostrzęsą głow-
ki po: owe na czterzy palce od siebie/ potym
z drugiego żagona prożnego ziemie bierząc
przysypują łopatą albo rylcem one głowki /
y przyslapują nogami nie barzo gwałtow-
nie. Drugi obyczay sadzenia jest / żrywshy
dobrze ziemie a żagony żęzyniwszy / czynię
kółkiem mięższym dziury na dłoń od siebie
y wpuszczając wnie por/ nie osłaczając ani bar-
zo zasypując/ ale we trzy niedziele albo gdy

30 chwast roście potrzeba gi plec by nie żara-
stał/ a powiedają iż takowe sadzenie lepsze
bywa niż pirmse iedno iż z większą trudno-
ścią przychodzi. Może też tym obyczajem
być sadzon między czebulą gdy iuz będzie
przerzedzona wybraniem/ a kocha sie między
iż czyścić. A gdy iuz ieden bywa wyrwan
tedy drugi ma być zostawion na nasienie /
ktoreż to nasienie może trwać do trzech lat
w mocy gdy w suchy będzie zawieszono.

40 **E** Jest to ziele ciepłe a suche w trzecim sto-
pniu/ a ku pokarmu nie barzo zdrowe / bo-
wiem skłodzi żółdłowi gdyż czyni wiatry y
odymanie/ a swą ostrością zyski żółdłowe
barzo kłsa. Jego też jest własność czynić/
dynny a parę grube ku melankolien służące
które w głowę wstępować czynią zaćmienie
oczu/ także sny spetne a straszliwe.

E Przeto mają sie wiarować iego poży-
wania kolerikowie/ ktorzy też mają cypią
abo

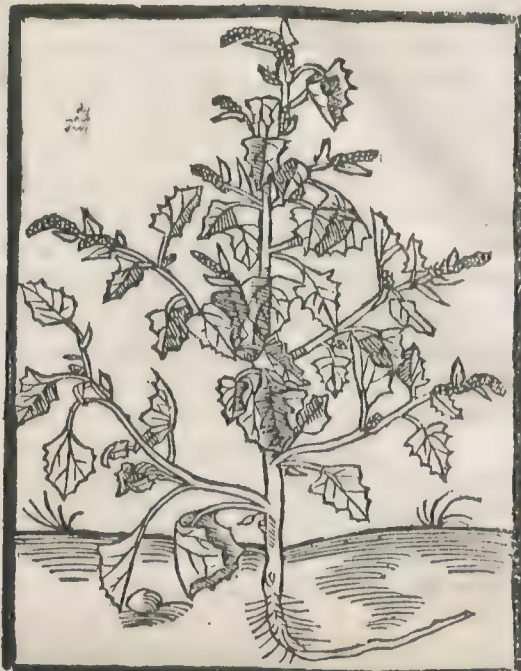

abo zadusność lub zatkanie mózgu a kto go
rad pożywa. chce aby mu nie skodził / ma
ponim iest laktuse: furzga noske / ostry mlecz /
abo krolekowie ziela talowe ktorymiby iego
goraczosć byla vstromiona / abo ma być po
żywan warzony a raz abo trzy czyscie wy
pfołany a odcędzony. **C** Wszak to zie
le ku lekarstwu iest dobre / bowiem surowo
iedzony trestki lubo żyłki tężce w płucach
wycynia od grubych wilgot / także zatkanie
nie wżrobie odwiera. **S**oł też porowy w
nos wypuszczony z octem z oliwą a z trochą
kadzidla / krowie cieczenie vstanawia tim lu
dziem ktorzy są zimnego przyrodzenia. Za
kież w vsy wypuszczony / bolenie vstramia / glo
wy ktore z zimna a z wilgotności zbytney
pochodzi. **S**am też por abo suł świeży gdy
býwa przykładan na miejsce gdzie wąż wka
si / iad on wyciąga / warzony lepał a miga
dalowym omaszczony oleiem pobudza wż
wod a żądzą cielesną. **P**linius też po
wiada iż por sfluczony z miodem na rany
przykładany na emplastrze barzo ie goi.
Soł iego z winem pity boleści biodne od
dala a z solą zmieszany richło rany zamyla
y goi / twardosci odmielcza / rospukliny rich
ło zarapcza. **T**ę suł świeży iedzony vpicia
bromi a wżwod czyni. **S**amą wonią wy
gania węże i miedziwiadki. **P**omaga też prze
ciw boleści żebow y robaki w nich morzy / ale
wżroł oczu mgli / żółdek też obciąża / pra
gnienie mnoży / krew żapala temu kto go cz
sto pożywa. **N**asienie iego susze iest niż sam
a wiłszy moci / ktorego trzy dragmy a czosi
kowego też nasienia dwie społem sfożywszy
w picciu dane / pomaga tim ktorzy krew żpier
si wycharkaia.

C O Lobodzie.

Lobode sicią w Lutym w Mar
czu abo w Kwietniu / y owsem
przez czale lato może być siana
by ią tylko polewał / a nie potrze
buie przesadzania. **L**epiej też roście gdy ią
rzadko sicią. **M**oże też być siana tak sama
osobno iako y miedzy żioły infymy / a może
być żrznana / bowiem sie żawse odmładza
ale potrzebuie polewania żwłaszczą suche

go czasu. **J**ey nasienie może być chowano
do czterzech lat. **J**est to ziele żimne w
pińwym stopniu a wilgotne we wtorym /
malo też tuczy / woda iey warzoney richło
przechodzi żiwot / dla tego iest rzecz ktora od
mielcza a rostawza emplastrzem przyłożo
na łoboda na bolączki żapalone hnech ie
ochładza. **S**ienie iey wycysciaigce iest y
ecieraigce / przeto pomaga na żość niemoc
ktora przychodzi z zatkania wżroby / ktore
go dwie dragmy wypite z ciepłą wodą z
miodem żmieszana barzo pobudza wracza
nie.

C O Hanyżu.

Hanyż potrzebuie żemie tustey
a dobrze żrytey a nalepien sie fo
cha gdy iemu będzie pomoc da
wana wilgotnością wody a gno
iem. **S**icią gi Lutego abo Marceza / y sam
osobno y miedzy infymy / a nasienie ie
wżące trwa w moci do trzech lat / żowż gi też
inaczej kminem rżymskim abo koprem.
Jest ciepły a suchy w trzecim stopniu
ma moc rozwodniac y trawić / a trwa w
moci do czterzech lat / wmywanie iego wod
ą żwarż czysci a wybiela / to też y iey picie
miernie

1

10

20

mierne czyni / ale nie mierne icy pożywa
nie czyni twarz smiadą. Przeciw wiatrun-
kom żywotowym y niestrawności / także prze-
ciw kwasnemu rżganiu pomaga. Hanyż
warzony w winie włoskim łoprem a z ma-
stiką / albo proch tych rzeczy w potrawę sypa-
ny. Boleści też wewnętrzne które z żaziebie-
nia pochodzą oddala. Takież y przeciw bo-
leści macieć niewielecy pomaga warzony
z confectią którą w aptece zową magna tri-
fera. Przeciw żakaniu wątroby też poma-
ga warzony z innymi ziołmi odmiełczającce-
mi. Przeciwko sinosci z wraży zwłaszcza na
twarzy albo pod oczyma tłuczony hanyż z
kminem a z ciepłym włoskiem przykładany
bardzo pomaga. Proch też jego bardzo mno-
ży mleko niewiastom a mężom plemię ktogo
pożywa w karmieniu albo w picciu / odtwarża
też wpiłkie drogi mleka y też plemienia.

¶ O Ropie.

Ropę potrzebną ziemie miernej
siej go w Lutym / w Marcu ta-
kież Wrsień y październiku /
przed zimą / a w ciepłych kra-
nach y w listopadzie / może być sian tak ośo

bno iako y między drugimi zioły / zetrwa też
władzy krainie / wpałż w miernych stro-
nach lepiej się kocha / trzeba gi rzadko siać /
30 a polewać zwłaszcza w suchą chwilę / mno-
dzy ludzie nie przygrabują go po sianiu mie-
nige iż go żaden ptak nie zobie. **¶** Jest
to ziele przyrodzenia ciepłego a suchego w
stopniu wtórnym. Jego nasienie naprzód bie-
rzą w lekarstwie / potym forzenie świeże / bo-
wiem żeś się nieczemu się nie godzi / a ziele ie-
go ma trzecie miejsce w lekarstwie.

¶ Nasienie jego do trzech lat może być
chowano / wpałż najlepsie tego rocznie.

40 **¶** Warzenie ie ziele z nasieniem / jest prze-
ciw rżganiu w łonie męskim / także przeciw
biegunce pomaga a mleko mnoży. Takież
na bolenie macieć / gdy jego ziele w winie
warzone na łono bywa przykładano.

¶ Nasienie jego wiatry wewnętrzne y nady-
manie wypędza / a żywość czyni od zagni-
łych wilgotności / ma też własność gasić se-
kane które bywa z zapelnienia żółdka / a
gdy będzie spalone / jest ciepłe i suche w trze-
50 cim stopniu a pomaga na rany zagnile y

K

nim pomaza przeciwko morzeniu w żywocie z zastanowienia wiatrow. Wino też nasienia tego warzonego pomaza przeciw kaszlowi z zimna. Przeciw nadciemu warg finin a figi dobrze stłuczone wwarzyć w winie w czyniwszy z tego emplastr przykładać na miejsce bolące. **C** Gdy komu ryma z zimney przyczyny/tedy proch fininu stłuczonego z bobkiem włożiwszy w woreczek na cegle zagrzewając na wierzchu głowy ciepło przykładać. Przeciw zakrwawieniu oczu dawne-
mu tenże proch fininowy żółtkiem jajecz-
nym rozpuszczony potym na cegle gorącą kłaść a to co się spieczę rozdwoiwszy często na oczy przykładać na zasimialosci z wra-
zu albo iakiegożkolwiek inſze poſi ſg świeże proch
z fininu dobrze zagrzewany a często na si-
noſć przykładani ieſt pewne lekarſtwo/a trze-
ba wiedzieć iż od częſtego pożywania fininu
ſfora na ciele grubieje.

C Oriander ieſt ziele poſpolite/cie-
ple a ſuche w ſtopniu wiozrym /
rodzi ſię na ziemi leda iakiej/wſha-
koż lepicy na tłuſtey/ naſienie ie-
go iſko ku lekarſtwam ſię godzi/a ma być w
nie to kładziono koroebym od dwu lat było cho-
wane. **C** Ma moc potwierdzającą /
przeio naprawia ſtrawnoſć żołądka/ a iego
boleſć oddala ſfora z wiatrunkow bywa gdy
ſto iego naſienia w pokarmie pożywa albo
wino z nim warzone pije. Proch też z niego
na miſo poſypany ſmaku iemu przydawa
C Iſidorus też piſe iż proch iego w ſłod-
kim winie pity czyni ludzi bujne a ku ciele-
ſnoſci przedke/wſhafoż trzeba ſię ſtrzedz iego
pożywania zbytniego/ bowiem ku ſalonoſci
przywodzi y ku popędliwoſci. Ziele też iego
spoſem z naſieniem pſom dawane ku iedze-
niu zabija ie/aczkolwie nie zarazem/ale gdy
go iſkoſkoć beda wkuſzać.

C D Konandrze.

30

40

50

C D Baſrame.

K ij

Szafran jest dwoiaki/ ieden polny drugi ogrodowy/ polny tak siecia albo y inke ziola / a masego jest ipożytku/ roście wysoko/ a ma wiele gąszek y główek w których sie rodzi tento szafran/ a wynika przy wschodu słońca kiedy kwitnie/ tamże bywa zbieran/ a zowa gi ludzie proszą krososem z łacinskiego słowa. Drugi szafran jest domowy albo ogrodny/ a ten jest lepszy/ nasienia żadnego nie ma przeto go też nie sieją: ale ma główki miasto rozienia iakoby cebula/ które wybieraia z ziemie Kwietnia albo Maja/ y dadzą im tak leżeć na kupie ażeby sie dostały same w sobie/ tamże ie ochodząwszy suszą na miejscu ciepłym/ wśakoż nie na słońcu aby ich słońce nie powarżyło gdyby rozeprzały/ których dostałosc w tym poźnać gdy już pierze nas nich powiednie/ także ie chowaią aż do kreszca Sirpnia. **C** Godzież wiec ie rozsądzaia po żagoniech na ziemi dobrze gnojney po iednym strzązku na czterzy palce od siebie/ także w głębą na czterzy palce/ także dawaia rość w pofoiu do dwu albo do trzech lat/ wśakoż roku każdego w Kwietniu w Czerwcu albo w Lipcu ma być pierze obrzynano wierzchnie któreby powiedło/ także y chwast mabić wykopauan wżruszając ziemie ofoło na dwa palce w głębą: wśakoż tak aby główki nie były naruszone/ także nakonczu Sirpnia y w październiku ma być ziemia ofoło wyplewiona aby tam nie zielonego nie zostało. **C** A gdy już bedą kwiatki tedy ie zbierać/ a musi być szafran po zbieraniu przysuszan przy letnim ogniu/ ma też być chowan w zamknięciu albo w zakryciu. **C** A gdy już trzy lata przetrwaią na iednym miejscu w ziemi główki szafranowe/ tedy zaśie znouu trzeba ie przesadzać w Kwietniu iako pirwey. **C** Potrzebuie szafran krainy mierney/ ziemie gliniatey albo iednak mierney/ a może czyscie być sadzon gdzie bywa cebula wybrana. **C** Trzeba też wiedzieć/ iż cień nie barzo škodzi szafranowi ale myśy barzo gi psuia które w ziemi radyiego główki grzą. Przeciw którym nie lepsze go niemaż iedno stawiać łapice przy dziurach ledyby wyszły. Brożdy też głębokie potrzeba czynić między żagony którymi bywilgosc zbienia była osuszona/ bo wiem onej

1 szafran nie lubi/ a nad to brożdy takowe czy nią zawadę przechodzeniu myśam albo krecom którzy radzi iego główek pożywaią.

C Jest szafran suchy a ciepły w piwym stopniu/ a w naturze swey barzo mierny/ przeto też serce barzo posila którego mgłosc y niedostatek silno oddala/ ku wesolosci barzo ie pobudzaia. Czerwoność krwawą z oczu y inke zmaży odepnuie gdy nanie bywa przykladan z tary z rozą a z żółciem ialecznym/ iako o tym piśe Dioscorides/

10 **C** Kto też z szafranem niečo piśe na częstotakiemu nie trzeba sie bać wypicia albo objęstwa/ także wieniec z niego na głowie noszony: broni pijanstwa/ a Plinius piśe yż przy wodzi spanie y ku cielesności zapalenie/ ten też powiada iż goi wśagienie wężow/ paigłow y niedźwiągłow.

Czwarte.

40 **S**ziffa potrzebuie ziemie barzo tlusty / gnojney / wilgotne y a dobrze wżrytey/ aby sie tym lepien kochała/ ta która ma być ku pożywaniu bywa siana kreszca Grudnia w ciepłych krainach/ a indzie Lutego y Marczca/ aczkolwie może być siana przez czasy rok leda kiedy gdy tyłko będzie miała ziemie powoła

potworna. A gdzie będzie gęsta może czyścić 1
być wyrwana i przesadzana gdy trochę od-
roście / a to gdy już cztery albo pięć listów
wypuści przynieć się dobrze gdy tylko for-
nie sadząc świeżym gnojem będzie obfada-
no. Może też być siana chwilla na żago-
niech albo na lechach między baniami / ma-
loni y ciurullami choć też między cebulą ko-
ra potym zostanie gdy te przereżone rze-
czy wybrane będą. Trzeba iż często pleć od 10
chwastu niepożytecznego. a zwłaszcza gdzie
sama będzie posiana. A chwilla którąby ch-
ciał mieć na nasienie / nalepić ma być sia-
na kierzyną Sierpnia / potym iako richło się
ziemia po zimie odtworzy: ma być rozsądzona
na tu y owdzie po ogrodzie / bawicem tak nim
lepić się ien nasienie dostoi y więcej go b-
dzie. **E** Godzi się też wiedzieć iż z iedne-
go nasienia chwillańca rodzi się też chwilla
wyborna ale płożna która tego roku nie da- 20
wa nasienia ażeby wtorego roku / takowa
ma być ku iedzeniu chowana. Bywa też y
druga z tegoż nasienia podleży która na-
tychmiast w słup wyrasta y dawa nasienie
tegoż roku / takowa ma być z ogrodu przez
wyrzuczona. **E** Może też być siana tak
sama osobno iako y między drugimi pożytki
a ma być osopowana gdy już inie ziela od-
niey będą wyrwane / nasienie jej trwa w mo-
ci do czterzech lat. **E** Chwilla zimna jest 30
a wilgotna w trzecim stopniu / czini krew nie-
złą / żywot odmiećza. Zorowa jest ludzkiem
tym którzy są przyrodzenia gorącego / albo z
nieciałey przyrody zapalenia. pragnienie też
rzkamnia y gasi / gndy y też inie plugawo-
ści głowne / także y na twarzy barzo czyści
włosy naprawia y zachowuje / wśakoż czę-
ste ien pożywanie zle wilgoty mnoży / iako
pise Diascorides. **E** Aristoteles też pise
iż w głębi chwillańcy iako y w kapuśnicy może 40
być sećcepiona latorośl drzewa rodnego ko-
ra przigwysy się wzrasta a głębi pod czasem
obraca się w forzeń drzewowy / a stad inni
mają ją w nasnych stronach grupki które ka-
puśnice zową albo y rzepnice.

Anie lubo korbaś / ziemie tłuściel
gnoynę / wilgotnę a dobrze w-
rntę potrzebują. Sadzą je na
końcu kwietnia albo na przod-
ku Maja / trzy albo cztery stopy od siebie.
Aczkolwie w zimnych stronach sadzą je pier-
wej w skorupy w ziemie gnoyną / a to w isd-
bach gdy już wiosna przychadza / potym gdy
dobrze wznięda tedy je rozsądzaia y ogra-
dzie / wśakoż z ziemią posposu w której we-
śły / bo inacy się nieprzyjmą / drudziejsze
onych skorupel z ziemią przegrzewaia zda-
leca przy ogniu / aby tak richley weśły ziarn-
ka gdy od ciepłosci ziemie rozepnia.

E Sadzenie ich w ogrodzie bywa pod wi-
ziarnę spolem trzy palce w głębi tak iżby
miękką koniec ku dołu był obrócon / a cienki
wzgorze / ale pierwey trzeba je moczyć w wo-
dzie przez noc / iż które będzie po wirzechu pły-
wało to wyrzucić / a które wronie to ma być
sadzone / a przy sadzeniu trzeba gnoiu w
ziemie około ziarnę przynieść. Nie ma-
ją też być sadzone prawie w dole aby ich zbi-
tnia woda nie zadusiła / któraby się tam zbie-
rała. **E** A gdy już wszędziny odrosta od
ziemie potrzeba ielsko od nich odrzuwać / a
ziemię je osopować. a gdy potrzeba tedy tro-
che polewać / a gdyby wsadzone były w zie-
mie nie barzo wzrntę / tedy gdy już wzra-
staia ma być ziemia zewsząd około nich do-
brze wzruszona głęboko aby tak mogł się ko-
r 50

K iij

rzej

O Baniach albo Korbasoch.

rzeń rozrastać w puchności ziemi. A gdy już wyszy poczyną wzrastać potrzebuja płotu albo grząd lubo podpor niciafich z żerdzi aby sie tak nanich galszki rozrastały y też listcie zawieszalo/ iako bywa w winniczach/ ku dawaniu cienia y ochłodzenia baniam/ gdy sie już zawiąza/ bowiem one lepiej sie kochaia w cieniu niż na gorączu/ a ku lepsze mu rozmnożeniu owoczu dobrze jest przednie wirzecholki zszczyppować aby sie galszki gęściej puszczały ku dawaniu owoczu.

¶ Jest też drugi obyczaj sadzenia banu ku ranemu weściu wzięwszy osobno gorącego a świeżego gnoiu z staćnie na miejsce osobne y przysypać trochę ziemię w którą wsadzić ziarna forbasow/ a to w Marczu które richło sie puszcza a wznidą dla ciepłosci gnoiowej w której rozepraia/ ale gdy wshedą trzeba ie nanoc przyskrywać iakim przykricim dla mrozu albo szronu który wżarai bywa tego czasu/ a gdy już mroz przeydzie/ tedy ie na inke miejsce przesadzac z trochę pancerze ziemi z gnoiem w którą pierwey były wsadzone. Jako też o tym wyszy namieiniono. ¶ A koreby miały być banie zachowane na nasienie/ trzeba obracć co namieszke z tych które sie naprzod zawiązały/ których nie trzeba ruszać z macice aż do zimny aby sie dobrze dostały/ potym ie zawiesić w małym dymie aby tak nasienie dostatecznie sie dostało/ a tym obyczajem nasienie chowane może trwać do trzech lat.

¶ To też godzi sie wiedzieć iż im wyszy bania będzie sie wiezać/ tym dłuższa wroscie a cieńsza / zaśie gdy blisko ziemię będzie rość tym lepał krotchey roscie a mieższy. Przeto kto chce banie syprosie mieć trzeba podnie iakie deszczki podstawić albo podpory. Miąższość też galszki na które sie owoc wiaże znamionuie też miąższość owoczu przyślesgo nanien. ¶ Banie są zimne a wilgotne w stopniu wtorym / wilgość slegmista mnożące/ przeto nieżle są ku pożywaniu sklerikom y ludziem ciepłym a suchym z przyrodzenia/ bowiem ich goraczosć skromia y pragnienie gasy/ a zwłaszcza pożywane z agrestem/ z sokiem malagranatowym albo z octem. Slegmatici lepał maia ich pożywać z pieprzem z gorczycezą a z mietką.

¶ A gdyby banie kto w cieście wpietkysol

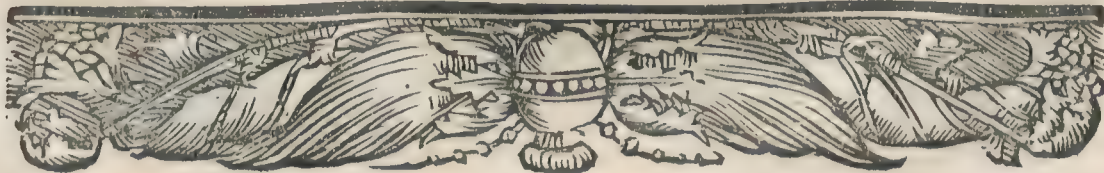
1 który tam będzie dał pięć zimnicie cipríguezemu/ tedy gorczyke oddala a pragnienie gasy/ W ostrych też febrach ma być dawana woda banie warzoney albo syrop zniey wdziakany. Bania też z mięsem warzona lecie zdrowa iest którym cholera panuie.

¶ Nasienie ich iest rozpuszczające / wryne albo moczyć a to dla subtylnosci ich sposobu/ a zwłaszcza ku lekarstwu służy przeciw żatki niu watroby/ nerek y mecherza / także przeciw 10 ciu bolączce w piersiach/ nasienie ich sifuski z skorakami banie powarzyć trochę w ietziemney wodzie/ a precedziwszy dawać ku picciu choremu/ a niebedzieli może być tej wody tedy wczynić zniey syrop obyczajem aptekarskim a pożywać przeciw tejże niemoczi.

O Gorzuchach y o Citrullach

40 ¶ Gorzuch y Citrulle takowey też ziemię potrzebuja iako y banie/ tychże kreyżyczow y tym też obyczajem chezą być siane y opowawane/ także y opodal od siebie sadzone maia być/ ale gdy już wshedą nie trzeba ich polewać/ bowiem kaza sie od częstego kropienia a po wsadzeniu hostego albo osmezo dnia/ 50 mogą być ogladowane ziarna iestli nie są skazę

stażone/ bowiem gdyby sie w ziemi pokazi-
ly/ tedy miasto ich maig być inſe wſadzone
a ſtażenie ich potym poznać ieſtli miękkie
bedą/ bowiem twardość ziarn ogorſkomych:
dobroć ich znamionuie/ niepotrzebuia też ple-
wienia / y omſem chwast między nimi ieſt
im pomocen dla wypalenia od ſkońca.

Naſienie ich gdy przed ſadzeniem będzie
mocżono w mleku abo w miedzie warzo-
nym/ tedy owoc dawa ſłodki/ biały/ podług
waty a ſubtyſny/ a gdyby przy ogorſku abo
przy Citrullu woda była poſtawiona na
dwie pędzi od niego nadol w iakiem naczy-
niu ſpyrolim/ tedy on też tak długi wroſcie/ ia-
koż to twirdzi Marcialis Gargilius.

Ogorſki y Citrulle ſą zimney a wilgot-
ney natury w ſtopniu wtorym / a ſą barzo
nieſtrawne/ wſakoż Citrulle nad ogorſki nie
ſtrawnieyſze/ a w oboich ſkorſka wierzchnia
barzo ieſt twarda ku ſtrawieniu: ale ich po-
ſrżodek lepiſzą wilgotnoſć czyni / zwiłaſzcza
tym ſkorzy maig mocny a goręci żołądek/
ludzie też roboćne zwiłaſzcza lecie wewnątrz
chłodzą / wſakoż ludziem prożniącim i ſle-
gmatom barzo ſłodzą zwiłaſzcza żołądka-
wi y żółtam iego z ktorych ieſt ſłożon.

Woda z ogorſkow abo ſol ich goręćle
cierpiace ochładza y prągnięcie oddala.

Ogorſkow nie warzą tiſto ſurowych po-
żywaig abo kwaſzonych. Citrulle też poſi-
ſą małe młode y zielone tym lepiſze bywaig
ale gdy już twardnieją a ku żółtoſci przycho-
dzą nie ſą tak dobre. Ogorſki lepać lepiſze ſą
gdy już odroſną/ czo potym poznać gdy już
mleczęią a lżejſze bywaig.

O Malonach.

Malony też takiego powierza y
ziemie potrzebuia iako Citrulle
abo ogorſki/ chocia nie tak barzo
gnoynny a to dla ſmaku lepiſzego
dla trwałoſci/ też y richleſzey doſtałoſci/ cze-
go wſiſkiego broni im gnoynnoſć ziemie zbyt-
nia/ też takież ie ſadzą a poſiewania też nie
potrzebuia. Dwoiaki ieſt ſposob malonow
jedne ſą okragłe/ te bywaig iedżony już do-
ſtałe/ a gdy począć żoſcieć a wonnoſć zſie-
bie dawać. Między tymi nalepiſze ſą kwie-

maig nadrobnieyſze naſienie. Dwa ieſt ro-
dząy malonow podługowaty a troche ſtrzy-
wiony (żową ie wſoſy Melanauile) te ie-
dzą za młodu poſi ſą zielone iako y Citrulle
le/ y maig też takowy ſmak/ aczkolwie ſą ſtra-
wnieyſze niż Citrulle y nie tak zimne.

Malony iako piſe Auicenna zimne ſą
y wilgotne w ſtopniu wtorym/ a im ſłodſze
bedą tym też mierniey zimne / a kto chce
malonow pożywać nie ma ich naprzód ieſć
przed inſimi poſarmy/ byſnadź nieuculenie
mia abo wracania. Iſaac powiada iż
po malonie nie trzeba ieſć inſzey potrawy
ażie ſie on ſtrawi w żołądku. Korzen malo-
nowy iako y ogorſkowy abo citrullowi wra-
czanie czyni iako Auicenna piſe/ Sam też
malon ieſt trudney ſtrawnoſci/ aczkolwie po-
ſrżodek nieieſt tak twardy/ lepiſzą wilgotnoſć
czyni niż ogorſki abo citrulle/ wſakoż gdy ſie
malon ſkazi w żołądku/ tedy ſie obraca w
rzecz iadowitą a ſłodliwą ciaſu. Przeto gdy
obciąża żołądek potrzebuie przedkiego wyrzu-
cenia y wyprożnienia. **R**zecz y ſkore
pomagaig aby malony niezaſłodziły zwi-
łaſzcza ſolerikom ſą te Maſtir/ orizacra w ap-
tece/ ſoprowe naſienie/ zaſie ſlegmanci ma-
ig ponich pożywać Imbiru ſamego abo w
aptece przyprawionego/ takż orimel/ diacimi-
num y wino iaſne ponich ieſt zdrowe.

K iij Naſie-

Nasienie malonowe dobrze wypłotane
wryne wywodzi nerki y mecherz czyni od ka-
mienia y od piasku ktory sie tam wnich ro-
dzi/ jest to rzecz doświadczona.

Lactuce.

Lactuka ako salata może być sia-
na y przesadzana przez czase la-
to/ tak sama osobno iako i między
inshymi pożytki dobrze sie kocha/
Potrzebuie też ziemie tłustey a dobrze vpra-
wioney/ a ktora sieia w iesieni zwlaszcza w
ciepłych krainach/ może być przesadzana
na wiosne kiedy inshie nasienie bywa siano/
bowiem ona nieboi sie mrozu y owsem od-
nieo sie kocha w korzeniu/ a ktora zostanie
po zimie lepsze nasienie dawa. Wszakoz jest
też jedna salata drobnego rodzaju ktora tłu-
sto sieia a nie przesadzaig. Ale lactuka wiel-
ka ktora rzymska albo włoska zowg/ ktora też
ma nasienie białe ta ma być przesadzana/
aby tym lepsi smak miała. Postrzeganie też
bardzo iey pomocne jest zwlaszcza czasu su-
chosci. **L**actuke niektorzy lekarze mie-
nia być miernie zimna a wilgotna/ aczkol-
wie drudzi powiedaig iż jest miernie ciepła i
wilgotna. Przeto między inshymi ziołami
ażo sie liscia myje/ jest nazdrowa/ krew do-
50

brą mnoży y mleka dziatek czyni niewia-
stam/ także y bydłu doynemu/ a lepsza by-
wa woda nie opłotana. **N**ichlo sie
też trawi w żółdku wryne wywodzi/ koler-
gasi/ zapalenie y wezwżenie krwi chłodzi/
a spanie też czyni/ na wrzod gorzci poma-
ga/ bolenie głowy ktore z koleri albo zekrwie
przychody oddala gdy ig głowa będzie ob-
skadana. Warzona też pożyteczniejsza
jest niż surowa/ bowiem ogień/ trawi y wni-
niejsza iey mleka z ktorego spanie przycho-
dzi/ wszakoz kolerikom a ludziem ciepłym y
surowa jest zdrowa. Poki młoda tim lepsza
żółdkowi y też ku rozmnożeniu mleka w-
niewiescie/ a spermy albo plemienia w otro-
koch bardzo pożyteczna. Ale gdy już tward-
nieie a mleka w niej wbywa/ tedy też sie
iey moc wmnienysa y gorzyszego bywa sma-
ku a krew też nie dobra mnoży/ materia też
plemienia kazi/ a kto sie iey wycza/ i jest to-
mu škodzi/ bowiem czyni oczom zamienie.
Poki młoda bardzo zdrowa jest ograske
cirpiacim tak surowa iako y warzona/ z ocz-
tem a z safrancem warzona: zaskame wgo-
troby y skłony otwiera/ ku spaniu też po-
maga iey nasienie silużone z mlekiem nie-
wiescim ktora dzicweczke trzyma/ a z te-
em plaster wczyni z białkiem iaciecznym a na o-
boie skroni przykladac. Takie nasienia iey
proch z mlekiem pożywany spanie czyni/ a
z wodą dawany gorzysze cirpiaczimu bardzo
pomaga. Na wrzod zapalony z rożą silu-
żone to nasienie a przyłożone nawierch
jest pomoczne/ też komu plemie wycieka z
korzenia często wesnie chocia naiawie/ to na
siecie w picie pożywane zastanowienie czyni
nielito rzeczy. **J**est też ieden rodzaj
lactuki ktora polna zowg a drudzy ostrym
mleczem/ ma list dłuższy/ węższy/ twardszy a
nie tak zielony/ ta jest gorzka/ wiecez ciepła
y sucha niż domowa. **P**linus też pi-
se iż jest ieden rodzaj lactuki ktora sama ro-
scie bez siania/ a te zowg kolia salata/ Gby
tey w wodzie będzie liscie namocano/ tedy ry-
by ktore tam blisko iey będą wsiłkie pozdycha-
ig. Jest też drugi rodzaj ktora greci zowg
Olien/ ta po polu roscie/ ktorey proch w po-
trawe skruszony przeciu boleści wnetrzych
pomaga. **J**est też drugi rodzaj lactu-
ki polney ktora ma liscie krotkie a okragle/
tey soku

rey soku iastrzabowie pożywaią ku lekarstwu abowiem ią drapią wygrzebiąc nogami z ziemię a sokiem iey maczają sobie oczy gdi sie im już wzrosł zaćmi od starosci / z kąd iest rzecz iawna iż iey sok leczy wszelki niedostatek oczu / a zwłascz zmięszany z mlekiem nie wieściu. Nany też goiód wstąpienia węza abo niedziwiedka / iey sok dany z winem ku picciu / także listie siluczone y na rane przyłożone obczyaiem emplastra.

¶ Pasternaku.

Pasternak sicią křiżnecza Grudnia / Stycznia / Lutegoy / Marcza w ziemi kłuseny / puchlney / gnoyney a głęboko wzryten. Jest też dwoia / ieden domowy drugi lesny obongą / forzeń est grubey karmieny / mnien tuczy niż rzepa / ma w sobie nieiaką ciroposc dla kroyen theż wyycieńcza cialo / mocż wywodzi y wplawy niewiescie pobudza. Ma też w sobie niečo ciepła zapalającego / dla tego wzwod czyni a ku cielesności pobudza / ale częste iego pożywanie krew niedobry mnoży / a dla tego aby zdrowszy był trzeba gi w dwoiey wodzie warzyć / a piwską odlawszy drugiey nalać. ¶ Pasternak domowy zową lekarze Daucus creticus / a lesny Daucus azininus.

1 Isaac piše / iż forzeń oboiego iest cieply w środku wrorego stopnia a wilgotny w posrodku piwskiego / ale listie y kwiecie iego są cieple y suche w trzecim stopniu / a wlekarstwo kładą ieden forzeń miasto drugiego / bo wkiem obadwa iakmiar z iednakiey mocy / acz kółwie domowy iest lepszy. Lesny pasternak moc ma w listiu a w kwieciu / ale w forzeniu barzo małą / a ma być zbieran tedy gdy kwitnie y suszyć gi w cieniu oderwawszy forzenie / a będzie trwał w mocy aż do roku. Moc iego iest rozpuszczając wilgoty przyciągać y wywodzić. Przeciw zimney Reumie abo nieżyrtowi wczynie woreczek y przykładać ciepło na głowę nasympawszy weń proschu iego stariego. Tenże też worek pomaga na zółdęk żażebiony gdi nam będzie gorąco przykladany pokrapiając octem a na cegle abo kamieniu gorącym rozgrzewając tymże też obczyaiem y wiatry z żywota wyciąga / kto też ma ciekaczą niemoc z forzenia abo z żadtu / także kółwie abo wngarza bolenie ma pożywać wina z pasternakiem warzonego / a sam pasternak z winem warzony z oleiem / ma być przykladany na miejsce bolące / też przeciw kamieniowi abo rżaniu w mecherzu lubo w forzeniu / ma być dawano wino z iego nasienia warzonego z zielim kroye zową Kamilamię.

¶ Przeciw żatkaniu wątroby y skłozony z zimney przyczyny / także przeciw opuchliznie / syrop z pasternaku z sokiem włoskiego kopru ma być dawany. Na zatwierdzenie wątroby y skłozony ma być przykladany pasternak w winie a w oleiu mocżony przez dziesięć dni / a dziesiątego dnia ma być warzony tak długo aż będzie iako olej / potym czo sie wypisnie przez chustę zpuszczyć z woskiem na ogniu aby była masę która iest barzo pomocna przeciwko niemocem przerzeczonym także y na wiele innych bolączek / a iest to rzecz doświadczona.

¶ Szpinaku.

50 **S**zpinak sicią na zime křiżnecza Września y Października / tedy będzie się godził na post / w ciepłych kramach może być sian w Stycz

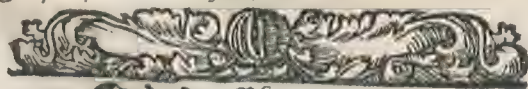

Woznu w Lutym/takież Marcza/ Kwie-
tnia y Maia /y owsem inszych krieżeczow
przez czale lato może być sian/tak sam oś-
bno iako y między inszymi pożytki społem na
iednym łagonie/ ale chce mieć ziemię tłustą
y dobrze uprawioną. **E** Jeśli tak będzie
zbieran iż ieden raz połowicza naći iego be-
dzie zżeczypowana a drugi raz druga poło-
wicz a/tedy się będzie odmładzał/a tak iego
pożytek tym dłużey trwać będzie.

E Natura iego jest zimna a wilgotna w
stopniu pierwszym/malo tuczi człowieka gdyż
jest natury ziemney/wszakoz odmiekcza ży-
wot dla swey wilgotności/ a zdrowy jest zo-
ładłowi niż łoboda. **E** Pomaga też na
gardło bolące dla kolerii czerwonej/abo dla
krwiozbytnicy. Powiedają tak z doświad-
czeniem: iż woda szpinaku warzone/ pluskwy
zabija w seienie abo w sożu: takież nie dopu-
szcza się im mnożyć tam gdzie taką wodą
gorącą będzie wymywanie.

E O Chrzanie.

E Chrzan iż nasienia nie ma/prze-
to go niesięg ale sadzą wirzechol-
ki iego świeże/ abo czale abo na
połowice rozcznionę. Przyjmie
się też chrzan by na namniębsze kucyki skra-

1

10

20 iany gdiby tilko skorka przy iedney stronie by-
ła/ bowiem postrzodek bez skorki nie rad się
przyjmie/ ale trzeba gi pierwey w chłodney
wodzie pomoczyć aby rozedrzniał/ a może
być sadzon Listopada krieżecza y Grudnia
w ciepłych stronach/ takież Stycznia y
Marcza y Kwietnia. Potrzebuie też ziemię
puchłey a głęboko żrtey/ na czarney zie-
mi a gnoynę nalepić się kocha iako każde
ziele które ma wielki korzeń.

30

E Chrzan jest ciepły a suchy w stopniu
wtórym/ w lekarstwa biorą korzeń iego tak
świeży iako y suchy/ ale świeży lepszy. Ma
moc odćinającą y rozpuszczającą wilgot-
ności/ a bywa z niego oximeł/ to jest miodo-
wy kwasieć/ tym obyczaiem. Skraiawszy
iego korzenie zwiercić w donici abo w moż-
dzerzu wstuc/ a moczywszy gi dwa dni abo
trzy w oczie/ przydać potym trzecią część
miodu/ takowe lekarstwo sfluży przeciw zim-
nici która bywa trzeciego abo czwartego dnia
abo y każdy dzień/ chyba iżby pochodziła z
flegmy skonej.

40

E Gdy by też kto miał
żołądek zapługawiony wilgotami zimnymi
a nie strawnymi/ tedy chrzanu nawierciać
si polać miodem y octem y nać się go czo-
dostić/ potym napiwszy się wody ciepłej wty-
kać palec w gardło/ abo piorło rozmoczone
50 w oleiu/ aby było wracanie które żołądek
wyproży

wyprowdza. Przeciw zatwierdzeniu wgrzo-
by y skłozony to ziele w winie z oleiem wwa-
żone na miejsce bolące przyłożone iako em-
plastr/odm. kłaza/ także na korzen m. sli przy-
łożony rżazanie w nim odda'a y wrznie lek-
ko wywodzi. ¶ To jest iego własność/ż
gdyby kłazek iego korzenia włożył na med-
wiadka zdochnie natychmiast. Democritus
też piše kłoby sobie rękę zmasał nasieniem
chrzanowym dostałym tedy może bespiecz-
nie wię inować bez wraza/ale nasienie ie-
go trudno ma być nalezione. Hermes też
powiada w swey alch. micy iż gdyby kłoby
zmieszałwszy sok chrzanowy z sołem glist
ziemnych sfluczonich przez chustę wypłociw-
szy'a w tym omoczył kord albo iakie żelazo
ostre tedy ono tak siwardnie iż będzie rż-
zać każde inše żelazo iako ołow. Doświad-
czono też tego/ż ieden śalony w iak zdrone
od chrzanu gdy mugi sflukł na głowę przy-
kładano. Dowiedaig też iż chrzan winney
macici barzo nie folguie tak iż gdy by blizu
wina był wsadzon / tedy się nie kocha albo
dalec odstepuje/ czo potw. erdza Palladius
z pewnego doświadczenia

¶ O Marchwi.

1 Archew też potrzebuie ziemie
stuszej a dobrze wpranionej/ wpa-
łoż gnoyna ziemia iey nie lubi /
ale na ziemigdzie kapuste zbie-
rzą na lepiey się kocha iako y cebula / rodzi
się wlaźdej krainie tak sama osobno siana ia-
ko y z drugimi pożytki. Może być siana na
zimie kto ię chce rana mieć na wiosne/ wpa-
łoż pospolicie ię Marseza siecią. Nie chce też
10 być gęsto siana/ dla tego mieszaig mądrzi o-
grodnici ziemie między nasienie gdy ię ma-
ię siać aby tym rzadczey padała po żago-
nie. Potrzebuie też plemienia gdy odrosnąć
bowiem chwast iey škodzi iż się nie może na-
mizgłosć kochać kto też chce aby nie rosła
rozgata ale prosta tedy trzeba nasienie czo
nalepiey wrzucić aby się otarło od mchu kło-
rym obrosło. ¶ Przyrodzenie iey jest ia-
ko i rzepy wpałoż gorzka jest niż rzepa/ prze-
to też nie jest tak zdrowa. Na żadne lekar-
20 stwo nie godzi się tylko na pokarm zwłasczą
ludziem robotnym / bowiem żywot dobrze
napelnia/ a trudna jest ku strawieniu chyba
iżby była dobrze omaszczona tłustością zwła-
ścią miesną/ poli m'oda tim nalepsza / bo-
wiem krew nie żła mnoży / ale stara nie jest
tak dobra. ¶ Może też być siana y srzod
lata około S. Jana. a będzie gotowa na
Jesień kłora zowa Jara marchew. Trwa
dlugo na zimie wykopana wpałoż nie chał
30 długo iako rzepa. Może też być zostawio-
na w ziemi przez zimę wpałoż nie będzie na
wiosne tak smaczna iakoby miała być/ a kto
chce nasienia iey dostać: tedy ma być sadzo-
na na wiosne przechowana przez zimę a ta-
kowa wyrosć w słup y da nasienie/ kłore
nie trwa iedno do dwu lat.

¶ O Kuc'merce.

40 Bczmerka też żąda ziemie buni-
ney a pospolite. c. czarney/ ale na
gnoiu źle się rodzi/ chyba po ka-
puscie / bywa siana na wiosne
iako y inše ziola/ tamże wyrosnąwszy da-
wa nasienie które się nie dostawa aże pod
zimę/ a tamże też bywa wtruszone gdy już
wsiła nać powiećnie / a korzenie w ziemi
50 będzie się kochało rozrastając/ a im bujnicy
szazie

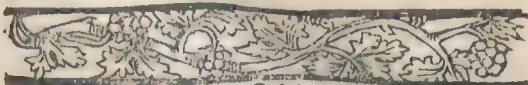

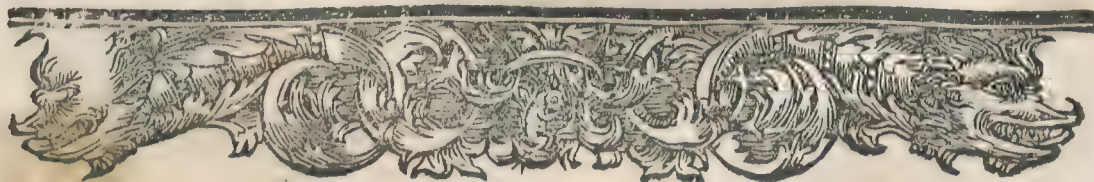

ba ziemi ma tym sie też barzciey krzewi w
ziemi też przez czasg zime aże na post tam
bywa kopana ku pożywaniu y owsem trze
ba wsiste wykopać a inszy nasiać/ bowiem
czobykolwiek zostało iey forzenia w ziemi po
gnije a wniwecz sie obróci/ a iesliby czo wy
rosło wzgore: tedy nie będzie pożyteczno ani
sie będzie tak mnożyć iako ono czo znouu
sicia. **C** Kuczmierka jest rzeń ciepła y wil
gotna/ dla tego krew nie żłga mnoży/ wzwod
też między czyni a ku psocie zapala/ iakież y
wiatry w żywocie mnoży/ koby iey często a
wiele pożywał/ wsakoż miernie pożywana
nie barzo sfordzi dla swego richłego strawie
nia/ polewka z niey aczkolwiek żyły zaryła i
ako y wszelka rzecz sfordka/ wsakoż żywot ob
mieksza/ nie chce też być długo warzona/ bo
wiem hnet rozewre y owsem nad samą pa
rą tak odmięknie by ią też wwarzył.

C Czo natwardza zima tonanie nalepsza
bowiem gdy ziemia zamarznie twardo tedi
ona lepicy sie kocha / a mysy też nie tak iey
sfordza/ ktore barzo rady ią iedzą gdy iedno
mogą iey dowydż w miękkiej ziemi / nasienie
iey na wtory rok maza ma moc/ przeto chce
być na każdy rok odnawiana.

C D Ródkiwi.

1

10

Ródkiw jest dziele ktore aczkolwiek
w każdym powietrzu rość może
wemglistim powietrzu a w cieni
barzciey sie kocha. Zada ziemi
tłustey puchlney wyprawney a dobrze gledo
ko wżetyy/ twardey ziemi/ a piasku barzo
nie lubi. Ma być siana po pełnicy Maia w
Czirwezu i Lipca a to w krainach zimnych
abo miernych/ zaśie Sirpnia abo Wrze
snia w ciepłych a suchych krainach. Mar
cza prożno ma być siana/ bowiem każda w
skup wyroście/ po pełnicy też lepicy ią siać
mż na nowie/ a zwłaszcza po deszczu/ wyigw
sy izby miał wode blisko ku czystemu potra
pianin/ bowiem sfordza sie taka rodzi ktora
woda bywa polewana. **C** Miedzi forze
nim rzodkwiannym są też samice ktore nasie
nie dawgią/ te nie są tak gorzkie / list maig
syrsy a dobrze zielony/ przeto takowe maig
być obierane ku dawaniu nasienia/ barzciey
sie też rzodkiw kocha na miękkosć gdyby
nac wielka była często obruwana tylko dro
bna a wierzchnią zostawiając same wsiste
ziemią przykrywać. Przeto nalepicy ią sa
dzieć na wysokich lechach abo żagonicach/ aby

50

tym częściem mogła być okopowana / niekto
rzy ię też ślapią powirzchu nać przidepu-
ię aby sie tylko w forzeń kochała.

Echciałoby mieć rzodkiew słodką: moc
nasienie w miedzie przez dzień y przez noc
potym ic siey abo sadz.

Rzodkiew iest ciepła a sucha we wto-
rym stopniu / mnię tuczy ciało niż rzepa /
a to dla swey gorzkości która iest wistka niż
w rzepie. Potarm też iey gruby twardy nie
strawny / przeto żółdłowi słodliwy / także
oczam y zębom bolącym y owsem wszelkim
ranam y boleści słodzi kto iey w ten czas po-
żywa za pokarm / wśakoż godzi sie ku lekar-
stwu / bowiem płocze nerki y mecherz od gru-
bych wilgot / urine wywodzi y też kamień
kamie. **N**a kaseł z zimney a wilgot-
ney przyczynny przychodzący barzo pomaga
kto iey pożywa warzoney / ale kto iey obieca-
nie pożywa iako inzego pokarmu czyni gria-
żenie w żywocie odymanie / też wiatry y nie
sprawność żółdka / czego dofażnie smrodli-
we rzyganie które znię pochodzi / zwłaszcza
kto iey pożywa przed innymi pokarmy / bo-
wiem ona na tężo iedzona wstkie karmie
na nie przyłożone wzrusza niedopuszczając
im zstępować na dno żółdłowe / dla tego
bywa przyczyną przesłodzenia trawienia
w żółdłku / i pobudzenia brzdłości a wracza-
nia / a to dla wiatrow które sie z nię mno-
żą w żółdłku / Ale po insey karmie iedzona
nie ma takiej mocy poruszania gdnę iey wst-
ka para z wirzchu karmien przez wynidzie /
y owsem ona swą ciepłoscą inze potrawy
przeiskręca ię picha ic nadno żółdłowe aby
sie tym lepię trawily. **P**rzeto kto by
chciał mieć wręzanie / obiedz sie iey przed
obiadem / ale inedy miernie sie snię obchodź
chyba dla lekarstwa / bowiem ona ma moc
chrzanowi podobną / przeciwno tymże nie-
moczą które chrzan leczy / wśakoż nie iest
tak skuteczna iako chrzan.

Eo gorzyci.

Gorzycie sieia tak na zimie iako y
po zimie / tustey też ziemie po-
trzebuie y rzadkie rozsiania aby
tym lepię sie kochała / będzieli bar-
zo gęsta może ię przerywać gdy troche odro-

ście a indzie przesadzać. **E**o ziele tak mno-
ne iest iż gdniego raz nasiecia trudno ic z one-
go miejscea pozbyć / a gdnieżkolwie ziarno o-
padnie tam sie przijmie a wznidzie.

Jest gorzycza gorzka a sucha w po-
srzodku czwartego stopnia / nie iżby samo zie-
le / ale nasienie / które może moc zachować w
sobie aż do pięci lat. Jego moc iest rospu-
szająca / przyciągająca y wysusząca.

Przeciw paraliżowi iezika nasienie iey
żezwawszy pod iezikiem trzymane barzo po-
maga / także przeciw żarzeniu insich człon-
ków (iako pospolicie mówią) od powietrza
nakłasc gorzkie siemienia w woreczek a w
warzawszy w winie przykładać na człon-
chory gorzko / barzo pomaga zwłaszcza na
początku choroby. Proch też tego nasienia
w nos wsypany kichanie pobudza y mózg
czysci od zbytney wilgotności.

Prze-
ciw starey dychawicy która pochodzi z fle-
gmy lipkiej / warzyć gorzycę w winie z śla-
gami suchymi a dawać wino pić ciepło cho-
remu. **E**ż przeciw zatkanu wątroby y sło-
żony z materię flegmistey. Nawarzyć gor-
zycę w wodzie z forzeniem włoskiego kopru /
a przecedzwszy dawać pić choremu przynie-
ślawszy miodu / także przeciwko zaciwardze-
niu słożony / słuszy dobrze gorzycę z sa-
dlem abo z smalcem wieprzowym / przykła-
dać na miejsce bolące. **E**ż wodą gor-
zycę warzoney gdy sie ię niewiasta podfu-

2 rza

rza nakamieniu polewając albo się nadnią pa-
 rzając / wtedy wypławy mięsiste odmiękają y
 wywodzą. Warzona też w winie a przykła-
 dana ciepło / pomaga na rżenie w forze-
 niu męskim / albo w żadku. Wino też w któ-
 rym ona bywa warzona z dragantem / wy-
 susza zbytnie wilgotny ięzyczka y mózgowe /
 y też które bywaią przy wargach. Dragant
 dla tego przykładać aby nie barzo parzyła
 albo store obliniała. ¶ Pitagoras nad in-
 sie ziola / gorzkie nabarżenie wychwala.
 Plinius też o niej powieść / iż ona wszelkie
 wilgoty zbytnie a grube wysusza. Błagienie
 węzowe y niedźwiadkowe z ocetem przykła-
 dana goi / boleść żebow ostramia / aże do
 mózgu przechodzi a iego pluzawosci niewy-
 mownie czysci / kamień kamie / wypławom nie
 wieści rostkaznie / cheć iedzenia pobudza a
 żółdę potwierdza: wielga niemoc leczy y
 opuchline. Litargia ciępięce przebudza / bar-
 zo im pomaga / wlosy chędoży a ich oblezie-
 nia broni / piskzenie y bęczenie głowne os-
 mierza / zaćmienie oczu oddala / powietrzem
 zabitym pomaga / bowiem porz odtwiera /
 skurzenie żil oddala wilgotności rospuszcza
 iacz a zbytnie trawiać. ¶ Jest dwoi-
 ka gorzkiego / iedna biała druga czarna albo
 czerwona / oboia iednakiey mocy / ale czarna
 jest iadowitsza / a biała lepsza iestli ku leka-
 rstwam / wshyła iey moc oboiey / wiecey zale-
 ży w nasieniu niżli w samym zieliu albo w
 forzeniu.

¶ O Rzeżusze.

Rzeżucha jest ciepła a sucha w
 stopniu czwartym / ku lekarstwu
 telko iey nasienie bierz. Aczkol-
 wie y samo ziele zwłaszcza zielo-
 ne jest wielkiej mocy / suche mało czyni albo
 nie. Ma moc rospuszczać y trawić wilgotno-
 ści. ¶ Rodzi się leda na ziemi / by tylko
 była uprawiona / aczkolwie na kłusce a na
 czarnej lepien się kocha. Może też rość w
 każdej framie / a bywa siana na wiosnę / a
 tegoż roku dawa nasienie gdy iż się / kiedy

1

10

20

30

40

50

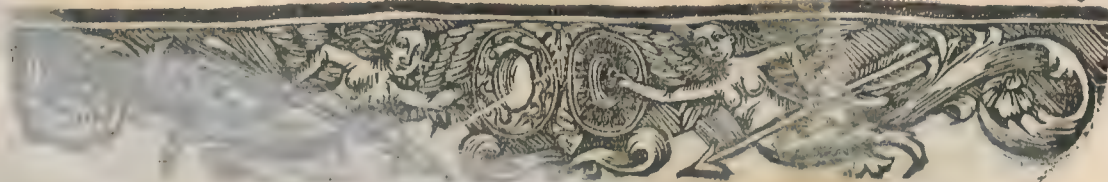

telko iey dopuścić wyrosć. Ściaga się nie
 iako ku przyrodzeniu rzodkiew / wshyłaż nie
 iest takiej mocy / ani też takbarzo słodzi / wsha-
 fca z umiarem pożywana. ¶ Przeciw
 paraliżowi ięzika gdy się w nim żółci żar-
 kają a napelnia wilgotą zbytnią / iako się to
 przydawa w zimnicy a w ostrej gorączce /
 tedy nasienie rzeżuchy zżywane ma być też
 mane pod ięzikiem. Samo też iey ziele z
 mięsem warzone mięso piotruski / barzo
 zdrowe iest na te choroby.

¶ Gdy komu przychodzi Ryma albo litar-
 gia dla zbytniej wilgoty w mózgu tedy do-
 brze iest prochem siemienia rzeżuszanego
 wpuszczać w nos czynić sobie lichawke / też
 dla roztworzenia ięzyczka w gardle ma być
 płokanie ocetem w którym będzie warzone
 nasienie rzeżuchy z figami suchymi.

¶ Przeciw folice y boleści wngierza z zim-
 nej przyżyny. Nasienie iey zawiązanym
 w woreczku a warzone w winie ma być na
 miejsce bolące przykładano. Żeż ziele iey
 warzone w winie z oliwą pomaga na rze-
 zanie w forzeniu męskim gdy bywa nim ob-
 łładan.

¶ Gdy się kto wydympa w po-
 siedzeniu iż niemoże popuścić strawy dla li-
 pkiej wilgoty w żadku zaważającej tak iż
 się żadeł odpyna y wypwraca / tedy też ziele
 obhęca

obyczajem namienionym warzone ma być często pod żadek podkładane. a nerki trzeba też pomazać miodem posypować prochem tegoż nasienia z kminem a z Solosofia. **E** Jest też druga wodna rzeźucha/która żowga lekarze Senacion / ta warzona w wodzie albo na miedzi/dusznosci w cieple czysci/ parzenie w iey wodzie pomaga przeciw boleści wngtrza/ rzeżaniu w moshnach/ y ciekające/ także z winem warzona y obkładana na to też pomaga.

E D Chmielu.

Chmiel iesth ciepły a suchy w pierwszym stopniu. Przeto też y w zimnych krainach może się rodzić. Niema żadnego nasienia/ aczkolwie w głowkach iego kwiecia są iadła male nasieniu podobne / wśakoż żo nich chociaby też wsiane były nie niewydzia/ sam dobrowolnie roście moczą słonecz na gdzie iemu miastce lubi / iakoż to widamy w lesiech abo w chrościech/ wśakoż prze

1 sadzani a oprawiany wietrzy moc ma y trwałszy bywa. **E** Sadzą gi skoro po ziemi w ziemi puchliney a dobrze wzruszoney/ y owsem potrzebuie okopowania ziemią obspuige/aby gorli były ktore gniazdami żowga/ a w każde gniazdo wstawić tife abo trzi. **A** kto chce gasty chmiel mieć/ trzeba pierwsze wirzecholki zszepfować aby się zasie puszczał a trzewil od korzenia/ a gdy już będzie rozdzielon y zapuszczon na tyli albo na żerdzi stojące yle potrzeba/ tedy zbrythnie latorośli maig być przez wrzynane tylko ich po dwu abo po trzech nawiecey nakładen tyce zostawić aby one gaste wilgoci nie odepymowały tym ktore się już tyf imq/ a tśak plennieny będzie w swich głowkach ktore mogą być chowane przez wiele czasow. **E** A iest to pospolite o chmielu dominowanie / iż nigdy nie gnie ani bucznieie zwłaszcza gdy będzie w suchy zachowan/ y owsem dla swey przyrodzoney suchosci wiele rzeczy od bucznienia zachowawa/ iako gdy będzie miedzi śa ty składzion kosmate / tedy nie dopuszcza się miedzy nimi molom zalecz/ bowiem wysuśa wszelkie wilgoci z ktorych się może zalegaig. **E** także moczą wonności swey mocney iakowc robactwo zabija. **E** Jest też roz 30 spuszczaigci wszelkie wilgoci a zachowaiący od zasmrodzenia y od skazenia wszelkie piacie w ktore będzie przymieszan. Diele też iego warzone za miodu zdrowe iest ku odmięczeniu żywota zwłaszcza ku wywodzeniu toleary z ciała cślowieczao.

E D Trzebuli.

Trzebula iest dziele ktore sieig w oarodziech ku pożywaniu zwłaszcza z gomoffami iakoby kopru abo cząbru/ roście dobrze tak na zimie iato y po zimie śiana / wśakoż nie na każdym miasteczku tilko tam gdzie iey ziemia lubi/ aczkolwie też y sama roście dobrowolnie na ziemi dobrze wyprawney/ iako przy rola: h/ a wschodzi krieżycza kwiernia abo na początku mai.

E Isaac powiada o tym ziele iż w wodzie warzone/ a miodem ostodziwszy ciepło pite wyrne wywodzi kto iey nie może puszczać. **E** ii Kolkie też

Coate też y kłocie w bolach także y w me-
cherzu rzezanie ofskramia. **C** Woda też
z Trzebule warzoney poranu ciepło pita sła-
gme z pier si y z żółdka wywodzi y trawi.
Bowiem ma moc zażrzewiającą y wysu-
sającą/ a gdy ku ten wodzie ocet będzie prze-
lan tedy glisty w żywocie y dzieci zabija y
wypadza/ każdą też opuchlinę wysusza. Po-
wadaig tak o nich iż gdy iej gdzie ziemia nie
lubi/ tedy na inше miejsce przechadza.

C O Kurżen nodze.

1 **D**ziulaka jest ziele ogrodne które
żową niekiedy polskim słowem
Kurza noga. Jest podobna Ła-
stuce/ ale drobniejsze liście ma.

Może być siana każdego czasu gdy jedno cie-
pło/ wszakoż w kwieciu siana / Maia albo
Czerwca lepiej się rodzi. A może być sia-
na tak sama osobno iako między innymi po-
żytki zwłaszcza między cebulą albo kapustą
10 nalepić się kocha/ y w winnicy też może ią
siać/ a iada ziemię bardzo iustej aby się tym
wiecej kochała/ a gdzie już raz będzie posia-
na tedy po tym każdego roku będzie się sa-
ma rodzić zwłaszcza gdzie się iej dopuszcza
dostać aby nasienie wypadło. A jest iej
dwoiaki rodzaj/ jedna która srobie liście ma
a żową ią Rymską albo włoską. Ta jest
nie tak smaczna dla zbytniej wilgości. Dru-
20 ga jest pospolita a drobniejsza ta jest smacz-
niejsza bowiem mniej wilgotna.

C Jest to ziele zimne w stopniu trzecim a
wilgotne we wtórnym/ za zieloności a za świe-
ża wietha moc ma niż sucha/ jest iej natu-
ra odmiękczając y chłodząca/ przeto gorączkę cie-
płą dobrą jest kużywaniu tak warze-
na iako y świeża. Przeciw zapiekłości żywo-
ta/ warzyć ią z siołkami/ a siadłszy siłki y
30 to ziele po tym one wodę wypić. Na wywo-
dzenie też moczku bardzo jest użyteczna z in-
nymi ziołami temu służącymi. Ma też w
sobie to ziele nieco ciępkoci przeto posila żo-
ładek y wszystko wewnątrz/ też przeciw ranom
w nerwach y w mecherzu jest bardzo dobra.
Zakieć przeciw cieżeniu krwi z każdakwie-
ciecżą tedy ią zastanawia. **C** Gdyby też
głowe iej soliem pomazał na czole y na
skroniach tedy bardzo chłodzi y boleść odda-
40 la. Zę iedżona pomaga przeciw bieguncce
abo ktorzy krwią wychodzą. Auicenna
też piše iż swą własnością brodawki traci
gdy ią bywaig pomazowane. Zakieć y osto-
miny zębom odcymuje. Chciwosć ku cie-
leściwości pobudza w tych ktorzy są ciepłego
y suchego przyrodzenia.

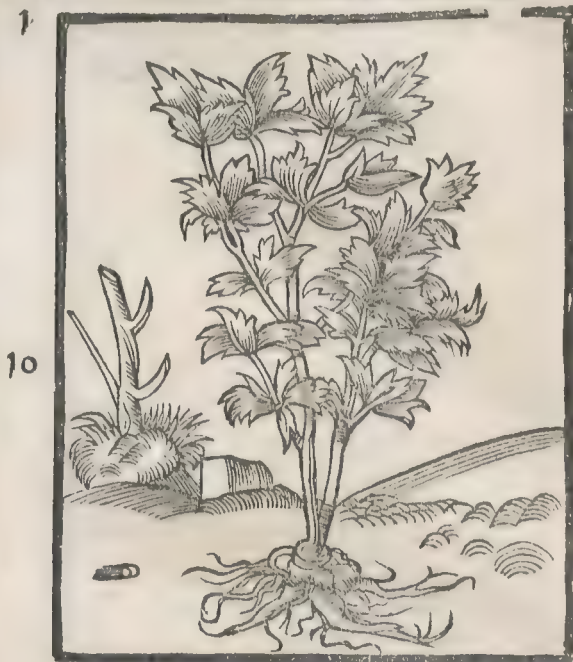

C O czabrze.

50

Gzabr sieia Grudnia y Stycznia w cieplych krainach w zimnych pospolicie Marca. Aczkolwiek y w Jesieni na zime moze byc sian/wskoz lepiej na wiosne. Moze gi siasc sam osobno y miedzy insem zielem.

Estli cieply y suchy w wtornim stopniu.

Diascondes powiada iz Ezab: jest dobri ku zachowaniu zdrowia tak zdrowym iako chorim gdy bedzie skladzion w pokarmy/ bo wiem ma mocz zagrzewajaca y wysusajaca. Przeto chleb z wodą czabru warzone^o wezyniony/tez prochu ie^o przymieszanysy barzo zdrowy jest/bo czysci wysychi czlonki zwlaszcza ty w ktorich sie duchy cielesne chowaja.

Albamazar tez pise iże ie^o wlasnosc jest wypędzać z wnetrza wiatru nadymanie / y wszelkie morzenie. Drowni tez pokarm a wsistki wilgoci zbytne i zoladzka wyrzuca/ wznie pobudza y wplywy niewiescie wywodzi.

Wzrost zemdlonosirzy y od wilgoci zbytnych oczu wysusza.

O Lubsczku.

Lubsczek jest ziele ogrodne ktor sieia y sadza tak dla lekarstwa iako y dla pożywiania ludziem y bydliu. Wskoz w lekarstwo na sienie wchodzi albo korzeń a nie ziele. Moze i

20 siać y sadzić na wiosne/ a gdzie sie raz przysie trwa do roku y do dziesiaci odmładza iacz sie zwlaszcza gdzie mu ziemia lubi / kto sie mu przyłoży moze go pożywać z miesem y z insem pokarmy / a ma mocz wrine wywodzie/odtwierac y wycieńczyac.

Wino tez w ktorim Lubsczek bedzie warzon: pomaga przeciw zachłaniu wargrobny y słożony.

Woda tez z Lubsczku warzonego: pomaga 30 przeciw boleści brzucha y inssych wnetrzności/ktora boleść pochodzi z wiatrow w żywocie panuiczych. Na to thej wysyko pomaga proch Lubsczku starte dawany w picie ciepło z fminem. Takie y na Koliki to wysyko pomaga.

Jest thej drugi Lubsczek ktori sam wogrodzie roscie/ma prut wysoki a cienki/ podobny wloskiemu koprowi / a nać podobna marchwi/ten aczkolwiek tez miewa nasienie 40 na samym wierzchu/ wskoz nie ma thasien moze tylko przeciw wlaszeniu gadu nieciakie.

O Rapie to jest o Kolniku.

Rapus jest ziele wlochom pospolite rzepie barzo podobne iedno iz dusszi korzeń miewa a cieńszy niżli rzepa / a thwardszy jestli w 50

L iii swym ro-

swym rodzaju niżli rzepa ale skodzy y też fruchezyszy. Korzenie tho według miejsca dobrego przemienia sie w rzepę/ czasem też rzepa wyradza sie w to korzenie złością miejsca na ktorim roscie. Aczkolwiek wszelkie powietrze scirpi wsałoz ziemie tłustey potrzebuie / na suchy też y na piasku dobrze sie rodzi by thelko ziemia byla dobrze sprawiona/ zwłaszcza tam sie lepiej kocha adzie tego roku zboże bywa zebrane. **C** Sianie tego bywa na ostatku Czerwca y przez wyszeł Sirpni. A gdy deszcz po sianiu nie przychadza: tedy kropienia potrzebuie. Może też być sian między prosem albo brem: zwłaszcza ktori chcesz mieć późno/ a jeśli gęsto w żędyzie/ tedy trzeba przetrwać żeby sie na miejscu kochał rzędzey stojacz. Z tego to ziela nasmaczniejsze korzenie bywa które jest dłużej proste a nie kręasłowate/ a byn a z niego czysta galia z chrzanem/ z octem/ z miodem y z gorczycą trochę przisolwszy/ korzenia też kramnego przydawszy/ aczkolwiek bez niego może być. **C** Jest to zielenie ciepłe w ktorym słońcu/ barzo tuczy iako y rzepa/ wsałoz tru-

7 dnięsie ku strawieniu/ ale twardość jego bywa umniejszona gdy w wodzie wiozey wwarzy pierwszą odlawszy/ a tak dobrze wwarzony lepiej sie trawi/ wsałoz wiatru w żywocie mnozy porz y też żyły zatylaie/ przeto najlepiej we dwoiey wodzie odwarzywszy oboje odlać a w trzeciej wwarzyć z miodem co na tłustym: tak będzie zdrowy ku pokarmowi.

10 **C** Wtóra część o rzeczach o grodnych/ które nie tak ku pokarmowi iako dla lekarstwa albo też dla lubości bywają chowane.

20

C O Rucie.

30

40

Rucie sieia aczkolwie na wiosnę wsałoz lepiej kiejca Sirpnia a lepiej sie kocha sadzona niżli siana. Gdi tedy wierzchołki bywają w ziemie sadzone: przyniunz sie rychło y dłu trwają

50

dlugo trwają bez uśuszenia. ¶ Plinius pi-
sie iż to ziele wilkosczi deszczowey nie lubi/ wie-
czey sie kocha suchey chwile/ a nawieczey kie-
dy ią obfłada ziemią z czegoś / albo z po-
piółem zmieszang. Figowe drzewo tak bar-
zo miłuje iż lepien sie pod nim kocha niżli
gdzie indziej. ¶ Czasu wiosny bywa prze-
sadzana/ albo paździerzniaka a w ten czas po-
trzebnie polewania częstego niebédzieli desz-
czu/ gdy iey dopuszcza kwitnąć richley uśycha
W drzewko sie obraca gdy sie z sizarzcie/
zwłaszczę gdyby dwa kroć do roku była zie-
mią obsypowana aż pod samo liście/ ale gdy
iuz tak ztwardniecie nie dobrze sie kocha w
listki/ aż by była żrzymana do samego korze-
nia tedi sie zaście odmładza. Jest iey dwoiak
rodzay/ jedna domowa druga lesna. Domo-
wa iest ciepła y sucha w wtórim stopniu. Li-
ście y nasienie iey godzi sie ku lekarstwu/ a
może trwać nasienie do pięci lat/ samo ziele
z wiedeł telko do roku moż dzierżi. Jey moc
iest vrine pobudzać/ rospuszczać y trawić wil-
kosczi/ a iest na wiele niemoczy pomoczna.

C Naprzód przeciw głównym chorobam / iako iest Cephalea Epilepsia gdyby icy soku zagrzanego po trosze puszczał w nos / a tło w łazni / ttedy możg czyści a flegme z niego wywedzi. Na to też pomaga wino z nią warzone. Przeciw zaćmieniu wzroku dobrze pić wino wstro: e będzie Ruta świeża kładzio na. Takież z wódka rożana zmieszana a na oczy ciekacze albo krwawe przykladana barzo ie czyści y też goji. **C** Gdy z tby bolg / ttedy Ruta w winie warzona maig być offładane / albo wczyniwszy z niej czopek vsuszyć v ognia potim czynić im przepalenie nabrodzić iako lekarze zowa Cauterium / przeciw żazie bieniu żeladka / y theż na paraliż członkow pomaga wino Ruty warzoney z bobrowym stroiem. Przeciw zaskaniu wgroby / szoziony rzeżaniu też forżenia albo żywota ma być dawano wino Ruty warzoney z forżennim wloskiego kopru albo proch zier solkiem. Takież pomaga na rzeżanie forżenia y żywota gdy ig w winie warzona będzie obfladanie **C** Przeciw wydymaniu y trudności stołcza z zimney przyepzyny / wwarzywszy ig w winie offładac żadeł / albo zagrzawszy dobrze wino: polewać nim ruthe a par e wypuszczać

1 w żadeł / ku wywodzeniu wypławow niewie-
scich y secundiny albo theż psodu ymarkego
maia być dawany Konfekt z apteki / kithore
żowa trisera magna z sokiem rucianym.
To też sprawuje sam iey sok przez wysta-
bny albo w worczku przyssadany / albo w sma-
żyny gi z oliwa na żywot przyssadać. Też
na ciekące oczy proch kminowy z sokiem
rucianym ma być rozmieszany choć z wod-
ką rozana / a w tim bawelne rozmaczając
10 na oczy przyssadać / pomaga to dobrze na
wrażone albo na inie boleści zewnętrz-
ne same ruty żagrawszy bez żadne omoc-
żenia dobrze przyssadać. Picie theż samey
ruty warzoney pomaga przeciw iadom / y
na właskienie zwierząt iadowitych pomaga
przyssadana. Jey wonność odgania węże y
wszystki inie gady iadowite / dobrze ją sadzić
przy peźelnych wloch. ¶ Plinius pise i Dia-
scordes iż łascieża gdy ma z wężem walczyć
20 pożywa ruty a tak iey wonnością żaraza
węża y też odpadza bazyliskowi / Gdyby kto też
obłożył sie wśędzie rutą zieloną / smiele mo-
że iść przeciw bazyliskowi / toby sie też sokiem
rucianym pomazał takiego nie właski żaden
niedźwiadeł / paiać / siseń / osa / ani pęzola.

C D Schreyer.

Saskwien sadzą młode latoro-
śli albo roźdzki kwiące pa-
dzierńka y w listopadzie. Może
ia też sadzić lutego y marca o-
bierając świeże gałązki. A gdy z korzeniem
chcesz sadzić: trzeba spodek jego oberznąć.

Ziemie potrzebuie tłustey a puchłey/
richley sie przyjmie na czarney ziemi/współ-
na gnoiu rada wygore czasu gorące/a gdy
ich dopuścić kwiące richley wysycha. Przeto
kto ię chce długo zachować nalepię wir-
cholki zrywać y chować ku potrzebie. Kto ię
chce z jednego krza syroko rozkrzewić
tędy dobrze iest gałązki długie pokładać a zie-
mię przyskrwać tak iżby tylko wirchołek wi-
dać z ziemi. **J**est dwoiaka saskwien: jedna
domowa druga polna/lehorą lekarze zową
eupatorium: cho iest sadzić. Domowa wie-
czey posila y trawi/ współ y lesna rozga-
nia y rozprasa wilgotności ciała.

Domowa ciepła iest y sucha w wtórim
stopniu/ tylko samo liście lekarstwu służy/ za-
włapczy zielone gdyż suchego mocz tylko do
roku trwa. Wino saskwienowe dobre przeciw
paraliżowey y wielgiczy niemocy/ ziele też to
w winie warzone na cyłonek powietrzem
(iako mowią) zabity przykladane barzo po-
maga. Parzenie też albo podkurzanie wo-
dą gorącą saskwien warzoney/ pomaga
przeciw bieguncze krwawey z zadku albo z
korzenia. Macie też niewieleciężcyści. Nie-
dzyż rzezy które solą albo kwasi: dobrze ię
też kłasc/ bowiem zachowa długo od ska-
żenia.

CO Mieteze.

Jestli iest troiaki rodzaj/ jedna
domowa albo ogrodna ta szre-
dnie zagrzewa y posila. Druga
iest lesna albo polna: te pokacinie
zową mentastrum/ cho iestli prasa mietka.
Jest trzecia która ma ostrzejsze/ sińsze y dłu-
ższe liście/ the zową rzymska albo włoska mietka/
ta wieczey niż insha drogi moczowe albo wi-
ny roztwarza. **D**omowa mietka iest cie-
pła y sucha w wtórim stopniu/ ta leda na zie-

mi przijmie sie wsadzona/ richło sie rozmno-
ży z korzenia które sie w ziemi samo krzewi/
samo też ziele ziemię przykryte w korzeń sie
odmienią y puszczą z siebie nowe latorośli/
Ta ku lekarstwu wieczey służy niż ku pokar-
mowi/ tak świeża iako sucha ma dobrą moc
ale ma być w cieple suszona/ a trwa aż do
roku w swej mocy. **J**ey własność iest ro-
stapiać y rozpuszczać wilgoti w cieple/ przeto
przeciw zaprężeniu mleka tak niewiastom
iako y bydłu maig być weymiona obkladane
mietką w winie warzoną przylawszy oli-
wy troche. Przeciw czuchnienniu z wsih z ie-
bow albo z dziaśl. Płokać sobie wsta ocztem
mietki warzoney/ potym sobie tamże wycie-
rać samą mietką suchą albo świeżą/ albo o-
nąż warzoną dobrze odeżdziwszy/ kcho nie
ma chęci ku iedzeniu dla zimnych wilgotno-
ści w żołądku/ kalsa z mietki a z ocztem
przyłożony troche pieprzu z cinamonem
chec naprawia. **K**cho często wraca a
nie może pokarmu zatrzymać/ ma nawar-
żyć mietki w ocet/ a obmaczając głęb-
ko przyskładać na pępek ciepło/ a samey też
mietki warzoney

mięski warzonecy pożywać/lecho mięwa za- 1
wrot głowy dla młodości z korynfolwie przy-
czynny ma pożywać natartey mięski w wino
z octem/ ięśliby to nie było z febrą. Ale gdy
by komu febra była/ to ięst goręczka/ tedy til-
ko z samym octem nakładę weni grzanek/ a
gdy troche pomohę/ tedy ię przypładać do
nozdzy/ a wonia w nos wtęgać. A ięśliby
ten zawrot bywał z powalaniem y zemdło- 10
ścią/ tedy tymże chlebem nacierać wargi/ ze-
by y dżięsna/ także przypięzować na skro-
nie y na żyły pulsowe. Może też chory w
takowey niemocy/ żwać onęż mięskę a poly-
tać. Pomaga też takowe wino na zatkanie
wątrobny/ słozony y drog moczowych gdy sie
to przyda z zimney przyczyny/ ale okrom fe-
bry. **E** Gdy ktore lekarstwo bywa dawane
na przeciw iadom/ takie nalepże ięst z sokiem
mięczanym/ abo z winem mięski warzonecy 20
gdyby sok niemógł być. Bowiem on przeciw
temu barzo pomaga z miodem zmieszany.
Zęże też sok z miodem glisty zabija w ży-
wocie/ także y robaki w psu. Warzona też
w winie mięska zolowa przypładana na w-
ręch zalamiały z ziębieniem/ odmiękają ta-
kowi y przepuszczają zębra. **E** Warzo-
na salswia w winie przeciw zimnemu kęślo-
wi dobra to wino pięć ciepło na tężo y na 30
noc/ też ię podkurzenie abo naparzenie za-
iębioną macicę żagręwa y wypęyscia.
Woreczek też z ięy prochu na głowe przikła-
dany zimną reumę wysusza. Rżimska też
mięska w miasło ogrodney może być w le-
karstwa składziona.

od zapługawienia zbytkow/proch Zsopowy
i samo też ziele na cegle rozgrzawpi na glo-
we przypładane samo abo w woreczku Ka-
tarrum z głowy wypadają na spadnienie
czopka abo iężęcza pomaga gdy im będzie
gardło pękane w ożcie warzoneym. Zęż
to ziele w winie warzone/ boleść żywota od-
dala obkładane na żywot/ z wlaszcza kłora d
wiatrow wnetrżnych pochodzi.

E O Rosacezu.

Rosaciecz ma list podobny mię-
czkowiu/ kwiatki ma brunatne
iako mięczkowice żółte/ bowiem
ktory biało kwitnie/ ten lekarze
zową Treos/ a pospolicie proszi zową sio-
łowy forzeń/ wśakoż oboje to ziele mało nie
jednaka ma moc/ a telfo forzeń na lekarstwa
biorą. **E** Może gi sadzić w ogrodzie/ acz
kolwie przy bagnach samo roście iako y mię-
czkowice/ wśakoż i z nasienia może być gdzie
mu ziemia lubi iaka ięst czarna a dobrze wil-
gotna. **E** Zbieraia ięgo forzenie ku lekar-
stwu na ostatku wiosny/ ktore trwa w mocz-
do dwu lat. Jest ciepły a suchy w sstropniu
wiotrym. Ma moc roztwarzając y odwierając
w siłki niedostatk wnetrżne/ iako płuczne du-
śności/ zatkanie wątroby y słozony/ nyreł
n mekierza

E O Zsopie.

Zsop też sicia z wlaszcza na wio-
sne pirwey troche pomoczynowy
ale sadzony lepiej sie kocha y dłu- 40
żej trwa/ ktory gdy sie starzeje w
drzewko sie obraca a obrzynany dobrze sie
odmładza. **E** Ma moc odmiękając przy-
cięgać y trawić/ wrpne wywodzić. Wino ię
go warzonego z sżami suchemi przeciw ka-
ślowi pomaga. A z nasieniem włoskiego ko-
pru w winie warzone/ boleść żółądka i wną-
trza oddala. **E** Parzenie nad wodą
Zsopu warzonego/ macicę niewięscia części 50

y mecherza gdy w winie bywa warzon/via trunki też z żywota wygania. Proch też iego z wodką rozaną na chustce przykładany na oczy/ chustke omaczając boleść oddala.

C O Poleiu.

Dley sadzony łatwo sie przysmie ledą gdzie zwłascza na wilgoci. Jest ciepły a suchy w trzecim stopniu zbierany ma być gdy kwitnie/ a suszyć go w cieniu. Łiscie z kwieciami kładą w lekarstwo zarzuciwszy głęby/ Mocz iego jest rozpuszczając y trawić.

C Woreczek z poleiu na cegle zagrzewany bez wody pomaga przeciw zimnemu niezietowi albo rymie. Płokanie gardła poleiu warzonego w ocęcie z figami pomaga przeciw kłostowi zimnemu/ który pochodzi ze zbytku lipki y a gistej ślegmy. Wino też iego warzonego/ oddala bolenie żółdka z wiatrow wewnętrznych y z żądźbienia. **C** Też emplastr z tegoż samego tak warzonego przyskładany na żywot przeciw teżże niemoci pomaga/ Naparzanie też wodą poleiu warzonego wilgość macicy wysusza y wrota żywotowe v niewiastry siula gdy będą przestworne/ a dla tego wloście niewiastry zwłascza w Salernie tym sobie naparzają popolicie. Może też poley być z nasienia/ ale richleń sie rozmnoży sadzony.

C O bożym drzewku.

30

40

50

B Dze drzewo iest cieple a wilgotne w pierwszym stopniu. Sadza ie na wiosne z korzeniem / acz y laturoslu swieze przysnuia sie szczepione / to iest gdy w nie natyka owsa rozczynawszy przez dzeń pod saszkami / takowe gdy sie przysnuie trwa dlugo a zima iemu nie wadzi / acz folwie na wierzchu moze poschnac: wszakoż odmłodzi sie po zeznieniu. Owocu nie dawa / ani ku pokarmowi służy thelko ku lekarstwu. Bowiem barzo odtwiera y subtelność czyni. Emplastr z niego nie dopuszcza sie przyciegać zbytniej materijy ku członkom / kamieniowi sie mnożić w nyrkach nie dopuszcza / opławy ni wywodzi niemwiecie gdy sie nad nim parzy też rany w macieży goni / secundine wyrzuca y plod martwy. Macieże też rościwarza odmieścić / aże iey zatwardziałości a to gdy ie pije albo sobie emplastr przyskłada / a moze być kładziono w lekarstwo aże do pigci dram.

CD Boragu.

B Drag sicią kriegieża sirpnia y Wzchnia w ciepłych stronach ale w miernych krainach nalepien kwietnia / moze gi siać sam osobno wszakoż nalepien miedzy insem zielen na nowym wzriciu / moze być przesadzany przez wszystko lato ale polci iechże miod Koscie też sam ieden raz wsiany gdzie mu ziemia lubi / kto chce iego nasienie siać ma ie zbierać gdy sie dostawa polci z swej moshenki nie wypadnie / a thak ziele boragowe spolem z nasieniem wyrwane ma być na kupe zkladane iże sie tam w nim samo nasienie dostogi potym ie młoczą albo wytruszą na płachciektore łaczno wypada / a moze być chowane do dwu lat. Jesth tho ziele cieple a wilgotne w pierwszym stopniu. Ma moc podweselać koho go w picciu pożywa. 20 Sereze też barzo potwierdza / przecho dobri iest tym ktorzy cirpią kordijakę. W wodzie warzony czułem albo miodem osłodzony żyły płucne y piersne barzo czysci a krew dobrą mnoży / przeto zdrowy iest tym ktorzy z choroby powstawaia / zawroth theż głowy cirpiącym kordijakę y omdlenie. Melankolikom też zdrowy iest z miewsem pożywany. Przeciw zawrothowi ze młodości 30 ma być dawan iego syrop z czułem. Przeciw kordiacę przydać k temuż syropowi prochu koscia z sereza ieleniego. Przeciw żółci niemoczy pożywać go z miewsem warząc. Takież sok ie y ziela ktore zową scariola pożywany przeciw theyże niemoczy barzo pomaga.

CD Bazyliej.

B Azylia ma troy rodzajay / iedna iest barzo drobna a te zową lekarze Gariofilatum takoby g woździkowa / bowiem wonia ma gwoździkowa. Ten też moc iest nawieść nad inse. Druga iesth czo wysoko rościć a ma listki syrofieth zową wlosy Benewentatum / trzecia iest szednie listie maigęza. To ziele iesth cieple y suche w pierwszym stopniu. Ma moc posilać rościapac / 50 wieć / czyscić y ocierać. Nie iest trwałe to ziele w zimnych

w zimnych stronach: przeto ie też musi siać
každy rok y ku nasieniu nie zawsze sie dosta-
wa ażyby była rana a miała też pogodnie
latho y słońca dosyć. Przeciw Kordiacze y
zawrothowi albo mdłości ma być dawano
to ziele warzone z wodzą rozana iego wo-
de zmieszawszy/ na tho też pomaga wino w
kthorim tho ziele stoi przez noc moczone/ a
gdyby w tymże winie warzył tedy iestże
wielka moc ma przeciw tymże niemoczom
bowiem barzo posila/ pomaga też na złę-
strawność żołądka y na biegunki z zimney
przyczyny/ ale przeciw bieguncze wieczej po-
maga gdyby to ziele albo iego nasienie by-
ło warzone w dżdżowniczy z trochą afaci-
icy to iest tarcak polnych a tho dawać cho-
remu/ pomaga też ku wyczyszczeniu macicy
y ku wywodzeniu wstawow niewieści.

¶ O Maioranie.

Maioran iest ciepley y suchy w
wtorim stopniu/ w cieplych kraj-
nach sie nalepiey rodzi bowiem
w zimnych trwać nie może aży-
by był osobno chowan do piwnicy na zimę/
wpałoz lecie może rość ale trudno ma dojść
ku nasieniu chyba iżby kłoni przetrwał cho-

wany przez zimę iżby rychło kwitnął na
wiosne/ jednak trzeba go strzedz od deszczu
gdy kwitnie bowiem temu barzo szkodzi.
Może gi też szczepić to iest owsem przez dżie-
bnać ziarnem albo dwiema gałgami rozry-
nać pod sęczkami a tak w ziemie sadzić
a nie dać słońcu dochodzić przynamniem
tydziej aż sie owies pusi. Mocz iego iest
posilajaca/ roztopia też/ trawi y czyści/ kwie-
cie y liście kładą w lekarstwo/ a suszony w cie-
niu trwa do roku. Proch iego w polar-
nie albo w picciu pożywany thaciez y wino
iego warzonego żołądek zaciebiony zagrze-
wa y trawienie potwierdza. Kriatki też ie-
z liściem na czętle w woreczku rozparzone a
na żywot przykładane bolenie oddalaig kłone
z wiatrow wewnętrznych pochodzi. Thaciez y
na głowę tenże woreczek kładziony reume
oddala z głowy. Wonia też iego barzo iest
pożyteczna ku czyścieniu y zagrzewaniu
możgu. Myśli barzo rady grzyz iego korze-
nie bowiem sie nim leczą/ ale swinie przed
iego wonia wcielaig iako piśa Philosophi.

¶ O Siliyey.

Lilia sadzą na zimie Października albo Listopada w ziemi tłustej a dobrze wzruszonej. Rozbiera ją iey strączki iakoby czosnkowe y rozsadzają na stopie od siebie / aczkolwie też może ją sadzić na wiosnę / wsażoż nys będzie kwitnęła aże drugiego roku / a może być sadzona tak zwiedła iako y zielona. Powiada Aristoteles. Ży gdyby różga liliowa pości sie iężeze nierozkwitnie była zchłonna ku ziemi tak iżby sie forzeń nie poruszył / a tak ziemię przikrta wypuści wrichle z każdego stawu albo członka forzeń i latorost nową iaka z samego forzenia zwykła wyrostać. Ciepły jest y wilgotney natury / wsażoż dwoiak jest / iedna domowa a ta białko kwitnie / druga lesna: ta też ma dwoiak sposob / bowiem iedna kwitnie żółtym kwiatem druga brunatnym / a ta jest mocniejszy. Domowa lilia z sżarem sadsem wieprzowym sżuczona po chym w oliwie przysmażona wrzody zimne zbiera. Przeciw zatwardziałości sżozony nakładać forzenia liliowego z barzęciem a z forzeniem słazowym y wloszyc w oliwe przez dziesięć dni / potem przecie-

1 dzimowy oliwe / przydać wosku y masę weży-
nić a pomazować na miejscu sżozony. Na
wbiciecie twarzy. Weźmi główek lilien pol-
ney / które vsuszywszy sżucz na proch / potem
rospuszcivszy różaną wodką zasit wysusi a
czyń tego trzy abo czterzy razy / A gdy bę-
dzie potrzeba tedy onym prochem zasit ro-
spuszcżonym wodką różaną pocieray twarz
legucżko aby go nieczło na twarz zostało /
10 tymże sie też wymywaicż wycyżciv twarz
y smarsti wycyżgniesz iż ich nie będzie znać.
Powiada też Dioscorides / iż liscie lilien wa-
rzone a na sparzelinie przykladane barzo
pomaga. Żoż ięż sprawuje forzeń gdy by
był przykladany sżuczony z oliwą / bowiem ię
go moc jest wsmierzaicż do boleści. Takież
czyści wplawy niewieście / bowiem ma moc
odtwierzaicż. Puchliny też wycyga i na-
dymanie / przeto pomaga na wrzody abo bo-
20 laczki wszęde gdy iey kożecż z oliwą sżuczo-
ny / często będzie przykladany. Plinius ięż
powiada / iż główka lilien z winem goi wśa-
szenie wężowe y iady oddala. Warzona z
winem przimieszaivszy oliwy zapchnienie z
nog wycyga y guzy odmiękcza abo puchli-
ny / także wlosy na miejscu ach oparżonych
narasta. Z winem też warzona przymie-
szaivszy miodu / pomaga na żyły przecięte. Li-
scie też iey warzone w winie rami goi / kwiat
30 kow iey bywa olejek y wodka iako y z rożen /
a iakmarż tey jest moci olej liliiowy iako
y różany.

Polna ruta.

Polna ruta też w ożrodzie roście
y na polu / a rodzi sie z nieciacie-
40 go dymu ziemi / przeto też pol-
cinie ma imię Fumus terre. Cie-
pła jest w pierwszym stopniu a sucha we wto-
rym. Ma moc tak zielona iako y sucha.
Naprzód wygania Melankolia / potem Fle-
gme skona / na posład Colere czarna. Prze-
ciw swierzbowi. Weźmi iey soku dwie uncie
a przydawivszy czufru weżyń syrop a poży-
waj go z ciepłą wodą / Mrożesż też sżchemu
przydać nasienia wloskiego kopru. A gdyby
50 sol iey był pożywan trzy kroć przez tydzień

tedy czyscie wyczyszcia z ciała wsistkie wilgo-
sci z ktorych swierzb pochodzi. Moze też na-
to być masę tarowa. Wziąwszy oleu orze-
chowego nakłaje wci sadz czyscie wtartych
przylać też ocztu/ a nawieczey soku polney
ruchy przyłożyć/ zmiepać spolem a tym sie
w łazni nacierać.

C D Rożmarinie.

Rożmaryn jest ziele napodobieści
stwo drzewa/ zawsze zielone/ ko-
cha sie w cieplych krainach/ z-
wlaszcza przy morzu/ przeto też
z lacińskiego rzeczy wytlada sie iakoby roza
morska. W zimnych krainach trwać nyc-
moze/ chyba tego iżby na zimie był pilno cho-
wan w ziemi gdzieby mroz nie dochodził.
Przeto też w zimnych stronach trudno ma-
10 być z nasienia tylko sadzony odrzynając ga-
łązki od korzenia lub od macieze. Przyjmu-
ie sie też siewiony to jest gągalski owsem na-
tykając przebiegiwszy dzień nożem pod sa-
czkami/ a tak w ziemi sadząc tych miesia-
czow gdy theż y innych zioł bywa sadzenie.
Jest natury ciepley a suchey/ wskoż sto-
pnie tych sposobow nie są zamierzony od
lekarzow. List iego y kwiatki (ktore lekarze
20 zową Anthos) służą ku lekarstwu z kicho-
rich czinią w Apotece cōfectiā ktora Dyan-
thos zową. A gdy w insh lekarstwa wecho-
dzi same tylko listki maia być kładzione/ kio-
re dla swej wonności maia moc posilania y
pothwierdzania/ a dla ciepleści swey maia
moc odmiędzaiącą. Mocz svey sucho-
ści/ ocierają/ czyscia y trawia. Kwiatki theż
na słońcu przesukone do rofu trwają w
moci. Przeciw małosci/ zawretowi y theż
30 kordyce ma być dawano Dyanthos z wi-
nem abo kwiatki warzyć w winie y dawać
pić w takowey chorobie. Chaciez na żażibly
żoładek y ku potwierdzeniu iego trawienia
też lekarstwo oboie barzo pomaga. Przeciw
boleści w żołądku y w ichciach z wiatrow w
nethrżnych picie wina w którym rożmaryn
z kminem będzie warzon barzo pomaga.
Przeciw wilgotności iezysza w gardle wa-
rzyć rożmaryn w winie z ocztym/ a tim gar-
dło plosać. Przeciw ciekacząc frwawey z ko-
40 rzenia lubo z żółci/ kwiatki iego abo listie
warząc w winie obfladać cōlonck bolaci. Na
wyciszczenie macieze y ku pomocy poczicia
płodu ma być naparzone konowoda iego
warzonego/ także kwiatki iego w oliwie sma-
żone podkładają sobie panie kichore cheż
mieć płod/ bo na to barzo pomaga. Gdy w
warzą: zwlaszcza w pieczysie biwa kładzion
Nad to iż iego wonia ntezo smaku przyda-
wa/ ale też tak głowie iako y wngtrzu zdro-
50 wy jest bowiem czysci zbytnie wilgoci z cō-
lonkow y wysusza.

¶ O Eypassie.

A Ejsoltwie Eypus w cieplich stro-
nach drzewo iest barzo rosfko-
nie woniające w którym sie lu-
dzie bogaci a rosfkośni kochaia i
bywaia z niego deski abo tarcice woniające
z ktorych czynia naczynie gedzieczskie. Wsa-
koż w kramach zimnych nie moze ku tako-
wej doskonałości przychodzić iako i burbam
aby mogł w drzewo wyrastać / tylko ma spo-
sob mały wiecy na wzraz ziela niż drzew-
ka. Acjsoltwie to ziele czasem kwitnie kwiat-
kiem na wzraz Kumnu / wsafoż on bedzie
wbytel żółty a mnieyszy nasienia też żadne
go nie czyni tilko gi sadzą odrywając od ko-
rzenia / abo iednak galaski owsem przetila-
jącz iako maioran abo rosmaryn. Druzdy
tak gi sadzą kto chce aby miąższo rost kło-
żywszy spodem kielto galaszel młodych zwią-
żę y stulę końce ich miąszo drewnem nie-
iakiem lubo kamykiem / tedy tam owsa naci-
kawszy kielto ziarn cieniłem końcem wżgore
potym sadzą w ziemi / a tak sie zrostą one
latorosli y forzeń puszcza / ale iż to ziele zim-
na nie cirpi / przeto musi być sadzono w ia-
kie naczynie aby mogło być zachouano przed
mrozem. Auicenna powiada. iż Eypus
iest cieply a suchy w pierwszym stopniu / prze-
to wonia iego mózgowi iest pożyteczna. A

1 listki iego zganiaia z twarzy trod stoy do-
wag Morphea y rany też goię. Dzech czyn-
pressowy posila cyslonki / żyły ktore nerwy do-
wag czyni duze. A z ocztym warzony na bo-
lenie zębom iest barzo dobry.

¶ O Polynie.

10

20

30

40

50

Polyn iest cieply w pierwszym sto-
pniu a suchy we wtorym. Ma
dwoie moce przeciwną sobie / ro-
stapiającz y też wysuszącz.
Pierwsza iest iemu włastna dla iego cieplo-
sci / wtora iemu przychodzi dla iego miąszo-
sci y też cirpkości. Przeto niema być dawan
w lekarstwie iedna gdy materia choroby be-
dzie dobrze strawiona. Sam sie rodzi gdzie
mu ziemia lubi / wsafoż przesadzany w og-
rod kocha sie dobrze y zimny sie nie boy / ale
gi trzeba zrażować aby sie lepiey odmła-
dzał. A ma być zbieran na chowanie oko-
ło pełnicy Maia / a suszyć go w cieniu. Na
glisty ktore bywaia w spodnich ielitach ma
być dawan z prochem Centuriey abo roesto-
wym abo igdzel brzośkiniowych lubo ich k-
scia. Na wywodzenie wplawow worczel z
iego soku czynić / abo czopek z warzywshi pio-
lnu z opichem a z bylicza w oliwie. Prze-
ciw zaduszeniu macicze z zbytku krwi / ma

M ii

być dawany sol iego z octem. Warzony w wodzie a przykladany z emplastrum pomaga na zatwardzialosc skozony. Preciu na sluczeniu czlonkow z wrazu czinić emplastr z iego solu przymieszawszy prochu kminowego z miodem. Na robaki w vsu nakropić sol iego z oleiem rozanym. Sol tchz iego piti wzroł ostrzy a w oczy wpuszczony czyrwonosć y blonke oddala. Na vpiecie ma być bran sol iego z miodem a z wodą ciepłą. Sukno y friegi od molow obrania. Zeż inkaust od plesni sol iego zachowawa.

¶ O Bylicy.

Bylicę niektórzy zową mathę zielną dla iey wielkiej mocy iest ciepła y sucha w trzecim stopniu / sama roscie gdzie sie iey spodoba y z korzenia sie odmsadza. Liscie iey wiecey służy ku lekarstwu niż korzeń abo głab a zielona wiecey niż sucha. Pomaga preciu niepfodności kchora bywa z zimney przyczynny. Bowiemy gdy by gorzkość była

7 przyczynna / tedy bylica wiecey służy niż pomoże / a ta przyczyna laczno może być poznana w niewieście z iey przyrodzenia iesthl iest sucha abo tłusta. Bowiemy suche a czarne niewiaśty gorzkie są y chędożkie. Gdiz zaś sie tłuste zimniejszy bywaia y wilgotniejszy. Takowym proch byliczany ma być dawany z piochem żywokostu czyrwonego z muskatem a z miodem zmieszany / abo iednak z iey syropem prostym uczyniwszy electuarz. Zaś 10 kieź gdyby sie myśla w wodzie bylice warzoney macice sobie dobrze naparzaige / abo czinić sobie z nicy czopek z oleiem prostym ku wywodzeniu vplawow. Morek z iey solu uczyniony pomaga / komu wydymanie przychodzi na stolezu z zimney przyczynny / tedy chori ma wpuszczać dym z bylice w żadeł albo same rosparzaige na kamieniu ma na nicy siedzieć gołym żadkiem.

20

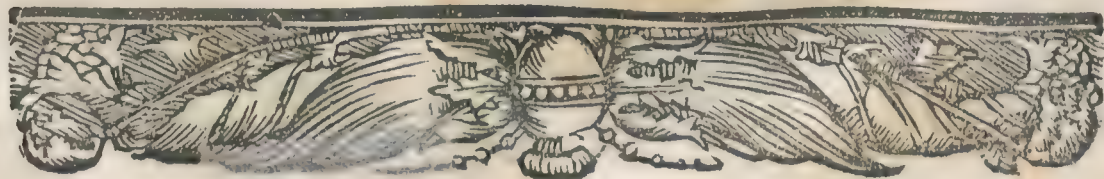
¶ O Opichu.

30

40

Opich może być sian Luteo / Marceja / Kwietnia y też Maia / aczkolwie też sam roscie gdi mu ziemia lubi / a stare iego nasienie richley wschodzi. Jest dwoiały opich / ieden ogrodny drugi lesny / o wodnym też niektórzy 50 powiadaia / który w ogrodzie roscie iesthl cie-

ply na przodku trzeciego stopnia/ a suchi we
 środku tego. A przeto tak surowy iako j su-
 chy pożywany odzwiera zastanie / wrznie
 pobudza/ ale żywot zapieka. Jest własność
 tego zatwierdzenie członków odzwierać y
 droge czynić wilgościom a przyciągać ie do
 żołądka/ do głowy y do macice/ ale szkodzi
 wielką niemoc ciępiącym/ bżemiennym pa-
 niam/ czyni też wraczenie. **W**ino też
 Opichu warzonego morzenie w żywocie w-
 skramia które z wiatrow pochodzi/ Nasie-
 nie nawiewa ma moc/ potym korzeń/ ostas-
 tecznie ziele. **L**esny żowg/ Smieśny
 opich/ bowiem czysci Melankolia z kłhorey
 zbytku smutek a troška pochodzi. Zhen w
 winie lubo w wodzie warzony: biegunkę
 krwawą z korzenia lubo z żadku zastanawia
Eżez podkurzanie żniego/ wplawy nie-
 wiescie wywodzy / także y sol tego gdy tam
 będzie podkładan. **G**dzież potrzeba wie-
 dzieć iż ten Opich smieśny nie ma być po-
 żywan vsy prosto / Bowiem na niektórych
 miejscach rodzi sie tak gwałtowny a iado-
 wity: iż theż bywa przyczyna śmierci prosto
 pożywany. **W**odny opich niektórzy za-
 bim żowg/ bowiem przy wodzie roście gdzie
 sie żaby chowaią. Ten troche żagrzewa a
 nerkam jest pomocny / a ludzkiem z przyro-
 dzenia gorącym więcej służy.

O Barżezu.

1

B

10

30

40

Arszej aczkolwiek sie na łaskach
 pospolicie rodzi/ wszakoż ogrodo-
 wy bywa wietśy y lepszy. Może
 też być z nasienia / iesth ciepley a
 wigotny w pierwszym stopniu. Ma moc od-
 mierzając wilgości w ciele / przeto chorym lu-
 dziom iest zdrowy. **N**a zimne wrzody
 listie tego stharte z sadłem starym wieprzo-
 wym przykładane: pomaga y goi.
Eżecz. na wadę w słodzone/ listie bar-
 żeżowe stłuszy/ w oliwie długo moczyć/ po-
 tym przecedzwszy wczynić masę spuszcimśi z
 wołkiem y przykładać na ból gdzie leży sko-
 żona.

O Lawendzie.

L

M iii

pien ią chować do piwnice. Jest ciepła y su-
cha/ która ciepłoscia trawi wilgotności w cie-
le z których paraliż pochodzi gdy z niej sirop
będzie reżymion z maioranem. Zły też su-
che pochwierdza. **C** Proch też z iey kwiat-
kow z trochą imbiru w nos wpuszczony/ k-
ichanie pobudza / którym wiele się wyżyłsci
wilgoci mozgowych y nieczystosci z których
pochodzi paraliż gdy po tłym kichaniu be-
dzie namazanie w tyle głowy y tam niżej
na syj po pacierzach olejkiem z bobrowych
strojow zmieszany z trochą lnianego oleju.

C O Omanie.

P Manu nie sicią bowiem nasie-
nia niema/ ale ma być sadzon ko-
rzeń albo wirzchofel zerzniony/
albo jednak dobra sztuka forzenia
przy której by też była część wirzchofku. Sa-
dżon bywa na zimie w Październiku w zie-
mi tłuściej a głęboko wżrte aby się mógł
forzeń tym lepiej kochać. Jest ciepły w trze-
cim stopniu a wilgotny w pierwszym.

C Ma być zbieran na koncu Wiosny
a na początku Lata/ a suszyć go na słońcu
by nie spleśniał albo nie zbuczniał od własti-
nej wilgoci. **C** Korzeń jego ku lekarstwu
służy / a może trwać w mocy do dwu albo
do trzech lat. Moc jego jest odmiękczać y
czyszczyć. Przeto pomaga na kureżenie żil k- 50

re przychodzi z zimnej przyczyny. Zależ na
bolenie wewnętrznych członków zwłaszcza oko-
ło płuc ma być dawano wino omanu wa-
rzonego/ bowiem on bardzo jest zdrowy wne-
trznym członkom które są bliżej serca.

C Zę przeciw boleści żołądka/ na wiatr też
wewnętrzny y na katar z zimnej przyczyny pi-
cie namienione bardzo pomaga. **C** Proch
tego z prochem Cinamonowym wiatry wy-
gania wewnętrzne od płuc. **C** Samo też zie-
le warzone w winie z oliwą y przykładane
na żywoł oddala folię y boleści wewnętrzne.
Zależ y rżenie w forzeniu męściem. Prze-
ciw dychawicy zimnej ma być dawana vo-
da z ieczmienną maki w której by był wa-
rzon proch omanowy. **C** Ma też oman
moc rumieniącą y ocierającą wstyżkie
żmazy na ciele.

20

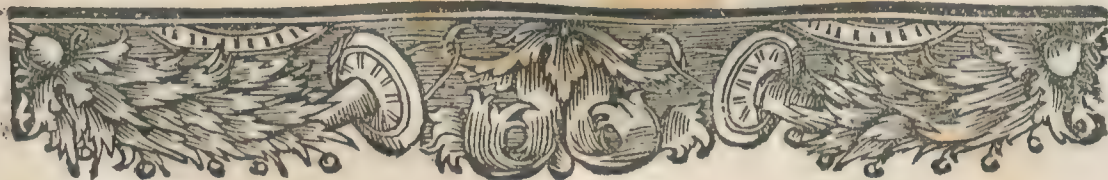

C O Piwoney.

30

P Zwonie acz folie nieważ nasie-
nie/ wsażoż pospolicie ią sadzą
a rozmnoży się by też trochę for-
żenia wsadził. Jest ciepła y su-

cha w stopniu wtorym/ przeto też kocha sie y
w zimnych strinach a mroz nie iey nie wa-
dzi/aczkolwie w ciepleysich stronach kthora
roscie ta ma wietsza moc/iako to Auicenna
swiadczy/forzeñ iey w lekarstwa biora/ acz-
kolwie też y nasienie czasem/ a ma być obic-
tan czarny forzeñ ktory w sobie niema dziu-
rek żadnych / ma być zimie kopany/ a moc
iego trwa do roku. **P**rzeciw wielkiej nie-
mocy ktora s. Balantego zowa moc ma
wielsza przy sobie noszony/czego Galenus le-
karz doświadczył na iednym ktory te chorobe
cierpiat/iz gdy iedno ten forzeñ na syi nosil
nigdy go ta niemoc nie gabała/ale iak skoro
z syie forzeñ siał : natychmiast go popadła
Proch też forzenia tego dawany z wi-
nem w ktorym by też byla warzona piwo-
nia z bylicza jest nate niemoc barzo pomoc-
ny. **P**rzeciw paraliżowi też ten forzeñ a-
bo proch dawany w winie w ktorim by wa-
rzone byly bobrowe stroic:barzo pomaga.
Nasienia też iey kurzenie pod nosem ludzi
ktoryz te niemoc cierpią/ y też ludzi blednich
jest wielkie lekarstwo.

C D Siolkach.

Siolkow jest troiaki rodzay/ bzu-
natne/biale i żolte/znasienia mo-
ga być y z sadzenia/wszakoz biale
a żolte pospolicie sieg/nie trwaia-
też dlugo w zimnych stronach aż by były do-
brze przed mrozem obwarowane. Brunat-
nym nie tak zima szkodzi/y owsem samy sie
sieg w ogrodziech gdzie im ziemia lubi / a
mnogą sie też rozkrzewianim forzenia/kwia-
ki ich wkładają sie skoro na wiosne ktorich nie-
wielgosc osoby wielgosc wonicy dobiec po-
wemuie/ a ten kwiatek im wonniczy jest al-
bo mocniejszy tym sie wieciey ku dołu na-
chyla. A gdy iuz pocznie wyrastac thedy sie
wzgore podnosi/ a tam iuz niema takiej mo-
czy ani wonicy. Wonnosc oboich siolkow
jest mozgowi barzo zdrowa/ bowiem czyni
mu ochłode gdy sie barzo rozgrze/gdyż siol-
ki są zimne a wilgotne w stopniu wtorym/
wspytam też czlonkam w ktorich sie duch cho-
wa czyni posilenie. **L**iscie kazdych siol-
kow zimniejszy są y wodniejszy / preto maia
moc odmięczeć/ rozwodnić/chłodzić y theż
ładować żywot. **N**asienie ich płod z ży-
wota niewieskiego wyrzucia / y glisty z dzie-
ci wygania. Syrop siolkowy nawarzywshi
ich w wodzie przecedzić a ostodzić czukrem
abo miodem/dobry jest przeciw gorączce trze-
ciego dnia/y przeciw zapaleniu wztroby y
też na iey zaskanie. Jest na żolsta niemocz
też dobry/y kto niema chęci iedzenia dla bby-
ku koley. **S**iolki też starce a na wrzody
gorące przykładane barzo są dobre zwła-
szcza na początku zapalenia. Ale syrop siol-
kowy trzeba lepiej warzyć niż rożany.
Bmywanie nog wodą ziela siolkow
warzonych/ a czosło abo skroni obkładane
przywodzi spame ludziem chorym.

40

C D Rumnie.

Rumien swojski abo rumnek ro-
dzi sie gdzie mu ziemia lubi/wsha-
koż i z nasienia ktore sie z kwiecica
wykruszy gdy okwita/ogrodowy
nie tak wonia iako polny. Jest cieply a su-
chy w pierwszym stopniu/ przeto tego wonia
możg zimny barzo potwierdza/bowiem ro-
M iij

spuszcza y wywodzi z niego zbitych swa cie-
płoscią mierną. A jest podobien Rożey w
swey mocy. Ciepłosc iego też jest podobna
ciepłosci oliwy/ którą odmiełcza odtwiera y
rospuszcza wsiechle zatwardzialosci w ciele
bez przyciagania. **C** Ma moc tak w kwiat
kach iako y w całym ziele swym. **C** Wo-
da rumnu warzonego z byliczą/ macie pa-
niam czyści od rpfawow gdy ją będzie na-
parzenie. **E**ż czyni łacne a lekkie porodzi-
nie z kwiatki rumienowe w winie warzone
z wirzecholki piołynowymi z forzeniem wso-
skiego kopru/ z nasieniem piotroszczanym/ o-
gorowym/ malonowym y forbassowym/ ka-
mien w mecherdu samie y wygania z wy-
ną. **C** Dychawiczym też ludziem/ abo
ktorzi mają płuca zranione abo wątrobe cho-
rą/ pomagaia barzo kwiatki rumnowe gdy
je warzy w winie z siolkowym abo z kosa-
czowym forzeniem/ z wysokim mleczem/ z
nasieniem też laktuczanym/ ogorkowym/ ma-
lonowym/ Łatwiej kielko forzonkow przilo-
żywszy a fig z piec/ tego sie napiac w zara-
nie pło a oczukrowawszy. **C** Jest też du-
gi Rymien który psim żową temu podobny
ale woniey różney/ o ktorim piše Auicenna

1 iżby wonia iego wiatry w głowie trawisa/ a
tak sumienie y piśczenie z głowy oddala kto-
re z tych wiatrow pochodzi. Guzy też od-
miełczaja kwiatki iego gdy z nich masę weź-
ni na proch głowki scharwszy spusic z wo-
skiem a z oliwą.

C O Koczkę abo trłyczu.

10

20

Koczek dla tego rzeczon jest/ iż
nasienie iego gdi sie dostoi przez
wyskakiue z mosenek swych kto-
re sie od słoneczney goraczosci
rozstepuia gdy vsichaja/ z ktorego nasienia
potym sam wyrasta. Jest dwoiaki teden ma-
ły ktory wospolicie trłyczem żową/ ten roście
niżey niż na sokciu wzgore/ ale więksi roście
też wyżej/ z obongia cieple mleko gdi listek wro-
wie abo gąsłke/ przyjmue sie też za mło-
du przesadzany z własczą ten większy. Na-
sienie iego iako Gerardus w swych lekar-
stwach piše/ ku lekarstwu sie godzi/ a ma
być zbierano gdy już mosenki/ w ktorych sie
ono chowa: poczną wiadnęć bowiem przez
rostrzela sie. A moc tego nasienia trwa do
roku. Ma też być obierano ktore jest czale a
wnętrz prawie białe. **C** Naprzod iego
moc jest czyścić flegmę/ potym folec/ nasto-
tel melantolią. Ma też moc czyścić melle-

40

50

fo spodziem ale y wirzechem a to iż wietrz-
noscią swą wzgore poruśa. A tak może być
dawan zdrowym dla zachowania zdrowia.
Chorym też dla oddalenia niemoci/ bowiem
czysci z żółdka y z wnętrza wszelki flegm-
ie a lipkie wilgoci. Przeto dobry jest na wy-
pedzenie flegmy/ cholery/ cordiak/ arteri-
leści wnetrza/ y febry wstawiczej/ na kłhore
tak ma być przyprawian. Natłuszy go nie-
mało zawinąć dobrze w lapusłhne listie y
włożyć pod rękę ewie. A gdy sie już tam do-
bże przepiecze wygospy wypisnąć z niego
olej/ ten może być chowan aż doroku/ a cza-
su potrzeby ma być dawan chorému w po-
farmie albo iakożółtowie inaczej może być.
Zim obyczaiem może być włudzon w wiele
chorych ludzi/ bo inaczej sam jest przykry a
brzydosc czyni/ albo ma być z niego czinion
klareth natłuszy nasienia wwarzyć w mie-
dzie/ potim zmieszać z winem a ma sie wstać
aby był klareth. A trzeba wiedzieć iż wędwu-
dzieściu funtach vina ma być dan ieden funt
te nasienia/ a tak y ku każdem wadze mniej-
szej iedna część że dwudzieściu ma być da-
wana bo inaczej będzie przebranie miary.
Może też tego nasienia dobrze ztluczonego
pożywać z polewką miedną/ ribią albo insich
poraw/ bowiem to jest barzo zdrowo cha-
zdrowym iako y chorým. Ale iako naucza
Gerardus iż to dziele czyni brzydosc y n ra-
czanie z cieśloscią/ przeto nie ma być dawa-
no iedno tym ktorým wracanie nie przycho-
dzi z cieśloscią/ a gdy materia skłodliwa już
sie dobrze w cieple przetrihuie. Niema też być
dawan ludzkiem mgł^o żółdka/ bowiem bar-
zo gi wzrusza y wszisko wnatrże. Przeto też
nie ma być bran czalkiem ale stłuczony y
rozpucony aby dlużo w żółdoku leżąc cie-
ślosci wietrzyć nie czynił. Nie godzi sie też
ponim spać albo odpoczywać iako y po in-
sich lekarstwach wracanie czyniacich. Zena-
że też powiada iż może być bran sam oso-
bno krom przydania inszych lekarstw/ roztwo-
rzony wodą ciepłą albo winem. Diascoria-
des też piśe/ iż od pigci ziarn aż do dzieci-
ci ma być bran wedlug mgłosci albo mocno-
sci przyrodzenia. A gdy żółdek mocny te-
dy czalkiem ma być dawan/ ale chorému żo-
łdkowi trzeba dawać tluczony. Zenzę pi-
śe iż listie tego ziela warzone z furecjati albo

1 miedzi iarmużem/ chocia miedzi insza fara-
miga/ flegme naprzód potym cholere w cieple
rospuszczają y wyganiają/ wśakoż nasienie
czyni to mocniej/ y owsem wietrzego stoczą-
ka nasienie barziej sprawuje niżli mniejsze.

CD Latrycien.

30

40

50

Latrycia jest forzeń iednego ziela
ktore sadzą w ogrodziech w cie-
plejszych stronach lepiej sie ro-
cha/ ziemie suchszej potrzebuie
a prawie piaszczystey aby sie w niej forzeń
mógł krzewić/ ktory wnet sie przyjmie/ a w
ziemi sie rozrastając lathorośli okolo siebie
wiele wypuszcza. Rozga tego gdy zchylona
ziemią będzie przykrita tedi sie w forzeń ob-
raca iako miska albo y wiele takowych kto-
rich sie forzeń pnie w ziemi. Jestli ciepła y
wilgotna miernie/ a ma być obierana La-
trycia nie barzo miassa ani też barzo cien-
ka/ wnatrż żółta nie biała ani też czarna/
też nie czyrwawa ani prochniała. Sok iey
ma też te moc iako y sama y owsem wietrzą
ktory tak sprawują/ stłuszy ją pości zielona al-
bo świeża warzą potym w wodzie aż do wy-
wrzenia/ potym przez chustę albo durzłak ge-
sty przefiltrują y usują. Warzona w wo-

dzie lakrycia/pomaga przeciw wszelkim cho-
robom płucznym/Pleure theż leczy Wrzod
płucny. W winie warzona: przeciw kasplo-
wi dobra. A na tho też pomaga electuarz z
icy soku z miodem sprawiony. Sam theż
korzeń żeżwawszy pod iezikiem trzymany pra-
gnienie suchości iezika i gardla oddala a pier-
si odmiełcza.

C O Gwoździkach.

Gwoździki ziele maig imie od
drzewa godzifowego / kłoborego
owoczu one wonności barzo na-
śladuig/ rodzą sie z nasienia kło-
re też dawaig rościu wtorego po ich sianiu.
Jest ich rodzaj dwojaki/ iedne proste drugie
pełne/ktorych też farba iest rozmaita. Prze-
sadzaniem częstem barzo sie odmieniaig / a
zwłaszeża gdi ich latorośli nakłorichby miał
być kwiat będą szczepione owsem/taś o ci-
prysie napisano/ale w tym trzeba pilności:
aby odskończa niepowiedneły aże sie przys-
ang. Pierwszego roku ich siania mroź ani

1 zima im nie wadzi/lepiej iest gdi będą prze-
sadzane przed zimą na ostathu kłoborego
Września/ natrzeci rośtrudno maig truat
ażby były w naczyniu chowane. Na lekar-
stwo żadne ich nie biorą tyłko ku rośtoky w
kwiatku sie kochaig/ wśakoż vonia ich iż iest
ciepła a wilgotna miernie/ przeto też moż-
gowi iest barzo zdrowa.

C O Szczotkach.

20

30

Szczotki niegdzie Karthami zo-
wa. Sieią ie marczą na ziemi
sypkiej/ aczfolowie na kłustey nie-
zle sie kochaig/ potym ie przes-
40 dzaig/ drugiego roku aby tym twardze były
ku diapaniu sukna/ bowiem tego sukniennici
potrzebuig/ a na żadne lekarstwo nieśg go-
dne/ trzeba ie siać po kł kłoborego roście rzad-
ko na pół stopy od siebie/ często pleć/ a czasu
suchości wodą polewać. Palladius powia-
da iż gdyby kłobore nasieniu były oberwa-
ne: tedy ziele ich wrodi sie gładkie a nie ko-
50 lace. Powiada też iż Szczotki lepiej sadzić

Kriężycza Października między zboże już
wzrosłe/nizliży mały być sadzone na świe-
żą ziemię/a sadzić żmiec im miejsce w zie-
mi kółkiem/a także korzonków obrzinać y
sadzić gnoiem obkładać/żmieć też kiedy
sucho trzeba popiołem obkładać z gnoiem
mieszać. Musi ie zbierać nie razem / bo-
wiem sie nie razem dostawaia/ a tedy ma
być zbierana szczotka po ki ieszeże kwitnie. na
spodku okoso/nie czekaie ażby wszystkie kwiat-
ki opadały/bowiem w ten czas jużby nieby-
ły tak trwałe iż by sie kruszyły haczk/a które
by chciał zostawić na nasienie trzeba ich glo-
wki skorupką abo iakim lubem przykrywać/
bowiem namośnienie z deszczu częstotroć czi-
ni nasieniu zawadę.

¶ O Glazie.

Glaz jest trojaki sposob/ieden o-
grodnym który zowz lek urze Al-
tea/ polska rzecz. Wysoki słaz
drugi jest polny który zowz bis-

1 malua/ trzeci jest barzo mały / a ten zowz
Maluaniscus. Może być sian then ogrod-
ny/bowiem nasienie miewa / aczkolwie theż
sam roście gdzie mu sie ziemia spodoba /
a gdy nie będzie wykorzyston trwa do siel-
ka lat odmładzaie sie każdy rok. Jest żim-
ny a wilgoeny w stopniu wtorym / wśakoż
wysoki słaz nie jest tak żimny a ma przyro-
dzenie lypkie. ¶ Jest też ieden rodzaj sla-
zu włoskiego który v nas zowz Czarna ro-
10 ża/ a temu własne imie jest Altea / te sieg-
y przesadzaia y owsem kto chce aby długo
trwała odmładzaie sie z korzenia / trzeba
iż przesadzać we dwie lecie / a przesadzaie
korzeń gnoiem obkładać. ¶ Wśelkie^o sla-
zu liście z świeżem sadłem wieprzowym z-
eluczone wrzody odmiękaia y zbieraia cie-
plo przykladane zagrzewaie na cegle.

¶ Może też to przykladać na zatwierdze-
nie wargrob y też słożony. Dmywanie nog
20 w wodzie słazoucy pobudza spanie ludz iom
chorym z wolasczą w żimnicy/тому sie żywo
zapieczę/ zdrowo iest słaz warzony z oliwą
lub z masłem bowiem żywoch odmięka a
z iego wodą czynią klister. ¶ Glaz theż
warzony w wodzie z swym nasieniem zdro-
wy jest przeci w suchemu kasłowi z theż su-
chośm. ¶ Nasienie też w oliwie smażo-
ne a w worczku przykladane/guzy y twardo-
30 dości wśelkie odmięka. ¶ Isidorus theż
powieda kłobi sie pomazał sokiem słazouim
z oliwą zmieszawszy/ thakiego żadna pezoła
nieukąsi/ także niedźwiadek ani żadny robak
iadowity nie może iemu zaszkodzić w thym
członku gdzie sie im pomaje.

¶ O Marunie.

40 **M**aruna jest ziele pospolite / acz-
kolwie sama roście gdzie sie iey
spodoba / wśakoż może być sa-
dzona z korzeniem na wiosne/ al-
bo po ki mloda/ także rodzi sie z nasienia kło-
re z kwiatku iey okwiśe^o wypada. Liscie ma-
runowe godzi sie ku lekarstwu a nawieczęy
po ki zielone. Ma w sobie suchosć z ciepłm
w trzecim stopniu/ przeto pomaga ku po-
50 częciu richłemu/ gdyż wysusza wilgoti zbyt-

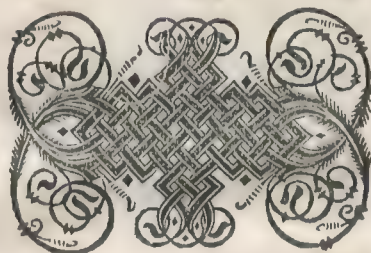

que w macici ktore są przełaza poczęcia / a
macicze tęż barzo żagrżewa gdy ją będzie

1 naparżona. Abo weźmi prochu Maruny
y też Miodunczanego / naskrob też skonio-
wey koscia a zmieszawszy te rzeczy społem wy-
pij na nocz z winem ciepło zwłascza po
wyczęszeniu rzeczy przyrodzonych / abo w-
czynić czopek z tych rzeczy namienionych
wskorżyszy z oliwą obczycaiem aptekar-
skiem y włożyc gi do macicze / pobudza bar-
zo niewiaściom rzeczy przyrodzoną. **C** Na
rany abo na wrzodi odciworżone proch ma-
runowy barzo dobry jest posypować boniem
wysusza y też goi czyscie.

C Tu sonecz żrąg czwartych.

Piate Kriegi O Winie.

W czwartych Kriegach tana jest nauka o ziołach ogrodnych iako maia być sprawiane y też o ich pożytkach iako maia być zachowane. Już tu godzi się dać naukę o drzewach/naprzód o tych które w ogrodzie bywają sadzone lubo szejcione dla pożytku owocu. A potom o drzewach innych pospolitich które owocu nie dają / wszakoż wżdy pożyteczne są ku potrzebie ludzkiej. **A**lle iż macieja albo drzewo winne jest ludziem barzo pożyteczne/ tak yż ma przodek między innymi drzewy ogrodniemi. Przeto godzi się onim naprzód powiedzieć/którym obyczajem ma być sadzone/oprawiano y też zachowanie iego iakie ma być/ tak w ogrodzie rosnącego iako y w piwnicy już będącego. O którego naturze aczkolwie wyżej już jest nie czo powiedziano/tam gdzie jest dana nauka o pospolitym sprawianiu rol albo ogrodow/wszakoż czo się tyczy osobliwej sprawy o koło winnice/aboz też poznawania macieja/ y oprawiania iey owocow/tak w ozrodzie iako y w sadziech tu będzie dana osobliwa nauka.

Czo jest macieja: o mocy iey listia/popiołu y też wodi z niey kapiącej.

Winne drzewo w naszych stronach znaiome jest/ ale iż w zimnych stronach niemoże się kochać ani trwać/ dla tego tam jest nie znaiome. Przeto dla ludzi takowych stworzy go 10

1 nie znaia albo z nim się obierać nie vmieia/ Powiem iż wino jest drzewo nie wysokie/ krzywe/chropawe a sifowate/dzień maiać miąsisty a miękki/ galski też ma krzewiste/ które trzeba obrzynać/ a bez podpierania y też bez przitwieżowania same stać niemoga.

Owoc winnego drzewa są jagodi z których soku wycisnionego bywa wino/ drogie picie. Listie winne jest ku lekarstwu barzo go

N

Dnie/bowiem czyści rany y też goi. A w wodzie warzone gorące w zimnici wstramia gdy the woda chory pije. A liście na żółdzel przykładane zapalenie y zamieszanie ie^o barzo oddala: Spanie też czyni to liście i mogą potwirdza. **C** Picie wody z tego drzewa łapiącey: w mech erzu kamień łamie. Diaskorides piśe iż wrokostrzy. Ciekacie też za-
stanawia. Zymot zatwierdza. Zadowithe właskienie goi. A na to też pomaga popioł te^o liścia z sokiem rućianym a z oliwą zmie-
szamy. **C** Plinius theż piśe iż liście winne bole nie głowy oddala / wiatry odymaigcze wypadza a z mąką ieczmienną zmieszane Arretike to iestli boleśe w stawiech oddala. Biegunkę zastanawia gdy niemoczny sok tego liścia pije. Skora też winney macieze y liście iey suche krew w ranie zastanawia. Samerane goi a mięso narasta.

C Popioł tego drzewa lubo galgazel fustu-
ry to iest rany dziurawe a głębokie czyści y
theż goi boleści żyłi y theż ich stłuczenie abo
starganie. Właskienie też pła / niedźwiadka /
lubo instrych gadow iadowitych z oliwą zmie-
szamy iecz y goi. Popioł theż z skoret sam
posypowany włosi opadłe narasta y mno-
ży zwłaszcza gdy im będzie nacierano mie-
ście gołe. Czo też czyni ług z tego galgazel
gdy im gło we mycie.

1 **C** O rozmaitosci winnicz.

Winnice bywają rozmaite wed-
ług rozmaitosci kraj w których
są / abo też według różności o-
prawowania ich. Bwiciem nie-
które winnice bywają zasadzane z pomocą
palow lubo łosow rzędem stawianych ko-
rymi wino podpieraig / a to bywa dwoiakim
obyczajem. Pierwszy iest gdy ku każdemu ło-
sowi lubo ku trzem iedne macieze przywiezu-
ig / a tak pospolicie czynią w Lombardiey y
też Romanioli / także w Węgierskiej ziemi
gdzie wino nisko roście. A gdy takowe ma-
cieze sadzą na chudej ziemi: iedi maig stać
we trzech stop od siebie ze wszech stron. Na
tłustey wczterzech stop. Na średniej w poł
czwarty stopy maig od siebie stać.

C Drugi iest obyczaj / gdy iedna macieza
na wiele tyłach abo theż y żerdziach bywa
rozszerzona. To pospolicie bywa w Aka-
stkiej y w Morawskiej ziemi. A takowe
macieze sadzenie iedney od drugiey / ma być
według obaczenia tłustosci abo chudości zie-
mie / tak iżby wsłto ono miejsce było okro-
czono galgzelami rospietemi / Takowe theż
macieze kłto motkami bywają oprawiane
chyba iżby były barzo wysokie a opodal od
siebie stojące. **C** Drugdzie też roście wi-
no iakoby chroście drobne tak iż samo sthać

może ofrom żadney podpory. A takowe ma-
cieże gdy rzędem stoia w iednakiej dalekości
od siebie y też równości tedi między nimi mo-
że być oranie y sianie rzeczy niektórych.

C Drużdie ie lepać aczkolwie w iednakiej da-
lekości od siebie stawiaia/ wszakoż nie rzędem
między takowymi oranie być nie może/ a
tym obyczajem maia być sadzone macieże
aby od siebie stały na trzy stopy/abo iako w
każde tłuściość lubo chudość ziemi. **C** Dru-
gudzie też z winnego drzewa przyprowadzają
sobie chłódnie abo przechodniki nad siebie sta-
ni/ tak iż od dołu macieże prosto puszczają na
żerdziach poprzecznych wierzchy iedney fu-
drugien przichilają macie y też galezi sobie
przeciwnych/ tak iż gdy się żędygatorosli a
liscie się też złączą iedno z drugim/ tedi pod
onym będzie chłodne siedzenie lubo przecho-
dzenie. A tho pospolicie czynią w sadziech
abo w ogrodziech. **C** Drugudzie też są win-
nice gdzie krząci macieże bywaia po roli lu-
bo po ogrodzie rozsadzane bez żadnego rzę-
du tu y owdzie/ blisko abo daleko/ mało abo
wiele według wolei gospodarza/ iako wiele
chce wina mieć y też żyta iakiego między
nimi na onej roli. Wszakże dalekość takowe
sadzenia pospolicie bywa w szesnastu stop
iednego krząka od drugiego a na daley we
dwadzieścia. Takie winnice pospolite są o-
koło Mediolanu. **C** Drugudzie wino sa-
dzą na przekopach groblanych abo na brze-
gach tak starych grobli iako y nowych. Dru-
dzi lepać sadzą po sadziech tu y owdzie mie-
dzy drzewem wysokim/ aby wśedy ziemia
proźna nie będąc pożytek czyniła. A then
obyczaj pospolicie chowaia w ziemi włoskiej
C A tak wiele jest różności sadzenia wina
iako gdzie kraina nosi/ abo też iako gdzie jest
obyczaj. Bowiemy niegdzie go nie podpiera-
ia ale samo leży po ziemi/ a to pospolicie
bywa na gorach wysokich abo na miejscach
suchych gdzie wino nie bućnie od mokro-
ści ziemi zbytniej/ y owszem od niej bierze
ochłodzenie gdy temu insey wilgotności nie
dostaie.

1

10

20

30

40

50

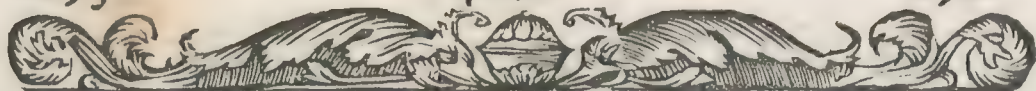
Różnaiti jest rodzaj macieże win-
nych ktorych też przewiśka są
Różnaita a to według obyczaja
krainy abo też miast. Między
ktorymi iedne są lepsze niż drugie. Przeto na-
przed wypisze sposoby y też imiona dobrych/
potym podlęszych/ aby wszelki umiał się z
nimi obchodzić poznawszy ich sposoby/roze-
znaniaie lepsze odgorsich fu szczepieniu win-
nic. **C** Jest ieden rodzaj macieże win-
ney ktorą włosy żową Sciana/ ta leniwo
roście/ białe miewa grona a okrągłe. Za-
gody średniej wielkości y miąższości/ liscie
nie barzo nasrżygane/ a na każdy gałązce
tak starych iako młodey czterzy grona abo
pięć dawa. Zaka jest twardość iey drzewa
iż też gałązki nie zginają się pod gronami/
dla tego też wiele gron może żnosić. Jagodi
bywaia barzo pełne przezryste a richło się
dostawaia. Takie y wino iey bywa sub-
tilne/ iasne/ średniej mocy a na chowanie
dlugo trwałe. Ziemi chudey potrzebuie al-
bo miernie tłuściey zwłaszcza gorney/ boiem
na takiej lepiej się kocha y obradza/ gdy ied-
no ciasno będzie sadzona/ bowiemy nie mie-
wa dlugich gałązek z gronami. Ten rodzaj
macieże we włoszech z wlaszcza przy gorach
jest w wielkiej wadze. **C** Jest druga ma-
cieża ktorą żową włosy Albana/ ta iępcze
leniwo roście y puszcza się. Jagode ma tro-

Nij

C O różności rodzaju ma-
cież Winnych.

che biała podługowata. Grona dawa wiel
kie / mięśse a długie / ale średnie obradza.
Liscie też ma średnie nastrżigane / Galesi
też iey nie schilaig sie pod gronami dla twardo-
ści iey drzewa. Jagody też iey bierzg wiel-
ką barwę od słońca / a barzo richło dojrze-
ig y smaku daig dobrze skodki / ale nanich skor-
ka bywa ciupka y gorzka niejako / przeto nale-
piey czo narichley gdy sie dostoiig z nich wi-
no wyciskać / pirwey niż sie żagnie leżgcz w
gronich po zbieraniu / wino z nich bywa
barzo mocne / smaku dobrego / średnie sub-
tylne a trwałe na chowanie / a gdy bywa tro-
che przed czasem zbierano tedy dłużej mo-
że ie chować. A ten rodzaj wina w Roma-
nioli iest barzo ważny gdzie ie barzo gęsto
sadzą bowiem długich gąszel nie puszcza.
C Druga też iest macieža kora żowg Tri-
biana. Ma jagody białe a okrągłe / grona
gęste ale drobne / za młodu nie płodna aże
pod laty imunie sie rodzić / a dawa słachet-
ne wino a długo trwałe / a ten rodzaj wina
po wschodniej ziemi niemieckiej iest pospolity
C Jest ieszcze druga macieža kora Ma-
rilia żowg iedni / duudzi faracła / grono ma
białe a okrągłe / jagode ciemna z subilną
skorką / kora iest barzo ciepła / a na ziemi chu-
dey nie żle sie rodzi. Wino też dawa śred-
niej dobroci y moci nie barzo subtilney nie
długo trwałe / w takim sie pospolicie kochaig
około Bononien. C Drugi ieszcze sposób
macieże iest kora żowg Gorganika / theyia-
goda iest biała okrągła / wino barzo skodkie
dawa przezryste iakoby żłociej farby / a dłu-
go trwałe na chowanie nad inşe wina prze-
ręczone. Skorka na jagodzie ma barzo mię-
ką. A iest ta macieža barzo płodna żwła-
szcza samieža / bowiem samiec iest nie poży-
teczny / korego jagody bywaig podługowa-
te a barzo żłociej farby / ale iest nie płodny.
C Jest ieszcze druga macieža kora żowg
Albamaşa jagody ma białe a nie przezrzi-
ste ale iakoby makiu pełne / okrągłe też i sko-
dkie / wino też skodkie dawa ale niektorich ro-
kow nie obradza żwłascza gdy bedzie gęsto
sadzona / ale gdy galesi długo zostawione
bedg tedy dobrze rodzą / to też wino w oko-
lici Bononien iest w wadze. C Drugi ro-
dzay żowg Grangnolata kore tisko po ied-
nym jagdu miewa w jagodzie żasnucza
byba jagoda a podługowata / Dawa wino

barzo iasne a trwałe / dobrego smaku y wo-
nien. C Drugi rodzaj żowg Buranexa
jagoda barzo biała / czudna / skodka a do-
bże obradza żwłascza na inşich drzewach
szczepiona. C Drugi rodzaj żowg Afri-
cogna korego jagody nie są smaczne ku ie-
dzeniu / wpaść w drzewo inşe szczepione by-
wa barzo płodne / przeto tam sie nalepiey
godzi gdzie ludzie są łakomi na rwanie wi-
na aby wysoko roştg nie było dostigano.
10 C Są theż ieszcze drugie rodzaje białego
wina niegdzie tylko w wielkiej wadze / wpa-
koż pospolicie onie nie dbaig / abo dla tego iż
mało owoczu dawaig / abo iż nie trwałe są
a mgły sie barzo boig / iako iest macieža ko-
ra żowg Muscatella y Liatica ktorich ja-
gody na drzewie są smaczne ale w winni-
czach gęstich żwłascza przy ziemi nie bywa
ig kwoli. C Greczkie też wino abo kore
żowg Vernacia / aczkolwie smaczne bywa-
ig / wpać nie obkwić roştg. Żhacież wina
ktore żowg wloşy Herbogona Eocruia
Graposa / Fusolana lunosa / aczkolwie dobru
owoc dawaig / wpać czasem tisko dobrze
obradzaig a wielkie grona / czynig / iednakże
pospolicie a przez wiecey lat bywaig plonne
a iasowe w kwiatkach wmylaigce / a żadne-
go pożytku nie czynig przeto onie pospolicie
nie dbaig. C Żacież wina czarnego lubo
czyrwonego rożny iest rodzaj / ieden dobry
30 drugi żly. Dobrego rodzaju są wina ktore
wloşy żowg Grilla / Żizaga / Mardegana /
te wschodnie iakmiarż są iednakego sposobu /
bowiem jagody ich są treche czarne / barzo
płodne / y roku każdego obradzaigce / jagody
długie a skorka na nich subtilna y czudna.
Wino z nich rostkosne a długo trwaigce /
wpać od wielkiego de fcy padaig sie ja-
gody / a na gorach nie radz sie rodzą tylko
na polnej roli sie kochaig. C Jednak wżdi
40 ta rożność iest między nimi / iż macieža ko-
ra żowg Żizaga lepsze wino dawa / aczkol-
wie mniej go bywa / bowiem też małe gro-
na rodzi a rzadkie / y jagody też nie wielkie.
Gąż zaś Grilla wschodnie przeciwnym czy-
ni obyczajem. The rodzaje wina pospolite
są około Bononien y w wiele inşych zie-
miach. Jest też drugi rodzaj wina czarne-
go kore żowg Nubrolum / to aczkolwie ku ie-
dzeniu nie iest wżdzieczne wpać ku winu
50 barzo plenne / żada ziemie tłuste / a gnoynej

Mzly y też cienia barzo nie lubi / richło sie puszcza a wino cysste dawa / moczne y dlu-
go trwale / a niechce być dluogo chowano w
gronicach po zbieraniu tilko dzieci abo dwa.

C Drugi jest rodzaj który zową Maiolus
Jego jagoda jest barzo czarna / richło dosta-
waigęza / grona dawa czudne dlugie a mia-
sie / smaku skodliego / wśakoż wino męzkie
a dluogo trwale. Jest ten rodzaj dosyć pło-
dny / wśakoż sie męzly nicało boi. Rodzi sie
tak w rowni iako y na gorach / a jest to wino
wśedny pospolite okolo Bononieny.

C Jest też ięszę drugi rodzaj wina który
zową Buraccl / grona rodzące dlugie a bar-
zo czarne. Wino także czarne / a dobrze ko-
cha sie na ziemi wilgotney a wodney. Gor-
y też suchych miescz nie lubi / takie wino oko-
ło Ferarza maia nawybornieysze. **C** Dru-
gi rodzaj zową Gimaresca nie thał barzo
czarny dlugie daigę jagody / ale niź sie dosy-
ię pirtwey wśistko liscie z niego opada. Jest
też smaku cirkpiego szednie płodne / bowiem
grona dawa rzadkie wśakoż wino dobre a
trwale / jagod tych nie iedzą ptaci ani psi / y
owśem od ludzi maig pokoy / a takowego vi-
na jest wiele po gorach okolo Bononieny.

C Jęszę drugi rodzaj który zową Graio-
nus temu przereczonemu barzo podobny
w postha wie w smaku wina y w trwalosci /
wśakoż wieśke jagody dawa y grona theż
miesze / także wino obkwisze / ale nie tak do-
bre / a na kłusich mieszczach lepiey sie ko-
cha. Takiego też dosyć okolo Bononieny.

C Duzi rodzaj czarne wina zową Pa-
deringa które wielkie a miassie dawa grona /
Jagod też wiele a wino miassie / ale na zi-
mie roskoshne / które lecie nie jest trwale te też
dosyć okolo Bononieny. **C** Jest wiele in-
sich rodzajow czarnego wina kłowych nie-
wybieraię dla niektorich wlastności zlych im
przywoitich / iako jest Pignolus tylko w Mę-
diolanu pożyteczne na dżewkach sieżepione
ale indzie nie płodne. Albatifa jest też wino
ktorym drugie wina farbuię / a jest to barzo
wino ostre. Takie wina Barana / Portina
Clientina aczkolwie są skodlie ku iedzeniu y
picie daigę dobre / wśakoż pospolicie są niepło-
dne / też Baniurka ruska / Canicula y Ema-
prium nie płodne bywaię. **C** Są theż y
drugie rodzaje wina lesnego które Labruski
zowę / y między tymi też rozność / gdyż iedne

1 są białe drugie czarne / grona y jagody da-
ię male / które też same sie pna po dżewkach
po płociach abo po cierniu bez żadnego opia-
wiania y też obrzinięcia / wśakoż gdyby ta-
kowe wina były oprowiane iako inśe dawa-
łyby wieśke grona y jagody niź pirtwey / a
tymi jagodami które są czarne może być vi-
no farbowane bez wśelkiey jego odmiany
lubo naruszenia / gdi tak całkiem w gronicach
skłuszy będą kładzione w dobre wina / y ow-
śem ięszę wiecey sie odnich będzie wino czi-
ści / które lepał są białe te zaś białe wina
10 cziścię y iasne czięnię. **C** Jest ięszę ieden
rodzaj twardey a miassich jagod które zo-
wę Pergule y też Brunescce. Wiedzi tymi
iedne też są białe drugie czarne lub czirowe-
ne. Niektóre też maig grona ofragę / drugie
barzo dlugie / a niektóre lepał szedne maig
miedzy tym / z nich też iedne richley sie do-
stawaię niź drugie. Wiedzi tymi ma być o-
20 bierana ku sadzeniu macieza która dawa ię-
gody skodlie ku iedzeniu / bowiem tilko dla
tego bywa takowe wino sadzone gdyż sie ku
picie nie godzi / aczkolwie by z nich mogło
być wino a picie kwasne które agrest zowę.
Takowe macieze pospolicie bywaię sadzone
w zimnych krainach gdzie sie kochaię gdy
będę oprowiane / wśakoż kwasne picie z nich
bywa chocia owoc skodli / bowiem dobre vi-
no ciepley krainy potrzebuie.

30

C O powietrzu kłhore wi-
nu służy.

Mno ku rozmnożeniu potrzebu-
ie powietrza miernego / wśakoż
wiecey cieplego niź zimnego / wie-
cey też suchego niź wilgotnego a-
40 bo ciemnego. Ale nadewśistko trzeba powie-
trza pogodnego / bowiem wiatrow a chmur
ności wino barzo nie lubi / aczkolwie powia-
daigę z północny wiatr (by tilko gwałtow-
ny niebył) winu dawa płodność które prze-
ciw temu stoi / zaś z połdnia wiatr dawa ie-
mu wybornost. Przeto w naszy to wolen
jest chcemyli wina mieć troche a dobre / abo
zaś wiele a podleyszego. **C** O postawie-
niu też winnic to trzeba wiedzieć iż pol-
50 rowni od gor opodal leżące także y padole
Nij

by jedno było nie wodne tu płodności wina 20
 bardzo służy/ aczkolwiek zaście gorli albo pola
 przy gorach wyborniejsze wina rodzą. Nad
 to ięszcże wiedź iż w zimnych stronach maig
 być zasadzone winnogrady na gorach prze-
 ciw połdniu/ zaście w gorzeich krainach le-
 piecy przeciw połnoci/ a w miernich stronach
 odewschodu albo przeciw zachodowi dobrze
 ie zasadzać/ bo wiem takg dowcipności wie-
 le może być oddalono nie mierności powie-
 trza zimnego lub gorące. Wina też często-
 kroć przemieniaią swą naturę odmien-
 nim miejscem. Przeto ich rodzaj ma być tu
 miejscu przirównawan tak iż w równi ma
 być sadzono wino które mgie zierpi a trzo-
 ny/ zaście na gorach to które sie suchości ani
 wiatrow nieboi. Na tłuściey ziemi sadzić wi-
 no subtylne a nie płodne / zaście na chudey
 mięjsze wino/ grube a płodne ma być sadzo-
 no/ w zimnym a w pochmurnym powietrzu
 sadzić takowe kłhoreby sie richo a przed zi-
 mą dostawało/ albo ktorému by kwitnęce-
 mu mgła nie płodziła. Gdzie wiatry prze-
 wiewają tam sadzić macice moczne/ zaście
 subtilne a cienne lubo gibkie w ciepleym a w
 wilgotnym powietrzu maig być sadzone/
 iako w suchym te którym deszeże nie lubią.
 A krotko ośolo te mowiące takowy rodzaj
 wina ma być obieran tu mieszanym ktoroby
 na onych mógł trwać/ a swoy niedostatek
 obronić. Jednak pogodna a mierna kraina 30

1 wpełniemu rodzajowi winnemu posolguie/
 Przeto mądry gospodarz ma wybierać tak
 wino iako y miejsca gorne i kłhoreby mogł
 mieć pożytek.

3 D ziemi albo roley tu sa
 Dżemu wina godney.

10

30 **D** Ziemia lub rola tu sadzaniu
 winnicz ma być ani bardzo gęsta/
 ani też bardzo sypka/ wśakoż wie-
 cey tu sypkości skłonięna. Ztęż
 nie chuda ani bardzo bujna/ wśakoż wiec-
 ku buyności/ ani bardzo równa ani też bardzo
 przykra gorności/ nie ma też być bardzo blo-
 tna ani sucha/ wśakoż nieczto wilgotna/ nie
 skłona ani gorzka kłwiciem to smak winny
 psuie. **T** Redzina y też inke takowe zie-
 mie które skłone od mrozu zagrzewa nado-
 bne winnice rodzą/ bo wiem lecie kłżeniu ich
 może mieć ochłodzenie od wilgoti kłżey sie
 takowa ziemia y zimie napije. Jednak pia-
 sejsza ziemia/ wapienna albo y gdzie sie ka-
 mienie taczają y może być ruszane po roli nie
 iest bardzo zła gdy iedno te rzeczy namienio-
 ne zmichają sie z ziemią dobrze tłuśc/ krze-
 mięń też y opola między dobrą ziemią nie-
 nie płodzi y owsem swą zimność kłżorą
 wilgotność zatrzymawa daie ochłodzenie 40

forzeniu tak iż nie wyschnie od słońca

Tez one miejsce na które się stawia ziemia z gor/ albo y padolę które rzeki odmie-
cżą winu nie siodzą/ziemia też gliniasta
nie żła jest aczkolwie sama glina barzo sio-
dzi. Czarny piasek czyrwonny też niewadzi
gdy tylko ziemia dobra między nim będzie.
Na czyrwonej ziemi wino trudno się przy-
muie/ wszakoż dobrze rośnie gdy się przyjmie.
Jednak takowa ziemia ku robocie niedobra
bowiem od namniejszego deszczu barzo od-
mieknie/ zaś iak richo ciepło przidzie sto-
neczne nazbyt zeschnie. Dla tego ona zie-
mia nalepien się godzi ku sadzeniu wina
która we wszystkich namienionych rzeczach
zbytku żadnego nie ma chylko mierność/ a
bliżej się sflaniamu ku puchłości niż ku gesto-
ści lubo twardości. **T** Ziemia ku winnicy
godna tym obyczajem poznać. Jestli posta-
we y sposób ma niejako puchły a sypli.
Pracie lubo drzewka które na niej wyrasta
iż iako gruski/śliwy albo czo takie będą gi-
płe/ gładkie/ iasne y rodzajne / nie krzywe
ani sekowate lubo chropawe albo zwiędle-
tymi znamiony ziemię dobrą poznać.

T Ostatczny iey sposób ten jest dobry na
której by się wstawy albo wypuszczaly
stare macice winne lubo same dobrowolnie
rosły/ tam znać iż winu ziemia służy/ która
(bedzieli potrzeba) ma być wzruszona czę-
stim przecoraniem albo iednak wżkopowaniem
aby wyrwawszy forzenie starego wina/ lubo
którego inzego pracie albo chwastu/ mfo-
de macice mogły się tam lepić przyjmować
y choać w dostatku zyrwności z ziemię.

Sprawianiu ziemię gdzie ma być winnica.

Zemia sprawiana ma być ku za-
sadzeniu winnicy Wzręsnia krie-
żica lubo Pazdziernika w suchich
krainach/ Ale w wilgotnych ma
być sprawiane Stycznia/ Lutego y Mar-
cza. które to sprawianie trojakim bywa oby-
czajem/ albo wżitkiem ziemię wzruszeniem/
albo tylko żagony czyniąc albo gruby tuż ow-
dziej. **T** Wżitka ziemia ma być tam wz-
ruszona która jest zarosła pniami albo ko-

1

20 rzeniem paproci lub iakiego inzego chwastu
siodliwe/ potrzeba żeby to wżytko było wy-
kopano. Ale gdzie jest nie zarosła nowina
tam żagony tylko wżrywać albo gruby (dm-
gdzie grzędami żowę) wszakoż lepić żago-
ny dla zchodzenia wilkości/ a mogg być ża-
gony długie iako kto potrzebuie/ w sżrżę na
trzy albo na czyrzy stopy/ wżwyż na iedną
stopę iestli na wilgotnym miejscu/ ale gdzie
na suchym tedi dwie stopieci. Ziemię nie wz-
ruszoney tile ma być zostawiono między ża-
gony iakoby się wino na czyrzy stopy nie do-
tykało gdy się rozroście/ gdzie wietż porpm
wżkopowanie chwastow ma być motyka-
mi. Ale gdzie brwa oranie między winem
tam zostawić stop pięć albo sześć/ ziemię nie
wżrywanej między żagony na których wino
stoi. **T** Chceśli też mieć gruby albo grze-
dy/ tak maig być daleko od siebie zostawia-
40 ny iakoby daleko chciał mieć wino iż by
na każdej grubie osobno iedna macieć by-
ła wstawiona. Mogg też żagony winne od
siebie stać daleko albo blisko iak plac winnice
nosi. a tak macieć nasadzić iżby między ni-
mi mogło być oranie y sianie zboża iakiego
we trzy albo we czyrzy lata iako kto chce/ a
żagony na których wino stoi maig być mo-
tykami sprawiane/ a gdy się już latowśli pu-
sieżą tedi je przycięgać iedne ku drugim aby
ono miejsce między nimi wżitko było zastę-
50 piono. **T** Gruby nie maig być wższech 2.
Nij

stop podnoszone/ a nie odkrywać ich ziemie
aby latorosli nie pomarznąły. Z każdego też
bok u iednako ziemię trzeba obłożyć/ aby sie
macieja nie naruszyła gdy by kopaie mo-
tita ziemię okolo ich wzruszał. **W**zy-
wanie też z ziemie ma być dwie stopie na
głębokość/ gdzież trzeba opatrności aby sie czo-
ziemię nie skruszoney nie zakrwało bouiem
trzeba wszelkie dobrze skruszyć sibi nie zosta-
uiać/ a forzenie wszelkie iako paproć/ ostrze
żyny lubo cienia maia być na wierzch wy-
brane/ czego trzeba strzedz w każdym ryciu
aby nie w ziemi nie zostawało. **D**obrze
jest czynić przez wszystkie winnice brodzi ma-
le a ciasne miernie głębokie tam gdzie wino
ma stać/ iakoż tego doświadczyli winarze
Bononijscy y na wiele inszych miejscach
tak to chowaię. Drudzi tepak czynią w zie-
mi kółem dziury w ktore chezą macieję sa-
dzić/ ale lepszy ie czynić swiderem obłim iako
by kłodziejskim kłom na to przyprawiaią
z wszystkich ziemie wierciąc kłom zajmie w
sie weźmie a wyciągnie ię z poszrodka iako
głęboko sie wierci tak ię nie ziemie w okolicy
dziury nie zostanie. Kłom by zawadzała ko-
rzonom macieję gdi ię tam wstawiają/ kłom
re gdy prosto poydą w głębokość oney dziu-
ry a nie skrzywia sie richley sie przyma tak
oślodzić/ a takowe sadzenie bywa zma-
ła praca/ chyba iżby ziemia była łamien-
na kłom by swider takowy niemógł nie
czynić. **P**rzeto miejsce takowe gdzie ma
być sadzenie winia trzeba zarazem od forze-
ni i od wszelkich zawad wycisnąć aby potom
ziemia nie musiała być deptana takowe za-
wady wybierając. Bouiem tego jest pew-
ne doświadczenie iż wino lepiej sie kocha gdi
macieję bywaię sadzone w ziemi świeżej
tuż po wżriciu abo iednak richlo potom niż-
li ziemia wżrta zaśie wpadnie abo sie vło-
ży. Zaśię y w sadzeniu na grubach te po-
trzeba.

Zasie maia być brane
macieję ku sadzeniu abo iako ie chować y w
dalekie krajy zanosić.

Alezi ku sadzeniu chedy maia
być z macieję brane gdy jest czas
sadzenia/ aczkolwie y przed tym
moga rzeżane być kłom ie vnie

dobrze chować. Czas dobry na rzeż-
anie y też sadzenie ich jest Paszdzierm gdy
iuz część liścia opadnie z macieję/ a część ię-
cze zostanie/ bouiem w ten czas ciepło ktore
jest macieję przirodzone ięscze nie wychodzi
z gałęzi/ ale gdi iuz wpełtel liść opadnie żnich
a mroz nastanie tedy ciepło z gałęzi zcha-
dza sie do macieję dla zimności powietrza/
ktore one sciskając obstepuie. Dla tego w
ten czas wino nie latwie sie przymuie. Za-
śię czas Marezowy gdy zaśie ciepło y v-
gosc wstąpi w gałęzi z macieję/ a pąkow-
ie ich imie sie odymać jest czysty czas ku rzeż-
aniu y ku sadzeniu gałęzi winnych.

Ale obierania takowych gałęzi jest ro-
zmaity obyczaj/ to pierwszy iż one maia być
obierane z takowych ziemie ktora by nie była
tłusta niż ona w ktora chcey wsadzić/ ale
iżby ię równa abo troche chudsza/ bouiem
gdyby z tłustey ziemie na chudsza wsadził/
Niemozę tak być zpożytkiem azby czysto mu-
sil gnoić. Jako zaśie z chudey ziemie na tłu-
stą wsadzenie z pożytkiem dobrym bywa.
Zaśię obierac latorosli z macieję średnicy
nie zwierchu ani też od spodu/ ale rzoby by
ła gałęzi na pięć abo na sześć sążkow od
starey macieję odrośła/ bouiem trudno sie
maia odmienić ktore tak obierane bywaię.

Latorosli wierżchnie trzeba przecz zera-
żnąć/ ktore by też z nalepszy macieję były te
dy plonne bywaię. Gałęzi cheż ktora od

1
 samy twardey macice bywa wyrznięta /
 aczkolwie będzie owoc dawała wśakoż nie
 plennie / gdiż tylko na swym miejscu będąc
 z macice płodność bierze / ale przesadzona
 trwa w nieplodności którą ma sama z sie-
 bie. **E** A niemcy zato aby ta Macieja
 płodna była której gąsiki tylko po gronie
 albo po dwie z siebie dawaia / ale one kłose
 od obrodzenia, aże się zginaia / bowiemy pło-
 dna macieja dawa wielką obfityść gron /
 którą po tym poznać: jestliż z niektóre¹⁰ mie-
 stecz starego albo twarde²⁰ wypuszcza owoc
 Jestli też każda iey latorośl że wśech stron
 płodu będzie pełna / wśakoż to w zbieraniu
 wina nalepien może być obaczone. A iako
 powiada Columella / iż płodność macieje
 nie może być poznana iedne³⁰ roku / aże cż-
 wartego tam dopiero obaczyć dobioć wina
 albo też nie godność. **E** Ku sadzeniu theż
 ma być obierana gąsika młoda która by
 na sobie żadney twardości skóry nie miała /
 bowiemy taka twarda częstokroć bućnieie y
 kazi się. **E** Młoda latorośli ku sadzeniu
 ma być nakłoseć długa iako Palladius na-
 ucza / wśakoż się nimie zda iż nie płodzi be-
 dziei dłuśsa / zwłascza na gornych a su-
 chych miejscach gdzie głępszego sadzenia
 potrzeba. **E** Latorośli ku sadzeniu tak ma
 ię być chowane aby ich słońce lubo wiatr
 nie naruszył osłaniać. Przeto maia być nie
 mię zakryte aż do połowice / zwłascza gdy
 nie długo maia być chowane / ale na dłużej
 chowanie zwłascza gdy już ciepło przicho-
 dzi trzeba je aże do wirzchu zakryć a obry-
 pać ziemią syplą tak iżby każda osobno ga-
 lązka ziemia zewsząd obiegła tak z wirzchu
 iako y między nimi w posrodku. **E** A gdy
 by je chciał w dalekie strony zaniesć tedi na
 miejscawsy plew psienicznych z gliną blocho-
 ną czyście gąsiki oblepić a płoćnem obry-
 mić słońce związawszy pospołu / a strzedz
 tego iako by wiatr y słońce im nie zawadzi-
 40
 ło. Jestliżby suchosć wielka była: tedy mię
 słońce maia być w wodzie czasem oma-
 czane / a takim chowaniem mogą dłu⁵⁰ trwać
 w świeżości.

W zimnych stronach Września
 a Kwiecznia maia być winnice
 sadzone. W gorących zaśie Li-
 stopada a Lutego a w miernych
 stronach w Październiku y Marcza nale-
 psze czasy. Wśakoż tak aby w każdej na-
 mienionej krainie było sadzenie na wiosnę
 gdzie będą miejscza wilgotne albo w rowni
 aby tak owe latorośli gdyby na zimę były sa-
 dzone nie zaginęły dwoiaką wilgotnością /
 30
 miejscza y theż zimny / ale na suchych a na
 gornych miejscach ma być sadzenie przed
 zimą aby tak zbytnią suchosć w onich miest-
 czach była odmieczona wilgotnością która
 zimie przychadza / lepak na miejscach mier-
 nych tak przed zimą iako y na wiosnę może
 być sadzenie wina. Zależ też ma być sa-
 dżono kiedy pogoda a dni letne / gdy ziemia
 trochę wilgotna / a więcej sucha niż wodna
E Może być wino dwoiakó sadżono zwła-
 40
 szczą kto go ma wiele sadzić winnice zasa-
 dzaiać / bowiemy gdy kto chce rzędem sadzić
 może w ziemi dziury czynić kółem iakim mię-
 sym / albo iednak lepiej naczynim żelaznym
 wywiercić które pierwey namieniono czoby
 w ziemi je wleknąwszy mogła być ziemia z
 dziury wyciągniona bez scisnienia kraio-
 wokończnych. Zhamże w każdą dziurę wsza-
 dżić dwie gąsiki prosto lub trochę pochyl-
 50
 50 nakłaseć tam do połowice onę dziurę pia-

E Kiedy a iako wino ma
 być sadżono.

skiu lub ziemie sypkiej z świeżym gnoiem a z plewami vmieszawszy mietliny/ tamże zasypać też ziemię która tam będzie wyjeta.

C Drugi obyczaj sadzenia jest każdy lato: osli albo dwiema posposu osobnie dołki kopając tak głęboko iakoby chciał sadzić rzędem według znamienia snura albo powroza na to położonego / a tak sadzić każde z osobna w iakiej chęci dalekości od siebie/ zasypując też ziemię dobrze skruszoną albo iako wyssey napisano y przypisując nie bardzo aby ziemia puchła została. **C** A przy tym sadzeniu trzeba się strzedz aby on miasy koniec który sadzi się nie był obracany albo frązion w ziemi tam y sam/ bowiem on koniec z którego korzeń wychodzi ma być nienaruszony. **C** Dwa pączki płodne mają być nad ziemią zostawione/ a bacz pilno aby rozdany nie części nie zakopał/ na wirzechu płoną zostawiając. **C** Gdzie ziemia jest z przyrodzenia tłusta tam między macierzami mieszczą więcej może zostać pospolicie na czterech stopach/ zaś na suchych mniej zostanie pospolicie na trzech stopach. A na średnich ziemiach połczwarty/ bowiem na tłustych ziemiach buyniej się wino łoża y syczy.

C Nad to trzeba nie ieden rodzaj winu sadzić w winnicach/ ale taki y owaki/ aby snadź wszystko nie chybiło gdy przydzie rok zły na nie. Przeto pospolicie sadzą trzy albo czwororodząy winu iż chybił ieden tedy drugi nie. Wszakże godzi się aby każdy rodzaj w swym rzędzie był stanowiony/ bowiem takim rozsadzeniem richlejsze y z mnięszą pracą bywa zbieranie winu/ gdyż ono które się pierwey dostawa pierwey też bywa zbierano/ a tak richlejsze gdy spolem w iednym rzędzie stoi/ zaś które późniejszy dochodzi/ latuiey zbierać w swym rzędzie niż się przechadzać tam y sam od iednego do drugiego. A jeśli by trudnością przychodziło iednakiemu rodzajowi winu sadzić w iednym rzędzie/ wtedy jednak takie mają być sadzone lato: osli które by się zgadzały w smaku w kwitnieniu y w dostawaniu. **C** Na gubach lepał wielkich a sypkich na czterech węglach mogą być gązski winne sadzane/ gdzież ziemia z gnoiem zmieszana masz klasę jeśli tam będzie ziemia chuda. Będzie lepał bardzo tłusta albo glinna tedy piasek między nie masz mieszać na grube. **C** Może też kto chce

1 pierwey nasadzać gęsto w niejaka zagrodzie gązki winnych dobrego rodzaju potom we dwie lecie gdy już korzenie się z nich puszczą rozsadzać w winnicy albo w wirdarzu iako się komu spodoba. Ale mają być obrabiane korzonki zbytne krzywe albo naruszone/ których tak przesadzone bardzo przedo wrażliwa y dobrze obrabiają zwłaszcza na dobrych ziemiach. **C** Z takich macierz przesadzanych mogą być arbusta choć jest wino które przy drzewach sadzą aby ponich się rozpinały owoc dawały / a takowe drzewa mogą być tak płodne iako y nie płodne. Miedzy nieplodnymi jest wierzba/ topola/ iesion. Wszakże Topola a wierzba na wilgotnych miejscach mają być sadzone / a the inże gdzie na suchym. Gdzież wedle nich ma być gruba wężymiona trochę wyssey na których sadzić macierze przezczęzone tak aby korzeń iedney nie dotykał drugiej/ które potom trzeba ogrodzić dla bycia/ y tu drzewu przywieżować. **C** Nad to trzeba wiedzieć iż powierze dobre y też ziemia bardzo wspomaga przyrodzenie winne/ gdy to będzie dobrze obaczone y sprawiono według nauki wyssey napisanej.

C O Kostrzewianiu y odnowianiu macierze winnej.

Nzy rozkrzewianiu wina to słu-
ża wiedzieć/ iakoż tu wyssey też
namieniono / iż wszelka gąs-
winna ziemia przyległa w so-
rzeni się obraca albo w macie/ która forzon-
ki z siebie puszcza/ a tak zakopowaniem ga-
lezi już twardych barzo się może krzewić a
mnożyć także y odnawiać winnicza.

Bywa tedy takowe krzewienie albo po
ziemi na prosto albo po drzewach tak świe-
żych iako też wstawianych to jest pośródziach
na to przyprowadzonych. Po ziemi bywa roz-
krzewianie albo na miejscze prożne albo na
miejscze podleśney macie/ które by chciał
pożyć/ a potім wyforzenie. Czasem też w
toko czynią takowe zakopowanie aby się tak
winnicza mnożyła. Pierwszym obyczajem czi-
niąc/ może być gąs/ rościagniona gdy już
długa jest y zakopać ją wsiłkierazem from
trochy wierzechu. Albo też może być coś ro-
to iey potrosze zakopując/ a tko gdy takowa
gąs/ nie prawie jest długa/ a tchym obyczaj-
iem będzie rozkrzewienie. **T**ęstliby le-
pał chciał rozmnożenie albo rozkrzewienie y
czynić na miejscu podleśney macie/ tedy też
to może być albo zarazem wykopawszy po-
dleszą/ albo po trosze każdy rok na iedne sto-
pe zakopując a przybliżając się ku oney kro-
rey chce pożyć/ aby wżdy z nię mógł zbie-
rać owoc niż się młoda wforzeni/ a tak dła-
saj/ starey potrosze wymuiac/ a młodey na
iey miejscu przyciągać. **T**akież czyni
gdy chce rozkrzewić po drzewie/ ale ma
być zakopowana gąs/ na stopie od drzewa.
Wszakoz przy każdym rozkrzewianiu to
ma być chowano aby gnoy nie był zakopa-
wan w ziemi społem z macieżą lub z ga-
lezią iey/ tak rościagnioną/ ale ma być zo-
stawion przy niej na wierzechu. By snadz-
ona gąs/ nie poschła/ zezmżona zbytnią
tłustością gnoiwą/ wyiawszy iżby gnoy tak
stary był żeby już wsiłka tłustosc z niego wy-
siłła. **T**uteż godzi się wiedzieć iż tak-
owe rozkrzewianie może być rościagnawszy
wsilke gąs/ tak zakopować/ albo też tylko ie-
den koniec ziemi przysypać świeżym gą-
s/ iako suk. Na którym skłeczeniu iestliby
latorosli wyrastały maig/ być obrzynany/
aby tak forzeń brał moc/ a rozrastał się w
ziemi. Stara a dawna macie/ może od-
nowić pilny a mądry ogrodnik słuśnych cza-

1 sow gnoiu przykładając albo piasku przynie-
sając bilaliby ziemia barzo glinna/ albo żasie
gliny/ będzie ziemia piaskista/ albo iedną
przez siepienie latorosli insey namiesze ala-
dnie a świeże. **C**olumella powiada/ Gdi-
by którą macie/ w chłodnicy albo przy drzewie
stoiąc/ chciał odnowić którą stała z dro-
wa w ziemi twardą a moczną/ tedy żer-
nawszy ją coś naniżem/ okopać około iey zie-
mie na czterzy stopy a tam namieszać gno-
iu i wżruszać często oney ziemi motyką aby
10 tłuściosć gnoiewa forzenia dochodziła/ tedy z
onego pniaka tkał nisko przirżnionego pu-
szyć się na wiosne nowe latorosli/ ktorymi
macie/za wsiłka będzie odnowiona iako by
ją znówu wsadził. **T**ęstliby pień ma-
cie/ze bućniał a kaził się od starosci/ tedy ma-
być przyrżnion przy samey ziemi albo niżej
trochę a także gnoiem obłożyć/ a po żerznie-
niu pniaka puszyć się żasie gąs/ki z forze-
nia a tak się macie/za odnowi/ a to żrżyna-
nie ma być krieżycza Marcza. Albo gdyby
macie/za była sthara którą miała galezie
20 dlużę/ tedy iedną czonadłuższą zgiąwszy ma-
być zakopana w ziemi/ potym we dwie le-
cie oderżnąć ją od matki/ a takowe odnawia-
nie winnice ma być gdzie iest macie/za do-
brego rodzaju/ ale będzie i tego rodzaju wi-
no/ nie lepiej iedno wsiłke wyforzenie a z
nowu ją sadzić. **T**ego też niegodzi się opu-
ścić/ iż kto chce sadzić nowe latorosli ma
pilno obaczyć iestli namich są nieiakie sączki
z ktorych by się miał forzeń puszczać do chod iey
też ma w ziemi w sadzić nawierzechu tylko
30 dwa lub trzy sączki zostawiwszy. Stara też
gąs/ trudno się ma przijać. **T**ęteże słu-
ża wiedzieć iż wszelkie rozkrzewianie ma być
krieżycza Października lubo Listopada/ tka-
kież Lutego y Marcza/ gdyby iedno ziemia
nie była tak wodna iż by nie mógł w niej ko-
pać/ albo tak twarda żeby iey użyć niemógł.
40 **T**ę na wilgotnych miejscach po zimie sa-
dzenie albo też rozkrzewianie ma być/ żasie
w suchich lepiej przed zimą/ tak iżby wrowni-
na iedne stopie/ przy gorze albo na pochodzi-
stich miejscach nadwie stopie wglebić ma-
cie/za ku rozkrzewieniu był a zakopowana.
Jedną tą którą przed zimą zakopując lep-
sza bywa na wszelkim miejscu/ by tchylko na
wodnych miejscach ziemia około galezi by-
ła dobrze vprawiona. **B**owiem iako powia-
wiała

da Palladius w obwarowaniu korzenia za
leży wsiłka dobroć y trwałość macice/ a tho
gdy iey nież nie pomaga oprawianie okolo
iey gałazek.

O szczepieniu macicze winney.

Alżaki winne bywaia szczepio-
ne albo w inſę macicze/ albo w
iaki inſe drzewo/ a w macicze ſce-
pienie dwoiakim obyczajem być
może/ albo w pniak albo w gałąź. **S**zczepie-
nie w pniak tak bywa. **O**brać pniak zdo-
wy/ od ſtarości nie zbucniały któryby w so-
bie miał doſyć żywiołczy wilgotności. **T**aki
ma być zerżnion na poſtopy przy ziemi albo
iednak w ziemi/ gdiż wſzgorze nad ziemią zer-
żniony nie tak richſo lateroſti przyjmuie. **A**
Varro powiada iż thaki pniak ma być zer-
żnion trzi dni przed tym niż weń będzie ſzcze-
pienie/ aby tak z niego przychoǳąca a zby-
tnia wilgotność wyſła. **L**atoroſti też ku
ſzczepieniu maia być ſwieże okragłe/ na ſto-
rych by było wiele pałowia/ z ſichorych dwa
albo trzy maia być ſtawione w ſzczepieniu /
tamże wiec lateroſti ma być zerżniona z ied-
ney ſtrony na dwa paleza w ǳół/ iżby z ie-
dney ſtrony ſtora zoſtała/ a na drugiey ma
być żnięta gała za oſtrżona iako byua w lato

roſtach inſzych ſzczepow. **O**na też ſtro-
na ſtora z ſtorą zoſtanie ma być przyſtoſo-
wana ku ſtorze pniałowej/ a oko lubo pa-
czek naniżſi prawie ma przyleć do pniała y
ma tak obroczon być aby żnie na ſtrone po-
boczną patrzył/ zathim obwiezać iako inſy
ſzczep/ ale potrzeba przyſkrucia nad nim aby
ſłonce nie poſuſyło. **T**akież obrony od wia-
trow aby niewychowierały/ a ieſli ſiedi ono
żwiązanie obecznie: tedi potrzeba ie leguć
10 to odmiećając pokrapianim na wieczor/ a
by taką wilgotnoſcią ſzczep brał poſilenie
przeciw ſłoneczney gorącoſci/ a gdy ſie już
nowe lateroſti puſzczą trzeba im podpo-
rzywieżuię do kołu iakięgo/ aby tak wiatr
nie wraził młodego plodu/ wolne też a nie
ciaſne ma być przywieżowanie by ſie lato-
roſtka młoda nie żgniotła. **T**ęſtoby w
ziemi ſzczepienie było tedy okopanym ziemie
obwaruy lateroſt wſzczepiona aby ona zie-
20 mia dawała też niečo wilgotności lateroſti
nad te ſtora będzie brać z pniała. **D**rudzi
lepał winarze ſzczepia w macicze choć y w
gałąź dwieletnią lub ſtarſzą/ drugą gałąź
długą (przy ſtorze by było niečo twardcy
a ſtarſzy gałęzi zerżniono) rowną albo też
nie rowną pniałowi lubo gałęzi w którą ſzcze-
pia/ a tak obiedwie żwieżuię obyczajem tym
iako inſe ſzczepy/ który już wyſſzy ieſt wypia-
ſan. **S**zczepienie też w gałąź byua dwo-
30 iakim obyczajem. **P**ierwſzy ieſt a lepiſzy gdy
nowa gałąźka byua w nową wſtawiona /
tak iżby oboicy było zerżnienie przy ſtawie
właſnym/ zathim obwinąć chustą woſciem
napoioną y obwiezać praciem a gliną za-
mazać. **D**rugie obyczaje gdy paček z
iedney macice byua wyſtroion okragłony aże
do ǳenia nie proſto ale koneczato / a takież
paček wyrżnąć z oney macice w ſhora by
chciał ſzczepić tamże wſtawiwszy ma być ob-
40 warowanie tak iako wyſſzy napisaño o ta-
kowym ſzczepieniu drzewa/ przyjmuie ſie ſzcze-
pienie takowey rodzi. **P**owiaǳal mi też
ieden goſpodarz doſwiadczony iż on nie żni-
naie pniała tylko wymierciał w gałęzi albo
w macici małym ſwiderkiem aż do ǳenia
tamże wſtawił lateroſt inſey macicze row-
ną oney ǳurce tylko troche ſtorci wirzech-
nien oſkrobawſi y przyjmowało ſie choć nie
żrżynał macicze / wſakoż lepię ſie przy-
50 muie gdy byua zerżniemie. **T**ęſt ieſzcze
długi nieży

drugi nie sly obyczay szępienia/ wezynie w
maciezi rozszępienie pochylu ku dołowi aż
do same^o dzienia albo niedaleko tak iżby tam
na dwa palca mogł wnieść klinik / thamże
wstawić latorosl ze dwiema pączkoma/ przy
ktorey by zostało niczo starey galezi/ a thal
ia też pochodzistho zaostrie aby sie mogła
skora ku skorze przystosować potym obuie
zac gling a chustę iako iest obyczay / a sa
ma ona macieza ma być z wierzechu zra
zana na cztery palce nad miejscem szę
pienia/ a niedopuszczac tam ani ku dołowi
ani wzgore rose żadney latorosli na maciezi
chyba na galazce wšępieney. **C** Moze
też być tym obyczaiem miedna galazka w
szępienia iedna od drugiey nie daleko/ acz
kolwie nalepiey gdi iedna sama latorosl be
dzie wšępienia / chociaby theż byla malo
mniejszy niżli pniak by tylko z iedney strony
skora sie dobrze przystosowała/ albo iako Bar
ro naucza aby sie tylko dzienie zrownaly do
kniemim. **C** Szępienie wina w inſe
drzewo dwiakim też może być obyczaiem.
Jeden iesth gdy galaz winney macieze be
dzie przewlecżona przez wisnie albo ktore in
ſe drzewo dla tego aby sie wino dostawało
w ten czas kiedy dochodzi owoc onego drze
wa. Drugi obyczay gdy latorosl winna ta
kież bywa wstawiana w pniak zerzniony ia
ko inſe szępy bywaia. **C** Pierwsim oby
czaiem taka ma być sprawa. Nasadzimy 30
wina wedle wisnie albo ktorego inſzego drze
wa gruszezanego lub iablsonowego przewier
cieć albo rozszępić ono y przewlec tedi ga
lęz winną ktora może wleść/ a gdy sie obo
ie przijmie a zrosie sie iako iedno drzewo te
dy odeiąć macieze winną od drzewa iż tyl
ko ona przewlecżona w nim zostanie/ a tak
ona hierząc żywność y sile z nowey masy
bedzie tegoż czasu dawać owoc kiedy ona.
C Zasie szępienie galazki winney obyczaiem 40
pospolitim/ iako weży Columella może
być w wiąz y theż w inſe drzewo/ thal iż by
pniak był wywiercian swidrem aż do dze
nia tamże wstawić galaske z pączkimi tak
iako wyſſey namieniono. A takowe oboie
szępienie ma być Lutego krieżca w cie
plych krainach/ a Marcza w zimniemych
połi macieza nie wodna ale iesteże lipka a
gęsta z siebie wilgość wypuszcza. Aczkolwie
też czasem mogą sie przijmować y w then

1 czas szępienie gdy prawa żnich cieże wo
da albo też gdy sie już pączki puszczą.

C Moze też wino być szępienie Marza y
Czyrweza/ a to gdy latorosli albo z daleka
beda przywożone albo gdy bywaia w cieniu
a w chłodzie zdawna zachowane. Powie
dał mi też ieden zakonnik iż krieżca Kwice
nia gdy sie już pączkowie puka wyiał wierz
cholek pączka ktory już był pusał rostawio
si listki/ tamże na ono miejsce w ondolet kio
ri został/ wstawił też takowy wiercholek pącz
kowy z drugiey maciecy wciągwszy świeżo bez
żadney pomocy tylko świeżim krouim gnoiem
obmazawszy przijeto sie czyścić. Eacho też
naucza ktorim obyczaiem wino ma być szę
pio no/ ale iż to wſzystko już wypisano prze
nie powtorze.

20 **C** Kiedy obrzeżować wino
y inſe drzewa na ktorych iest wino
szępienie.

M Ciepłych krainach wino obra
żuią Krieżca Października y
Listopada/ Lutego też y Mar
cza/ zasie w zimnych tylko Lu
tego a Marcza / ale w miernych stronach
oboiego czasu może być obrażowanie.
Winice też ktore na gorach ku północy albo
ku zachodowi leżą lepiej iest na wiosne ob
r

rzeżować/ gdyż zaśie ku połdniu abo ku ws-
chodowi leżące mogą być w Jesieni obrze-
żowane iako y w stronach ciepłych/ boniem
na takich miejscach moc szonowa sfodzie
nie może. ¶ Palladius naucza iż w ob-
rzeżowaniu zawsze mocniejszy latorost ma
być zostawiana/ a na mgley macicy nie go-
dzi się zostawiać dwu latorostu/ wśakoż tego
niektórzy doświadczeni winarze nie dierzą
się tych naszych czasow w winnicach po-
łożyto a rzędem stojących mieniąc iż lepien-
iej często latorostu odnawiać. ¶ Maig
być obrzeżowane latorostu gipie/ krziwe/
mgle abo na złym miejscu stojące. Zaśie
latorost między dwiema gąlesziami wyrosta
ma być zerżniona/ ale iestliżby takowa la-
torost swą tłuściością buyną zengliła gąg-
kę przytko:ey wyrosta/ wtedy gągkę zer-
żnawszy/ miasto iey latorost one zostawić. A
na lepien będzie latorost spodnią na dobim
miejscu wyrosta dla rozmnożenia zach-
ować ieden abo dwa sączkow na iey zos-
tawiać. ¶ Na miejscach ciepłych a nie
pochmurnych także y buynych może być vi-
no wyszey respuściano/ ale na miejscach
chudych dolnych inśe ma być zostawiano/
Wśakoż mądrego winarza iest rzecz/ pilnie
obaczyc przypodzenie macięze/ abo wiec kto-
ra wzgore wzrasła buyna też iest y płodna/
nie ma mieć wiecey osmi latorostu/ a tak za-
wie we środku dwu abo trzech sroży potrze-
ba zostawić. Bedzieli zaśie licha a niska
macięza tedy na każdy gągkę iedne latorost
zostawić. Ale trzeba obaczyc aby nie-
tylko na iednej stronie były zostawiane/ bo-
wiem za taką sprawą rady wiedną nieyna-
rey iakoby od pioruna abo od powietrza by-
ły zarażone. ¶ Przy goleni macięce (iako
zowa winarze) czożkolwiek wyrosie ma-
być obrzynano/ chyba iżby winnicza potrze-
bowala odnowienia/ ale ma być zostawia-
ny latorosty które nie są na twardy macięzi
ani też na wierzechu/ bo wiec takowe namie-
nione nie są pożyteczne/ gdyż zaśie te śred-
nie barzo obradzą y daley się rozciągają/
przeto maig być zostawiany. ¶ A wrznie
nie ma być nie przy samym sączku ale tro-
che nad nim na trzy palce przinamnicz a/
ma być koniec obrzeżany nachylon troche
dla wody wyciekającej aby na pałowie nie
zapala. Późnochi też onych srożow (tak

1 zowa winarze gągki którymi się latorost
imwie) maig być obrzeżane/ zwłascza su-
che a sfodliue/ wśelkie rzeczy które najdziesz
stare abo chropawe. ¶ Jestliby też miał
macięce był naruszon lub nabuczał od sfo-
czy/ od deszczu abo odrobakow nicałkich był
wydupniały/ wśelko sprochniałe ma być wy-
czyszczone y zamazać fussem oleiowym z zie-
mią zmieszawszy. ¶ Stora też odpadła
abo obeschła ma być odcżniona/ boniem gdy
to będzie cżyniono. Powiada Palladius nie
będzie tak wiele lagru w winie. ¶ Wre-
też ma być ofskroban gdziekolwiek będzie na
macięzi. Xany też które będą od zrazowa-
nia na macięzi maig być na xos abo sfo-
żem y okragle cżynione/ Zaśie stare wśel-
kie latorosty na których przelęgo roku grona
wisiały maig być oczosane nowe zostawia-
jąc tylko obrzeżawszy gągki fraczone/ abo
też inśe nie pożyteczne. ¶ Wśakoż na
niektórych miejscach we wśelkich zostawia-
ją latorosty bez obrzynania tak iako wrostły.
20 drugdzie tylko wierzchołki wrzinaig/ drugdzie
na iedne stopę tylko ich zostawiaig/ a drugdzie
lepał tak krotko obrzynają iż cheż ledwy na
połstopy zostawia latorosty przy macięzi/ ale
ten pierwszy obyczaj nie ma być trzymany ie-
dno na miejscach buynych gdzie nie potrze-
ba winu żadney podpory zerdzi ani tyl/ ale
same latorosty miąsno rosta a iedne z drugi-
mi tak się splataig iż stoją mocno się trzy-
maig iedna drugiey. On też wśelki oby-
czaj tylko tam bywa chowan gdzie się okolo
tył wino kreći bez inśey podpory. ¶ Te też
dwa obyczaje oprawiania bywaig w bu-
ynych winnicach abo takowych macięzach
których gągki dlużo rosta między sączkami
A takowe winnice płodne są y obfwiecie gro-
na dawają/ aczkolwie nie tak wielkie iako ma-
cięże krotko obrzazowane. Cheż też takowe
winnicze być często kopane a dobrze gnoione
40 aby dawały pożytek dobry. ¶ Dne lepał
macięze które obrzazują na iedne stopę/ są-
dego rodzaju/ mogą zerwać na średnie tłu-
stey ziemi a dawają owoc słusny. Zaśie one
które barzo krotko obrzynają pospolicie są te
które krotko wyrastają między sączkami/ a sto-
ją w swym rzędzie nie potrzebują żadney
podpory/ boniem frapo rosta a zerpią chu-
dą ziemię/ które gdy by inaczej były obrzina-
50 ne barzo niedźnie rodzą/ a na drugi rok ne-
dźne

dżne galski puszczają. **T**ego też dostawiać się gdi by latozrosli dawajcie owoc były przrżezowane przy samych gronach czasu kwitnienia albo w richle potym/ thedy puszczają się inſe latozrosli z obkwiſtoſcią gron/ kſhore czasu zbierania pirwſich iadod albo potym mogą też być zbierane na agrest.

A minimam iż też na to dobrze iest aby czasu przrżezanego też były obrazowane wſiſkie latozrosli na których niezawigzał się owoc albo iednak te któreby miały być oberżnione potym czasu poſpolitego obrazowania/ wſakoż takowe obrazowanie mieſteza niema w każdem rodzaju win/ iedno tam gdzie tak stare drzewo iako y złatozrosli owoc dawaję roku iednego/ iako iest Muscatella y inſe takowe.

Ale na macięzi kſhore puszczają po drzewie albo na chłodniskach lubo przehodniskach rospinają/ trzeba zoſtawiać tile latozrosli ku plodu yle by mogła macięza dać doſtatek żywnoſci ku plodowi/ albo yle ich może znoſić/ wſakoż nie mają być na iednym mieſtezu barzo geſte/ a na każdem latozrosli zoſtawionej wierzecholek ma być żerżnion albo wſeżyżnion nouo wyroſły a pſonny.

Niektory obrazują wino tilko trzeciego roku minimaję aby więcej gron miało być na długich galskach/ wſakoż poſpolicie leſſa bywa rodżaynoſć gdy każdego roku będą obrazowane/ y macięza dłużej będzie trwała. Drudzi leſſa nigdy nie obrzeżują wino wlaſeżę tego które na drzewach roſcie/ a to dla trudnoſci obrazowania wſogore/ ale ie żerdziami obijają aby opadały które są ſuche/ aczkolwie drugdzie nie oſluka ię ich ale im dopuszczają roſć/ a to poſoolicie bywa na kluſtych mieſteżach.

Trzeba też wiedzieć iż przy obrazowaniu macięze trzy rzeczy mają być obaczane. Naprżod nadżicia owocu/ aby tilko te latozrosli zoſtawiał z których by się nadżiewał owocu/ iako ſą ofragłe/ miaſſe/ doſtatek latozrosli które też mają pſowie mięſſe y ofragłe według rodzaju onych macięze. Wtore ma być obaczona materia macięce to iest aby zoſtawiał galski krotkie na dobrim mieſtezu wyroſłe z których by się nadżiewał wypuſzczenia latozrosli na drugi rok dla rozkrzewienia macięze. Trzecie ma być obaczono mieſce któreby macięze zachowało to iest/ aby na dole macięze na mieſteżach ktemu godnych zo-

stawiał ſtrożę/ a latozrosli takowe z których by potym macięza była odnowiona gdy by iuż zgrubiała lubo ſtarzała ſie/ tak iż gdi luż one doroſną tedy może być obrzeżano to czo ſtarego iest. **T**ęſe też wiedź iż macięza wczas obrzeżowana wczas też latozrosli puszczają więcej ich dawaję więcej wietſe/ a to dla doſtatek wilgotnoſci które z nich nie wycieka gdyż zaſchną rany richlego obrzeżowania pirwey niżli ſie imie ciecz woda z macięce/ która wſiſka obraca ſie w latozrosli gdy niema kedy wyciekać/ ale gdy będzie poźdnie obrzeżowanie tedy też nie richło ſie puszczają latozrosli/ wſakoż owoc tam bywa leſſi a to iż tam wycieka zbytnia wilgoſć wodna onymi ranami gdzie żrżyna/ która gdyby tam zoſtała cżym przekaże ſmaku owocowego/ gdyż nie tak dobrze ſie tribuie zbytnia obkwiſtoſć wilgotnoſci iako wczesna miernoſć.

A dla tego winnicze albo macięze chude albo chore richlej mają być obrzeżowane/ zaſie kluſte a byne albo które ſie mrozu y frżonu boię tym poźdniey maſ obrzeżować.

Po dobrym też obrodzeniu wino niſſe ma być obrzeżowane a to dla wyſilenia mo ci macięze. Ale gdy nie barzo obrodzi/ tym wyſſey maſ obrzeżować/ bowiem tam wietſzey ſie ſily nabrało dla odpoczynienia od rodzenia owocu.

Drzewa też na których wino roſcie nie każde bywa obrzeżowane/ ako te które dawaję labruſki to iest leſne wino rich nie trzeba obrzeżować. **S**ę też niektore domowe czo ich nie obrzeżują ale żerdziami lubo laſkami ſuche galski kluſę a obijają.

Drugie też tylko trzeciego roku obrzeżują iako są arbuſti/ a drzewa wielkie domowe wino rodzące/ kſhorek nie obrzeżują cżęſto dla wietſe owocu/ wſakoż dobra rzecz iest chocia nie będzie obrzeżowanie aby wdy tam gęſtoſć zbytnia latozrosli nie była dopuſzczona.

Takim krtaktem macięza ma być rospuſzczona/ iako też nie pożyteczne korzenie ma być odci-

nano.

Dij Colu-

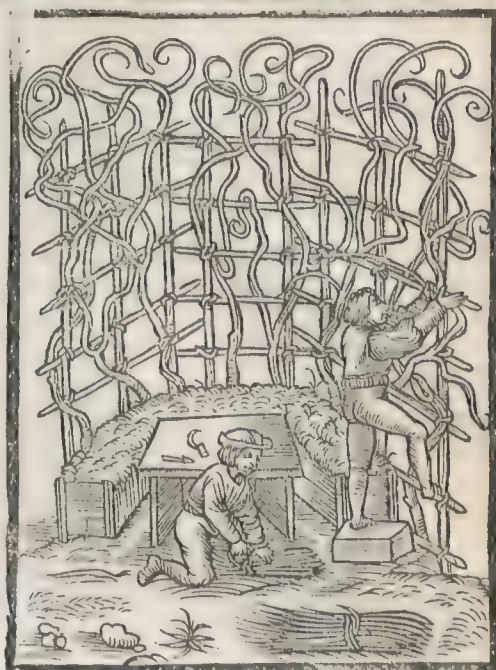

ly tak i dołu iako y ku wirzechowi nie mało
galezia obfieczonego wedlug dostatku ma-
cieze na ktorzechby winne latorosli byly przy-
wiezowane aby sie zaszle z owocem swym
na dol neiżwiekszy/wysokoż też drzewo tako
nie może być zachowane aby rosło tym oby-
czajem/ gdy iuz wirzba lubo wigz wroscie
wzgorze na dwanaście stopy albo na piethna-
ście/tedy zrebic wirzech. A gdy sie potim ga-
laski puszcza obracajac iedne miedzi nimi czo-
naprostą dopuscic iey wzgorze rosc obciaw-
si wshitkie iey towarzysze/takze kazdego roku
obfietac iey galaski/wirzechu nie tylkajac/ a
na spodnich ktore tam zostana rozpusczac
galezi macieze / obyczajem przereczonym/
tak przywiezuic aby wzgorze nie wchodzilo
C Warro też pisze iż gdzie ziemia jest z przy-
rodzenia wilgotna tam macieza może być
wyszey rosc dopuszczona/ bowiem taka nie-
tak potrzebuie wilgotności iako słonca/prze-
to pożyteczno będzie takowe wilgotne win-
nicze/a w rowni leżące czasow suchnych za-
puszczac w roscące liscie/ a to ma być Mar-
tza/Maja y Lipca bronąc tilko rosnienia
zbytnych a nie potrzebnych latorosli. Potim
gdy sie iuz jagody maia dostawać křiżpeza
Sierpnia trzeba zbytnie galaski y thez liscie
odbierac aby słonice wshitkich jagod moglo
dość a zagrzewac ie/ tedy one lepicy y rich-
ley sie dostoią / wino też mocniejszy będzie/
smaczniejszy/trwalše ku chowaniu y lepszy
wonności.

C O podpieraniu y o wia- zaniu macieze.

M Winnice maia być podpierane
y macieze wiazane pirwej niż sie
pąkowicie barzo nadmie/a macie-
ze one ktore rzędem stoia przy ti-
lach albo przy żerdziach / rowno a iednako
maia być podpierane/tak iż stawiając tyki w
posrzedku macieze kazda ku swey tyce masz
przywiezować w koło przepasawsi wsrzód
ku/a to jestli macieza niska/ale bedzieli ma-
cieza wysoka tedy dwoie opasanie weźnić
aby galezi z owocem na ziemi nie lezaly /
wysokoż takowe przepasowanie nie ma być
barzo iżby sie galezi miały zcisnąć/ale wol-

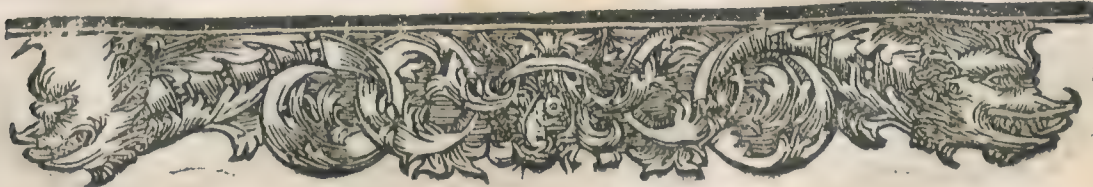

no by tyko na ziemi nie lezaly/ aby tak był
przystep ku obrzezowaniu czasu potrzeby /
abo ku zbieraniu owocu. Abo iednak roz-
dzielic galezi onego krza na cztery części/ y
mocniejszy przywiezować do wshitkich tył
abo żerdzi/a mgleysze do mnieyszych.

C W onych lepak winnicach gdzie ma-
cieze są gęste tam tyki stawiając na trzy sto-
py od siebie nawodzą donich galezi macie-
ze a mocno przywiezuć. Gdzie zaś ma-
cieze nie prosto stoia ale sie wiąz iako powro-
zy/tam wstawiać trzy tyki przy kazdej ma-
ciezi na postopy od siebie opasac wshitkie one
macieze y przywiezac ku tykam aby jagody
na ziemi nie lezaly/ dobrze też w takowych
winnicach czynić z żerdzi albo z lasz podpo-
ri spodnie na ktorych by sie zawieszalo gale-
zie i:b. **C** Przy takowych też maciezach
ktore bywaia na rogach sadu lub ogrodu
choć beda z tykami lubo też przez tykatnia
sprawa może być z tych rzeczy iuz napisa-
nych. **C** Gdzie też chłodnicza ma być/na-
biwsiy kołow na trzy lub na cztery stopy od
siebie żerdzi poprzeczne donich przywiezo-
wać/ a drugie takież z drugiej strony przeciw-
ko im/potim rowno galezi macieze rozdzie-
lic iedne przeciw drugiemu/ a tak ie przywiezo-
wać/ a latorosli ktore wyrosta wzgorze iedne
ku drugiemu przychylac aby sie na wirzechu
zespaly iakoby poklat/ale masz żerdzi podwi-
sować tak wysoko iako chcesz mieć chłodnicę

D iij

Zym

Tym też obyczajem mogą być przecha-
dzeni czynione przy scieślach po ogrodzie al-
bo wokół łańco kto chce. **T**akież kto chce
wino po drzewie albo też po żerdziach przy-
prawionych na to pusić/ nieź inzego czynić
nie trzeba więcej jedno możno gałązki przy-
wieszować stare i kłorich by się młode mia-
ły pusić/ ale trzeba opatrność w tym
mieć/ aby każdego roku macieja była odwie-
żowana ku zimie/ a zaś na lato przywieżo-
wana/ bo wiem w tym nabywa mozi łańco
pouada Palladius/ drugie też obwiazaw
fy macieje gnoiem albo mirzwą na zimę
przytynkują zwołać w zimnich krainach
tego potrzeba/ gdyż w ciepłych przez tego
może być.

O gnoieniu winnic y o wcinaniu forzenia zbytniego.

Kieżycza Października albo Li-
stopada/ także Lutego y Mar-
cza kopać winarze małe dołki
około macieje/ gdzie obeigwsi
każdy forzonek iey kłor tam po wirzchu zie-
mie nadyg kładą tam gnoy/ktore gdyby się
rozrastały a w ziemie wpuszczały się tedi to
macieji szkodzi/ bouiem oney y zimno y go-
ręzość/ łańco zawiadzi. Wszakże takoue to

7 rzonki nie przy samey macieji maig być przy-
cinane by się ich snadź zaśie więcej nie pu-
ściło albo by macieja zraniona nie poschne-
ła/ ale maig być odcinane zostawiały przy
macieji przinamniey na palezu/ a bedzieli
ciepła zima może tak ie zostawić nie przy-
kryw/ gdyby to przed zimą czynił/ ale be-
dzieli twarda tedy zakryć przed Grudniem
Bedzieli zaśie barzo twarda tedy gołębim
gnoiem obłożyć/ a gdy inżim gnoiem ma-
cieja bywa obfładana thedy ołoso wielkicy
20 więcej też gnoiu kłasc/ a mniej ołoso mniej
hey. **T**ęste też gnoienie winnice wiele
pomaga macieji ku dawaniu owoczu/ ale iż
gnoy kazi smak y trwałość wina. Przeto kto
chce mieć wino dobrego smaku tedi nasiam
fy słonecznego grochu po winnicy kieżycza
Sierpnia kiedy winnicza na słońcu/ albo oł-
ko macieje gdzie rzadko stoi/ potem gdy do-
bże wzroście łańco ma być tamże gi wywra-
żać/ z ktorego (gdy tam żgnie) taki poży-
tek bedzie w winnicy by ię też nalepiey na
gnois/ albo też w dołach ołoso macieje nakła-
daig liscia winnego/ lubo y gałązek obrzeza-
nych/ drobno ie zściawsi a zaśie z ziemig
przytynk/ aby tam żgnisły.

30 **O wytopowaniu winnic**

Nowa win

Dwa winnice trzeba pojąć ko-
pać krieżca Marcza/ a odtich
mias/ aże do Października to po-
trzeba czynić każdy krieżec nie-
ko dla chwastu wyforżeniemia/ ale też dla te-
go aby ziemia zległa młodego plemienia
winnego nie zciśnęła. Wszakoz krieżca Li-
peza tylko w żarasi/ a w wieczor za chłodu
mabyt kopanie/ forżenie też trawne iż bar-
zo szkodzi winu potrzeba wykopować. Ma-
ia też być brozdy czynione ktorimi by woda
przez ściekała/ bowiem ona iesli sie tam za-
stanowi tedy nowe macięze dusi a stare od-
nien wymakaia. **T**ego też krieżca
Marcza ma być dokonano pirowse wykopa-
nie winnicz/ pirowe niż sie pafowie dobrze
rospula/ bowiem iesli pączki odtworzone ko-
paczka wżrzą wiele nadzieie vbedzie plenne-
go obrodzenia. Potim Maia wtore ma być
kopanie polu ieszcze winnicze nie zakwitną
abo gdy już okwitną/ bowiem polu kwiat iesli
nikad nie godzi sie ich tykać. **A** trzeba
sie strzedz w każdym kopaniu aby ziemia
nie była barzo sucha ani barzo mokra tylko
gdy iesli w miernosci/ a im lepiey będzie skru-
pona tymteż lepiey/ wszakoz dosi jest gdy mier-
nie głębofo będzie skopana/ ale ma być ko-
panie wśedy iednak głębofo/ aby też nie cza-
sego tam nie zostalo zwłascza okolo macię-
kora rzecz mądry gospodarz może obaczyć
lastka macięgaie iako gdzie głębofo abo gdzie
czalo/ a tim też opatrzanim pilnosć kopa-
czow bywa poznana.

20 wielkiej gorączosci słońca/ przeto w then-
czas potrzeba zasson abo obhypywania zie-
mie okolo niego abo iednak sfomą obwiezo-
wać aby go tak słońce nie paliło/ abo też
nieciakiego dodawania wody ku ochłodzeniu
Tez sie przydawa winu zawada z bli-
skosci niektórych rzeczy roścących/ iako iesli ka-
pusta/ leśezyna y bobek/ bowiem doznano te-
go iż te rzeczy wino wysuszaia. Przeto w win-
nicach nie maia być sadzony. Czasem też
30 bydło iemu szkodzi kthore ie gryzący żaraza.
Przeto gdzie iesli mało wina trzeba ie tci-
niem ogrodzić/ a gdzie wiele tedy winnicza
ma być groblą y płotem otoczona.

Tczasem też zimie od zimna polazi sie
wino/ przeto trzeba ie przy ziemi przyrze-
żować/ a na takich miejscach ma być
pilnosć aby pniałi macięze niebyły wysoko
nad ziemią/ a gdy zima przichodzi tedy ma-
ia być macięze obrzezane/ wszakoz niegdzie
40 zebrałszy galezie macięze z żerdzi spolem
ie zwiesziać prącim/ a zchylwszy ku ziemi
wirzchi ich przysypiać ziemią lubo piaskiem
abo gnoiem mierzwiłim dla zmarznięcia/ a
po zimie zaś ie rozwiążawszy rosprawiać
po żerdziach lubo po tyłach/ abo iednak ma
być tam wino rospuszczone po takim drze-
wie tylko ktoremu mroź nie szkodzi/ aby na-
nim sie zachowało. Czasem też zimno nie
wszystkie macięzi szkodzi tylko latorostam mło-
50 dym/ ktore sie iemu przeciwić nie mogą dla
młodości

To zawadach ktore sie wi-
nu przygadzaia a iako im mo-
że pogodzić.

Dawadawa sie zawady roku
pirowsego winu nowo sadzone-
mu lub szczepionemu tak iż abo
poschnie abo napoły powiednie/
a to nawiecy bywa dla chwastow okolo ro-
stacich/ ktorych forżenie odrymuia winu z-
wnosć/ a gdy sie to przyda tedy może iemu
być dana pomoc wykopowaniem y też wy-
naniem chwastow. **T**czasem też bywa
zawada cieniem drzew lubo płotow thedy
drzewa musi porąbić abo galezi obciąć.

Tczasem też przydawa zwiednienie od

mlodości swej y młodości drżenia / a gdy się to przyda tedy maia być wznane w górze na miejscach godnych / abo też tym niżej tylko trochę latorośli zostawiać po li jest świeża a od mrozu nie naruszona / bowiem tym obyczajem odnowia się latorośli a czasem y tegoż roku mogą owoc dawać.

C Przydawa się też częstokroć iż gąsienice gdy już owoc dadzą tedy od sezonu wsiłkłe świeżość tracą / przeto na takich miejscach tylko one rodzą się wina maia być sadzone które są późne a nie richło też puszczają. Jako są które zowią Albana / Garganica / Maiolus. **C** Czasem się też na wino różni suchosć stopy która wsiłkłe ich zieloność kazi / czasem też robaczki zielone które wiochowicie zowią Azurri abo Zaiaturi ci latorośli z jagodami wierzga y suszą na które to jest lekarstwo aby je ludzie zbierając nogami deptali abo ogniem palili.

C Teraz się czasem przydawa iż czasu gorące gdy słońce świeci spada nanie zwierzechu deszcz drobny gorzeć barzo a iadomy który wiochy Melumen a y nas rdzą abo rdzą zowią. **C** Ten winu niektórym tak barzo szkodzi iż też jego owoc czasem w niewieć obraca / przeto gdzie się to często przysadza tam rodzący taki wino ma być sadzone które ten deszcz niemoże zaszkodzić / tak jest macieja która zowią Malisia / Albana / Grilla. **C** Grom też y kysławieza także y grad winnice prawie psuje / przeciw temu nie jest pomocno tylko sama do pała boga nabożna modlitwa / aczkolwie mnożi ludzie niewiedząc przyczyny pioruna y gradom fałszywie powiedzą / aby przeciw temu mogło być iakie inie lekarstwo.

C Przydawa się też czasem iż macieja molić bywa zraniona / tedy ona rana ma być czyszczyć zawiązana y osypiana gnoiem owczym abo kozim z ziemią zmieszawszy.

C Nad to się też przydawa iż macieja tak wiele latorośli zielonych iż też nie przychodzą ku swej mierze dla niedostatku żywności której im dostateczny niemoże. Przeto tam w Maiu maia być roznane latorośli które się puszczą na starych gąsienicach a które na młodych a tak zostawić na starych trochę cho namocznieszych / a które na młodych te maia być podpierane abo wieszane przy ściekach lubo stawiech aże przyjdą ku twardo-

ści. **C** Teraz nie zostawiać na młodych macieży tylko dwie abo trzy latorośli ku rozmnożeniu drugich które trzeba pilnie opatrzyć przywiązaniem aby ich wiatr nie naruszył / wpaść na ten czas ma być młodych latorośli obrzynamie także y listcia zbitym gdy już one chrustaia scisnione legużko między palcami / bowiem ta rzecz czyni grona twardsze / gąsienice potwierdza y też owocowi pomaga ku dostatości gdy tam słońce wolniey dochodzi.

C Czasem się też przydawa macieży taki niedostatek iż latorośli wypuszczają barzo chude y jagody niedzne / to bywa naprawiono gnoiem kopaniem częstym a niskim obrzynamiem. **C** Niektóre lepactwo bywa rosta iż wielkością latorośli iż listcia winnice zasłaniają samy siebie y drugie bliźni siebie macieże zaduszą / a żadny owoc naniż dojrzały być niemoże / którym bywa pomoc niskim obrzynamiem / rzadkim kopaniem. **C** Teraz nie często gnoić latorośli y listcia zbitym trzaskając / wlać w Maiu listcia z gąsienicą osmykować / a to na miejscach suchych aby tam słońce przepalało. **C** Nawiecy gdy grona gnia iży ma być listcia z boków macieże estubowane trzaskając dni przed zbieraniem jagod / tylko samo czoło ma być zestawiono które zwierzechu barzo słońca bion / a jestliby które gąsienice z jagodami na ziemi leżały / te maia być z nienagła w górze podnoszone / zaś na miejscach suchych a gorzech trzeba jagody zasłaniać aby zbitym gorzeć słońca barzo nie wyschły / jeśli winnice będzie barzo rzadka abo robotnicy tego nieopatrzą.

C Na niektórych też miejscach ludzie y też psi skody czynią w winnicach nie maść których trzeba pilno strzedz czasu dostawiania jagod / a w takich winnicach nalepiej sadzić takowe rodzące macieże które nie są rozkosne ku jedzeniu w gronach / jako są wina które zowią wiochy Gimareca / Gimaronus te są barzo kwasne na drzewie przeto ich też nikt nie rusa / wpaść wino z nich pochodzi chwalebne y długo trwałe. **C** Praczy też częstokroć w winnicach skody czynią / takowe muszą abo ludzie oganiać abo iednak straszyć iakieśkolwie nanie przyprowiad / którym jestliby się tak nie mogło obionić tedy w posrodku winnice zbudować wieżę nie iaką abo średzenie w górze na czterech pa-

lach podniesione / gdzież ma siedzieć chło-
piec trzymając w ręce końce sznurów dłu-
gich przez wszystkie winnice / konich drugie koń-
ce na kolech płotowych wołoso mają być
prziniżane aby zewsząd zciagały się ku tej
to wieży. Maia też być nawiązane na tych
sznurach banie prożne / pierze laszczki albo czo-
takowego / którym gdyby chłopiec ruszał
tam gdzieby ptaki obaczył żeby ie tak prze-
straszyl a przecz spłoszil.

O zachowaniu jagod tak świeżych iako suchych.

Jagody ku chowaniu w świeżo-
ści mają być zbierane bez obra-
żenia gron któreby nie były twar-
de a zielone od surowości ani też
bardzo miękkie i też ciekące od prześtałości / ale
których grona są jasne przezręczyste y też pu-
chline ku dotykaniu. A będąc które jagody
nakazane te wyrwać a niedopuszczać im być
miedzy zdrowymi ani też tych które od gorą-
czności słońca nie mogły być prziwiedzione
ku dośtałości prawej. Także grona obrane
smołą rozgrzaną trzeba oblepić a na mie-
scu chłodnym y suchym gdzieby wzdry słoń-
ce nie wchodziło zawiesić. **E**żesze inaczej
wziąwszy chleb z pieca nie bardzo gorący na

7 kłaść weń plew a miedzy nie gron winnych
tamże ie dzierżyć przez godzinę albo iako ba-
czysz iżby trochę zwiędnęły od ciepła / albo też
nakładysz ich na deski lub na rost iaki / wsta-
wić do pieca ciepłego / a gdy trochę się roz-
parzą wyjąwszy rozmaczać ie w moszczu
słodkim potym zawieszać na słońcu aż tro-
chę przeschną a moszczu w sie napuszczają do
piro ie chować w jakimkolwiek sedy lubo
w faski. **E**żaczej ieszcze gron na słoń-
cu przewiedzionych nakładz do moszczu go-
rącego przy ogniu potym trzymając ich tam tro-
chę zaś ie rozłożyć na słońcu a będą czyste.

Eżagody też zdrowe na słońcu trochę
przewiedle mogą być zachowane w piasku
grubym na słońcu też przesuszonym / także
y w plewach podestawszy siano / też w liściu
winnym vsuszonym. Wogę też być chowa-
ne y w miedzie. **E**żcho powiada iż jagody
czyste mogą być chowane w garnku w mo-
szczu albo w gniecionym winie. **E**żago-
di suche które żową rozinki greckie tak przy-
prawiać / obrać jagod w których są drobne ię-
dła / grona słodkie a przezręczyste / dopuścić
im wolno przewiednąć tamże na macieży
podkłamawszy żnienną grona / potym ze-
brawszy ie zawiesić w cieniu / żatym grona
włożyć w iaki sedy podestawszy liścia win-
nego na suchym żimnie poowiedłego tamże
kładąc iedno na drugie ręką przysłacząc / a

30 gdy już pełno nałożysz także z wierzech li-
ściem przyłożyć / a zakrywając postaw na mie-
scu suchim a żimnym gdzieby dym niedo-
chodził. **E**żsalernitanowie tak rozynki
czynią / wybrawszy czo nalepsze grona prze-
suszają ie na słońcu / potym ie w piecu tro-
chę rozparzwszy w słodkim winie maczając
a posypując prochem cynamonowym za-
wieszając miedzy liście figowe y chowając do
roku. Maia moc odmiękczać takowe
40 jagody / a gdy będą warzone w winie / wtedy
iego picie pomaga przeciw kaskowi żimne-
mu. **E**żwogę też rozinki być dobrze przy-
prawiane tym obyczajem. Pogniesć ie żme-
nążla na macieży a dopuścić im tamże stać
przez trzy albo czterzy dni / potym zebrawszy
każde grono żosobną rozmaczać w gorącym
moszczu słodkim tak długo tam trzymając
iako by spiał dwie zdrowych marij / potym ie
suszyć na gorącym słońcu / albo iednak w pie-
cu po wybraniu chleba / a trzeba się strzedz
50 w tym

to thym suszeniu aby ich rosa niedosła lub
dechę/ tamże ie zaśie ochłodziwszy kłasc w
nieiałą sędzine czystą przysilaczając dobrze
y przysłojąc na wirzech czym cieplem.

C Drużi lepał vsuszywszy iagody w gro-
miech na słońcu polewając zaśie mospęjem
zimnym a skodkim/ potym troche przesusz-
szy wlladaig/ a to wsiłko może też być z ia-
god świeżych nie gniotąc ich w groniecch til-
ko czyniąc inſie rzeczy czo ktemu służy/ wsa-
koż wiedź iż w zimnych krainach abo y w
miernych trudno ma być vsuszenie na słoń-
cu z wlaſzcza bez gniecienia. **C** Greci nau-
czają kto by chciał grona winne lub też ia-
błka dlużo na drzewie w świeżości zachować
zakładając w garnku żaieſonim aby wierz-
ch był dobrze obwarowany a iedney strony
dziura przebita nie wielka/ aczkolwie iabłka
w wapnie ſkore Gypſus żowg/ chowane mo-
gą dlużo trwać bez ſkazy.

C D moci iagod winnych.

A goda winna dwoiaka może być
iedna ſurowa a ciępla/ druga do-
stała a ſłodka. Cyryta ieſt zimna
w trzecim ſtopniu a sucha wewro-
ym. Ma w ſobie trzy rożne poſtaci ziarn

1 ka ſkore y ſok lubo wneirzna wilgość.

C Ziarnka ſuche ſą a twarde z przypodze-
nia/ żadnego pożytku ani ſtrawienia w ciele
nie czynią/ ale zaśie czało wychodzą/ wsa-
koż mąka z nich vsuſzonych w piecu barzo
poſila/ biegunki ſtrawne zaſtanawia/ zwla-
ſzcza gdy by taſowe iadła pieczone były.

C Skorka też iagody winney gruba ieſt y
trawić ſie nie może przeto ciała nie tuczy /
wſakoż potwierdza żołądek/ zapalenie w-
20 troby gaſi/ pragnienie wſkramia / ſolere cze-
wona zaſtanawia takież wracanie y bie-
gunke z ſolery. Na powieki oczu gdy ią ſka-
da tedy grube wilgory wycieńcza y wſuſza
pomaga też przeciw ſwierzbowi y twardo-
ści oczu. **C** Sok też iagody ſurowey a cię-
phey przed dniami Canikuly wyciſniony
mabyć kładzion na ſkończę gdy gorczy pali-
aby troche przeſechn a żby był lipki iako miod
Ten pomaga przeciw wilgoſciam żbytnim
20 ſkore zcielaig z głowy w gardło w dżiſła
y w wſy/ a gdy by im było kſiſerowanie po-
maga na rany icli y wngreza takież na za-
ſtarzałe wilgoſci w maciezi niewieſciey.

C Ale iagoda winna w ſwoy mierze y w
ſłodkoſci doſtała krew dobłą mnoży a nad
inſie iagody (iako y figa) ieſt nalepſza ku po-
farmowi/ wſakoż figa wiecey tuczy niź win-
na iagoda/ ieſt tego ſiad dowod iż w nieko-
rych ſtronach tilko ſamych fig pożywiają cza-
30 ſu ſwego/ a wżdy taci ludzie ſyćci bywaia y
gładei/ a gdy zaśie przeſtawiaig ich ieſt ſacz-
no ichudnig. **C** Jadrka wina doſtalego ſa
natury zimney a suchey takież iako y niedo-
ſtalego/ wſakoż maig w ſobie oſtroſć nieia-
ka dla ſkorey rychley wychodzą z żywota
niź ſie przemienia. Skora też ieſt zimna ieſt
y sucha ku ſtrawieniu twarda / a gdy by te
iagody były iedzone z ſkorką y iadrkami czy-
mą żapiećkoſć żywota wiatry też y odyma-
40 nie y inſie wilgotnoſci nie dobre. **C** Kto by
ie w ten czas iadł proſto z macice/ ieſtli wni-
dą w żołądek prożny od pokarmu y od ſłych
wilgot/ a bedzieli on mocny ku trawieniu/
tedy ſie też taſowe iagody trawia y w krew
dobłą obraćzają/ żywot też odwierają pur-
gując ciało od ſłych wilgoſci. Ale bodzieli
żołądek pełen pokarmu abo ſłych wilgoſci/
kto by też nie był mocny ku trawieniu te-
dy ſie w nim zaſtanowiſzy odymanie czy-
50 ną y rzyganie ſmrodliwe / a obraćzają ſie
we ſke

we zle wilgotności/puścizające z siebie dy-
my barzo słodliwe. Wszakż takowe iago-
dy gdy powiśszą a od wilgoci zbytnich tro-
che przeschną/nad inże iagody są chwaleb-
niejszy a służy tym którzy sie miernie w far-
mi chowają/ odymania żadnego nie czynią
ani wiatrow ani też kurzenia w głowe/ nie
larują też zbytnie żywota / ale gdy będą w
moście maczane/ albo w przeużanym wi-
nie młodym tedy stawiają sie grubszym po-
karmem a nie tak folgią żołdowi czynią
też wiatry y odymanie a to dla opych wil-
gotności ktorich nabymają z takowego ma-
czania. ¶ Iagody które tłustsze są i mies-
ze więcej też tuczą/ wszakż są twardsze ku
strawieniu niż one które więcej mają wod-
ności niż miska. ¶ Iagoda która jest sło-
dka miódowi podobna a wielka/ta ciepleysza
miewa naturę/przeto pragnienie czyni/gru-
by pokarm a ku strawieniu trudny/też czyni
odymanie/kruczenie żywota/zatkanie sło-
zy y też watroby. Gdyż zaś ta która jest
subtilniejszy wodniejszy smaku też mięk-
szego zimniejszy ma naturę/ przeto pragne-
nie gasi/ richley sie trawi/ żołdek potwier-
dza y czysty od wilgoci z kolery pochodzących
a służy ludzkiej przyrodzenia miernego.

¶ Iagoda biała przeżyta a wodna te-
ż tuczy/aczno sie trawi żyły richlo prze-
nika a wrzyna pobudza y wywodzi.

¶ Iagoda czarna lubo brunatna jest gru-
bsza y ku strawieniu trudniejszy/ wszakż żo-
łdek posila/ a jeśli sie dobrze w nim strawi
czyni dobry pokarm. ¶ Żółta zaś iagoda
albo rumiana srodek trzyma w swym przy-
rodzeniu miedzy tymi przerzeczonymi.

¶ Iagody też suszone lub rozinki wielkie/
susze też mają przyrodzenie ku świeżym przy-
rownane/ a jeśli z nich które są słodkie/tym
też ciepleyszy a wilgotniejszy bywa/ na-
tury zwłaszcza gdy są czarne/ a służy barzo
ku pierśm y płucam łaszel barzo wstra-
miając/ale w ktorich jest ciępkosć niekała te-
miej też tuczą ciało/zimniejszy są i też sus-
sze. Przeto potwierdza iż żołdek/ gorączosć
chłodzi a żywot zapieka.

Eo naczinu winnice y o
czasie zbierania iagod.

Gdy przychodzi czas zbierania
iagod winnych ma być gotowo
naczynie temu potrzebne/ Jako
są wanny na miejscach niekto-
rych w które moszcz leia z gronami wespółek
aby sie wylutrował/ drugdziej lepał są prasi
Erzeba też gotowo mieć kose wielkie y ma-
se/strzynie drzewa y inże naczynie według
zwyczajn a położenia ziemi/ a każde sedy
ma być czyste zamoczone y wynmyte. Erze-
ba też nabycie pracia zdawna chowanego/
bowiem takie lepsze bywa gibeżysze y trwa-
lsze niż świeże albo młodo rżezane.

¶ Wiedzieć też czas zbierania iagod jest
rzecz pożyteczna/ bowiem gdy będą zbiera-
ne niż dojrzeją tedy wino z nich bywa sub-
tilne ciępkie a nie trwałe. Gdy lepał późne
bywa zbieranie/ to maciezi barzo słodzi iż
sie już ich siła rozchodzi w ten czas / wino
też takowe aczkolwie będzie słodkie wszakż
nie długo trwa a richlo sie odmieni.

¶ Czas tedy iagod zbierania może być po-
znany oglądaniem i też smakowaniem ich/bo-
wiem powiadaia Luicenna. Democritus
y też Africanus iż iagoda winna nie wie-
cey tilko sześć dni ma stać na maciei gdy sie
już dostoi. Dostałosć ich tak bywa poźna
na gdy już grono winne nie będzie zielone/
ale już przydzie ku tej czarności chocia ku
insey barwie w której ma być w swym ro-
dzaju

Dziaw to iest znak dostalosci iagody. Druzzi
lepak też dławia iagode/ z ktorey gdy wypru-
snie ziarno samo miesem iagody nie obro-
ste ale czyste/ iuz sie godzą iagody zbierać/
ale gdy sie iestże mieso iagodne ziarna nie-
pusci iest to znak nie dojrzały iagody.

C Druzzi lepak tym obyczaiem poznaua-
ia/ z grona czo nagestszego wyimziedne ia-
gode ktorey sypulka iestli w swey mierze zo-
stanie tak iz iagody okolo iey nież nie przybe-
dzie ani przyroscie maia to znak czasu zbier-
rania/ ale iestli iestże oncy iagody wyie-
tey mnieysze obacz/ czekaia iestże dalšego
czasu zbierania. **C** Druzzi lepak po tym
sie znamionuia gdy iuz grona począ wie-
dnąć a zwiešać sie. **C** Palladius ten znak
dawa zbierania gdy z iagody roscismoney
iadła wychodzą iuz będąc czarne lub pra-
wie smiadę/ to iest znamie przyrodzonej do-
stalości/ tedy wiec czas iest zbierania zwla-
szcza gdy krieżyc będzie w znamieniu Kaku-
we Lwie/ w Wadze/ w Niedźwiadku/ w Ko-
zorożcu y w Wodniku. **C** A gdy iuz krie-
życ będzie na schodzie a pod ziemią/ tam na-
wiecy trzeba sie spieszyć ze zbieraniem/ iako
pise Burgadius o zbieraniu wina/ bouiem
zbierane iagody po krieżyc roscie nie trua-
te wino dawaia/ przeto po pełni nalepien
zbierać. **C** A nadwys to trzeba wiedzieć
iz okolo gron miękkich gdy będą galezi od-
skaniane abo też listie obrzuwane z bokow/ te-
dy wino z nich niebędzie tak wodne ale moc-
niejszy y trwalsze. Gdy też będą zbierane ia-
gody po trzeciej godzinie na dzień gdy iuz
rosa opadnie a powietrze sie zagrzeie zwla-
szcza dnia pogodnego lepsi też dawaia wino
y trwalsze. **C** Iagody theż przezryste nie
barzo słuste/ także nie słazone z niek: horey
strony dawaia wino mocniejszy y trwalsze
zaśie przeciwnym obyczaiem czynia ktore są
inaczej sprawione. **C** Iagody barzo prze-
stale daja wino słodkie/ ale nie tak mocne ani
też trwale. Też iagody barzo kwasne zwla-
szcza iuz będąc dostale wino iestże kwasniej-
sze czynia/ ale iagody miernie ciępkie czynia
wino miękkie mocne y trwale. **C** Iestli-
by iagody czarne na dno były kładziony w
wannę abo w kadz ku kisaniu tedy też wino
rumieńsze bywa iestli tam dostale kładz/ wi-
no też bywa dostalsze iestli ciępkie wino też by-
wa kwasniejszy. **C** A gdy miodu włożą/

1 wino słodsze będzie/ także gdy kwasicy wło-
ży wino miawa smak kwasowy/ y owsem
wino wśelkie nabywa moci y smaku z onej
rzeczy ktora w nie będzie włożona tego cza-
su kiedy sie imnie kisać aby spolem tam od-
kisa/ aczkolwie druzzi przywarzowi takow-
nych rzeczy w winie ktonich chcą mieć smak
(iako kwasicy abo piołynu) leia w wino do-
sedu. **C** Gdy iagody zbierane poleżą na
kupie kilka dni tedy wino dostalsze bywa sma-
czniejszy y trwalsze/ wśakoż tak aby sie nie
zagnily/ a deszcz ich nie dochodził.

C Mofez gdy w sedziech kisa trwalši br-
dzie/ wśakoż nie tak richło sie xšoi iako gdy
na kadzi abo w wannie odkisa.

O sprawianiu mofezu y wy-

czyścianiu.

X Dbotnici ktorzi kofmi noga abo
ktorzy w skrzynie kładą/ maia li-
scie wybierać/ także y grona lu-
bo iagody wyrzucać iestli by
tam ktore były kwasne zwiędle abo też na-
gnile/ a czego by ci nicobaczili/ tedy oni kto-
rzy depezą maia to dobrze opatrzyć aby the-
rzeczy były wybrany/ bouiem listie między
godami zagarnione/ także y grona lub ia-
gody nagnile abo kwasne gdy sie między do-
brimi słoczą/ przydawaia winu twosności/
czyniąc ie nie trwale/ a barzo iemu słodkie
C Gdy by też mofez był z takowych iagod
zepsowanych tak ma być naprawian. Do-
brawszy ddżewnicze warzye ię dobrze aże
wymre połowiczą/ ktorey warzoney wziaw
szy tak wiele iaka iestli dziegiata częśc oneo
mofezu ktory chceš naprawiać/ a wlawšy
ię w tenże mofez warzye zaśie spolem aże
wymre dziegiata częśc/ a będzie mofez dobry
C Druzzi lepak nie warzą piwcy wody
ale iey wleia prosto w iagody trzecią częśc
te iako sie wiele mofezu nadziawaia/ a tak
spolem wydeptawšy warzą on mofez aże
trzecia częśc wymre/ a tak z kwasnego mo-
fezu będzie lepszy.

C O deptaniu iagod aby z
nich wino było. Do pra-

Do prasy lub do sferzynie jagody włożone naprzód mają być zdeprane od tich skorzy sie na to na gotuig/ a potrzeba żeby oni mieli czyste nogi/ nie często też wychadzali/ a do brze aby tam nież nie iedli ani pili dla naruszenia/ aby też wpatkach byli y dobre przepasani/ a to dla potu aby po cieple na dół nie schodził. A gdy już iednakto jagody podepezą tedy trzeba grona z gałązkami lubo z sypulkami wżogore podnieść aby tch mofcz pod prase wyciekł. Potim deptać po wtore tak iżby grona stały sie miekkie a ciepłe/ nie barzo też wilgotne dopiro ic wznioswszy wżogore klasć pod pal albo pod drzewo ktemu przyprawione/ bowiem grona ciepłe a zimneżone nie tilko latwie wyciekają/ ale gdy będą barzo zgniecione aże do wilgotności a zimnożenia tedy ziarnka wyłoczzone weżymia prześlodzenie y zawade. **E** W niektórych też stronach iako ofolo Bononicy jagody depezą tamże w winnicy w łosach albo w sferziniach na to przyprawionych/ ktore średnie przeddeptane wożą w sedziech niciaich aże do kadzi albo wanny/ gdzież wiec społem z sypulkami wpatko włożwszy dopuszczają kiefieć do osmi dni/ drugdzie więcej do piętna scie albo i do dwudziestu/ tamże sie mofcz czy scie wyczysci/ wpatkoż sie nieczto żarazi od sypulek z ktorymi dlugo kisa. Przeto lepien aby nad takową wanną był durslak albo

1 rosti niciały z laszczek na to weżymiony na ktorym by sie wygniofko to czo w pirowim deptaniu nie było wygnieciono / a gdy dobrze sie wygniecie tedy mofcz ma być osobno spuszczon w wannę aby tam sam osobno odkisiał/ a sypulki też osobno na wirzchu odniego oddzielone. Tamże wiec przylać wody na opłokanie/ więcej albo mniej wedlug iako jest wino mocne albo też podle / albo iako kto chce mieć wino dobre/ bowiem gdy wino samo w sobie mocne z macice/ może też tam być więcej wody przylano/ a w podobie sie mniej. **E** Gdzież trzeba wiedzieć iż im barziej jagody zdeptane będą tym mofczu mniej będzie y gorzkiego. Gdyż zaście więcej go bywa y lepszego gdy sie jagody nie barzo pogniotą. **E** Wiedź też iż są niektore rodzaje wina ktorych sypulki barzo kwasne bywają tak iż też nie może być bez naruszenia wina gdy by posposu snimi kisiado/ drugie zaście nie nie škodzią chocia społem kisią. **E** Przeto trzeba wiedzieć iż jagody kthore są tkuste a wodne mogą czyścić kisać z sypulkami/ ale ktore są drobniejszy y suse the niedlugo snimi mają trwać dla naruszenia mofczu. **E** Żeż to maś wiedzieć iż gdy jagody będą zbierane a na gromadę słożone/ gdy tak poleżą dzień albo trzy w suchy barzo sie rozmnoży ich dostafosc y wina škodfosc. Przeto dobrze jest w winnicach mieć kamienią gładką na ktoraby jagody były kładzione / a przitim wanna ma być mała w ktoraby sciekalo wino z onych jagod leżących / bowiem ono będzie škodkie a rosfkofne wpatkoż na lato nie trwałe. **E** Wskazie też wino ktore kisa bez sypulek y bez skorok jagodowich biale będzie/ ale ktore posposu z nimi kisa tedy barwe bierze czyrwong albo rumiong iakie jagody są w gronie.

40

Eżo z jagod winnych może być działano ku lekarstwu.

D jagod winnych mogą być niektore rzeczy działane ku lekarstwu kthore lekarze zową Agrestum passum/ defricum/ caroenū sappa. Wino też dobre y ocet / o tych wpatkach rzeczach tu będziemy powiedać iako bywaia

50

czynione y zachowane/abo iaką nature ma
ta y moc w cieie człowięczym.

Agrestum iest dwoiaki / ieden wilgotny
abo wodny/drugi suchy. Wilgotny tak czyni
nia. Gdy inż iagody w gronich dorosły
swey miary (ale doład ięże nie dożrą ale/
w swey kwasności będą) tam ie zbrawszy a
zgnioty kładą w wannę abo w iakieśolwie
inśe naczynie y wstawia na słońce wsipa-
wszy troche soli / a gdy tak postoi dzień abo
trzy na słońcu/ potem sol wytisnąwszy cho-
wają ku potrzebie/ aczkolwie niektórzy nie-
przysipują soli wsakoz snia dłużej bywa za-
chowan/zwłaszeża gdy bywa działan z ta-
kich iagod ktorich wino lecie trwać niemoże
bez naruszenia. **S**uchy agrest tak dzia-
łać. Weźmi iagod dobrze kwasnych skore
złuski wytisni z nich sol/ potym wlawi w
naczynie żelirwonej miedzi: wstaw na ogień
a warz to tak dluogo aż pocznie gęstnieć/ po-
tem rozlej na iakie naczynie syrokie/ a wy-
staw na słońce aż wyschnie a schoway ku
potrzebie. **D**rudzi też on sol wytisnio-
ny niewarząc prosto na słońce wystawiają
aż tak zeschnie y chowają/ a to gdy słońce
gorąco pali. **C**zynią też niektórzy ag-
rest wodny z iagod troche słodkich/ ale pir-
winy iż iest kwasniejszy przeto też więcej chło-
dzi dla swey wielkiej zimności. **M**oże
też agrest trzecim sposobem tak czynić iż br-
dzie kpi iakoby miod który też iest wielkiej

1 moci / a to gdy żwarżwszy sol tego aż do
gestości tak gi zostawi nie wysusząc na
słońcu. **P**assum pospolicie w Affrice
tak działa. Naobierawsi iagod przewie-
dłych żeby tłuste były a słodkie/nakładą w
kosyki z sitowia nie gesto vplecione thamię
ie naprzód piatkami zbijają/ a gdy tak wsie-
kie będą przeciskane/ potym wylaczą/ a
czokolwie z tego wytisnie sie to passum żoga
y chowają dla potrzeby w naczyniu iakoby
miod przasny a ono co zostanie przy iago-
dach w kosykach żoga **D**ua passa pospo-
litim słowem rozinki. **D**efricum caroe-
num y sappa tho wszystko bywa działano z
moszczu/ bowiem defricum z łaciny wylla-
da sie iakoby odwarzone gdy moszcz aż do
gestości bywa odwarzon. **C**aroenum gdy
dwie części zostaną a trzecia wyrre. **S**ap-
pa gdy tylko trzecia część zostanie a dwie wy-
wrre/ która najlepsza iest gdy z pigwami be-
dzie warzona.

20

Jako moszcz ma być w se-
dy wlewan ku dluższemu chowaniu.

30

40

50

Ery w które ma być moszcz wle-
wan, potrzeba piwcy wypłócić
czystym rosółem a gełką wy-
trzeć y sadzićtem abo czym in-
szym

szym wykurzyć. Trzeba też wśedy podmia- 1
ra lać aby niebyły przelane ani theż niedo-
lane/ale trzeba obaczyć iakoby wysoko miał
się moszcz podnosić aby niewyskapał kisaige.
Potim przez pięć dni trzeba gi mieszać w se-
dzie a reka zwierzechu zbierać piany abo czo-
by tam byso zbytniego/a wśiele one zebra-
na plugawość przecz z piwnice wyrzuczać/
aby bliżu moszczu nie leżała/bowiem sądzę
nili by się robaci abo muszki drobne itez smro-
dy ktore te rzeczy winu barzo škodzą. Przeto 10
potrzeba żeby dobra wonia była przy pra-
sach a zwłaszcza w piwnicach. ¶ A kto
by chciał moszcz aż doroku zachować tedi ni-
grona do prasy włoży: moszcz kłory z nich
wolno pocieże gdy będą na kupie ma być
wlan w iakie naczynie wngtrz y zwierzechu
smolę polane tak iżby troche przez połowice
nalat/potym zaspuntować dobrze zam-
żawsi. Tak moszcz nadlugie czasy może być
w škodkości zachowan. A iesteż dłużej gdy
by takowy sąd dobrze zaspuntowany choć
smolę zalany wypuszczon był wiażę studni-
bowiem tak zostanie zawżę moszczem a nie
będzie kisić. ¶ Drudzi lepał naczynie ia-
kiefolwie smolę zobu stron polane: moszczu
nalawszy w studnię wypuszczają tak iżby ge-
ba onego naczynia nie zalewała się woda/
ale aby na wierzchu została/doswiadczona
rzecz iest zachowania moszczu. ¶ Drudzi
lepał w piasek wilgothny naczynie moszczu
nalane zakopują. ¶ Burgundius też po-
wiada iż moszcz bywa długo trwały z iagod
ktore będą leguęzto kłoczone położywszy na
czym gładkim tak aby się iagody barzo nie
wygniotyły.

¶ Jako poznać moszcz ro-
twożony/ abo iako woda od niego ma
być oddzielona.

X To chce poznać iestli iest woda w
moszczu abo nie / wpuszcć weń
gruszek/ bedzieli tam woda thedy
wtoną/ bedzieli sam moszcz tedy
będą pływac. Drudzi też trzcinę abo sitowie
lubo lniane zdżbło choć iaką trzcinę suchą po-
mazawszy oleiem abo oliwą wypuszczają w
wino y zasje wymuią/bedzieli tam woda te-
dy się wkażę krople na oleiu wodne iakoby

20 babelski/a im więcej się wkażę takowych be-
below drobnych: tym wodniejszy wino po-
nać. ¶ Drudzi tak prosto kosiutę nalaw-
szy onego wina w garnek prawie nowy za-
wieją gi przez dwa dni/ bedzieli tam woda
tedy wykapie z garnka chocia czałego. Dru-
dzi lepał kosiutę leją wino na wapno nie-
gashone/ iestli w nim woda: tedy ono będzie
skwierczalo puszczając z siebie bebele y ro-
spadnie się. Zasje drudzi zmoczywszy gębkę
30 nową w oliwie lub w oleiu nie wiele: zafika-
ją nią naczynie iakie nalawszy wina y prze-
wracają/bedzieli tam woda tedy się iey ge-
bka nabierze/ nie bedzieli tedy się nie w gęb-
kę nie wpusci. Tak też możemy doswiadczyć
y oliwy abo oleiu iestli tam woda iest.
¶ Drudzi też wlawszy troche moszczu na
dłoni miesają gi palcem/bedzieli sam tedi zo-
stanie przy dłoni lipko choć będzie przewro-
czona/a iestli tam woda przymieszana tedy
40 się pusci od dłoni a zleie się przecz.

¶ Cheżęśli wodę od wina oddzielić chał
masz wężynie. Napirwcy sflucz dobrze
kafun y rospuść go aby był wodny / wpuść
że gi w naczynie do wina w ktorefolwie ch-
ceś chocia w czasie dziewo chocia troche o-
bno odlawszy/potym pomaz gębkę oleiem al-
bo oliwą y zafikaj wierzch lubo gęba onego
naczynia tą gębką. Potym przewróć gębkę
na dol/aby cieple przecz/ bedzieli tam woda
50 tedy wśitka wycieże przez gębkę a wino zo-
Wij

stanie nie bedzieli tcy tedy gębla w sie wina
nie wypusci.

C Jako wino opatrzać.

Kto chce wino albo moseż wczinić
aby sie rychlo wstał / ma wpu-
ścić w dżewo wina iedne kwat-
te winnego ożtu / a po trzech 10
dni hnet bedzie czyste / drudzi bialsek iaiecz-
ny zbiwşy mieşaię z piaskiem mięşşym a
wpuşćaię w wino / wstoi sie barzo rychlo.

Burgundius naucza aby wino sie nie-
burzyło / wieniec poleciowy abo lebiodeżany
kłada při wstał sadow winnych / drudzi też
mlekiem krowim wnątr maczaię okolo wst
abo na bolach w sedziech / powiedaię iż tho
zatrzymawa wnątr wino wzburżone nie-
dopuszczaię mu kipieć. **P**iwnicza też 20
winna w ktorey sie wino nieburzy ma być
przeciw polnocney stronie dżwiami aby
zimna była a ciemna abo mało iasna / da-
leko od łażnie / stajnie / gnoiu / pieca / studnie
y od wşelkich rżecz smrodliwych.

Aczkolwie Burgundius w swych krie-
gach pişe / iż wino moczne krom przyficia
ma stać ku zachodu słońca / odpokonia scia-
na iakę zastawione to sie tilko o winie bar-
zo mocznym a młodym rozumie wşakoz in-
şe wina maia stać pod przyficiem. **O**fta 30
też czo nawyşşe w piwnicach maia być na
polnoci abo na wschod słońca wczynione.
Trzeba też opatrzać aby żimie wino w cie-
ple stało a lecie w chłodzie ktho ie chce bez
odmiany zachować.

C O przetaczaniu wina y 40 o sedow odwarżaniu.

Ko przetaczaniu wina trzeba cza-
su patrzeć wlaşćia wiatru kie-
dyby wiał z polnoci a nie spo-
dnia. **M**glenşe też wino ma być
na wiosne przetaczano a moczne lecie / a wi-
na ktore są na suchych miejscach żimie oko-
ło god maia być przetaczane / a gdy bywa
pod pełnią krieżca wino przetaczano ry-
chlo kwasmieć. **G**dzież słuşa wiedzieć 50

iż wino od lagru dzielone / aczkolwie siawa
sie subtelniejszy wşakoz nie tak trwałe.

Powiadaię też ludzie okolo thego żwy-
czayniż gdy wino przestanie sie burzyć oko-
ło wşitkich swietich a wstoi sie dobrze tak la-
gier na dol wypadnie / ma być przetoczono
z onego lagru. **T**edy potom pusci z siebie żi-
mie lagier subtelniejszy na ktorym dłużej be-
dzie trwać a podstoi sie przez żime tak iż be-
dzie iasnucze na wiosne.

Powiadaię też gdyby wino stało dlużo
na pierwszym lagrze (abo na drożdżach po-
polşu) tedy gdy ciepło przydzie tak sie wino
śnim zlaży a smaku iego nabędzie też tru-
dno sie może wstać a żeby było żagrżano na
lemin ogniu aby żasie kşiało iakoby żnowu
y też musi być przetoczono w sad czysti gdzie
by łałwia świeża była nadno włożona při
křita dachowka gliniana aby nie wşplywa-
ła / obwinęwszy ię w płat sukna nowego a
grubego / abo łałwicy nakłasc w czystę wan-
nę a tamże wino żagrżewane wlewać tym
obyczaiem iakom namienil / abo iednak tam-
że w wannę lubo w kadz kłasc cegle czystę
rozpaloną aby wżkşiało tak żagrżane.

Trzeba też aby w ten czas wino było
przetaczano kiedy krieżca przyrasta / a gdy
pod żemnię bedzie / a gdy z wielkiego naczyn-
ia bywa przetaczanie trzeba theż patrzeć
wschodu gwiazd wielkich ktore mądzi do-
brze

bże znaia/odwiciem sie też y lazier rupa gdy
takowe gwiazdy wschodzą/ iakoż tho bywa
gdy roża kwitnie abo też winnicza. **C**Prze
to wezeni radzą zwłasczą Hesiodus/ Gdy
sąd abo dzewo winne ma być odwarzano
abo herowano trzeba wiedzieć iż wino w po
środku sądu lepsze jest y trwalsze niż wierz
nie abo spodnie/ przeto ku dłuższemu chowa
niu takie ma być wybieranie ktho ie chce w
mniejszy naczynie przetrząć/ bowiem wino
ktoie na wierzchu sedu (iako to ktoie jest bli
żej wiatru) mgleysze bywa abowiem wy
w. cira / zaśie ktoie v dna/ bierze w sie smak
lagrowy ktoiego jest blisko/ ale środkowe wi
no ten oboich rzeczy jest prożno. **C**Wina
też przetrząć we dzbany gliniane choć w
iaki inże naczynie mniysze/ nie maig być
dolewane wierzchu/ aby sie nie zadchnęły/ ale
trzeba nieczu przóżnego mieścić pod fr ap
mi zostawić aby wino miało oddech/ a to jestli
by sie bać nie trzeba skwasnienia/ bowiem gdy
jest w winie podezrzenie skwasnienia tam
musi dolać/ a czopek lubo spuncik weźmnie z
wierzby świeżej ktoie dobrze obczeka wpy.
CDobrze też jest v samego lagru w sedzie
mieć rurkę nie wielką ktoią by mógł troche
wina wlać/ a czasu gorącego abo też y wie
trznego/ bowiem taką wycieka z winem nie
czo też lagru/ a także wino lepsze się wstawa
y czysci. **C**A gdyby wędnie miał wina
przetrząć/ trzeba na słońce bacznosc mieć
mali być dzień gorący aby iego cieplosć wi
nu nie aszkodziła. **C**Gdy by też w noczy
za iaką potrzebą musilo być przetrząć
trzeba mieć wgląd na mieście y na inże
gwiazdy wielkie aby w ten czas nie wscho
dziły/ bowiem gdy to bywa/ pospolicie wino
się męci. **C**Potrzeba też sedy wyprożnio
ne natychmiast wypłukać wodą słońca/ wy
trzeć popiołem abo ziemią gliniastą y wy
suszyc/ zwłasczą bysoli by mgle wino/ ale ie
stli po mocnym winie dosić jest tylko dobrze
sąd założyć/ bowiem wonia a mocz onego wi
na zachowa sąd iż sie nie zatechnie dla wle
wania na potym drugiego.

C Czas y też obyczay kosto
wania wina ktoiy ma być.

Niektorzy wina kostonig gdy wia
try posnoezne wieig/ bowiem w
then czas żaden sie smak wina
nie mieni/ wszakoż drudzi wiecej
desmiadzeni kostonig gdy z pośdnia pocho
dzą wiatry/ gdyż w ten czas wiecej sie wi
no porusza a swoy własny smak obiauia i
nie jest samo w sobie. **C**Nie skupa też na
tężo będąc wina kostonig gdy w ten czas
ieżikowi kaczemu wszystko dobrze smakuie/
ani też ma być kostonowanie obiady sie bar
zo/ bowiem iżył pełny trudno ma smak o
baczyć/ wszakoż z dobrego żywcaiu pospo
licie na tężo wina kostonig/ ale wżdy niema
to być po zbytnim przemorzeniu.
CNie godzi sie też kostonac wina po gorz
kim pokarmie ani possonym/ ani po żadnym
inym ktoiyby mógł iezik odmienić/ ale na
lepiej ziadny iaki kcs ktoiy by sie richło w żo
sądu strawił. **C**Niektorzy theż chegcz
omylic kupce winne miewaig garnet nowy
dobrym a woniaicim winem pirwey na
poiony/ w tymże dawaig kostonac wina k
re przedaig a będzie pod noscm dobrze wo
niało. **C**Drudzi iezęze chyerhy ludzient
kthorzy chezą wina kostonac dawaig iez
orzechy abo ser/ a tak odmienia smakowanie
kostonicim/ a to dla tego tu powiadam nie
iżby kio tak miał czynić/ ale iżby sie chytrosci
wwarował. **C**Trzeba też kostonicem
aby posposu kostonac wina starego y no
P iii wea

wego/ a tak richley obaczy iaki tam jest niedostatek. **C** Po wonieny też winney może też być poznanie iego iestli sie odmieni na potym/ a to z lagru ktory bedzieli zly na dole/ tedy z niego bedzie pochodzie plesn robacz kowie y muski lataiace/ a to gdy lagier bedzie od starego wina w sadzie zatechly potym poznac odmienność wina. Przeto nie ktorzy miewaia na to tresci dlugie wngierz proznie/ te wiec wpuszczaia na dno do lagru zaklawshy wielkiem palcem wterzchnia dziu re oney tresci/ a gdy iuz tam doydzie/ tedy odestnawshi palec voniaia lagru przez tresc iaka ma vonia/ takieiz wysisaia troche lagru a ponim poznawaia wino iakie iest abo iakie potym ma być iestli sie ma odmienić.

C Drudzi zagrzewaią troche wina/ potym ostudziwszy dopiro smaku koscuią/ a iakieizkolwie na ten czas zostanie taki też smak potym onego wina bedzie. **C** Ale nalepię wina koscuią we szrodku przeberowawshy/ aczkolwie drudzi odtrwshy wirzech tam wina koscuią/ ktore iestli na wirzechu dobre bedzie/ znać iz wposzrodku lepsze/ bedzieli tam wodne/ we szrodku też bywa podlejsze/ takieiz bedzieli zwierzchu meżne a moczne tedy wosiko takie iest/ ale iestli mielskie z wirzechu tedy y we szrodku. **C** A chęć iestli poznac przyczynę naruszenia abo niedostatkui wina to masz wiedzieć iz przydawa sie niedostatek w winie iz sie richlo psuie a thodla wodności ktorey ono nabywa/ abo iestże w winnicy na drzewie bedze/ abo potym gdy wody przymieszaia/ abo iz od ciepla zewnetrznego wino sie zamiesza/ abo iestliże ie przetożono w drzewo w iakie w ktorym nie czo starego lagru zostalo taki iz sie obracza we wlozke abo w plesn ktora sad zaraża zwlaszcza bedzieli zadkany/ a tak y wino zarażone bywa ktore tam wlewaia/ a gdyby takiego wina przilal w drugie chocia dobre abo w sad zdrowy/ tedy sie też od niego psuie a w iego izly smak odmienia. **C** Wino też może zwlaszcza skodkie bedzieli stalo nie wpełni abo nie zakłane czasu cieplego latwie nakwasnicie/ abowiem z niego wywietra cie plosc y wilgosc winu przyrodzona a zostawa suchosc y zimnosc ktora sie richlo w ocer obracza. O ktorych rzeczi naprawianiu nie żę powiem.

C Ktorego czasu wino richley sie wzburzy y żmęci a iako opatrzyć aby to nie bylo.

W Szeście wino narichley sie męci gdi zachodzią pod słońce gwiazdy ktore pospolicie żowga baby. a to bywa gdy słońce kwitnie/ takieiz sie męci gdy słońce przychodzi ku staniu letnemu to iestli iz iuz wyszey nad nas nie wstępuie/ to bywa okolo s. Witta. Zeż czas sow psich to bywa okolo s. Margorzeti/ a pospolicie gdy wicia wiatry ktore maia perwne swe czasy w roku. Gdy też bywa wielka skwara lecie abo y mroz wielki zimie/ też czasu wielkiego wiatru. abo grzmienia abo dżenia ziemie/ gdy też roza kwitnie/ abo y winnice iako piše Burgundius.

C Aczkolwie wyszey namienione są niektore nauki iako to może być zabroniono/ wśakoż to powiem iako zasthanowie wino gdy sie imie burzyć lub męci. Sol spalona wpuszcżona w wino w ten czas gdi sie żmęci niedopuszcza mu sie pienić ani wykipieć. Migdaly skodkie miedzi czarne winne jagody żmiesane wpusć a przesthanie moseż kipieć. Gdi suszonych gron abo rozinkow jagody beda w moseż abo w wino wlozone z piaskiem żmiesawshy abo troche przywarziwshy z winem czynią wino spokojne y trwałe. **C** Takieiz y wapno ktore żowga

61

Gypsum w wino wpuszczone czyni z przodu
 fu wino ciuple/ wśakoż posim ona ciuplosę
 z niego odchodzi/ a pożytek tego to gipsu dłu-
 go trwa w winie/ burzenia y też męczenia
 bronię/ a miara jego kładzenia w wino jest
 ta/ będzieli wino wolne/ smaku wodnego te-
 di gdy sie od deszczu zamęci dosię tam wso-
 żyć iako seeng częśc fu mierze winney/ a be-
 dzieli wino mocznieysze tedy dosię tego po-
 łowice. ¶ Fenugrecum też starte a z
 solą wpaloną zmieszawszy w wino w sypa-
 ne czyni iemu wspanienie y długą trwałosć
 zwłaszcza gdy będzie że zleżo lagru na in-
 doby przetoczono. ¶ Drudzi lepał kucz-
 wo rozpalone gaszą w winie gdy sie burzy
 a nie dopuszczają mu kpicę/ drudzi popioł
 z latorosli winnych z nasieniem włoskie/ ko-
 pru sfluszy mieszaia społem a kładą w wi-
 no wgniotły iako ciasto. ¶ Drudzi wino
 wzburzone w in-ty sgd przetaczają/ a do in-
 szego domu przenoszą/ bowiem jeśli sie od-
 ciepla zamiecha tedy nazimnieysze miejsce
 przedstawiaia/ zaśie jeśli od wilgoci albo od-
 zimna tedy na miejsce ciepleysze y też su-
 che stawiano ma być. ¶ Drudzi nasienie
 lniane albo drewno debowe na popioł spa-
 liwszy sypią w wino. Drudzi mlekiem z mio-
 dem zmieszany gaszą. ¶ A gdy już prze-
 stanie burzyć sie tedy glina w nie wpuszczo-
 na częśc ie ciagnąc z sobą nadół wśetel mee
 y drożdże/ a zwłaszcza gdy będzie zgorzala te-
 dy nie tylko czyni wino ale mu też przyda-
 wa dobrych woni y skodlosci/ bowiem ona sfo-
 dzi wino y trwałe czyni/ iako y robaci albo
 gadzina ktorakolwie gliny takowey pożywa
 długo żywie. ¶ Czernierzycza też tak bia-
 ła iako y czarna po trosze w wino wpuszczo-
 na czyni ie y trwałe czyni. ¶ Maza też
 też pchemniczna czyni wina trwałe także y
 żywiczę sosnowa wstanawia wina/ halun
 też naszkrobany czyni wina ciuple y ostre/
 wśakoż kwasności nie dopuszcza.

¶ Wierzą w to mnodzy ludzie iż nie po-
 dobna rzecz aby sie wino miało burzyć albo
 skwasnieć gdy na sedzie te słowa będą na-
 pisane. Gustate et videte quoniam suavis
 est dñs. A ięszce lepiej napisawszy ie na ia-
 bku wpuszcic w wino. ¶ Jest też jedna
 confectia ku zastanowieniu y zachowaniu
 wina ktora zową Pannacia tym obyczai-
 em wdziatana: Weźmi Aloes dwa kosty 50

1 albo vnie/ kadzidla też 2. Amomi 2. Mellis
 loti 4. Cassie 1. Spice nardi 2. liscia nar-
 di 4. Mirri 2. tego wśitkiego zamiazawszy
 w chustce po trosze wpuszczaj w sedy. Mo-
 że też z tego proch wczyniwszy wśitkiego w
 każdy sad po iedney lyżce wśypać wyiawszy
 z chustki gdy sie już wino wstoi. ¶ Druga
 confectia na toż może być tym obyczaiem.
 Weźmi safranu vnie iij. bowiem on czyni
 dobrej farby wino/ kadzidla ktore samezem
 zową dobrze przesianego vnie iij. bowiem
 to czyni wino męskie/ liscia winnego garść
 iedne/ bowiem to dobra wonia winu dawa-
 20 To wśitko sfluszy a dobrze przesiawsi w ka-
 żde naczynie wśyp że dwie lyżce/ nie rtedy
 gdy sie wino męci ale gdy z pościem stoi/ y
 owsem w każdym winie/ miew to za pewne
 aby w nie żadnego ziela nieśypał iedno gdy
 jest spokojne. ¶ Drudzi wina tak przypra-
 wiaia wzięwszy z apoteki Cardamomi. Tre-
 osilrice / Cassie / Spice nardi / Melliloti/
 Xilobalsami. Squinanti / Costi / Spice cel-
 tice wśitkiego pod iedną miarą to starşı spo-
 30 sem w wino wpuszczają. ¶ Nasienie też
 byliczowe z zielim Pieperstouym społem
 starwszy w wino wpuszczają gdy sie burzy.
 Drudzi też aby sie nieburzilo dopuszczą mu
 wykisac dobrze na kadzi z fussem jego pospo-
 40 lu/ a krieżycza Lutego tak ie przemieniaia/
 trzecią częśc jego albo czwartą na ogniu za-
 warzywszy społem mieszaia a soli rowną
 mife wśypuia we dwanaście kuff wina.

¶ Inaczej też przyprawiaia wino ku picciu
 rozkosne tym obyczaiem. Sfluczyszy iako
 gdy iakiekolwie matice nie dopuszczą mu
 kfic z fussem społem/ ale wśitko wżwarzą
 na ogniu a odśimowawszy leia w sedy. Po-
 tym wzięwszy gwoździów xx. na każdy kost
 zamieścić ie nawierzchu seda w chustce na nie-
 re/ jest to rzecz doswiadcżona iż będzie sma-
 40 czne. ¶ Drudzi powiedaia iż gdiby mofcz
 wytkoczony natychmiast był odlężon od
 zbytkow iagodnych/ a tak wlański gi w kadz
 lubo w vanne a przykrywsi iakim płotnem
 no ugm/ dopuszcic mu stać przez dni xx. albo
 50 xx. na każdy dzień sum y też piany zbiera-
 iac będzie barzo smaczny y iasny.

C Metne wino iako wcz-
nie czysze / a przezrzyste przyprawiac

Albierz wiski kwasnych niema-
so y nakładz do naczynia czast-
kiem / a poeznien kłacie day mu
pokoy do trzech dni aże przesta-
nie / bowiem tak wycejsze sie czyscie od dro-
dzy / a gdy już wino wzejsz iasne a wsta-
wsoz one jagody do drugiego naczynia.

Gdy by też z winem metnym rozma-
cil miodu przasnego niemało y wlawszy w
ono wino zamieszał dobrze kropidłem abo
laską a potem dał sie tak wstać tedi on miod
nadół spadałce pociągnie z sobą (dla swej
lipfosci) wstąpił met do dna. **D**rudzy
też zostawiają czas u zbierania czaste grona
winne nie sfluczone ktore wice kłada w wi-
no tego czasu gdy sie maci / bowiem one na
dole będąc mżenie zastanawiają po niekto-
rem czasie / a winu też dobroci i smaku przy-
czyniają. **W**szakoz to trzeba wiedzieć / iż pi-
rwey niż sie czo stanie iak skoro sie wino wz-
burzy nalepien je przetoczyc / a od swego la-
gru wejynić wyzwołone. **D**rudzi lepak wi-
no zmazzone leia na grona z ktorich nieda-
wno mościż wygniecion aby sie tam w nich
wstało / a bedzieli tego wina nie mało tedy
nie razem leia / ale po trosze tak iżby ciepłosc
onych gron wyśwożonych niezagaśla / a tak
by tam memożło być żadne kłanie ktorym

sie wino czysci. **P**alladius też powieda
iż wino metne przez jeden dzień czyscie sie
wstoi iestliby xx. ziarn pieprzu pospolite / siku
czonęgo z trocha wina spolem starzys w cz-
tyrzy garnce wina wpuscił a spolem wst-
fo zmaciwszy dał sie wstać a przecedzić / cho-
wać ku potrzebie richley. **E**cz wino me-
tne natychmiast sie podstoi gdrby wpusci-
si wieden garnce wina siedm ziarnet z siski
solnowey a to mieszał spolem dlugo y prze-
cedził wstoi sie barzo richlo. **N**iektorzy
też czyscia wino iadkami brzoślinowemi /
dudzi tilko samym bialkiem iatecznym z so-
lą zmieshawszy / abo iako dudzi wezga nabraw-
szy bialych kamyczkow z rzeki palic ie tak
dlugo w pieczu aże sie na nich wkażga rozpa-
dliny potom siku ie na piasek subtilny / i-
akież wsiawszy soli bialley wzeć ię czyscie / a
w każde drzewo dziesiec baryl wshy hest vn-
cij onego piasku a cztyrzy soli / czyscie zma-
ciwszy / a iestze lepien bedzie gdy na każdę
barylę przyczynis bialek abo dwa iateczne /
czo też moze być samym piastkiem z trzech to
kamyczkow choć nie palonych nie przysypniac
soli tilko czyscie na proch wiskusy / a iestze
też lepien gdy ktemu niczo miodu bedzie przy-
łożone / bowiem miod czyrwony przyskawa y
naprawia barwe winu bialtemu. **E**cz
on swę lipfosci y ciřfosci sciaga na dno
za sobą wshę metnosć y zachowa wino w
dlugiey trwałosci. **A** bedzieli wino barzo me-
tne tedy też tych rzeczy trzeba wicey przyso-
żyć / bowiem te rzeczy wshę muly na dol
sciagaia y zatrzymawia ię tam iż sie zasie
nie latwie zamazę a smaku też winu nie
odeymuię ani odmieniaię / wshę bedzieli
winu prawie metne barzo samo z swey na-
tury tak iż też bedzie iakoby smiale a lipkie
iako oley iż winim wshę przyskazona cie-
płosc zagasnie taktemu iakoby wmarlemu
żadne lekarstwo nie pomoze. **M**oze też
winocyscie przydz tu przezrzystosci tam oby-
czaiem / na sad dwadziescia wiader wzię-
czterdziesci iatec ktore zbawszy czyscie w i-
akim naczyniu potym wshę donich wain-
saintu sfluczonego iżby gisto bylo a rozwo-
dniofsi winem wlać w sad a mieszać dobrze
zbierając sumowiny wwrzchu / a gdy już be-
dzie czysto tedy zebrać wshę czo sie nawr-
chu pod kraiami wstoi. **A**le trzeba wiedzieć
iż w biale wino tilko sam bialek ma być kła-
dzion

dzion/ale w czyrwone wino może klasć po-
 1 społu z żółtym/ a w barzo mętne wino tym
 więcej też przypraw trzeba klasć / a kto nie
 ma wainsteinu może miasto tego sol sypać.
C Drużi też przy tłoczeniu wina obiera-
 ją igdika z iagod z których czyscie vsusonych
 czynią masę/ a kładą iey pełne garść nakład
 de wiadro w sgd albo w drzewo/ a tak zmie-
 szawszy dadda sie wstać. **C** Powiadaia do
 świadczeni iż tym też obyczajem czyscie sie
 10 wstoi smaku nie mieniące. Miod warzyć a
 czyscie gi odsymować/ a gdy ostydnie namie-
 śać weń hafunu cukru/ z cukrem rozpu-
 szonym a zmieszać z trochą wina wlać
 w sgd y mieszać czyscie drewnem roszcepio-
 nym/ a nie zatilać aż do wtorego dnia tam-
 że wite czyscie sie wstoi/ a bedzieli wino bar-
 zo mętne albo zatechle tym więcej trzeba kła-
 dey rzeczy przyłożyć. **C** Zkaszć z wina
 cypkiego dla niedostatkosi iagod stanie sie
 dobrze dostate wino gdy ku teyto mierze ha-
 funu y wainsteinu przyłoży cukru rosatego
 w aptece przyprawnego ieden funt a miodu
 ieden rubel dobrze odsymowanego/ bo-
 wiem ta rzecz weźni wino dobrze smaczne
 y wonne. **C** Albo też drugim obyczajem
 weźmi pół funta dobrego hafunu ston żoua
 Nocha/ a pół funta hafunu cukru/ watego
 z apteki/ zerzy to czyscie/ a ku każdemu wia-
 dru włoż tych rzeczy pół uncji w naczynie
 nie bedzieli wino barzo mętne / bowiem w
 30 mętniejsze wino trzeba też więcej przyłożyć
 iakoby iedne uncji. Ale trzeba wiedzieć iż
 przed tym wstąpić ma być piwcy wino prze-
 toczone ze złego lagru dosedu inzego a tam
 sie rado naprawia.

C Żato wino białe może
 być w inż barwe odmienione.

Gdy wino białe chceś w farbie
 40 odmienić gdy już poleżysz przez ie-
 den dzień/ włoż je w wannę albo
 w kadz gdzie było wino czyrwo-
 ne/ a po dwu dniu gdy ie wybierzysz nabe-
 dzie rumioney barwy. **C** Jestliby też wie-
 cey białych iagod miał w winnicy niż czyr-
 wonych/ a chciałby mieć wino iednak rumi-
 one tedy każde osobno zebrawszy piwcy

czyrwonych naklasć w wannę albo w prasę
 odspod a białego nawierzch tedy wstąpić be-
 dzie rumiane. **C** Palladius też naucza iż
 wstąpić ma to przypodzenie tak bia-
 łazako y czyrwona gdyby ktora z nich (rozu-
 mien to o drzewie albo o galeziach) była spa-
 lona na popioł tedy on wsypany w wino da-
 wa iemu swą farbe to jest popioł czyrwone-
 go wina krasa wino białe/ a białego lepał
 30 wbiela wino czyrwone/ ale tak aby w naczyni-
 e dziesięci wiader było wsypano pół mia-
 ry popiołu/ a tak przez trzy dni stoigacz ma
 być przykrito/ a stanie sie białe albo czyrwo-
 ne przez czterdzieści dni. Może też być przy-
 rumienione albo czyscie wezwienione czasu
 wyśiskania. ale to iagodami ktore żową Al-
 batice albo Labrusce gdy z nimi dobrze dosta-
 leni żgniezione będą stać przez dwanaście
 dni w jakim naczyniu/ albo też gdyby grona
 labrusczane były wielokroć plosane w winie
 40 ktore chceś mieć rumione. **C** Ale to nale-
 pszy obyczaj czirwienienia wina jest ten gdy
 na wytłoczenie wina czyrwonego nakładą
 w toż naczynie iagod białych / a zaśie spo-
 sem gniotą tedy od onych suszczyn y też sy-
 pulę gron czyrwonego wina weźmie ru-
 mianosc wino białe gdy tego tłoczenia be-
 dzie raz albo dwa. **C** Może też być każde vi-
 no wezwienione choć już w naczyniu tym
 obyczajem. Na każdy podłusek wina wzięć
 50 pół funta iagodek chebdowych suchych ktore
 od

odmieszywszy winem ciepłym wstuczyć w mo-
żożerzu abo rozgnieść miedzi refoma/ a pło-
tać je w winie sielo kroć potom to płokanie
zmieszać z iayci zbitemi a z waynsztinem
wina też przylawszy czyrwonego/ soli też przy-
sypanwszy wlać w wino białe/ a zmącić do-
brze będzie wstilo rumione gdy sie wstoi.

C Jako wino przemieniacz 10 z iednego smaku w drugi.

S Refowie przyprowadzając mofcz
ku smakowi czesć mofczu warzo-
ne do połowicy abo do trzeciej czę-
ści mieszać z mofczem świeżym.
E Słodki z ostrego powiadać być gdyby
dwa kufli miastki maki ieczmienney z wi-
nem dobrze zmieszać w sad wpuszczać a do-
puszczać tam być przez iedne godziny/ duudzy
też przymieszać lagru słodkiego a lepien-
bywa. **E** Zaleźć mofcz ciupli odmienisz
gdy ieden woz jagod będzie włożon w pra-
se lubo w sadz tam masz włożyć niemalo
miodu przy ogniu rozpuszczonego a na cho-
przyskładać duzych gron/ a jeśli w miod przy-
mieszać prochu z pieprzu tłuczonego mocz-
niwszy mofcz będzie a przydaśli gwoździo-
w obo iakiego korzenia wonnego/ takiej też
ono wino wonicy nabędzie/ a może też to v-

czynić gdy ieschć wino kisa. Wino wdziec
nie ku picciu tak możesz przyprowadzić woskiego
kopru a czambu pod słusną miarę zerżet
spolem/ a wlawszy w wino zmącić dobrze.

E Wino też richlo stawa się czystey wo-
nien gdyby jagody abo galeczki/ mirtu pol-
nego zwłasczą gornego obfupniwszy wpuszc
w naczyne wina a tam dać mu stać przez
dziesięć dni potom przecedzić a pożywać.

E Zaleźć kwiastki macice która po dziesię-
cie pnie wsupniwszy obrać czyscie y zerżet a
chowac w garnku nowym zatkawszy/ a gdy
będzie potrzeba tedy we trzy dziewa iedne
miare którą Surską żowga masz rozdzielić y
zamazać dobrze zatkawszy aż do siódnego
dnia/ potom odtworzyć abo odberować a po-
żywać. Może też y świeże kwiastki w snop-
czek słożniwszy wwiezać v nich kamyczek a w-
puszc w wino/ a tak dlużo dać im tam wi-
sieć aż wino pocznie woniać/ ale daley nież

20 bowiem by sie od tego wino naruszyło zby-
tnią wonią. **E** Z nowego też wina może
reżymić iakoby stare thym obryżaiem wżig
migdałow gorzkich/ piołynu/ żywicy z sosny
kapiucey/ fenugrecum/ to spolem zerży abo
stluczyć tak wiele ileć sie będzie dosić zdalo/ to
spolem słożniwszy wley ieden kuflik w iedno
też dzewo/ abo więcej według wielkości na-
czynia. **E** Powiedaia też iżby z wina lek-
kiego abo miękkiego mogło być moczne iu-

30 obryżaiem/ liscia abo korzenia wielkiego sta-
zu abo tego wirzecholow młodych/ burbau-
mowego też liscia cio w garść weźmie abo
ciprissowych ziarnek/ nasienia też opichoue-
go z popielan galezi winnych spalonych w
wino nakłasc/ te wstulkie rzeczy odcymuig
wstulke stalosc ciastu a czynią je iakoby pijane.
E A pospolicie też ktoręgożkolwie czasu sło-
dkie wino może być przylewano w mocne
abo w ciupie ku rozтворzeniu/ takiej gdyby
40 sie słodkie nie spodobało może być mocznem
szym roztworzono/ iako pospolicie synfonie
czynią gorzkiego ku lepszeniu przymieszać.

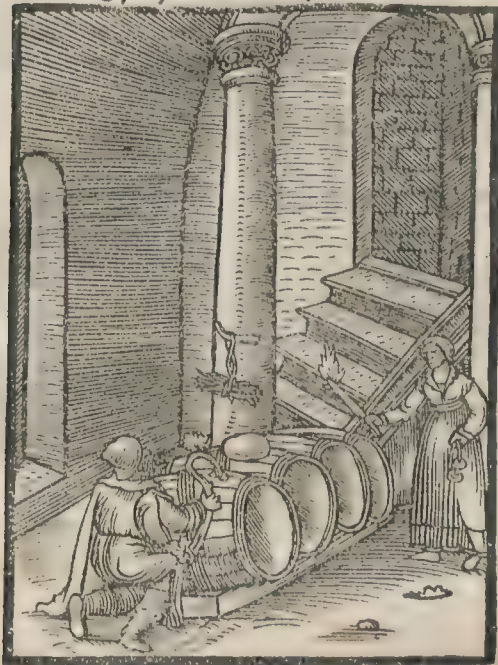
E Chcepli też winu przydać inzego smaku
opcego/ nawieżyż w chustke ziela lub korze-
nia iakiego chceś a przywiążawshi kamyczek
wpusć w wino a kostuy każdego dnia/ a gdy
inż on smak reżmie/ wyimi przez one chu-
stke by snadź daley tam wişze smak sie nie-
prześlił. Doswiadczono też tego iż liscie win-
ne czyste smaku winu dodawa gdy będzie w
nie włożono. **Jako**

T Jaso wino y też sedi mo

89 byt wolne od plesni.

Estli wino ma w sobie plesń/zatechlosć lub iaki insi smak niedobry/ wyrwij macice białego wina z ziemie z korzeniem/ a wloparz przyn sedzie winnym tak iżby galezie dosięgło wierzchu fasy/ weźmij ono galezie kończami w gebe fasy aby było w winie nadłosi galebofo/niechajże tak stoi trzy dni/ a wynie dzie z wina on zły smak. **C** Druzzi prosto wciagwshy galaz białego wina wstawiają ieden koniec w gebe fasy ku dnu nachyliwshy a drugi koniec podle fasy zgiety wypiętą w ziemie trzy palce galebofo albo troche wiecey by tylko mocno tam został ziemia zasypany/ tam sie właze iż wystawicżnie będzie plesń przez one macice występowała/ a tak on zły smak będzie się umniejszał.

C Na to też/ wpiecz chleb ze białego położy go ciepły na wierzchu sedu albo fasy nad gebę a wyciągnie wszystkie stęchliny/ także i prostym chlebem ciepłym to może uczynić nad gebę fasy wstawić/ a odmieniacz przykład tak długo aż on chleb nie będzie czerniał ale biały zostanie. **C** Abo wzięwshy nasienie bobkowego które żong theże wwarzyć w winie włożyć w fasę/ tym obyczajem smak stęchlosci odcidzie/ wpażoż bobkowy zostanie smak barzo przikry/ przeto lepiej dżeno albo

1 galazki bobkowe w winie warzywshy lat w sad ono wino/ albo theż może tymże winem bobku warzone/ sad plosać pirwey niż tam wino wleciż który będzie tak zachowan od zatechlosci. **C** Galazki też one bobkowe społem zwiżawshy w wino zamieszane/ wino od plesni wyzwalają tak długo ie tham dżierżąc aż sie smak odmieni/ pothim wiecez trzeba ie wpiąć/ a nalepić takowe galazki warzyć w focielku w winie a mieszać ie z winem w naczyńiu.

10 **C** Doswiadcżona theż to rzecz iż iabluska które żong Nespuly gdi (pothi iępeże kwasne) będą na nitkach w fasę wpuszcżone iedno albo trzy aby tam trwały przez dwadzieścia dni lubo yezasy krieżyc tedy ono wino y też naczyńie wyzwalają od zagniosci plesniwey. **C** Czysci sie też od tego wino gdy garść siłwicy w fasie będzie nad winem zamieszona tak iżby wina nie dotykala które potrzeba plosać czystą wo

20 dą każddy dzień wymużić z fasy wżaran y na wieczor/ a zatylać czyscie gebe fasy gdy tam będzie siłwia. **C** Jez wino bywa wy czyszcżono od zatechliny gdi biał lubo prosa w woreczek nasypawshy gorąco będzie wpuszcżono do fasy tak iżby pływiał po winie/ ale trzeba gi wielokrot odmieniac. **C** To theż iest pewna rzecz iż garść naty marchwianey do fasy wpuszcżona tak iżby na dwa palce a tylko byla w winie na niti a dać iej tam ieden dzień stać zatkawshy czyscie fasę/ pothym wpiąć na wieczor a wlożycż zasie siłwicy/ b

30 dzie wino dobre do czwartego dnia tak dzia laiąc/ albo tam wpuszcżać aż do posłowice wina woreczek lniany cienki albo pyłowy pesen soli albo gipsu albo prostego wapna te rze czy wino czyszcżić y zachowają od plesni/ wlożycż i stęchliny gdi w wino będą wpuszcżony.

C Naczyńie też zatechsc tak bywa wyprawiano/ wzięwshy wapna niegaszonego iedne kwarte wsypać w naczyńie a wlać tam wina lubo wtopu wżęcego y zatkać czyscie aby para nie wyszła / także one fasę nacząć a wzruszać przestawiając aby sie ono po wshi tkiej fasie rozekło/ pothym wypuszcżwshy ono precz wyplosać dobrze fasę wodą czystą.

C Abo inaczej. Jasowczowego dżewa galezi w kotle nawarzyć w winie onymże gorącym plosać fasę albo naczyńie tak iaso y pirwey etc. A lepiej będzie gdy tym worec

50 czyniś fasy plosanie po onym pirwsim tak iżby

iżby dwoie było pfokanie fasy a bez chyby
czysta będzie. **C** Drudzi powiadaia iż wy
czysci sie fasa lub naczynie winne gdy tam
wysypawşy soli da iey leżec przez trzi mieſia
ce/ a ſnadż lepien gdy to weźniſz z wapnem
y z popiołem winnego drzewa. **C** Abo też
drugim obyczajem wyſtrobawşy czyſcie ſad
wngtrz iakiem naczynim żelaża oſtre^o a ſka-
luby końcem nożowym/ aby tam nie plesni
nie zoſtało/ y naſypawşy tamo popiołu z
galezi winnych gorącego z żerzewim po-
ſpołu taczac ſad aby ſie wſędy po nim po-
piol roſſypał. a bedzieli ſad barzo zarażony
tedy maſz tym więcej naſypac potim za-
biwſi dnem faſe nalać gęba lubo dżiurę czo
pomę waru gorącego/ a zatkawşy dobrze
dla paru taczac ſad tam y ſam podnoſiacz
od obu końcu aby war wſędy doſzedł takż
ac ſtać aże wſiſko oſtidnie potim czyſta vo
wſofawşy na oſtatek roſołem ciepleym
e. **C** Im też obyczajem mogg być wy-
y pfokanie wanny lubo kadzi win-
iż one nie mogg być zatkane przeſho-
wa przyſric ſybami ſlomianymi abo
em aby para nie barzo wychodziła.

Niektorzy też doſwiadczeni powiadaia/
te wino y naczynie czyſci od zatechloſci
gdy nabrawşy ziemie abo gliny po ktorey de-
peżę naſtrichu abo napietrze w ſuſi a gdzie
wiatr przewiewa / te czyſcie wtarşy wlożyc
w woreczek y w puſcie w naczynie aby tam
była przez kielko dni wiſzac poſrzod vina tak
ono nie zarażi ſie żadnym złym ſmakiem/ a
tey ſiećnie doſci ieſt iedna vncia w každy poſ-
fuſek. **C** Też powiadaia iż ſie faſa na-
prawia wyppofana warem mocznego ocztu
gdy tam w niej troche poſtoi aże ſie faſa na-
parżę. Drudzi też powiadaia iż ſie napra-
wia żerzewim abo pyrzydnami plew ſpalo-
nych/ ale lepien rżęuim lubo wezlim gale-
zi winnych ktore obrzazię. **C** Bywaia
też faſy zachowane od zatechnienia gdy be-
dę obetkane po wyſtoczeniu wina/ a gdy
wyſchną tedy ie czyſcie wyppofac roſołem /
abo iednak dobrym winem/ ktorego nie wy-
lewaię ma tak zoſtawić w faſie zatkawşy
dobrze aby wonia nie wychadzała/ wſakoż
moſzczu ani wina podlego ktorimby pfokał
nie godzi ſie tam zoſtawić. **C** Chciałby
theż poznać miedzi wiele faſami winnymi
ktoraby była lepszego wina y ſama też lepſza

7 wderz palci lubo piſcię we dno iey/ a ktora
lepien bżmi ta lepſza ieſt / ktora też podleyſz
ma dżwięć podleyſze wino miała.

C Jako opatrzyć żeby wi-
no nie ſkwaniało.

30 **D** Wiadaia niektorzy iż popioł z
białey macice w wino wyspa-
ny niedopuszcza mu ſkwaniać/
wſakoż kto chce aby nie ſkwa-
niało nalepię chować ie w piwnicy zimney
zatkawşy dobrze aby nie zwiętrzało.

C Jeſtliżeby faſa nie była pełna a ſtała
w ciepleym mieſciezu tak iżby ſie trzeba ſkwa-
snienia bać/ tedy weźmi ſtule ſlonin czyſtych
białych a nie żółtych ktore zawięzawſi w
chuyſke lniang chłodę wpuſć na nię aby
wiſiały w poſowici wina/ a iako wina
dżie wbywać tak też maſz ſloniny
niżej zatkaię faſe nawirzchu/
may aże wina nie ſtanie/ a im
wlożyſz tym lepien. **C** Aby ſie
ſie w wino odmienić/ powiadaia
Porowe abo (iako drudzi żę)
we w takowe kwasne wino ma
czane. Drudzi też powiadaia iż
na wychodzi gdy galezi winne
dę kładzione/ częſto odmieniaiac/ na gębe fa-
50 ſy aby tak zawſe leżały kamienim przyſo-
żywſy

żywszy. **E** Drudzy lepak mienią iż gdy by oliwy nalal na wino tak iżby silko wirzech ie go zakryła ponim pływaiąc tedy ie od kwasności zachowa/ a gdy już wino będzie wytoczono tedy też wpiłła oliwa na ostatku zupełna wycieże.

E Jako ma byc ocet dzia- lan z wina.

E t z wina tak działać nalej wi-
na dobrego zwałajęca sfodliczo
do takiego naczynia tak iżby nie
było w pełni/ pirwey ono naczyn-
ie oczem zmoczyćwszy/ a postaw na miejsc-
u ciepłym nie zakryaiąc będzie z niego do-
bry ocet. **E** Gdy by też nalal wina dobre-
go do wanny albo do kadzi gdzie wino tlo-
czą na one grona albo fusy z których moszcz
wypłoczo/ a przylawszy tam trochę oczu
dopusć stać przez ieden miesiąc będzie czysty
ocet. **M**oże też to czynić w którym insim na-
czyniu na tychże fusiach. **E** Chceszli ry-
chło weźmić ocet/ rozpal stali kęś albo kamień
szklany włożysz w wino iż tam ostidnie nie
zakrywaięcz z wirzechu/ i tamże skwaśnie
bardzo rychło a będzie czysty ocet/ albo postaw
naczynie z winem na słońcu przez kilka
dni wspaniwszy trochę soli a nie zakrywaięcz
będzie dobry ocet. **E** Możesz ięże rychley

weźmić tym obyczajem. Weźmi naczynie
iako wielkie chcesz gliniane albo cenowe/ a na
lawi wina zadkay dobrze i wstaw we wrzą-
czą wodę do koka aby tam stało w okropie-
aż do wirzechu/ a gdy powre dobrą chwile
stanie sie dobry ocet. **E** Chceszli mieć ocet
bardzo ostry weźmi szklanych iagod gdy po-
czną sie zapalać ku czyrwonosci także y ost-
rżyn lub iżyn które po polu rosta gdy sie też
zapalaia także y tarnek polnych kwasnych
lub zielonych/ możesz też ktemu mieć labru-
ski to iest wino lesne niż sie poczną iagody
dobrze odymać które te wszystkie rzeczy dobrze
wspaniwszy silucz na proch a rozpuciwszy do-
brym oczem naczyni iakoby kofaczkow y w-
susz/ a gdy będziesz chciał mieć ocet/ weźmiż
wina mocznego włożysz w nie iedne rneia
onego kofaczka skruciwszy/ a będziesz wino
nie mocne tedy więcej iako rozum wlaże/ a
gdy przigryzie na ogniu natychmiast będzie
ocet/ a im dłużej postoi tym lepsi. **M**oże też
tym prochem y z piwa oczem czynić albo y z
prosty wody narichłosci/ aczkolwie nie bę-
dzie tak dobry iako z wina. **E** Powiadaia
też doświadczeni gdyby iagody albo grona
winne z których wino wypłoczo naobiera-
ne były a od skorek czyście wypłokane y od
wszystkiej pluwawosci/ potim na słońcu wspani-
wszy nakłase ich w iakie naczynie aż do po-
łowice/ potim nalawszy wina dobrego zach-
kać z wirzechu y będzie w richle dobry ocet.

E A minimum iż by lepien było gdyby ta-
kowe sypulki winne pirwey polal dobrym
oczem tedy przez wsitke czas polł chcesz mo-
żesz czysty ocet mieć wina przylawaięcz.
E także gdy forżenia chrzianu suchonego
starzy naproch włożysz w naczynie będzie o-
cet z wina/ albo szawiu nasuświwszy silucz
na proch który rozpuc mocnym oczem a
naczyni kofaczkow y wsusz/ a gdy chcesz na-
drob w wino będziesz miał richlo ocet. **M**o-
żesz też to weźmić y na stole w wino nasypa-
wy. **A** także powiadaia o prochu chrziano-
wym/ przeto dobrze mieć choy proch pospo-
lu a nalepić w kofaczkach dla dlużej za-
chowania mocy.

E Jaka ocet moc ma y też
syrup z niego weźmiony.

Ocet jest suchy a zimny w sto-
pniu wtorym/ ma moc przeni-
kać y oddzielać albo rozpadzać/
thalicz sciska y wysusza z swej
własności wraczenia barzo broni. **P**rze-
ciwko bieguncce też/ gdy w nim wwarzy de-
biank albo roża albo też żółodziowe sypulki/
a w takichym ocetie rozmaczając bawełne
lubo prosta wełna/ chocia gębsze/ przykładac
ciepło na pepek będzieci wraczenie/ albo na
myśli y na żywot będzieci biegunka. **M**oże
też y ten ocet pić w którym terzeczyn bedę
warzone somu biegunka jest. **S**yrop
kwasny stowy bywa z ocetu pomaga prze-
ciw febrze tercianie prostey albo też y wstauciz-
ney która z flegmy stoney pochodzi/ y nawsi-
tlic niemoci gorącej gdy go chori w zarań po-
żywa z ciepłą wodą. **R**ozpędza też wstę-
kie materię kolery. **A** czynia gi tym obyczajem
Rozpuszczając czułek wodą y ocet/ y warzą
tak długo aż się zgęstnie. **P**rosta syrop ko-
ry żową Drimel to jest kwasny miód bywa
ze dwu części ocet a z jednej miodu przasne-
go. **D**ruzi bywa składany tym obyczajem
Weźmi nasienia opichowego/ kopru wło-
skiego y piotruszkanego sflucz albo zwierć
pospółu/ a gdy poleży w ocetie przez noc/ na-
zawierz wwarz wsi spolem przecedz. **P**otim
przymieszać miodu w ten ocet iakoby trze-
cia część warz iako piwcy. **S**yrop ocet-
towy stowy żową lekarze Squillitium tak
czynia. Weźmi Squille (jest to cebula za-
mo. sła w aptece) moczyć je ię w ocetie dzień
y noc potym wwarz wsi przecedz/ ale potrze-
ba wierzchy y dżęń odrzucić tylko posrzedki
zmieść potim przyłożony miodu trzecią
część warz iako y piwcy/ a niemajli Squille
masto ię wżmi forzenia chrzanowego a
takież z nim wdziałay. **D**rimel dawa-
ię lekarze tak prosta iako y składany przeciw
materii zimnej iako sirop ocetowy przeciw
gorączce/ bo w ię rozpędza y trawi.

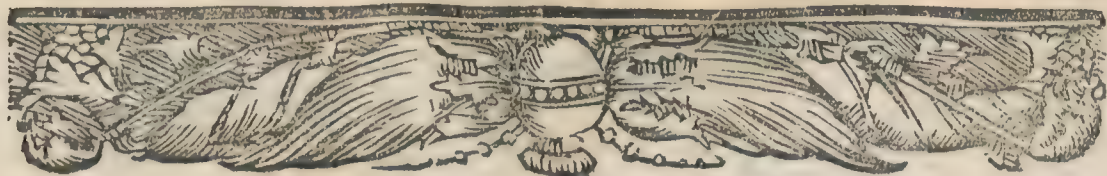
Szałpa też z ocet/ uśakwicy/ piotruski
mięśi a pieprzu zwierciawsi/ chęć iedzenia
pobudza y trawi grube karmie iako mięso y
inše. **W**iedz też iż ocet gdy zastanie żo-
ładek pełny tedy żywot łazwie y rozpędza/
ale żóładek próżny sciska y zapieka. **P**oma-
ga też przeciw mgłosci w chorobie gdy w nim
grzanka lubo chleb będzie maczan a ku no-
su y ku wstani przytisk. **T**ęż takowy chleb

ma być przywijan na żyły pulsowe kłto-
rę na rękę/ a iępsze lepiej gdy ktemu przida-
soku mirtczanego. **P**omaga też ocet
przeciw kłargicy y opaleniu także zawro-
ceniu głowy gdy im trę z solą dżoni y podes-
sowy. **A**uicenna też powiada iż na sparze-
line ocet pomaga więcej niż czo inšego/ a
gdy weń przymiesza soku olejowego/ a to ro-
żanego olejku/ a w tym macza wełne czystą
na głowę przykładając pomaga przeciw nie-
moci którą żową subity/ gdy człowiek wstę-
ko spi dla gorączosci. **O**cet też z hału-
nem zatwierdza żeby chwieigce gdy im wsta-
płocze. **P**ara też ocetowa sflucz naprawia
zatkanie nosu odwarż/ humienie w nosie
oddala/ a po purgacii piti czyni barzo wiel-
kie posilenie.

O winie y o ięgo moći.

Wino iako Isaac piśe dawa cia-
łu dobrą y wnosć y posilenie ta-
kież ono zdrowe czyni zwłaszcza
gdy go kto pożywa ile natura po-
trzebuie. **P**osiła też moc trawiącą w żołą-
ku y w wątrobie/ bo w iem nie podobno iest
aby sprawa moći trawiącej mogła mieć si-
łę bez podpoży ognia przyrodzonego/ ale ię
niemaj żagnego pokarmu albo trunku sto-
łyby takową moc dawał siłę przyrodzoney
w czło-

w człowieczę abo który by ią tak barzo mno-
żył iako iest wino/ā to dla rowney ā podo-
bney własności która ma ku przyrodzeniu
człowieczemu przeto też iemu iest przywoite
ā richło sie przemienia w przyrodzoną ā w
czystą krew w której zależy trwałość zdro-
wia y zachouanie. ¶ Rufus też lekarz po-
wiada iż wino nie tylko potwierdza ciepło
przyrodzone/ale też mętną krew czystą/ dno-
gi wsiłkie w ciele zwiastęją w żyłach odtwar-
ża y wyciszcia/ zatkanie wątroby oddala/
dymy grube które smutek czynią od serca
odgania y wsiłkim członkami ciała siły do-
dawa. ¶ A swą dobroć nie tylko w ciele ro-
kaznie ale też y na duszy/ bowiem od niego
wsistki smutki oddala ā niedze czyni zapas-
miewanie ku weselu przywodząc.

Podnosi też duszę y rozum ku rozmyślaniu
y też poznawaniu rzeczy wysokiach ā subtil-
nych dawaie biegłość y śmiałość/ ā niedo-
puszcza znać ciepłosci ani trudności lubo
pracy żadney. ¶ Przeto godzi sie go poży-
wać w każdych leciech y każdego czasu/ zwi-
astęją miernie/ abo według zwiastęją ā przyro-
dzenia tego kto go pożywa/ abo też nie natura
czysta może znosić/ przeto młodym nie tak
wiele przysłusza iako starším gdyż młode przy-
rodzenia nie jednako sie sprawuje w star-
czach/ w męzach w młodzińcach y w dzie-
ciach. ¶ Bowiem starzym ludziom wino
iest lekarstwo gdyż ono przeciwi sie zimno-
ści ybytniemu które w nich już panuje. Mężom
lepiej iest za pokarm/ bowiem ono zrowna-
wa sie z ich przyrodzeniem. Młodzińcom
też iest lekarstwo y pokarm/ bowiem aczkol-
wie w nich iest mocne ciepło przyrodzone
w swej istności/ wśakoż iest nie iest dostos-
nane ani dostateczne/ ā to dla zbytku wilgo-
tności która w nich iest y panuje/ ā przeto
wino w takich dawa siłność ich ciepło-
ści y też pokarm/ ā wysuszące ybytnią wilgo-
tność iest im lekarstwo. ¶ Nad to iest y
wiedzą iż zimie y też w zimnych krajach bar-
zo służy wino samo iasne ā przezrzyste/ gdyż
zasie lecie y też w stronach ciepłych wieczer-
służy z wodą przymieszane/ bowiem takowe
ciała gorące y suche chłodzi ā odmięsza/
gdyż ono swą subtilnością ciało odtwier-
dza y żanosi tam wodę przymieszaną do człon-
ków suchych ā gorących które ochłodzi y też
odwilżenia potrzebną/ ale w krajach zim-

nych ciała są wilgotniejszą y też zimniejszą
przeto potrzeba zagrzewania y wysusze-
nia czo wsiłko sprawuje swą ciepłocią wi-
no samo czyste. ¶ Różność winna pospo-
licie trojakiego iest rodzaju. Jedno wino iest
nowe abo świeże ā to tego rocznie abo sło-
skie/ drugie stare ā to od czterech lat abo da-
lej. Trzecie średnie od dwu lat abo od trzech.
Młode wino iest ciepłe w pierwszym stopniu
ā służy przyrodzeniu zimnemu y wilgo-
tnemu przeto też więcej tuczy nad inne/ wśa-
koż ię wilgoti młody w ciele/ wiatry w zo-
ładku y we wnętrzu przeto y spanie czyni
richłe. Dla tego Galienus powiada/ żadne
wino młode nie ma mocy pokarmu po ciele
różności ani wryny pobudzić/ przeto służy
sie go strzedz tym którzy mają zimne ā wil-
gotne przyrodzenie/ ā tak bedzie komu po-
trzeba młode wino pić ma obierać czyste/ ia-
sne/ wodne/ nie gęste ā dawno z prasi wyci-
śnione. ¶ Stare wino iest gorące ā su-
che w trzecim stopniu maie w sobie nieco
ciepłosci. Przeto wino takie mało tuczy ry-
chło w głowę wstępuje y rozum żarzą dla
swey ostrości przenikającej/ zwiastęją kłoby-
go wiele pić nie rozkwierając wodą. Przeto
sie go maie strzedz ludzie młodego ciała ā
ostreśli smysłów y rozumu/ bowiem takim
barzo szkodzi chyba iżby mieli wiele wilgot-
ności w ciele/ ktoraby sie mogli ā suchosci/ te-
go to wino przeciwi. Dla tego Galienus
wzy. Wino prawe stare barzo służy tym w
których ciele zebrał sie zbyt wilgotności su-
rowych. ¶ Ale wino średnie to najlepsze
iest/ najsłodsze/ ā to dla mierności która ma
w sobie/ bowiem ono iest gorące y suche w
stopniu wtorym/ ā dla tego wino takowe ma-
być wybierano stare opuszczające/ thakie y
młode iako to które iest sie nie wysuszone
to kłaić/ ani iego ziemna grubość dosta-
tecznie na dół nie spadła/ abo wirchem nie
wyrzuczona/ ā iego własna ā przyrodzo-
na iasność y przezrzystość iest sie dosta-
tecznie nieukazala. ¶ Nad to iest y trze-
ba wiedzieć iż smak/ barwa/ wonia/ wodność
młodość y moc/ czynią różność między winem
ā barwa iego pospolicie iest czworaka/ biał-
a y czarna/ ā te dwie są proste ā skrajne.
Drugie dwie z tych są skłone iako złota y
czerwona. Są też y drugie dwie barwy mie-
dzy tymi średnie iako iest żółta farba y ro-
żana

żana ktore srzodek maig miedzi biala y czer-
wona. Jest też blada barwa y bialasza nie-
dzi zlotą a zlotą srzednie. **C** Ktore wsiatki
barwy tym sie obyczaiem dzialaig/ i bial-
snych iagod wino bywa naprzod bialse dla
wodnosci y surowosci y też dla niedostatku cie-
pła przyrodzonego/ gdyż wsielka rzecz zim-
na i przyrodzenia biala bywa/ wshakoż pod-
czasem gdy troche sie podstoi/ a rok ieden
przetrwawshy/iego ciepło przyrodzone moc
bierze/ a wilgotnosci iego vmniejsza sie/ prze-
to miewa barwe nie prawie biala ale iako
pospolicie żowga/ bialasza. **C** Jestliż da-
ley postoi a wtory rok przetrwa tedy barwa
iego stanie sie blada. Bowiem ciepło przy-
rodzone wiecey sie fili a wilgotnosci w nim
rbywa. Jestli iescze daley postoi a trzeci rok
przetrwa/ czwarte go roku dokonawa sie ie-
lutrowanie/ a ciepło przyrodzone przichodzi
ku swey doskonałości przeto barwa iego sta-
wa sie troche zlotą iakoby zlotą. **C** Za-
kież wino z iagod czerwonych naprzodu po-
si iescze jest surowe a ciepłosc moci nie w-
zmie/ miewa barwe bialosci bliska/ a gdy
postoi przez ieden rok fili sie iego ciepłosc y
trybowanie przeto miewa barwe rozancy
farby/ a gdy wtory rok przetrwa ciepło iego
wiecey sie fili a barzicy sie przetribuie y mo-
ci dostawa/ dla tego miewa barwe goracz-
zotą a iakoby przypalona. **C** Bedzieli też
wino z iagod czarnych thedy iego barwa na-
poczatku bywa czarna a gesta dla grubosci
ziemney w nim panuiccy dla niedostatku
ciepłosci przyrodzoney y też moci tribuiccy
Jestliż ieden rok przestoi tedy ciepłosc iego
fili sie a trybowanie moc bierze/ przeto wino
takowe inż sie lutruie spadzaja grubosc one
ziemna na swe miejsce/ to jest na dno/ a po-
czyna sie wino cysciec y bierze barwe czer-
wona z nieciałą czarnoscia/ wshakoż troche
przezrzysta/ a gdy dwie lecie przestoi a go-
raczosc iego przydzie ku swey prawey moci
y ku wytrybowaniu/ takież ona grubosc wsi-
elka zeydzie nadol/ przeto wino bierze barwe
prawie czerwona a przezrzysta/ a tak czo da-
ley to iasniesze bywa y barzicy przezrzyste.
C Zgadze mozem porozumiec iż wino bar-
zo biale kumlefu podobne/ takież i barzo czar-
ne nad inshę są niegodniesze/ a biale wilgo-
tnosc a zimnosc w sobie samyla/ zasie w
czarnym grubosc ziemna wiecey panuie.

C Roznosć wina wedl. **C** Ktore wsiatki
wa/ bowiem iedno bywa sfodkie/ drugie cir-
pkie abo troche kwasne/ drugie lepak bez sma-
ku a iakoby woda/ drugie zasie męskie a mo-
czne. Wino sfodkie cieple jest w stopniu wro-
nym a suche w pierwszym/ wshakoż nieczto sie
ku wilgotnosci sciaga/ dla tego iesth grubey
strawnosci a nie dobre w swey sprawie/ uilfo-
to iż żywot larwie y odwierca. Bowiem każ-
da rzecz sfodka aczkolwiek przedto w żyły w-
chodzi y w członki/ wshakoż ma w sobie moc
rospuszczajaczą a iakoby cedzącą.

C Wino też sfodkie naydzieli czo takowe-
go czoby sie iego sprawie przeciwiło a niedo-
puszczalo iemu wchodzić gdzieby chcialo/ te-
dy sie wzbury a wstepnie wzgorze ku wirz-
chowi zoladka tamże sie zasie obraca i prze-
mienia w inshę wilgotę ktora żowga lekarze
Colera/ z tadże pochodzi przagnienie y po-
zbytym picu wiatry wnetrzne y odymanie
żywota/ z tad też pochodzi zatkanie wtro-
by y skozony. **C** Zaż wino takowe rodzi
kamień w nerkach y w mecherzu zwlaszcza
gdy takowe członki naydzie ktemu sprawio-
ne/ abo sile trawiczą niebarzo mocną. A
przeto maig sie go srzedz ci ktorym z przy-
rodzenia panuie gruba wilgotnosc/ bowiem
takowe wino swą miagłoscia sfodka subtyl-
ne żyłki w watrobie zatka/ wshakoż płucza-
nie sfodki/ gdyż do nich nie wstepnie tillo to
czo jest w nim nasubtilnieszego/ czo też nie-
może zatkać żyłek płucznych ktore są barzo
prześworne. **C** Wshakoż gdy wino sfod-
kie ma w sobie przymiepaną rumionosc y ia-
sność/ takowego picie zwlaszcza mierne a ile
potrzeba pożywane jest barzo zdrowe/ na-
wiecey tym ktorzy z choroby powstawaig/
abo ktorzy potrzebuig wiele tuczenia ciała
dla wyschlosci/ iaka sie przydawa ludziem
chorym/ abo też tym ktorzy wiele siedzą ro-
zumem robic wiecey niż moczą cielesną.

C Wino lepak cirpkie ktore ostrim żowga
nie bedzieli iasne cieple jest y trudniesze ku
strawieniu a nie rychło w członki wchodzi/
gdyż sfodkie ciepleysze jest y wdzicznieszy
ma smak/ przeto richley sie trawi a w człon-
ki wchodzi/ zasie cirpkie iesth zimniesze a
smak iego nie lubi/ dla tego trudno może żyły
odwarzać/ nie sprawuie theż wychodu ani
potu wywodzi tak iako sfodkie/ przeto nie-
mnoży dobry frwie/ wshakoż posila żywot y
wshy-

wszystkie w nietrzeźwości. **W**ino też kłhore
smaku niema lepsze jest niż ciępkie/ bowiem
większą ma w sobie mierność ku niemu przy-
rownane/ przeto barzo służy żołądkowi tych
którzy są gorącego przirodzenia/ wśakoż ma-
ło tuczy/ wryne też richło wywodzi. **A**lle
wino mięskie a mocne miedzi insim na-
ciepleysze jest y mocniejszy sprawuje/ richley
też wstepuje w głowę/ a wilgothności ciała
zazręcając wśwarza y wśburza/ ktori dłu-
ż żołądka pochodzący w głowę barzo sfo-
dzi mózgowi y rozum obraża. Przeto ma-
jąc go strzedz ludzie gorącego przyrodenia
ażby było dobrze wodą roztworzone/ bo-
wiem tak roztworzonego gdy go kto będzie
pożywał iako słuśa/ abo ile potrzeba/ abo ile
służy latom abo y krainam y też żywęża-
wi/ jest barzo zdrowe/ gdyż ono roztapia w
ciele grube wilgoci/ drozi w żyłach odśwarza-
jąc od zaćmłości wyćyscia/ krew też dobrą
czyni y iasną/ zwłaszcza starim ludziem y
też onym którzy dla zebrania zbytkow w ich
ciałach ku kończowi przychodzą/ takowe wi-
no jest barzo zdrowe zwłaszcza gdy się ma-
ku iasności/ bowiem ono posila ciepłość w cie-
le/ grubych wilgoth zebanie rozpada y
moc dawa przyrodeniu. **S**łuży też y
młodszym a zwłaszcza tym w ktorych grube
a surowe wilgoty wnątrż zebane panują
czego bywa poznano po kasłaniu/ charłaniu
y żółtoci twarzy. **R**ozność wina zwo-
dnosci abo mięskosci w tym zależy/ bowiem
wino abo będzie subtile a wodne abo gęste
y mięgie abo iednak średnie vino. Subtile
y rzadkie zawsze jest z białoscia zmieszano y
z iasnością/ przeto łatwie się w żołądku tra-
wi/ żyły przechodzi a mocę wywodzi/ dla te-
go nie źle jest febre ciępkim gdyż nie barzo
zapala ani wpoia. Rozżowi też ani cżlon-
kom żadney zawady nie czyni/ a rozwodnio-
ne trochę lepsze będzie zwłaszcza ku odda-
niu pragnienia. **W**ino zaś mięgie a
gęste temu się przeciwi subtilnemu/ Przeto
żołądek obciąża iż jest cieplejsze ku strawieniu
a nie richło żyły przechodzi/ a tak wryny nie
pobudza/ też dla swej ciepkosci nie łatwie w
głowie wstepuje/ a przeto nie richło wpoi cżło-
wieka. **A**lle wino średnie nalepsze jest zwa-

1
10
20
30
40
szęca zdrowemu pod miarą pożywane.
Jest też niektóre wino barzo wonne kło-
re swą wonnością ostrą a subtilną rychło
przenika w nosie skłhore wonności aż do mó-
zgu. Drugie zaś jest wino kłhore prawie za-
dne wonności niema/ a to dla swej mię-
skosci gęstej. Drugie lepał ma wonią bar-
zo przykrą a brzydą. **W**ino wonne
znamionuje iż jest subtilney kłpkosci/ też cży-
słość dawa znać y dobre wylutrowanie/ prze-
to iasną a cżystą krew mnoży/ serce posila/
duże weseli/ troskę y smutek oddala/ a tho iż
krew kłhore jest w sercu cżyści od wszelkiej za-
ćmłości abo zadusności/ dla tego wino ta-
kowe każdemu przyrodeniu y też latam słu-
ży gdy go będzie pożywał iako słuś abo ia-
ko cżyja natura znosi. **N**ad to niedo-
statki duszne przemienia w cżnotę/ bowiem
złość kłhore miewa potrzebę wiu obraża w do-
broć gdy się taki cżłowiek wpie/ bowiem taki
odmienia się z zuchwalosci w nabożność/ z
śafomistwa ku ścżodrości/ z pychy w pokorę
z niedbałosci ku pilności a praci/ z boiaźni w
śmiałość/ z głuposci w rozmowność/ a cżak
wszystkie się temu rozumy odmienia/ zwłas-
zcza gdy się takowym picim nie barzo przepe-
ni/ ale iestli się nazbył wpije tedi wśiśka
złość dopiro się odkryje/ bowiem piasłstwo
beźmierne wśiśke światłość duże y siłę ro-
zumną zagasa/ a stawa się cżłowiek iako so-
dzia abo łorab na morzu bez żęglarza lub
rzedziciela/ tam y sam się tula/ aż zato-
nie. **W**ino lepał kłhore wonności nie-
ma znamionuje w sobie grube pary abo dy-
my/ także y nie strawność/ przeto nie dawa
dobrego pokarmu ciału y owsem grubą krew
mnoży gęstą a cżarną/ dla tego theż bywa
przyżyna smutku y troski/ wśakoż takowe
nie richło w głowę wstepuje. **W**ino też
kłhore ma przykrą a brzydą wonia to jest na-
gęste/ gdyż ono ciepkoscią swej wonieny mo-
gowi barzo škodzi/ smysły duszne żarą/ a
plane y skłhore mózgową obraża barzo/ y też
insim cżłonom cżini zawadę/ bowiem krew
barzo żłą mnoży y też insę grube a źle wil-
ty w ciele.

Eu masz koniec kręgi piątych.

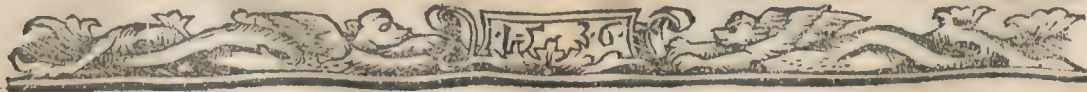

Słoste Księgi o płodnych drzewach y o przyrodzeniu ich.

Dowiedziawszy już o winie które dla swego wielkiego pożytku sion ludziem czyni/ ma pierwsze miejsce między wszystkimi drzewy/ tu będzie miejsce y o drugich też drzewach powiedzieć / o których aczkolwiek nieczto jest namieniono w pospolitosci w księgach wtórych/ wszakoż tu o każdym z osobna nieczto powiem czo by było każdemu własnego/ albo który może być z nich pożytek. **A**le iż wszystkim drzewom niektóre rzeczy są pospolite tak iednemu iako y drugiemu/ zaś niektóre rzeczy są każdemu z osobna własne a przywoite/ przeto o rzeczach pospolitych pierwsze będzie gadka iako maig być sprawiane/ potym iako ma być praca y sprawa o koso każdego z osobna. **A**le iż drzewa iedne są płodne a dawaigce owoc/ drugie lepak płonne a bez żadnego owocu. Przeto pierwsze w tych księgach powiem o drzewach płodnych czo są żacz/ iako ich różność/ iakiey też ziemie/ iakiezo powietrza potrzebuig/ kiedy a iako maig być sadzone albo y szejcpienie/ iako ie sprawować/ iako przysglądać y oprowiać albo od škod bronić. Takiey y o ich owocach kiedy a iako maig być zbierany/ iako mogą długo być zachowany a czo z nich może czynić/ takiey o ich moci y też sprawie która one maig w ciele człowieka/ m/ potym o niepłodnych też nieczto będzie powiedziano w części wtorey tych ksiąg.

O drzewach

O drzewach w pospolic tosci.

N w pospolicatosci nie trzeba wymieniać ani wyszczególniać różności rodzajów drzew/ gdyż każdy zna iąskie sie drzewa rodzą w jego krajnie/ a niżej też o każdym osobno będzie powiadano/ wszakoż powiem iż to jest między drzewy płodnymi rzecz pospolicita/ iako iedne żądają powietrza bardzo ciepłego/ iako iestli drzewo palmowe y pieprzowe / drugie lepaś zimne powietrze żądają/ iako Jaskowiec y Kaskiany/ drugie lepaś wśpędzi się rodzą iako Jabłoni a gruski/ drugie bardzo tłustey ziemi potrzebują/ iako iest figowe y morwowe drzewo/ niektóre lepaś chudey a piaszczystey iako sosna y modrzew. Wszakże wśpędzi drzewa w tym się żądają iż żwierżchu ziemi suchey potrzebują a wnątrż wilgotney tam gdzie korzenim dosięgają. Żakież drzewa wielkie więcej też żywności z ziemi potrzebują/ zwłaszcza te z którychby chciał mieć owoc gęsty a wielki każdego roku. A iako drzewa maia być sadzone albo y wszczepione już o tym wysszey dosię pisaño/ ale czo się tycze o prawiania ośolo ich to ma takowe być/ potrzeba na Jesień odkopać od nich ziemi aże korzeń będzie widzieć. Tamże więc obłożymy trochę gnoiem żasie przikręć a niebardzo oślaczają aby tak woda przenikała wilgość a tłustość gnoiowa do korzenia żwodziła a bedzieli ziemia bardzo piaszczysta tedy dobrze iest między nie gliny przymieszać zwłaszcza ośolo drzewa/ a to miasło gnoiu/ a ma to być obkładanie tak gnoiu iako y gliny nie tylko przy samym pniu drzewa/ ale też na czterzy albo na pięć stop ośolo/ według wielkości y syrokości korzenia iego/ y owsem bedzieli tak syroko obkładane drzewo iako się korzeń ściaga/ bez chyby silną pomoc da drzewu/ bowiem z żywności tak naprawionej łocha się drzewo a iakoby odmładza. **T** Jako też to widamy iż na niektórych między dwiema wodami albo też przy wodach ciepłych drzewa bujne bywają a to dla dostatku wilgotney żywności/ tak iż na nich bywa skora gładka/ liście syrsze/ latorośli bujniejsze a wysze niż na inszych drze-

wach. Jako też to bywa na nizinach gdzie wilgość a tłustość z gorznicakich spływa do korzenia drzew/ na którymto miejscu y rola bywa sprawna ku rodzajności. y też drzewa sadzone bardzo dobrze/ wśpędzi to czyni dostatek wilgoty. **A** gdy by tam iaka wilgość albo woda przyrodzona nie mogła być blisko/ tedy potrzeba rynkami albo rowami wodę przywodzić/ ktoraby się czasem zastanawiała ośolo drzew rozlewała/ korzenie ich ochładzała przez ziemię przenikając/ ale iestliżby tego nie mogł dowieść a ziemiaby też potemu nie była sprawna/ tedy tam drzewa będą rosły z miąsą skora/ ktorą swą grubością bardzo škodzi płodności owocu.

Przeto y plonki ku wszczepieniu tak maia być sprawiane. Gdy ie chceś sadzić w ogrodzie trzeba obsieć wśpędzi gąsienic nie potrzebne a tylko sam wirzech zostawić wśadzić w ziemię plonkę / a cho bedzieli plonka cienka/ bowiem tak richlej będzie na miejscu rosła gdy iżsi nie będą iey żywności oden mować/ ale bedzieli plonka dobrze miąsą ku wszczepieniu tedy y wirzech ma być wciśnięty/ tylko sam pniak (w ktorzy masz wszczepić) w ziemię ma być sadzony. **T** Jestliżby choć takowa plonka rozsochata była/ lubo dwa pniaki miała/ tedy czo mągleyszy wciąż/ żostawić on ktori iest bujniejszy a mocniejszy/ aby się wśpędzi moc weń obwoić/ a drzewo tym lepsze było y mocniejszy/ ośolo drzewa figowego albo pomagranow w ktorych może żostawić dwa albo trzy pniaki iako kto chce.

Także po wszczepieniu gdy się przymie nie ma być obsiekany do trzeciego roku/ wyjąwszy iżby tam puszczy się latorośli gdzieby škodziły wirzechowi odcynując iemu żywność swą bujności/ takowe same maia być obsiekane bez inszych/ iako nieprzychajciele wśpędzi drzewa. **G**dy już tak trzy lata przeydą cho dopiero mogą być gąsienic obżerowane postrońne ktorokolwie żdadzą się żbytnie/ wszakoż z tą bacźnością/ aby mącież latorośli wszczepionej swym pniakiem odrósł od ziemi mało albo wiele według iako nosi przyrodzenie drzewa onego/ albo według sposobu ziemi/ tak iżby był wysszey puszczonej na ziemi tłustey a niżej na chudey/ tamże też y gąsienic iego maia być rozprawione słusnie na wśpędzi strony/ ktorę iestliżby nie rosły potwój woli trzeba ie nawodzić podporami y

Quij też przy-

też przywieszowanin ku żerdziom albo przy-
stawam nicialim. Takież gdyby gąsiki krzy-
we były niechęzając się mieć ku gorze/ trzeba
je też podpieraniem y przywieszowanin żnie-
magła nawodzić/ aże moc weźmą ku gorze/
zwłasczą te które się ku temu nagodnieysze
podadzą/ iestliż y to nie pomoże/ tedy nale-
pić gąsiki oney narzając na tym miejscu
gdzie się przeciw naproszeniu/ a tak opa-
trzymawszy dobrze związaniem nawodzić po-
trochę/ aby ona gwałtem poniewolona po-
twey woli rosła/ czego dobrowolnie czynić
nie chciała. Gąsiki też inże któreśkolwiek
tam wyrosła krzywe/ chropawe/ krepe albo też
y zbytnie/ ostrym żelazem maig być obfiek-
ne/ aby próżno drzewa nie zagaszały. Je-
żeli też wiecey się zbiegają albo skłaniały
ku iednej stronie/ drugą iakoby gardząc/ trze-
ba je nawodzić przystawy wkopawszy/ a do-
nich gąsiki przywieszować. ¶ Jestli też
szcep tak bywno się pada dla zbytniey wilgo-
ści iż wsiutic gąsiki prosto wżęć/ pody-
nalepić latorosłom łonice wirzechom trochę
obryznąć aby tak poboczne gąsiki y latoro-
śli z nich się wypuszczały/ gdyby wirzech wżę-
gorenie wyprasthał/ gdyby lepał gąsiki od-
pniaka cienko się puszczały/ możebyć namich
skórka rozparana w podłuski/ a tak będą się
na mąsposz rozrastać. ¶ Także szcep
wielki zimłodu ma być sprawian z pilnością
pości nie wyrosć barzo/ aby pniak puszczał
z siebie gąsiki z którychby lepał pochodzili
rozi/ a z rozi latorosli płodne y owocę da-
waigce ku domowemu użytku. ¶ Potim
gdyby już drzewo moc traciło dla starości
tak iżby gąsiki owocu nie mogły znościć a
tak miały się/ albo iżby ono tylko przez rok ro-
dziło/ albo też niektóre gąsiki schneły/ a to
dla niedostatku żywności/ tam potrzeba su-
che gąsiki y też inże zbytnie chociaż też świe-
że obcinać/ aby tak wilgość (która się pirwey
po wielu gąsiki rozchodziła) społem się ze-
brałszy/ trochę gąsiki zostawionych dawala
wielki dostatek żywności ku rozmnożeniu
owocza. ¶ Dobrze też iest z drzew tak-
owych starich brzązować z wirzechu iakim na-
czynim żelaznym które wirzechu a chropa-
wa aże do świeżey/ wśakoż oney świeżey nie
naruszając/ tak się stanie drzewo prawie od-
młodzone. ¶ Trzeba też mieć baczną-
ść na sposób ziemi/ iako wiele gąsikiam ży-

1 nosci mogłaby podać/ będog sucha albo wil-
gotna/ iustia lubo chuda/ także według they-
miari y porównania zapuszczać a zostawiać
gąsiki na drzewach/ bowiem nie będzieci ta-
bacznąść tedy też drzewa dla niedostatku wil-
goci nie wiele użytku weźmą albo też nie
często będą rodzić. ¶ Czas ku takowemu
drzewu y szcepom oprowadzaniu iest od poczę-
ku listopada krzyżca aż do końca marca
albo od tego czasu gdy list poczęnie z drzew o-
padać (wyjąwszy czasy wielkiego mrozu)
10 aże gdy już poczęnie się zasie pukać. ¶ Przy-
dawa się też to młodym szcepom iż prawie
wiedną od gorczosci słonieczney/ którą po-
moc bywa dana okopowanin ziemi wyso-
ko okolo nich/ albo też częstym pokrapianin /
albo czynić im zastony od słońca z słomy/
albo dać tam rosć okolo zieli iakim wyso-
kiem/ albo obwinąć miedzą gliną albo mazać
skóre onego szcepu z strony połnia słońca/
oleiem albo mascią iaką zimną aby tak wil-
20 gość z niego niewysychała. ¶ Czasem też
mrowki płodzą młodym szcepom / a to gdy
nawie wchodząc rodzą nieiać robaki/ które
potym sciągają listki ieden ku drugiemu czy-
niąc sobie gniazda z paiczynny na wirzechu
latorosli/ a tak im wzrostu nie dopuszczają/
którym trzeba dawać pomoc obierając tak-
o we robaki y też obrywając listki którychby od-
nich były zarażone. ¶ Mrowkam też aby
30 na drzewo nie szły/ naucza Palladius ta-
kowie czynić leśarstwa. Sol ziela które żonę
Portulaca to iest Kurza noga/ zmieszać wsi-
ocztym tak wiele iednego iako y drugiego/ a
tym pomazać pniak szcepowy w dołu okolo
Albo drożdżami winnymi/ albo też y smolą
rzadką/ wśakoż nie barzo/ by snadź wiecey
nie zaszkodził drzewu chcąc dać pomoc/ albo
obwieszać szcep w dołu węg lub lnem zma-
czanym oleiem/ albo iednak lepem okolo po-
40 mazać aby tak mrowki więźneły/ albo też
przebiwszy w garnceowym dnie dziure wsta-
wić na szcep aby przełaził aż ku dołu a tam
dno obwarowawszy nalać wody w on gar-
niec tak iż mrowki przed nią (choć na gar-
niec będą wchodząc) pniaka żadną miarą
nie dostąpią/ tedy albo potoną/ albo się zasie
muszą wrocic. Dwidzi powiadaia iż gdy
śnurka iedwabną wolciu rozmazawszy drze-
wo obwinąć/ żadna mrowka tam nie wlezie
50 ¶ A nadewszystko trzeba dobrze drzewa opatr-
zyć

rytę/aby tam bydło nie dochodziło/gdyż ra-
do ściępie ogrza/a takiemu sfodzi/ z kądże
wiec stawa sie drzewo nie wzrosło krzasko-
wate y nie sfodne. ¶ Jestliżby drzewo
było na takowym miejscu iżby nie mogło
być ogrodzone/ tedy wżdy trzeba ie acz nie
kolim obstawimy/tarniem pchaicim ogro-
dzić. Zależby byłoby na miejscu takowym
gdzie wiatry mogą zasfodzić/tedy trzeba każ-
demu drzewu sfodemu czynić podpore/po-
moc dawaie przeciwo wiatrom/y owsem
każdemu ściępowi w pniał ściępienemu po-
trzeba dawać pomoc y obrone aż do trzech
lat przynamniey. ¶ A w każdym drzewie
trzeba tego strzedz/ aby niedopuszczał wyra-
stać na drzewie lub pod drzewem z korzenia
latorosty które zowg wilki albo belarty bo-
wiem takowe odcymuig wilgotną żywnosć
wsfickiemu drzewu/ a gdy sie barzo rozmno-
żą tedy drzewo sfhnie/ naprzód w galeziu/
potym y wsfisko samo w sobie/ przeto potrze-
ba takowe obfiekac. Maig też być obfiekane
y te galezi które sfhną na drzewie/ aby
drugich sfwieżych przy sobie albo pod sobą nie
sfusły. ¶ Przypadza sie też to w drze-
wiech iako y między zwierzęty/ iż gdy tham
bedzie zbytnia wilgosć a nie strawna/ thedy
bywa na wierzch sfory wypadzona/ta wiec
potym tam sie zagnije/tak iż w zwierzętach
z takowey wilgosci rodzą sie wrzody albo
sfosy/w drzewach zaśie sprochnialosci y też
robacy sfory drzewom barzo sfodzą/przeto
gdyby obaczyl na sforych miejscu sfore ode-
tą albo odewstałą/nalepię ią odizacz aby
tam on iad przecz wyszedł/a gdiby iuz tam ro-
bacy zalegli maig być żelazem wybrany.
¶ A obaczylsi też ano sie sfora pada na
miejscach sfktorich dla zbytniey wilgosci/
nalepię ią rozcznagc albo rozproc na nie-
sfktorich miejscach wpodsfiski/od wierzchu aż
do ziemi/ aby to sfwardziało czo poczynna
gnić gdy nową sforą zarosie/ktora sie pusci
między ono rozprocie/ ¶ Jestliżby też nie-
sfktore drzewo chore obaczyl/czyrwiony albo ka-
mienny owoc dawaie/podobno to pocho-
dzi ze sflosci albo z takiego niedostatku ziemi
albo zley wilgosci/ w takiey przigodzie do-
brze iest odkopawszy one zła ziemi od korze-
nia/ insey lepszey nasypac/ a rozczepiwszy
pniał onego drzewa przy ziemi: wbić tham
klin debowy aby oną rang zła wilgosć iuz

1 nabrana z drzewa zaśie wybiegła. Czo
mniemam iż też nie zle czynić tam gdzie w
drzewie iest zbytek żywnosci/tak iż też iego cie-
płosć przynrodzona niemoże dostatecznć ku iey
przetribowaniu aby w owoc była obroczona
przeto drzewo takie buyno sie focha a wyra-
sta w liscie y w galezi zbytnie nad insey drze-
wa/owoczu żadnego nie dawaie. Ma też
być ta pilnosć sfore wsfiską chropawą zwirz-
chu obezasować/korzenie stare gnoiem ob-
10 fładać y rozsfupować ie sfusnie na nieko-
rych miejscach/ tamże w rane klasć sfamył
aby tak on korzeń bedac odworzony thym
sfadniey mogł w sie nabierać sfustosci a wil-
gotnosci ku pożywieniu drzewa. ¶ Jestli-
żby też ziemia tam była barzo wsfoczona/
albo iżby rosfy okolo drzewa ziola sfhore ko-
rzenie gfeboko w ziemi puszczaig/ iest to nie-
mała zawada drzewu ku owocom/gdyż zie-
mia wsfoczona niedopuszcza wilgosci wierz-
20 chniey sfepować do korzenia/takież swoig sci-
sfirwoscig ciefką sfiska też wsfiskie pomy w ko-
rzeniu/tak iż ono nie może w sie ciagnac za-
dnych żywnosci z ziemi. Niedopuszcza theż
wychodzić parą wżgore z gfebokosci ziemi/
sfktoreby wychodząc mogły nieczu zagrzeuac
korzeń a dawać iemu posilenie. Przeto na
takową zawade nalepsza iest pomoc/aby zie-
mia była wżruszana kopaniem albo żoraniem
okolo drzewa. ¶ Zależby y ziola lub chw-
30 sy gfebokiego korzenia okolo drzewa barzo
sfodzą drzewu/ gdyż one maie w gfeboko-
sci korzenie miefczeyse niż iest korzeń drzew-
ny rychley y wiecy w sie bierzą wilgosć po-
sfarmowg odcymuig ią drzewu/ a tak trze-
ba ie z korzeniem przecz wyrwac. ¶ Ale
aby sfadż ono miejsce pod drzewem gof-
be dge nie widziało sie sfperne a nie wdfieczne
może tam być zostawiona trawa chocia też
insey ziofka male a cienkie/ sfktore tyfko z wierz-
40 chu ziemi żywnosć bierzą/ bowiem trawa
lub drobne ziofka pod drzewem nie sfisko iż
nie sfodzą/ale iefcze cżasu gorczosci niedo-
puszczaig sfhngc korzeniowi czyniacz iemu
ochfode. ¶ Sfodzą theż drzewu barzo
wgfienice (albo listki iako drudzy zowg) sf-
ktore wysufaig zieloną wilgotnosć w latoro-
sflach/liscie też y sfwiatki obiadaie owociu
niedopuszczaig/ przeto ich gniazda sfktore
po galeziach iakoby w paieczynie zawiezu-
50 ią/maig być obierane kiefczyca Grudnia
Stycz-

Stycznia albo Lutego / też wiecez maig być deptane albo iednak palone/ aby sie na wiosne nie mnożyły. **E** Wydawa sie theż to w drzewach a zwłaszcza w gruszkach starych/ż forzenie ich dla miakosci swej skory nie może dodawać dostatku żywnosci w galezi ku dawanii owoczu/ a tak drzewo nieczęsto rodzi y to barzo mało. Przeto odkopawszy ziemię od niego forzenie czo namiesze ma być rozsejpiane na niektórych miejscach/ tamże w rany kłose kamyczki gladsze rzeczone/ aby sie zasie forzenie nie zawierało/ iżby tam mogła wnidz wilgothność z ziemię/ która dla twardosci skory wchodząc niemogła/ także gnoiem obłożony ziemię zasypać. **E** Takież y zbytnie galezi z drzewa maig być osielane/ tilko te zostawiajki którymby drzewo mogło dać dostatek żywnosci ku owoczu/ bowiem ona wilgość ktoraby sie po wielu galeziu miała rozchodząc silniejsza moc dawa w troche galezi zebrała.

E Ziemia też ogrodu bedzieci zbytnie wilgotna/ tedy tam drzewa pospolicie dawaig owoc czyniwy/ bouiem zbytnia wilgość nie może sie dobrze przelutrować ani strawić/ przeto sie hnetki zagnie by namnien zaarżana/ z ktorej zagnilosci rodzą sie robaci/ ktore wiece owoc gryząc czynią nie pożyteczny.

Jest tego pewny znak iż też na wszelkim miejscu nasienia gdziekolwiek jest wilgość subtylna tam sie robak zależe. **E** Przeto miejsce takowej ziemię trzeba miernie osuszać iako nasnadniem może być aby drzewa nie miały zbytniej wilgości/ a nie mogłoby to inacey być tedy drzewo trzeba wierceć albo rozdzierać przy samej ziemi/ tam gdzie sie forzenie wielkie ze pniem złęcają/ aby takowa rana wilgość zbytnia z drzewa wyhadzała/ także y owoc lepszy bedzie dawać. **E** Gdzie zasie jest miejscce barzo suche a ziemia prawie iakoby wygorzała tak iż też sprawianie wsielkie trudno jej pomaga/ tam sie bedzie rodzić drzewo tarnowate a folce owoc na nim drobny a ciupki/ przeto na takich miejscach nie ma być seje pienie.

E Owoce drzewa ma być zbieran bez łamania galezi/ strzedz też aby sie barzo nie posuwał z wysoka padając / zwłaszcza owoc z tych drzew ktorych nie godzi sie obijać żerdziami albo krotkami. A iestliżby galezi były cienkie tak iżby niemogły znosić tego kłho

1 obiera owoc / thedy trzeba ie powr.żcem do mocniejszych przywiezować. Spodnie lepał galezi przystawiajki drabine maig być obrywane / albo ie przyciągać lekko hakiem na żerdeze przyprawionym. **E** Kto chce miernie owoc obierać aby sie galezi potym nie łamały tak ma uczynić. Obrawsz sobie żerde niebarzo dluga ale mocna/ tam na obu końcach haki maig być żelazne mocno przybite/ tamże gdzie sie boiś złamania galezi pod sobą/ zawadz wierzchni hak na galezi mocnej nad sobą / a na spodnim niechay sie zawiesi mglenisa na ktorej chce stanąć. Takowem theż hakiem możesz sobie wierzchnich galezi siegać/ potym o drugą spodni hak zawadzić aby ona była zadzierżana z ktorej chce owoc zebrać/ a tak żelcem a z małą pracą bedziesz miał pomoc onego haka wielka ku zbieraniu owoczu.

E Wszelkie też owoce (zwłaszcza gruski) według natury rodzaju swego różne miewaig czasy zbierania/ iako kiedy sie ktore do stawaig/ Przeto trzeba okolo tego rozumieć iż ony owoce ktore sie lecie dostawaig/ thedy maig być zbierane gdy dostalose swą wrażliwą barwą ronnoscig y smakiem/ wpałoz gdy owoc bywa zbieran po si sie ięże nie prawie dostoi/ ale iak skoro sie imie zapalać/ takli dluzey trwa ku chowaniu/ bowiem sie leżąc sam w sobie dostoi. Owoce lepał na jesieni dochodząci/ ktorzy chciat dlugo aże do wiosny przechować/ ma być zbieran krieżyczą Wresnia w cieplich kramach/ a w zimnych krieżyczą Listopada/ czasu pogodnego y też suchego/ gdy też krieżycz bedzie w ostatniej czwierce swej/ takci owoc wszelki dluzey może być zachowan/ A w tym niechay bedzie dosie powiadania o drzewach w pospolitosci/ czo sie tież osobney sprawy a przyrodzenia drzewa każdego/ to niżej bedzie powiedziano w oschliwym każdym z nich wypisaniu.

E D Jabłoni.

Jabłoni drzewo iest każdemu znajome/ rodząy iey rozmaity iest wielug różnoscii owoczu/ bouiem są iedne jabłoni ktorych owoc dosta

50

wa

wz sie lecie w Lipcu. Chafowu pospolicie bywa skodki a woniaigci gdy mu dopuszcza dostac sie prawie. **C** Drugie zasie sa iablka ktore sie nie dostawia az ku zimie te cza su zbierania ieszcze bywaia ciupkie y kwalne wszafoz tezac potym sie dostoiu samy w sobie. Wiedzy tym thez iedne bywaia barzo wielkie/drugie drobne/nie ktore thez sredniemiarn. Bywaia tez iedne czyrwone/drugie zoltke a niektore prawie zielone. Jeszcze iedne twarde/dugie lepak mielkie/ przeto tez iedne dluzej teza niz drugie ktorich dobroc albo zlosc moze kazdy obaczyc z doswiadczenia.

C To drzewo trwa w kazdym powietrzu wszafoz w ziemi tlustey a bupney barzo sie locha ktoraby wilgotnosc miala wieczey z przyrodenia niz z pokrapiania. Jednak gdyby na piasku bylo albo na glinie suchej potrzebuie pomoci pokrapiania iakiego lubo wilgosci zewnetrzney/chuda tez a sucha barzo ziemia iablka czyrwowe czyni przeto na kachach ziemia temu nawiecy sluzi.

C Moze tez to drzewo byc z nasienia y tez z sadzenia/wszafoz z obogaa tego nie richso dorasta ku rodzeniu/ale szcepiaac richley sie owoczu doczekasz. **C** Nalepsze sadzenie

7 bywa Pazdziernika kriegicza y Listopada w cieplych kramach/zasie w zimnych Styczniama y Marcza lesne psonki dobrze sadzi/ a gdy sie przyima thedy szcepi. A syrofosie miasteczka miedzy drzewy sadzonymi ma byc stop trzydziesti/przynamniem dwadzieścia.

C Szcepienie iablonowey latorosli moze byc w gruske/w slur/w pigwie/w brzoślinie w trzesnie lub w wisnie / takiez w drzewo ia worowe/lipowe y wirzbowe/ wszafoz lepiey w drzewo swego rodzaju. a to ma byc mar-
20 cza albo Lutego / przynamniem w przedzie figt dni po staniu słońca tak na wiosne iako na Jesien/ o tym pisze Xzimianin Cato

C Moze tez byc szcepienie thaf w pniak sam iako y za skore/tez obyczaiem ptukowania iako y emplastrowania/takiez y w pniak przewiertany. Jakoż o thym dosic powiedziane w kriegach wtorych. **C** Szcepy tez wszelkie pierwszego roku pilno maia byc
20 opatrzone/kazdego kriegyca zwlascza lecie chwast od nich wyrwyaiac / a potym dwa albo trzy kroć do roku. Na kazde tez lato zie-
30 mig ie okopuic/ wszafoz gdy sie juz dobrze przyima y wlozienia dostatecznie juz nie po-
40 trzeba okopowania ani tez takowej pilnosci. **C** Gnoienia to drzewo nie potrzebuie/wszafoz mu nie zawadzi/ zwlascza gdy miedzy gnoy popioł bedzie przimieszan/mierne tez pokrapianie temu lubi.takiez y obrze-
zowanie zwlascza zbytich albo suchych ga-
50 lazek. Tak tez ma byc szcep sprawian aby pniak sam wyrosl wzgorz od ziemi bez to-
warzysha y bez galazek rosochanych przynamniem szesc stop/toz dopiero maia byc ga-
laski zapuszczane ku rozkrzewieniu y tez ku owocowi ktore tez maia byc iednako ze wsi-
tkich bolow rozszyrzone/a to ma byc czynio-
no nachylaniem albo przywieszowaniem ku prostosci albo krzywosci iako tez o tym wys-
sley namieniono. **C** Latwie sie temu drze-
wu przydawa iz owoc z niego opada do-
browolnie. Przeto gdyby drzewo takowe by-
lo tedy forzei rozdarsz samy tam wstawic
a tak bedzie lekarstwo ku zadzierzeniu owo-
czu. **C** Obrodzili tez barzo tak izby gale-
zin cieplo bylo/tedy kriegyca Czyrweza al-
bo Lipca maia byc przebrane iablka ober-
wawszy precz/ktoreby czyrwowe byly albo ia-
kożkolwiek niedoladne/aby tak sol on ktoroby
50 mial pochodzic we zly owoc wsitel byl ob-
roczon

roczon ku dobremu owoczu a da im wietchy dostatek żywności khorę odcynowali one czyniwiwe. Nie mogli by to być przebra- nie/abo iżby nie nie pomogło/tedy gałęzi ta kowe trzeba żerdziami podpierać/drugie po- wroźmi do mocznicych prziwieszować/aby ona obfityść owoczu nieobrociła sie ku zła maniu drzewa. Jednak drzewo z młodu ob- radzając rychło sie starzeie y wyrodzi/ tak iż potom nie ponim nie będzie.

C Jabłka letne abo skorożrze thedy maig 10 być zbierane gdy już wonia smakiem y bar- wą dojrzałość swą wkażuie/ ale jabłka inſe kłote chceſ długo chować /te poczni zbierać na końcu Września aż do połowice Paź- dziernika/ a to gdy już imę z drzewa samy padać jabłka zdrowe/ a w których już iadła będą ciarne Zamę przystawiając drabiny długie aż do te' gałęzia kłote obierać chceſ zbieraj rękoma/abo powroźmi lubo hakami gałąski mgłe kłobie przyciągaie/ zwałając 20 te napilnien tak zbieraj kłote chceſ długo cho- wać. **C** Miękkie ku chowaniu iako piſe Barro ma być ciemne/ a gdzieby wiatr nie dochodził/ a gdyby wiatr wielki był/ tedy of- na abo fraty maig być skłomę zatysane/ tak że nie khorę jabłka chowaig abo na kupie wſiſkie ſypięc abo rozgarnione przyſywa- ige/ a to ieſt lepiey dla ſacznieſzego przebie- rania nagiſnych od zdrowych/ bowiem tego potrzeba żeby ſie iedne od drugich nie ſazi- 30 ly. **C** Z iablek może być picie (kłote iab- lecznikiem zowa) a to ſłukſy jabłka ſwieże kamieniem na kamieniu abo na twardym kłoczu/ kwaſie przylawſy wody ile chceſ mić/ a gdy ono odſia będzie picie. Może thez być oecy iako y z gruſek zwałając z le- ſnych iablek abo kwaſnych/ o czym niżej bę- dzie napisaſo. **C** Jabłka dwoiaſi roz- dział maig a według tego ieſt też dwoiaſa ich ſprawa w ciele cżłowieczym/ iedne ſą ſu- 40 rowe/cirpie a niedoſtaſe / drugie kłote na drzewie doſtaſećnie dojrzeig. Surowe teć iż twardo ſą przeto też złe ciało tuczę/żo- łdowi ſłodzą/bolenie wewnętrzne czynig/a żył nie przenikaig. Czeſte ich pożywanie bywa przyeżyng zimnice długiey kłog/ trudno wle- cżyć/cho nie tylko o iablkach młodych ale też o wſiſkich owocach niedożrzałych ma być rozumiano. **C** Dojrzałe jabłka a doſta- 50 ſe na drzewie/też ieſcże rożnoſć maig/bo-

wiem iedne ſą cirpie abo iako mowig przy- kwaſe lubo winny kwas / drugie ſą prawie cirpie y kwasne/ a drugie prawie ſłodkie / o pożytku tego rodu iu trzeciego będziem po- wiedać. **C** Jabłka pirowſe iako mowig przykwaſe/ieſli ſą miękkie thedy nie barzo ſłodzą ciało zwałając pod umiarem poży- wane a czaſow ſwych / bowiem rychło ſie trawig a krew nie zła mnożę / ale będąci twardo tedy trudniſe ſą ku ſtrawieniu a nie rychło żyły przechodzą/ przeto czynig odi- manie żywota/ wſiaſoż żołądek potwierdza ig ſwym zdżimaniem a wilgoce zbysig kł- raby tam zaſtaſy na doł zganiaig/ żywoſy też zapiękaig nauiceig gdyby ich przed inſim pokarmem kł pożywał/ zwałając tym ſą na zdrowſe w których żołądku ciepło z wil- gonoſcię panuie. **C** Wilgoſć z nich od- dzielona lubo ſol ich lepiſy ieſt dla ſubtilno- ſci ſwey/bowiem żołądek potwierdza y wſiſ- to wngirze / pomaga też przeciwo cieczeni- 60 krowie lubo biegunce że zbysig ſolery / także przeciwo zbysniemu wracaniu/ przeto tak- wych iablek dobrze tilko ſam ſol wyſiſać ia- blkowe miſo wypluwaig/ abo iednak wy- naleſc obyczay którym by ona twardoſć ich mogła być oddalona / a może to być troia- ſim obyczaiem. Pirowſy ieſt warząc iabłka w wodzie/lubo w czym takowym aby tak od oney wilgoſci wodney twardoſć ich była od- 70 mieczona. Drugi obyczay/ rozparzać ie za więſſaig nad parę wſtropu wrzącego / tak gdy odmięka będą zdrowſe ku pożywaniu Trzeci obyczay / rozkroiſy takowe iabłko wykroić wſiſko onto twardo mieſcie w po- rzodku z iadłami/potym naſaſe w one pu- ſtoć czukru abo miodu/ y oblepiſy w ciaſto żagzeſe w rzeżewiu gorącym tak długo aż ſie ciaſto dobrze ſpiecze/ toż wſygaſy mo- 80 żeſ pożywać/bowiem takowy domyſt przypra- wiania iablek czyni w nich doſtałoſć/ ſma- g doby y rychłoſć ſtrawienia/ wſiſkie nie zdro- wa ſurowoſć odcynuig. **C** Jabłka pra- wie kwasne poſpolicie maig w ſobie wod- noſć z przimieſzaniem trochy materiej grubej a miękkiej. Przeto też nie panuie w nich ta- kowa zimnoſć ani ſuchoſć iako w onych pi- 90 wſich/ a to dla bliſkoſci ich ku miękkoci rza- dkiej a powietrznego przyrodenia. Przeto też ich ſprawa w ciele ieſt zatwierdzać żo- 100 dek biegunki zaſtawiaig y zbysnie wra- canie

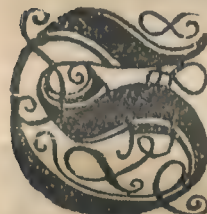
wiem wpełnie gruski cięptie a przykwasne iakoby lesnem podobne żółgdek potwirdzaia y zapiekaię/ są też przypodzenia suchego y zimnego/ a wieceny służą ku lekarstwu niż ku pożywieniu. Przeto trzeba okolo tego wymyśleć iakoby mogły odmieniać/ a to może być warząc je albo rosparzając nad parą wrzącego wtropu/ albo piekąc w zerzewiu oblepionym w ciasto/ albo też kładąc je w miod.

¶ Platearius powiada iż gruski chiał warzone iako y siurowe żywot zapiekaię/ a gdyby je wwarzypionym w dzidzewnici przysiladał na pępek ciepło/ tedy zastanawiaia wraczenie zbytnie które pochodzi z kolery/ także na łono obłożone krowie wyciekające zastanawiaia.

¶ Gruski słodkie gdy dostatek mierny są słodkości/ gdyż nie tak są zimne iako cięptie albo kwasne. Przeto zagrzewaia y czynia trawienie w żółdki tych ludzi którzy są suchy a zimni/ wskatoż przed innymi potrawami pożywane są słodkie a zaziębiaia.

¶ Popioł drzewa gruszkowego własciwa leśnego w picciu dawany na duszność albo na dławienie w gardle barzo pomaga. Skorki też y latorośli są prawie cięptie samey w sobie/ ale cięptosc owocow ich żywodności jest zimniejsza. Znicenra też piśe iż lesne gruski suche służy na rany przysiladane barzo goi rany

O Śliwach.

liwa też jest drzewo znane/ Jego rodzi też rozmaite. według krajny y powietrza wskatoż po polsku mowiąc/ iedne są domowe/ drugie lesne a te zową tarńki. Domo

wie też iedne rodzą jagody białe/ drugie czarne/ a drugie też czprwone/ trawny żądai mierney/ wskatoż y w zimney zetrwaia/ kochaia się też na miejscu suchym a wilgotnym zwłascz na kamieniu albo pastwie ich miejsce może być naprawiane/ gnoiu nie lubią/ bowiem od niego owoc bywa czprwony i też opadaia.

¶ Kostki ich mają być siane wiefieni trzeźwca listopada w ziemi gnoyniej a dobrze wzrzą na dalecy dwie dłoni głęboko/ także y w ścieżniku mogą być siane/ a kto chce aby rychło weszły wtedy i trzeba moczyć w ługu ze trzy dni. Przeto nalepić mieć od tego za-

godle iaką/ gdzie by ie naprwy wytochał a żedo dwu lat/ potym ie wiec do ogrodu przesadzać. **¶** Tych też trzeźwcow mogą być sliwy sadzone tak z korzeniem czalym iako y galezi od korzenia oderwanym/ ale takowe trzeba czyszcie gnoiem obmazać/ a to drzewo nie potrzebuie ku sadzeniu grubo lubo dołu barzo głębokiego/ bowiem nie głęboko w ziemi korzenia puszcza/ Moga też być nie daleko siebie sadzone gdyż iedna drugiej w gestwie mało zasładza. **¶** Może też sliwy szyć pić w inie drzewa/ iako w brzostinie/ w migdali/ obo w morule/ wskatoż sie ony odmieniaia/ iż albo będą drobne/ albo w sie przymuia rodzą drzewa w który bywaia szyćpiony/ tak iż sie stawaia brzostiniami albo morulami/ a bywaia szyćpiony na osłatku Marcza albo Lutego/ po ię szyćkli sie z nich nie imie puszczać. Pomoc też ma im być dawana częstym okopowaniem/ potrapianim/ także y wrywaniem latorośli które y sie od korzenia pusciły/ tylko proste zostawiać z korzech by drzewo miało być/ A tak ma być ich drzewo sprawowane aby tylko ieden pniał miało/ wskatoż nie wysoko od ziemi podniesiony/ gdzież wiec galezi mogą być zapuszczone.

X 11

Byłoli

C Wylosibym cho drzewo nieiało chore abo magte tedi nalać miedzy tego korzenie wody napoiti rozmiezoney z fusem oliwnym lub ole towym/ thakiezy popiol z piecza zwłascza z winney macice okrawtow spalonych/ barzo chorim sliwam pomaga.

C Sliwy zwłascza wielkie susza niegdzie na słońcu rostkowusy na dwu abo na trzech miejscach do kosił/ Drugdzie tagody nowo zebrane rozmoczowusy w morskiej wodzie abo w cieplym wotropie susza w piecu abo na goracim słońcu/ Drugdzie lepak warzga ie w kosiłech dlugo/ potym letac w durstak czedza sol ich gesty od kosił y od storek/ potym ono rosladaia po desach y susza w piecu abo na słońcu/ gdy zeschnie zaste zbieraia nozmi a chowaia ku potrzebie (w nasych sbronach to prwidlami zowg)

C Ploty mogg tez byc z drzewa sliwnego ta ko wyszyz namieniono/ bowiem one iz z korzenia gesto latorosli puszczaia/ przeto gesty a mocny plot czynia/ zwłascza gdy bedg we dwie abo we trzy latha z wirzchu zrazowane tedy sie plot gesci/ a zony obrzastow mogg byc podpori do winnic abo iednak na ogien.

C A kto by chcial rychlo wshytet plot z nich miec/ tedy nazbierawusy kosił leda gdzie (ia koż pospolicie ludzie ie wyplywaja) czo nawie sey moze ich byc/ vsuszywusy nasiać czasow na miemionych w osobney zagrodzie po czterzech abo po sesci spolem sadzac/ ktore gdy wyrosta throche od ziemie przesadzay w brodze ku plotu naznaczona/ tak bedziey miał plot z ro zmaitego rodzaju sliw.

C Zagody sliwne mało thucza człowiaka/ zwłascza biale trudniysze sa ku strawieniu a zoladkowi skodza/ aczkolwie larua troche. Przeto nie maia byc pozrywany poti sa twardo iedno dobrze dostate a wielgie. Czarne sliwy gdy iedno dostate nie sa tak barzo zimne dla slodkosc i tez wilgotnosci/ Przetho zoladkowi wiecey odmiectaia/ Kolere czyrwona ro zwodniwusy wprzuczaja/ wshakos ich zbythnie a czesthe pozrywanie bez zawady zoladkowey byc nie moze. Czyrwone sliwy wiecey sa zim ne niz czarne a mniemy wilgotne/ ale zielone a twardo te sa nagorsze thak w lekarstwie iako y w pokarmie/ gdyz wshakos i tez twarda jest zoladkowi barzo skodliwa/ bowiem ciepkosc czyni w ciele a mało tuczy.

C Lesne sliwy i tez polne iz sa kwasne y cisp

kie przeto scistaia wiecey y zapiekiaia dla the go przeciw biegunce zdrowe sa/ a mietthorzy lekarz rostkowusy ie na polu susza na słońcu potym ocztym pokropiwusy abo zmociwusy chowaia w iacie naczynie. A tym obytzaem przyprawione maia wietsha moc wysuszac/ chlodzie/ y wogrtzu wlozme czynic. Przeto po magaia w goracich niemoczach/ zwłascza w ograstach/ i tez ku zastanowieniu zywocha od kolere cietgcy/ tak pozrywane bedgli swie ze/ abo warzone bedgli suche/ y same iedzac y wode z nich piac.

C A uicenna powieda iz klij sliwiny ma moc wrczynsciac/ ocierać y spaiac/ przeto rany goi y zatwiera. Godzi sie tez w czyrwona pisarscie iako piše Jzidorus. A wymywanie liso pkozanie yst z liscia sliwnego nie dopuszcza sliwow to jest scietania zbytnich wilgosci do gardla ani do tezyzka abo do czopra w gar dle iako drudzy zowg.

O Brzostniach

Dzioskima jest chej drzewo
znane ktore rzylo roscie
ale nie dlugo trwa/ aczkol-
wie roscie na wspanialym mie-
scu/ wspanialo w cieplym po-
wietrzu a na wilgotnym pia-
sku lepi sie kocha w lagodach y w trwalosci
drzewa/ Zastie w zimnych krajach wlaszeja
na wielkich wietrzach nie moze trwac chyba
izby tam malo zasloneiatq.

Sadzime kosci brzostiniowych ma byc
kryjezcza Listopada w iakich zagrodzie wzie-
miciuszy a dobrze wzytyy/ a gdy wzroszq
dopiero ie w ogrod przesadzac nie glebiey ie-
dno dwie albo trzy dlom glebozo/ iako pise
Palladius/ w dol wga/ a nie barzo daleko ie
dus od drugich sadzajq/ aby sie tak spolem
mogly zaslania od gorq. osci sloneczney.

Czas przesadzania mlodych brzostin na
lepiy gdy niz bedzie we dwu laty/ kryjezcza
Stycznia albo Lutego w zimnych krajach

al. w cieplych moze sadzic w Listopadzie/
Zamie pokiepcze mlode sa czestego wykopo-
wania chwastu okolo siebie potrzebuia/ a na-
wieci trzeba opatrza galaski ktore sa ze spo-
dn nad ziemiq blizu korzenia wyrosle/ bo-
wiem wierzchnie albo male beda/ albo wshaja
pospolicie.

Moze ie tez szepic w slwie
ym miedzaly/ kryjezcza kwietnia itez Maia/
a to w cieplych krajach/ iako we wlozech ezi-
nia/ i szepia obyczajem emplastrowania/
iako wiffey wyrysano/ wyrynalge patowie
z drzewa ich pospolu z skora az do miazgi
prawey/ potym przytkaja do drugiego drze-
wa w ktore cheja wpiet/ miejsce wzynw-
sy/ Jam tez tego doznal/ i szepienie brzo-
stini w slwie kryjezcza Lutego/ przymowa-
lo sic czyscie.

Trzeba ie tez obwiezouac na zimne a gnoie
okolo nich ichze listem/ obrazowac tez gal-
ski suchie tilko albo gniace/ bowiem schnie to
drzewo gdyby swieze byl y obrzezowany iako
Palladius pise/ Wspanialo mymaczy tego do-
znawamy/ gdyz czudniy y lepiy sie kocha to
drzewo/ gdy galaski zbytnie a na zlym miest-
cu wyrosle/ chocia swieze/ bywaia oberzmo-
ne/ podobno krajina Palladiowa byla barzo
sucha/ bowiem to drzewo schnie od gorq. za
slonecznego/ przeto potrzebne ziemie okopo-
wania/ czestego na wieczor pokrapiania/ y
zaslon od sloneza metalich/ wspanialo thoma

byc rozumiano o stronach gorq.ich/ bo w na-
tego nie potrzeba.

Eilko ieden pniak ma miec ze spodku/ ale
moze byc roztrzewion nie daleko nad zie-
miq/ A gdyby drzewo nieiako mglaty/ tedy
pod nie podlewa d. ozdze starego wina z wo-
da zmiesane/ y przeciwnie sronowi takiez te d. oz-
dze pomagaja/ Abo woda w ktorej by wa-
rzono bob/ Kobaci gdyby skodzili ted popiol
z fussem oleinym zmiesany pogladzi ie/ Abo
moc wolowy z trzciq czysta orzku/ k niemu
przyczynia.

Palladius tak nauczaja pomoc dawac la-
godam brzostiniowym/ Gdyby lagody opa-
daly/ tedy korzeni drzewa odkrywaj rozdrze-
klinem modrzewiowym lubo drzewa lentistu
z ktorego maske jzwyce zbieraia.

Abo iednak wywierciaia w dziure w po-
spodku wbyc tam czop wierzbowy/ Gdy by sie
lepal chropawe lubo gniace lagody rodzily/
tedy na dole pniaka skore trzeba obrzyna/ a
gdy tam nieczy wodi wyicieze tedy zastie gli-
na albo klotem z plewami zmiesany rany a
nie zamazac.

Moga byc chowane brzostinie dlugo/ w
miód wlozone wybrawaj kosci/ a beda bar-
zo smaczne. Powiadaia tez iz dlugo beda za-
chowane/ gdyby na miejsce kosci nalal smo-
ly ciepley/ potym wlozyl do sadu iakiego/ lub
w garniec y zatkac dobrze.

Brzostinie sa zimne a wilgotne w sto-
pniu wtorym przeto iz slegnie mnoza/ na cz-
eja maia byc nalepien pozywane/ ale pie na
nie wino stare itez woniaqce.

Dwoiaki jest ich rodzaj/ iedne bywaia
wielkie a miedkie dla wiecszy wodonosci/ a te
sa zimne y wilgotne/ drugie lewa drobne-
je a twarde/ ktore aczkolwie tez sa zimne
wspanialo susze dla przymiesania wiecszy ziem-
nosci twardey/ a to iak siem nie dadza pra-
wie dostac na drzewie/ bowiem dostate zdro-
wne bywaia zokadkowi/ gdyz i okadzaia che-
fu iedzeniu/ wspanialo nie godzi sie ich resc po in-
sich karmi/ gdyz oni na wierzchu beda w je-
ladku imnia sie gnie/ y spodni tez pokarm za-
razaia/ przeto ie nalepien naprzod iest/ A tak
za swieza beda pozywane zywot odmiesteja-
ia/ wspanialo dostate/ Bowiem nie dobrze do-
zryale zywot zapiekaja/ Zastie suche aczkol-
wie dawaia ciakuruczemia dosyp/ wspanialo zle-
go/ a sa barzo trudne ku strawieniu.

Cautenna piśe iż soł z galazet brzości mo-
wych glisty z wnątrza wygania koby sie go
napil: abo go na pepet przykladał emplastr
w nim maczając: / Sol też listcia iego w oho
wpuścżony robaki zabija y wyrzuca.

D Morulach

Morulowe drzewo iesth nie-
wielkie/ słowie barzo podo-
bne/ iedno iż sekowate/ a
latorośli ma czerwone/ /
woe iego tak wielgi iest i-
to słow poospolite/ wśakoż
ku brzości ni barzo podobny swym kształtem/
Aczkolwie farbe rumieńsą ma iakoby gora-
czę żółtą/ y lepiej theż wonia. / Po-
trzeba potrzebne thakiego iako y sliwa/ wśa-
koż w miednym lepicy sie kocha/ ziemię też żę-
da puchłen/ ale na glinie ani na wapnistey
ziemi nie rado sie kocha.

Pochodzi to drzewo z kosek kore sadzą
kriepczya / Słupczya abo Lutego/ a przesa-
dzą w Październiku y w Listopadzie/ abo
też w Lutym y w Marcu/ aczkolwie może też

być seczpi one w swoi pnat/ w słowni y w brzo-
ści moxy abo też w migdałowy/ wśakoż rza-
tko sie to wdawa aby sie miało przyiąć chy-
ba w ciepłych krajach.

Erzeba wstawicżnie ziemię około niego
wrzućac okopuic/ a czasow barzo suchych
polewać około/ y z wirzechu potrapiać/ zwi-
cza młodo wyrosle/ bowiem stare drzewo po-
trapiama nie potrzebuie/ a galaski suche lubo
buczniejące maig być obryzany/ / Samo też
drzewo tak ma być sprawiano iako y sliwa.
10 Jagodi iego wilgotniejsze są niż brzości ni-
wśakoż nie tak zimne/ y owsem barzo żółd-
y mozg potwrdzają gdy prawie dośkale będą
pożywane/ to sie iawnie wkażne z ich smaku i-
theż wonności/ gdyż wśelka dobra wonność
mozg barzo potwrdza.

D Migdałach

20

30

40

Dobne są brzości ni drze-
wem y listciem migdały/ acz-
kolwie w jagodzie różność
iest nieiaka. Dwon rodzaj
maig. Jedne słodkie/ Drugie gor-
skie/ / Zwiastują czo sie igdret theże/ gdyż młosa ich
mały pożytek iest/ iako y wirzechnicy sfory o-
rzechow młostich/ / Słodkie migdały ku ludz-
kiemu

temu pożywanu są pożyteczne. Ale gorzkie i
które są gorzkiej natury/ wieciey lekarstwu
służą. Jezę też jedne są na których skórka
bywa miękką a barzo twardą. Na drugich
zasię cienka y subtilna. Są też mięgkie y
dne podługowate/ drugie lepak o krągłe/ Je-
dne wielkie/ drugie drobne. Przeto maig być
zbierany które są wielkie o krągłe a subtilne
które abo lżejsze y maigże.

Powierze gorzce barzo im lubi/ aczkol-
wie y w mierni dobrze rodzi/ w zimnym nie
możę trwać/ tylko w naciepłotych krajach
nawietrz obradzi/ a to dla dostatku swey
wnetrzney wilgości/ gdy też barzo rano kwie-
tna/ a w czas się dostawa/ ale w zimnych
stronach sołich sława się barzo gęsty/ a tak
się nie rychło roschodzi po drzewie ku daw-
aniu owocza/ przeto tam migdałowe drzewo
abo nie może być/ a bedzieli tedy mało rodzi
abo nie- y owsem owoc tchakowy nie trwał
jest/ a pospolicie bywa płonny/ tak iż z niego
nie nie wzrasła gdy bedzie wsadzony/ Przeto
w zimnych krajach należy się jeścić w in-
drzewa latorośli migdałowe z innych stron
przynożone.

Ziemie cheza mić twardą a kamienistą/
aczkolwie też y na średnicy lub y na cięższej
ziemi dobrze roste/ tyfko na rzadkiej a barzo
wodney mało też porość ich bywa,

C Sadzenie igdrę ich bywa E tycznia y
Lutego w miernych kramach/ wśatoż w cie- 3
płych nieżycza Pa dżernita y Listopada mo-
gą być sadzone tak same k. siki iako y dorosli
od korzenia odierwane/ wśatoż temu drzewu
nalepien nuceł zagrodi w ktorych by sie nasie-
nie wśadzone piwny wyłochało/ potym wiec
przesadzać do ogroda we dwie lecie iako y bzo-
stanie nieżycow wyszyj namienionych/ a gzu-
ba lubo dol ku sadzeniu kostek ma być na ie-
dne stoje głęboki abo na dwie nagłebiej iako
to Albertus wcy/ takież na iednej abo na dwu 4
stop od siebie/ A maig być obierane kostki wiel-
kie/ nie stare/ a cienkz skłorupie mające/ ktore
piwny maig być możony w miedzie wodą
roztorzonym/ aby gestość miodowa igdrę
nie zadusiła. Drudzy kostki ku sadzeniu pi-
wny odmiektają w gnoiu barzo miękkim/
potym ie możją w miedzie namienio ym/ a-
le tak rozrednionym aby wiecyeżuć wode
niż słodkości miodowej/ także/ kostki sadzą ci-
tlim końcem na dol obracząc.

T Ziemia w tafowej zagrodce ma być z mle-
kiana z gnoiem/ Nie gle też będzie piasku gru-
bego ł niey przymieszać aby tym puchlnieysza
była y rzędsha. A gdy już z ziemię się puszcza/
tedy czasow suchych trzykroć przez miesiąc
wodą trzcha trochę polewać/hwaśti około nię
często pławiąc.

A Wła też pilny ogrodnik pilno sie strzedz a-
by kopac lubo plewic roszczki nie naruszył
przeto nalepien przy kazdym weznie kolek abo
dwa dła prawości y zuchu gdychby kora spala
A nalepien sie bedą kochać w zagrodce gdy zie-
mia spodnia wzrzwając będzie na wierzch wy-
wrażan i tkać iżby kółki były sadzone w zie-
mie wbyłke puchłną y dobrze skruszoną/ tak
ze srodku iako z wierzchu/ A gdyie już prawie
mały stać w ogrodzie tak te stawić/ aby były
obraczany ku południu na dwadzieścia stop
od siebie/ przynamniem na pietnaście.

20 **E**szczępienie ich może być w ciepłych sro-
nach kriezopca Grudnia y Strzénia/ ale w
zimnych Lutego/ A latorośli tu szczępieniu na-
lepiej rychło zryznac niż sie puścić pąkowite/ a
zachować ie pilnie aż przydzie czas szczępienia
A te nalepsze bywają które z samego wierzchu
drzewa będą zryznany. Może ie szczępić tak w
pniak jako y zastożaw brzoślimion y pniak lu-
bo w sliwny/ wśakoż szczępienie nie będzie tak po-
żyteczne jako siano albo sadzone.

Albertus naucza iż miłośny święty miłda-
30 1owy pierwszego roku dla iępszego przypicia trze-
ba koźdy krieżnyć ekolo kopaicę ziemię wzru-
śać/począwszy od Lutego aż do Paźdzernika
chwasti tćż pleć przynamniej czterzy kćć przę-
ten wśpółek cżas/ aby tak ziemia będąc proź-
na y nie zległa rychley w sie przyeła wśpółka
wilgość wırzchnią/ Potym drugich lat trzy-
kćć abo dwa przynamniej przęć cżasi namie-
nione potrzeba tam ziemię wśkopować/ dla w-
śkopowania wilgości dźdzowcy/ która nie mo-
40 że wśigłać w ziemię gdy będzie zległa barzo/
a tak rychley przeć spłynie po wırzchu/ wśa-
koź cżasi kwitnienia/ ziemię tam ruszać nie
godzi sie/ byś nadz dla trześienia kćwre bywa
kopaicę ziemię kwiat sie nie otręgał/ bowiem
by to barzo škodziło owocowi.

T Byłaliby tam ziemia barzo chuda/ tedi
wiesieni z gnoiem ma być miešana y dobrze
wstąpiana okolo drzewa/ Bedzieli z asie barzo
piascista a rzadka/ tedi tam gliny z gnoie do-
50 bze przymieszać/ Kamienia niczo przysta-

Daige/ A tak też ma być to drzewo uprawia-
no iako wypisze to wypisano jest w pospolitym
naucz o drzewach/ Ma też mieć dość w ied-
nym pniał/ od ziemi dziesięć stopów być na
miej w wys do zapuszczenia pływających gałę-
zek.

¶ Zemi drzewu aczkolwie sie przy-
daig przekazi rozmaite iako y drzewam in-
szym/ o korych itez o lekowaniu ich na przod-
ku tych krzyg dana nauka/ Wszakoz nad te-
jest też ta ie zawada/ iz gdyby to drzewo by-
to ogrizano/ tedy owoc gorzki rodzi/ dla tego
pilno trzeba obwarować y strzedz aby go by-
dło/ gnie nie dochodziło/ Gdy strach jest aby
go se on nie zaraził/ tedy wcześ Marcellis to-
rzenie drzewa odkryć niż pocznie kwitnąć/
Albertus przydawa iz to korzenie ma być zo-
kryte kamyczkami białymi a drobnymi społe-
g piastkiem męgłym/ Zastie gdy sie już sro-
nu nie trzeba bać/ piasek zrzuciwszy ziemię
przykryć około korzenia.

¶ Marcellis też powiada iz drzewo migda-
lowe mieć orzechy lubo kostki będzie rodzić
gdy odkrywszy korzenie piasek niż drzewo za-
kryć e tam przyczk słońce woda ciepła będzie
wlewana.

¶ Z gorzkiej też migdalow-
skiej siodki gdyby w drzewie odłopanym
była wężyniona dziura lub rozczepienie thrzy
palce nad korzeniem/ tedyby wychadzała pło-
dliwa wilgoć/ Abo w pol pnia dziurę wypier-
ciawszy wbić tam czoj miodem pomazany/ a
bo przy korzeniu obkładać owczym gnojem/
abo małych przosiak iako Palladius wcześ.

¶ Albertus też pisze iz nabijane gwoździ w
to drzewo barzo pomaga ku plodności zwa-
szcza gdyby złote były lub mosiądzowe/ A gdy-
by to drzewo było nieplodne/ tedy przemier-
ciawszy tożen wbić tam klin iaki/ abo tham
wefnąć kamień krzemienisty thak izby mógł
zarosć skora.

¶ Zhego drzewa tha jest
własność iz na starość tym więcej rodzi/ prze-
to iz tedy wilgoć iego przyrodzona nie może
być od ciepła słonecznego wysuszana tak iako
bywa z młodu.

¶ Owoc też z niego zbierają żerdziami abo
prokami obijając gdy sie doskoi/ iako y wko-
skie orzechy/ Aczkolwie niewiastki zwa-
szczennie młodych migdalow a nie dosta-
nych prawie barzo radi pożywają.

¶ Dostawość thego owocu bywa poznana
gdy sie wierzchnia skora około kostki sama ro-
dzienna y odewstawa iako na włoskim orzechu so

A gdy obłupione bywaig pękane wodą sło-
ną/ staig sie białe/ y trwają długo/ wszakoz y
nie wylupowane mogą długo trwać/ gdyie-
dno będą wysuszone/ A gdyby sie nie chciały ry-
chło puszcć/ tedy w plewach poleżawszy hnetki
odewstają.

¶ Z gałęzi migdalowego
drzewa bywaig czyste palice abo maczugi/ w
których sie rzeźbi radzi kochaig/ Zastie z od-
ziemkow przy korzeniu będą czyste tule abo ki-
tami ku szepaniu y rozbijaniu wpełskiego drze-
wa twardego.

10 ¶ Stodkie migdały są ciepłe y wilgotne w
pierzym stopniu/ a za świeża dla subtilności
swey y wietrzey wilgotności lepsze są niż suche
Wszakoz y suche bywaig świeżym w moci po-
dobne gdyby wysuszone poleżały w ciepłej
wodzie przez noc/ Jednak świeże pożywane
przed tym niż sie na nich skora wierzchnia po-
cznie pukać po ki są na drzewie/ około żebo-
mie o pęknięci potwrdzają/ y zapalenie zo-
łdtkowo barzo chłodzi/ Wszakoz Diascori-
des powiada iz głowę obciążają/ y mgłę w o-
czu mnożą/ sen pobudzają y żądzą cięlesną/
wpięta też bronią.

¶ Gorzkie lewa migdały ciepłe są y suche/
w stopniu wtórym. Przeciw katarowi y dycha-
wici pomagają gdy to bywa z zimnym przycz-
ny/ wszakoz z ciekutrem trzeba ich pożywać dla
wypecia gorzkości.

30 ¶ Olej z nich w uży w puszczoney pomaga
przeciw głuchości itez ropie która tam będzie
Zastie przeciw glistom gdy nimi będzie pe-
pet obkładany mąką słonecznego grochu/
Zez wywodzi wstawy niewieście/ gdy z niego
będzie czopek wężynion z confectią ktorą w a-
płecce żong trifiera magna.

¶ Alucenna powiada iz migdały gorzkie
maig własność tępą smorzyć gdyby ich z ia-
kim polarnem zakusiła/ Na piegi też y blizny
abo zmaży iacięskolwie na thwarzysy dobrze/
gdy na chustce abo na suknie rozmazawszy be-
dzie nimi twarz obkładana/ Zastie y korzeń
ich wwarzony jest na the rzecz moczone lekars-
stwo/ na sukno rozmazawszy.

40 ¶ Zast skora iako y listy ich maig moc ocz-
ścić/ wysuszać abo wycierać y goić/ Dia-
scoredes też powiada iz pożywanie migdalow
słodkich czyni tłuście ciało/ a Galienus mowi
iz gorzkie migdały barzo działają mocną od-
twierają zastanie wgrubne.

O wla-

O Błostim orzechu.

Błostego orzecha drzewo ja-
dnego się powietrza nie wstę-
da ani też kłosey ziemi. Wsa-
toż w puchłey a w tłustey zie-
mi lepiej się kocha. Siecia o-
rzechy lub sadzą tym obyczajem iako y mig-
dały/tychże też kłosey ziom/ Jedno iż kłosey
chciał sadzić kłosey ziom/ Listopada trzeba ich
na słońcu przesuszyć/ aby z nich wysła zbył-
nia wilgość dla kłosey zgnilyby w ziemi/ Za-
śiektore Stycznia albo Lutego chęć sadzić
małych piwcy w wodzie pomóczyć prostey.
A maig być w ziemi sadzone na bok cieni ko-
nice na poknoci obroć wstę/ a to ma być w prze-
grodec piwcy/ aby się tam wykochały niżby
do ogroda były przesadzone,
Przesadzanie ich w suchych y w ciepłych
kainach ma być na kłosey/ Później niż y o-
wsem gdy już liś z nich opadnie/ Zasie w zim-
nych Lutego y Marcza/ Ale w stronach wol-
nych obolego czasu może być przesadzanie/
Wszakż tak aby w zimnych kainach dwie- 40

1 letnie orzechy a w ciepłych też letnie były prze-
sadzane/ pod maćce kłosemowa kamień pod-
kłosemowy albo skorupę iatę/ albo kłosem się od-
razil na stron. y nie rościć prosto w ziemi bo
to drzewu temu szkodzi.

K Spodek tego drzewa ma być kłosemowa-
mi okolo obkladan/ a w grubie popiołem trze-
ba potrzęsnąć a to w zimnych stronach/ gdyż
w ciepłych piaskiem miastym maig potrzę-
snąć aby kłosemowi chłód dawał czasu gora
10 czości/ o po siele też powiadaig iż skore subtil-
na temu drzewu dawa y mndżenie owoczu.

K Zada też głębokich grubych a tho według
wielkości drzewka/ Zacież y rzadkiego rossa-
dzania pięćdziesiąt stop albo czterdzieści przy-
namniej od siebie/ bo wiem to drzewo tak cie-
niem swym iako y dżdżowia woda z niego ka-
piącza szkodzi w bestim drzewom bliskim/ tak
swego rodzaju iato y cudzego.

K Może też być to drzewo szczepiono y w ro-
dzay swoy chocia y w słwie kłosey ziom Lutego
20 iako Albertus powiada/ a tak ma być oprama-
no aby sam pień gładki osił/ albo dziesięć stop
wzrost od ziemi niżby galezie były zapuszczo-
ne ku rostkowieniu/ kłosey z przwodku maig
być napraszczone w góre/ potym zaśie ku do-
łu ich nachylać/ Czasem też ma być odkopo-
wano/ aby dla starości od ziemi nie bućznia-
ło/ iżby tak stwardziało y wyschło od słońca
iteż od wiatru tho czo by poczynalo bućznieć
30 od wilgości.

A gdy by rodzyley się o-
rzechy twarde a ciasne tak iżby igda z niego
trudno dobyć/ thedi skora ma być na drzewie
skrobana/ albo przerynana żeby thak wypu-
szczała z siebie zla wilgotność/ Ależkolwiek nie-
ktożby kłosey kłosemowa dla ten rzeczy obciniaig
drudzy lepał przewierciałszy kłosem wbił
weń czopek buxpanowy albo gwoździ mosia-
dżowy lub żelazny/ możeż thego sposztować
mnie się nie zda aby to na te rzeczy miało po-
40 moc.

Zbićraig orzechy zerdziami a-
bo kłosemami obijaig (bo tego to drzewo po-
trzebuie aby zaśie lepiej obrodziło) a to tedy
gdy się już pocznie cziwoność okazywać mie-
dzy skora y orzechem/ abo się skora wtrzechma
pocznie rozpukać/ a tak gdy przez takto dni na
gromadzie poleżę/ tedi się łacniej z skora wy-
lupia/ Potym te na słońcu dzień albo czterzy
rozgarnęwszy przesuszać/ aby tań dłużej mo-
gły być chowane bez plesnienia.

A gdy by ie przed przesuszeniem woda cziy
sta oplo

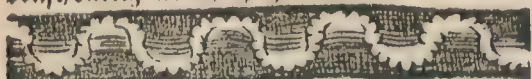
ſta optoſat czudnicęſe beda y ſkupnicęſe / A 1
tak przeſuſiwni trzeba tudziez obrać y oddzie-
lić od zdrowych ieſtli by ktore były robacziwe
y dziurawe / z ktorich wyluſzczuſy iadra ſa-
me zchowac na oleu / Do iednak by ich wia-
chrobaczi doiedli gdyby w ſkorupach były z-
chowany / a one zdrowe oſobno zchowac cza-
to. **C** Ktoreby lepał chciał długo ſwieżo za-
chowac / zagrzeb ie w piasku obwinuſzy li-
ſciem ich ſuchym / abo w ſkrzyni z tegoż drze-
wa wczymione / abo między cebulę / ktorey też
ony gorzkoſc odepyma. **C** Marcialis po-
wiada iż tego doſwiadczył / iako zielone orze-
chy bez ſypułek w miód nłozone też przez cza-
ty rok zielonoſci nie ſtracę / a takowy miód
zdrowy bywa żyłami pierſnym kto gi pie / y o-
ſta ſpadaſe go. **C** Drzewa tego bywaia
ſkrzynie czudne y trwałe / kubki thez abo inſe
naczyń nie domowe / kółka thez wozowe z niego
barzo trwałe bywaia / a w tym przechodzi w-
ſytki inſe drzewa ktore we włoſech roſia.
C Z owocu z cyprię oleu naczynim k temu
przyprawnym / ktorę bywa rozkoſny y ſma-
czny tak ſurowo lany w potrawy.
C A dwoiakie moze być orzechow pożywa-
nie / abo za ſwieżę polę leſzcze ſę takoby zielone
abo gdy uż zęſchnę. **C** Świeże orzechy nie ſę
tak ciepłe iako zęſchłe / bowiem wilgoſc wleſia
w ſobie maia dla niedoſtateczney doſtałoſci /
przeto trochę ſę ſuche a żóładkowi też trochę
ſzkodzą wſiażkoż rutę pożywane maia moc prze-
ciw jadowi. **C** Suſone lepał orzechy ſę cie-
płe w trzecim ſtopniu a ſuchę w wtórtm iako
piſe Auicenna / wch też ſpoſob ieſt troiaki / bo-
wiem iedne ſę dopiero zęſchłe tak iż niedawno
były ſwieże / Drugie dawno zęſchłe / trzecie
między tym ſzednie / ony pterſe maia w ſo-
bie nieczę lipkoſci kłowatey / ktore im ſtarſe
beda tym wiſcey z nich wilgoſci wyſycha a li-
pkoſci ſię mnoży. Przeto na ten czas pożywa-
nie nichlo ſię w tolere obraczaia / a gdy ſię bar-
zo ſtarzeia a lipkoſci takowa wieczey w nich
bedzie panować / tedy one tracę ſpoſob abo
natura pokarmowa / ale nabywaia ſmaku
gorzkiego iakoby ſtarego oleu / y owſem żo-
ładkowi w ten czas ſę niezdrowe / chyba iż by-
on był w miernoſci a miał w ſobie takie zim-
no ktoreby ſię goręzoſci orzechowey przeci-
wić mogło / Zakiemu zdrowe ſę czyniać tam
dobry pokarmy moc trawienia potwierdza-
jęć / ale tym ktorzy maia goręci żóładki cyp-
rię

nię wleſze z apalanie / a ſtawia ſię z nich wilgo-
tnoſci koſci dimna y zamieſana / ktora tu ſa-
lonoſci abo tu popędliwoſci ſprawne / głowy
czym boleć y zawięzanie / takież y oczu ko-
leſe / dla tego aby ta zawada od nich oddała-
na / trzeba iadra obſuſnić moczyć przez noc
w ciepłej wodzie aby od nich nieczę wilgoſtno-
ſci nabyły a ſtały ſię nieciako oſwieżale.

C Gdy bedę goręcey te naczę iedzone z ſi-
gami / przeciwnadowi wſellicmu barzo ſę z-
drowe. **C** I gdy z iadret bedzie wczymono otla-
danie człotka zſuſzczę z cebulę z miodem y z
ſolę. **C** Takież okładanie ich z rutę a z miodem
ſłukę / bolęci lub wrzody goręce z koſci
czarney zbiera y przedzięwa. **C** Zielone też orze-
chy ſame z ſireni ſkortami ſitczone a na pe-
pek przyſezone każę bolęci wnetrz w ciele
bedące. **C** Skorek też y galęzł tego drze-
wa warzonych z winem pożywanie / zaſt ana-
wia rzezanie w korzeniu meſti m / y kwić cie-
czenie / a pić ich y oczętem goręczke ſebni bar-
zo chłodzi. **C** Auicenna też piſe iż liſcie y ſko-
ra orzechowa / cieżenie kwić zaſtanani a / a
ſama ſkora ſpalona wyſuſa rany wſelkiego
ſięczypania. **C** Idrko też ſwieże zężwanſy pr-
yżone na wrzód gnoyny z melankolick / bar-
zo pomaga / zaſte z rutę a z miodem na żyły
bolące y też kurezące pomaga. **C** Ale od tego o-
leu ſtarego / gardła boleſci przychodzą.

C Emplaſtr też z orzechow na bolęci w ci-
ejach niewieſci ich pomaga. **C** Drzechy thez w
międzic chowane / zimnemu żółdkowi ſę zro-
we / a z ſigami y też z rutę przeciwnadowi
iadowi (zwlaſzcza powietrza móronego) ſę
barzo pożyteczne.

C Diaſcorides też powiada iż cież drzewa
orzechu tego barzo ſzkodzą ſpięciem pod nim /
bowiem rozmaite czyni niemoci / wſiażkoż ſol
z skorek y z łozenia tego pomaga tym ktorzy
moczu puſzczac niemoga / abo z trudnoſcią
puſzczają / takież z oczętem pity przeciwnie ſię je-
brze zimney y goręcey. **C** Włoſy thez cyprię y
krafy / takież niedopuszczę im opadać.

O laſtowych orzechach /

C Orzechy laſtowe ſę dwoiakie / iedne leſ-
ne drugie ogrodne / leſne drobnicęſe by-
waia y twarde / wſiażkoż ſmaczne / ogro-
dne bywaia wleſe / iedne okragłe a mięſz-
e luſzczyny / drugie podługowate a ſubtilne / a
te

1 brzucha czynią / wstępuje gdy i stołami be-
dą pożywane / ale przez stolet nie tak płodzą
i strawniejsze są / w owsem pomagają na za-
starych kachle / kto by ich z miodem służyć po-
żywał. Stora też tego drzewa jest ciępa prze-
to biegunkę żywota zastanawia.

O Bismach

10

20

te rychley dożyją i smaczniejsze bywają.

Dożywalosc orzechow w tym bywa pozna
na gdy sie latwie wplupia i sypuchę wypulet
ktore gdy na slonezu beda przeuszone trwał-
sze bywają na chowanie / aczkolwie może ie też
dlugo zachować w świeżosci / gdy nakładysz
ich dostalych prawie w garniec i tak zakopa
w świeży piasek.

Pospolicie the orzechy
wszelkie powietrze scierpią / rodzą sie też na zie-
mi chudej / zimnej / wilgotnej i płaszczyzny / w
owsem lęda na iakiej ziemi mogą sie mnożyć
A rosta z orzechow świeżo sadzonych nie wgle-
biey tylko dwa palca w ziemi / wśakoż sepley sie
mnożą gdy drzewko młode bywa wsadzone
choć i z lasu wyprawisz / a maia być sadzone
kryje / pęza Lutego / aczkolwie też sie przyjmują
Marcza / Pazdziernika i Listopada.

Drzewa
tego najlepsze obreć bywają na achtele abo
na fasso winne / także Samostrzoty dzieci
tu krótochwil.

Przyrodzenie orzechow
jest cieple a troche suche / wśakoż są zimniej-
sze niż włoskie i troche ciępniejsze / bo wiem wis-
tę maia twardosc a murek słabszy / dla tego
też wieciey tęża cialo niż włoskie / aczkolwie
trudniej sie trawia wżwrocie i nierychło zje-
wią tu wychodzeniu z niego / odpzymanie theż

30

40

50

Wisnów drzewo zimnego
powietrza żąda / abo ied-
nak miernego / bo wiem w
gorcach krainach niemo-
że trwać / a w letnich theż
stronach drobne wisnie by-
wają / namietey sie kochają na gorach abo
na dyledzinie przy gorach leżacych.

Jest wisni rodzaj rozmaity / iedne są słod-
kie / drugie kwasne a tych drzewo wysoko wz-
rasta i proste galezi miewa / thrzęcie bywają
bardzo kwasne / a ty nie wysoko wzrastają / ani
galezi prosto podnoszą / tylko sie na syżę krze-
wią / te włoschowcie marenę zowią abo mara-
sci / rosta przy gorach pospolicie i przy lesiech
lub przy drugich gornych.

Pochodzą z nasienia kosek ktore bywa-
ją siane w pazdzierniku abo w listopadzie / abo
iednak i sadzą wybierając z ogroduw dru-
gich / gdzie samy z kosek wyprostą / a thakie ry-
chło pęzycie sie kochają / a ma być to prześa-
dzenie

Dzanie kriejżycow namienionych w iesieni.

Przyymuig sie też y szczepione iako Passa diue: wniada/a maig być szczepione iako var-to nauceja / zimie od dwanaściego dnia grud-nia aż do końca lutego/ aczkolwie y marca przyymuig sie szczepione / chał za store iato y pniał rozdarły swego rodzaju/ Eliwony a-bo morusowy / choćia y topolq abo wianow / iako niektórzy powiadaig.

Cheże to drzewo mieć grube gleboq / a drzewa dalekie okolo siebie przynamniey na 30 stop / potrzebuie też częstego okopowania y obryzowania suchych y zbuczniatych gałq zel / także y drugich ktore w gestosci bedąc / lazno osychaig / gnoiu też nie lubi / y owsem od nego sie wypradza y kazi.

Kształt tego tak ma być sprawion / aby pniał słodkich był zapuszczan od osmi stop aż do dwunastie od ziemi pod galezim / mniej abo więcej według tego iato cho drzewo be-dzie na tłustey abo na bupney ziemi / zaśie one kwafne ktore mareniz zowg na fesc tyłto stop maig być zapuszczane,

A gdy by to drzewo porżęło gnić abo bu-tznieć od iaki wilgoci / tedy trzeba w nim dziu-re wywiercieć dla wychodu zbytniey wilgoci / od robaków / theż iako ma być broniono / cho wypszey już jest. **J**ako drzewo to przypa-wiać aby owoc przez kostel rodzilo w czi Mar-cialis / zerznawszy drzewko mlode na dwie sto-pie od ziemi rozszczepić ku dołu aż do korge-nia / tamże z obu dwu stron drzewi czyscie wy-skrobać żelazem kończystym / a zaśie związa-wszy czyscie rozszczepienie gnoiem zamazać / a wierzch zerzniony glina czyscie oblczyć tam-że przez rok gdy sie rana zrosnie w szczep dwie latorosli ktore ieszcze nigdy nierodziły ani też kwitnely / a gdy sie przyyma bedziey miał ta-godny przez kostel. **W**isnie słodkie ktore białemi zowiemy z żółgda rchło wychodzą a maig pomoc ciadu dawaig / ale czarne prze-ciwnym obyczaiem sprawuig / bowim aczkol-wie w żółgdu dłużey trwajg / wpałoz y posi-laig y krew dobra mnozga.

Zasie one kwafne acirplewiecey wysu-paig niż czarne / ieszcze nad to wilgoci zle prze-rywaig / a daig pomoc żółgdkowi zbytniey sie-gmny napętnonemu / Diascorides też powia-da / iż tłuste wisnie odmietająg żywot / zaśie suche zatwardzajg / Alhy wisniowy z winem y z wodą zmieszany na stary kachel pomaga.

1 Suarzi pteć czudną czi / wzrosł ostrzy / a cheć iedzenia pobudza / a z samym winem przeciw kamieniowi w lonie morzaczemu pomaga.

O kasktanach

Asktanowego drzewa testh dwoy rodzaj / ieden lesny drugi domowy / zaśie domo-we iedne są ktore owoc strzed ni dawaig / a to własnie ka-stany zowg / drugie lepa o-woć daig wielki / a te wlohy zowig Marronii Powietrze miłuią wolne aczkolwie y zimne scirpią / a nawicey gdzie wilkość bywa / kocha ig sie też na roli położystey a zaćmiony od go-ry / wlaścza ku polnocy leżący / a cheżo zle-mie mieć mielk / rzadk / wpałoz nie piaszcz-i-śc / aczkolwie y na grubym piasku rozbga sie / ale tam gdzie wilkość panuje wodna / Prżeto ziemia czarna nawicey im lubi / także y re-dzina dobrze bropana / na glinie / na twardey zemie także kamienistej trudno sie maig ko-chać. **K**ostie to drzewo y z siania y też z sa-dzenia latorosli ktore sie same puhezajg / wpa-łoz takowe latorosli sadzone mgle bywaig / iż też we dwie lecie o nich wątpienie bywa / prze-to lepiet siał orzechy kasktanowe krieżicza li-30 stopada / grudnia / stycznia / y lutego / na zagro-dzie

Dz o / 100 / 100 / a trzeba tu tatiem sadzeniu lub
siemna obierac kto eby byl wielkie / doszlyte /
wleze a zdrowe / a doszlyte / a doszlyte / a doszlyte /
tego tym obyezaiem. Po zebraniu z drzewa
przesuszye ie w cieple lubo pod dachem roz-
garn wozby cieple / potem obracosi kore chech
sadze wladz w taki sad lub garatec na kupa /
y zakry rzeznym plaskiem dobrze / a po trzy-
dziestu dni zjawy piasek nalezy na nie zimny
wody / a kore tam wplyng znaciz niezdrawe
beda / tebyze drugi raz one zdrowe takie pi-
askiem przysyp / a po trzydziestu dni takie dos-
zlyte / a gdy ich tak po trzy troc doszlyte /
czyli te wiec mozesz sadze na wiosne.

E Wreszcie tu sadzeniu tego nasienia ma
byc dobrze wzrste na poltoru stopy albo na dwie
glebok o gdy by chcial troche osobno sadze /
ale gdy wiele nalezy zagoni dobrze wzrwi
lub zdrowy tak iz by dobrze byly nagnione
p / zemia wiska skruszona / tamze kastany ros-
sadzaj na pol stopy w zemie po trzech albo po
czterech orzechach spolem na trzy stopy od
siebie / a nad nimi natka kolkow dla richle-
paga obaczania gdzie czos w sadzono.

K Ktore gdy bedziesz mial przesadzaj tedy
po dwu drzewkach spolem rozsadzaj / tak iz
jesli mala stac w jakim gaju tedy gesciey / a
le w ogrodzie rzadcey maig byc sadzone na
czterdziestu stop od siebie aby sie mogly w to-
lo dobrze rozkrzewic / w sadzono one miejsce ma
miec brozdi ku dolowi tedy by woda schadza-
la / by snadz woda tham okolo drzewek sadzo-
nych zastagnowiona mulem swym ich nie po-
kazila. **E** Moze tez to drzewo byc szczepio-
no krolezicza Marcza Kwietnia y Maja / tak
w swe drzewo iako y w wierzbe / w sadzono w wierz-
bi trudniej sie przyumie / szczepia ie w pniak y
za store / w sadzono lepiej wstawianim patorna
albo skutowanim / a to tym obyezaiem /

Sciag niektore dobre drzewo kastanowe / a
gdy sie wtorego roku zasje odmiodzi iako jest
obyezaj topoli at o wierzbie tedy narzazaj lato
rosli niz sie imga pulat / a chowaj ie w zimnim
a w ciemnym miejscu przykryte / aby nie zwi-
dneli do Kwietnia albo Maja / gdy by chcial
szczepic / tedy z nich moze byc szczepienie / sku-
towanim albo obyezaiem emplastru / o czym
nauka juz pirtwy jest wypisana.

E Jesli by chcial wiele szczepienia czynic
tedy nie z jedney ale z wielu latorosli masz stu-
czki wprzynac z patorwim ku rodzeniu podo-
bny /

bny / a stuczki maig byc iako palec dlugie /
takie wytroic latorosl w ktora chesz n szczepic
na miejscu k temu godnym / y obrac stucz-
ke jedne ku wstawieniu icy podobna w wielko-
sci / aby sie tak obie zrownaly a storki sie spo-
tem zlac / yli / tamze wierzch galaski nad omni
skutowanim troche wyszzy ma byc zerzmion
E Wtode drzewo zgda czestego okopowa-
ma zwlaszcza Marcza y Wreszcia / a im tez
wietcy rosac gdy zbytnie galaski zwlaszcza z
doln bywaig obrzezowane / takie galaski ni-
zey maig byc zapuszczane w lesnych kastanach
Ale w ogrodowych wyszzy od zemie.

E Czas zbierania kastanow bywa gdy juz z
swych storek porzng padae albo gdy sie one i-
ma odwierac / tedy ie jedziami obmhy na
gromade kladz ciasno miedzy takie ploty / a
to dla swym zbych me dosly / a im gdy prze-
tisko dni polezga tedy sie snadno wyluszcza / a
takowe odlezae lepse bywaig na dlugie ch-
owanie / bowiem te mogg byc w swiezosci za-
chowany az przeztaly Marzec / gdyz one kto-
re dla dostatosci samy z drzewa padng ledny
do pietnascie dni swiez zostang / takie gdy
na dnie beda przesufione dlugo mogg byc
chowane aczkoli nie w swiezosci / a bywaig
smaczniejszy nad inne / chowaj ie tez swiezio
w piasku zakopane iako y orzechy.

E Drzewo kastanowe dobre jest ku budowa-
niu domow / dla dzwoney trwaosci tal w zie-
mi iako y na deszczu itez na wietrze / przeto mo-
gg byc z niego slupce na chlodnice do winnice
takie z niego mogg byc sadz albo y naczynie
inne w ktorych kastany chowaj suche.

K Owoc kastanowy iako pise Isaa testy
cieply w pirtwym stopniu a suchy we wtorem
Znak cieprosci jest slodkosc ich / zasje cieprose
dawa znac suchosc naturi / ku strawieniu tez
sa barzo laczne y tuczace / zwlaszcza przypieka-
ne nie beda tak cieple / takie y warzone siba-
waig sie rzadzego sposobu / gdyz ich natura
bywa nieczos woda odmiekzona / przeto czo-
nig w cieple dobra wilgotnosc ku tuczeniu cia-
la / takie suchosc pierci itez ciala wpythiego
odmiekzaj / a trudnos / puszczaia mocz
odwieraj / w ktorych ludzich kolera panuje
z suchosci ciala / maig ich z czutrem pozpuac
a slegmatie z miodem.

E Maja tez w sobie moc lekarstwa / bowiem
cznienie na wgtrobie itez wracanie respa-
miaig

miatę/a teſe wnatrzę barzo poſiłaę/ Reż ob-
kladanie ich na od niewieſcie z męga iecz mie-
nę/ z octem abo z winem ciepło zagrzawſzy
odmieteza w nich wſelkie odecie abo zatwar-
działoſc. Proch teſz kaſtanowych ſkorę ſpa-
lonęch winem ſłodkim rozwodniwſzy na glo-
we dzieciecia abo młodye iecz obkladaę ta-
koby emplaſtrem/ włoſi barzo poſchwidza y
mnoży/ przeto przetę pachom barzo poma-
ga. **C** Auicenna teſz piſe ię kaſtanowy o-
woc ma moc ocieraę zę ię nadima inſe ie-
dta/ Eirpoſe teſz ich barzo poſchwidza cę ſonki
aczęto wie nie barzo rychło ſie trawi/ wſia-
koſz dobre tuczy/ a gdy z cętkrem bywa poſpuan
iepiſe bywa iego tuczenie/ Galenus teſz powie
da ię nad wſytki inſe ziarna lub owoce naite-
reſ kaſtanę tuczą/ a ię tuczenie pſenici bar-
zo podobne.

O Pigwach/

Pigwy dwodialie ſę/ iedne ktore
dawaę owoc wielki/ tchich tchę
drzewa wiekſe bywaę/ wſa-
oż liſcie na nich mnieyſe/ dru-
gich lepać drzewa mnieyſe ſę/
a liſcie wiekſe/ tchich owoc bywa
mnieyſzy a kłaſnie ſi zowę pigwy/ gdyż pi-
wſy drugdziej zowę koſtany.

C Kozę ſie w powietrzu zimnym a wil-
gotnym

1 goſnym/ wpaſoż w miernym y w ciepłym
trwaę/ gdy iedno bedę pokrapiane/ Siemie
teſz potrzebuę dobrze iluſtey a wiecny puch-
ney niſz twardey abo gliniaste/ a na mneſte-
niſznych dobrze ſie redzą/ wſia-
koſz pochodziſte
wiecny miuig. **C** Pigwy ſadzą ię ſę-
pia/ Sadzenie bywa odręwatę odmłodzi-
ktore ſie puchę zę od korzenia/ A trzeba ie taſz
daleko od ſiebie ſadzić aby cęſu deſęu wſia-
nie zanosił kępli z iednego drzewa na drugie
10 bo im to barzo ſkodzi/ a ma być to ſadzenie
krieſę zę Paſdziernika lubo Liſtopada w ſro-
nach ciepłych/ zęſie w zimnych Lutego y ma-
ręza iako Palladius uęży.

Sęczenie teſz ich dobre na włoſne ma
być/ a tepley w piemę niſz za ſkorę/ a ma być
ſęczenie w ięchę pniaki ktore aby były młó-
de/ ſwieże/ maę za ſkorę ſoku doſęć/ gdyby
teſz pniak był nieiako mięgiſzy tepley niſko ſę-
pie przy korzeniu/ wyęſy ięby pniak był do-
20 brze ſwieży a gładki dla wilgotnoſci mneſta-
Moſe teſz w pniaki pigwowe być ſęczenie ie-
da iakiſz tableć inſych/ iako malagranat ſor-
by y inſe/ apoki młody ieſt ſęzep potrzebuę
gnoiem obkladania gdyż wiekſemu ſęzepo-
wi raſ w rok trzeba korzeń obſipować popioł-
abo ziemię wapiennę.

C Zabiſkam pigwowym cęſte polewante
doſtałoſc rychłą dawa/ Przeto trzeba ie po-
krapiać kied iedno chwila ieſt ſucha y goręca
30 Zateſz cho drzewo poſchwieie otopowania/
y ziemię wzruſama około ſiebie/ na zimne w-
ciepłych ſtronach y zęſie w zimnych na wio-
ſne/ bowiem cho drzewo plonne ſie ſtawa bez
otopowania/ Zreba ie teſz taſz ſprawiać aby
iednym pniem roſło na cęterę ſchopy od zle-
mie/ taſz obrzazować gaſęſi zbytnie y ſto-
bliwoſci wſytkie/ a bedzieli drzewo chore te-
dy korzeń polewać ſuſem oliwnym lub oleo-
wym/ rozmieſamſy z wodę napoſy/ ta rze-
40 kęſdego roku cęymiona drzewo ono od wſe-
kich niedoſtaſtow wyſwoli/ wſia-
koſz taſz nie
dlugo bedzie trwało. **C** Zbieranie pigw
ma być w Paſdzierniku gdy cęſu ſezonu na-
ſtawiaęcego żółtoſcię farby ſwę doſtałoſc
okazię/ tamſe maę być obierane ku długie-
mu chowaniu cęo nawonnieyſe/ a gdy bedę
za ſipulki zawięſione w zimnych ſtronach mo-
gę trwać dłuſey niſz do roku/ zwięſę zę iako
powiadaę/ gdy rwa-
50 doſęka goſemi/ abo ie chować miedzy deſka-
mi bło-

m. owoyem zewpęd przytymy/ drugdziej ie
chowala na suchych tyłto miejscach gdzieby
nie przewiewał wiatr/ drugdziej ie w proście abo
w plewach zagrzebaia/ drugdziej ie w ysmie
abo w bastardzie obwarzaia/ drugdziej w wino
abo w moście do sadu wypuszczaię/ a stawa sie
od nich barzo wonne. **C** Z drzewa pigwo
wego bywaia dobre a miękkie płoti okolo dno
ru gdy gesto nasadzone bezie/ które aczkol
wie nie wcha iako cienie/ wśakoż gesto o trze
wido roście/ a bydlu przechodzenia nie do
wśeja/ gdzież może też sie owoc rodzić/ y samo
drzewo na ozień sie przyda.

C Jabłka pigwy iako Zzaal piśe zielone a
nie dostate barzo są niezdrowe/ ale sie trawia
w żywocie/ a niecz nie tuczą/ przeto trzeba sie
od nich strzymawać/ wśakoż dostate godzą
sie ku lekarstwu/ bowiem są zimne w piwskim
stopniu a suche w wtorim/ iż też w nich ciep
łosc wiecey panuje niż w jabłkach innych/ prze
to zasłanawiaia kwie cieczenie biegunte y
wracanie/ Potwierdzaia też żółdki gdy w
nim leżą/ a na czężo pożywane zapiekaia ży
wot/ zaśie po innych karmiach roztwarzaię
płomię/ czelusi wirzchnie żółdkiowe zaści
skaie. **C** Wiedzy pigwy są iedne ciepłie
drugie słodkie/ ciepłie są zimniejsie a ku stra
wieniu trudniejsie/ przeto nie trzeba samych
jabłek iść tyłto z nich sok wysisakać ośhacć
wypłuwac/ a ten sok żółdki potwierdza/ moż
pobudza y wywodzi/ biegunte y wracanie sta
nowi/ a kto by wśylich pożywał chciał trze
ba ie odmiećać abo warzać/ abo nad warę
rosparzaie/ abo roztworzyć napoli a iad
ka wybraną natkać tham miotu okroiny
skorki wirzchnię otwinać w zagrzebi abo w
ciaśto/ y w piec w rzeżewiu/ bowiem thak ich
twardosc odepdzie a bedzie ich moc barzo po
twierdzaieca. **C** Kłose lepał są barzo
kwasne ty iśće wiecey przemakacie są/ prze
to pragnienie oddalaia/ zapalenie kolerii ży
woney gasia/ Wocż wywodzi y chce iedze
nu dawac/ cz ywionke zasłanawiaia/ wonia
też ich wracania broni/ a sok ich po picu wi
na pożywany nie dopuszcza kurzarie do gło
wy wstępowac/ Alecenna też piśe iż te pigwy
bronią też wicia/ pragnienie y pijanstwa od
dalaia/ żółdki z bynych wilgości pełny po
twierdzaia/ biegunte stanowią/ a po obiedzie
pożywane tak żółdki odwarzaia iż theż one
karmie czalowywodzią niż sie potżmie trawie,

C Wocż lepał miewyppa m. ię pawa
dla wśeipcy ciepłosci/ przeto w nich nie iść tak
sława na moc ku gasieniu pragnienia abo go
żosci wiele/ ani spraw innych cżimierza/ dla te
go podobnie są niż zimnie.

D E u r z e

D Wocż tego żong iabłka ra
pokie/ a iśće thod drzewo za
morskie/ pomećra ciepłego
potrzebnie y miejsca od wo
dy cieplecy wilgothnego z
właści na brzegach mor
skich gdzie iść wilgotnosc nalepię sie kocha/
wśakoż kto by chciał to drzewo w zimney tra
inie zachować/ trzeba okolo niego mieć żrób
od poludnia odkryty/ aby ie mogli na zime za
krywać słonię abo muryw/ a zaśie odkrywać
iako skoro wiosna nastanie.

C Ziemię żada rzadkiey/ a może być mudo
ne rozmaitym okryciem/ abo z nasiemą/ a
bo galazki/ wśadzeniem/ abo kłocza zakopa
nim/ abo też stuki ściepney.

C Gdy by ie z nasiemą lub z iadrek chciał
rozmnożyć tak maś weźmić/ ziemię skopay
dobrze Warcza dwie stopie na gębę/ gdzież
namiesay powoli/ ale maś male a troćie za
gonić zymie lub grządkę/ aby tham zewpęd
mogła bliżu woda obchodzić/ na tichże grze
dkach

blach działy rety dolki na dłoń głęboko w
które kładz po trzy ziarna społem cienkim
końcem na dol/a zasypawszy każdą dzień pole-
way/które richley wznięda gdy ciepła woda be-
dzie polewanie/tamże gdy wznięde trzeba do-
koto ich często chwast płci/a potym wetrzy la-
ca może przysadzić. **C** Chciałliby thez ga-
laskami sadzonemi to drzewo rozmnożyć/te-
dy nie gładziedno na pol stopy ziemię za-
traway aby nie zgniły. Jednak z kłoczka na-
bezpieczeńsę sadzenie/czoby mięszły był iako
toporząsko/a na łokciu długi / ale trzeba z o-
bu stron wgladzić y zamazać /saczkę wpeł-
nie ostrości obrzezać/tylko paczki zostawiwszy
czale z ktorich by siektorosli pusiwszy z zie-
mię wyrosły/niemtorzy rostopni oba końca
obmazując rownierzami/a moręz rogoginę
obwinawszy/glinę oblepić/a tak w ziemię do-
brze wrytę zakopać. **C** Szczępka thez ku
wsadzeniu ma być cieniczysa y trocha razi-
kłoczek/iedno iżby miała niektóre rozdzi-
bie wyproste a ma być wszytki w ziemię za-
kopana/galaski tilko na wierzchu zostawiwszy/
gdyż kłoczki albo stuki tego drzewa wsadzone
go trzeba na dwa palca nad ziemię z paczka-
mi zostawić. **C** Kłoczek albo y szczępa w cie-
płych stronach bywa sadzona na cieple/a w
zimnych Lipca albo Sierpnia wsadziwszy/
Palladius rozkazuje polewać wstawicznie a-
ż do wzrostu wielkiego. **C** Może też to drze-
wo być szczępono w gruske albo w morwie/a-
to niemtorzy mienią kłoczeczka Kwiecni w cie-
płych krajach/ale Maia w zimnych / nie za-
skore ale w pniak rzęziępien nad samym ko-
rzeniem/cheć też częstego kopania około sie-
bie bowiem tak lepicy y wietrze iabłka bedzie
rodzić/a nie trzeba nicz obrzeżować iedno ga-
laski suche y to barzo rzadko.

C Do drzewo gdy ma dostatek wilkosc i ni-
gdy bez iabłec niebywa/bo wiem iedne sie do-
stawia/a drugie zielone rosta/a po onych zie-
lonych zasie kwiecie nasława /a thak natura
czyni iakoby okrag wstawicznie tego plodno-
sci. **C** Powiadaia iż owoc z drzewa kwasne
go słodki bywa gdy by iadka ku sianu pi-
wey były moczzone przez trzy dni w wodzie mio-
dowej/a w owczym mleku. Drugi to drzewo
kłoczeczka Luteo przewiertę a v dołu przez
drzeń/wszakoz nie na obie stronie / tamże do-
puszczę a wilgosc w wodney wyciekać/a gdy sie
iuz iabłka zawięzga/tedy one dzimre glina na-

tylę a/a tak gorzkosc ktorą iesz w drzeniu
wszytki sie odmiem w słodkosc y bedzie też ro-
dzić owoc słodki. **C** Iabłka tego drzewa w
ciepłych stronach mogą być chowane na drze-
wie mało nie czaly rot/w zimnych zasie w ple-
wach ie chowaię/wszakoz lepię gdy by w na-
czyniu iakim były zachowane.

C Izaak piše iż te iabłka maia w sobie rżę-
rzy rżęczy barzo lekarskie skorki wierzchni/
mieso pod nię/drzeń y nasienie.

C Skorka iest ciepła w pierwszym stopniu a we-
wtorym sucha/czowłazuje icy wodnosc y też
ciepłosc/wszakoz icy spůsob iest twardy a mo-
czny/dla tego nie godzi sie ku pokarmu / ale
kto by ten troche pożywał ku lekarstwu/tedy
złogdel potwierdza/y moc trawięcę posila
czyni też dobrą wonnosc ciała /a przeciw iad-
dowi smiertelnemu mocno sie przeciwi z wi-
nem pita/też miedzy hatami sucho chowana
molom ich grysc niedopuszcza. Jęszce nye-
wiaslam brzemiennym dana ku iedzeniu o-
depnute niedobry cheć iedzenia rżęczy nie slu-
snych ktora pospelić bywa na mlode.

C Mieso lepat tego iabłka chłodne iesz y
wilgośne w pierwszym stopniu/dla tego też zo-
ladel chłodzi/aczkolwie ku strawieniu trudne
iest dla iego twardosci/przeto nalepię go na
thęzopożywać gdy prożny złogdel/z miodem
a z cukrem/boniem ktoby go pożywał w pol-
obłada lubo na końcu takiemu bedzie przy-
czynę y materię grubej a cieplej zimnie

C Ale drzeń subtylny iest y wodny przecho-
nicz nietuczy/a ten też bywa dwoiaki / ieden
prawie kwasny/drugi lepat bywa bez smaku
iako woda/ten wtory niesmaczny iest /zim-
ny a wilgotny w stopniu wtorym / przeto go-
ręzosc w ciele chłodzi a pragnienie gasi/kwa-
sny lepat zimny iest suchy w stopniu wtorym
a moc iego iest odbierać wyciekać y chło-
dzić/dla tego gasi zapalenie w grotach a złog-
del potwierdza.

C Ależ cheć iedzenia pobudza
y zapalenie rżęczy wrony kolery wstrami a pra-
gnęciem też czyni ochłodzenie/ testnosc y tro-
ske oddala ktora z kordaki dla kolery pocho-
dzi/Wiegunkę też rżęczy wronę y wracanie za-
stanawia/tateż strupy smierzbowe / lisaie y
plegi gdy tym bywaia scierane zchodzą przez
Czego iest dowod/iz sukno albo pata wpełka
infauitem pisarzykim skropiona gdym bedzie
wycierana/zasie ku strey czynności przychodzi

C Nasienie albo iadka tych iabłec ciepłe sa
y suche

y suche w stopniu wtorem/ czo wtażne ich gor-
 1 pkość/ przeto sie niegodzą kupokarmu tchylko
 na letarstwo są dobre/ bowiem wrzody y bo-
 latzki wpełle rozruwaia/ y przeciw iadowi a
 bo trucieme maia wielką moc zwinem iepiąc
 Galazki też tego drzewa iż są woniatące a
 maia też nieco ostrości/ przeto są podobne
 skorkam swych iablet w mocy y sprawie wpeł-
 ticy.

O Boblu/

O bkowe drzewo iesth dosie
 wielkie zawpężelone a wo-
 niaące/ owoc tego iest zna-
 40 lomny okragły/ czarny a nie
 wielgi/ aczkolwie w każdym
 powietrzu może siarodzie/
 wpałoz w ciepłym abo w letnim barzicy sie
 tocha/ zwłascza przy morzu/ a ziemię też puł-
 ney potrzebuie. Sadzą ię ziarna y galaski
 talieź y latorosli sezepią/ a to w Marczu gdy
 wilkose sokowa ku skorce przydzie/ Zego ga-
 laski y listie dobie są ku zachowaniu fig su-
 chych/ thali y wpedi roznatbye iestada dla

wonności/ y owsem w każdym warzga kładzio-
 ne wonności przydaia/ Wozg też y żolgdet
 swa wonia y ciupkością posilaia.

O owoc tego drzewa w wino szechle abo
 plesniewe kładziony naprawia ię/ wpałoz dla
 swego smaku czyni ię przykre.

O Quicenna pipe ię ziarna bobkowe skorki
 y listie są ciepłe y suche/ wpałoz ziarna są cie-
 plesze y suchsze/ bowiem we wtorem stopniu/

10 Sley też bobkowy ciepłszy iest niż orzechowy
 a pomaga na wszystkie boleści zyl suchych y sta-
 wów/ rozpuszczając ich wilgosti/ A gdy by kto
 prochu skorek tego abo samych ziarnet wypic
 z winem czo by złoty zawazył/ to iest postori
 draginy/ to picie kamień łamie dla swey gor-
 20 pkości ktora iest przytęsza niż ktorey insep rze-
 ciz/ talieź y plod zabija w żywocie/ wpałoz po
 porodzeniu nie thot płodzi niewiaślam/ gdyż
 ich wnetrznosci czyni zwałascza mańce/

O Pomaga też na wtażenie niedziadka/ o-
 si abo pezoły choć młodych gadów/ y owsem
 20 przeciw wszelkim iadom iest prawa draciew/
 Diastorides też powiada iż galaski y listie
 bobkowe siali y kriegi od melow zachowaią/
 gdy między nie bywaia kładzione.

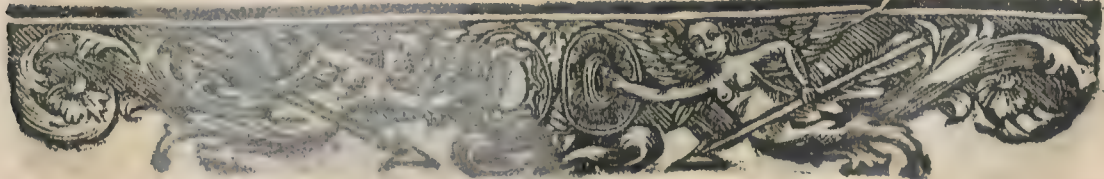
O Figach/

O zowe drzewo powietrzu
 30 ciepłego abo iednak wolne-
 go potrzebuie/ aczkolwie też
 w miernie zimnym zetrwać
 może/ a to gdy mu pomoc
 będzie dawana ludzkien spra-
 wy/ to iest od południa y od wschodu słońca
 wolno powietrzu odslaniać/ a z połnoći ię z
 zachodu czynić nieakie zasłony.

O ziemię miernie tłuścizną/ aczkolwie
 też niektór ię rodzą na chudey y na suchej
 40 ziemi lepię sie tocha/ na ktorey owoc ię by-
 wa też suchsz ale słodsz/ gdyż na tłuściz a wil-
 goctey ziemi wodniesz bywa y wiesz/ wpa-
 łoz nie tak smaczny ani słodki.

O Ziemia też ię nie ma być anolona przy-
 zimą/ aby zima gnoiu w roli nie zastala/ ale
 na ten czas lepię obkładać ię drzewo plewa-
 mi abo drobną mierzgą z dolu aż do galezi/
 a na ziemi otolo dolu obłożyć świeżym gno-
 50 iem zwierzecim zwłascza gołebiem/ ktora za-
 sie skoro po zimie ma być obrzuczon chybą iż

by zie-

By ziemia barzo była chuda. **T**ęż iępię-
latorosli figowe z inąd przeniektioniezyca
Pazdzier. nika lubo Listopada w trainach su-
chych/ jasie w mietnych Lutego a w zimnych
Marcza y Kwietnia/ a wybierać trzeba lato-
rosli kchorzechy wiele p.żekow miały/ bowiem
ktore są smagle a gładkie bez p.łowia pospo-
licie nie płodne bywają. **M**oże ietęż roz-
mnażać sadząc gałgaski ietęż kłocki z obu stron
obcięte/ a to na schodzie Marcza lub na przod-
ku Kwietnia/ Chcialliby gałgaskę wsadzić o-
bierać maś wirzechnią gałgaskę trzeletnią abo
dwieletnią/ z strony południa zrzniomą/ A
tak ię w ziemi zakopać aby na wirzechu zosta-
wil trzy latorosli ziemną osiyaną rozdzielo-
ne/ aby sie tam też trzy pniały p.ścisty.

E Kłoczkiem lepak tak ma być sadzenie/ aby
spodni koniec tylko roszczepiwszy kamyl kam
włożył/ a tak w ziemię wstawił/ A kiedyby tak
ty r. cżp sadzone piwney wkochał w zagrodo
te osobney/ potym dobrze wzrosle w mocy prze
sadzał/ lepsze ich iagodi bywaia/ też grubu ku
sadzeniu maia być głębokie y szerokie dla krze-
wistości torzenia figowego. **E** Rodzay też
figow jest ro. licżny/ Jedne są które sie rychło
dostawaia/ drugie pozadno/ drugie lepak które
piwney owoc puszczaią niż liście/ drugie czasu
wielkicy gorączkości opadaią/ Przetho każdy
ma obierać ku sadzeniu lub puszczaniu ten ro-
dzay któryby służył iego kramie/ bowiem takie
które rychło opadaią nie maia być puszczone

7 Inb sadzone na mieszczach suchych abo y chudey ziemi/ Zateż w ciestych krainach i takie sadzić ktoreby nie rychlo porzaly/ Zateż w zimnych i mniożych ktore są skorożrze/aby sie mogły dostawać niż zimna zardzie.

Drzewo figowe może być szczepione za
 skóre/ iestli pniat mgiassy/ ale iestli młody a
 cienki tedy szczepić wpniat rozdarte/ a natych-
 miast zakryć y obwiązać trzeba żeby wiatr ni-
 obwionął/ a lepić się tego szczep przymusię gdy
 10 nisko bedzie szczepienie/ a około ziemię wska-
 klic odrosli oberznąć/ A ma być takowe szczepie-
 nie kryszyca Kwietnia/ aż kółwie metko-
 wy szczepią y w Czerwcu/ y owsem jako piśe
 Darro y w Lipcu około stania słonecznego
 bowiem to drzewo iest barzo rzadkie/ przeto
 ciepłosci potrzebuie/ a przeto w zimnych kra-
 20 nach szczepn figowe nie mogą trwać/ a to dla
 zimney wilgoti/ bowiem młode ich drzewka
 od niey piwrey/ bucznięią niż się począć roz-
 mnażać/ Chyba iżby ciepła suchością były za-
 chowane/ prze te tedy przyczynę czasu Kani-
 kulsy powiadaią być dobre figow szczepienie
 w marcu w zimnych krainach.

Kato też piše iż fig: mogg być se jeplone
tego czasu gdy wino zbieraig / A latorosł ma
być wybierana roczna / bo wiem powiadaig iż
starsza abo młodsza nie płodna bywa / Ktoreg
latorosłi skórka ma być w czasie zachowana /
a tak ię zatoneżać aby sie drzeń nie odkrył / **30** **T**eż
aby deszcz nie zachodził abo zbytnie ciepło
nie zasuszyło trzeba skórę zaslonić y gliną do
brze obić / A ktorych latorosłi z przynadze-
nia będą zatwardzale / trzeba nad nimi taki
garmec z dzurawu zawiesić z wodg / iż by tak
zmienagła woda po trochę kapala / aby nie za-
sechł on jeżeli pstrych niż by sie przyschł.

40 **M**ożesz też figi przępić obyczajem empla-
stru albo pączka wstawiana/ lubo y skutowa-
nym obyczajem o czym wysszey dana nauka/
ale trzeźwczaj. **E**zyrwczaj y Lipczaj. Aczkolwie
samo skutowanie może być Kwiecniay y Ma-
ia/ a schępienie tego ma być tak latorośli tak
y pączka w lesną figę kthorą po łacinie zową
Caprificus/ thaciez w morwy y w jawor tak
Dalladius uczy/ aczkolwie w swe drzewo na-
lepy bywa schępić/ Potrzebnie też wstawic zno-
go kopania ziemi około siebie/ a barzo też ba-
dziej pożyteczno przez iesien gnoiem obla-
dziać szępać. **T**ak też ma być cho-
cho drzewo stanowiono/ aby w zimnych krajach
tylko jednym

tilko jednym pniakiem troche od ziemi pro-
sto wyrosło/aby tym snadniej mogło być od-
zimna obroniono/wszak w ciepłych krajach
może ich zapuścić trzy lub cztery według wo-
ley gospodarstey/ Trzeba też obrzeżować ga-
laski wśelkie zeschle y zbutniałe/ itez one ko-
re ze albo mizym wyrosły miejsczu/ a tak ie
sprawiać aby sie krzewily okolo po schronach
nachylone. ¶ Takież tego drzewa store
trzeba narzynąć albo przepychać na tym mte-
se/ u gdy by sie nadimala/ aby tak wilgosc
zbytina wytekala/ z ktorey by sie potem chro-
bici mieli zaladzy/ ktorzy iak skoro by sie zal-
gli natychmiast trzeba ie precz oddalic od drze-
wa/ drudzy ie tez samym wapnem niegaso-
nym morza/ nakladajac go w skalube chro-
bac zwag/ Jesli by tez mrowi tam skodzi-
ly tedy namieszawsy gliny z maslem a z smo-
la wodna drzewo w kolo obmazować.

¶ Gdyby takie drzewo bylo z ktorego by do-
woc przed czasem sam opadal/ tedy w torze-
le z nawierciany w biele klin albo czopet drzewia-
ny/ Drudzy thylko store na drzewie sieci erg-
przeczinaia w then czas gdy sie list na drzewie
mnie ruszaja. ¶ Dla lepszego y tluszejszego
obrodzenia tego drzewa wierzchnie latorosli
na nim dobrze przynąć/ albo tylko te latorosli
wierzchnia kłosa prawie ze srednich galezi
wyprasta/ a kto chce aby sie rychlo dostaly/ te-
dy soz dlugiey cebule z oliwa a z pieprzem si-
gowy owoc zmieszawsy/ pomagować w then
czas gdy miz dobrze dorosli im sie zapalać
o tym Palladus naucza. ¶ Swieze figi
mogą być zachowane w mied/ ie tak ie wlozyc
w sy zebymiedna drugoy nie dotykala/ albo tez
w bami swiezy (lubo w korbacie iako drudzy
zowag) kazdey osobno miejsce wydlubawsy za
sie zamknac to tez jest nauka Palladiusowa.

¶ Suche lepat tak maig być zachowane/
Kozlo jwisy albo rozwiepawsy swieze na słoń-
czu aze do woludnia aby troche odmięknely
potym nakladzsy ich w kos lub w iakie naczy-
nie takowe wstawic w piec ciepły po pieczeniu
chleba lubo a to zgotowany y zatkac/ pod-
lozowy pod kop kamyk albo thrzy aby nie ze-
lat ode thla spodniego/ a gdy tak raz y dwa
bedz przepieczone/ dopro ich naklascie ciepły
w naczyne iney wloczyc dobrze przespuiac
ich ze hsiem y zabic naczyne albo zatkac do-
brze/ A gdyby na then czas dla deszczu
piwcy na Słończu nie mogly być rozkla-

1 dane/ tedy pod dachem y soz ie na iatim ro-
scie pol stopy od ziemi. ¶ Gdyz podspuiy o-
d spod zerkwia gorzecego/ aby ak od nie wol-
io sie rozgarzaly iako od słońca/ Potym gdy
jedna strona zagrzeje sie/ tedy na druga trze-
ba przeciwraczać/ aby tak w spalka skora odmie-
knela/ Aczkolwie drugdzie przez czasy dziesi
trzymaj ie na słońcu/ a potym prosze thowa-
ig w naczyne sedowe/ ktore y nos zowag logi
itez kose z morskiego sitowla plecione.

10 ¶ Figowy owoc nad inie owoc chwal-
niejszy jest y wiecety tuczacy/ aczkolwie miaz-
sa krew czyni/ Swieze iedne bywaia su rone
drugie dostale/ E u. owe barze sa grube a ma-
lo cieple/ a to dla panowama w nich miazsz-
sa ziemney/ dla tego Zyras perwada iz si-
gowy owoc im surowsy jest a nie dostalisy/ tim
tez wiecety gruby a mieney cieply/ przeto o tego
pozywaniu jest nie zdrowe/ zaszie dobrze dozra-
le figi sa cieple w piersym sshopnu/ szrodek
maig miedzy susza y wilgo/ itg.

20 ¶ Ma w sobie figowy owoc trzy rzedzy z ko-
rych sie sklada/ skorka/ mie/ o srednie y ziarn-
ka/ Skorka iz suchosc w nich panuje przeto
trudno sie trawi/ ale szrodek dla sa cy mietto-
si barzo tuczny/ ziarnka tez iz maig srosoy pia-
stu lubo kamyczkow/ przeto zadnego pożytku
ani tuczenta nie czynia/ a to ma być rozumia-
no o swiezych figach. ¶ Suche figi ma-
ig cieplosc w poczatku stopnia wro/ ego/ a su-
chosc weszrodku pierszego/ dla tego zagrze-
na ig cialo y pragnienie czynia/ a obraczaig sie
w kolere/ iednak barzo tuczga a malo odimala

30 ¶ Wszak gdy w zoladku zastana grube wile o-
sci a bytne/ tedy tez same trudno sie trawia/
y owsem rychlo sie tam zagnia/ przeto mno-
zga sie z nich wiatr/ odimanie y dla krew y w sy
za skora/ dla tych przyczyn ludzom chorym
nie sa barzo zdrowe/ Ale gdy zoladec prozny
od bytkow/ tedy sie tez tam dobrze trawia/ do-
brza krew mnozga/ iako czysce czynia/ takiez plu-
cia/ nerki y mecherz od bytnich wilgosci wy-
czyszciaig/ Przeto kto ich chce zdrowo poży-
wać ma ie na czczo iesc/ a po nich pierz albo im-
bir/ A kto by chcial z nich dobra krew w sobie
mnozyc/ pozywaj ich z migdaly albo z orzechy
wloskiemi.

40 ¶ Gdyz sie tez figi na leciat-
stwo/ abowiem z zopem warzone pierfi y plu-
tza czyscia/ kassel shari oddaiaig/ Płotanie
garla wchga fig warzonych bolaczki w thre-
sciach syie leczy/ A gdyby by to tluszerowanie

50 S in winem

winem fig warzonych pomaga przeciw bole-
ści żywota które z wilgotności grubych w nim
się czyni. **C** Auicenna też pisze iż białe figi
nalepšie są po nich czynnione wodore mieszczą
maig/a czarne ostateczne. **S**ok z listcia ich
zagrzewa niewymownie y odciera phagaro-
fci/ i takież odwilża dostateczne/ Mleko thej z
nich czyni siadłość we krwi roztworach/ i takież
y w mleku/ wśakoż inšie rzeczy siadłe rozpuszcza.
C Takież w galgastach figowych zwłazcza
młodych takowa jest moc rozpuszczająca/ iż
gdy z nimi męso będzie warzono tedy się roz-
płynie wpytko/ Korzenie thej figowe warzone
goię wrzodzi w psu/ a mlekiem z nich dobrze
pomazować rane gdzie niedziadek wstąpi/ ta-
kież listce młode y same też iagodi niedozrza-
łe pomagają na wstąpienie wściekłego psa/ gdy
na rane będą przykładane.

O Malo granatach abo

Pomoc granach.

Malo granat lubo pomagra
ny z łacińskiem rzecz y rzecz-
ne są iakoby ziarniste iabl-
ka/ bowiem one są ziarnne
lub iadret pełne/ które też zo-
wają drudzy małą punicą/ od-
kramy z których naprzód poszły y nawiecy się
rozmnazowały. **C** Jest to drzewo bardzo za-

1 wile/ setowate a krzewiste/ tak iż wiecy na se-
rza roście niżli na wisszą/ W ciepłych abo w
leśnych kramach nawiecy się toczy/ a w zim-
nych żadnym obryzaniem trwać nie może/ Zie-
mie zimnastey potrzebuie abo wapienney/ acz-
kolwiek też y na mietlić może rość tak na ch-
dey iako y na tłuściey. **A**lbertus powiada iż zie-
mie piaszczystey a tłuściey potrzebuie.

C Wnożą to drzewo sadząc odrost od korze-
nia obrwane/ wśakoż lepić gdy będzie w sa-
dzone galgastowiska z drzewa adertniona
na łoku długi/ a iako toporzysto młosszą/
obadwa końca równo a gładko roztworzyć/
a gnoiem swiniem tak spodni iako y wrzchni
obmazawszy w ziemie pochyło sadzić/ acz-
kolwiek mietlić orzyleda iatę tego galgastu w ziemie
młothem wbić iag/ wśakoż lepić sadzić galgast
z drzewa zerznioną gdy się już pogłowie imie o-
dymać/ thylko tho trzeba obaczyć aby sadząc
nie obracał opat galgasti/ abo iey stori nie od-
dzierat/ **P**alladius uczy gdyby sadząc w gru-
be podłożył trzy kamie pod korzeń abo mie-
dzy korzeń to broni iż się nie będą ściępały ich
iablka/ **C** Sadzenie itez ściępienie tego
drzewa ma być czasu słusznego iako Marca
lub Kwietnia w kramach leśnych/ ale w suchych
a gorących może być w listopadzie/ Powiada
iż iż ie może ściępić równo galgasti z stawia-
jąc/ drzeń iedney rościępszy w drugi w sa-
dząc/ tak iżby się oba drzenia spoity/ A ma być
ściępieno thylko w swego rodzaju drzewo na

30 końcu Marca lub na początku Kwietnia/
rozdarz pniak wstawiać latozrost suneż a do
pięro zerznioną/ by nie nie oschnęła/ bowiem
to iey przyczyną bardzo słodki. **C** Potrze-
buie też to drzewo okopowania ziemie około
siebie na każdą iesień y na wiosnę/ a tak ie spra-
wiać aby nawiecy trzy pniaki były zapuszczo-
ny od korzenia nie wysoko nad ziemią/ a każ-
dego roku obrzazować wpytki latozrostu na wiel-
40 tich galeziach/ bowiem lepszy owoc będzie da-
wać/ gdyż to drzewo dobrego oprowa bywa prze-
mieniano z płonności w rodzajność owocny/
Którego bywa troja różność/ bowiem iedne
iablka bywaią słodkie/ drugie prawie kwasne/
trzecie szrodek trzymają iakoby winny kw-
as. **C** Wiele się przekazuje przydawa temu drzewu
Przeto będzie ieli owoc kwasny tedy nie trzeba
częstego polewania około niego/ iakoby suchosć
dawa słodkość temu owocowi/ Ale będzie ieli
50 bardzo słodki tedy tam trzeba nieco wilgotno-
ści przy

Tei przydawać. Albo bedzieli owoc kwasny/ te 1
 di odłopawsi korzeń nabić weń kłinkow smol
 nego lucyrywa. ¶ Jesli by też to drzewo nie
 mogło kwiatu zadzierzeć/ tedy namiękawszy z
 wodą osłownego y świeżego gnoiu polewać
 trzy kroć do roku tego korzeń odłopawsi/ abo
 też fus osłowny tam wypuszczać/ abo iako Pal-
 ladius uczy/ to drzewo gdy kwienie osłowną
 obetrzeć w ziemi obwinąć/ abo też skora we-
 żową lub wegorzową. ¶ Jesli by sie też ie-
 go iablka szczepali/ abo iako mowią kwieć 10
 tedy kamień pod poszodeł korzenia podłożyć
 abo nasać około drzewa morskiej cebule ko-
 ra squilla zową. ¶ Jesli by też chrobaki abo
 czyrwie szkodzili/ tedy korzeń pomazować zo-
 cią wolową/ a natychmiast pozbyć się/ abo
 gdyby takowe robaki wygrzebać gwoździem
 miedzianym/ tedy sie tam trudno zasie potim
 zalegą/ także możem osłownym/ z siwim
 gnoiem zmiećawszy robaki zagładzić.

¶ Popiół pospoli z lugiem gdy będzie czę-
 sto lan około tego drzewa/ czyni ie bujne y bar-
 cę płodne/ Powiada też Marcialis/ iż białe 20
 igdka w nich bywaia gdy w gline y w wapien-
 na ziemię przymieszał czwartą część kalku ko-
 ry gipsu zową/ a takową ziemią każdy rok
 po trzy lata korzeń obkładać.

¶ Tenże powiada iż wielkie barzo iablka mo-
 gą być na tym drzewie gdy by zakopawsi gli-
 niany garniec wedle drzewa zchylil ku niemu
 y wstarczył weń taką galaz kwitnącą przyni-
 30 zawiesz do iakiego kolu aby sie zasie wzgore nie
 podniosła/ także one galaz obwarować w pu-
 stym garniezu zakrywsi około dobrej aby tam
 woda deszczowa niedochodziła/ a gdy on gar-
 niec na jesień będzie odkrył/ tedy na onej ga-
 lezi nądzicie iablka wielkie niż na drzewie.

¶ Takież gęste iablka dawa to drzewo gdyby od
 ziemi było pomazowano sokiem romanowe-
 go ziela y też turzej nosi pod jedną miarą z-
 miećawszy/ ale pierwsze niżli sie palowie pusci/

¶ Zbieranie tych iablek tedy bywa gdy już 40
 igdka w nich czyrwonosć swą dojrzałość o-
 kazują/ a chowanie ich długie bywa gdy by ob-
 lepione smółką były zamiechane iedno wedle dru-
 giego/ abo inaczej/ wybrawsi czo nazdrow-
 że namoczyć ie w morzską wodę abo w rosoł/
 potym gdy sie napoia/ po trzecim dniu na sło-
 50 tku ie suszyć/ tak iżby też w nocy nie były pod pra-
 kiciem ale na iawie/ pathym je ie zawiesić w
 miescie zimnym/ a gdyby chciał ich poznać

tedy ie przed tym wymoczyć w czystej wodzie
 acz nie przez dzień. Takież gdyby ie oblepił gli-
 na ażby na nich obeschła/ potym ie zawiesić
 w zimnym miescie. ¶ Mogą też być cho-
 uane w garniezu napoły zakopanym nasipaw-
 si weń piasku do połowice/ a tak iablek onich
 z siwymi wianych natłak siwymi w
 tresci/ także chocia w bżowe/ także w swą/ Po-
 tymże one tresci wstawić w garniec w on pia-
 sek także osobno/ tak iżby iablka były cztery
 palce nad piaskiem/ acz kolewie też tak mogą
 być chowane y pod dachem/ zakopawsi w gar-
 niec w iakiej grubie. Takież może ie zachować
 w przekładku iakim abo w fassie kładąc iedno
 podle drugiego wiecziemniem tak iżby sie nie-
 dotykały/ a sadu onego lubo fassy z wierchu
 nie przykrywać. ¶ Picie z Malogranatow
 czynią tym obyczajem. Ziarnka ich czyscie
 ochodziwsi w kofy palmowego drzewa kła-
 da/ potym wycisnąwsi sok warzą z mienagła
 aż do połowice wywre/ także ochodziwsi
 czo zostanie zaspuntuią w naczyńiu posmolo-
 nym/ z wierchu dobrze obwarowawsi. Dru-
 dzi onego soku nie warzą/ ale w każdą część
 iakoby miary garnca wina/ sunt miobu kła-
 da/ potym ono chowają zaspuntowawsi.

¶ Owoc tego drzewa tu lekarstwu wiecziej
 służy niżli k potarmu/ gdyż potarm z nich acz-
 kolwie nieży iesz/ wśakoż barzo mały/ a to dla
 tego subtylnosć y łacznego strawienia/ a ma-
 30 ten owoc cztery rzeczy w sobie z ktorich sie z-
 sklada/ a wszystkie są ciępkie. Pierwsza jest skor-
 ka/ potim nieso/ trzecie sok abo wilgosc/ a
 czwarte ziarnka. Sok tego owocu chłodny
 jest/ wśakoż nie w iednakim mierzce/ a to według
 rozności smaku/ gdyż niektóre z nich iablka
 są prawie kwasne/ drugie ciępkie/ słodkie/ prze-
 kwasne/ y bez smaku iako woda.

¶ Ciępkie iablka trudne są ku potarmowi/
 bowiem natura sie ich brzdzi dla ostrosć y
 twardosć/ tilko tego w lekarstwach ie przy-
 40 mują. Przeto gdyby takowe iablka okroiw-
 si słuł a soku ich wycisni onego zwinem po-
 zypał abo z iakim syropem laxuicim/ wtedy
 on wierzch zoladkowy zaciskaie wypadza ze
 spodku tego wilgotnosć zagnile/ a tak zoladek
 wypychawszy iępcze gi potwierdza bez wra-
 50 wstętkiego/ Przeto takowy dobry jest ten sok
 na febrę długie które z wilgot zagnitych po-
 chodzą. Pomaga też przeciw swirzbowi cia-
 50 la ktori pochodzą z zagnilosć stony slegmcy-
 kwasne

Kwasne Malogranaty iz w nich iest ma-
to grubosci ziemney/a sa subtilniysze / przeto
tez wlethq mocz maia niz inſe/ bowiemy zapa-
lenie wgtroby gafa przednie czlonki poſilaia
iako ſercze/wgtrobe/ y czeluſci zołgdkowe/ dla
tego na Cordiate y na boleſc zołgdkowq kto-
ra bywa z Colery czpruoney pomagaiq.

Solu teſz ich ta iest wlaſnoſc iz w oczu w
puſzeżony zołg niemoc cirpiących / zołtoſc z
nich oddala/ a nad to gdyby kwasne Malo-
granaty (obkroywſzy ſkorke czyscie) były ſflu-
tzone/ a ſol wyciſniemy gdy będzie z miodem
wwarzon/ tał izby ſtał ſie na wzraz maſci/ ta-
ki pomaga na zganianie bielma z oczu / y teſz
im wzrok oſerz czyni/ czysciąc ie od zbythnich
a lipkich wilgoſci.

Słodkich Malogra-
natow ſol aczkolwie mieſſy iest/ wſakoż cie-
pleyſzy y ſtrawniyszy/ a dla tego zołgdek nieia-
ko zagrzewa/ ale ſie richło w kolere czy rwong
odimienia. Przeto gorące ſe cirpiącym niezdro-
wy iest/ iednak żywot odmieſzcza z ſwey wſa-
ſnoſci/ takieſz y chrapote pierſi oddala/ kaſel
teſz oſtramiagc.

Sol zaſie tych kithore
ſrzodek maia miedzy kwasnoſciq y ſłodkoſciq
takieſz nie mniej pomaga na zapalenie wgtro-
by y zołgdeka iakony z kwasnych / wſakoż moel
takiey niema wraczenia zaſtanawiać/ ani ży-
wota zapiekać.

Sol lepak nie ſmacżnych
a iakoby wodnych malogranatow dla wodno-
ſci ſwey wiecſy ſie ſciaga ku zimnoſci/ Przeto
ſie nie godzi na poſarm abo ku picu / ani teſz
ku lekarſtwu. Na poſarm dla tego ſie nie go-
dzi iz ſmaku niema/ ktorzyby czlonki w ſie wa-
ciagaly/ na lekarſtwo theſz/ bowiemy dla ſwey
wodnoſci ani zołgdka poſila/ ani teſz wracza-
ma/ ani biegunki zaſtanawia/ przeto zadawa
trudnoſc zołgdkowi czyniac gi mgl y a mieſ-
ki/ takieſz niedopuszczaiq w nim trawienia po-
ſarmu/ a bywa przyczyna kruczenia y odima-
nia w żywocie.

Zadka Malogranato-
we od ſolu wyciſnione pożyteczne ſq na zaſta-
nowienie wraczenia gorzkiego y teſz biegunki
czpruoney/ a zwlaſzcza gdyby proch uſuſo-
nych a ſfluczonych był dawan ku picu/ zapa-
lenie teſz Colery czpruoney teſz w zołgdku gaſi

Skorke lepak ich ſq zimne y ſuche maigc
przypodziecie ziemie/ przeto gdyby ie w wodzie
warząc czyniſ z nich krutterowanie/ chedy bie-
gunki y czprwong niemoc zaſtanawiaia.

Naparzanie teſz z nich działane/ dziegne zoſt-
oddala/ gdy będą płoſane dylaſla / poſhwier-

1 dza ie. Emorroidy to iest krwie z zadku ciecze-
nie/ takieſz y niewieſcie niemoci zaſtanawia.
Dez ſkorke w winie warzone a ku picu dawa-
ne/ głyſy inſe robaki z żywota ymarlo wy-
gania/ a te ſkorke lekarze zowq pſidia.

Kwiatki Malogranatowe kithore balan-
ſia zowq lekarze/ ſq ſuſſzey natury nad te w-
ſytki rzeczy tu wymienione/ bowiemy ſq zim-
ne y ſuche w ſtopniu wtędy/ a trwa ich moc
do dnu lat/ ale trzeba ich troche przesuſić a w
naczyniu ſtłanym do brze zaſkłać na długie
chowanie.

10 Pomagaia przeciw wraczeniu
gorzkiemu y teſz biegunce czpruoney gdy z cho-
rego proſto ciecze dla niemożnoſci zadnerze-
nia. **P**rzeciw wraczeniu natarſy thego
kwiecia wwarzyć w ocie/ a 10 maczaiq ge-
bke kłaſc na dołek pod pierſi / ale przeciw bie-
guncce wwarząc ie w dżdżewnicę czynić napar-
zanie. Alucenna powiada/ iz oboia rzecz tał
pſidia iako y balanſia Malogranatow a cie-
czenie krwie wſelkie zaſtanawia/ rany y wrzo-
dy zaſtarzale/ takieſz mgle a chwileigce ſie ze-
by w moel poſtanowia.

20

D Glogu

1 **D**zewo glogone iest nie wieſcie a poſo-
licie leſne/ wſakoż w ogrod przesażo-
ne y oprawiane moze owoc y poſytek

wiecszy wężynie ktorzy lekarze zową Carniola
 To drzewo w każdym krajnie ścięty na wśet-
 kiej ziemi się rodzi / wśakoż na tłustej a na
 wilgotnej wieczy się kocha. Wnoży się z nasie-
 nia y też z gałązek od korzenia wyrosłych.
Dostalosc owoczu poznać gdy już czyr-
 wony sam z drzewa opada / a kłoby chciał ry-
 chło go rozmnożyć / wtedy nasiać w zagrodzie
 wśobno iagody późno zebranych a na słoń-
 czu przesuszonych / a gdy młode płonki obro-
 sta / potym je w ogrod przesadzać / a to siane
 ma być kriejczya Wazdziernika lub Listopada
Głogowe iagody ciępkie są wiecy ku le-
 karstwu niż ku polarnu służy / bowiem za-
 nawiata wracanie gorzkie y biegunkę czysto-
 na dla swej zimności y też suchości / thakież z
 nich bywa dobry ocet / gdy by je służył a zmo-
 tzymy ocetem zmieszawszy nadział z nich i-
 koby chlebowych bochenków nasużył / potym
 gdy potrzeba kłascie w wino. Drzewo te-
 go dla twardości godzi się na rozmaite naci-
 nie zwłastę do młynów y też na cępkę mło-
 czeniu.

O Morwach

Drwowe drzewo jest ma-
 czy winny bardzo podobna
 swym sposobem / które cie-
 płego powietrza potrzebuje
 albo jednak miernego / a zim-
 nej krajiny bardzo nie lubi. Zie-
 mie żąda piaseczystej / a przy brzegach mor-
 skich nalepić się kocha / aczkolwie y na ziemi
 miernej puchłej rośnie / wśakoż gliny nie lu-
 bi. Gnoy też y ziemię bardzo tłustą młutę /
 10 Przechw w miejscach albo przydomiach gdzie
 bywa dobrze tłusta ziemia / tam się czysto ko-
 cha y bujno rośnie. **M**oże być mnożona
 to drzewo z nasienia / y rozdział sadzeniem / a to
 kriejczya Marca albo na osłasku Lutego w
 krajach powolnych / a w ciepłych lepać Waz-
 dziernika y Listopada / Jednak wżdy z thako-
 wego drzewa niebywa owoc takoby miał być.
 20 **P**rzeto lepiej je mnożyć sadząc kłoczek z pako-
 wiem z drzewa odcięte na poltorę stopy dłu-
 gie z obu końców czysto wgladziwszy a gnoiem
 zamazawszy / miastem koniec w ziemi wsadzić
 tak iżby go tylko na cztery palce nad ziemią
 zostało / ale ziemia tu wsadzeniu ma być tro-
 che z popiołem zmieszana.

Gdyby drzewo to chciał przesadzać / ce-
 dy które już dorosłe jest ma być przesadzona
 w Wazdzierniku albo w Listopadzie / ale mło-
 de Marca lub Lutego / a potrzebuje głębokiej
 30 gruby / także dalekości między sobą na thrzy-
 dziesiąt stop albo daley / aby jedno drzewo dru-
 giemu nie wadziło / tak cienie m iako y rozpi-
 rzaniam korzenia w ziemi.

Może też y szczepiono być tak samo w sia-
 taku y w byzostinie / albo y w drzewo figowe ta-
 ko niektórzy mawia / aczkolwie też y wiaż przys-
 muie się tak pisać Palladius. wśakoż byna nie
 prawie dostatecznej / gdzież wiec z po thrzech le-
 ciach trzeba obrywać to coby sprochniało by-
 40 lo albo też zeschłego. **P**otrzeba temu drze-
 wu okopowania częstego y gnoienia / wśakoż
 wilgość bytienia temu nie lubi / a trudno się ko-
 chać ma jedno na puchłej ziemi.

Słoto dni Wazdziernikowych dobrze jest
 to drzewo odłopawszy korzenie jego / drożdża-
 mi starego wina polewać / a z młodu chać je
 50 sprawiać aby od ziemi jedynym pniakiem ro-
 slo / a gałęzi pierwsze ku owocowi na osm stop
 od ziemi mają być podniesione / wśakoż tho
 może być mniej lubo wiecy wedlug chudości
 60 albo tłustości ziemi / aby na chudej ziemi niżej
 były

były/a na tłustey wyszje. Powiadała też iż to
drzewo sława sie bupnienye y płodnienye gdy-
by namierciarszy na kielto młeczach ie° piś-
nabil weń gwoździ modrzewiowych.

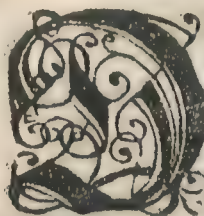
Przydawa sie temu drzewu przelaza nie-
mala tu wzrostowi y też rodzajności / thaj iż
prawie nież ponim niebedzie gdyby list z niego
był obrucan albo iafozłowie obrzezan/a zwła-
szcza gdyby na kończu wirzchołki w galazet
nagie były bez listcia/a iehże gorzej gdyby ta-
lowe wirzchołki były oblamowane albo osmy-
lane/czo poospolicie czynią niewiasty które ie-
dywab sprawują iż takowe listcie wirzchnie of-
mukaia na polarm robatom czo ledwabile to
czg/bow em takowi robaci radzi sie karmia
tym listciem/ktore im dawaia iaf skoro potę-
na ożwiat/tak długo aże zasieku zimie po-
tę ią obumirać. **D**owoc tego drzewa tedy
zbiieraia gdy już czarnoscia swa y miękoscia
dozrzałosc wstąpi e/ktory ma dwoy sposo-
b/abowiem miedzy bywa ciupki a nie do brze dosta-
ły drugi zasie słodki ktory sie prawie dostoi.
Ciupki owoc zimny iest a suchy/moc ma scis-
taia czg/przeto żywot zapieka/zol gdel y wna-
trze posila/a tak ten owoc w suchony wpiłki bie-
gunki żywotowe zastanawia zwłazcza czyno-
ne a gorzej. **S**ol też tego bardzo do brze iest
na boleści warg/gardla y też iezka lubo czo-
pła w gardle/a to i miodem lub z cukrem wa-
żony tu płuć. **S**łodki zasie a dosta-
ły owoc nieczu tu ciepłosci słuz/wpatoż wie-
tey tu wilgoćno ci sie zcięga. Przeto richło z
zol gdel wychodzi/a żywot odmięć/a y moc
popudza / ale gdyby po infym polarmie był
popawan/tedy dlu cy sie w zol gdelu zasthana-
wia bedze na wirzchu/a tak richło sie tam za-
gnoi y płodzi zol gdelowi y też głowie. Zasie
na czeżo pożywany richło sie w zol gdelu trau-
tednał mało tuczy albo sirości dawa. Wba-
toż kichoby tego owocu na iężo pożywał w
śniegu albo w zimney wodzie ochłodzi wsi te-
di on bardzo ochłodzi wngt/ze/pragnienie gassi
y zapalenie ciela oddala.

Korzeń morwoy wargę w wodzie tu pi-
tu dawany/żywot odmięć/a/glisty y infie ro-
baki wygama z niego/a gdyby z galazkami z
swolem był warzon/tedy ona woda ciepło pło-
tę od boleści zebow bardzo pomaga / a pło-
kanie gardla z tego w winie warzowy/y-
tępcia wilgości w gardle albo tu iezic/ktory
zstepulge. A gdyby korzeń tego drzewa siwie-

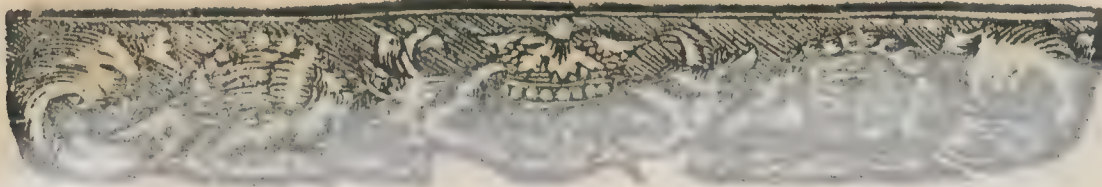
żo słuczony był moczony w ocęcie na fleciu
przez dwanaście dni/potym w suchy słu-
czyć/cie na proch/tedy on sypany na żety pro-
chmale albo dżurawe wylorżema ied o sła-
ta bez boleści. **M**łucenna powiada iż mor-
woy nie zdrowe są zol gdelowi/abowiem richło
sie w nim skaza a zagnieniem siwym barzo
płodzi. Przeto potrzeba ich pożywać przed
infektarnia/a maia też być dawane zol gdel-
owi zdrowemu w ktorimby niebyła taka za-
wada. Morwoy zasie solone y suchone / zasta-
nawiaia barzo żywot/przeto pomagaia prze-
ciw bieguncce/Mecza też skorek tego drzewa
bywa wypczyśczenie wilgot wnetrznych y roz-
puszczenie niemale/a w pelti rodząy Morwo
moci pobudza barzo y wyrodi.

O Mespulack

Dzewo Mespulone w pra-
nach ciepłych iest po polite /
aczłowie w mernym powie-
trzu też sie rodzi/y w zimnym
też moze zetrwać/iako w ka-
łuskiej ziemi y indziej/ziemi
piaszystey potrzebuie wpatoż tłustey/a zwła-
szcza gdzie iest glina z piaskiem lubo z tamie-
nim drobnym zmieszana. **S**adza to dze-
wo floczki galezia w ziemie sadzając kiej-
cia

cja Marcza lubo Listopada w ziemi gnoynnej
tak iżby obadwa końca były gnotem dobrze
obwarowane/ tak iż cho o tatowym sadzeniu
wyszej napisano. Może też sadzić y nasienie
z tego owocu iako z tablek abo z gruszek jedno
iż długo czekać niż wyrosie ku rodzeniu owo-
ca z którego się narichley doczekać z bezpieczeństwa

C Szczępia też to drzewo w iabloń/ w gru-
stke/ w sliwie białą y w pigwie/ a ma być lato-
rośl brana ku bezpieczeńiu ze środka drzewa/ bo
wtem zwirzechu nieplodna bywa/ trzeba też w
rozdarciu pnia bezpieczeństwa/ bo wiem za skórą npe-
przymie się/ gdyż skóra tego drzewa sucha by-
wa nie wiele miazgi ma/ przeto lato rośli
niedawa żywności/ Albertus powiada/ iż onoc
Mespulow w opcie drzewo bezpieczonych (iako
w iabloń/ gruske etc.) daleko wietrzy bywa niż
w drzewo własne bezpieczonych/ a czasem się
trafia bez kłosek/ wpaść nie wpadzie/ ale we-
dlug ziemi y krajiny. **C** Gdyby w krajnie kto-
rey wstał rodzaj mespulowy/ tedy pisze Alber-
tus/ iż wbezpiewszy w latorośl brzoślińską
wpniał sliw wielkich będą się rodzić zagody
które mespuly zową/ y owym daleko wietrze
niż są siane mespuly. **C** Potrzebie to drzewo
obrzadzania suchych gałęzi y okopowania
około. Gnoy z winnym popiołem zmieszawszy
na korzenie tego przykładamy/ czim je rodzą-
ne/ a tak je trzeba sprawić aby z jednego pnia
throche nad ziemią były zapuszczone cztery
gałęzi/ któreby leżały prosto a gładko samy
wzgorze wzrosły na wysz wosł średniego/
tamże dopiero drugie gałęzi zapuszczać ku
dawaniu owocu.

C Jesliby robaci to drzewo psowały/ tedy
ma być wygarniane miedzią sypulą iako
Palladius uczy/ abo le polewać fussem ole-
iowym abo starym moczem człowieka/ a-
bo wapnem nie gaszonym/ ale tym nie wiele
ma być zby drzewu nie zaszkodzi/ abo wa-
rzyć słoneczny grzech a wodą z niego ciepłą
polewać/ wpaść powieda iż od tego drzewo
stawa się nie płodne.

C Mrowki też temu drzewu szkodzą/ także
y wassenice zagina/ gdy będą pokrapiane glin-
ką z popiołem a z oczyma zmieszana.

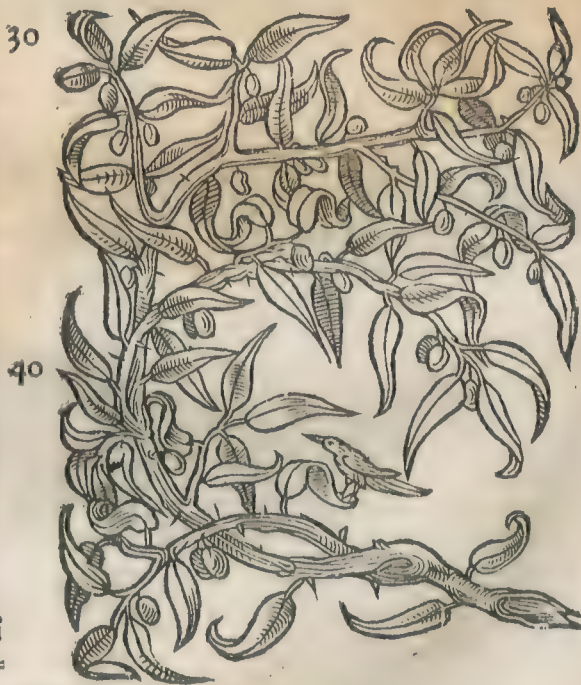
C Owoc tego drzewa jest dwoiaki/ jeden do-
mowi wielki a nie barzo ciępli.

Domowe mespuly zbiera się ku chowaniu po-
lepiej nieprawie są słodkie które też y na drze-
wie długo trwają/ abo je rzędem podle siebie

1 wieszają/ abo w smolnym naczyniu chowa-
ją/ abo iednak napoły wzięte z sypulkami
oberwawszy przez pięć dni w rosole moczą do-
brze przylóżwszy aby nie wypływały/ a tak
chowaia. Może też y w miedzie zachować
zebrane/ gdy dobrze dojrzeją/ a zamyś maia
być zbieramy czas po pogodnego w południe/
tamże w plewy pochować każdą osobno roz-
garnawszy aby iedna drugich nie psowała gdy
by się dotykały. **C** Mespulowe drzewo go-
dzi się w płoty gdy będzie gęsto sadzone/ abo
iednak rozdzieli jego po ziemi rozkrzewiając/
abo je wbezpieć w sliw niekiedy białe/ abo w pi-
gwy tam gdzie płot chce mieć.

C Owocu tego przyrodzenie jest zimne a
suche w pierwszym stopniu/ własność jego jest
potwierdzać żółdki/ zasłanawiać trwane
stołce y też wracanie/ także y mocz pobudza
a wiecety służy ku lekarstwu niż ku pokarmowi
bowiem mało użyty dla grubości swej mate-
rii/ wpaść zdrowie są na czczo niż po młim
20 pokarmie/ bottem potwierdza żółdki a nie
czystą zawady jego był z których spowin jest.

O drzewie oliwnym.

Z

Oliwne

Dziwne drzewo powiethrzya y
krainy ciepłej potrzebuie a-
bo iednak letnicy/ aczkolwie
y w zimnym powietrzu mo-
że thrwać / wśakoż owoczu
nie dawa / iednak w barzo
zimnych stronach ani rość może/ Ziemię też
potrzebuie gdzieby glina z piaskiem była zmie-
szana/ abo iednak piaszczystey ziemi a sypkiej
wśakoż tłustey/ bo wiem samey gliny nie lubi/
ani też piasku samego/ ani ziemię płowatę
abo zarwę wilgotną/ tylko ktoraby położysta
była ku dołowi a zarwę świeżę/ tam się nabar-
ziewkocho/ bo wiem na ziemniach tych przerze-
żonych aczkolwie się imuje / wśakoż nie może
wskurzać ku wzrostu dostatecznemu ani ku o-
wocowaniu. **C** Ale położenie miejscza iey go-
dne go ma być takowe aby góra była od po-
noći ku południu położysta lubo pochodzista/
gdzież oliwa tam się kocha od gorgęza słonec-
nego zwiastęza w środku gorsku dołu/ gdzież
wilgotność z wirzechu góry zchodzi wystawie-
nie/ w której się to drzewo kocha a dobrze się
przyjmuie korzenie rozkrzewiając / wśakoż na
dole pod górą gdzie zbytnia jest wilgotność
nie może się mnożyć/ ani też na wirzechu góry
gdzie zbytnia suchosć bywa/ tylko w posrodku
iedno iżby wzdłuż miejscce ono nie było wprze-
mie przylce ku występowaniu/ ale miało nie-
ła byrołość położystą na którejby się nie czo
wilgotności mogło zasnawiać.

C Szczępienie tego drzewa w ciepłych a su-
chych krainach bywa kłieżęza Pądzicznika/
abo Isthopada. W zimniejszych lepak kray-
nach Lutego y Marcza/ także y sadzenie tych
za czasow ma być/ gruby kopać abo ziemię
dobrze zrywać a/ a sadzą tego drzewka abo z
korzeniem czóło abo odrost od korzenia oder-
wane/ abo też gałązki od drzewa odeżosnione
aczkolwie też rośćie to drzewo zpestki swę/ w-
śakoż z gałęzi lubo z łatorosli sadzonych lepiej
y rychlej się kocha/ które maig być sadzone w
ziemię dobrze wzrythę abo w grube kółem
roztworzonę / ale oney gałązce ku sadzeniu
trzeba wirzech y łatorosli oberznić / y wśakoż
czoby tam było żeskiego abo zbuczniatego.
Tamże odspod łęzięcia podsić a/ a wirzech
gliny obmazawszy mchem obwinąć y zawię-
zać/ a nie mała pomoc będzie ku rychłemu przy-
ręciu gdy będzie gałązka gliną namazowa-
na ku której stronie stała obrzezana na drze-

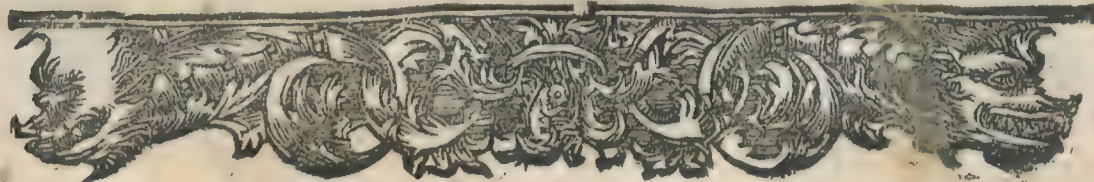
1 wie przed zerżeniem abo odrywaniem/ aby za-
sie tą stroną się sadzić obróciła.

C Gdy chcesz w grube sadzić/ tedy grube ko-
pać maś trzy abo cztery stopy na syrzę aby
się w około ziemię wrythę/ a dwie stopy na
glebię/ tamże wstać gałązki na łociu y na
piedzi długę/ gdzież nie będzie ziemi kamie-
nistą trochę/ tedy tam trzeba piasku kamieni-
stego z gnoiem zmieszać/ a będzie ono mie-
scetub ogrod w zamknięciu/ tedy nie potrze-
10 ba pniać wysoko nad ziemię zostawiać / ale
gdym się bał takiego przesadzania od bydła
tedy wyszy pniać ma być tego drzewa zapu-
szczon. **C** Jesli by też chciał obciąć nie mie-
sad oliwny/ tedy maś to drzewo sadzić na dwa
dziesiąt przynamien na piętnaście stop od sie-
bie/ trzeba też między nimi chwasty wstać
nie wtopować/ a ilekroć będzie spadnie/ zaw-
se po nim ziemię wrywać około drzew tro-
20 che wyszy obsić świeżę ziemię/ na tłu-
hy też ziemię dla wietrego krzewienia ma to
drzewo być sadzone na czterdziestu stop od sie-
bie/ ale na chudej dość dwadziestu.

C Jesli by też w tej ziemi gdzieby chciał oli-
wę rozmnożyć nie było drzewo z kądby miał
dostatek nabyć gałęzi ku sadzeniu/ tedy iedną
gałąz dobrą rostarłą pilką na kielto cząstke
każdą na półtora stopy maś sadzić nie barzo
rządło w zagrodce nieiaty/ potem w pięć lat
30 czo się przyjmie przesadzać w ogrod jako ma-
stać drzewo rządło/ druzi letak dla łatwiejsze-
go posadku korzenie oliwnego drzewa które po-
spolicie w leszczu abo w pustyniach ciepłych
krain nadług na łociu rozcinając sadzą w
przegrodki/ abo iednak w ogrodny daigę po-
móc gnoiu obkladaniem/ a tak z korzenia ied-
nego drzewa wiele ich namnożę.

C Może też to drzewo być szczępienie w pniać
swego rodzaju/ a narychlej się przyjmą lato-
rosli gdy w subylny pniać będą w szczępienie /
40 a to szczępienie najlepiej bywa tego czasu gdy
wina zbieraig. **C** Oprawiania takiego po-
trzeba to drzewo/ aby z młodu każdego kate-
sigeza grubych hę wrythone poli się oig w
zagrodce/ ale gdy już wzrost drzewa/ tedy til-
to dwa kroć abo trzy przez lat trzy trzeba około
nich ziemię wtopować/ ale chę asz między ni-
mi wrythając trzeba wstać/ nie wrywać/
20 Al w ciepłych krainach y w suchych kłieżęza
Pądzicznika trzeba korzenie odtopować/ aby
tak wilgotność z wirzechu mogła być na nie
przypuszczona.

Wbytkie

Wszystkie też odrosli Columella także od-
rzucać/współż Palladius radzi niekhorę zo-
stawiać zwłascz jeżeli uż młoc weźmą / aby
tak mogły być na miejscu matki swej gdy by
się ona starzała. Woga też ony odrosli być
przesadzane gdy się uż tam odłochaia / a ko-
rzonki też swoje uż puszczą / bowiem tak nie be-
dzie potrzeba przegrodzić dla kochania mło-
dych drzewek. **E**tegoż kriticzycza Paździer-
nika potrzeba sadzić oliwne gnoić zwłascz w
zimniejszych krajach y na chudej ziemi.

Wreż też z drzew trzeba ostrobować / y wpeł-
nie suchę lubo zbuczniakę galgązi obcinać / z-
włascz gdy uż im osm lat przemnie / aczkol-
wie Palladius powiada / iż to może także go-
roku czynić gdy potrzeba / żeby mgie galgązi
lubo niepożyteczne były obrzynany / a czyscie
węż ten to Palladius / iż to drzewo średnia
wilgosc miluje. Chce być często ostrobow-
no / tłuścoci też gnoiowey żąda / y częstego
chowierania od trzaskow wolnych / a pło-
dność czyniących. Tak ma być sprawowane a-
by z dołu miało nie wiele pniaków khorę by
wzdy wzgóre wyrosły niżby na nich galgązi
były zapuszczone które wiec mogą się okrzestić
iako nalepić w około.

Przydawa się też Oliwnemu drzewu nie
mała zawada od innych drzew blisko słońca-
cich / przeto iż ono potrzebuje wielk wilgosci po-
tarmowey / a tak gdy czo bliżu niego stoi / tedy
jemu onego potarmu wymiute / dla tego by-
wa cienie a liscie / przeto trzeba drzewa temu
blisko wyćinać albo im blisko rośnię dopu-
ścić. **C**heże też to drzewo być bronione
od przysiępu bydła albo i takich innych niemot /
Boviem ogryzanie galgązi albo skóry barzo
jemu wadzi / gdyż wpełnia tłuścoci onymi ra-
nami będzie z niego wychodzić / a tak stanie
się nie płodne albo poschnie / także płódzi czę-
ste ślapanie około niego / gdyż ziemia wdepta-
na nie dopuszcza do korzenia stopować wilgo-
tności której ono potrzebuje / a barzo żąda czę-
stego ziemie wzruszania.

Niechce też mieć kropienia albo odwilża-
nia wody studzienny lub stołowej / która gdyż
jest ciepła rychło zstępuje do korzenia y zaga-
bia ją / ale wiec lubi temu woda dżdżowa /
która iż wiele par w sobie ma rychło one ku-
rzawie ciepłą a tłuścą do korzenia wpuszcza / a
tak drzewo zagrzewa y płodne czyni.

Stanie się to drzewo nie płodne / wtedy

1 **n**awierciawszy je swidrem wędrowie / weźmi
dwie galezi równe onym dziuram z drzewa
iniego płodnego / ale mają być odcinane z
strony drzewa która stoi ku południu / tamże je
wbicie w dziury / a czo zbedzie to odcieć a glinkę
z plewaniami czyscie zamazać. Może też tam w-
bić debowe lub so / nowe czoży gdy tylko świe-
że / a wpełni być za ledno / ale ma być aż
do drzenia takowe nawiercanie / potem odko-
pawszy drzewo około pnia nalać na korzeń fu-
20 su oliwnego albo starego moczku / bowiem od
tego drzewo bywa płodne / współż jeśli by to
jemu nie pomogło / tedy je musi z nowu ścię-
pić. Takież gdyby to drzewo było płonne a pra-
wie lesne / tedy w korzeń wbicie czoż drzewa oliw-
nego / albo kamień włożyć w korzeń rozszczepio-
ny / a tak dać zarosć / iako też o tym wyszły na-
pisano. **P**ożytki oliwne zbierają kriticzycza
Eustopada / gdy się uż ich barwa pocznie mie-
nić / a trzeba zbierać rekami albo żerdziami / se-
30 kło okłukać aby się galgązi nie łamały / Bo-
wiem gdy one będą naruszone tedy drugiego
roku wiele pożytku wbedzie / z którego owocem
piwowego bywa olej / współż lepszy bywa gdy
się uż wpełni on owoc / zacząć rnieć / aczkolwie
Aristoteles powiada / iż owoc oliwny nigdy się
na drzewie prawie nie dostoi by też tam dzie-
ścić lat stać / ale iżby ku prawej dalskości przy-
szedł / potrzeba ziarna oliwne zebrane przez wie-
le dni na gromadzie chować w których (gdy się
40 tak spolem będą tłoczyć) ciepło przyrodzone
weźmie moc / a tak zchodzą się w nich zagrze-
wa y czyni dojrzałość dostateczną.

Plinius lepak powiada / iż owoc oliwny
im dłużej na drzewie stoi tym lepszy będzie / bo-
wiem zawsze nowe sily nabiera y mocniejszy
się dzierży iż nie odpadnie. Barro też węż / iż
owoc z którego ma być olej oliwny zebrawszy
trzeba chować długo w gromadzie na tharci-
czowym tle ażby trochę odmieknął zagrzaw-
40 sy się na kupie / potym mieć w żarnach mie-
dzy kamieniami / a tak olej wybić.

Catho też węż / iż oliwa od fusu swego
czo narichley ma być oddzielona / bowiem im
dłużej stoi na fusu tym goręba będzie / trzeba
tęż owoc oliwny wyćisnąć od galgązi y od
wpełnych brudów / piwney niż będzie sprawian-
tu oleiowi / który tak czyszy być y nie tak pa-
chnący. **B**arro piše / iż fus albo brud oliw-
ny takowej jest moci / gdy by go wiele nakładł
50 na rolę / tedy czyni ją czarną / współż nie pło-
dną

dnia/ale gdy nie wiele tedy roley borzo poma-
ga/około torzenia drzew pospolicie gi leia z-
własczja oliwnych/ y na roli też gdzle kolwie
zielista y chwasty skodzą.

Catho też wzy/ kto chce aby mole fiat nie
kazy/ Wywarzyć fus oliwny az do połowice
ktorym pomazać dno w skrzini/ kraie y spary
a zewnatrz wbytko skrzynie/ thamże gdy ono
wśchnie fiat chouay/ aby na dluzey leżały mo-
le/ im nie zaszkodzą. Takież drzewiane naczyn-
ie im pomazane żadne nie bućznicie / a gdy

10 tymże bedzie wypierano bielże sie stawa.
Miedziane też naczynie lub mosiądzowe pit-
wey czyscie wytarte/ gdy tym pomazę/ nigdy
nie rdzewieie/ wśakoż ie trzeba ocierać gdy by
go chciał ku potrzebie wżiwat/ a po otarcu be-
dzle barzo lśnace. Gdy by też oliwe chciał lać
w sad nowy/ tedy pitwey naley weń fusu świe-
żego a tatżay dobrze aby sie go wśedi napil /
gdy to wżyni/ tedy on sad oliwny niewypłje /
sam też lepsi bedzie y oliwa w nim nieśkazi sie

C Dwolati jest rodzaj tego drzewa / ieden
domowy drugi lesny. Domowe go owoc z ie-
den bywa zielony a kwasny / drugi czerwony
abo pśeri lub natraplany. Trzeci lepak czarny
a dobrze doślaty.

C Owoc zielony a kwasny lubo cipli ięseje
mało ma w sobie tłuścoci lipkicy/ ale wieczey
wodności/ przeto jest natury ziemney/ suchy a
zimny/ dla czego żółdek potwierdza/ żywot
zapięta/ ku strawieniu trudny jest. a ciała pra-
wie nicz nie tuczy. ale takowy owoc niektorzy
przyprawiają z solą a z octem / brudzi z sa-
mym octem/ ktory tak przyprawiony zimnien
by bywa y subtilniejszy/ przeto ośtrosc Coleri-
gasi/ Chęć iedzenia barzo pobudza/ zwłasczja
miedzy inshymi pokarmy pożywany / ktory też
powolniejszy bedze ku strawności/ żółdek bar-
zo potwierdza y żywot zacięka. Catho też pi-
śe iż ten owoc dlugo może być zachowan gdy
bedzie z solą strzaskan przez pięć dni/ potom sol
odrżasnawşy na słońcu przez dwa dni przesu-
şy w sad/ aże zachowa/ a tak bedzie trwał
barzo dlugo. **C** Czarny a dobrze dojrzały
owoc jest natury ciepley y miernie wilgotney
przeto pokarm iego aczkolwie mięśszy jest/ w-
śakoż dobrze tuczy a żółdek odmięćka/ ied-
nak wżdy trudny jest ku strawieniu / ale latwi
ku wyprożnieniu/ ktora trudność bywa dla li-
pkości na wżychu żółdka pływającego/ ale la-
żność wyprożnienia bywa dla theyże lipkości/

gdy już na dol zstepuje pitwey niżli sie strau-
w żółdka/ a czasem sie też obracza w kolere
czerwona ktora zadkiem wychodzi.

C Owoc zaś miedzy tymi dwiema szre-
dni to jest czerwony abo natraplany / mnię
skodzi niżli te dwa skrajne/ a to iż w sobie ma
mnię lipkości tłuścici niż dojrzały/ też mnię
lipkości niż zielony/ a tak zdrowszy bywa ku
pożywaniu. **C** Olej też ktory bywa z owo-
czu oliwnego / ieden bywa świeżo wypisany
drugi lepak stary a dawno z owocu wypiełty.

10 **O**lej świeży z owocu czarnego a doślatego
jest ciepley a wilgotny żółdek szednie odmięć-
ka y żywot wśakoż rychło sie w kolere czer-
wona obracza/ ale ten ktory dawno z owocu
wypisany doślatego/ niema w sobie żadnego
niedoślatku y niezdrości/ potki w nim bedzie
czuć nicatę ciptosc. Bówiem gdy w nim już
nieczuć żadney ciptosci/ taki skodliwy bywa
y rychło sie w złe wilgoty w ciele obracza. Be-
dzle też barzo stary maigz smak przytry a
brzydki/ taki nie gdy sie ku potarmowi/ wśa-
koż na lekarstwo jest dobry.

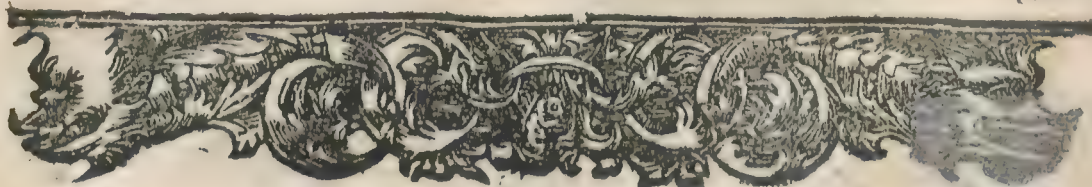
C Przeto dobry olej oliwny bywa poznany
po smaku y po wonności. Jestli wonia iego
jest nieprzykła/ a smak też dobry/ ktorego nieia-
tę ciptosc iężyć czuć/ aby wżdy wżdy w nim
była ośtrosc mciata/ boniem ile ma w sobie ci-
ptosci ośtrocy/ tyle też zimna y suchosci/ taki nie
bedzie zbytnie zapalać ani zgagi czynić w gar-
dle. Dla tego lekarze sfiarży przyprawiawali
taki olej rożancem oleptowi/ a w wielu niemo-
czach takowy dawali miasto oleu rożanego
ktory barzo chłodzi w niemoczach gorących.

Palmie

40 **P**alma jest drzewo z łacińskij
rzeczy od dloni wezwana
gdyż na taki wzraz roscie ia-
ka jest dłoń człowieka. Ze-
go drzewa owoc zową Da-
cille też od palców wezwa-
ny/ gda kraj ciepley y powietrza miernego
W ciepłych stronach doślaty sie then on ocz
przed samą zimą/ a w mierznych aże po zimie
na drugą wiosnę. W zimniejszych aczkolwie
sie wypuszcza drzewo. wśakoż owocu niedau-
ani może dlugo trwać.

Ziemie

T Ziennie potrzebne są pnie a pnie są potrzebne /
gdz to jest rzecz pewna / gdz: cokolwie palmo-
we drzewo samo dobrowolnie roście / thapowe
mleczce bywa płonne / a ku żadnemu sie poży-
tu innemu niegodzi. **T** Winoż to drzewo
sadzące tego plonki kwietnia lubo Maja / w-
pakoż thak iż pod każda plonkę thrzeba kłase
pod korzeń tłuszą ziemi / zaśie kłaski dactilo-
we świeże y tłusze sadzą / krieżycza / Pądziernt
ka w zagrodkach ku wyłochaniu / gdzież w zie-
mie threba popiołu przymieszawać czasu sa-
dzenia. **T** Gdzież słusza wiedzieć iż z iedney
kłaski rzadko abo nigdy niewzroście palma / a
wzrosłszy tedi nie wskura ale zaginie / przeto
threba ich spolem kielso wsadzić / dla tego / iż
lato roślak z iedney pęczki wyrosła thak mgła
bywa iż pniaka ku wzrośszu drzewa wypuścić
nie może / ale dżbło iey bywa iakoby żółko
niełatwie / wpakoż gdy ich spolem wiele wze-
dnie dla przypieśnienia iedney ku drugiey / gdy
sie spolem zrośła stawa sie ieden pniak / a tak
wyroście w drzewo. **T** Jeszcze też wiedź iż
wpełkie nasienia y pęcki puszczają kły swoje a-
bo od wirzchniego a cieńszego konicza / abo ze
spodniego a miesszego / drugie zaśie wpełkie
siew toło odwierają / Sama pęcka palmo-

wa ktora ma skornie iako brzośkinta abo si-
wa iakoby na grzbiecie oney łuszczyzny ma ma-
łą dżurkę ciasną a podługowatą / ktorą sie
kiel wypuszcza też barzo cieni a subtilny / prze-
to nalepsze bywa sadzenie dactilow nakładz-
kich kłaski spolem kielso w lany woreczek w pia-
sę wsadzić aby spolem wyrosły / a iępcze lepiej
gdy by tak były spolem wsthanione / aby one-
mi dżurkami rowno były obroczone iedna ku
drugiey / iż gdy sie kły ich wypuszcza aby ieden
drugi przenił / a tak kielso ich spolem spłot-
ły sie wzrosły iednym pniaktem w mocne
drzewo / czego iedna pęcka nie może wczynieć
tak dla mgłosci swey mocy / iako też dla roz-
ney płci sameza y samice ktora w tym drzewie
łatwo może być rozeznana. **T** Wiedź też
iż samiec tego drzewa iako y latowczowego /
żadnego owocu nie dawa / ale gdy samiec ba-
dziej wsadzon bliż samicy / tedi abo sie na nie
nachyla abo gałgaski spuszcza a iey gałgaski do-
tka z nimi sie czasem splatają / tak iż sami-
cza iawny sie gałgaski samezowych nie iako za-
sie oddziela sie y dawa owoc / nie iżby brał a
w sie nie iako rzecz widomą z sameza wypu-
szoną / tylko moc iego tajemną / czego dowo-
dzą ogrodniccy swemi sprawami / iż gdy sa-
miec tego drzewa opodal stoi od samicy wsad-
zonych / tedi bierzą gałgaski z niego a kładą na
samicy / ktore ona iakoby obłapawczy swemi
gałgaskami abo rosochacznymi pojęyna od-
nich a daie owoc / A gdy inż samicya będzie
miała owoc / tedi riekley sie dośhawia kiedy
wiatr na nie przynodzi / Duch y wiskosć z sam-
icya pochodząca. **T** Wpakoż gdy z wiela
pęczek wyrosnie iedno drzewo palmowe / tedi
takowey oprawy ani blaskosci sameza nie po-
trzebnie / ale rodzi dobrowolnie / Woiem inż
tham między wielem pęczek będzie theż wiele
samezow y samiec ktorych moc pomieśa sie y
zchodzi sie w iedno drzewo ktore wiec trwał-
be będzie y owoc dawa pewniey.

T Także gdy inż sie wyłocha to drzewo w za-
grodec tedi po roku abo w dwie lecie ma być
w ogrod przesadzono na przodku krieżycza
Czyrweza lubo Lipca / gdzież threba wstawi-
ć nie okopować y polewać aby tak mogło prze-
trwać wsthaniczną skware słoneczną / A po-
wiadać iż woda troche słona chotia przysa-
łana wielką czyni pomoc temu drzewu siły ie-
mu dodawając. **T** Bedzieli theż nie iako
choce tedi odtopawczy korzenie nalać na nie

2 in Drog.

drożdzy wina starego/abo zbyt nie iakoby wlo-
si okolo korzenia oberznac/ abo iednak w ko-
rzen roszczepiony wbie klin swiezy wirzbowy/
To też drzewo nie rychlo roscie ale zasie dlu-
go trwa/ a przed stem lat owoczu nie dawa iak
ko pise Plinius. **E** Gdziez wiedz iz owoc
tego drzewa nie wissa z swego drzewa na sy-
pulkach tak iako wisaig owoce innych drzew/
ale ma stolec nie iakie iakoby lgowki małowe
ktore naprzod wynikaja na galgali/ w tych je-
sie owoc zawlezuie/ ktore nie otwieraja sie z
wirzchu iako glowki rozey albo lilicy/ ale ze
spodku od galazi na ktorey wynikaja/ a potom
odpadaja precz iak skoro z nich wynidaja dociel
se dobrze wyrosle/ A ma to drzewo na samim
wirzchu iakoby strzyneczke nieraka abo mie-
seczek/ w tym zebowa materia mielka/ ktora
wielka pomoc dawa materien y sposobowi da-
ciillom/ ta strzyneczka gdyby zerwana byla/
tedi wshytko drzewo palmowe wsiacha.

E Ten owoc dacillow jest cieply a wilgotny
w stopniu wtorem/ Czynn miaszka krew a tru-
dny jest ku strawieniu/ wshakoz jest strawnie-
szy nizli figi suche/ a wiecny moze pobudza y
wywodzi/ ale kto sie go ieste zwyzej tedi czyni
zapieklosc w garobu itez slesiony/ takiez thaki
miewa w sobie grube wilgosc y odimanie cia-
la/ Zehom y dzigslam ten owoc jest skodliwy
gdz czyni boleść w wscielch y w zoladku/ ale w
drugich rzeczach nad inye owoce jest zdrowsi

30 dzle/ Zhat iz też y w przygodzie siane moga
dawać dostateczny on uc nizi bywaig przes-
dzane w ogród/ A przesadzanie ich nie ma bie-
za mlodu ale gdy już drzewo prawie moze we-
zmić/ aczkolwie samo rodzi chocia w przygod-
te zpecki wyrosle/ przeto iest to na woli kazde-
go chceli te przesadzic/ by iedno to przesadze-
nie bylo kzyjeza Listopada w cieplych kra-
nach/ zasie w zimnych Marcza/ w mienich
lepał Stycznia y Lutego/ Gruby zaga gle-
botki y dalekiego rosladzenia/ bowiem od wia-
trow czesto ie chowierzgcich nalepien sie drze-
wo to kocha. **E** Moze też y szczepiono byc
Marcza y Kwietnia w drzewo pigrowe abo
w sliw bialych/ tak za skos iako y w pialak acz
kolwie drudzy szczepia w iabloń. Potrzebne
też pokraplania y czestego okopowania ziela
szczepionych czasow/ a tak ma byc sprawiano
aby pien tego wyrost dziesiec abo dwanasce
stop wzwyż nad ziemię. **E** Jestli by temu
drzewu hrobaci przyzili zolci a kosmaci ktho-
ry ie pospolcie przeiadaja aż do drzenia/ te-
di ie trzeba wybierać bez wrazu drzewa y palic
ogień blisko nanietmisy y owsem Palladius
powiada iz od samego bliskiego ognia katoul
hrobaci wietaja y giną. **E** Chowanie
też iabliu tim obyczajem bywa/ zebrałszy co
natwardsie dać sie im oblezeć/ a gdy już pot-
żnig byc slobpckasie w iakie naczynne gliniane
tamże napelnimisy zakryć y zamazać smolą
abo gipssem/ potom zakopać w grube na dwie

Sorbach/

Sorb jest drzewo w ziemi refo-
skien dobrze znaiome/ iablika
rodzace kthortch rodzaj iest
dworaki/ Bowiem iedne sa
małe a okragle te samica te
go drzewa rodzi/ Drugie za-
si e wiecie a podługowate ktore samiec dawa
To drzewo milnie mieszca wilgotne/ ku chlo-
du sie sklaniaigce/ przeto pod gorami wiecny
sie kocha niz też w podolu ktore iest od gor da-
lekic/ Ziemię też potrzebuie barzo klustey y ow-
sem gdzie to drzewo samo wyrosła iest tam
perony znak klustey a dobrej ziemi.

E Sietg sorbowe pecki kzyjeza Styrz-
nia Lutego y Marcza w zimnych krajach/
zasie w cieplych w Pazdzierniku y w Listopa-
30

sthopie gleboła gdzieby słońce dochodziło
dnem wzgora naczynie przewróciwszy/ a za-
kręć ziemię y dobrze obfłoczyc/ Albo ie też su-
szyć na słońcu na dwoie lub na troie rostro-
wszy potem chowaia/ A gdyby ich chciał poży-
wać thedi ie pomoczyć w okropie goracim/ a
tak odmięknąwszy smaku zasie nabywaia/ czy
tego/ Druży lepak zbieraia ie za zieleności z
ich sypulkami/ a zawieśaia na suchych a cie-
nych miejscach aż do czasu pożywania.

C Drzewo to jest twarde a ostre wszakoz bar-
zo kruchkie dla tego czyscie sie hebluje/ Przeto
sie godzi na strzynie y na inie naczynie ktore
bywa ku heblowaniu/ bowiem samo drzewo
jest czynnawne/ Owoc tego drzewa zimny
jest y suchy dla tego żywot zapieka by też y na
dostałby był/ Przeto biegunkę ciępiacim jest
zdrowy.

O Mirie.

Miris jest drzewko male pospolicie ro-
snące przy morzu gdzie morze czasem
wylewa/ Powietrza żąda ciepłego a-
bo miotnego/ aczkolwie y zimne scirpi tako Al-

7 berus pise/ y w naszych schronach iesli tego
drzewka iden rodzaj ktori przy borzech rosce
na mokradni wszakoz owocu takiego nie da-
wa iako w krainach pomorskich y owsem w
moci temu nie ma żadnego przyrównania.

C Ziemię żąda piaseczystey chudey a sytli-
wata pospolicie bywa w płoninach/ la mnoży
sie to drzewko zamorskie aczkolwie samo z sie-
bie/ wszakoz y z galazek sadzonych gdy thilto
od korzenia beda wyrwane.

10 **C** Owoc tego zimny jest w pływym sthopa-
niu a suchy we wtorim ktori tu letarsiu sty-
ży/ naprzod iego kwiathki pochlina liscie/ a im
swieższe tim lepsze/ Owoc też w dostalosci ze-
brany trwa w moci aż do dwu lat/ ale gi trze-
ba na słońcu suszyć/ Liscie też trwa dlugo a-
le kwiathki nakrocy w moci bywaia zachowa-
ne.

C Owoc tego owocu dla ciępiłości
jest zatkac y potwardzac/ Przeciw wrzazaniu
y cieżemu żywota abo też w planow niewie-
scich dla niemożności zabierzenia abo dla
zbytney wilgotności owoc ten ma być dawany
ku pożywaniu/ abo sok z niego wyschniony/ A
nalepszy jest na to sirop z soku tego z cuktem
dawany a nie masli cukru thedi z miodem
ktorci sok może być w moci do roku zachowan
gdy tillobedzie dobrze wwarzon.

C Proch z niego abo też y sam owoc rozua-
rzony gdy z białkiem iatecznym obczyaiem
emplasteru bedzie przykładan okolo peyka a-
30 bo na dolek/ tedy wrzazanie zbytne zasthana-
wia/ takie y biegunkę okolo nirek y żywotcha
obkladacie/ Moze też na thod być naparzenie
okolo spodu warzywszy iego liscie w dzdzew-
nici/ To też bardzo pomaga rzeżam niewie-
sciem/ Takie to naparzenie nog na skoniach
y na czele/ spanie przywodzi goraciznę ciępi-
cim/ bolenie też głowy ktore bywa z febrą ostrej
oddala woreczek z wirzecholkow tego drzewa
w oczele warzony a na wirzech głowy przylla-

40 dany/ zasie w dzdzewnici te wirzecholki warzo-
ne w woreczku a na pepet y na łono kładzo-
ne pomagaa przeciw bieguncy bolesci żywo-
ta ktore bywa z ostrości goręca rostopiające
go wilgothi w żywocie/ **C** Sirop thez z
kwiathkow iego na przerzezono choroby po-
maga barzo/ takie y ptoch z kwiathkow w po-
karmie dawany na ty rzeży pomaga/ y rany
goi w nie sipany/ a w zarań naczęzo poży-
wany czuchnienie z ost oddala ktore pochodzi
50 z niedostatkem żółci gdtowego.

Quiten-

Auicenna też piśe iż ten proch wpełnie biegunki / zbitnie krwio cieężenie / poczenie y fluxi główne do członków zastanawia / a wsciera nie w łazni liściem albo kwieciami mirtowym / wpełnie wilgoci zaścórne wysusza.

Oleż też z nich albo y sol liścia warzonego włości czyni w ciele trwale niedopuszczając obłazowania / Czynnici też długie y czarne / a le to własnie nasieniu tego służy. **E**lście też suche pod pachę trzymane czuchnięcia nie dopuszczają / także y z dygłsi smrodności oddają y na bolące żłi gorące y na sparzeliny z oliwą emplastrowane / ogień oddają.

Owoce także przykładany / przyświeżają broni. **E**mplastr też z owocem warzonego z winem dobry jest na odmięczenie stawów / a liście w winie warzone / a na głowę przykładane oddają sode / to jest zbytne spanie / także oczu zaćmienie / a gdy z oliwą będzie warzone / wtedy bolące żłi odmięcza. **E**ż ten owoc albo proch z niego lubo z kwieciami / pochwierdza serce oddalając drżenie / także y żółgdel dawając temu posilenie / a zwłaszcza Confectia która w aptece rob żową. Nasienie też mirtowe niedopuszczają ścielania zbytków do żółgdel / a sol tego na włascenie niedzwadła pomaga.

O Pieprzu

Pierz drzewo jest niskie tylko w ciepłych się krajach rodzi / gdzie słońce barzo pali / iako na górze Caucasus /iego drzew sercega weżowie iako piśe Zsidorus. Przeto o-

ni ludzie gdy chcą pierz zbierać / thędy lasiego zapalają / a tak weżowie przez wciętą / dla tego złarna pieprzowe kłose są białe z przyrodzenia stałą się czarne y suche od przypalenia ognia. **W**szakż Diascorides powiada / iż są racent chcą aby się pierz indziej nie mnożył / susegi w pieczach aby tak niemiał mocy ku rośnieniu w innych krajach tylko y nich.

Może też rość to drzewo w mierniejszych stronach / wszakż będzie bez owocu / a z adną mądrością y nas nie może być pożyteczne tego sadzenie. **P**ieprz suchy jest ciepły w trzecim stopniu /iego moc jest trawić y rozpuszczać grube wilgoci. Proch tego w nos wtłaknięty kichawke pobudza. **M**ożg twierdzi y cięższy od śległy y bytniejszy.

Wino pieprzu warzonego / suchymi figami członki duchowe cięższy od lipkich wilgoci / a barzo pomaga przykurko dychawici która bywa z zimnicy przyćmiony. **P**roch też pieprzowy z figami pożywianiem strawność żółgdel naprawia / wszakż ludziom ciepłego przyrodzenia iako tym którzy kolery y y krew panule / pożywianie tego jest nie zdrowe / bowiem barzo rozpuszczają wilgość / a czasem trąd przywodzi.

Auicenna piśe iż proch pieprzu tłuśczonego na rany posipany / kłssa się a mięso kazi / a z miodem pomazany w wsciekach na podniebienie na squinancję dobry jest y płuce też cięższy /iego picie z octem / y też pomazowanie na lewy bok / gdy się na bolące żłi słożony / także moc y wywodzi y płod z macicze niewieściey wyrzuca y zarodek wpełni / a tho czyni barzo mocznie.

O Żalowieżu

Zalowież drzewo powietrza ciepłego potrzebuje / albo iednak wolnego / bowiem w borze zimnym nie kocha się / albo iednak owocu nie dawaj iako ma być. **Z**iemie żgda prascz / y chudey y też sipticy / nawiecy się kocha y rodzi przy brzegach morskich.

Na gorach też y na miejscach kamiennych y płonnych rado roście.

Tego cienia boją się wędrowie/iało ponia-
da Diascorides/ przeto Plinius piše/iż owoc
tego dobry jest przeciw iadowi wszelkiemu/ko-
cha się od połamania suchego z ziemię / przeto
zbytnia wilgość iemu nie lubi.

Tego drzewa dwoiaki jest rodzaj/samiec
który wysoko rośnie ale mało owoców dawa-
Samiec lepiat niżej rośnie wśakoż więcej
dawa owoców/który bywa mały a okrągły/
naprzód zielony/po tym czarny gdy się dosta-
wa/ale piwny trochę b. unatny.

Jest też tego trzeci rodzaj w krajinach cie-
płych daleko czubniejszy i lepśy/którego owoc
jest rumiany a niemający iakoby drobne wisnie
Wśakoż każde tego drzewo jest krzesłowate/
chropawe a iakoby pchałce. Liści też drobne
ma a świeżyste y zawsze zielone. Jest też drze-
wo to wiecny lesne niż ogrodne/boule sam
się rodzi w lesiech/wśakoż może rość y w ogo-
rze gdy będzie w sadzone.

Możesz sadzić iego ziarnka albo też y drzew-
ka z korzonki wyrwane/ albo odrósłi od korze-
nia macieże oderwane/y a iho Luthego albo
Warcza/ale sadząc nie trzeba korzonków gla-
boko ziemią zakrywać/ani też czeszo ziemią
okopować/chyba iżby miejsce było bardzo od-
słoneczne upalone. Oprawiania też ani obrze-
zowania żadnego niepotrzebne/ wytworzy
by kto chciał sobie tu lubości sameż a tego przy-
prawie aby wyższy wzrosł.

Dowiada się też iż samiec nierodzi aż- 50

by sameż a bliżej przy sobie miała. Ono ie-
go zbiera się gdy już po rumianosci zmieniał
czyrnie/ to bywa aż na wiosnę po zimie/ko-
ry jest ciepły a suchy/ przeciw zimnemu ka-
stowi bardzo pomaga tak pożywany albo w
nie warzony/aby chori wino pił a ziarnet po-
żywał/moczi ziarnet iego do dwu lat/przeciw
bieguncie ziarna iego warzone w dżdżownicy
bardzo pomaga gdy się w tym chory będzie
mył w wannie. **B**ywa też i iakowczu
10 olej bardzo pomodczy przeciw zimności czwar-
tego dnia każdy dzień go pożywać w poła-
mie tak un czoby złoty zawążył. Pomaga też
y na boleść wnetrzną gdy im bolące miejsce
będzie pomazowane/takież ludzkom wypadają-
cim w wielką niemoc bardzo jest pożyteczny.

Drzewo to jest czudne y woniące/ z kto-
regu rojen tu przeciwnie mięścia wczyniony/pie-
czystemu smaku przydawa. **C**zynią też z
niego liści/łupki z których pić zdrowo przeciw
20 iadowi y też trucinie. Galazki iego gdy będą
w wodzie lub w winie warzone z liści
choć y z ziarnki/a tym gdy będą se-
dywinne lub iakieś okwie i se wy-
parzone zatkawşy czyscie
dżure wierzchnią/tam
y sam potać/atac/
tedy takowemu naczyniu smrodliwosc
odeymną/a wonią do-
brą czynią.

Wtóra część tych kriag o drzewach nie płod;

nych które też przy domach o przy
dworzech bywaia.

O Wierzbie

Wierzba jest drzewo znane które w ziemi leda gdzie wszadzo ne hnet wzgórze wzroście/zwła szcza na ziemi wilgotnej a pu chliney at o sypkich barzo sie ko cha/ a nie aleboło wpuszcza korzenia. Nale picy sadzić gałąz dwuletnią wez ym w zie mi doł tołem albo pałem/ tamże wstawić za ostrzynę miasz koniec oncy gałęzi/ a tak otoko zasipać doł piastem łamienistym/ albo ziemią sypką aż do wierzchu/ albo jednat tąż zie mią zasie zasipać/ Alie trzeba baczyć aby ga ląz sadzona tak była obroczona ku słońcu/ i ta ko stała na swym drzewie/ bowiem tak wszadzo na lepiej sie ko cha.

Sadzenie ich dobre bywa kieżieja Paż dziermka y listopada/ także y Lutego/ wśatże lepiej Marca/ gdy już miazga pocyna być za skora/ albo sok siewczy. A kwietnia y też ma

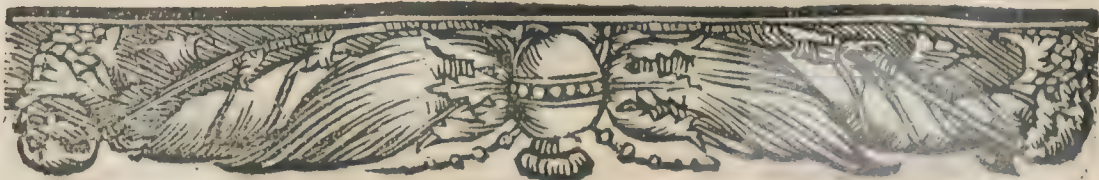
1 ia trzeba y dołu obcinać/ zgołowie sie pusci krom wierzchnich łatorosli/ które też zarwie trzeciego albo czwartego roku maia być row no obcinany/ hesc stop nad ziemią. Wśatż im niższy będzie pień tego drzewa przy ziemi pod gałęziami/ tym też możniejszy będzie ga lęzi puszczać/ y samo też trwałse bywa/ Do wkiem wśatka moc tego drzewa w gałęzi za leży/ które tym trwałse będą gdy sie bliżej zie mie naprzód puszcza/ wrygwy izby sie bal o gryżania bydłeciego/ tedy ie wyszcy zapuszczać maś. **E**drzewa też i sadzić przynamniey dziesięć stop od siebie/ by snadż gesto sibiogę wielkim cieniem nie słodziła sadom/ albo rze czam ogrodniom/ tamże też trzeba obrzeżować każda gałąz suchą y zprochniałą/ a maia być gałązi tegoż roku geste wycinane/ a czo możniejszy zostawiać/ rowną miarą od sie bie/ bowiem tak rychley sie zrosta y lepiej sie będą rozprzyszczać. Wśatż gdyby chciał płoć mieć wierzby może być gesto sadzona według nauki wyszcy napisaney.

Edrzewa wierzbowego które bez obcina nia wysoko wzroście/ mogą być potrzeby ku poprawie domowey/ iako dechły/ kół lubo pa le/ misy też talerze y inśe narzynie potrzebne. Zasię z wydrożonego mogą być żłoby/ kory ta/ ole rzelne/ z mniejszych gałęzi n ożę czi nie płoć y kose/ łesce/ łelki/ ptafe/ y potłżeb in szych domowch nic mało.

30 **E**jednat y ku lekarstwu godzi sie to drzewo bowiem skora/ łiscie y kwiatki iego maia moc zaciskać y goić wiele rzeczy/ także ma moc chłodzić gorące/ oś seby/ gdy by sok łiscia ten był dawany ku piciu/ także y przeciw bieguncce tenże sok pity barzo pomaga/ a na to też po maga popioł albo proch spaloney skorki wierz bowey w piciu dawany/ y też przeciw wśatkim ranom które we wnątrzu bywaia.

40 **E**jednat y na rany wierzchnie then proch barzo pomaga ku goieniu. Diascorides theż świadczy/ iż tenże proch z ocztm w piciu da wany/ także y na wierzchu przyskadan y/ żel sy suche y poro posila/ a brodan ki spadza. Łiscie też wierzbowe woda pokropiwszy okolo nie mo cnego w gorące obłożone/ chłód barzo czi nia/ posilenie dawia y spanie przynodza.

Ekwiecie albo zlatne wierzbowych taka jest moc/ iż gdyby która niewiaśta w piciu poz ywała/ śina nigdy niearedzi/ y owsem śihawa sie nie płodna. **E**jest też drugi rodzaj wierz by

Hydrotne mając gałgzi a gibkie/liscie też tro-
che rumiane/ktora zowga złotowirzba/they
moc jest wietrza w lisciu y w gałgziach/wysa-
koż w skorze abo w ziarnkach kwiatkowych/
niema takiej mocy ku lekarstwu.

O Bile

Bile drzewo jest pospolite/ktore przy plociech rado roscie/ 30
z ktorego bywaia tresli y pi-
szalki/to sie też łacno przij-
mnie gałgzi w ziemie sa-
dzac/zwalaja od macice o-
derwane/ktorego skora y też kwiecie sluzi ku
lekarstwu. Skorka tego jest dwioia / ledna za-
wirzchnia para/druza spodnia ta jest ziele-
na y wielkiej mocy/gdyz jest bardzo edwilzaja
cza y purguia cza/a sok iey sluzi ku lekarstwu.
Przeciw febrze wystawiczoney ktora z flegmy po 40
chodzi/przed godzina niz popadnie ma byc
dawano pie wino wwarzywsi winim szednia
skorka bowa. Takieź sok iey tak sam iako y
z miodem dawany gliszy morzi. Ku wywie-
dzeniu też zastanowionych wplawow sok ze
skorki w worcektu zagrzany ma byc na ma-
kie przysladan/abo też lisciu warzonym ob-
ladać. Naparzanie woda tychto skorki
warzonych / throche przysladwsi / puchline z
nog oddala/y boleści ich wnetrzna/ też to czy- 50

ni liscie warzone z jagodkami pospolu.
Dziwna rzecz jest ten to skorki moc abo też le-
go korzenia/iz gdy bedzie ku wirzchu ostroba
na ku lekarstwu/tedy też wirzchem a wsi pur-
guie/ zasie gdy ię na dol skrobie/tedy thez ku
dolu wilgotnosci zbytnie zwodzi a spodkiem
wygania. Kwiatki tego drzewa sa biale
a drobne ktore wiele kroć przez lato kwitna/sa
barzo wonne a ku lekarstwu godne/bowim sa
ma ich wonia glowe y mozg posila / przetho-
ie niektorzy ludzie na sloncu suszone w polew-
ki spiza/ale te trzeba cziscie obrac dla robakow
ktory w nich bywaja/a deszczu na nie nicdo-
puszczac gdy schna. Rosla też ktora sie na
kwiecie zastanawia w zarań/gdy wstha bedz
plokane samey nie polyla ac/flegme z wna-
trza barzo wywodzi/ale ię trzeba rano zbier-
rac niz slonice obcydzie. Warzenie kwiatkow
y owocow bowego w mocnym winie/bar-
zo pomaga przeciw tředowi gdy thego chory
czesto pozywa/y krosy też omiya. Bowiem
to wstkie wilgotnosci flegmiste z ciata barzo
purguie. Owoc iego iz jest woniey przykre y
smaku też ciępkiego/niegodzi sie sam ku polar-
nowi/wskoz drudzy czynia z niego powidla
y Confecti ku lekarstwu.

O Cierniu

Ciernie

Czernie lubo tarmie jest ma-
te drzewko a kółce które na
płoci jest barzo późreczne/
dla ich ostrości/ które gdzie
samo roście znamie jest plo-
ney a nie sprawney zemie/ z
korzenia tego rozrasta sie po ziemi/ przymu-
te też w sie ściępienie iabłec/ zwłascza pigw/
mispulow/ gruszel/ y inſzych drzew tak o tym
wysſzey namieniono/ wſakoż ich owoc ku pra-
wemu wzroſtowi ſwemu nigdy nie przypo-
dzi dla nie rowney a nie zgodney natury drzew
Może być to drzewko sadzone dla płotow
z odroſli od macice oderwanych/ które nie wy-
ſoło nad ziemią wyroſta/ abo też nie głęboko
w ziemi od korzenia wypuſzczone kwyſaig nay-
dowane/ by tyſko miały niecz o ſwych korzon-
kow. Może też ſadzić ich drzewka które poſpo-
licie wyroſtaig na piaskach/ abo na nizinach
gdzie we zbranie rzeczeig ich owoc wynoſi/ a
tak ſie tam z ziemi pusięzaig/ Może też y pe-
ſtel ich w ieſieni zebranych naſiać w zagrodce
na ziemi ſiokley y piſzczyley/ a gdy odroſtą
tedy iew płot przeſadzac we dwie lecie.

Eo drzewo ieſt zimne a ſuche w piwym
ſtopniu. Barzenie tego zwłascza korzenia
abo ſtoki ſpodnicy/ przeciw boleſci ſhawow
y też dnie nożney pomaga naparzaigc thym/
a picie też tych rzeczy warzonych w winie/ na
odmietczenie żółdka dobre.

Owoce abo jagody tego drzewka zową
Acacia/ naſig rzeczą tarmi/ moe ich ieſt zapie-
kać y ſciſkać dla ſwych ciępoſci/ y na wiele in-
ſzych rzeczy ſą pomoczne/ o czym lekarze ſy-
rzej piſzą. **J**eſt też drugi rodzaj ciernia/
które żydowſciem zową/ to na kożdym liſtku
ma dwie oſtrwi barzo oſtre/ ledne proſig/ dlu-
ga a barzo oſtra/ drugą lepać mnięſzą krzy-
wą a mięſką/ przeto ku płotowi ſłakowe ieſt
barzo późreczne gdy będzie kłobien odſiebie-

Jeſt y trzeci rodzaj który zową Zelenie
tarmie/ to nie barzo ſie godzi ku płotom gdyż
nie ieſt kółce/ ale do winnic z niego bywaig
dobre pale y podpory/ gdyż one w ziemi długo
trwaig bez ſprochniałości/ takież gdy nad zie-
mią gdy zaſchną/ barzo ſą trwałe na długie
czasy.

O topoli y o białodrzewiu

Owole dwóy rodzaj ieſt w
galezi y w roſcie barzo po-
dobny/ iedno iż topola wie-
cey wygore roſcie niż ſie krze-
wi w galezi długie/ a drzewo
też ieſt nie bywa gładkie ku he-
blowaniu. **E**o drzewo ma te wlaſnoſci/ iż gdy
by iego galezi lecie obciął tedy rſicha y gi-
nie/ a liſcie tego drzewa ieſt prawie zielone/ ku
ciemnoſci ſie ſkłaniaig/ za miłodu ieſt barzo
tłuſte y maſciſte/ kocha ſie poſpolicie na mie-
ſzczach piasku wilgotnego/ iako przy rzekach
abo na groblach ſławowych/ dla gorach opo-
cznyſtych y też na glinie długo trwać niemoże/
Zgłowia iego y z wierzchołkow iatoroſli by-
wa maſc chłodząca/ zaſiſkaig/ za/ puchline też
wyciiga y ſpanie pobudza/ którą zową popu-
leon. **D**rugiego rodzaju topoli ieſt biały/ bo-
wiem liſcie ieſt na iedney ſtronie zeſpodku ieſt
biały/ na wierzchniej zielony/ iakoby noc y dzień
znamionuig. **Z**tego drzewa iako powiada
Iſidorus w ziemi Włoſkich nad rzeką Fri-
dane y też w Sirien gdzie żydowie piwym
byli/ wycieka żywica która ieſt barzo lekarſka
bouiem krew zaſtancuig/ takież pot/ y inſe ſko-
dliwe ſłuxy w członki ſciſkaiace/ tego też drze-
wo

Wo wieciey sie trzewi w galezi wyrastajac niż
pirowse/torego sposob iesh bielszy y gladshy
iam w sobie/przeto nadesezti y na tramy ku
budowaniu godzi sie/aczkolwie ony niebywa-
ig trwałe. **E** Oboie to drzewo mnozy sie sa-
dzeniem mlodych drzewek rocznych abo dwu-
letnich z korzeniem sadzonych. Moze sie theż
przynac z odrosli ktore sie z korzenia przy zie-
mi puszczaia pospolicie/gdy tho drzewo bywa
porabiono. **E** Doswiadczone tez thego / iż
gdziekolwie galaz taka tego drzewa obonga be-
dzie scietą / thamże przy oney ranie wynita y
wypuszcza sie mnostwo galazet gestich dla te-
go zową ie z łacińskiego rzeczy populus/iako-
by lud/iż sie mnozy iako rodzy ludzi/tho po-
wiada Isidorus. Jesze wieccy pisze iż topo-
la/klon/wirzba sa drzewa mielkiey materiy/
aku rzezaniu barzo powolne/ ktorzych galezi
gdy obcinaig tedy zasie wyrastaię wysoko/
gesto y syroko.

O brzoscie y o wiezie

B rzostowego drzewa też iesh dwonro-
dzanyeden roscie wysoko a syroko / a

1 przy wodach y bagnistich miejscach pospoli-
cie rad sie tocha/lise ma syroki a strabowaty
dla gestosci zytek/ten pospolicie brzostem zo-
wag. **E** Dlugi rodzy iego iesh mnielszy a
kraslowatshy/lise theż drobniejszy miawa/nie
tak wysoko roscie/ten pospolicie zowag Bie-
żem / z thąd iż siulego tyła moczne bywaię ku
wigzaniu latoroslami też iego gibkami iako-
by wieciami moze być wigzanie.

E Brzost miawa kwiatti biale iakoby Lipa/
y woniagce/wszakoz ziarnka ktore z nich po-
chodza sa niepozyteczne/thysko kwiatti z kto-
rych przoly miod zbieraię iako y z lipy.

Wigz lepak tego nie mienicwa/wszakoz ku sce-
pieniu wina obyczałem wyszci namienionim
iesh pozyteczne/abo też ku zapuszczeniu nanie
winney macice. **E** Oboie tho drzewo skore
ma chropawę/ale samo wnetrz mielkie a ku
wyrzazowaniu powolne iako y lipa / wszakoz
wigz bywa zawilshy. **E** Moze też być mnozo

20 ne sadzac odrosli mlode od korzenia wyrwa-
ne abdyz sie snadno przynnuie. Korzenie syro-
kie puszcza w ziemie barzo gleboko/z tądze bierze
wilgotnosc ku pożywnosci swey/ku rozmnoze-
niu galezi y też liscia/ktorymi wdzieczny czy-
ni cień y chłod pod nim odpoczywajacim.

Drzewa tego moze być pożytek domowy/bo
wiem godzi sie ku budowaniu aczkolwie trwa-
lo/tez bywaię z niego piasty do kol wozonich
y do mlyniskiego naczynia moze sie przidać.

30 Takież khami ku szczepieniu drzewa/z mlodego
lepak bywaię obreczy na drzewiane sedny/gdiz
to drzewo gibkie iesh a nie richlo sie zlamie.

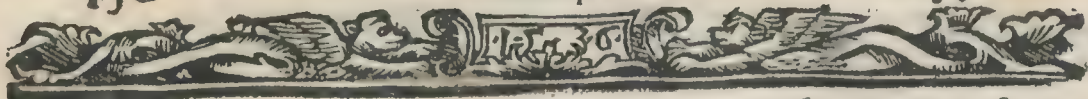
Widly też drzewiane/toporzysty y wiele insh
go naczynia domowego moze z niego być.

Liscie też iego y lachodrosli mogę być na zime
chowane ku pokarmowi bydli. Takież y na
kłodach iego porabanych a na ziemi lezających
rosta piestrce y wiechenie/przeto drzewo to przy-
domu iesh barzo pozyteczne.

40 **E** O sawinie

S awina iesh drzewko niebar-
zo wielkie / zawsze zielone iako-
by Jakowicz / bowiem ie-
go naturze barzo podobne/
ale listki ma na wraze przypo-
mnych troche zielenshe / tocha
niezle na kazdim miejscu gdy y zimne poniee
trza

1 zielona/gdziż prawa sawina stłania się wie-
centu modroscei.

O Jedlinie/swireżinie y Modrzewiu.

trzechci ppospolicie zatonięci tochara ię w 20
nim sadzącie w swych wiridarzach/ bowiem
one je wpech stron wkoło galazki czyste roz-
puszcza gdy pod nim będą podpora czyniony.
CMoże być sadzono nie tylko odrostami z
korzeniem wyrwanymi/ abo z korzeniem rozdzie-
lonym aby została część ku każdemu galazce i-
ako sadzą burban/ ale też y same galazki bez ko-
rzienia radi się przymuig.

CDo drzewo ięst ciepłe y suche w sthopyniu
trzecim/ktorego listki ku lekarstwu służą a do
dwu lat mogą być w mocy zachowane. W wi-
nie warzone pomagają przeciw boleści żołąd-
kowej y wngtrza/ także y przeciw bieguncze
tak prościej iako y trawey/ obkladanie żywo-
ta ciepłą sawiną w winie warzoną/ wngtrza
boleści oddala/ bowiem ięy moc ięst odmie-
kając y roztopiac. **S**Naparzenie też ięy w
wodzie lub w winie warzoney na te wstki rze-
czy pomaga. Jeszcze nad to opławy pobudza
zarodek z żywota wywodzi y plod martwy/ za-
włascza w oliwie warzona a macici podsta-
dana tym lepiej to sprawuje/ dla tego białim
głowom nie ma być dawana chłuba w wielkiej
potrzebie. Na wydymanie stolczow z zimney
przyczyny pomaga barzo w winie abo w ocze-
cie warzona/ gdyby niemocny nad ięy parą
parzył się abo parę w się wpuszczał.

SJest też drugi rodzaj sawiny lesney kto-
ra iagodka miawa iako iakowietale zielone/
wpakoz ta niema takowey mocy/ a ięst barzo

Sobla y Swir y modrzew
mało nie iędnatich natury
są/ iędno iż Jędnina biała
ięst a listie dawna Cissou po-
dobne/ zaś ię Modrzewio we-
drzewo rumiane ięst wngtrza

Swireżyna lepak szrodek trzymi miedzy ty-
mi dwiema/ listie też trochę inak się ma y theż
inaczej roste. Zych drzew nie sięziepią ani sa-
dzą tylko się samey rodzą gdzie im lubi mie-
scę zwłascza na gorach/ abo gdy śniegi dlu-
go trwają tam najwyższy roste/ wpakoz się
też przymuig y przy domu sadzone gdy ię z
młodu opatrza y oprawiają. Galazki tych
drzew zawsze bywają zielone dla ich trwało-
ści/ bowiem nigdy razem nie opadają/ ale gdy
ięden listek opadnie iędziej drugi wyrósć.

SAristoteles piše iż te drzewa iż są natury
rzadkich

rzadkiey y subtilney wilgoci/ przeto ciepło ich
wrodzone od słońca żagrzane wilgosc one
wigore laczno podnosi/obraczając w mate-
ria drzewa/a tak one wysoko y prostho rosta
malo mając zawisłych sekow/a to dla rowney
wilgoci wrodzoney ktora też ciepłosc iedna-
ko podnosi ku wzrostowi/ackolwie też te drze-
wa pochodzią z wilgoci subtilney / wszakoż y
tey zbytku natura w nich nie cirpi/ ale ią za-
skore wyrzuca/ktora potym gdy sie zsiędzie
a zgesnie od ciepła zewnetrznego obraca sie
w żywice lipką y też woniającą/dla ktorey si-
pkosci te drzewa uchylo goreią na ogniu wło-
zone. Jednak y na roymarthe budowania do-
mowe są barzo pożyteczne/zwlascza w suszy/
gdyż w mokrzy nie tak długo mogą trwać gdy
nie wysychają. Też dla gładkości mogą z nich
być deszczki/tarcice/y inше rzeczy ku heblowa-
niu/a dla wysiłkości ich zwlascza ich/ zwlasc-
za iedliny a modrzewi do okretchow ie biorą
na maszty y też inше potrzeby długie a wysokie
Z modrzewi też może być naczyńie trwałe ku
woszeniu wody/ ale iedlina ani swiżł nie chęć
długo mokrości cirpią y stawićżney. Żywica
ich zwlascza modrzewiowa na masce ku go-
ieniu ran jest barzo pożyteczna.

O Olśinie

Żsa też jest drzewo ktorego
nie sadzą ale samo roste z-
wlascza na bagnach a na
miejscach wilgotnych. Na
ogień jest to drzewo poży-
teczne/ wszakoż y ku budo-
waniu jest potrzebne na miejscach wilgot-
nych abo gdzieby kto chciał na bagnie budo-
waniem iatke zasadzić. Bowiem w ziemi błot-
ney wnet się to drzewo przymusi y korzenie
puszcza/w wodzie też leżąc nigdy nie gnie/ y
owsem zawsze bywa świeże/a gdy wiele palow
ieden wedle drugiego będą nabite/tedy zrasła
i się w iedno drzewo czaje. Przeto z tego fun-
dament bywa mocny a długo trwały. Wy-
waia też z tego drzewa deszczki y korita lub in-
še naczyńie wydrożone ktore się rzadko psze-
paia. Jest to drzewo Jedlinie w naturze prze-
ciwne/bowiem ta w wilgotności długo trwa
Jedlina lepał wody ani wody łapania żadne-
go na się nie chce mieć.

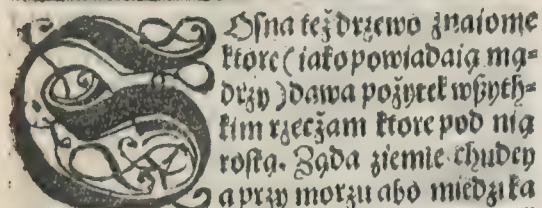
O Sosnie y o Cisie.

30 40 50

Sosna też drzewo znaiome
które (iako powiadaig mg-
dzy) dawa pożytek wszytk-
im rzeczam które pod nią
rosta. Zada ziemię chudey
a przy morzu albo między ka-
miennemi gorami wyszyj sie kocha/gdzie też
wielu przewiewaig/abowilgotne miejsce
nie dalekie bywaig/tam też to drzewo byno-
roście. **E**dy bykto chciał to drzewo roz-
mnożyć/takie iemu miejsce ma obrać któreby
sie ku infemu niegodziło pożytku/toż miejsce
czyscie wypyszczyć y zorać/abowidlikiem iakim
stopać/thamże nasiać nasienia tego nie gle-
biey tylko na dłoń ziemią przykrywszy/wszak-
toż trzeba to nasienie przez trzy dni w wodzie mo-
czyć / a sianie tego ma być w Jesieni w kray-
nach ciepłych/zasie w zimnych Lutego y mar-
cja. Przesadzane to drzewo trudno sie przy-
mnie/obrzezowania też nie ciępl/bowiem za-
wrzomog galazki/tak drzewa iako y korzenia
inba sie nie odmłodzi/aczkolwie drudzy mie-
nią iż to drzewo przesadzane lepszy naturi na-
bywa/ale ie tak sprawiig iż pierwszy ie sieig w
skorupkach ziemię z gnoiem pełnych / A gdy
tam wezmą moc z roku trzeciego ie przejadza-
ig prosto w grube z ongi ziemią / tylko skorup-
pe ośluky tamże w grubie/ktora zasypuig zie-
mią z gnoiem zmieszawszy. Trzeba sie też
strzedz aby korzeń który sam ieden bywa pro-
sty nie był naruszony/thakież od bydła chce być
obwarowane/a dla wyższego wzrostu spodnie
galazki mogą być za młodu obcinane.

Ezyska sosnowa jest ten owoc/ktora w so-
bie zamyska wiele ziarnek / każde osobno mie-
dzy twardymi łupczykami/z tychże nasienie
bywa/które sie ma dostać na drzewie aż do li-
stopada krieżycza/a trzeba zbierać prawie do-
state/wszakoz po li sie ięce nie rozpukaig sy-
skli/a nie trua to nasienie iedno czyscie och-
dożone/wszakoz ie drudzy chowaię w garnu-
skach ziemią napelnionych.

Edwoc ten pokli ięce ma słusosc w so-
bie ciepły jest y wilgotny w trzecim stopniu.
Przeto lekarstwo jest tym którzy dufność w
pierśiach maig dla zimney slegmy / także na
dychawice y suchy kłbel jest pomocny/ktory
Diascorides y Placernus tak sprawiig wczę-
Nabawszy świeżych sysek przypiecz ich na we-
glu czako/a tak gdy dwie storczye wierznię y
spodnię odepniesz same ziarnka zostanę/któ-

rych moc jest odmięćzać / gładkosć czynić /
odtwierać y też czyscić wszytki członki w ktho-
rich sie duch zachowuje. Suchoty ciępięci-
y wyschłym ludzom krew barzo mroga/y cie-
lesności cheirosc pobudzaig/a mogą być po-
żywane w pokarmie albo w siropie albo też w
confectach. **E**dy też tich to sysek palo-
nych w sie wypuszczany przeciw kłblowi barzo
pomaga. Skorki też Sosnowe zwłascza
świeże swę ciępięcię/maig moc krew zasta-
nowić/nawiecy niewieścię wypławow y bie-
gunke wśelę z zadku. Zwięza też Sosnowa
na masce goięce jest dobra. **E**chod drzewo
dlużey trwa gdy sucha a twarda skora y wierz-
chu tego będzie z ciostwana / bowiem za nią
legę sie robaci/ktory temu drzewu barzo sło-
dzy suszczę ie.

Essone drzewo na gorach pospolicie ro-
ście albo od nich nie daleko. Jest drzewo
iadowite/bowiem z tego soku iady przy-
prawiaig y cieni tego skodliwy jest tym którzy
pod nim leżę. Zego też sok łaznie żywot zby-
nie/przeto też skodzi/wszakoz to drzewo psom
dawane na proch starzy albo nastrobawsi go
przeciw otruciu ich barzo pomaga. Węgle
Essonego drzewa dlugo ogień trzyma.

Ejest to drzewo materiy barzo mocney
dlugiey a gibley/przeto mnodzi ludzie tute so-
bie z niego dzialaig/w wodzie też dlugo może
trwać/przeto do okretow jest dobre/ale naczy-
nie ku picciu z niego nie barzo jest zdrowe dla ie-
go iadowitości.

O Debie

Debowego drzewa jesty trzy
rodzay aczkolwie naturi wsi-
tko iednakię / Jeden jest kto-
ry po łacinie zowę quercus/
to drzewo krotki piciu miewa
a zamity - galazki syrokie a
trzewiste ze wśech stron/ale nie wysokię barzo
Drugi rodzaj jest który łacinnici zowę Ro-
uer albo Plex/to drzewo wysoko roście a mię-
szo/prosto y galazki/wszakoz nie ze wśech stro-
a pospolicie wngtrz rado bywa wydupniak-
Trzeci rodzaj który po łacinie zowę Cerrus/
roście wysoko y barzo smagło/wszakoz nie ga-
lazki tylko ku wierzchowi / chod drzenia barzo
mało miewa/a na budowanie jest nalepsze.

Każde

E Każde drzewo z tych dwóch dawa żole-
dziony/głęboko wypuszcza korzenie/a w twar-
dosci y w trwalosci drzewa iednako rowne/zie-
mie też potrzebuie mocney dla tegiego trzy-
mania swego korzenia/gornej abo iednak po-
dniesionej iakoby kopiec/puchlney ziemie/vil-
gotney/też zwlaszcza plasczystry nie barzo lu-
bi. **E** Kto ie chce rozmnożyć może sadzić
żołędz po polach abo przy groblach stawonich
by tylko mocne były/a cho ma być kieżycza

E Stycznia/Lutego abo Listopada/a ma być
żołędz zbieran gdy już sam z drzewa opada
doszaly/ktory wsiadłszy na sloncu chowaia
swinią na zime/Wszakoz tu sadzeniu ma
być świeżo zachowan.
E Ale iż to drzewo nie rychło roscie z nasie-
nia/przeto ktoby ie chciał mieć przy domu/na-
lepien z lasa wykopałszy proste a młode sadzić
przy domu. Dawa też to drzewo y drugi owoc
na liscie rosnące podi debiantami zowa/t ch-
że sół godzi sie na czymidła y na inże krasny.
E Żołędz iest zimny a suchy w stopniu w wro-
nym/a trudny tu strawieniu w żywocie/przeto
nie godzi sie ludzkom tu pokarmu gdyż mieri-
chło z żołędla wychodzi/a kurzawy grube wż-
gore puszczaiać/bolenie głowy czyni. Wsha-
koż na lekarstwo dobry iest/bowiem żywot za-
piekaiąc/zwlaszcza wdźdzewnici warzony/bie-
gunki wshytie zastanawia/ y trwie cieżenie/
wryne też pobudza y wywodzi/a ciaku sienosć
dawa. **E** Szypulki też abo czapki żoledzio

1 w/takież y debiantki gdyz barzo ciuplie są/prze-
to zastanawiaia niewiescie wplawy/a sół ich
leży rany wnetrzne. Proch też ich na rany ze-
wnetrzne sypany czyści ie/wilgosci ciekacze a
smrodliwe wysuszaiać.

E Zucenna też piśe iż liscie debowe ma w
sobie ciupłość/przeto rany goi/proch tego w wi-
nie sypany. Debiantami też z octem słuści
parchy abo strupy pomazować/ iest barzo do-
10 bryz/ktorych proch w picu pożywamy/rany we-
netrzne goi/takież rany ciekacze zastarzaie.

E Żołędz theż sam słuczony a na bolące
gorące zwlaszcza nowe przykladany/barzo po-
maga. Pieczony też na ogniu abo warzony
w słodkiej wodzie/nie bywa tak ciupkiego sma-
ku/y owsem iest ciepleyszy natury/a pomaga
przeciw iadowi y trucinie wshetkiej/bowim za-
tyka porę serdeczną y żyłki a drogi do niego/
aby sie tak iad tu niemu nie rozszerzał/ o tym
Ysaac świadczy. **E** To drzewo iest barzo
trwale tak w ziemi iako y nad ziemią/na susi
y na mokrzy/przeto tu budowaniu iest dobre/
Powiadaia też iż dymu tego liscia czarthy sie
bol/wszakoz tego kurzawa/y też goraczosc o-
gma/czyści powietrze zarazone.

O Żaworze

Y o Klonowym drzewie.

Zawor drzewo iest aczkolwie
pospolite/wszakoz miewsedy
iednacie roscie/bowiem w
lesiech dolnych roscie by-
no a prosto/ale na gorach
y miedzy skalami roscie nie
tak wysoko/iednak samo drzewo gorne czud-
nieysze bywa tu wshetkiemu nacziniu domoue-
mu/bowiem nie tylko iż biale bywa/ale też dla
40 zawilosci a kreposci swej bywa wzorzyste/y o-
wsem tu dosłowi abo od ziemi wzory miewa
pietnieysze niz i z wyszych galezi. Przeto po-
spolicie z niego czynia kupulki pod pokost/ta-
kież misli/korcziaki y też naczynie inże rozto-
sne ktore pod pokostem barzo czudnie stoia/
takież y deszczli z niego czynia na sioły/ktore
dadza sie czyścić heblować y glaznić dla twar-
dosci tego drzewa. Z tego drzewa skora szejda-
nia w picu dawana/ypwot barzo dźliwno od-
50 miera.

W 3

Klon

Non jest to drzewo dosię wy-
sokie / które po łacinie zowg
iedni Acer / a drugi Platanus
od syrokości tego listu
iatio pise Isidorus. Liscie
ma miękkie / syrokie a sub-
tilne na wzraz liscia winnego. Diascorides
powiada iż to drzewo jest zimney natury y su-
chen / kthorego liscie w niemoczach cieplych a
wilgotnych jest barzo pożyteczne / bowiem nie-
żyt lub saple z głowiy oddala / y zapuchłosc o-
czu. **W**oda liscia tego warzonego abo y
skorok / bolente zebow oddala y też inszych kosc
Dla też mocz od miękcza y ostramiat wpi-
li gorące boleści / dla tego powiada iż list te-
go dobry jest na sparzeliny / zwłascza z inszy-
mi chłodnymi rzeczami przyladany. Zego też
warzenie w winie lubo y skorok / pomaga prze-
ciw iadowi. Do drzewo chwali Plinius. li. xij.
ca. ij. Moga też z niego być deszczki y naczyn-
ie insep domowe / wbafoz ony radysie pada-
ia / chyba iżby nie z czalego drzewa były ale z
zwierci roczeyioney.

Jest też y drugie drzewo temu barzo podo-
bne w lisciu y też w posposobie / kthore po łacinie
zowg. Splus / z tego bywaia talerze czudne /

deszczki y też iarzma wolom do plugu / y insep
naczyne rostkosne.

O Buzu

Jest to drzewo dosię wyso-
kie / na gorach posposobie sie
rodzi. Isidorus powiada iż
owoc bukowy jest trągra-
maty / skorok ma miękczy-
sz niż żoladz / kthorego iadr-
to myszy radzi iedza / y bezurkowic od niego r-
ia / Cotebie też lesni y Jarzebie radzi sie imi-
karmi / zwłascza w polnocnych stronach / y
owsem wpietkie zwierzeta bukwie pożywające
tyia od nich / dla icy słodkości / iedno iż ludzkie-
mu żoladkowi nie barzo sfolguie dla zbytnich
dymow kthore wzgore grube pochodzą / tako y z
żoladz / a kthaz od nich głowa bala / y bywa
człowiek tako piany. Jednak zwierze wpietkie
kthore sie bukwia karmi / miewa krukcie
barzo y wrzące. **T**ego drzewa sposob go-
dzi sie na wiele naczynia domowego / tako na
deszczki / ku wiozouaniu krag / na siodla / skor-
ki y rzeczy insep / wbafoz te rzeczy nie trwale by-
waia

waig/gdyż hrobaci to drzewo rady toczg/a
to dla rzadkości tego matericy / które też drze-
wo do hutn sztarskiej barzo jest dobre / gdyż
niego bywa popioł czysty ku działaniu sła/a
to za świeżę pokł sie go hrobaci nie imę tho-
czpć. Bywaia też na tym drzewie kwiatki i
pomy podobne/ale nie tak woniące/z których
też pezoły leśne rady miod zbieraia. Na ogień
też to drzewo jest barzo dobre.

O drzewie Jesionowym y o

Kłopotyńne.

Jesion jest drzewo dość wy-
sokie w kłusach a w wilgot-
nych gatach rado sie kocha/
aczkolwie też y na gorach ro-
sie/ktorego drzewo na ro-
maite natężynie domowe go-
dzi sie / nato nadybie wodowe y na osi / thateż
na obrecz do kadzi y na drabiny / także y na
budowanie godzi sie / wśakoż niechże ziemię do-
tykać gdyż na niej hnet bieżnie.

C Pninus pisze / iż liście Jesionowe przecho-
tadowi jest pżyteczne / bowiem sół ich wycis-
mony przeciw włgęntu weża barzo poma-
ga. A takowa jest mde tego drzewa / iż też cze-
nsta tego weżowie sie boia / a gdyby sie weżowi
prydało leżec między ogniem a liściem Jesio-
nowym / woli w ogień wleś niż między Jesio-
nowy list. **C** Skorki też tego drzewa żywo-
zaniekaia / y wracanie zastanawiaia / ktore p-
chodzą ze młodości / moci zatrzymawiaia / a
to z drzewnic / a abo z oż tem warzone a na-
żoladec przykladane. **C** Co drzewo jest cie-
ple a suche w stopniu wtórym / ktore pierw-
kwinie potym list pusei / gdy kw / aeli opadną /
a tego jest dwoy rodzaj / jeden mały / drugi wie-
kszy. pierwszy jest zawity / dobowemu drzewu
podobny / drugi nie tak sekowaty / wśakoż obo-
nego liście bydlu jest barzo słodkie. **C** Wodki
też ktore nanim rosta ku lekarstwu słuza / ha-
myjem pozyswane / bowiem biegunkę stanowią

Kłopotyńna jest drzewo Je-
sionowi barzo podobne w li-
ściu y w posthawi / ledno iż
jest mniejsze / a przy domiech
abo na wyprawnych mie-
scach rado sie kocha. Co
drzewo miasło owoc / u rodzi w mecherzylach

1 ziarnka nie takie słodkie a nie wielkie / trocha
podługowate / ktore na sobie żadnego miosa
ani skory miękicy nie maia / tylko czarna pe-
ste twarda / tako orzech / ktore też gdy zeschną
mogą być długo chowane. Ludy niektorzy
paciorli sobie z tych ziarnek działaię / powie-
dalac / iż kto je przy sobie nosi / takowemu pio-
run ani żadne czary słodzić niemoga.

10

O prżmielu y o wistwinie

30

Prżmiel jest drzewo nie bar-
zo wysokie / jstego sposobu
gładkie / kłuskie / przecho-
tawu subtylnemu niezle-
ale te wždy trzeba żelazem
rzezać dla truchłości. **C** Wod-
dawa na cztery grani / a postawę / y przyronę
wśakoż nie pżyteczny / samo też drzewo mianac
sie niegodzi tylko na tropidła lubo na wrze-
tiona ku przedzeniu.

40

Wistwina też abo tako drudy zowa kszlina
abo młolietina / drzewo jest małe / liściem glo-
towit / zbowi barzo podobne ale w praci dro-
bniejszy / pospolicie rośnie na piasku przy rze-
kach / gdzie woda czasem wylewa / abo lednat
przy bagnach. **C** Pracie tego drzewka jest

50

34

czudne

czudne cienie a gibkie kłose rzeżę kieszycza
kwietnia gdy sie już w nich sół rozeydye / z
nichże czynią polkoski do wozow / kose theż y
klatki ku chowanu sirow a bo y ptakow / cho-
cia kofyki ku nošeníu chleba / aczkolwie też ta-
kows kose mogą być plecione ze złotowirzby
korzenim też tego drzewka obwiezuią topo-
rzyska sirow kuos y też rzeżatow ktoremi wi-
no obrzajuią aby sporęby były ku mocznemu
trzymaniu w reku.

O Brzozie

Brozowe drzewo drugdzie
roście niskie / drugdzie theż
wysokie / ma list / skłki osko-
nemu barzo podobny / ko-
rzeń jego barzo jest twardy
y zawity / thak iż też z niego
czynią czyste korezaki ku picciu / z thego pręcia
czynią miotły ku wmiataniu domow / y dla
karama dzieci / bwiem to pręcie bywa gęste y
gibkie. **E** bywa na tym drzewie nasienie /
wśakoż prożne / ktorego niegdzie ludzie poży-
waią chleb z niego czyniąc.

Eżo też drzewo miewa w sobie sół słodki
wśakoż trochę ciępi / przeto ludzie wieini na
wiosne pospolicie przerebiuą skore tego drze-
wa / z kądże sół wychodzi obkwićie / kthory pna
miasto wina / takowe picie aczkolwie pragme-
nie odeymuie wśakoż odyma / nie wpaśa / ant
tuczi ciała. **E**żen też sół na słoncu długo cho-
wany w jakim naczinnu / obraca sie w lipkosę
tłustą ktora bywa iako masę. **W** niektórych
stronach ludzie z skor tego drzewa wypalaig
sół smierdzący a czarny / lipk. theż iako smola
na wiele rzeczy potrzebny / v nas to dzieciom
zową.

O Ślireżynach

Streżyny / drzewko jest
cienie a kolące ktore sie po-
ziemi pnie y theż przy drze-
wach / niektóre je niedzwie-
dzinami zową. **W** płot jest
barzo godne dla przelazow
wśakoż samo sie nie godzi / ażby między Ci-
nim albo między innymi drzewy było / kthore
thak można sie ich dierzyz sie od nich nieod-
dziela. **E** jagody ma podobne Jeżynam
abo Malinam wśakoż wregleyse niż mali-
ny / ktore niewiaśny y dzieci pospolicie radzi
bieraig / iednak y swinie radi ich pożywaią.
E może to drzewko sadzono być nabyw-
iego korzenia albo rożdzet / abo theż y z jagod
dostało zebranych / y chować ie do porządku
wiosny

włosny/choć by też poschły/współ taczno się
przymuig w wschodzą na wiosne siane.

E Drzewo to iako pise Constantinus/zim-
ne jest y suche/przechy wirzchołki jego poma-
gaia na spazjeliny y też na wrzody zapalone.
Przeciwko czpudności oczu/skorki jego maia
być stłuczone z iatecznym zółtkiem/y przykład-
dać na oczy przymieszawszy trochę pastanu.

E Przeciw bieguncce sol z łatorosli jego z wo-
dą ieczmienną ma być przyprawian na kłis-
terowanie/ abo z nich emplastr uczyniwszy z
białkiem iatecznym a z octem przykładać na
łono y na nerki/a gdyby ta biegunka była dla
takiej wady z wirzchu zstępującej/ tedy przy-
palawszy trochę soczewice dać jej pozyswać z
sółcem tego drzewka.

Agnus castus

Agnus castus/ na rzecz na-
he wyskłada się czysty bara-
nek. Jest drzewko male tak
zimne iako lecie zielone. Nie
któży to włoską wrzba zo-
wają/ na mokradlinach wie-
cej się rocha niż na suchy/ tego drzewo twarde
jest a liść ma oliwnemu podobne.

E Przypodzenie ma ciepłe y suche w trzecim
stopniu/aczkolwie Auicenna powiada/ że jest
ciepłe w pierwszym/a suche w stopniu wtórym

7 Ku lekarstwu służy tak liście iako y kwiatki/ a
współ kwiecie więcej niż liście/ które własnie
Agnus castus zową/ trwa w mocy tylko do ro-
tu na wiosne zebrane czasu kwitnienia/ wspo-
ł ku lekarstwu mocniejszy jest kwiecie niżli z-
wiedle. A zową je Agnus castus/to jest czysty
baranek/bowiem chęć ofiedleśną wstramnia
y człowieka czyni pokornego iakoby baranek/
zwłascza gdy go nakładzie kto w postel/tebi
broni ciaku namlethy ani zmagania przez sen.

10 A iako rezy Auicenna/ iż łono ku tedy rzeczy
ma być naparzano wodą w której to kwiecie
abo liście warzone bywa/takież y sol tego po-
trzeba pić. Albo to liście w ocetie wwarzyć/ a
trochę bobrowych strojów przyłożysy mo-
na obkładać. Przeciw niemoci którą gomor-
rea zową/ warzą w tego soku trochę bobro-
wych strojów y dawaia ku picciu. Takież wy-
mywanie wodą tego drzewka warzonego/ma-
tice wypłuki zbytki niewieściey wysusza y same
sciesnia. Przeciw litargien niemoci warzyć
20 to drzewko z oliwem/palwią/ w słonecy wo-
dzie/a tym rosolem można nacierać głowę
w rękę/ Auicenna pise/ iż gdyby niewiasta bar-
zo chęć wstępsot y napadła/tedy ta bywa od-
dalona podkurzaniem tego drzewka. Liście też
tego/ wplakie iad y wrzania. Gdyż godzi się
wiedzieć iż niektóre są rzeczy gaszące chęć psot
liwosci/a to przez zgaszenie plemienia w ko-
nie iako siemie lactuli/molunowe/citrullone
30 torbassowe/kurzey nogi/ ogorkowe/ też y silia
ferriola/ocet/camphora. Drugie lepa to rzi-
nia wyniszczaiać duchy ktemu pobudzające a
wysuszące plemie/iaka jest ruta/ maiorana/
kmin/ agnus castus/lebiodka/y prości kopr-

O Buxbamię

Buxbamię aczkolwie w ciep-
łych krajach rośnie drzewo
40 wysokie/ twarda a czudne
gałazki y liście maiać zam-
ię zielone/ współ w zim-
nych stronach nie może tak
wysoko wyrostać/ tylko jest drzewo niskie/ ie-
dnak postawyszy gałazki y też liście nigdy
nie traci/ z których zimie wieńce bywaia/ pnia-
ne zielone barzo wdzięczne/ a tko gdy iniego
ziela na to nie dostawa.

50 **E** Może to drzewo być mnożono nie tylko
odrosti

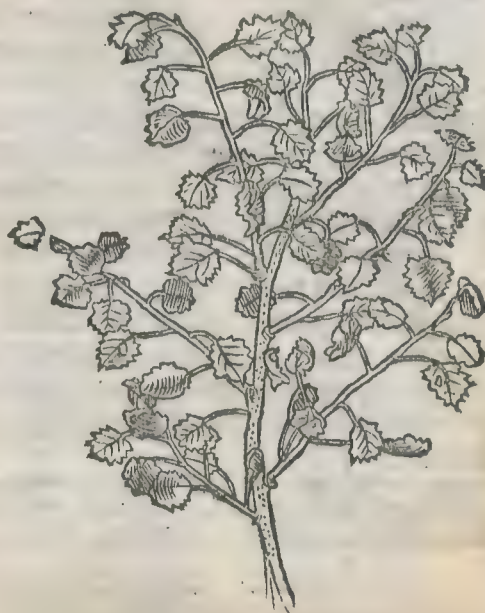

O drzewie ossowym

10

20

odrosti sadząc od macicy oderwane / ale też y same gałgzi gdy iedno świeże / przylmują się w ziemię wstawione obrzazawszy gałgzi bez wirzchołku. W naszych stronach rozsadzają je na wiosnę krzaki rozrywając a tak je mnożą / ale potrzebuje ziemię ciemną a dobrze tłuścić. **E**st to drzewo jako piše Alphredus twarde a ciepłe / przeto nie pływa na wodzie ale tonie / iż niema porow odwróconych dla gęstości a zjadłości. Krzaki albo oskrzynny tego drzewa iż są zimne a suche / dla tego wspaniałe w wodzie warzone / włosi padające za stanowią jako powiada Dioscorides. Farbuje też włosi gdy by te są wodą twardą częściej mył. **K**osie to drzewo w ciepłych krajach na kamiennych a opoczystych miejscach przeto też jest twarde y zawile zwirzeć / wspaniałe wgnęz jest gładkie y ku h. b. łowaniu powolne. Figury też y rżazanie wszelkie na nim wytręd długo dźierz. Wywala z niego częściej grzebienie / laski / do nożow okładziny / piszeczki y tabliczki ku wyrzeźwowaniu obrazów malych a subtylnych / y wiele inzego naczinia wydrożonego ku zachowaniu rzeczy kosztownych. **L**iscie tego drzewa aczkolwie bieleją / wspaniałe nie łatwo opada / bowiem ono ma w sobie lipkę y kłiwatą wilgość która liscie zatrzymawa / tak iż nigdy razem nie opadną / ale zawsze zielone bywają / a swą zieloność czynią wzrostowi wdzięczność y ochłodę po przepatrzeniu.

30

Est drzewo Ossowowe białe / podobne do drzewa barzo podobne wspaniałe laski ma na długich szypułkach wyszające / któreby na mniejszy wiatr / tedy drga / a z tego też to drzewo w rzeczy łacińskiej ma imię Tremulus / iakoby zawile drgające. Kosie w lesie samo do browolnie na miejscach nie tak wilgotnych aczkolwie młodzi ludzie sadzą je młode w ogrod ku szejpieniu w nie iablek / wspaniałe twardo bywa ciętki a nie smaczny / iako y samo drzewo ciętkie jest / aczkolwie ku budowaniu może się godzić / zwłascza gdy będzie wysoko a prosto wzrośnie / wspaniałe pospolicie na ogień tego używają.

O Lipie

Lipa jest drzewo powolne / sadzą je przy domach albo w dworzach dla chłodu czynienia. Trwa długo gdy go nie obrzynać / albo nie skłóżyć temu oblanie / a tym lepiej się to 50 cha gdy około niego podpory będą wzniesione
 Drzewa

nley roście/a gdy sie barzo zstarzele/thedy olt-
ry wnie napuszczenie czyni mu odmłodzenie/
K Trzeba też skora skora zwirzechu oczosof-

1 wac/bo wiem thak sie zasie odmłodza y buy-
nicy roście/A gdy sie barzo zstarzele tedy olt-
ry wnie napuszczenie czyni mu odmłodzenie
a to nawierciawby dzłur nad korzeniem aż do
drzenia oltwy wnie napuszcic / pothym zabić
czopem lipowym albo takim innym.

10 Eo drzewo gdy ma być sadzono chce być
obłożono przy korzeniu krowinczami/abo ta-
ką ziemią tłustą/owsem też obśipawby w gru-
bie/a tak łatwie się przyjmie gdy iedno z pir-
wodku będzie często okolo polewane.

Niedawa żadnego owocu pożytecznego/ i
to ziarnka zielone/współ z kwieciami jego pe-
ty wielki bierzga pożytek tu czynieniu miodu.

E Jest wiele innych drzewy ogrodowych y
też lesnych/które iż w naszych krainach nie są
znajome/abo snadź acz znajome wpa-
żają mało pożyteczne/przeto tu są o-
puszczone. A przytym będzie

20

koniec tych Kriegi.

Siódme Księgi o Łakach: gajach: o wiridarzach/y też o rzeczach tych ktore samy dobrowolnie rosta,

Gdyż już wyższy dostateczna dana nauka o sprawianiu rol/winnicz /ogrod-
ow/y rzeczy tych ktore na nich rościć oprawiania y dozrienia potrzebuja.
Teraz już powiem o łakach/ o lesiach/ktore nie potrzebuja takiej pracy oko-
ło siebie. Takie y o rzeczach onych ktore samy dobrowolnie rosta. Przemyśl
też będzie dana nauka o Wiridarzach/to jest ogrodkach ku lubości ludzkiej.
Ale naprzód powiem o łakach przeczą stworzone a ia- (sprawionych).
tego powietrza potrzebuja. Ziemię też y miejsce aby wietrzy pożytek wzięły ku rozmnoże-
niu trawy y też siana. Albo tak o łaci odnawiać. Jako siano ma być
zbierano y ku pożytku zachowane.

Przeczą Łaci stworzoney: a takiego miejsca potrzebuja:

Na początku świata/sama
natura zwoleń boskiej łaci
wypiodła aby się goła
ziemia trawą zakryła. Na-
przód ku okrasie świata / po-
tym ku pożytku ludzkiemu

y bydlą ludzkiem służącego/któremu trawa da-
na ku pokarmu. Gdyż na łakach z rozmaito-
ści wilgoty ziemnej rodzą się też ziela rozlicz-
ne na wierzch wynikające- czo wpychko czim o-
patrzność natury/aby z łaci był pożytek nie til-
ko zwierzętom/ktorego różnego pokarmu po-
trzebują

armii potrzebują według rozności przypo-
dzenia swego. Ale też y ludzkom ku lekarstwu/
bowiem na łgach wiele roste ziół barzo po-
żytecznych/takież y w leszczach/ o których też tu
nieczto będzie namieniono.

C Miejsce a powietrze ku łgłom to jest na
suchniewy/które sie skłania ku chłodowi y ku
wilgotności mienney/bowiem gdzie jest zbyt-
nie zimno/tam też bywa snieg ostarwiecy y
zmarznięcie/a tak nie może tam być ziółom
rodzenie dostateczne. Zatem w zbytym cie-
ple y suchości żadne ziele nie może się rodzić / a
jeśli się wrodzi wnet wriednie / gdyż tam ży-
wości wilgotney braknie / chyba iżby ostarwiecz
nie było wodą polewane.

C Potrzebują też łgłi ziemie ciuścy ku ro-
mnożeniu ziół/wszakóż bedzieli ziemia mien-
nie ciuśta / tedy suchniewy / smaczniejszy y
wonniewy zióła będą się tam rodzić. Zatem
bedzieli barzo chuda / mało albo nie / się nie-
rodzi / gdyż takowa ziemia tak y słona albo
gorzka dla niedostatku swego sama się przypo-
dzać nie może.

C Woda ku łgłom nale-
pza jest dżdżowa / która zgrzmigach
chmur spada. Zatem y deszcz kwietniowy lu-
bo Majowy który jest lekki / y owsem wszelkie
deszcze lecie spadające bytłko niebyły z gra-
dów roztopionych te są na łgłi barzo poży-
teczne. Potym wtoze miejsce czyni łgłom ku
pożytku / woda stojąca która jest ciepła prze-
rasta a ciuśta / po niej woda rzeczna / a napo-
dleyba woda stojowa / która ym daley będzie
od swego początku z gład wynika / tym też kie-
mu lepsza jest / bowiem czo daley bywa cieplejsza

C Miejsca łgłi niskiego potrzebują gdzie
by się ostarwieć wilgość zachowywała / wsha-
łóż bedzieli taka nizina iżby tam woda ostar-
wieć nie wilgość zachowywała / ziemię wierz-
nie może tam się rodzić żadne ziółko dobre /
ale tam będzie kał albo lizyna / tylko rzazaw-
te rodzące / siłowie y też rogożynie / chocia in-
chwały bydlu nie smaczne y nie pożyteczne.

C Lepak bedzieli miejsce tak górne iż się tam
żadna wilgość nie zostoi / takie też zawse su-
che będzie / przeto też tam się nie / wrodzi /
wypawszy iżby wysoko było na gorach / tak są
Zatry y in- góry zimne / gdzie aczkolwie ro-
sta zióła rzadkie / wszakóż barzo wonne / smacz-
ne y pożyteczne. A nalepze to miejsce ku łg-
bywa przy ktorim cieple rzeczka lubo stół nie-
łaki / skąd by ziemia mogła ochłodzenie mieć
czasu potrzeby.

1 Ktorim obyczajem łaki by
wala sprawiany / y też odnowiany.

A Czkolwie samy łaki dobro-
wośnie rosthą gdziekolwiek
słońce ziemię oświeca / wsha-
łóż też mogą być drugie za-
prawy / przysprawne a wyko-
pane / tak w leszczach / na po-
lach y przy rolach / a to thym obyczajem ma-
być wyrównano miejsce / gdzieby chciał mieć
łaki / a to kiejże / Wzrost lubo Wzrost-
nika / y wypisać ie nie tylko od krzewia / od cie-
nia / ale też ob chwastu wszelkiego. Zatem ono
miejsce z drapane przedranim zwoloczyc y ro-
wnac / kamienie wymiotawszy / aby żadna gor-
ka ani kupa tam nie została / a także nagnoić
swiezym gnoiem na wschodzie kiejże / y ob-
warować dobrze aby tam bydło nie chodziło /
by snadź tam słapiąc niewydeptało / zatem do-
łom zwłascza gdy by ziemia odmieniła.

C Chciałliby też na polnych miejscach ł-
ke wyciąć / także mas wyrównać ziemię / ka-
dą brzołę y też gorke rozkopawszy.

C Na takowey ziemi (tak y theż między lasy)
nasienia wyki nasiać / albo siennego prochu ro-
stą / a nie dopuszczać tam żadney zbytney
się zastanawiać / wódzie pokł i cieple ziemi swie-
ża będzie / by snadź zbytney wilgoci niebyła / za-
razona niż się prawie zstanowi. Wszakóż gdy
się już zleży / niewadzi woda na takową łak-
przypuszczać.

X Ktoby

Estoby też chciał taką łaskę mieć iż by mógł na niego iedne^o roku siano zbierać a drugiego zbożym nieiałim osiewać. Może to być na ziemi chudej / częstym odmietaniem wilgotnym / a to tym obyczajem. Wpuszc na rolę oraną wodę metną / tak iżby wsiyka opłynęła / tedy żagony gdy odmietną / rozmożną wsiy ziemia gęz się sama / a tamże ma być porównana / tam będzie czysta łąka też bez rozsiwania wsiłi albo prochu siennego / a gdy by tam siano hwało do czterech lat albo do pięci / pochył może na niego każdy rok orać i osiewać aże do pięci lat / a będzie się wszelkie żito czyscie rodziło / wśakoż lepiej gdy we dwa lat rodzą żyta będzie odmiennian aby nie ża- wsił iednym osiewał.

Estoby też chciał iedne^o roku łąkę mieć / a drugiego zbożym osiewać / albo gdzie pola mało / tak się ma sprawować. Zebrałszy żyto ożimie napuścić wody na rolę y dać gi tam stać przez ostatki lata y przez Jesień iestliwy sucha była / a tak na wiosnę trawę zapuścić / którą zebrałszy tudzież ziemię zdrapać / a tak żorawszy ją powtórę y po trzecie może czyscie ośiać. Wśakoż Estoby chciał często stać (iako gdzie obyczaj nosi y też dziedziina) tedy niema zarazem orać aże trawa dobrze podrośnie / a to na ostatku Sierpnia / posiekłszy rżysko y zgrabawszy / to dopiero wody napuścić iako wysłhey namieniono y zrownay ziemię / aczkolwie niektorzy skoro pozawszy napuścić ją wody nie metnej ale czysłej na ściernisko / a gdy tam chwast wzrośnie dla wilgotności / tedy spusławszy zaszę wodę y osusłwszy dopiero sikać na rżysku / y zgrabawszy wozą do gumna bydłu na żmętu pożytku / a dopiero tu łasę zapuścić y patrzywszy aby tam bydło nie wchodziło.

Wśakoż kto chce może też tam żorawszy raz albo dwa / zaszę zbożym ośiać / a będzie dobrze rodzącyne. **E**sprawianie wszelkich łask tym bywa obyczajem. Trzeba dobrze wyłopać y wyjęzysić wszelkie przelazyły sieczeni / tak też y chwasty wszelkie wyrwać które się tu siano nie godzą / a zwłaszcza to nalepiey czynić po wielkim deszczu gdy ziemia odmietnie / gdyż w ten czas wszelkie charpaci łacniej mogą być z ziemi dobyte z torzeniem.

EBarzo też tu wzrostu trawy pomaga gdy będą łąki zimne świeżym gnołem potrzasknio- ny / a zwłaszcza gdy iak skoro po zebraniu siano będą odwilżone napuszczeniem wody (a to

gdzie to może być) bowiem za taką sprawą y dwa kroć może być potraw przez lato sieczon.

Edyby też łąka już zastarzała była / tedy iak mchem wśedy potrzask / a gdy zaszę mech bywa zagubion (iako Palladius naucza) czę- sto potrzaskać tam popiołem. A gdy by już łąka nieplodna była dla wyroźnienia / tedy nale- piey zaszę iak żorać y znowu porównać.

10 O zbieraniu y zachowaniu siano y o jego pożytku.

Aby być sieczone łąki gdy już żioła tu swey mierze do- rosta / iwiatki się też dostają wśakoż iestże nie opadną / abo tedy po iestże listwie nie potężnie wlednąc a posichac

Bowiem będzie iak rane sieczenie / tedy siano zawsze bywa wilgotne / a tak bydłu robotne- mu nie sienne. Zaszę późnego sieczenia siano / dla zbytniego zeschnienia od ciepła słoneczne- go nie będzie miało w sobie żadney wilgotny przyrodzoney / a tak będzie nie sice y brzydkie bydłu. **E**zas tu sieczeniu ma być gdy po- goda / zwłaszcza gdy iest nadzieia długiey po- gody ciepła y suchości / a posieczone ma leżeć na pokosiech dzień albo dwa / pochył gdy ze- schnie ma być grabione y wozone w suszą pod dach przyskryć / a gdzie by niedostawało przy-

tręcia

Trzcina/ moze być na lawie zostawiono/ wpałoz
ie tak obwarować wstawiać aby z niego woda
zsuwała a wnatrz nie wsiąkała. Ale jeśli by
nie poszczono siano deszcz zastał na pokosiech
tho temu mało szkodzi/ wpałoz (iako naucza
Palladius) po deszczu ma być siano przewra-
czano pirwey niżli z wierzchu zeschnie / chocia
by też pirwey było trzesiono lub przewracza-
ne / ale gdy by po thatowym przewracaniu
deszcz na nie spadł / iuż mało się czemu będzie
godził. **C** Pożytek siana ludziami mały jest
tłko bydlu wielkiemu ku pożywieniu / zwłaszcza
koniom a wołom / aby one mogły trwać a słu-
żyć na robocie ku pożytku ludzkiemu. Godzi
się też owczom / a to czasu zimny / albo gdy na
peli żywności nie mogą mieć.
C A będzieli siano subtylnie / bupne a wonia-
jące / takie bydlu naley / gdyż słońce za owies
samo bydlu robotnemu / tak czasu ciepłego ia-
ko y zimnego. Zastie będzieli siano mięszel-
kowe albo z motradli zbierane / thakież rano
albo pozdno sieczone / takie bydlu robotnemu
samo nie jest siłne / aż musi pomóc im dawać
owsem albo innym pożywieniem / albo ma być
dawano bydlu czasu wielkiego zimna gdy o-
no nie robi a na mrozie ledwie żyje.

O lesiech / o gajach ktore

dobrze walnie rosta.

Also y też gaje dwóiało by-
waia zapuszczały / iedne k to-
re same wolno rosta / y przy-
rodzenia miejscza / drugie
też bywaia sprawa ludzka
zasadzone. Ale ktore rosta
wolno / pochodzą z wilgotności ziemi y z na-
sienia ktore się wicy macieci wnetrzney zamy-
ka / ktore moczą niebieską wynika / y z na-
wierzchu ziemi wyrasta y podnosi się w lato ro-
śli / potym w pniał drzew rozlicznych / a to we-
dlug rozności wilgoty y nasienia miejscam
niektórym przywoitego. Wnozą się też lasy
niektore okrom żadney pomocy ludzkiej z na-
sienia ktore spada z drzew bliskich / albo z rze-
k / lub od ptaków zamieszonego w dalekie strony.
C Na gorach wysłotkich rosta też drzewa
wysłotkie / iako bukowe / cedrowe / iafionowe / ca-
stany y inie / ale w nizinach y na motradli-
nach rosta olie / wierzby / topole / rokitny y inie
takowe / aczkolwie y w nizinach / zwłaszcza gdzie
jest tłusta ziemia / rosta drzewa smagłe y wy-
słotkie / gdyż na słonej a chudej ziemi tłusto ciśnie
rosale albo drzewa małe / sakowate / tarmiste /
krzywe y krząsłowate. Ale na ziemi mierney
pospolicie też mierne drzewa rosta / iako gru-
ski / iabloni / wierzby / y inie drzewa pospolite /
tak płodne iako y iafowe.

C Wpałoz lasy takowe gdzie płodne drze-
wa (iako Jabłoni / gruski / kaskany) rosta /
mogą wdy być sprawiane dla lepszego poży-
tku / a to wytopuic y rzeźnić / aże ciernie y
też inie krzewie nie pożyteczne między nimi /
y owsem gdzieby takie drzewa gesto rosły ma-
ią być przerywane y obcięte / zwłaszcza ze
spodku / aby im bydlu nie szkodziło ogrzywać
Możet też y wnie ścięć iafowosli drzew do-
mowych według nauki wyżej opisaney.

C Zastie y drzewa ku budowaniu godne le-
siu by stały między ciernim albo iaką charpe-
cią / trzeba też około nich wycisnąć / thakowe
niepotrzebne rzeczy / y owsem gdzie by wielka
gestwa była / tedy drzewa podleńsze mają być
wycinane / aby one dobre thym buynicy rosły
gdyby się w spłtła wilgotność obróciła ku ich
żywności. **C** Ale zastie lasy w ktorych tłu-
ko ku paleniu drzewo roście nie potrzebulg ta-
kiego przerywania / wysławiać iżby kto chciał
ciernie albo chrosty wyrebować piazego lub
bosiego roku / a drzewa sobie przypinać ro-
słego ku paleniu albo na inie potrzebny.

X 2 O gajach

O gaiach ktore bywaja za oprawa ludzka.

Kto by chciat sobie las lubo
gan zapuszcic albo nasadzic
Naprzod ma obaczic polo-
zenie miejsczacy sposob zie-
mie na ktorej chce las miec
aby tham drzewka takowe
sadzil ktore sluzą miejscu onemu/ bowim be-
dzeli miejsce gorne albo przy gorze a ziemia
czysta/ bujna/ mogą sie tam przysiac kastyany / o-
rzzechy wloskie/ ktore drzewka przynamniey na
czterdzieci stop od siebie mają być sadzone.
Zasie bedzieli tam ziemia kamienna/ kuzmie
nistla lub opoczysla, przynaj sie tam wyschci
rodzaje dębu/ także buk/ iesien y inbe takowe.
Abedali takowe miejsczacy gorne a cieple
wshakoz opodal od gor wyschlich/ tam sie mi-
gdaly mogą rodzić. Abedzieli ziemia kłusta
mogą być tam sady gruszek/ jabloni/ sliv/ y in-
nych/ a w miejsczacych gorzeich oliwny las/ si-
gowy/ pomagranatowy może być zasadzony.
Ale w zimnych miejsczacych orzechowe drzewa
pigwy/ sliv/ y neshvity.

Abasie bedzieli miejsce podobne/ albo polne
ale wilgotne a ziemia puchlna / nalepien tam
sadzić wirzbine/ olshyne/ topolę y bialodrzew
A iesli tam opoka albo kamienie / tam sadzić
dąb/ iesien/ wiąz/ brzość, etc. Bedzieli theż zie-
mia tam piaszczysta a takoby plonna / może

bor sosnowy zasadzić / a w cieplych stronach
palinowego drzewa tak samce jako y samice.
Eżakowe wshytke drzewa mogą być sadzo-
ne albo z inąd młode przynosząc albo ich nasie-
nia reka sadzając na godnych miejsczacych.
Wshakoz wiedz iż kastyany przynamniey na
czterdzieci stop od siebie mają być w okolicz-
ności sadzonych/ aby tak ich galazki mogły sie
dosłatecznie rozrastać. Nie mnieysze też mie-
sce ma mieć dąb gdyż też on sypoko roście/ ta-
kież y inbe drzewa ktore owoc dawaia tu po-
farmu swiniam. Grusłowe lub Jabloniowe
drzewo na dwadziecia stop na daley we trzy-
dzieci mogą od siebie stać/ ale oliwne/ figowe/
leszczyna/ malogranaty/ pigwy/ sliv/ y dwana-
ście stop lubo piętnasce od siebie mogą być sa-
dzone. **W**irzbe sadzą albo dla pręcia /
albo dla kołow/ albo dla budowania. Pierwsim
względem ma być sadzona dwie albo trzy sto-
py od siebie. Wtórym na dziesięć stop / **W**rze-
cim tym daley aby thak mogła buyniey rość
na prosty na sypzacy tu potrzebie domowej / a
to gdzie niemają dostatku drzewa.

Topolę/ olshę/ może nie daleko od siebie sa-
dząc/ wshakoz bialodrzew y office troche daley /
aby one tym mieyszey rosly dla deszczel ktore
z tych drzew mogą być.

Wiąz/ Brzość y Iesien ma być sadzon o-
podal gdyż namiesza jako y wzgore dobrze
roście. Sosna y palma trzydzieci stop dosie
ma iedna od drugiey. **I**nshich też drzewach
takoby daleko od siebie miały być sadzone/ to
sam rozum wkaze/ po tym sie miarkując jako
daleko iedno od drugiego w lesie rado pospo-
licie roście/ ktorych też sposob wyschey już iesli
wypisan/ to sie thyc ze ich wolnego rosnienia
w lesiech/ thę o nich powieset był a jako mogą
być sadzone z nich lassy sprawa ludzka.

40

O wiridarzech albo ma- łych ogrodnach.

Wiridarze z latinskiej rzezy
od zielonosci są wezwane a to
są ogrodki male w kshorych
ziółka albo drzewa/ chocia też
y boie rosta wsadzone / aby
zielonoscia swą ludziem czynily lubosc y ro-
stos. A tak wiridarzew ktorich tiko ziółka zie-
lone mają być/ potrzebuia ziemi chudey a v-
legley

legły aby też z niego ziela subtilne a krzewiście lubo kępiaste wymiatało/wzrostowi lubość czyniące swą zielonośćią.

E Przeto miejsce tu wirydarzom potrzeba tym obyczajem sprzątać. Naprzód wykopac a wypczyci dobrze z niego korzenie ziół y chwastu wielkiego/potym ziemię czyszcic wgladzić/gdzież potrzeba ziemię wbedy polać wawem gorącym/aby były poparzone osłathęli korzenia w ziemi zostatego iżby wleczcy się nie wypuszczało. Tamże on wbył plac podo-
 30 żyć darnim subtilney trawy/stosując a przysilać czyszcic ieden darni drugiemu/y przideptać czyszcic trawę tak iżby iey mało znać.

Wdum tak puseł się gesta trawka która wpie-
 40 te ziemię takoby sukrem zielonym przykrycie.

E Ma też być miejsce wirydarza na iż trzyp-
 40 rogi/tak wielkie iako kto chce mieć / abo yleby potrzeba tu przysięciu ludzi/ gdzież w okolicy maig być nasadzone ziółka rośkosne y wonne/iako Maloran/Basilka/Szałwla/Ruta y inpe. Takież y ziola kwitnace/iako Giotki/Gwozdzi/Sila/Roża/Kosciatec/y inpe cha-
 40 łowe. Przykorych ma być przygrodla podniesiona z darnow/wczyniona tu siedzeniu lu-
 40 dziom/a w tyle they pogrodli prawie przeciw

1 słońcu nasadzić drzewo abo macieże winney która ma być rozpieta aby chłód czyniła siedzącą/takież y drzewka takowe wieceny maig być dla tienia niż dla pożytku/przeto ich nie-
 10 trzeba otopować ani gnoiem oprawiać by się darny nie zepsowały.

E Trzeba też mieć batżność aby drzewa w takim wirydarzu nie były miagkie ani barzo-
 10 gęste. Bowniem zbytni cień y nie przewiewa-
 10 nie powietrza/zdrowiu barzo siodzi. Przeto wirydarz wolności powietrza potrzebuie gdyż zbytel cienia niemości w ciecie mnoży. Takież meinaig tam być drzewa iadowite/ iako iesth Cissowe abo włoskiego orzechu/ Ale sadzić drzewa rośkosne/słodkiey wonney/ y kwiatku wdzięcznego/iako hobkowe drzewo/winne/ci-
 10 prys też/iabloń/arusti y inpe.

E Pezy tych to darniech maig być nasadzo-
 20 ne ziola rozliczne któreby nieciś wonnosćią ale też y kwiatkami lubość czyniły/miedzy ko-
 20 remi ma też być tu y owdzie Ruta/ która nie-
 20 tytko iż jest wdzięczna dla zielosći ystawie-
 20 ncy/ale theż gorzkosćią przyrodzoną wpełkie iadowite gadny z ogrodu wygania.

E Miedzy darnim nie maig być drzewka sa-
 20 dzoney/tylko miejscze wolne ma być tu prze-
 20 chodzeniu ludziom/ y tu przemianiu wia-
 20 trom/gdyż takie powietrze zdrowie bywa.

E Takież aby paterczyń (ktore pospolicie z drze-
 30 wa się zwieszają) ludziom przechodzącym w-
 30 twarz nie zawadzały/ a bedzieli cho można-
 30 rzetż/czyszcic aby tam przez poszodeł iaka rze-
 30 cza lubo potok wody czyszcic gdyż takowa cży-
 30 ni lubość y oczom zdrowie.

E Ma też być wirydarz oddworzisth y a nie-
 40 zasloniony drzewy od wschodu słońca/takież y od polnoei/a to dla czysćiwości wiatrow k-
 40 re z tychto stron pochodzących. Ale od polu-
 40 dnia y od zachodu ma być zathworzony lubo-
 40 drzewem zasadzony/gdyż z tychto stron wia-
 40 try bywaig pochmurne y niezdrawe. Bo acz-
 40 kolwie polnocny wiatr owoczowi nieiako wa-
 40 dzi wpałoz dziwnym obyczajem duchy w cie-
 40 le czysćiwe czyni y zdrowie zachowawa. Je-
 40 dnak wirydarze wieceny dla lubosći siedzenia-
 40 bywaig działane niż dla pożytku owocu.

K 3

D wiel

O wielkości miasta ku wirydarzowi / y też którym obycz a:
iem drzewa y siedzenia w nim maia być /

Ku wirydarzowi miasteczce
bywa wymierzono według
dostatku persony gospoda-
rza nadwoie / które lub cżwo-
ro statanie / jako kto chce /
które ma być otopane prze-
kopem y plotem dobrym ogrodzono. Gdzież
przy płocie potrzeba nasadzić rzędy kolatich
jako jest cirmie / roża polna. Ależe jest lepszy mó-
żeli taki plot być z nasadzenia pomagranow
a to w ciepłych krainach / gdyż w zimnych mo-
że nasadzić tharunek / sliw / pigwowy y inzego
drzewa kolacego / z którego widy może być nie-
taki pożytek jako o tym wysszy wypisano.

¶ Także ogrodzenie ono miasteczce ma być w-
pędziorano lubo zkopano motykami. Gdzież
więc powrozem ucżynić znamie aby drzewa
prostym rzędem były sadzane / każdy rodzaj
w swoim rzędzie / któreż to rzędy maia stać od
siebie na trzydziestu stop lubo na czterdziestu
trzydziu woleń pańskich. Zhaż też na końcach

tychto rzędow maia być sadzane drzewa wy-
sokie na dwadzieścia stop od siebie a maie we
rzodku na dziesięć / jako są te / wino / sliwy /
pigwy brzośliwe / migdały / morule / y inże też
czo by lubosc z pożytkiem czyniły.

¶ Maia też być okopowane matice y drze-
wa strawnie aby sie lepszy kochały / a między
onemi rzędami drzew wsięko miasteczce darny
zasadzić y ku trawie zapuścić / którą cheż dwa
proć przez lato trzeba posiekać aby tym wdzie-
czniej rosła. Na niektórych też miasteczach
maia być chłobnice y przechadzki zapuszczone
winem lub inżemi drzewki aby tak była prze-
chadzka jako pod pokiatem abo pod sieniami
domowemi / a inże drzewa tak maia być spra-
wtane jakoż o tym piewcy już dana nauka.

¶ Ależ królowie y inże przeważny persony
mogą mieć na to wielki dostatek / a chaż y w
wirydarzach lepszy może być statek / przeto też
mogą więcej czynić a wymyslać ku swym lu-
bosci / a to tym obyczajem. Wybrański mie-
stce

ce równe nie bagniste ani zabudzone tak wiel-
kie jako kto chce/obmurować je albo ienał par-
kanem dobrym y wał em obtoczyć/żamże z
strony połnoczney nasadzić gay drzew rozlicz-
nych/ w ktorym by sie mogły chować rozma-
te zwierzeta lesne. A z strony południa zbudowa-
wać pałac sześciany w ktorym by pan albo pani
jego mogli przemieszkawać/ gdyby chcieli kto
potow być y myślenia wielkiego/ pocieszać
bysie wessaniem y lubością/ Bowiemy też pałac
takowy z onęj strony będzie dawał swym cie-
niem chłód wiridarzowi czasu gorącego. Za-
cież y okna mała być ku gajowi onemu na pół-
nocy albo ku wschodowi/ aby świat nie był blask
patrzeć z onego pałacu na drzewa y zioła ro-
słohne/ A przy tym to pałacu na niektorey
stronie ma być oddziałan wiridarz y przechadz-
ka już wyppisana. **C** Mogą też być w tym
że ogrodzeniu sadzawice y rybniki ku chowa-
niu ryb rozmaitych/ A między drzewa napu-
ścić zająców/ krolików/ sarn/ielonków y in-
nych zwierząt nie drapieżnych/ Chacież y na
niektorych drzewach przy pałacu mogą być
klatki z pręcia takoby takie domki przykryte/ w
ktore nasadzić ptaków rozlicznych/ jako słowi-
ków/ żab/ drożdów/ kosiów y innych ku spiewa-
niu/ Zacież w drugie Europaty/ przepiórek/ ba-
zantów/ z ktorych ptaków patrzenia mogą lu-
dzie mieć lubowanie. **K** Białoz takowy
wiridarz nie ma być o pałacu prawie przeci-
m gajowi namienionemu/ Ale niechay będzie
na ledney stronie domu/ aby nie przepędzał
ku gajowi wypadać na zwierzeta ktore by sie
tam chowały/ Zacież y pałac takowy ma być
z łóminami y z łóminami zbudowan gdzie
by pan y pani y inși też częstodziego mogli sło-
wienie mieć czasu deszczu/ wiatru y niepogody/
Abó jednat mieć chłodnice a letnie siedzenie
ktore takowie może zbudować cym obytzalem
Nasadzić wirzb/ wiszow (abó wsego takiego
drzewa ktore by rychło roślo) na czterzy kati
wymierzwszy takoby wielka miała być/ a mia-
sto scian we środku nasadzić wśedi około wi-
śni/ sliw/ pigw/ abó innych drzew/ oprawiając
je aby gęsto rosły/ a od onych wirzb skrajnych
puszcic płacowy wiazanie wciążic na wirzchu/
ktore dachem przykryć/ Abó na wirzchu nakłasc
galezi a mian zielonego gestu/ pod ktorim by
siedzenie było/ Abó w okolicy nasadzić mać
winnych ktore zapuszczać tak wpsoko aby sie ich
galegi tak rospinały żeby mogły zatrzymać

wszystek wirzch chłodnice. **C** Nadto ma
wiedzieć iż w takimowym wiridarzu bywa nie-
mała z tego lubosc gdy na jednym drzewie
bywaia seceptone galegi/ rozno owocu/ ia-
koż o tym niżej powiem/ Zacież theż wiedź iż
wśelkie rodzaje drzew lubo zioł maia być od-
siebie rozdzielone świat takoby jedno drugiemu
nie przetazalo/ **A**le w takimowym ogro-
dzie krol lubo pan wielki nie ma sobie zawpe lu-
bować/ tylko niekiedzi czasow pewnych/ wsta-
ćza gdy dosie wczyni sprawam ktore powinien
pełnić z wrzedu stanu swego/ aby tak po pracy
a trudnościach czasem odpoczyngat chwalać
Boga najwyższego ktory jest początek y spraw-
ca wśelkich lubości y roślohy/ Bowiemy jako
pise Dullius nie wrodziliemy sie na igry abó
na krotokwile roślohy/ ale wiecey ku pracy
a ku sprawom statecznym/ wśaloż też niewa-
dzi niekiedzi krotokwile pożywać gdy wrzedo-
wi swemu dosie wczyniemy.

O Rożey/

Dz roża ku wiridarzom słu-
ży/ przeto godzi sie tu powie-
dzieć o niej y o sey pożytkach
ktore z niej bywaia/ **K**wiat y drzewo rożane
jest dobrze znalone/ bowiemy
50 dwiata ię roża jedna biała druga cyprow-
na/ a

na/a obdłey dwiaki jest rodzaj / ieden polny drugi domowy / z białey rozey tak domowey ia-
to y lesney bywaig mocne plosy / bōwiem o-
na miejsze galgził miewa y tarcie ostre/a tak
mocne yz też dobrze dodzierzy kthoby chc/ak
przez nie lesc/ale czyrwona subtylnieysze mie-
wa tak rozszczepi iako y tarcie.

UMoże być roza rozimnożona thak sadze-
niem roždżet młodych z korzeniem iako y nasie-
nia/ktore pływey w przysgodkach siciq/potim
gdy tam wyrosie indzie ie przesadzaiq/a na-
siemie dostate po tym poznać gdy iuz iagody
rozey obwiesley poczęg smiade być a mielkie
w Jesieni/ktore przed thym czyrwone były a
twardy. **U**Dotrzeba też roza okopować od
chwastu proznego / thakież obrzycować z niey
galgził suche aby sie tym rychley odnawiała
A gdyby krze iey rzadkie były / może ie zaga-
szczac przysadzaiq młodych tatorosli. Lepiey
sie też kocha gdy ziemie nie dotyka/przeto do-
brze obwieszować iey krze od dołu aby spolem
rozi staly ziemie sie niedotykaic.

URoza jest chłodna w stopniu pirowym/a
sucha we wtorym/godzi sie ku lekarstwu tak
swieża iako y sucha/a to gdy iq troche prze-
suchy na słońcu / thedy może trwać do trzech
lat w mocy/y owsem wlekarstwo zawse sucha
wychodzi a to dla latwieyszego sfluczenia.

Rozey swieżey czynią aptekarze miod roża-
ny/czukier rożany/electuarz z soku rożanego.

UMiodet rożany tak sprowatq / odsumo-
wawszy miod przecedzq/potym nakładq weń
kwiatkow rozey drobno zsiakanych odrzuciw-
szy bypuli/y pōwarzq spolem troche / ktore-
go wwarzenia znanie to jest gdy onō pusci z
siebie wōniq a farbe żoltq / ale thaka miara
ma być aby w siedmi funtach miodu był ie-
den funt rozey/może to chować w moei do sie-
dmi lat/ktora mocz iest oczyszczać a to z strom
miodu/pofilać a to z stromy rozey. Wra to le-
karstwo być dawano flegmatikom/colerikom
y też melancolikom we mgłości / tak zimie ia-
to y lecie/czyniąc picie słodkie wody przymie-
shawy. Pomaga też ku oczyszczeniu żoladka
od zimnych wilgoci/zmieshawy wodq wło-
stiego kopru warzonego / a przyłożawy trzy
żarna soli. **U**Nicolaus thak wezy działac
miodet rożany. Wziąć dziesięć funtow miodu
białego dobrze odśmowanego/ w kthory
włozyc soku swieżey rozey funt ieden / potym
wstawić na węgle/a gdy pocżnie wzwierać/ te

dy włozyc cztery funty rozey swieżey nożem
skrzżaney/a tak długo warzić aż on sol wy-
wre/y owsem tym lepiey gdy dłużey bedziey
na ogniu trzymać/ale poei wre pamieta y
stawicżnie mieścić / potym zchoway w takie
naczynie gliniane / then niod z wodq zimną
pożymany potwierdza y zapieka żywot / zaśie
z ciepłq wypycha/a może być dawan tak ra-
no iako y w południe. Zymże też obyczajem
bywa miod siolkowy ktory pomaga przeciw
zimniti z ciepłq wodq dawany.

UCzukier rożany tak działaiq / listkow ro-
zey swieżey nakłutq z czukrem zmieszaig / a
to wystawig na słońce w sklenicy przez trzy-
dzieci dni/kazdy dzien wzruszaiq aby sie do-
brze zmieszało/pod tą miarq iż w czterzech fu-
ciech czukru ma być funt rozey/a może to być
w moei zachowane do trzech lat. Jego mocz
iost zapiekać y posilać/przeto pomaga od bie-
gunki wśelkney ktora pochodzi z mgłości mo-
ci zatrzymawaiqcey w żywocie/ pomaga też
na wracanie krwi/thakież przeciw mgłości
serdeczney y Cordiace gdy pochodzi z zaraże-
nia duchow/tedy ma być dawan z rożanq w
dłq zmieshawy.

UElectuarz z soku rożanego tak działac.

Wzemi czukru/soku rożanego rowno ieden
funt y wncie cztery. Sądali / wśelkich row-
no dragm pesc. Spodq dragm trzy. Diagm
dij dragm dwanaście. Camphori dragme te
dne/to wśelko roztworz iako electuarz siro-
pem wtymionym z czukru a z soku rożanego
a ma być dawan ciepło z winem lub z wodq
w zarań/tak wiecie iako orzech castanowy/czyn-
sci to colete czyrwona/thakież y tym pomaga
ktorzy powstaig z terciary czysciac ie bez cia-
stosci/a byeti z lych wilgoci w nich zostake
moczniewywodzac.

USyrop rożany tak działac. Jedni wa-
rzq roza w wodzie/potym ocukrowawsi czyn-
niq sirop. Drudzi nakładq rozey w naczynie
czoby na wierzchu było woskie iako bańka / a
nalewaiq na nie wody goracey y dadzq thak
długo stać aż woda bedzie czyrwona / z tego
wies sirop czyniq. Niektoży theż czukr roza
swieża a sol z niey wystaczaiq z tego sirop czyn-
niq/ktory bywa nalepny. **U**Dozież wiedz
iż sirop z rozey swieżey czyniony naprzod la-
ruie nieiako/potym zapieka/ale z rozey suchey
zatwierdza tak naprzodku iako y potym.

UPrzeciw bieguncce y u kaczarau gorzkemu ma
być

być dawan ten sirop z dżdżowną wodą abo z
rozaną. Jebre cypriatini po krwie puszczaniu
dawan pić z zimną wodą/takież y we mgłosci.
C Nicolaus tak weży sirop czynić rozany.

Weźmi rozey świeżey ktorą włoż w naczyńie
osłobno/potim wywarz wodi w kosiłku/ktora
gorąco wlewy na rozę zastawшы dobrze zwirz-
chu aby para niewychadzała/potim gdy osti-
dnie wyrzuc rozę/a te wode powthore wywa-
rz wшы wlewy zasz na świeżę rozę zastawшы iac
po ypirwey/a to czyn thak długo rozę odmie-
niać a wode one wywarzając aże woda be-
dzie czirwona.

C Chechli weźmić prawi si-
rop/weźmi teży wodi libi czirzi/ktora wlewy
takież na czirzi libi czirzi/a gdy inż poźnie
wziewać mien gotowych kielka białkow iale-
cznych zbkich. Scie w teży wodzie zimney aże
sie spienią/ktora plane wlewy w sirop wrzaci/a
gdy inż poźnie iakoby czernieć/tebi zbieray le-
guczkowarżestę/potim drugi białek thakież
wlewy zasz bimniac aże sirop wstaje przez-
rzist/a gdy inż sirop tak zgęstnieje sie powlecze
za warżestę iako nić/abo sie bedzie zlepiał
między palcami/znac iż inż wrzaci. Po ma-
ga taki sirop przeciw gorączce suchosci y pra-
gnieniu ktore w niego bywa/pośla też y zapie-
ka/a tymże też obyczajem bywa sirop siotko-
wy abo grzybieniony/ktori podмага przeciw
gorączosci w niemoczach barzo ostrich lubo
ciężkich.

C Olej rozany jest dworaki
leden z samych kwiattow/a ten zowż prosi/
drugi z paczkow kthore sie maig rozewitać/a
ten zowż iekarze Oleum omphancinum/tak
olej rozany bywa sprawian/Niektory warżę
rozę w oliwie/potim przecedzają/drudzi sfluk-
si rozę świeżę kładą w oliwe a wosklemici na
słońce wystawiają przez pięćdziesiąt dni/a
ten bywa dobry.

C Nicolaus tak weży cży-
nić na predce/we dwa funty oliwy czirzey wlo-
żyć ieden funt rozey świeżey troche przefuczo-
ney/ktora włoż wшы w garnet czisty zawiesić
w kosiłku pelnym wody wrzatey/thak iżby sie
niezalał garnet/a gdy tak długo woda bedzie
wrzaci iż inż trzecia część wywre/tedy on olej z
rozey wythloczyć prassą przez chustkę ciętą
lmaną/a tym że też obyczajem bywa działan
olej siotkowy y też mirtowy/ktore tu oleyki po-
magaig przeciw niemoczam ktore z wielką go-
rączoscią y ze mgłoscią bywaig/gdy nimi po-
magnie na miejsce wotrobny/na stronie Sto-
wy y też na pulsi/tak w rekutako na nogach/

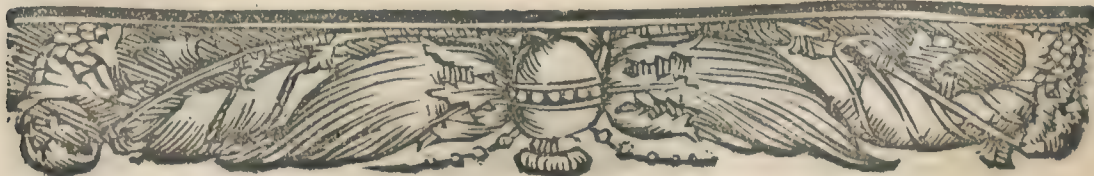
1 gdy one wskramiaig wstęga gorączosć/olej
lepał ktory zowż Omphancinum ten rozto-
pia y wysuba w cieple grube a zbytnie wilgoty
gdy im bedzie mazanie/a to dla cypriosci kto-
rą ma w sobie. **C** Wodka Rozana roz-
maicie bywa działana/bowiem niektory mi-
waig konew olowną lubo cenową (ktora zo-
wa allembil) w toż rozey nakładшы stawiaig
w donice na to przyprawioną/ w teży donici
nadno nasypig piasku lubo popiołu na dwa

10 palczę miąszo/w ktori one konew wstawiaig
z wırzchu przykryшы wietkiem wysokim a za-
wieśistym ktemu też weżymionym w kthorym
przydolu bedzie rura/aby ig wodka wyzieka-
ła ktora sie tam lutruie z parą rozey wzgorę
pochodzący gdy sie zagrzeje/a pod oną doni-
cig odpodż ma być węgle na pieczku z czegły
lubo z kamienia ktemu przyprawionym/tam-
że trzymaig one rozę tak długo ażeby sie z nien
wstęga wilgosc wyrzyla/ktora wiec wyrzu-
ciшы drugiey nakładę y takież lutruig woda
w naczyńie sklanc wypuszczając/potim da-
dzą ig postać na słońcu kilka dni a te cho-
waig tu potrzebie.

C Drudzi lepał cheżę sie wywarować aby
wodka ogniem nie smierdziała. Takowe na-
czynie cenowe rozey nakładшы stawiaig w ko-
slił wody nalany/ktory też stawiaig nad piec-
kiem na to przyprawionym/węgle podklada-
ig aby ona woda wezwzala od ktorey wrze-
nia rozpali sie allembil thak iż sie bedzie czirsta
wodka lutrowała z rozey w nątrz bedący ale
gdy nieco wody z kosiłka wvre trzeba inşęz
nienagla przsienić/aby zarwe pod iedną mra-
rą była y iednakó też wrzala bez skiptema. Ta-
ka wodka jest barzo dobra.

C Drudzi lepał kwiecte rozane wypuszczają
na nić w naczyńie sklanc/tak zawieszając aby
sie żadney strony niedotykało/z wırzchu też do-
brze zastają aby para ani wonia rozey niewy-
chadzała także na słońce gorące wystawiaig/
aby sie tak od niego wodka wyszczala/ktora
aczkolwie nalepsza bywa/wstęga barzo malo
nie rychło a z wielką bywa pracą.

C Moc wodka rozaney jest chłodzić/potim
dzać y zapiekać. Przeciw bieguncze y wracza-
niu z Coleri dawan wodke rozaną same abo
z wodą w ktorey by warzył masłke z gwozdzi
kami/zwłascię przeciw bieguncce ktora bywa
dla mgłosci moć zatrzymać żywota/abo
50 gdy sie też kto nie może zastanowić po zbytniej
pur-

purgaciy. Mgłelacim abo Cordiale ciepłi-
 zim dobrze dawać ku pieciu i ey wodki ywarz
 ię pokrapiać. Placki theż w niey dobrze ma-
 rzać ku przykładaniu dla boleści oczu/ także y
 w masce ię leić na twarz/ howiem pleć ociera
 a skóra grubą czysci. **C** Roża sucha w noz-
 drze kładziono/ moży potwierdza y duchu ięgo
 naprawia/ przeciw bieguncce czirwonney/ Na-
 warz rożey suchej zwłascz czirwonney w dz-
 dziewnicy/ a to daway pić / na to theż pomaga
 10 **E**mplastr z rożey suchej tłuczonej/ zmieszawşy
 z ialecznym bialkiem a z octhem mocnym /
 na łono y na nerki obkładać. Przeciw wra-
 żaniu nawarży wşy iey w oczcie rozmazać
 w niey gełke y przykładac ciepło na dołek pod
 pierś. **C** Przeciw mgłosci która bywa z za-
 wroćenim głowy daway pić wodę rożey wa-
 rzonej/ także y proch z niey sypać w iale w
 rozmazki. Przeciw czirwonosci oczu zwłascz-
 20 **C** która bywa z szczypanim/ pomaga roża w
 wodzie warzona gdy ię na oczy przykładą.

C Kwiat który we szrodku rożey bywa z owę-
 sekazę Antea/ pomaga też przeciw bieguncce y
 wraczeniu. Takież proch z niego wilgoth nosc
 czopla w wściech wysusza gdy tam bywa im za-
 sipowano. **C** Sol rożey świeżey w sklenicy
 może być w mocy zachowan do roku/ Auicen-
 na pişe iż roża oddala smrod z potu/ gdy iey
 kto w łazni pożywa trąc sie ię abo wodą z niey
 omypwaie. Takież emplastr z rożey warzonej
 30 **C** tak nie wytłaczaie na wrzód gorący gdy by-
 wa przykładan/ zbiera y przepuczenie iemu
 czyni. **C** Roża w kwiecie na długie czasy
 tak może być zachowana. Rozłupić trćne
 świeżę a roślaczę (a to w tyh stronach gdzie
 sie rodzi trćna barzo miękką iako lastki) tam
 że wnątrę nakłasc rożanych pęzeków które sie
 potężną rozkwitać y stulic zasie ono rozdarcie
 a czyscie zawrzec. Potym rzeż one trćne gdy
 by chciał w rożanym wieńcu chodzie. Drudzi
 40 **C** takowey roży w garniec nakładşy a dobrze za-
 kławşy w ziemię zakopuie piaseczyską na polu
 abo na łąwie/ to iest krom przykładu.

C Drudzi kłocet drzewa wywierciawşy iako
 by piaste od kłosa/ nakładą tam rożey nie-
 okwitley/ warşy piastem przesypuie/ a tak
 zakławşy a smolę zalawşy aby tam woda nie
 wchodziła w studnie wpuszcza lubo w iaką
 wodę/ a gdy chcę kwiecie mieć tedy ie wyimu-
 50 **C** ię rozkładą po stole w sećnim cieple/ a tak
 sie samy rozkwitną/ a powieda ię nalepşe

na to drzewo olshowe / aczkolwiek może też inşe
 być/ by tylko świeże było.

Zała theż może być lubosc

sprawniona na walech około dworu
 abo ogrodu.

Na walech lubo na groblach
 około domow abo ogro-
 dow może być obrona z kle-
 longich drzew/ podobna pa-
 tanowi abo kwierdzy takiey
 z wieżami/ a to tym obycza-
 iem. Na wierzchu wału na miejscu czyscie wy-
 kopanym od ciernia y też od inşich pnion sta-
 rych drzew/ nasadzić rzedem a gestho wierzby
 lubo topoley głęboko zakopuie (a to bedzie-
 li tam służyła ziemia tym drzewom) na sed-
 40 ne stopie od siebie czyscie okopawşy a gnoiem
 oblożywşy/ potym gdy sie już to dobrze przy-
 mie przycięć przy samey ziemi/ a drugiego ro-
 ku latorosli które sie puszcza zagęścić na czty-
 rzy palce od siebie/ przywiezuię do żerdzi aby
 prosto wzgore rosły/ a gdy już tak wzrosły na
 osm stop wzgore a zmieszcza/ obrabić ie zwie-
 chu. Zasie po niżej takowego sadzenia na pięć
 stop abo sześć/ także nasadzić tychże wierzb lu-
 bo topoli abo wiezu (ktoremu tam lepię be-
 50 dzie ziemia lubić) także prostym rzedem po-
 stanowić na dziesięć stop od siebie/ które gdy
 wzrosły

wzrostu tu przereczoney wysłotosci/ tedi ie ob-
rebać/ a latorosli ktore sie drugiego roku pu-
ścić przychitać a zginać/ pomoczą żerdy przy-
wieszując tu onym pierwszym co nablizsim / a
ony też pierwsze tu tym niższym co nablizszym
przyciągać nachylać/ a tak czynić każdego
roku aże sie spłotą galezi iakoby iaka krata / a
drugim strawnym galazkami dopuścić wpra-
wić między splecione aże sie staną iakoby mur
ktore gdy wyrosną tu słusne wiel gosci/ tedi ie
zrebować y zrownauać tak iż pod nimi bedzie
chodzenie iakoby pod murem.

C Przy takim tym też płocie gdziekolwiek by
chciał zwiastować na węglach może być czwo-
ro drzewo wyższe wsadzone na krzyż przeciw-
ko sobie/ ktorego też galezi na dziesięci stop w-
zgore nacinać y zchylać iedne tu drugiey żer-
dziemi pomoc dawać aby sie tak społem
spieły iako obłąki/ aby pod nimi była chłod-
nieza iakoby na czterzech słupkach/ a galezi kto-
re z nich wyrosną zasje zaplatać między te na-
chylać tu przykryć wierzchu.

Na wchodzie do dworu albo ogrodu mo-
że być nad wroty wieża zbudowana przez sto-
rą cundnie bedzie stać takowa chłodnieza.
Takież y przed dworem wsadzić by takowego
czworo drzewa gdy zrosną a dobrze zmiesszają
może na nim tak zielonym zbudować siedze-
nie letne iakoby domek iżby stał tako na czty-
rech słupkach/ a na każdym zostawić kilka ga-
lezi zielonych ktoreby prosto wzgore rosły a
zielonością liscia swego wdzięczny chłód na
wierzchu siedzącym dawały czasu gorącości
słończanej.

wszystko mieszkające roley opanami rowow albo
plotem z ciemna zielonego lub oż insich drze-
wek obtoczyć pod pewną miarą ie sadzając.
Takież y brody przez posrzodek ktorich w ro-
wni potrzeba/ ile ich może być tyle przeorać /
miarą zawsze baczną na pożytek roley/ gdyż
pożytek nad lubowanie zawsze ma być przest-
dan na rolach/ aczkolwie w winiarzach prze-
ciwnym bywa obyczajem/ gdzie wiecety na lu-
bosc wzgląd bywa niż na pożytek.

Jeszcze też ma być na to baczną iestli-
może być/ aby między rolami woda była cie-
laczka / ktoraby ony mogły być pokrapiane
czasu potrzeby/ a zasje ich powiększać gdy by
potrzeba niużagowała. Takież przez posrzodek
roley ma być droga słusna ktoraby tak gospo-
darz iako y czeladź piechotę lub iezdno mogli
tu każdej stronie przypszyć mieć z wozem lubo
z wołmi robocznymi / aby nie musieli iezdzić
przez posrzodek deptając zboże czasu potrzeby
Ze wszystki rzeczy gdy przy roli będą czynią lu-
bosc niemają z pożytkiem gospodarzowi.

O lubosci ktora może być
przy winnicy y ley owoczu.

Tella roślina iest młoc win-
niarady wina rozmaitego
tak w rowni iako y na ma-
łych górach przeciw wscho-
du słońca. Przeto pilny a
mądry gospodarz ma oba-
czyć

O roślach ktora może być z
pola lubo z roley.

A polu to iest czysta roślina
gdy pole cundnie leży/ tak iż
tym nie bedzie żadney ro-
nosci między rolami/ ale po-
la wielka część w iedney mie-
rze ma zagraniczenie. Prze-
to dobry gospodarz ma skupować rolę ktora
by mu przypsęła tu dziedzine/ aby wszystka spo-
łem była/ a czoby iey było na stronie oddzie-
lonego lub oddzielonego/ to wszystko lepiej prze-
dać albo zamienić. Zbytli wszystko roley swęta
licz y wszystkie rolę z sąsiedztwem porównać / a

czyc aby winnice zasadzil na miescieczu godnym a na ziemi kluskiej / tak na drzewach iako y na zerdziach macice rozpinajacz / gdyz na chudziej ziemi ma sadzic macice ktore same sioła bez podpory / aby byly rzędem sadzone / abo lednak na węglach ogroda czo nalepszych iagody macice ma stanowic / koshuic rozticznego szczepienia od starich miedrcow / zwlaszcza od Palladiusa wypisanego.

C Miedzy ktoremi ten jest ieden sposob (iako tez o tym wyszyty wypisano) Wsadzic galaz winna wedle wistate abo kthorego inzego drzewa / a gdy przygiawszy sie dobrze wzmoze / tedy przewierciec ono drzewo ostrym swidrem y przewlec one macice dziurę / a zalepic czyscie z obu stron glina y obwiezacz / aby tam deszcz / wiatr abo y slonca goraczosc nie przeszkodzila xrosnieniu. Potym gdy sie oboje spolem zroscie tho jest macicza z drzewem / tedy przyznac macice (ktora tu torzeniu jest) przy samej skorze onego przewa / aby thak iuz brala zywosc ona galaz przewleczona nie od wlasnego torzenia ale z soku drzewa w ktore sie przyziela / a thak bedzie dawala iagody swe w ten czas gdy sie tez dostawia iagody drzewa onego. **C** Moze tez przyprawic macice iz beda iagody wmiataly driakwig / pizmem lubo gwozdzikami / abo tez moga byc laniacz / chocia iakiej insey sprawy / a to tym obyczajem. Galazke ktora ma byc wsadzona w ziemię rozczepic na iednym konczu / a wybrawszy

1 drzew w miasto iego naklasc driakwie abo pizma lubo gwozdzikow tarczich / chocia Scamomey abo ktorey insey rzeczy / a thak zawinawszy dobrze wstawic w ziemię iako sadza wino / tedy iagody z tej macice nabeda wmiety y moci oney rzeczy ktorą w nie wloza. Wszakoz gdyby galaz z tejze macice zerzniona / byla tez wsadzona w ziemię / nie bedzie miala moci przerzeczoney / y owsem gdy sie iuz ona 10 mocz wyrodzi z macice iz nie bedzie iuz wmiety dawala / trzeb a i zafie odnowic tych to rzeczy z nowu nakladajacz.

C Jednak to moze byc krotkim obyczajem Gdyby rozczynal rozze winna na ktorey grona wisią w ten czas gdy poczyn sie dostawac a tam nakladszy letaystwa przerzeczoney czyscie zawiązał / tedy one dadzą wonnosć takową

C Jest też ieden czysty rodzaj winna czo nie ma iadrek w iagodach / ktory iako Greci piszą 20 a Palladius powlada / tak przyprawia. Galazke lub rozze winna ktora ma byc wsadzona w szczepic / tak wiele sieby iey chcial wzemię wstawic / z kadze wshytel drzew wybrawszy zafie czyscie zcisnac / y zawiązawszy wshytel w ziemię w iagotną / a to związanie nalepsze bywa z sitowia / obwinawszy ono rozdarcie swięzemi skorkami Squille to jest zamorskiej czebule / abo iednak pierzem swięzim cebule prostey / powlada iz ią pomocą richley sie przymie. **C** Drudzy lepat w ten czas gdy ma-

30 cice obrzynaię / obrawszy iedne rozdzke plodną na macici rozdzieraia przy samej macici iad wyraść / a z nich drzew wydlubaię iako moga na glebię / a przywiązawszy ią tu lasce aby sie nie zlomila / oblepią gliną klusą ktora zafie odniekczaię aby lipca byla aże do osmego dnia abo pokl z siebie ona rozdzka listela niepusci takowey galazki iagody beda bez iadrek.

C Kto chce aby iedna macicza dawala grona 40 na biale y czarne / Grelowie thak czynic naucał. Gdyby gdzie blizu siebie byly macice biale y czarne winna / tedy zerznawszy po rozdzce z obu dwu tak ie spolem zleczyć / aby oko frzednie iedney prawie przitulil do oka drugiej tak ie zrownaię takoby iedno bylo / potym sitowim mocno związawszy obmazać mietką a wilgotną ziemią y wsadzic / a zafie trzeciego dnia polewać tak dlugo aż sie młode listki puszczą / a potym lat prosi wyrosle możeh rozdzic iedny rodzaj osobno.

50 **C** Powiadał thez to ieden dobrze doswiadczony

czony w tych rzeczach / iż wściepiat białą y
czarną rozdziel w jednej macicy złaczeni w r-
chy paczkom / thako zgięty z nich wierzechnia
skorka a przynomowały sie dobrze. Albo też thak
może być. Zerzgnięty dwie różne roste tu w-
sadzeniu / a rozdzielony w obudwu oka złacze-
ie spolem / tak iakoby była jedna rozdzka / y z-
wieżać czyste / albo iednak dwa paczki roznych
rozdziel rozzerzgnięty złaczyć ie wespolek / aby
przy nich też została iaka stuczka drzewa / y w-
stawić oba na miejsce iednego paczka.

C Nie mała też iest roskoś nie tylko mieć wi-
na rozmaitey barwy ale też rozlicznego sma-
ku / przeto gospodarz dobry ma zbierać iedne
iagody / wczas niż prawie dojrzeją / aby miał z
nich ostre wino / Drugie zaśie gdy prawie do-
jrzeją aby wino było moczne / Drugie lepał
gdy sie przestoią iżby z nich było wino słodkie.

C Ma też przysparzać wina rozliczney far-
by temi rzeczami które farbują smaku nie od-
miemając / Może też przysparzać y smak ro-
zliczny a to rzeczami które wonności swą od-
miemając smak w ktorim by sie kto kochał / ta-
kież y w tego wonności a tho nakładszy innych
rzeczy wonnych w wino przystawić do ognia
w kotłiku warzyć thak długo aż wino przyl-
mie w sie smak lub wonia ziela onego / potem
ono wlać w sad ktori chcesz chędogo przecze-
dziwszy y chować do czasu swego tu pożywa-
niu / iakoż też o tym wypisze wypisano.

C Dobrze też mieć w domu wina przypa-
wne tu lekarstwu / ktorych by pożywał gdy by
ciało tu niektoresy niemoci było skłonne. A to
tak przysparzisz / gdy namiebasz w nie złot tak
prosić iako y składanych które służą przeciw
ktoresy niemoci. **C** Ma też dobri gospodarz
mieć w domu agrest / sapa / suszone iagody albo
rozutki / ocet winny / y rzeczy inше które z wina
przysparzają / iakoż o tym w piglich kriegach
jest wypisano / bowiem silna to iest roskoś na
leś w domu gdy czego potrzeba thak dla siebie
iako y dla przyjaciół.

O roskośy trora może być z drzew innych.

Niemala też roskoś gospo-
darzowi bywa gdy ma mno-
stwo drzew rozlicznego ro-
dzaju / przeto ma bacznąosc
mieć aby z inąd nablwaige
latorosli albo ściepia rozlicz-

nego naprawiał owoc w ogrodzie swym / Kto-
rego też niema sadzić leda iako / czo niektorzy
działają / ale każde drzewo w swym rzadzie po-
stawiać / Tak iżby wielkie drzewa spolem sta-
ły opadał od siebie / aby sie lepiej mogły na sy-
rzą kochać / gdyby iedno drugiemu nie zawa-
dzało cieniem swym / bowiem to iest nie mała
pomoc tu płodności / Zasię drzewa the które
z przyrodzenia swego małe rosta / mają też w
rzędzie swym być gęściej sadzone / A tak każ-
dy rodzaj drzewa ma być sprawian według
tego natury. **C** Zępie też drzewa wieś-
go rodzaju mają być sadzone z strony polno-
czney itez od zachodu słońca / zaśie mnieysze
od południa albo od wschodu / bowiem tym o-
byczajem ziola lubo zboże iakieżkolwie ktore
sie na lawności kocha / nie będzie od nich mia-
ło żadney zawady gdy przy nich będzie roślo.

Nad to ma gospodarz ściepieć latorosli
roznoego owocu tak w swym pniał iako y w in-
szego rodzaju / bowiem z tad pochodzą rozlicz-
ne owoce / iakoż tego doznawają oni ktorzy sie
z tim obyrają / Może też ściepieć w ieden pniał
gruski z jabłkami spolem / także pigwy z for-
bami / śliwy z brzośtinami / y wiele innych / ia-
koby też ściepieć w wirzbe / w dąb y w topolę /
takież wino w drzewo wieżowe y morwę / Za-
kież gdyby brzośtinte ściepił w słowny pniał
wrodzą sie esencje wieśpe y lepsze niżby same by-
ły w swym drzewie / Gdyby też migdały y brzo-
śtinte drzka ich spolem złaczeni w słowe w-
ściepieć

szepit/tedy owoc on bedzie miał mieso la-
godny brzościnowy/a kostke migdalowg.
Morne też może w wiąz szepić/ale taka bar-
zo źle wyprasta. **C** Marcialis powiada iż po-
magrany rodzą się z białemi igdrikami gdi by
miedzy glinę z kretką przymieszał czwartą
część Gipsu/a tę ziemią obkładał do trzech
lat korzenie drzewa pomagranatowego.

Senze też powiada iż wielki owoc bywa tego
drzewa gdyby zakopawszy pod nim garniec
zchylł do niego galgę z kwiecim któreby tam
w nim zaktal wwiązawszy mocno aby się za-
się galgę niewzniósł/a/ale tka zaktal iakoby
tam woda niewchodziła/potym gdyto w Je-
sieni odrzynieś włożą się iabłka wielkie/wszak
to zchylanie galgę może być w Maiu lubo w
Czerwcu gdy się już owoc tam zawiąże. Do-
twierdza też ten rzeczny Narro tymi słowy.

Gdyby pomagranę niedostatek z ich galgę
zgięwszy zakopał pod drzewem w garncu
przezdenym/z wiązchu tak obwarowanę o-
toko galgę aby tam wiatr niewchodził/po-
tym gdy odrzynieś nie tylko iż czale iabłka nay-
dziej ale też daleko więcej niż one które są na
drzewie w górze. **C** Aby figowe drzewo ro-
dziło rozliczny owoc tak masz wczynie/zwiąż
dwie galgę spolem białę y czarnę figi tak
ciasno iżby się wzięły wypuścić gdy wyrosta mu-
siały pomieścić/a tak wsadź w ziemię dobrze
gnojną. Także gdy się poczęła pukać tedy pa-
kowieć sobie przysług aby się spolem zrosły
a tak on plod będzie też różny farby którą ie-
dność rozdzieli a rozdział złącząc będzie. No-
żę też tego y w innym drzewie pokusie.

C Marcialis naucza iż wisnie bez koster tak
może wczynie. Drzewko wisniowe młode
ścięwszy na dwie stopie od ziemi wysoko/ro-
zedrzeć on pniak aż do korzenia/y wybrać no-
żem wbył drzew z obu dwu stron rozdarcich
potym stulwszy czyscie obtepić gnoiem tak z
wiązchu iako y z stron y zwięzać/a po roku za-
rosć się czyscie ono rozdarcie/w tenże pniak po-
tym wbeżepić latorośli wisniowe czoby nigdy
nieby nie rodziły/które gdy się przysięga/bedą
owoc bez koster dawać. **C** Gdyby też galgę
le małą wisniową rozdarły nakładł w nie
miasto drzenia Scamomeam/tedy owoc o-
nego roku będzie na niej bardzo łagwi/a gdy
by pżyma nakładł/tedy będzie pżymem woniał
A może też to być rozumiano o innych drzew
owoczu/takież gdyby tam lazuru nakładł/cho

cia innych farby/tedy też on owoc takowy far-
by nabędzie. **C** Powiada też Greci iż brzo-
stnie będą się rodzić iakoby pisane gdyby ko-
stki brzościnowe w ziemię wilgotną y puchli-
ną zakopał/a potym siodmego dnia abo gdy
się już poczęła pukać wwiązawszy z ziemię a kostke
rozłupawszy napisał cinnobrem na igdrikach
czobyłowić by chciał/thakże zaś w luseczyna
włożawszy iadko w ziemię wstawił wyrazi się
ono pismo na iagodzie.

C Przez koster też brzościńskie mogą być tym
obyczajem/wsadzić brzościńskie wedle wiązby
też młode/potym zgięwszy wiązby iakoby łuk
przewiercić we szkodę y przewlec dziurę brzo-
stniową galgę/a zalepić czyscie woskiem
abo glinę z obu stron y przysięć czyscie wiązby
ziemią aż nad miejsce tedy galgę przewle-
czona/potym gdy się oboje drzewo zrosć we
dwie łecie/thedy pod onym obciążem wiązby-
wym brzościńskie poderznąć aby tylko z wiązby
galgę wiązby zwinąć braka/ale trzeba
pilno obrzeżować galgę wiązby testli by
się tam niektóre puszczały/a to dla rychłego
go przysięcia z brzościńską y jednostajności
drzewa.

O rostkach które mogą

być z ogrodów y z ich ziół,

Gdyż

Gdyż niemala też jest roślina 1
miec ogrod dobrze a dosta-
tecznie sprawiony/ przeto do-
bri gospodarz pilno ma oba-
czyć aby miał ogrod na zie-
mi tłustey a puchlney/ przez
ktoryby cietł jest lubo woda taka świeża tam
y sam rozdzielona/ aby thak z nię mogli być
ziola pokrapiany czasu wielkley gorącości.
Zaimże ma nasadzić zioł rozmaitych tak sile-
dnych jako y lekarstkich/ każdy kochajęz wed-
ług tego natury na zagonech lub na lechach
prostich a iednako sypotich według wymie-
rzenia smuru/ iakoż o tym wyszley jest wypisa-
no. **E**nem też trzeba mieć w nim dosta-
tek aby dla chudości ziemię ogrod temu nie-
mierzną/ przeto aby miał wiełkz w nim lu-
bosc ma w nim naprawić rzeczy niepospolite
abo niezwyčajne/ aczkolwie trafiają się theż
czasem rzeczy niektore prawie przyrodzone/
ktore mnogim ludzkom zdadzą się barzo dzi-
wne. Jako gdyby kto bobek w nętrę sypotem
wydlubawşy włożył wń po żarnu nasienia
lactuki/ rzeżuchy/ białey gorczycy przyrodzile/
a zasieby on bobek zakopał w ziemię gnoyną
nie barzo głęboko abo trochę ziemią przy-
piał/ tedy rzodkowane siemie obroci się wkożeń
a one drugie obrócą się w nać/ ktora aczkoli
będzie każda w swej osobie różna/ wszakoż w-
szystka będzie pospolu na jednym korzeniu.
Eatież gdy by kto kielko ziarnę nasienia
porowego społem zawiązał w ziemię wsad-
ził/ tedy z onych wszystkich wyrosie ieden por-
wielski. Abo gdyby wiele nasienia w ieden cia-
sny dołek w ziemi wżymionny wsadził/ thedy ze
wszystkich ieden wielski por wyrosie.

Eatież gdy by kto podstawił sypotie na-
czynie wody przy ogurku/ przy Cithrullu abo
przy bani na dwie pędzi niżej/ tedy on owoc
barzo długi wroście tu wodzie. Drudzy lepat
(pise Albertus) przepchnąwşy na obie stro-
nie w podłuski wszystkie sęczki w treści tręcinnej
wykaia w nie kwiatel ogorkowy tak iako jest
na swej macicy kwitnący y z ogorkowym za-
rodkiem/ tedy on ogorek wroście we tręcinie tak
iako ona treść będzie długa/ ale to maś rozu-
mieć o tręcinie wielkley ktorą y nas moroką zo-
wz/ abo iednak o iakiey inşey tręci.

Ogorek też oleu tak barzo się boi/ iż gdy-
by go nieco wedle tego postawił/ tedy się skle-
czy iako łul wypiercy. A gdyby kwiatel tego
tak iako jest na swej macicy zamknął w iakiey
formie w nętrę wyprzeżaney na podobieństwo
twarży iakiego kolwie zwierzecia/ tedy on ogo-
rek w nię rośnie weźmie na się kształt onę for-
my/ a nalepię thę może być w glinianey for-
mie/ to wszystko Marcialis potwierdza.

Hermes też powiada/ iż bania wsadzona
miedzy popioł koci człowieczych/ gdy będzie
oliwą pokrapiana do dziewiątego dnia da
z siebie owoc/ a czo lepsze dziwniey iż z nasie-
nia ktore w bani lub w korbasie bywa namirz-
chu/ rodzą się też banie długie a cienne/ ze szre-
dniego miastze bywaą a podługowate/ zasie-
ze spodniego ktore na dnie leży/ bywaą banie
sypotie/ o tych wszystkich rzeczach czo się tycze
ich rodzaju y sprawiania wyszley dosię
jest wypisano. Przeto bądźcie tu ko-
niecz kxiąg.

Dśme Księgi O zwierzętach które w folwarkach się kochają/ Al napierwey o Koniach/

Przedmowa

N Księgach przeszłych już dość powiedziano o sprawianiu ról / winnicz y ogro-
dow/gaidow y też łak y o wszytkich ich pożytkach. Zarież o tych rzeczach które ku
lubości zależą iako o wirydarzach, o ziolkach y o drzewach które misternie bywa-
ją sprawiane. Teraz w tych księgach y w drugich powiem o bydle y o zwierzętach
które we wsi chowają tak ku potrzebie iako y ku lubości ludzkiej. Naprzód nie-
puszczajcie dawności wielu pierwszego/ słuszą wiedzieć co Barro medrzecy znamienity. Jż pier-
wszych czasow tak zwierzęta iako y ludzie żyli według przyrodzenia tylko tymi rzeczami żywiąc
które ziemia na ten czas iestże nie sprawiana swobodnie rodziła/ Potim z tego żywienia lu-
dzie ku insemu wtoremu postąpili iako ku oraniu y ku pastersktwu a iho dla pożytku wietszego ieli
się roley oracz drzewa szczepić aby lepszy pożytek miewali/ Chacież począli zwierzęta bżilic chwy-
tać/ zamnytać/ chować y łaskawić/ Al naprzód owce a to dla ich prostoty y pożytku z nich wielkie-
go/ adyż ony z przyrodzenia skromne są nieobronne/ a ku żywności ludzkiej barzo godne/ bōwim
mleko ich/ ser/ masło y mięso godzi się ku pokarmowi/ zaśie ku odzieniu wełna y skori/ Potim
ieli się chwytac y wkraczac inże zwierzęta z których baczili nieczpo pożytku iakoż powiadają iż iest-
cże podbżisdzień wiele bydła domowego dżilic bywa po lesiach y po puszczach rozmaitych/ bōwim
w ziemi Frigien dżilich owiec barzo wiele/ dżilich kōż theż niemalo/ swinie dżilic te są pospolite/
drugdżie konic są dżilic y woły/ osłowie też dżilic są we Frigien y w Chadnien/ Przeto tu powiem
o wychowaniu zwierząt zwłasczż znaiomych a to z nauki starych medrzcow abo też z doświad-
czenia ni-

rzemia najmniejszych gospodarzom/ale iże nie każ-
dy we wszystkich rzeczach może iednakie mieć
doświadczenie/ale ieden mniej drugi więcej/
Przeto oświadcza się niechaj domysłatg tchorz
się w czym obieraig/bo wiem iako powiada A-
ristoteles doświadczenie nauka czyni/a na-
więcej takowe z kłosemi domob przyrodzony
zgadza się/ale iż między insemi bydlęci koń
jest naślachciwshy kołom/ryczczom ku walce
bardzo potrzebny w owsem wśelkiemu stano-
wi tak duchownemu iako w świeckiemu cza-
su pokoju. Przeto naprzód tu o nim będzie
powiedanie/potym też o wychowaniu dru-
giego bydła domowego/wszakoz na troche
gdz wiele rzeczy które o koniach będą powie-
dane/moga też być w bydlu drugiemu przyl-
śczone/a nawiecy temu tchorich natura ku
koniom jest podobna.

O wybieraniu lat konskich

y swiercować do stada.

Koby chciał chować stado
konskie / naprzód iako pise
Varro/ma bacznosc mieć
na lata ich aby nie były
młode trzeci lat ani star-
sze dziesięci bo inaczej nie
zgodzą się w prodom. Lata konskie w owsem
każdego bydlęcia które ma czale kopyto/cho-
ciaby też było rogacę/po tym poznać iako
tenże Varro pise y też Palladius /iż koń we
trzydzięci miesiąci napierwe traci dwa przed-
nie żeby wirzechnie a dwa spodnie / a gdy na-
czwarte lato wstepnie tedy rzucza wedle nich
drugie a tamże po piwśkich wypadłych drugie
a tamże po piwśkich wypadłych drugie zasje
wyrastaig. Piątego roku na początku także
cztery żeby rzuczaig/dwa spodnie a dwa wir-
chne wedle piwśkich rzuczonych tchora aż do
szóstego roku imię się wyrównawac. Siódmie-
go roku już wśelki żeby miewaig odnowienie
w wyrównanie. A gdy już koń będzie starzy ie-
go lata nie bywaig poznany/chyba iżby już
żeby okazały się iakoby nakrzywione a niero-
wno stojące/takież dołki pod brziami nad o-
czyma/bo wiem gdy się tak okaże tedy mienia
koniom być przesnać lat. Wszakoz mądrzy
a zwręcajmy rostrucharze najmniejszych lat po-
wiadaig/iż koń dwanaście zębów miewa/śe

7 spodnich a śeś wirzechnich tchora wśelkie są
przednie/a ponich poznać lata konskie/po tych
miał kielce a za nimi trzonowe/aczłoli może
się przydać iż mnodzi koniowie więcej zębów
miewaig/wszakoz one rozdwojone bywaig/ to
jest dwa z iednego wyrosłe. Może też być iż
gdy koń rzuci niektóre z tych zasje mu drugie
menarostig/wszakoz mu to niecz nieplodzi chy-
ba ku rwanu trawy/bo wiem konie przednimi
zębami trawę bierzą a trzonowemi żują / ie-
dnak wżdy takowe także bywaig y mniej się
wagi. A żeby które konie napierwe zmiataig
są dwa wirzechnie a dwa spodnie/a zową je ro-
strucharze piwśkie żeby albo piwśka trawa/a-
bo piwśkiej trawy/y rzemie też one zową pi-
wozebe/czo się im wtorego lata przidawa.
Potymże zmiataig drugie cztery wedle nich
takież dwa wirzechnie a dwa spodnie/a zową je
wtorey trawy. Takież po nich rzuczaig dru-
gie cztery dwa spodnie a dwa wirzechnie któ-
re bywaig nie płaskie ale granowite / a zową
je trzeciej trawy/adż w ten czas koń trzele-
ni bywa/bo wiem koń rodzi się z zębami które
zową przednimi/potym iemu kielce rosta któ-
re gdy by mu bardzo wyrosły wielką przekaza
czynią ku zwanu/przeto koń musi chudy być
dla tego koniufowie kielce im zwykli przycie-
rać. A gdy już rzemie konia dorasta tam ze-
by tego rzadkie bywaig/a około wirzechu czar-
ne bywaig/a po kielku lat będą wnetrz iakoby
wydupniałe/ale gdy koń już poczęnie starzeć te-
dy żeby poczęną ku białosci przychodzić / a na-
przód będą iakoby miodowey farby / po tym
białe iako jest białosc piasku/a w ten czas w-
kazuje się bluzie niż z młodu/dla tego starym
koniem przycieraig żeby aby się zdali młode-
mi/aczłowie też długosc zębów czasem bywa
w koni rodem a z przyrodzenia/nie tak dla sta-
rości/wszakoz się to rzadko prawnadza.

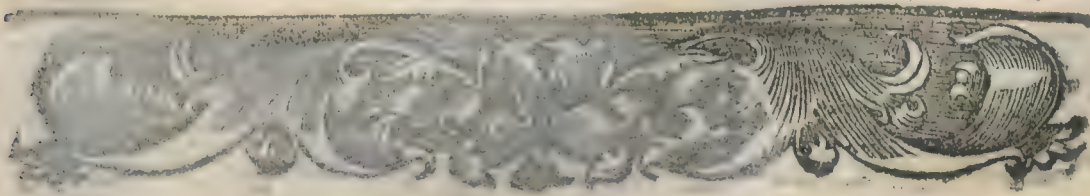

Jako poznać osobę dobrych

zrzebów y swiercować ku przypuszczeniu
do stada godnych.

Dowiada Varro iż osoba
zrzebów y też zrzebicz ma
być przednia /zwłascza zrze-
bice mają być ani wielkie ani
też drobne / wyrokiego brzu-
cha pędzi / Konię też ku
stadu

stadu mała być obierane sprókiego ciała po-
stawne y we wszystkich członkach strojne a do-
stateczne/ Zrzebice mała być pasione narwie-
tey na trawnikach abo też w staniach suchym
sianem/ a gdy sie już ozrzebia dobrze im poda-
wać ierzmienna tudzież y wodi dwa kroc przez
dzień/ Czas ku spuszczeniu swierzopok z końmi
nalepien jest poczynny gdy sie noc zedniem na-
wiosne zrowna aże do letniego stania słońca
(to bywa o swietim Janie) aby tak godnego
czasu dochodzily/ to jest gdy już trawy dosyć
narosze ku pozyszeniu y ku rozmnożeniu mle-
ka zrzebicami/ gdyż one iedenaste kreszy-
czow plod noszą/ a duanaste miesiacza dzie-
siatkego dnia pospolicie rodzą według biegu
przyrodzonego/ A tak gdy ona ozrzebi sie cza-
su przerzeczonego tedi sie zrzebie lepiej bedzie
chowalo/ y bedzie wzrostu y datniejszyego/ za-
sie ktore sie rodzą czasu inzego pospolicie nie
tak godne bywają/ Przeto gdy przydzie then
czas wypisany ma być takowe swierzopok spu-
szczanie ze zrzebicami dwa kroc iednego dnia/
to jest w zarań y ku wieczoru/ wśakoż nie zaw-
żdy ale przejedn/ a nalepien to bywa wwiąz-
any swierzopok aby koń przyno sie pracując
dla chciwości na stronie plemienia nie wypu-
ścił/ Znamie iż już swierzopka ma dosyć od-
samieja jest tho gdy sie już poczynna bronie/ A
gdy by też koń nie miał sie ku samici tedi wy-
igwby porzodek morstien cebule ktorą zową
sąilla tłuś z wodą w stepce lub wierzga w do-
mici aż bedzie tak lipko jako miód/ także onym

7 pomazug pod ogonem zrzebici a tonioul nog
drze a tak ie społem spuszczaia/ Zrzeba też to
wiedzieć iż koń ku spuszczeniu obrany nie ma
być w żadney iedzie ani praci ale zrzeba go
dobrze chować aby buynny był/ bowiemi
wtecey plemienia z siebie wypuści w maćce
swierzobki tym wieści też sie zrzebie w niey za-
leże gdyż w robotnym koniu to plemie nieści-
ie y trawi sie ystawiężnym zagrzewaniem/ Za-
10 kież gdy już samieja bedzie brzuchata nie trze-
ba iey chować barzo tłuśho ani też chudo ale
w mierze/ bowiemi dla zbytniey tłuśności/ ktora
w nętrzaprodnia zarodek nie może sie roz-
rasłać aby sie członki iego dostatecznie rozsy-
rzały/ zaśie w zbytniey chudości nie może być
dostatek żywności zarodkowi dla tego też by-
wa mgły y chudi iako widamy między końmi
kmiccami. Powiada też Palladius iż zrzebne
swierzobki nie mała być niedzone pracą/ glo-
20 dem ani zimnem/ ani też mała być ciasno sta-
wiane pospolu/ naucza też iż zrzebice wpanile
zwłascza ktore samce chowają nie mała być
każdego roku spuszczone z końmi tłuśko przez
rok aby thak miały czysłego mleka dostatek
swym zrzebicami ku pozyszeniu/ wśakoż in-
pospolite mogą być kożdy rok spuszczone/ Zen-
ze wcześ iż koń stadny ma być w plęciat przy-
namieny/ ale swierzobka y we dwu lat może po-
cząć zarodek ktora gdy przez dziesięć lat bedzie
rodzić dalej już plod iey nie bywa godny. Daw-
30 ro też naucza aby zrzebne swierzobki w prac-
nie były zbytniey/ także od zimna aby zach-
wane były/ ktoreż im barzo szkodzi przeto mie-
ście gdzie ich stanie bywa ma być na ziemi su-
che od wszelkiej wilgotności obronione/ drzwi
takież okna aby zawarte były/ między nimi też
erzeba zierdziatami długimi rozdział czynić/ aby
kopaniem nog iedna druatę nie wraziła.

O wychowaniu zrzebiecia

nowo wrodzonego.

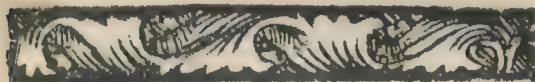
Zrzebie gdy sie wrodzi dobra rzec
jest aby wychowane bylo a pasło
sie na miejscu kamienistym i theż
gornim/ aboulem od opoki lub od
kamienistego miejsca kopca iego
rog twardziele/ Chodzeniem theż
z gori na dol y zaśie dla ystawiężnego czwież-
50 nia nogi sie iemu twierdzą y goleni mocniej
się bywa-

XI zjeżdżają
głównie do no-
wy zrzebie

he bywaia/ Ma theż zrzebie za matką po do-
brych pastwach chodzie tyłko do dwu lat/ bo-
wiem daley po tym czasie iuz sie ma zrzebiecz/
ku samie zam/ a tak mogl by sie latwie vrazie
abo tez skazie gdyby w tych mlodych leciech
z matką lub z insha swierzobką bywal spuszczo
Wszakoz lepszy bywa gdy chodzi wolno po pa-
stwie miedzy konimi inshemi bez swierzopet a-
ze do trzech lat/ gdyz to iemu barzo pomoze
y ku wzroshtowi y ku wzieciu moci/ Gdy iuz
zrzebietam bedzie piec miesieci tam wgania-
lac ie do stajnie trzeba im dawac po trose ie-
czmien ey maki społem z oshrebami (o nas-
tluczga zowga) abo y tego im podowac czoby
ony radi iadaly. A gdy iuz roczne bedzie po-
dawac im ieczmienia z oshrebami potifolwie
beda sac matke/ iednak nie maia byc odsadza-
ny az do dwu lat/ a do gad przy mathkach sta-
waią trzeba ie zwyczac glastaniu itheż reką
maczaniu/ aby potym gdy samy chodzie beda
ploche nie byly/ Ale sie daly imowac bez bestii
wosci/ Takie y vzydy tam varro zawiesac ka-
ze/ aby sie ony zwyczaili na ludzie pathryc y
sluchac brzecczenia wedzidl/ a thak nigdy plo-
chenie beda y owsem latwieysze ku obiezdze-
niu.

W chwytnaniu y obiezdżaniu abo vktroczeniu zrzebczow.

Gdy iuz zrzebczowi dwie le-
cie bedzie ma byc imowan
nie gwałtownie ale laska-
wie w powroz moczny a
miazsny zwlaszcza we lnia-
ny gdyz wełna dla mielko-
sci swry na to godniejsza iest (a to dla mielko-
sci byc zrzebcza) nizli len abo konopie) Ma
theż byc imowan dnia chłodnego lubo poch-
murnego/ gdyz on w dzien cieply abo pogod-
ny latwie by sie mogl zbestwic abo zptosci nie
awyl tym imowaniem a tak przysie latwie ku
wrazowi/ a gdy iuz bedzie wlapion trzeba go
przywiezac y wodzie przy drugim koniu ob-
iezdżonym y laskawym/ bo wiem tak przimim
latzniey przywyenie y da sie wodzie gdiz row-
na rzecz wselka z sobie rowna latzno sie zgo-
dzi. Varro zasie powiada iz zrzebiec po trzy-
cim roku dopiero ma byc imowan y obiez-
dzan/ a od czasu imowania ma iemu byc da-
wana tylko sama tlucz a nie inshi polarm przez
dziesiec dni/ bo wiem takowa moka dla wyeci-
scienia ktore sprawuje wselkiemu bydlecni zo-
wlaszcza koniom barzo iest zdrowa/ a od ie-
denastego dnia az przez drugie dziesiec da-
wac iemu ieczmiem obkulany w stepie/ tam-
zewiet takowego zrzebcza trzeba z nienagla
czudzie y pocierac/ a gdy sie poiti tedy go olt-
wa lub oleiem pomazowac/ gdy by tez zimno
wielkie bylo tedy ogniem w stajni nantecz-
nym zagrzewac. Ku rychleyszemu oblaspa-
niu lubo okroczeniu ploche go konia trzeba ze
by wiazan byl dwiema mocznyymi vzdziens-
czami lubo ogłowiami rzemiennemi/ by sie
snadz wrywajacy dla plochosci miewazil sie w
nogi/ chocia w ktory inshy czlonet/ a potifol-
wie bedzie etwal w swry prochosci trzeba ze-
by wiazan byl przy drugim koniu laskawym/
takie czesto go reką maczac y glastac/ a ni-
gdy go nie drażnić by snadz zbestwiony gnie-
wem ku takiemu wrazowi nie przyszedl/ ale we
wshytim trzeba sie z nim laskawie obchodzie
aze sie vktoci tako sluz thak iz sobie dopusci
nog maczac y podnosic/ aby potym powolny
byl ku podkowaniu. Zhrzeba tez nań czasem
raz abo dwa przez dzien takie chlople male
czoby sie tez na nim czasem brzuchem potla-
dal/ bo wiem tak zrzebiecz pod oną malą cia-
skoscią chlopiecia y tez od niego na grzbiecie
zagrzewany zwyczai sie potym wietshy cieps-
zo kosci nie zmatac.

Sata ma byc sroza y pil/ nose okolo koni.

Aprzod ogloiw lub wozien
cza ma byc zrzebezowi na
gloue wydziana/ takiez dwie
ma rzemieciami mocznymi
iakoż wyszkec iest wyppisano
do zlobu ma byc przywiaz-
zan/ a na przednie nogi wdziac pseto z welny
wczynnione lubo z takich kraiek takiez tu ledney
zadney nodze przywiezac powrozem aby on
niemogl na przodek ani na zad postepic/ ani
tez kopac/ bowiem tymi bedzie zachowan od
wrazu. Wiece tez pod koniem trzeba zawse
na dzien zawse vchodozyc/ na nocz zasie po-
deń naslac sromy lubo mirzwy z siana grube-
go aze do kolan aby mial na czym sie przele-
zac/ zasie w zarań to wshytko podmiesc/ a nogi
y grzbiec iego y owsem wshytkiego czyscie o-
trzeć mial im platem/ potymze go wiesc do
wody znienagla/ a dobrze iest potrzymac ko-
nia abo podhradzac tak w zarań iako y na
wieczor aze do kolan przynamnicz przez ied-
ne godziny (bo im dluzcy tym lepszy) w wo-
dzie chłodney a słodkicy/ chocia tez y morskiej
bowiem takie wody z przyrodzenia koniom sa
barzo zdrowe. Morska iz gorzkoscia swa no-
gi konskie wysusza/ chłodna lepak a słodka iz
zaciśka żyły w nogach nie dopuszczaie w nie
zstepowac z wilgoci y wilgotnosciami grubymi

*Ja ko konie
mlode cho
wac ja laci*

1 przywiedzionuż wnidzie na stanie/ trzeba ma-
czyscie nogi wtrzeć y osuszyć/ bowiem wilgot-
nosc stajenna z gnou pochodząca gdy przy-
padnie na nogi mokre/ tedy cieploscia swa za-
biera wilgotnosc zla w nogi konskie y czyni
w nich gruczolny/ guzy y infich wiele niezna-
szel skodnych. Jest tez rzecz pozyteczna mlo-
demu konowi zeby iemu pokarm na dole po-
kladany przed nogami izby musial zchylac sie
a syte ku niemu sciegac/ bowiem stad syia sta-
wa sie iemu cienka y slizna ku okazaniu/ tha-
kiez y nogi iego lepszy wzrost bierza. Pokarm
konia młodego ma byc siano/ trawa/ owies /
ieczeni / orkisz y czu takowego/ bowiem siano
y trawa dla przyrodzoney wilgotnosci brzuch
konski rozszerzaia/ takiez ciasto iemu rozra-
czaia/ owies zasie y ieczmiem dawaia moc y
posilenie/ A gdy miz kon bedzie w leciech zupeł-
nych dawać iemu siccze/ plewy ieczmienne
maga osiputac aby zbytnie tyl tytko w zupeł-
nosci ciata byl zachowan/ gdyz elasty richley
sie wtona dysze/ a to iz zbytnia wilgotnosc ry-
chlo iemu w nogi zstepuie z ktorey rozmaite
niemoci pochodza/ chudy lepak rychlo wstanie
ale sredni dlugo trwa a nie rychlo sie wme-
rzy ani spraczue w robocie. Kon tez dorosly
ma iadać czasu Wlosny trawie swiezej/ a cho-
dla przecziscienia wnetrza/ wshytko nie po po-
lu chodzac ale w stajni stojac ma iemu dawa-
na byc/ a w ten czas trzeba go przykrywac de-
ta welmaga/ by snadz zaziębiony od trawy
nie przyschl ku gorzszym niemoczom ktore z za-
zieblosci pochodza. Woda tez ku picu ko-
niom sluzi barzo ktora bywa troche slona a-
bo nie bystro ciekacza/ zrolasza niciafo me-
na/ bowiem wody thatowe iz bywaia cieple a
migsze/ przeto dobrze konie thucza gdyz sluzi
ku sile nosci ich ciata/ zasie woda zimna bystro
ciekacza abo barzo czysta pospolicie subtelna
bywa/ przeto koniom niesytna.

40 **P**odkowanie konia ma byc podkowami
rownymi ku kopytam aby wszedy z stron do-
brze przylegly/ maa tez byc z zelaza lekkiego /
bowiem lekosc podkow czyni tez konia chut-
kiego ku podniesieniu nog/ a gdy podkowy do-
brze wszedy przylegna/ tedy kon pewniechly by-
wa y moczniej stoi na nogach.

Won sie tez kon zapoci abo barzo zagrzeje
nie trzeba mu zarazem dawać iesc ani pic/ a-
le ma slac odtyty abo na wiatr wywiedziony
a se ochlodzi od pociu abo od zagrzania.

(wody)

Godzi też tho wiedzieć iż długa a niezwykła
sazda z wieczora koniem barzo słodzi/gdiz za
sie po ranu iezdzenie wiele im tu zdrowiu po-
maga. **O**drzeba też konia zawsze przykry-
wać deka pociemną czasu gorącego a tho dla
kafania much/ ale zimnego czasu welniana
deka temu zdrowa. Chakieź dla zachowania
zdrowia konskiego trzeba im puczać krew z
złoty na sygi cztery razy do roku/ iako na wio-
sne raz/drugi lecie/potym w Jesieni y też z
mie. Do też wiedzi iż koni dobrze opatrzone i
gdzi ani robota zbytnie nie zmazony w pospoli-
cie erwa w moći do stateczney aż do diwidzie-
ściu lat/ dalec też będzie wstawiał.

Nauka obieżdżenia y chwi- czenia koni.

O obieżdżaniu młodego
konia/ Naprzod ma być na-
gotowana v zda wielka y let-
ka / ktorey wedzidla trzeba
pomazać miodem abo czym
słodkim/ bowiem on tak-
wa v zde rychley przymie y wdytaczny zier-
pi także wihory raz dla słodkości radniey w
gebe wedzidło wezmie. A gdy już powolno
będzie v zde przymował / thedy w zarań y w
wieczor przez kello dni ma być wodzon na ro-
ce wedle drugiego konia/ czasem thez y piek-
go wodziąc aż sie imie dawać powolno wo-

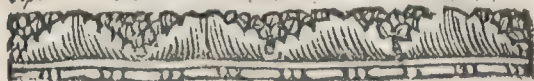
1 Dzić/potym leguczo nań wsiadby bez siodła
leżdzie pomalu/nawodząc go już na prawę
iż na lewą rękę/niegle też aby przednim nie-
kto piechy chodził/a tak każdy dzień iezdzie na
nim od zarańa aż do wihorey godziiny na-
dzień po miejscach rownych a nie po kamie-
nistych/a gdy thet przez ieden miesiąc będzie
obieżdżan bez siodła/potym wlozyc nań sio-
dło z lekka bez chróstania a thet go wodzić po
malu z siodłem aż ku zimie / aż skotwie miał
by na zrzebca wsiadać trzeba sady okolo sie-
bie piwcy wwinąć niżby sie konia dochtngat /
także nań wsięse bez wsekie go chwastania.
Potym gdy już zimno będzie nastawało ten
ma być obyczaj ewieżenia zrzebca/ naprzod
kazać na nim iezdzie wolno storow zarań po
roli a drabować go przez zagony obracając
tham y sam na prawę stronę ma być troche
krothby acz nież na wielki palecz / bowiem koni
20 wsełki z przyrodzenia iest sllomniyszy tu le-
wey sllhronie / a byłaby potrzeba moze temu
być odmieniana v zda możniysza iako krigo-
wa/ aby tak dal sie wodzić na wolę/ także trze-
ba drabować zrzebca po ziemi orancy y me-
orancy aby sie nauczył nog rowno podnosić
takieź y po płasku trzeba go drabować niekie-
dy wieiggaigac y wzimwaiac / wśakoż tho ma
być tylko raz przez dzień gdyż koni on częstego
wziurwa na zwięzai sie na wsełcz wstepować
30 Do thez ma baczyć obieżdża eci gdy potczy na
drabować aby v zde krotko a nieko trzymać
przy sygi konskiej tak iżby on sygi kzywil/bo
wim tą sprawę nałozł sie głowe zchylać a ge-
be zawsze kupiersiam przytulać aby tim snad-
niey mogł obaczyc chod siroy abo kedy miał
stepać. Takieź snadniey sie tak da powseigga-
ngac y nawiesc na ktorą chcey stronę / nadtho
trzeba obaczyc iestli koni chce być powodny a-
bo twaroudny/a według thego ma być temu
40 dawana też v zda takie y wedzidło mocne a-
bo powolne/iakoż v zdysq rozmaite/iedne pro-
sle drugie krigowe/nietore też sśrednie/ o tych
thrudno dać naukę wppisaną/ gdyż w każ dey
ziemi iest ich sposob też rozmaity według zwy-
czaj. Dobrze też na młodym koniu iezdzić
po vliczach gdzie są rzemieślnicy/ iako kowale
y insey nie spokojney roboty / bowiem tak on
kon gdy sie zwięzai takowego kofatania slu-
chać potym smielshy będzie a nie leda czego sie
leknie/iestliże by zarazem niechtiał przez tako-
50 we trzaskące miejsce chodzić niema temu być
gwale

gwale działan bitem ani ostrogami/ ale go z nienagla przpuścić wodząc za wzdę lekko podzając. Trzeba też często na młodego konia wsiadać y zasje zsiadać z nienagla/ aby takowym zwyczajem nałóżł się pokornie stać ku wsiadaniu bez wirgania. A ta wspaniała sprawa ma być chowana doślad koni zębów zupełna nie odmienni czo pospolicie bywa do pięci lat zupełnych/ gdy już zmieni zęby / wtedy lato na snadniej może być wyjąć temu dwa zęby z odspodniej części/ ieden z iednej strony a ieden z drugiej które kłeczami albo wilczymi zębami zowg/ gdyż takowe barzo wedzidlami zawadza/ wpać oż aże ony rany dobrze się zagoją to dopiero kłace temu wedzidło wgeby to proste a gładkie. Gdyż wiedz iż koni wszelki kłoremu takowe zęby wybierzą / zawse siłniejszy bywa na ciele y powolniejszy gdyż straci srogosć wszelką/ niektorzy zęby takowe koniom przycierają. Po wybraniu tych zębów trzeba na koniu odieżdżać ku niejakim małym przeskokom/ zając zając drugim koniom przibiegając ku nim y zasje odieżdżać aby tak on z wyjechał się przy nich bywać y bez nich / a gdy mu się wzdą godna obierze w której on powożen będzie taka nie ma być odmienną by gdyby temu nieczepował/ także skoro wzarań acz nie raz w tydzień iedzić na nim drogą równą/ naprzód czwieceć mile potem pół mile/ potem czół a im dalej tym więcej zmenagła go zwyczajem a w prawiać w chodzenie/ bo im częściej wolno na nim iedzić tym prędzej bywa ku chodu y spieszniejszy/ ale bedzie i predkie a bezmierne na nim iedzenie z piwredku / tedy też koni nie będzie powściągliwy a nie ciupliwy gdyż zawse będzie się kwapił aby tym rychlej przybył ku odpoczynieniu. Także gdy już dostatecznie się zwyczajem drabowaniu y powściąganiami/ tedy trzeba tak z nim często się wprawować ku skakaniu y też ku obracaniu/ wpać oż miernie/ bawiem iako długie stanie czyni konia leniwego iż zapomina swego ćwiczenia/ tak też zbytnie pracowanie czyni temu omerzenienie skakania albo innych sztuk tego. Jednak te wszystkie rzeczy o ćwiczeniu koniskim tu wymienione więcej służą koniom riciejskim niżli kłecim albo robotnym/ Bawiem też między koniami rozność jest/ gdyż niektóre są wozniki/ drugie zawodniki/ iedne kłecce/ drugie rajarskie/ iedne do roboty/ drugie do stada a tak każde w swym rodzaju albo w swim prze-

1 dzie ma być wyćwiczone/ Takto to godzi się wiedz ić iż walażone konie łaskawie y przedse bywaia/ aczkolwie nie tak tłuste/ Przeto konie wafnure gdy je xerzebi spokojnie bywaia.

Tako poznać czudnego konia

20 **K**on czudny then jest kłor ma wzrost postawny wielki a długi/ tak iż kaźdi członek ma proporcję/ to jest/ prawy omiar ku wielkości ciała/ Stowa tego będzie cienka sucha od mięsa a wciąż długa. Głowa wielka będzie a rozkworna/ Nosdże syrokie a wielkie/ Oczy też wielkie a nie zakryte albo nie wpać/ Dłhy kłockie a kłociate/ Szyle ma mieć długą a cienką ku głowie/ Grzywe nie miastą ale prostą a długą/ Siebra miastą iakoby wółowe/ Brzech długi a nie odesi/ Ledzi długi a nie syrokie/ Sgon też ma mieć gługi y prostych a nie barzo gestych włosow/ Hudi syrokie a dobrze miastę/ Goleni też syrokie a kłocate/ Stawy w goleniach miastę a kłockie iako w wolu/ rog kopity syroki twardi tak iako słus gęboki/ Na też być throche wyszły na zad niż z przodu iakoby ieleni/ Być ma noś wżgore w której ma być miastę ofc zwłastę ku pierśsiom/ O serci kłockiej rozmaicie powiada/ przeto o tym trudno dać naukę/ 30 40 50

Takto

Że to pospolita jest nanka iż dobroć konia
p czudność richley poznać w chudoci p lepiey
mż kiedy ilusty będzie

O znamionach dobrego ko-

nia też złego.

Koniu poznaniu dobroci koniskiej
czterzy rzeczy naprzód maia
być obaczane/Postawa/żu-
dność/mocność albo dużyność a
masę albo farba/Postawa tho
naślusniejsza bywa gdy koń ma ciało zupeł-
ne a mocne gdzie też wzrost z dużyścią cia-
ła zgodza się/ktory też ma boki długie/ledzi
okrągłe ciało wpytko gestością sierci porośle
a zakryte/Goleni suche a nie miękkie ale moc-
ne/od kolan aż do stopy bez wszelkich guzów ie-
dnako pociągłe/na których też niemają broda-
wek ani znamion zadurzych/nogi też maia ro-
wne być a nie skrabowate ale z okrągłym ro-
giem a w nętrz gębokim kłobowem ze wszel-
kich stron ziemię dotyka. **C**zudność konia
w tym zależy gdy ma głowę subtelną a dobrze
suchą tak iżby się stóra od koci nie zwieszała/
oczy wielkie a nie wpadłe ani też barzo wypu-
kłe/wszystkie kłoki a kończące/nazdże szerokie kło-
re gdy pije w wodę głęboko wpyta/Gdy też sy-
je ma prostą wzdore/grzywe gestą/ogon też
miałby a długi we wprostym też ciele wbedi o-
bli/a okrągły. **K**oniu poznaniu mocno-
ści koniskiej to zależy ktory jest smiały/noga-
mi ziemię grzebie a w stanie nigdy nie spokoj-
ny/zwłaszcza to jest pewne znamie mocności
gdy koń jest czuły tak z długiego stania lubo
leżenia natychmiast się pochwyty/a po wielkim
zastie chodzeniu lubo ruszaniu hnetki się wspo-
koi/Farba lubo masę przyrodzona koniska jest
ta którą dżeci konie miewaia/przeto koń tako-
wey sierci pospolicie dobry bywa zwłaszcza
ktory miewa czarną pagę przez grzbiot od gło-
wy aż do ogona.Miedzy domowemi też koni-
mi dobre bywaia gniade/wrone/czasem y bia-
łe zwłaszcza które miewaia okrągłe pstręcinę
czarne miedzy białą sierścią/

Czasie nie dobrego konia to jest znać gdy
ktory ma głowę miękką wielką/policzki dłu-
gie/wszystkie zwieszone a szerokie/oczy też wpadłe/
bowiem taki pospolicie leniwy bywa/koń też z
białym rogiem rzadko bywa mocny na no-

gach/Żeż gdy ma nos barzo ciepły a jawiejszy
pospolicie bywa zadusisty/bowiem przestwor-
no oddychać nie może. Gdy też ciepły widzi
wednie mż w nocy a to potym poznać gdy nie
tak śmiele w nocy śpią jako wednie/abó gdy
się tego w nocy nieboi czego się był zwykł le-
żeć w dzień. Koń który ma białe oczy ten nie do-
brego wzroku/bowiem gdy stoi długo na snie-
gu albo na świetle zimnym/tedy wzrok mieni
Wszak na świetle ciepłym mało temu szkó-
dzi. Który koń nie rze albo żadnego głosu nie
daie/est znać pewney głuchosci. Który koń
ma twarzą suchą a prostą tak iż chodząc głowę
nie podnosi nigdy ani skłania na żadną stro-
nę/thaki tu iądzicie niegodny/zwłaszcza tu bi-
twie/bowiem nie może być nawiedzion po wó-
li na żadną stronę. Ktoremu się też kolana
skrzywiaia jedno lu drugiemu/thaki zły chod-
miewa/takież ktoremu kolana są barzo odete-
ściachod czasu swego.Wszak gdy na no-
dze będzie miał takowe odcie iakoby nabie-
głosc nie taką/takiemu nieź nieškodzi/bowiem
powiadaia/gdy to ma koń w przednich nogach
tedy tham żaden inśy niedostatek przyse nie-
może/ale od wszelkich inśey niemoci tam mż
wolen będzie. Thakież nie wadzi koniowi gdy
mu się na stawiech nożnych sierść naskłębno
iakoby opał w górę rosla/y owym takimogo
konia rog mocny bywa. Jestli nie szeroko sta-
pa lubo zadnymi nogami na przednie zastawu-
ie/takiemu to barzo szkodzi. Takież gdy inak
chod ma niżli inśe konie/abó miedzy ma ba-
żo wielkie/abó też mudy zawse powisłe/na t-
kim statecznemu człowieku też dżeci jest tu le-
kości/thakież gdy ogonem zawse rusza iakoby
się oganiaiaż.

O niemocach koniskich przy-

rodzonych.

Powiedziawszy wysszy o po-
znawaniu koni/daley o ich
niemocach będzie powiada-
no/tak o tych niemocach któ-
re im bywaia z przyrodzenia
iako y o tych które z przygodi
bywaia. Bowiem konie miewaia niektóre nie-
moci prawie od swego na rodzenia/ a cho gdy
się rodzą abó z nie takim zbytkiem/ Jako gdy
miewa który spodnią częścią dłuższą niżli wierz-
nią

chnią/abo gruczoły iacie lubo brodawki na si-
gi chocia na nogach nad miesem abo pop sko-
rg. Ale z niedostatkiem to bywa gdy sie koń
wrodzi maigc iedne oko/ucho/nos/drzyz/ golei
abo kopyto mnieysze niż drugie/ abo gdy kon
miewa iedne abo obie nogi krzywe/ thym nie-
moczą abo niedostatkam przyrodzonym za-
dne niemoga być pomorzy/ abo aczkoli mogg
być nie ktorym/współ barzo trudne/ iako gdy
sie koń wrodzi z krzywemi golemi/ w nog za-
dmich/ pod sie będąc spotał/ tak iż chodząc
iedną nogą o drugą bije/ a tak sobie w chodze-
niu zawadza/ takowemu trzeba zdrapać wdy
pod bruchem/ ku mostnam na obu wdach/ w-
czyniwszy po trzy abo po cztery kopy w storze
żelazem ostrym a to prawie naprzeciwko so-
bie/ a thak iezdżić na nim każdy dzień według
zwyczaju/ tedy z wstawieźnego tarcia iednego
wda o drugi rany sie zigerza/ a thak kon chro-
niąc sie wrażania zwyczai sie maczyć chodząc
niż miał z przyrodzenia. Thakież może mu z-
drapanie wczynieć na golemiach tam gdzie sie
dotyka zaślapiacz. Krzywego też rogu mo-
że być naprawienie/ gdy przy podkowaniu be-
dzie mu zstrugowan a ku prawey prostosci przy-
wodzon. Bywa też czasem koń wpadałci na
iedne noge a to iż iedna bywa chudża/ a thak
też młdełsha/ temu pomoc może być dana przy-
kladałci kłusosci. etc. Przeciw gruczolom
lubo guzam potrzebna store na nich zkradać
bacznie/ a nie bedzieli ono miejsce na żyłach
abo żyłiste/ tedy okrągłym żelazem rozpalo-
nym miejsce czyscie przepalić/ ale bedzieli na
żyłach on guz abo na żyłastym miejscu/ tedy
nasypać z starego Kefalgaru/ iest tho farba
żółta a barzo iadowita/ w apiece abo w mala-
rzdow) zowiątą po niemiecztu Kaisgal/ wiele
abo mało ile potrzeba według wielgosci onę
materię. Bowiem Kefalgarum iako ogien
pali- także spaliwszy on guz kłase w rane swi-
te paczjesi w biatku iaciecznym omazując aż
do trzeciego dnia/ każdy dzień dwa kroć pacze-
si odmieniając. Potym dla rychleyszego zago-
ienia/ wziąwszy wapna niegashonego zmieszać
z miodem iako ciasto/ także zawisnąwszy w chu-
ste czysła włożyć w ogień intorny aż sie rozpa-
li iako wagi/ a tak ono wapno sflucż na proch
tymże posipawać one paczjesi tak dlugo przy-
kladać aż mieso narosć/ ale za każdą razę
trzeba rane wymywać winem lechnio zagra-
nem/ a niemożeli kto doszchać Kefalgaru dla

wypalenia gruczolow/ tedy wziąwszy wapna
nie gashonego przysłożyc tniemu wapniśhynu
y też verde auripigmentum z apteki pod iedną
miarą a to zflucży na proch posipować aże sie
wytorzeni z miesa wbytek grunc omych guzow
ale zawse trzeba rane czyscie wymywać ocz-
tem/ bowiem ten proch nie iest tak iadowity
iako piwśh/ iednak na takowym miejscu tru-
dno maig porosc włosi/ współ o tym bedzie
niżej powiedziano.

10 **B**ywaig też koniem drugie zbytki za skorę
na miesie leda gdzie po ciele/ a to bywa z vro-
dzeniem/ ktore zoug zółzi abo zastorne brodaw-
ki. Takowe rozczynąwszy skore mogg być wy-
ciagnione/ paznostkami mieso oddzieliwszy.
Abó rozczynąwszy skore wypalić żelazem abo
prochem wypalić o ktorym wysszy wypisano
y takież zagoić iako y guzy/ o tym maś nauka
iuz wypisana/ a gdyby w takowym wyrzina-
niu niektora żyła była zraniona tak iżby krew
zbytnie ciekła/ tedy ię ustanowi thym obycza-
iem. Weźmi z Apteki kadzidla dwie częsci
a trzecią aloes epatici/ to sflucży na proch roz-
mieszać z biatkiem iaciecznym/ a w tym rozma-
czając siere zatyskać żyłę. Na to też pomaga
gips z wapnem starym a z gronem winnym.
Takież y kapno konskie świeżę z kretą a z mo-
cznym ocztem zmieszać/ ale wiedź iż te to rze-
czy ku załanowieniu krwi przysłożone niema-
ją być odeymowane aże do trzeciego dnia abo
do wtorego przynamniey. Jednak wiedź iż le-
piej thakowe zbytki tracić paleniem abo pro-
chem wytorzeniać niżli rełoma z miesa wy-
bierać/ zwłaszcza na miejscach żyłistych abo
też barzo płodliwych.

O bolaczach koniom przy- godnych/ naprzód o żółzach.

40 **D**wiedziawsi o niemoczach
ktore konie miewaig z przyro-
dzenia/ powiemteż o niemo-
czach przypadlych. Naprzód
o żółzach ktore niektorzy ro-
bakami zoug. Za niemoc by-
wa koniem na pierśiach przeciw sercu abo na
wdziech przeciw mostnam/ a to z wilgosci zby-
nich gorących ktore sie zbieraig w okrągłe ia-
koby galki/ zładze przychodzi przypadła bo-
lest na one to miejsce a ktore wiec potym zle-
piał

puig w nogi czyniąc opuchline w gołeniach y
też apertury ciekące. Z tego też przyczyny przy-
da się konieć zółty na głowie/ thakież oby-
mania y apertury/ a czasem się ta wilgość o-
braca w nozdrze takoby woda lipła/ a te nie-
moc zowz zółta ciekąca. Za niemoc bywa
poznana po nabiejeniu a odcieciu niechoro-
mieście/ a to z żelcia namienionych wilkości
ktory przirodzenie wypada skore przeczyni
Lekarstwo.

Gdyż już takowe zółty nadmą się czdo nawle-
ceń/ tedy zacząć koniowi żyte ktorą pospolicie
iemu puszczać na boki przy głowie/ thakież y
żółty kore puszczać iemu na odziech obudwu
a dopuścić krwi płynąć aż prawie do omgle-
nia żeby bytania wilkość nie ciekła/ potym za-
wlecz koniowi włosien na pierśiach abo także
na odziech/ aby tak za częstym pociąganiem
pomysłacie wiecey ropy wychodziło/ bowiem
z takowe go pomysłu włosienia bywa bo-
lesz ku ktorey się ciągnie ona wilkość iadowita
ktora by miała w nogi zchodząc/ ale tych wło-
sienow po zawleczeniu nie trzeba ruszać aż
po dwu dniach/ ale potym w zarany na wie-
czer każdy dzień ono włosienie maig być po-
myślane/ tak długo aż się dwa pomyslać
włonaig/ ale przed tym trzeba konia trochę z-
mienić/ a przećdzic/ a nie dopuścić mu iesc
trawy y owsem żadnego pokarmu nie dać do
nascienia iedno tylko co by żył był/ a w nocy
na zimnym niechaj stawa mieścić. Jestliże
by za takim leczeniem ony zółty niechciały z-

1 klesnąć/ abo iesczeby wieciey nogi się nadmą-
ły/ tedy te musi wypić tym obryzaniem. Roz-
proć skore y mięso na podługę aż do nalezie-
nia zółty dobyć reka/ y wyciągnąć y wyrz-
nąć/ tak iżby iey tam nie zostało/ potym ra-
ne wshytke napelnic y zatkać paczestami omo-
czyni w biatku y przywieźć z wirzchu aby
nie odpadły/ a byłaby ta rana na pierśiach/
tedy ią dobrze obwarować chustą z wirzchu a
by tam wiatr nie zachodził/ a tego nie ruszać
aż do trzeciego dnia/ ale potym dwa kroć przez
10 dzień paczest odmieniac każdą raz w biatku
omaczając przykładając piwcy rane czyste wy-
mywając winem/ a tak leczyć aż do dzielniate-
go dnia/ Potym uczyniwszy prochu z wapna
a z miodu thak iako tu wyszły napisano posi-
pować paczest według nauki piwcy daney/
Wszakże y przy tym włosienow trzeba poci-
gać y konia tak pracować iako wyszły ponie-
dziano. Ale po wyciągnięciu zółty nie godzi
się na koniu iezdzić/ ale aby stał w pokoju. aż
20 do trzeciego dnia aż potym możesz to czynić
każdy dzień/ Drugie lekarstwo na toż iescze
mocniejszy/ rozprowi skore y mięso aż do
wzrzenia tego zółty nasypać tham resalgaru
dobrze starzy potym zaslonić rane bawełną/
aby on proch nie wyszedł/ a tak do dzielniatego
dnia on proch zółty abo robaka wygnać/ po-
tem goy rane iakoć wyszły napisano. A jest-
liżeby za taką pracą ona wilgość nie wstała/
aby nie mogła być wysuszona aleby przedsię w
30 nogi zchodziła czyniąc pecherze abo rany/ te-
dy (jestli by te rany były w głowie) wzięwszy że-
lazo oble rozpalone/ zasqwarzyć abo zapiec
ony rany lubo apertury/ A jestli na nogach te-
dy też zasqwarzyć rozpalonym żelazem żele-
pierzog ktorą od oney zółtyściaga się do nog/
Takież uczyni y ranam lubo aperturam w no-
gach/ potym one mieścić wypalone zasipuy
wapnem nie gasionym dwa kroć przez dzień
40 jemulac piwcy lupić splekły z ran. Jestli-
żeby po takim lekarstwie została puchlina w
nodze/ tak masz leczyć ogoliwszy mieścić opu-
chle chocia y wshytke gołeni/ przysadzić pijaw-
ki (abo iednak stawiać baniki nie mający phauel)
około spuchłych gołeni/ a gdy się już krew wy-
ciągnie czdo nawiecey abo ile może być tedy ob-
winąć wshytke noge emplastrum z miechaw-
kretu abo gliny białey z mocnym octem abo
50 każdy dzień rano y na wieczór stawiać konia
w zimnej wodzie tak długo aż mu nogi skle-
sng.

1 Inq. Przeciw żółcie ciekacę.
 Aby wilkość tako wa z głowy była wypięgnid-
 na/ dać mi zaciąg obiedwie żyle które pospo-
 ście puszczała na skroniach/ aby dobrze krew
 ciekła/ po tym zawlecz mu włosień pod gar-
 dłem także go chować we wszystkich iedzga na
 mm/ pomysłając włosienia tako wyszły wypię-
 sano. Aleśli by się ta niemoc w inſy odmie-
 niła którą lekarze żowg emigra/ tho jest gdy
 by się ta wilkość w głowie zsiadła a zastano-
 wila czo się częstotroć przydawa/ tedi nie go-
 dzi się na nim iedzić ani go pracować/ Ale
 go chować w potym na miejscu ciepłym za-
 wijając mu głowę ciepłymi płaci sukienkami/
 a ma też pożywać rzeczy ciepłych/ tako siano
 dwies etc. bowiem takowe zasthanowienie z
 zimna pochodzi. Przydawa się też niekie-
 dy takowa żółta będąc przeciw seiczu barzo
 nabeżny dla schodu złych wilkości/ a także nie
 zlepowie w nogi pospolitim obyczajem/ ale na
 onymże miejscu weźmi się bolączka wielka/
 która i jest bliżu serca zadawa cięskie bole nie
 Gdy się to przyda i takowa żółta nagle się na
 biera y odyma nad wyżej pospoliti/ tedi na
 lepiey wpiąć i z miesa y gość tak jako wyszły
 uanczo no/ wżakoż tho wy mowante ma być
 barzo baczyć/ bo gdyby tam taka żółta była w
 rżona tak bytrew barzo z niej ciekła/ thedi
 natichmiasz i ciska rżny i palczami zawiezać
 ledwabiem/ a iestliżebym dla zbytniey krowe żół-
 nie mógł zacić/ tedi nakłasc w rane lekarstwo
 zasthanawiających krew o khorzych tu włoszcy
 napisano.
 Wywaia też y inſe żółty małe iakoby galceżki
 przy głowie końskie y ktorich niektore zastha-
 nawiają się pod gardłem/ a te się czynią z wil-
 kości zbytnich z zaniebionej głowy konia po-
 chodzących/ ktorich to żółz namnożenia gar-
 dło pachnie y zatłaka się żóły khoromi duch
 wychodzi przez gardło/ tak iż koń ledwo dych-
 nąć może. Lekarstwo. Gdy takowe ga-
 lecżki nad obyczaj się odimaia/ natichmiasz
 zawlecz włosienie pod gardłem koniowi y po-
 myślać dostatecznie w zarań y na wieczór/ ob-
 wijając też koniowi głowę sukienym płatem/
 a gardło mu często mazac masłem a zrelas-
 cza ono miejsce na ktorim i takowe żółzy/ a
 chować go w miejscu ciepłym/ Jestliżebym za-
 takim lekarstwem nie zginęty tedi ie musi wy-
 bierać skore rozkrowiny/ abo wypalać proch-
 refalgaru/ a rany goić tak iako wyszły wypię-
 sano/ wſiakoż ten proch ma być sipany pod mia-
 ra/ bowiem zbytnie sipany/ barzo też grzisz cia-
 lo. Są iestże y drugie żółzy które się przy-
 dawaia między głowę a między szyja przy o-
 bu potyczkach/ Chaciez seicłania wilkości sleg-
 mistey z głowy/ które seicgaia gardziel khor-
 tim strawa wchodzi tak iż koń niemoże iest-
 ani pić/ a iestli wezas nie będzie opatrzon/ tedi
 żyw być nie może/ te niemoc żowg Straguillio
 Lekarstwo. Gdy te żółzy zbytnie
 się nadimaia iż będą tako iakieza kłose a gar-
 dzel inż seicłania tedi też rospalonym żelazem
 maia być wypalony abo ostrym nożem podeż-
 nąwszy wybrać ie abo prochem wyszły wypię-
 sanym/ a tymże obyczajem goić iakot prawcy
 nauka dana.

O niemocach końskich y o

ich lekarstwach.

10
 20
 30
 40
 50
 60
 70
 80
 90
 100
 110
 120
 130
 140
 150
 160
 170
 180
 190
 200
 210
 220
 230
 240
 250
 260
 270
 280
 290
 300
 310
 320
 330
 340
 350
 360
 370
 380
 390
 400
 410
 420
 430
 440
 450
 460
 470
 480
 490
 500
 510
 520
 530
 540
 550
 560
 570
 580
 590
 600
 610
 620
 630
 640
 650
 660
 670
 680
 690
 700
 710
 720
 730
 740
 750
 760
 770
 780
 790
 800
 810
 820
 830
 840
 850
 860
 870
 880
 890
 900
 910
 920
 930
 940
 950
 960
 970
 980
 990
 1000
 1010
 1020
 1030
 1040
 1050
 1060
 1070
 1080
 1090
 1100
 1110
 1120
 1130
 1140
 1150
 1160
 1170
 1180
 1190
 1200
 1210
 1220
 1230
 1240
 1250
 1260
 1270
 1280
 1290
 1300
 1310
 1320
 1330
 1340
 1350
 1360
 1370
 1380
 1390
 1400
 1410
 1420
 1430
 1440
 1450
 1460
 1470
 1480
 1490
 1500
 1510
 1520
 1530
 1540
 1550
 1560
 1570
 1580
 1590
 1600
 1610
 1620
 1630
 1640
 1650
 1660
 1670
 1680
 1690
 1700
 1710
 1720
 1730
 1740
 1750
 1760
 1770
 1780
 1790
 1800
 1810
 1820
 1830
 1840
 1850
 1860
 1870
 1880
 1890
 1900
 1910
 1920
 1930
 1940
 1950
 1960
 1970
 1980
 1990
 2000
 2010
 2020
 2030
 2040
 2050
 2060
 2070
 2080
 2090
 2100
 2110
 2120
 2130
 2140
 2150
 2160
 2170
 2180
 2190
 2200
 2210
 2220
 2230
 2240
 2250
 2260
 2270
 2280
 2290
 2300
 2310
 2320
 2330
 2340
 2350
 2360
 2370
 2380
 2390
 2400
 2410
 2420
 2430
 2440
 2450
 2460
 2470
 2480
 2490
 2500
 2510
 2520
 2530
 2540
 2550
 2560
 2570
 2580
 2590
 2600
 2610
 2620
 2630
 2640
 2650
 2660
 2670
 2680
 2690
 2700
 2710
 2720
 2730
 2740
 2750
 2760
 2770
 2780
 2790
 2800
 2810
 2820
 2830
 2840
 2850
 2860
 2870
 2880
 2890
 2900
 2910
 2920
 2930
 2940
 2950
 2960
 2970
 2980
 2990
 3000
 3010
 3020
 3030
 3040
 3050
 3060
 3070
 3080
 3090
 3100
 3110
 3120
 3130
 3140
 3150
 3160
 3170
 3180
 3190
 3200
 3210
 3220
 3230
 3240
 3250
 3260
 3270
 3280
 3290
 3300
 3310
 3320
 3330
 3340
 3350
 3360
 3370
 3380
 3390
 3400
 3410
 3420
 3430
 3440
 3450
 3460
 3470
 3480
 3490
 3500
 3510
 3520
 3530
 3540
 3550
 3560
 3570
 3580
 3590
 3600
 3610
 3620
 3630
 3640
 3650
 3660
 3670
 3680
 3690
 3700
 3710
 3720
 3730
 3740
 3750
 3760
 3770
 3780
 3790
 3800
 3810
 3820
 3830
 3840
 3850
 3860
 3870
 3880
 3890
 3900
 3910
 3920
 3930
 3940
 3950
 3960
 3970
 3980
 3990
 4000
 4010
 4020
 4030
 4040
 4050
 4060
 4070
 4080
 4090
 4100
 4110
 4120
 4130
 4140
 4150
 4160
 4170
 4180
 4190
 4200
 4210
 4220
 4230
 4240
 4250
 4260
 4270
 4280
 4290
 4300
 4310
 4320
 4330
 4340
 4350
 4360
 4370
 4380
 4390
 4400
 4410
 4420
 4430
 4440
 4450
 4460
 4470
 4480
 4490
 4500
 4510
 4520
 4530
 4540
 4550
 4560
 4570
 4580
 4590
 4600
 4610
 4620
 4630
 4640
 4650
 4660
 4670
 4680
 4690
 4700
 4710
 4720
 4730
 4740
 4750
 4760
 4770
 4780
 4790
 4800
 4810
 4820
 4830
 4840
 4850
 4860
 4870
 4880
 4890
 4900
 4910
 4920
 4930
 4940
 4950
 4960
 4970
 4980
 4990
 5000
 5010
 5020
 5030
 5040
 5050
 5060
 5070
 5080
 5090
 5100
 5110
 5120
 5130
 5140
 5150
 5160
 5170
 5180
 5190
 5200
 5210
 5220
 5230
 5240
 5250
 5260
 5270
 5280
 5290
 5300
 5310
 5320
 5330
 5340
 5350
 5360
 5370
 5380
 5390
 5400
 5410
 5420
 5430
 5440
 5450
 5460
 5470
 5480
 5490
 5500
 5510
 5520
 5530
 5540
 5550
 5560
 5570
 5580
 5590
 5600
 5610
 5620
 5630
 5640
 5650
 5660
 5670
 5680
 5690
 5700
 5710
 5720
 5730
 5740
 5750
 5760
 5770
 5780
 5790
 5800
 5810
 5820
 5830
 5840
 5850
 5860
 5870
 5880
 5890
 5900
 5910
 5920
 5930
 5940
 5950
 5960
 5970
 5980
 5990
 6000
 6010
 6020
 6030
 6040
 6050
 6060
 6070
 6080
 6090
 6100
 6110
 6120
 6130
 6140
 6150
 6160
 6170
 6180
 6190
 6200
 6210
 6220
 6230
 6240
 6250
 6260
 6270
 6280
 6290
 6300
 6310
 6320
 6330
 6340
 6350
 6360
 6370
 6380
 6390
 6400
 6410
 6420
 6430
 6440
 6450
 6460
 6470
 6480
 6490
 6500
 6510
 6520
 6530
 6540
 6550
 6560
 6570
 6580
 6590
 6600
 6610
 6620
 6630
 6640
 6650
 6660
 6670
 6680
 6690
 6700
 6710
 6720
 6730
 6740
 6750
 6760
 6770
 6780
 6790
 6800
 6810
 6820
 6830
 6840
 6850
 6860
 6870
 6880
 6890
 6900
 6910
 6920
 6930
 6940
 6950
 6960
 6970
 6980
 6990
 7000
 7010
 7020
 7030
 7040
 7050
 7060
 7070
 7080
 7090
 7100
 7110
 7120
 7130
 7140
 7150
 7160
 7170
 7180
 7190
 7200
 7210
 7220
 7230
 7240
 7250
 7260
 7270
 7280
 7290
 7300
 7310
 7320
 7330
 7340
 7350
 7360
 7370
 7380
 7390
 7400
 7410
 7420
 7430
 7440
 7450
 7460
 7470
 7480
 7490
 7500
 7510
 7520
 7530
 7540
 7550
 7560
 7570
 7580
 7590
 7600
 7610
 7620
 7630
 7640
 7650
 7660
 7670
 7680
 7690
 7700
 7710
 7720
 7730
 7740
 7750
 7760
 7770
 7780
 7790
 7800
 7810
 7820
 7830
 7840
 7850
 7860
 7870
 7880
 7890
 7900
 7910
 7920
 7930
 7940
 7950
 7960
 7970
 7980
 7990
 8000
 8010
 8020
 8030
 8040
 8050
 8060
 8070
 8080
 8090
 8100
 8110
 8120
 8130
 8140
 8150
 8160
 8170
 8180
 8190
 8200
 8210
 8220
 8230
 8240
 8250
 8260
 8270
 8280
 8290
 8300
 8310
 8320
 8330
 8340
 8350
 8360
 8370
 8380
 8390
 8400
 8410
 8420
 8430
 8440
 8450
 8460
 8470
 8480
 8490
 8500
 8510
 8520
 8530
 8540
 8550
 8560
 8570
 8580
 8590
 8600
 8610
 8620
 8630
 8640
 8650
 8660
 8670
 8680
 8690
 8700
 8710
 8720
 8730
 8740
 8750
 8760
 8770
 8780
 8790
 8800
 8810
 8820
 8830
 8840
 8850
 8860
 8870
 8880
 8890
 8900
 8910
 8920
 8930
 8940
 8950
 8960
 8970
 8980
 8990
 9000
 9010
 9020
 9030
 9040
 9050
 9060
 9070
 9080
 9090
 9100
 9110
 9120
 9130
 9140
 9150
 9160
 9170
 9180
 9190
 9200
 9210
 9220
 9230
 9240
 9250
 9260
 9270
 9280
 9290
 9300
 9310
 9320
 9330
 9340
 9350
 9360
 9370
 9380
 9390
 9400
 9410
 9420
 9430
 9440
 9450
 9460
 9470
 9480
 9490
 9500
 9510
 9520
 9530
 9540
 9550
 9560
 9570
 9580
 9590
 9600
 9610
 9620
 9630
 9640
 9650
 9660
 9670
 9680
 9690
 9700
 9710
 9720
 9730
 9740
 9750
 9760
 9770
 9780
 9790
 9800
 9810
 9820
 9830
 9840
 9850
 9860
 9870
 9880
 9890
 9900
 9910
 9920
 9930
 9940
 9950
 9960
 9970
 9980
 9990
 10000

dawa niemoc z wielkiego zatrzymania moczu
ktori mecherz wnetrzny odima. Leczenie.
Bedzieli niemocz z wilkoscí zbytnieg abo thez
bla zbytku krew. Czo poznać gdy sie koń sciga-
ga/a żywotem robi bez żadnego nadęcia cha-
kiez często sie na ziemię wklada/a żyli mu nad
zwyczaj nabiegna/natichniast zaciąg mu ży-
le z obu dwu stron/ktor a jest bliska poprogoni
abo wzdry z tej strony gdzie rychley krew po-
dziej/p dać tej ciecz aż mało nie do omglenia/
Potym wodzie go relaz z nienagla/a nie dać
mu iest ani pić aż go to bole nie ominie.

Niemocz z wiatru tak poznać.

Bowiem boleść ma w nątrz/a wnetrzności y
owsem wshpet żywot nad zwyczaj mu sie od-
mie/gdy sie tak wklaje/tedy nabymy tresci czo
namiesza może być na dobrą piądz długę/
pomazawmy oliwą abo oleiem wstyczć mu
tedy koniec miešy w zadek/a drugi koniec ta-
koż oliwę ku ogonowi przynieść aby ona tresć
nie wypadła/także namum przedko drabować z-
włascza ku gorze/a bedzieli to czasu zimnego
tedy końca przylżyć deła ciepła a brzuch mu
dobrze namazać oliwą/bowiem z tą rychley
sie koń zagrzeje/a wiatr z siebie przez one tresć
bedzie wypuszczał/chaż dać mu iest ciepło y
pić /zwłascza namieszać w wodę nasienia
kminu y włoskiego kopru pod ledną miarą/
dosyć nawarzymy wshatōz tō trohe przechło-
dzić a męzi psenicznem w cho przymieszać/nie
chciałoby tego pić tedi tak długo niechay pra-
gnie aż sie imie pić tej wody/ Takie ma shtać
na mieścieu ciepłym deła dobrze przypodżiany

Bedzieli niemocz ze zbytniego leczenia
lub owśa obiedzenia abo insey rzeczy ktora by
mu żywot odela zolgać zatkawmy/co poznać
gdy mu brzuch stwardnieć odgawmy sie/ thedy
nawarzymy w wodzie marchwie/ flazu/ ziela
not z y dżel/ barbezu/ nostrzu/ skolkowego zie-
la/y insich zioł odmieć zaięciach nalac w mie-
šek skorzany ktoriby miał na końcu tresć/ia-
ki pospolicie bywa miešek kthorim klisteru/
Także napuścić mu zadkiem w żywot oney wo-
dy lechnio/ ale trzeba przymieszać miodu/ soli/
oliwy z otrebami psennymi/ a w takim napu-
szczaniu koń ma stać zadkiem wysszej niż przod-
kiem aby lekarstwo wchodziło/potim dać dwie
ma nacierać iemu brzuch dobrze z przodu na
zad z poctęgaic deewnem obliw a gladtym
oliwą abo czym kłusim dobrze namazanym
Chaż natcharpy brzuch wyić dopiero tresć z

zadku tezdzie na nim znienagla zwłascza ku
gorze aże to wshpet czo weń wlano y czo in-
go przy tym z niego wypudzie.

Bedzieli boleść z zatrzymania moczu kthor
mecherz nadima czo poznać gdy mu pod brzu-
chem zwłascza przy moshnach nieiało spuch-
nie a na ziemię sie często powala. Bedi wzię-
wszy wodny rzezuchy/piotrufki/ nocz y dzień/
korzenia sparagu z aptek/wshpetkiego pod led-
ną miarą społem wwarzyć/także na noc wzię-
niemy z tego emplastr przylżyć ciepło na mo-
shny y okolo chustą dobrze przypinamy/a gdy
ochłodnie emplastr zasie ma być zagrzewan y
przylkadan aże wode pusci. Korzeń thez koń-
ski ma być pomazowan oliwą wpciągnawmy
gi retoma oliwą pomazanym/potim zetrzeć
kietko ziarn pieprzu z czosnkiem y wetknąć mu
w korzeń małym palcem oliwą pomazanym/
abo lepiez lepiez Eunices shtarthe a w oli-
wie wwarzone tam wetknąć/a iestli za thym
nie pusci tedy dać mu wolno chodzie po staj-
ni lubo po gnoiu to barzo pomaga zwłascza
tam gdzie sphaia swierzobki bowiem z zapale-
nia ku nim rychley wode pusci.

O niemoci ochwatowej

Przydawa sie też niemocz ledze
nia lubo plicia zbytniego/ a tak
że też krew sie mnoży zbytnia
ktora zchodzi w nogi nadyma-
jąc te tak iż koń chodzie niemo-
ze. Przydawa sie też czasem z
prace wielkiej a z boleści ktore z zagzrania wiel-
kiego przychodzi/ chaż iż wilkoscí zagzranim
roztopione zplawią w nogi a ony nadyma-
ją/ a także też czasem rog koniowi spada te-
stli wezas niebedzie opatrzon.

Leczenie.

Gdy obaczysz iż koń na ledne abo na wieżę
nog vchramnie tak iż chodzie takoby spethany
a obracać sie nie może/tō sga znamiona och-
watu/tedy iestli klusy a dobrze letni/ dawmy
sie mu napić do woley/potym dać mu zaciąg
żyły pospolite na obu stronach y z goteni aby
krew cieła aże ku omgleniu/potym brodzić z
nim w ciekłej wodzie aże do brzucha przedko
a często go w niej trzymać/ thez niedawać
mu nie iest aże go ta niemocz prawie ominie.
A bedzieli koń młody a chudy nie trzeba mu

3 2 talowe

taforego opieła dawać ale tylko po puszcza-
niu krwie trzymać go na chłodnym wietrze w
wiązawszy wzdą w górę tak iżby głowę y szyję
czo nabarzyć rozciągnąć / thamże kamienia
glazowego lubo gładkiego y okrągłego podę
iako by łożę na którym by on siołąc rukał w-
staniecznie nogami tam y sam / z ktorey testli-
wości weiskania y nierownego stania żyły no-
żne będą wypuszczać z siebie zbythet onych to
wilkości / ale trzeba go przykryć płotnem w ro-
dzie dobrze rozmoczonym / a nie ma iest ani
pię ani na słońcu stać aże przydzie ku zdrowiu
Jednak tcha niemoc młodemu koniowi mało
wadzi abo nie / bowiem z niego nogi im miewa-
się.

O niemoci zapalenia z ktore go pochodzi dychawicza.

Przydawa się im też niemoc
z wielkiego zagrzania kłose
roslapia w nich tłustość / tcha
wiele zatyla w ich płucach
żyły duchowe tak iż koń led-
wo tchnie może. Do poznac
gdy koń barzo ciepło a częstho dyszy a wna-
rzym barzo y często robi.

Lekarstwo na to.

Wczynić tranek z gwrozdziłow / imbiere / mus-
katu / galganu / kminu y włoskiego kopru na-
sienia pod iedną miarą wshytiego - to wshytło
starzy dobrym winem rozpuscić przypłojwszy
pafranu y kielto żółtkow iatecznych / tego tran-
ku niemalo wczynić y wlać mu w gardło na-
czynim rogowym iakoby trąbą / gebe gwał-
tem otworzywszy a głowę mu wwiezać w go-
rę krom wędził iżby tranek ciepły wszedł w gar-
dło / także ma stać czelą godzinę aby cho picię
lepię wszło w nętrę / potim go wodzić abo na
nim ięzdić z mienagła żeby nie zwrocil / także
nie dawać mu iest ani pić czelą dzień y noc aby
to lekarstwo w nim lepię sprawowało. Na-
zajutrz z mechay gie świeżę trawę abo chrosty
wirzbowy chotia chwasty taki zimny żeby sie
goręcości onego tranu wgasila. Za tym le-
karstwem koń będzie zdrow zwłascza gdy ta
niemoc iest świeża / bowiem iestli zastharzala
trudno ją wleczyć / obiedwie też słabnie trzeba
mu sciagnąć dobrze dwiema ręcznikoma że-
by tak przez ono sciagnienie koń mu nie ska-

1 kał dla tchmienia / nozdrze mu też trzeba do-
brze rozczynić na podłuski aby tchym lepię w
sie wiatr mógł ciągnąć y wypuszczać / a iestli
gdzie są winnice a będzie czas z bierania wina
tedy mu dać iest świeżę a dostalę grona winne
abo go naparzać słodklem moścym / tcha be-
dzie wleczone od zapalenia z kłosego duszność
pochodzi.

O wietrznym ochwacie /

Priemot się ta przydawa gdy
koń spoczony lubo zbythnie
zagrzany bywa postawion
na miedzi / zimnym abo
wietrznym / bowiem wiatr
wchodzi w tego ciało przez
usta y też przez pory to iest dziurki w skórze od-
tworzone. Stąd że przydawa się zsciagnienie
żyl z nieiatim nadećim w nogach z boleścią
tak iż koń postępować nie może. Ze niemocz
po tym poznac gdy skóra na koniu tak staje
iż ciepłymi nie może zastępnąć / koń też ni-
stać się lubo postępować nie może a z oczu nie
ciekła lzy.

Lekarstwo /

20 Zbedi trzeba nathichniać konia w wiesie na
miejscie ciepłym i kłose na ziemi pod brzuchem
tego kamienie goręco rozpalone z winchem
go przypłojwszy dclą sukienką aż do ziemi
dluga tak iżby go wshytiego przypłojła z obu
stron / także ono kamienie często potrapiać wo-
dą tak długo aże się wshytet koń zapoć / Potim
konia obwinąć wshytiego onymże sukienem aż
sie sam potię przestanie / zathim wiece mazać
mu częstho na każdy dzień goleni oliwą abo
masłem lubo taką rzeczą tłustą dobrze nacie-
rać / Albo wczynić mpyel z otrąb psennych
z popiołem z słaży y z dziebl cżonsnkowych
30 spalonych a tim wmywać mu nogi iako nago
reccy może strzymać / a zwłascza mu żyły na
parzać / a zawse ma być chowany w ciepłym lubo
w ciemnym / karmić ciepłą iedzą aże ku pirowemu
zdrowiu wradzie.

O suchothach abo gdy koń tłusty nie chce być.

50

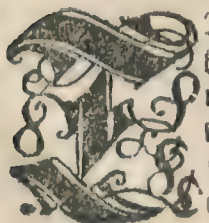

Sęsta jedna niemoc koniaka 1
 itora wewnętrzności i tej cia-
 ło koniowe barzo wysusza/
 a jego gnój czyni smrodli-
 wy wieceny niżli bywa cżło-
 wieczy/ Przydawa sie z dłu-
 giego zagłodzenia gdy nie wiele jadaiat/ cżes-
 to a wiele praczuie/ a tak sie w nim goraczosc
 rospali ktora cżłontki wshytki wysusza iż potim
 iest nie moze ani ciała na sie brać. Lekarstwo
 W tej niemoci o to ma być pilność aby cia-
 ło koniowe było odmiękczono/ Przeto nawa-
 rzysz siaz/ ziele dzień y noc/ siolkowego zie-
 la lubo inshych zioł odmiękczajacich z orzeba-
 mi ieczmiennymi/ to dobrze wwarzysz od-
 cedzić wodę a wlozysz dobrą stukę masła/
 y z apoteki wziętę siedm tarenów/ Casie sifstule
 rospuszczoney a nalawysz w natężnie iakoby
 obczyaiem kłisterowania/ nalać koniowi w za-
 dek tak iakoż o tym wyszycy nauka iest wypisa-
 na naprzodku w kapitulum o niemocach koni-
 20 slich przygodnych/ Ale ta woda ma być w
 nim trzymana iako moze być nadluzey bo
 na nim nie trzeba iedzić. Potym wężynie z vi-
 na białego a z ziółkow ialecznych z hafranę a
 z olepkim siolkowym zmieszasz dobrze/ a
 zagrzawsz nalać w rog wołowy y wlewać w
 gardło tym obczyaiem iako też o tym wyszycy
 opisano. **C** Drugie lekarstwo chować ko-
 30 nia samego w stajni bez iedzenia y picia przez
 trzy dni/ pothym dać mu sie naieść do wolej
 słonin albo wieprzowego mięsa solonego bo-
 wiem to musi iest tak przegłodzony/ pothym
 dać mu sie też napić wód cielepę aż do wolej
 za tim iedzić na nim zniienagła aż sie z one-
 iadzą dobrze wyprozni/ potim dać mu iest pše-
 nie cżystey z solą wwarzoney a na słonczu za-
 sie przeżuboney/ to mu dawać dwa kroć przez
 dzień przed picim/ bo wiem od tej karmiey koni
 barzo tye.

O Bieguncie.

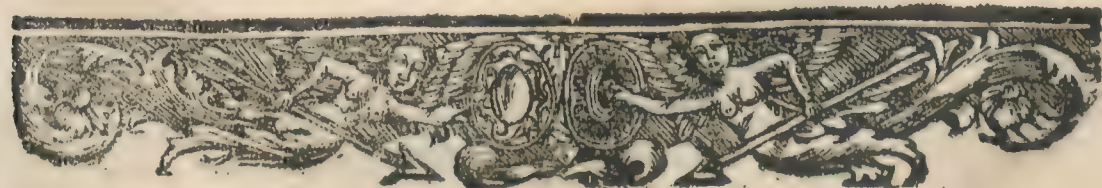

A niemocz czyni koniowi w
 brzuchu kuczenie y mdrze-
 nie z boleścią nie małą a koni
 wypuszcza z siebie karmig nie
 strawioną/ to woda cietga-
 50 cza tak iż iako skoro koni czo

zie hnet przezeń przebieży niżli sie strawi/ Drzy-
 dawa sie tho z obiedzenia zbytniego iecz mie-
 ma lubo inshych rzeczy ktorey strawić nie moze
 Czasem też z opicia zbytniego wód zimney
 po ieczmienniu/ gdy tho bywa tudzież po iedze-
 niu/ a nawiecy gdy po picciu natychmiast
 przedko biega koni tak iż woda od biegania mu
 si sie w brzuchu shtzgać/ Przydawa sie theż z
 wielkie^o nadęcia konia niemocznego dla wrzo-
 du wewnętrznegu/ z thąd że przychodzi koniowi
 10 takowa mgłosc iż ledwo moze stać na nogach
 Lekarstwo. Gdy obaczysz na koniu
 iż począyna raz albo dwa drzytać wodę a iecz-
 mieniem lub owsem nie strawionym/ tedy zia-
 wiesz z niego siobło y wżde pusić go wolno ho-
 dzić po pastuńkach aż sie zasie zaplecze/ a nie
 iedzić na nim/ bo wielkie bieganie brzuch po-
 rusza ku wyrzuceniu karmiey pniżej niż sie stra-
 wi/ Zażięz bronić mu picia czo nadluzey/ bo-
 wiem w tej niemoci woda shtodzi dla rospu-
 20 szania karmiey/ Czasem też z then przychyn
 przydawa sie koniowi ochwat/ a tak ma być le-
 czon iako wyszycy naucżono.

O wozgrzywosci albo o nosie
 Druga niemoc iest ktora po-
 30 spolicie zową nossem albo też
 wozgrzywoscią gdy koni by-
 wa smarkati/ Za mu sie prz-
 dawa gdy mu sie głowa za-
 ziebi dla długiego a cżesthe-
 go shtawania na zimnie tak iż mu wypieka w-
 stawicznie flegma nossem iakoby woda/ Cza-
 sem sie mu też to przydawa z niemoci wyszycy
 opisaney ktora zową zółty cietgę iż koniowi
 prawie wshytki wilkosc z głowy wypieka
 Lekarstwo Chować konia zawżę na
 40 miestezu ciepłym obwijając mu głowę cżym
 ciepłym/ Zażięz dawać mu ciepłe iadło y pi-
 cie/ Dobrze też pase go na młstey trawie/ aby
 mu tim richley zbytć z głowy wychodził gdy
 on będzie cżestho głowę na dół dzierzał/ Po-
 maga też na to dym bawelny albo chust pal-
 nych pod nossem/ gdyż takowa kuczawa rospu-
 50 szcza wilkosc iż dawna zsiadła y zastyżale/ ie-
 dna ta niemoc pospolite bira nie vleczona.

O żażebieniu głowy koni skien/

Zazieblenia głowy przychodzi to 1
mowi boleść główna/ thaciez k-
chawka zbytnia/ głuchota/ kapiel y
głuchosc w gardle/ a narichley sie
mu/ zazieblenie przyda gdy w cie-
plym mieſciezu nałożymy sie ſtawac/ nagle
bowa na zimny wiatr wywodzon/ abo też z in-
ſzych przyczyn przezieblenia długiego a nie
zwypłego/ z kądze koniem przychodzi kapiel y nie
cheć ku ledz eniu itez piciu. Lekarstwo.

10 Gdy obaczysz o konia oczy niciaſo napuchłe
a czasem i z pufczajace/ wſy też zimne y pare
zimna z no/ a/ ſerce też w nim nad obyczay te
paſce/ też mniſz będzie ieſc y pić niż puiwcy/
kchawka y kapiel nad zwyczay będzie/ z tąd po-
znać głowę zazieblenie z kthorego czynią mu
ſie przy głowie na ſygi abo przy poſiecztach/
ktore wiec potrzeba wyſciec abo wypchać kolce
ſwarczga abo żelazem oſtrym na tąd przypra-
wionym/ Za kież potrzeba na czele przevalenie
wczynić aby taż ony zazieble wiloſci wycho-
dziły zagrzane/ pod gardłem theż zawlec mu
wiloſci obyczajem wyſſzey opisaſnym aby one
wiloſci zle miały droge ku wyſciu/ nad to trze-
ba mu głowę ciepło chować a miedzy wſyma
nacierac maſlem/ na to też pomaga pomaza
wſy dobrze knoć chufſi/ Imancy w oleſtu bob-
kowym przywieszować koniowi do wedzidla
iż by trzymał w gebie gdyby pił/ Za kież poma-
ga ſawina ku wedzidlu przywieszana/ Za kież
dym knota chufſianego/ kurzony pod noſem/ 20
Pomaga theż barzo worek pſenice warzoney
gorącejz tak może ſcierpieć z obudwu ſchron
głowy obwiązany rzoby ſie zwięſzał a z do ge-
by tak iż by mógł pare noſem y geba w ſie w-
puſzczac a pſenice też one ieſc ile by chciał/ a
ieſzczę lpięz gdy by ta pſenicza była z poſciem
y z ſawiną warzona/ Pomaga też na to ma-
ſło z oleſkiem bobkowim zmieſane w noſ mu
wpuſzczac z knotem abo w noſie mazać/ Trze-
ba go też ſzczędz od wſelkicyz rzeczy zimney/ a
pożywac ma karmiey ciepło thaciez pić wode
cieplą y przewarzaną tak iako wyſſzey nauka
ieſt dana.

O boleſci oczu/

Zeyże niemoci główney przydawa ſie 3
też koniem boleſci oczu abo gdy zle wil-
koſci wſtepią w oczy czyniące ie płaczące 50

abo zaćmione/ Konia mglſtą czō i z zowg biel-
mem lubo c z ym dſg tak iż toń nie może nacić
wzroku ſuſpnego iſtoty miałobyć.

Lekarstwo. Gdy oczy dla boleſnia ko-
dą cież konion/ tedy wczynić plaſtrzyk na hu-
ſcie długiey y ſyrokiey na czerzy palce z ma-
ſtity y z okbanu tarte/ a z biſkitem iſcieżnym
zmieſzamy y na czoło mu przyłożyć thak iż by
pod skroniami mógł być przywiązany/ ale ma-
być przegołoſno mieſcie na kthor: mplaſtr ma-
leżć/ gdzież thak długo niechay trwa a zey
przeſiſhang cież/ a gdy by chciał plaſtſy edig-
thrzeba od mieſczyc woda ciepłą abo oleiem
choć i taką inſzą iluſtą rzeczy/ Na to też po-
maga gdyby obiedwie żyły na skroniach o-
gniem były przepalony/ Aliſtſby wż oczy po-
ſty iakoby mglą thady polożyc pod oczy obie
Alſtolety na czerzy palce od ſiebie/ a ſol
czō na drobniſy wſluczoną w oczy/ zey to trzeſt
tą iaką wdymać. Byłoby na oczu biel-
mo lubo błonka zaſiſharzała choć i y nowa/
ſtłukſy ſpołem czō na ſubtilney ſoli octowa-
they/ waniſtſny/ y ſtłukomuz apikſi/ od iedn-
miarą dwa knoć przez dzień trzeſtą wdymać
w oko/ Na tho też pomaga ſalcitra z gndim
iaſczorczym w oczy wpuſzczana czerwiec wſtłuk-
ſy/ wſpakoż nie trzeba zbytnie by ſie oczy nie ze-
pſowały do końca/ wſpakoż byłien bielmo za-
ſtarzałe tedy trzeba pić cy pomazować ie ſa-
dlem koſoſym raz abo dwa przed ſypaniem
prochu.

O ſadnie y inſzych wrażach

na grzbiecie.

D Niemocząch ktore ſie przy-
dawa koniem okolo glo-
wy powiedziaſy/ poſtem
też o tich kthore ſie przyda-
na grzbiecie. Naprzod przy-
dawa ſie koniowi wraż na
grzbiecie od ſiodła i z czasem ſie n u ſkora tli-
ko przetrze/ czasem będzie przetarcie a zey do ko-
ſci od ſiodła lub od inſzego brzemienia/ kthory
wraż poſpolicie ſednem zowg. Lekarstwo.
Liſt kapuſtſny z ſadlem wſeprzonym ſtłukſy
przywieszac na rane/ pot m wſożyć ſiodło a-
bo czō cieſkiego aby ſie to lekarſtuo wſtawieć
mew rane wciſkać/ Pomaga też na to poſ-
na dſiakiem z ſadlem wieprz. wym takież ſiſu-
czona/

czona/Popioł też z oliwą rozmazany/takież
sadze z solą z oleiem zmieszane/takież lapno
człowiecze świeże na rane przyłożone barzo
goi/a iestże rękyley każde lekarstwo goi gdy na
nim siada/a iedzą iż sie w rane wstlaczają a
często odmieniano bywa nowe przykladając
Zatęż wymywy chystie rane ocztem albo wi
nem ostrim throche zagrzany raz albo dwa
przez dzień/a to zławny lekarstwo albo skore
zeczłg klasę tam paczest drobno zsielane o
maczając w miedzie z wapnem nie gasonim
rozmieszany tak iako wyszy napisan tam
gdzie powiedano o gnieniu zółz/ale na takie
lekarstwo nie godzi sie siodla ani żadney cieś
łosci przykladać az sie dobrze zagoi.

Przydawa sie y drugi wraź na grzbiecie a tło
bywa z odcisnieniem siodla lubo z insey cieś
łey rzezy tak iż sie barzo nadmie iako guz iż
tam wiec narasta mieso zagnile a smierdzą
ce/tłore gdy sie zastarzje tedy zsiedzie sie mie
so y będzie iakoby guz własno wypuszczając
z siebie rope iakoby wode smrodliwą.

Lekarstwo. Chakowy wrzód narosły
odrósłszy ze wszech stron trzeba wyrzucić a ra
ne zatkan paczestami w białku ialecznym o
moczymy/rzaz tylko za dzień odmieniając az
do trzeciego dnia/potim tak leczyć iako nauka
dana o leczeniu sadna/ Wszakż snadniey y
lepiey takowe mieso narosłe wypalić prochem
re salgaru iako o żółzach napisano/Bowiem
zgnie bez wyrzadzania koniowi meki nie za
dać.

Chakież sie przydawa odcisnienie na piersiach
przy kłobie z tłorego twardniecie mieso pod
niósłszy sie rowno z kłobem/Chakowy wrzód ta
kież prosto masz leczyć iako y ten tu wyszy wy
razony/to przydawny iż iestliby ten gus bar
zo był twardy/tedy masz odmięczyć słazem a
bo listem kapustnym z sadlem siluszonim przy
łożymy ziela noc y dzień płożinu y barstzu a
tło spolem silusz y wwarzyć w garnku y przy
kladać dla odmięczenia/bo tłego potrzeba
piwcy nizliby miał wyrzinać albo prochy wy
palać iako wyszy nauczono.

Przydawaj sie iestże y insey niedostatkki na
grzbiecie nie tylko z odcisnienia siodla lubo cie
łłosci iakiey/Alc też z kłwie zbytniey/tak iż sie
tam czynią iakoby pecherziki pełne kłwanej a
zagniley wilłosci tłore wiec przegrza mieso
y skore na grzbiecie y działaj sie rany małe
y wielkie tłore im bliższe będą od pacierzy gr-

bietomych tym gorzej też bywa y wietrza tru
dnosc y niebezpiecznosc czynią. Lekarstwo.
Gdyżi wbyłi takowe niedostatkki albo wraży
na grzbiecie poczynaj sie od nadimania/prze
to trzeba temu czo narzekley zabieć gdy sie
tłore miejsce poczynie odmięć gdziekolwiek na
grzbiecie/tym obrzajem/Łgoimwy brzytug
ono nadecie wczynić z maki mialłey psemnej
z białkiem rozmieszany emplastry/tłori z chust
ką przyłoż na miejsce przegolone/a nie odep
muy go gwałtem az będzie mógł być odiet od
miękną a sy/a gdy sie tam już ropa zbierze/ro
spalimy troche zelazo tłoiczyse wczyni dziure
nizy onego zebrań/a skore przepalimy aby
tedy tam ropa wybiegala/potim często przez
dzień pomazować czym tłustim dla odmię
czenia/Albo iednak na takie guzy y na wstłłki
insey wraży z odcisnieniem/przegolimy miejsce
posypować prochem z wapna nie gasonego z
miodem zmieszany/potim wypalić a na prochy
silusz iako wyszy nauczano o leczeniu zółz/
takież wymywać rany octem albo winem do
brim troche zagrzany a nie klasę nań siodla
ani żadney ciełłoci wrażając az wrydro
wicie. Wiedź też to iż przy każdym go
tieniu ran syrotych a nie głębokich trzeba da
wać pomoc z prochem zasypującym iako iest
proch z drzewa cymwrego albo z chustki lubo
podawny chocia iakiej skori spaloney/Zasie w
głębokich ranach proch z wapna już nauczono
ny barzo goi/wszakż przed każdym prochu za
sypowaniem trzeba piwcy rane dobrze wymyć
a wychedożyć iako już nauczono/Chęć wiech
iż woda osolona/aboli piecy ocet/gdy tak z so
lą nie zo postoi/barzo pomaga na wstłłg o
puchline na grzbiecie zwłascza na początku
bowiem wyciąga/Chustke w tym omoczona
przykladać.

40 **Jako włosi narastają na ra**
nie zagoloncy.

Swałimylusczyny włosy
orzechow albo siłmatow wo
dnych cząstki/ Dobrze ze
trzy a rozmieszay z oliwą/
tym często pomazuy miest
ce gołe. Zeż na to poma
ga plotno bawełniane chocia sama bawełna
na proch spalimy takież z oliwą zmieszany.
S iii S me

O niemoczach lubo wrażeń

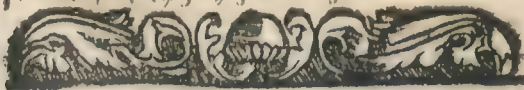
które się nogom przydawaia.

Est jedna niemoc kłhora przychadza konowi w biodra/ czyniąc tham abo w nerkach wielkie boleśnie/ a to iż zciaga żyły w biodrach w odziech w nerkach thak iż koń ledwie może ruszać zadkiem itez podnosić goleni/ A przydawa mu się to nagle ze zbyt ku wilkosc i zły/ czasem też z dawnego zaleble-
nia abo dla zbytney ciełstosci kłhora nosił na grzbiecie/ a te niemoc pospolicie żowg włosi Malferuth. Lekarstwo. W takiej niemoci trzeba skore na biodrach abo na nerkach dobrze dgotić/ potem wzięwszy smoły bednar-
stey rostopionej rościagnąć na takiej storze tak długo iako biodra lubo nerki/ wzięc thę z aptek i bolum armenum/ armoniacum/ picę grecam/ olibanum/ masticis/ sanguinis dra-
conis/ gallarum/ pod jedną miarę to wszystko siliwszy na proch posypać one smoły rozma-
zając a tak przegrzawszy przywinąć na miejsce
bolące/ y nie odepymować aż gdy odmięknie
samo iż snadnie może być odieto.

Drugi emplastr na toż iestże lepszy.

Wzemi z apteki bolum armenum galbanum
armoniacum picem grecam masticis/ oliba-
num/ sanguinis draconis/ sanguis equi rectus
vel siccis/ consolida maior/ wpytkiego rowno-
le obaczysz potrzebe/ silićz thę na proch a roz-
zmieśćz z białkami ile potrzeba przysypawszy
mgi pbenney/ potem na płótnie rozmaz
tako emplastr/ a przegrzawszy przylóż tako iuz
nauczono/ **E**stateczne lekarstwo.

Napalić żelazem rospalonym ledźwi abo ner-
ki bolące tak iżby żelazem czynił iakoby kres
jedne abo dziesięć na podłuski y na przeż
nirki y ledźwi tamże przykładay te to empla-
stri/ któreż wilkosc i le wysuszą/ żyły odmięk-
czą/ nerki potwardzą/ a ono też palenie mie-
so woskusa sciaga y zatwardza.

O wypleceniu abo wy-

winieniu/

Est ta niemoc gdy staw z miejscza swe-
go wysłupią/ tak w zadnich iako y prze-
dnich nogach się to przydawa pospoli-
50

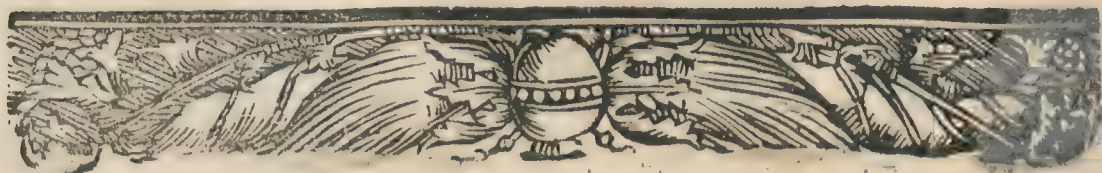
cie gdy mu się noga podwinie z nicobaczenia
abo z niezwyčajnego obciążania/ abo gdy gło-
wa ku ziemi nie prosto bywa konowi ciągnio-
na lubo schylana. Znak wyplecenia iesth gdy
nie da wypięgnąć chromej nogi/ także iesth
ciełko przesthepnie drzewo gdy na nim ładg/
abo gdy się z ciełstosci obraca na te strony
ktora noga chramie/ także iesth wypleczony
tędy idne plecz sussa ma te chora niż druga
Lekarstwo.

W teyże niedze chromej
10 przepalić mu skore żelazem ostrim na piedzi
pod miejscem wrażonym aby wilkosc na ono
miejście schodząc/ miała drogę wychodzenia
y owsem thęzba reka częstho wypięść rope
zciagając na dol. Drugiż y theyże nogi nad
kopytkiem między rogłem a kłhem prawie we
środku puszczaćdem przecinać iż krew dobrze
pocierze/ thę bywa nawiercy gdy sobie nogę
wytknie/ a thę potym zamazując wsmazawszy
20 imane nasienie z starim sadłem w oliwie/ dru-
dzy zawleczając włosie pod miejscem wra-
żonym y pomykając często iż otok wychodzi/ abo
kazać go zagrząć przedim iężdzeniem y puszc
mu żyte między pleczo a pierśiami ruszać
aby tym lepięz sta krew/ potem wbiwszy kłso-
talc na mięk napuścić tenże iego krowie a prz-
sypawszy białej mgi rozbić pospolu y trzec go
tym to po pleczu w ten czas gdy mu krew cie-
rze/ potem zastandawszy krew/ odmyć ono czę-
stę wodą trzeciego dnia y natrzy mu pleci m-
30 dlem barskim ku dołu/ a niechay tak stoi w po-
koju dzień y noc.

O niemoczach pierśnych,

Est iedni się też przydawa nie-
moc konowi w pierśiach iż
prawie przodkiem ruszyć nie
może/ A to przychodzi temu
z zbytney krowie/ pracy i te-
40 bżemion. Lekarstwo.
Wpusc krowie czo dość z żył pospolitych y ko-
walom znalomych na obu stronach pierśi/ po-
tym zawlecz włosie pod pierśiami a pomy-
kay go dwa kroć przez dzień tak iako y tym
wyższey nauka dana thę czyni nie wy-
mija włosienią aż do dnia
piętnastego.

O Mulech.

1

Koby chcial miec narodze
nie mufa/dostan swierzop-
li wdatnego ciata z siadlich
kosci czudney chocia nie tak
prethticy jako mooney/we
czterzech lat aze do dziesia-
ci/nabadz ze tez osla k mcy
takiez sporego mocznego czarney farby dzy-
licy lubo myshatey/ latiego by mufa chcial
miec/ ten ma byc nie mlodhy thrzech lat nie
starhy tez dziesiaci/ aczkoli tez moze byc mul
z konia y z oslice/ wpatoz nie tak slachetny a-
ni wspanily/ Gdy by osiel nie miał sie ku swie-
rzopce tedi naprzod wlażać iemu oslice/a gdi
by sie już zapalił ku gamracetwu tedi mu sine
rzopke przystawwysz k mcy go przypuszcic tedi
ta nie wzgardzi.

Starosc mulow tak poznac iako y konisk/
mulowie ktorzy sie rodza abo chowaja na go-
rach twardhe kopytha niemaia z asie ktorzy
na ziemi zwlaszcza na blothnych miejscach
miesztai/ mietkie maia/ Przeto gdy thakim
rot minie wzglawshy od maciorki trzeba na go-
ri zaganiać aby sie tam pasly y wychowaly/
a tak kopyta ich swardna samy tez beda na
robotę trwalshy/ W maciorki w brzuchu thez
tak dlugo iako y konie/to iest dwanaście mie-
siec/ od poczęcia miesztai/ muleta/ niemoci
tez tak rozliczne iako y koniem przydawaja sie
ktore iako y konskie maia być leczone.

O Oslech.

40

50

Koby chcial miec ciat ro-
dzay miec/ma obierać sam-
cza y samice w leciech do-
sthalych/ ciata mocznego/
zdrowego y wdatnego/ do-
brego rodzaia y z miejscza
gdzie by sie oslowie dobrze chowali.
Osłowie iest rodza dwoiaki/ iedni dziwoci kto-
re zowg losi/ rodza sie w Ekaonicy/ Prigiey
barzo w mnostwie/ drugi rodza swyyski ia-
ci sa wpospolicie we Wloshach/ ku plodowi do-
bri iest los zwlaszcza gdy w domu wchowany
bedzie wktoczony/ ale z domowego nigdi los
nie bedzie. Obieray ku spuszczaia samcza y
samice swym rodzicom podobne/ owies/siecz
ka z ieczmiennymi otrebami thuczna im iesth
karmia/ Lecie przed swietim Janem ku plo-
dzeniu osly spuszczaia/ Samczam już poka-
tym roboti powsciagay bowiem brzuch im od
roboti mgleyshy bywa/ plod w żywocie tak dlu-
go nosza iako y swierzobki. Samczom w ro-
bocie nie trzeba folgować/ bowiem niegodni-
shy bywaia gdy sie zastawia/ ale w pasiey tal
sie masz z nimi iako y z konimi obchodzie.
Przed rokiem osłach od sania nie odsadzay y
owsem roku wtorego niech na noz przy ma-
ciorkach bywaia ogłowiami abo czym insim
z mienagla przywigazany dla przywyskosci.
Ztzeciego roku mozesz ie osiadać y żywczaiac
na iatę chceś robotę/ bowiem mietkorzy ie na
kladai/ tilko brzemiona nosic/ drudz y wozic/
drudz tilko w kole mlynskim ciagnac/
drudzitez ku oraniu a to gdzie rola
iest mietka/ Niemoci thakiez
iako y koniem przydawa-
ia y tak tez leczone
bywaia.

Księgi Dzielniate o drugim bydłe domowym.

O rogatim bydłe takó są by
ci/ krowy/ wołowie,

Dla wielkiego
kto chce nabyc
rogatego/ ma
ku płodowi tro-
wi skupować co
by się wiecety ku
zupelnym lata
skłaniały niżli
ku młodym/ by
też zdrowe były
spore/ zdrowe y czudne a wysokie/ długie cia-
ła iteż brzucha/ Czarnych oczu y wielkich/ czo-
ła syrokiego/ rogi czarne a gładkie aby mia-
ły/ takież wby czarne y kosmate/ policzkę zwi-
sle/ nozdrze syrokie/ byie mięszszg y dobrze dłu-
ga/ ramiona syrokie/ goleń male a czarne/
ogon za sobą długi gesty a kędzierzawy/ kola-
na proste/ kopita krotkie a równe/ skóra czar-

na mięszszg/ wśakoż nie twarzą antychropa-
wą/ po czarney lepśa czymrona/ po nlepy pło-
wa/ napodlepśa biała bowiem bywa na mi-
eżepśa/ takó czarna natwardśa a średnie też
miernie się maig. Byt też abo iuniecż do-
bri bywa poznany gdy będzie wysoki wdachny/
człontow sporich/ lat średnich/ wśakoż lepśy
młodi niż czo się niż ku starości skłania/ ktori
też ma srogą twarz/ wzrost ponury/ rogi ma-
le/ byie mięszszg a brzuch cieni/ Trzeba też o-
baczać z iakiego rodu był pośedł a w kthorep
sie traimie rodził/ bowiem iż lepśe się w niektó-
rych rodzą fraginach tego doznawamy.

Jako krowy z biki abo z woł
mi maig być chowane y trzymany.

Dem u bydłu zimie mieszczą
cieple jako przy morzu abo
w wodach wielkich maig być
dawany ku zachowaniu- le-
cie zaśie ciemne a chłodne/
zwłaszcza na gorach/ bowi-
lepiej się chowaię w chrosciech gdzie trawa
roście/ aczkoli y przy rzekach rośkosnie się pa-
sa/ Krowam inż pobiegłym przy wodach cie-
płych barzo zdrowo zwłaszcza gdzie dądzewie
wodzi swe stoki maig jako piśe Palladius.

Staimie im lepśe gdzie położyć kamienim a
bo piaskiem grubym nieiało pochodzisto aby
wilkość mogła seickać/ gdzie drzwi przećw po-
łudniu aby wiatr zimny z północy nie przedził
Trzedz się też by ciasno nie stały dla bodze-
nia abo kopania/ Trzeba le theż lecie w chło-
dnej oborze zamysłać by ich chrobaci nie ta-
dły/ lubo gzyptowie ktorzy ie pod ogonem ści-
piąc do lasa wyganiaig/ Trzeba ślać pod nie
chrost miękki abo słome aby twarzo nie leża-
ły/ Lecie dwa razy a zimie raz do wody maig
być pedzany. A gdy inż krowy porzyna
się cielić czo bywa kwicenia pospolicie trzeba
im świe-

im świeżey karmieny natiadać dla dosthatku
mleka/ bowiem dozące cieler a krowy starą ka-
miga r. p. k. lo sobie obrzydzą/ Potrzeba też cie-
plego miesteza im ku mieślaniu gdyż tak zim-
no iako y głód mleko im odeymuie/ Na nocz
cieler przy krowach nie stawiać dla wstąpienia
ale wżarań abo gdy z paśey przydą do innych
ie przypuścić/ Jest li by ktorey cieler odeszło
tędy inbye przysadzać kthore o swej matki nie
ma żywności.

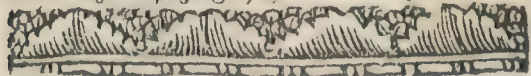

Zako krowy i u bytom przy

puścić aay maig być.

1 Jętrę varro naucza/ iż przez
eden miesiąc przed spuszcze-
nim spolem sepien krowe w
mierności karmieny chować/
bowiem chuda richlen pobie-
ga nizli zathka/ zaśie Był
przez dwa miesiące przed tym ma być dobrze
tuczon stanem/ plewami y chwastem/ a do in-
szych samie nie ma być przez ten czas dopu-
szcian/ Potemże na końcu maig przez wshytek
Czprwiec y na początku Lipca do trzody ma
być puszczan/ bowiem które w ten czas krowy
pobiegają/ tedy też mienego a ciepłego sie cza-
fu cieler/ gdyż one przż d. t. sieć miesieci płod
w sobie noszą/ Przed dwiema lat nie godzi sie
ku lasowkam iunęza przypuścić ale nalepiei
w trzecim roku aby sie na czwarti ociełta.
20 Powiedaia Greci kthory chiał aby mu krowa
sameza wrodzila/ tedy bytowi kthorego maś
przypuścić zawiezać maś lewe mudo abo iase
a na samice tedy prawe zawigz/ bowiem z pra-
wego mudo a plemie samezowe pochodzi a z le-
wego na samice/ Pię Varro iż pięćdziesiąt
krowam dwa byci dostatek dadzą ku płodu/ a
le Palladius pięć iż dosie na iednego piętna-
ście gdzie wasty dostatek/ może każdego roku
krowa pobiegać/ ale gdzie mało dosie ma we-
regu roku być cielną zebn przod ieden rok była
latowa/ zaśie cza gdyby robotna była krowa.

Zako młode woły chować/

tędy a iako ie czysci y na robote uczyć
y wprawiać.

30 Dy już przydzie czas odpa-
dzieć cieler od matki trzeba ie
pomagać paśią zieloną/ do-
iasli kthore cielerom pięć
miesięcy nym podawać pię-
nny otrąb z małą ieczmiem-
ną/ a chwastu też nie twarde/ y dwa kroć przez
dzień pięć im dawać wżarań y na wieczor/ stać
niech maig być kamylami abo cym twar-
dym brurowane aby ich kopyta twardo rosły/
a nie gniły na wilgotney ziemi stojąc/ a od ie-
sieni mogą spolem z krowami stawać y na pa-
stwie chadzać. Kleszenie abo czyszczenie cieler
czow n. e. ma być przed dwiema lat/ testli będzie
rychley trudno sie nadadzą/ gdy lepał pozdniei
nie bywa to pożyteczno. Palladius czyszc-
cie cieler tak naucza/ Nagotować na to noz abo
iatie naczynie ostre z obn iedne tisto rane w
czymś o/ powalwshy cielerza związać y za led/
nym przezmenim naprzod obie mudo wciąć/
20 potym żelazem ognistym abo stalą siekierą ro-
spaloney zaquarzyć rane y żyły rozczynione
aby krew zbytnie nie cieła/ rane też cielerowi
zasypać popiołem z winnych latozrosti spalo-
nych y pomagać abo położyć srebrną pianą/
drudzy wpuszczają w rane mocz oliwy zmie-
szany z smolą rozpuszczoną z popiołem zale-
waia/ ale minimum z tam to czynią gdzie że-
lazem rozpalonym nie zapiekają/ Cielerowi
kleszonemu nie dać zb. tu e. pięć ani iest aże po-
30 thrzecim dniu dać mu iest chrostu młodego z li-
sciem abo chwastu zielone/ Gdy cheż wo-
ły okrocić ku robocie maś ie piwcy przed tym
zwyżać głaścanim po głowie y po grzbiecie
nie z t. i. ale z oczu im zachodząc/ a z retu po-
dawaiać iest głaśać po głowie po ciele bygi
y po grzbiecie/ A gdy we trzech lat będzie tedy
na końcu Marcza a na początku Kwietnia
poczynay sie z nim ćwiczyć ku robocie/ Bo-
40 wiem po piątim lecie trudno maś nauczyć ro-
bić/ Stanie maig mieć syroć a nie ciasne a
by wolni byli/ wśakoż kthory sie z młodu na-
łożyl kopać lubo hosić kthoreba trzeba go wie-
zać a tak okrocić przez tisto dni wiezać/ Dru-
dzy cheżąc woły ku robocie nalożyc zprzezo-
nym w iarżmo kaza wloczyć iatie wwiązane
drzewo po roli/ Chegli ie mieć woźniki tedy za-
przeżać w woż przod iedną po wlocząc gdzie
by kolatanie było abo gwar ludzi aby sie tak
ochelstali a gielowi przypuścić/ Tak sie cheż
50 maś z wolni obchodząc aby ich nie tisto po le-
dny str

Dney stronie chodzie wzyt ale na teyna owe
stronie przepzagał aby uba gotowi byli na o-
boiey stronie robie. Nasłuszytchy obyżay
czwiczenia ku robocie jest aby męta przy ro-
botnym mżlego przy możnym czwiczył/ a
tak ieden sie przy drugim zwręzał/ Gdy by też
ktori wol miał obyżay klasę sie na roli a nie
chciał wstawac za namiestim biete m/ nie trze-
ba go zbytnie bie ani ogniem palić/ ale zwi-
żawhy mu oboie nogi aby wstać nie mógł
niech leży aż mu głód do mżze/ nie położy sie
drugi raz.

**O kupowaniu wołow iako do-
bre poznać a iako sie z nimi obchodzie.**

Wdy gdy chcesz kupić mien-
to na bacznosci żeby oblich
a nie małych człontow by-
ły a ciała wbedi zupełnego
by też miał wsi wielkie/ co-
to syrokie/ sierc na nim ia-
To by też żerzawa/ oży czarna we rogi moż-
ne a nie grube nad zwrężay krzywe/ nozdrze
syrokie a nie zwiesiste/ byle okragła a zsiadła
piersi miastze/ pleci wielkie/ brzuch nie mały/
boki długie/ biodra syrokie/ grzbieć prosty a
gładki/ goleni możne a żyłaste/ kopytha krot-
kie/ ogony długie wielkie a obrosłe/ sierć po-
wysokim ciele ma być gesta a nie długa/ cży-
woney barwy narwiecy albo smładey. Nale-
pien wołow nabywać z stron niedalekich ktore
zwyklosc ma powietrza y sposobowi thwey
krainy/ nie może li to być tedy z kraiin blisko po-
stronnych wołow dostawać. To też na pieczy
mien aby rownych w moci dostawał/ by snadź
możniejszy mżlego przepomagając tego nie
zepsował/ W ich obyżajach to masz obaczac
aby były cżywiste/ wśakoż nie wafniwe cżoby
sie też futania słow itheż bicia baly/ a chęwe
też ku iedzeniu były/ karmia też wołow żadna
lepsza nie jest (gdzie to może być) iako żelona
pasa/ wśakoż gdzie tego kralna nie znosi/ ma-
im karmia być dawana według dosthatku/
wśakoż mieć bacznosc na ich robote gdyż tam
wiecy y lepszy karmiey potrzebuja/ Stanie
też ich ma być tak latom o krowach y o ciel-
czach powiedał żeby było thwardo dla zach-
wania kopyt w twardosci/ ma theż być zam-
knione a w ich aby tak wsiły wiele niemoci y

miedostatkow na ciele/ Lata ich poznaj iż o-
ne odmienią przednie zety po roku przed o-
smią albo dziesiącia miesiąci. Potymże przez
sięć drugich miesiąci drugie theż żeby bliście
odmieniać a nie piwrey aż we trzy lata wsi-
cie odmieniać/ chęże z iednemi dobrze trwają
aż do dziesiąci albo do dwunastu lat maigz
żeby czudne długie reirne/ a gdy sie mż barzo
starzeja tedi im też żeby cżywnieja wgrzają
sie y mnię sie bywaia.

O niemoczach wołow y le-

czemu tch.

Wedzieć masz iż rozmaite
niemoci wołow sic przyda-
waia z ktorich ieden bywa
w głowie z mnożua flegmi
then pospolicie żowg imia/
sapa lubo męży/ a przycho-
dzi z iedzenia zbytniego żioł wilgotnych albo
chwaśtow/ także z zbytniego picia/ z długiego
zastania y odpoczywania/ zwłastza z zbyth-
nien męgo ci powietrza/ a poznac te niemocz
gdy sie wołowowi twarz nadmucitę oczy/ a gdy
to wczas nie bedzie opatrzone thedi wol musi
gdechnąć.

Leżenie.

Eg v wołu dwie żył pod językiem nadete ia-
to żolgdzie albo latte galeczki podługowate
te żyły zepchać osłhim końcem noża na kłko
mieszcach aby thal żwie mogło sie niemato
wypuscic/ a w ten czas wczynie kurzenie kadzi
dlem przed nozdrzami wołowowi.

Przydawa sie im też febra lubo drzenie a tho
z wielkiego od roboty zagrzania/ także iako
piśe Barro/ gdy robią barzo cżasu wielkiej
goraczosci albo też zimna/ także gdy długo
stoią nie nie robiąc/ albo gdy tudzież po cieś-
kich pracidaj im zbytnie jest albo piś. Zbie-
ich poznac gdy ciało ich bywa gorące w dot-
kaniu/ a nawlecy gdyż geby dech albo z wsi
para gesta a barzo gorąca wychodzi/ w they
chorobie tak sie z nimi obchodz/ przestani mni
robić/ a na zimnym albo chłodnym miesiechzu
lechoway tylko w żbowemi albo winnem ga-
laskami ie przykrywy/ niech iedzą w żbowe
galaski y inie chwaśi zimne/ a podaway im
leczmienia warzonego ale osłudawhy itheż
maki tego/ a dadzgić sie barzo pełni tedi im
krowe wypuscic/ daway im piś wode z iabłec tua-
snych

innych abo z siw/a bedali chęciec siwy jest cha-
kore dawany im. Zarro też ich niemoc tak
tanieża leczyz/ naprzod polawsy go wodą po-
mazac hnet winem zagrzany z oliw z mie-
szanym/ a dawać im tesc nieco chłodnego/
pragnącemu w ten czas dawać wodi zimney
a nie pomożeli to tedi krwie wypuścić zwłascza
z głowy. **E** Przydawa sie im też opilacia/
to jest zatkanie a opuchnienie szezony/ w they
niemoci blugo trwaja bez wleczenia/ a to po-
znać gdy kasla/ zwłascza w predkim biega-
niu. **E** Odimaig sie też woly z zapicze-
nia brzucha/ abo gdy nabierze sie wiatrunkow
ktore zowg ventositates/ **E** he niemoc poznać
gdy pomaczasz reka/ abo palezem vderzys po-
zadnich boczniczych/ tedi ona puchlina dzwie-
czy iako beben/ a oczyma thez to rozjeznas/ od-
sep bolesci bydle porzuca sie na ziemie y wa-
la sie/ abo tediak lezy obalwysy sie.

Leżenie. Wzjymie mu kłuski/ to jest
nalać lekarstwa kresla w zadek iako wyssey o-
konstich lekarstwach powiedziano/ abo dziecie
iako pomazawsy reke czym klusim iako ole-
lem abo maslem/ niech wekśnie w zadek aże
gnoli reka dosięże y wynie/ abo żółte kłusora
jest w ogonie od spodku na czerzys palce od-
grzbieta rozproć końcem ostrego noża aby
krw wyprowadzila. **E** Wiewaig też wraży
na sygi z odświeżenia niesprawnego larzma
zwłascza gdy częsta pluta na syie bje/ gdy też
czasem stawa sie iakoby przepadlina rozpulle-
go pecherza gdy sie tam wiele wilkosc nabie-
rze/ **E** o leczye lekarstw ktore goig mieso a ro-
biezga store/ te są na rozmaitych miejscach
w lekarstwach konstich wypisane/ abo sie ich
dowiadować od dobrych opatrzyteliow wo-
low/ **E** Wiewaig też wraży od ciernia abo od in-
nych rzeczy konczato wardych ktore im z przy-
god/ chłomote zabawaig/ **E** o leczye wyciga-
gaigc tarn abo ostrosc/ z kłontka zabodzone-
go/ przyladalc forzenia trzeinnego abo też
forzenia diptamu stariego/ na rane wspana-
sy a chustka przywiezuigc abo infemilekar-
stw ktore miedzy wraży konstikami są wypisa-
ny.

E Przydawa sie im też wiele innych
chorob iawnych y tajemnych/ iako trudi z pra-
cny wielkiej abo z goraczca/ **E** o poznać gdy a-
bo tesc nie chcą abo zwykły obyczay tedenia
odmieniaig/ abo radi lezga a isypl dla ochło-
dzenia wypiepaig/ czo może być obaczono z
tąd gdy czego bedac zdrowe nie czynily to czy

1 nig. **E** Zdrowe a czyste woly z tąd po-
znać/ gdy sie za poniekaniem abo vderzeniem
wnet rusza/ czołki miagšie maig a w sy wzgora
nastorzone/ a wsielkie czołki iednak sie w mig
bosci zagadzaig. **E** Moze być wiele innych
wolowych niemoci ktore wiedza dobrzy gospo-
darze z doświadczenia/ y lekarstwa ich vmieta
tam iakoby the wypisal ktore pospolicie na nie
przychodza/ a prawie moza być w nann.

10

O rozlicznosci wolow/ krow/

y pożytecznych z nich.

20

E Jedzi rodzajami wolow nie-
ktory są czarni wielci a mo-
czni a prawie wrotni/ te ba-
wolmi zowg/ nie godza sie
do plugow ani do wozow/
iedno tu wloczeniu ciepleich
brzemion po ziemi/ a musi
le misternie wlezać lańcuchami/ taci radzi w
wodzie łapięz sie kochaig/ **E** Stori ich chotia
sa miagšie wpatok nie tak pożyteczne iako in-
nych wolow/ **E** w miejsce ich barzo panuje nie-
lankotia/ przeto nie są tak smaczne iako inie a
poki surowe mieso pothi czudne/ ale warzone
spetne bywa. **E** Druzy są wolowie y nas
pospolici/ a miedzy temi niektore wietly by-
waja a taci sie na polna robote godza.

30

E Druzy drobniejszy/ taci lepał na gorzy-
ste miejsce robic godniejszy. **E** Trzeci by-
waig miari sredniej/ taci na oboie pola ku
robocie są godni. **E** Rych mienyszych mie-
so i jest mienney complexey przeto dobra tu-
cznosc dawa cialu czołowicemu/ a wezdro-
wini le zachowawa. **E** Stori też są lat do
skonalych taci ku robocie godniejszy a stori
ich na podewy botow nalepsze/ **E** Stary lepał
nie godni ku robocie/ bowim leniwi mieso też
ich nie tak sthrawne dla melancholien/ wpatok
stori chotia twarde/ są pożyteczne. **E** Rogi wo-
lowe godza sie na grzebień/ kosti do warcza
bow na kostki abo na okladziny malych no-
zow/ **E** nocy wolow godzi sie na role/ itez ku
okladaniu drzew itez wina w winnicach.

40

E Miedzy krowami też są iedne wielkie/ dru-
gie srednie/ oboie sie godza na pożytki mleka/
y chowania cielat/ niektore też y do pluga.
Mieso ich malo podleyse niz wolowe/ takież
50 y stori wolowym podobne/ taci też mleko y sici

A a

z mł

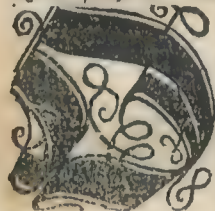

z nich godne ku pokarmu. **C** Drugie krowy są drobne go wzrostu/che tylko dla mleka y sirow chowaja/ ich cielęta nie godzi się chować ale piątego następnego dnia po narodzeniu zabie ludzom ku jedzeniu/ Zych krowy mięso barzo dobre y strawne ku jedzeniu/ zwłascza tych krowe nie w pracy ale w pokoju sstawaja/ Mleko też y siri ludzom ku pożytku dobre/ aczkoli nie tak zdrowe jako owce/ a przeto obieraj chacie krowy które nie prawię są drobne a wężmiona wielkie maia.

O owczach jako zdrowe y

chore poznac a iak je obierac na kupowanie.

Dobrze poznawaj dobre/ gdy nie są barzo sshare ani thez młode/ bowiem iako sshare młode nie mogą/ tak młode na płod ięścić się nie mogą/ ani pożytku dawaia/ przeto najlepšie które lata przed sobą maia niż za khorami śmierci chodzą. Poznaj owce po ich postawie/ bedzieli mieć ciało syroke/ welne gęste a miękkie/ runo długie a gęste/ wshedzi zwłascza około szyi/ brzuch też aby miało to smat/ golemi kłotkie ogon długi/ Poznać thez dobre owce po rodzeniu/ jeśli baranki rodzą czudne a czyste/ **C** Zdrowa owca poznac/ gdy ochworzywszy ten oko są thami/ iłli czyste a sabitne/ znać iest ten zdrowia/ Zasię iłli białe albo też y czyste/ iedno iż mięś he to znać niemoci/ Zasię gdy ię za szyi wychwyci a ledwy ię przed się wyciągnąć/ znać iest ten choroby/ Zasię gdy ię wychwyci za grzbieth nad ledziami/ a ona prostho grzbieth rżyma to iest zdrowa/ ale kthora zgięta grzbieth ku dołu iako łę/ znanie iest niezdrwia/ Zasię idgli smiele po brodzie są zdrowe/ ale idgli nie czyste/ zwięsiły glowe/ znać iest ich nie zdrowia

Jako chować owce y gdzie

maia być pasane.

Aprzod to trzeba na pieczy/ mieć aby owce dobrze się pasły na polu y doma/ by też stały w owczarni i chęć/ nie gdzie wie

10
20
30
40
50
60
70
80
90
100
110
120
130
140
150
160
170
180
190
200
210
220
230
240
250
260
270
280
290
300
310
320
330
340
350
360
370
380
390
400
410
420
430
440
450
460
470
480
490
500
510
520
530
540
550
560
570
580
590
600
610
620
630
640
650
660
670
680
690
700
710
720
730
740
750
760
770
780
790
800
810
820
830
840
850
860
870
880
890
900
910
920
930
940
950
960
970
980
990
1000

10
20
30
40
50
60
70
80
90
100
110
120
130
140
150
160
170
180
190
200
210
220
230
240
250
260
270
280
290
300
310
320
330
340
350
360
370
380
390
400
410
420
430
440
450
460
470
480
490
500
510
520
530
540
550
560
570
580
590
600
610
620
630
640
650
660
670
680
690
700
710
720
730
740
750
760
770
780
790
800
810
820
830
840
850
860
870
880
890
900
910
920
930
940
950
960
970
980
990
1000

10
20
30
40
50
60
70
80
90
100
110
120
130
140
150
160
170
180
190
200
210
220
230
240
250
260
270
280
290
300
310
320
330
340
350
360
370
380
390
400
410
420
430
440
450
460
470
480
490
500
510
520
530
540
550
560
570
580
590
600
610
620
630
640
650
660
670
680
690
700
710
720
730
740
750
760
770
780
790
800
810
820
830
840
850
860
870
880
890
900
910
920
930
940
950
960
970
980
990
1000

10
20
30
40
50
60
70
80
90
100
110
120
130
140
150
160
170
180
190
200
210
220
230
240
250
260
270
280
290
300
310
320
330
340
350
360
370
380
390
400
410
420
430
440
450
460
470
480
490
500
510
520
530
540
550
560
570
580
590
600
610
620
630
640
650
660
670
680
690
700
710
720
730
740
750
760
770
780
790
800
810
820
830
840
850
860
870
880
890
900
910
920
930
940
950
960
970
980
990
1000

10
20
30
40
50
60
70
80
90
100
110
120
130
140
150
160
170
180
190
200
210
220
230
240
250
260
270
280
290
300
310
320
330
340
350
360
370
380
390
400
410
420
430
440
450
460
470
480
490
500
510
520
530
540
550
560
570
580
590
600
610
620
630
640
650
660
670
680
690
700
710
720
730
740
750
760
770
780
790
800
810
820
830
840
850
860
870
880
890
900
910
920
930
940
950
960
970
980
990
1000

10
20
30
40
50
60
70
80
90
100
110
120
130
140
150
160
170
180
190
200
210
220
230
240
250
260
270
280
290
300
310
320
330
340
350
360
370
380
390
400
410
420
430
440
450
460
470
480
490
500
510
520
530
540
550
560
570
580
590
600
610
620
630
640
650
660
670
680
690
700
710
720
730
740
750
760
770
780
790
800
810
820
830
840
850
860
870
880
890
900
910
920
930
940
950
960
970
980
990
1000

goraczę w południe w cień albo chłodny pa-
dol trzeba je pochronić/ zaś na szkod odwie-
rzyć gdy goraczę omlnie/ rossa też kwiecioru
chłodna spada/ na pastwie je wyganiaj/ Erze-
ba też opatrzać by sie dobrze napałaly/ a pas-
cie daleko od cienia by welnie y ciału ich obra-
za nie była/ Czasu też dni gorących/ które zo-
wają psiem/ tak maig być owce pastione/ aby sie
zawzię od słońca głową obraczały. Zimie
zwłaszcza w różnych czasach na polu ich nie wy-
ganiać/ bowiem pastwka ze szkodnem czyni w
nich wrzodzi rozmaitę/ w ten też czas dosię ma-
ig raz przez dzień pić. **E** Gdy po zniwach
będzie na ściernisko maig być wyganiany dla
dwiu przyczyn/ abowiem kłostim które zostało
napasa sie/ thakież ścierniskiem popłożonym
y łaiem siewem rola na drugi rok nagnoi/ iż
zboże lepsze potym będzie. **E** Przez wstęch
to lato gdy porzyna switać owce maig być do-
jony/ aby na ranę pastwki nie omieszkali/ A
gdy już słońce zagrzewać pocznie/ z pastwy je
zaganiać by im goraczę albo y wiatr suchy
nie zaszkodził/ wiecior tak długo maig być na
pastwy aż by swego powetowały/ czo wednie za-
mieszkali/ iść/ a gdy do domu przyjdą nie ma-
ig być w ciepłej owczarni zawierany/ gdy też
dzień gorący nie zaganiaj ich na pastę dale-
ko od domu/ byś nadz daleko zaszedł/ gdy na-
gła przyjdzie goraczę do chłodu nie omiesz-
kali/ Czasu też goraczę w gromadzie cho-
dzić pastecz nie ma im dopuszczać/ ale po tro-
chę je rozłeczać/ Potem też są zagrzane nie ma-
ig być dojony/ aże ochłodną. **E** Gdy sie za-
rzą wstaje łagnieta na pastwie wyganiaj tam
niechaj będą pości sami chęć/ a gdy do domu
przyjdą w chłodzie maig być chowany.
E Gdy sie wstaje po trawie paieczyna tak-
by skropiona/ nie dopuszczać im iść/ a gdy go-
rąco przyjdzie albo deszcz niedopuszczać im le-
żeć/ ale je na górze wpadzać/ gdzieby je mógł
wiatr obwiewać/ chronić ich też od trawy a-
bo pastwy piaskiem pomuloney.
E Powiada Palladius iż od kwietnia aż
do zimy nie dopuszczać łagnietom wiele sie
pasć/ aby barzo nie zatili/ ale po zniwach aż
do zimy długo je na pastwy trzymać aby tłuste
będąc tym sio dniey zimę przetrwały/ Owce
któreby mgły były na łesień maig być odby-
wany/ a na inie dżdżinę odmieniany/ by
śnadz gdy zima przyjdzie nie pozdychały.

1 Jako owce chora poznac,

10

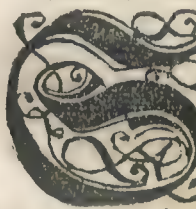
Du mi sie widziało słusno
przydać czom też słychać do
świadeżenie jednego dobre-
go gospodarza/ jako poznac
owce chora/ któreby miała
zimie zdechnąć/ Gdy nasta-
ną bżowe łagody już dojrzałe/ tedy nasto-
czy ich w takim naczymu/ rozmieszać z głą-
iako by ciasto/ trochę przysolowy/ Potem na-
czymie iako by chlebiec nie małych a sportych/ w
pieć wsadzać gorący/ a gdy sie wypieże iako by
chleb/ ostudziwszy kłaść do owczarni aby ow-
ce lizały/ weźmą to barzo rady/ któreby ow-
ci pusci sie potym z nosa wilgość lipka/ thako-
wey na zimie odbywaj/ inie czo nie nie puszcza
zdrowe roślana.

20

Jako owce spuszczać z bara/

ny/ iaci też sami maig być a wiele owiec le-
dnemu/ a jako długo owce płod noszą.

30

Koro kwietnia pierwsze ba-
ranow z owcami ma być
spuszczanie/ aby zima łag-
nieta już odrosłe zaszła/ Mo-
że też być w Czerwcu
y w Lipcu/ bowiem y z tad
łagnieta przed zimą będą spore/ Wtore spu-
szczanie po połowici miesiąca/ Października
aby sie kości na wiosnę gdy młoda nasthale
trawa. **E** Piśe Aristoteles/ któreby chciał
by sie mu barankowie rodzić/ obieraj spuszcza-
nia gdy wiatr wiele z połnoci a przeciwnie
owce z barany wyganiaj/ Zasię ktho chęć
mieć owieczki/ obieraj wiatr z południa na-
trzode wyganiaj. **E** Niektórzy gospodar-
zedwa kieżne przed spuszczeniem barany o-
sobno zamyslać/ aby potym wietrzą chęćwość

40

tu samiżam mieli/ Drudzy też leda kiedy ow-
ce z barany spuszczaig/ aby też łagnieta sie łaz-
dego czasu rodziły/ a polikolowie w czasie tha-
kiego płodzenia sthola/ jedne y jednaka woda
pić maig/ bowiem woda mlesana y odmien-
na też różliczną welne łagnietom czyni/ y o-
wszem jako piśe Varro brzuchom owczym
barzo szkodzi. **E** Gdy już owce pobiegna
tedy od baranow maig być odlaczony/ aby im
ciężkości nie czyniły/ A nie spuszczać młodych
owiecz

dwieć dwu lat bawiem z tąd y płod niedosta-
teczni bywa y samy też barzo mgleia y gorz-
kie. **C** Owce kotna bywa poltorasta dni
Przeto spuszczenie z barany tak ma być aby
się kościły albo w cieplem albo na porządku wio-
sny/gdy po zimie młoda się trawa puszcza/
Gdy się owce białe tham iżeż baraniec na
bielszy maig być obrani/ nie tylko na ich wełne
mleć w ogłód ale też y na leży/ bawiem ktorzy
pstry/ czysty maig czarnoscia takoby natrapia-
ny/thakie theż iagmota płodzą/ iestli prawie
czarny tedi też czarne po nich się rodzą etc.
Przeto biały baran może czasem czarne la-
gnieta płodzić/ ale z czarny/ h nie może być ie-
dno czarny iato pisze Columella. **C** Obie-
raj tedi barana wyszkiego wspanilego/ długie
go brucha z białą wełną z długim a z syro-
kim ogonem/ Czoby miał krzywe y zawile ro-
gi a koźmate/ piersi pleci y ledzi syrokie th-
kie y czolo/ wełne długie a wiesiste/ wielkie
młoda/ w młodych lécach/ bawiem iedno do o-
smi lat może gamratować/ Dwiec theż nie
młodsza dwu lat ma być spuszczana/ bawiem
iacty przecz pięć lat się na płod godzi/ siódme-
go już ostarwa. **C** Po płodzie baran może być
pożnany iestli cudne baranki kłeci/ ieden baran
sto owczam może doświadczyć/ a ile set owiec ty-
le baranow doświadczy iestli między nimi chować/
miewali by się o to a ewiaści/ o tym tak pisze
Barro Dobry go podarż.

O czasie strzyżenia owiec/ a iato ie w si zżycia chować.

K Aldego czasu od porządku
tu wiosny gdy iedno czas
mierny owce może strzyż-
dże do świętego Wita/ ale
nasłusznicy w Wiatu Pise
Barro/ a strzyżonym ow-
czam tak ma być w pomiarze/ Nawarż lupinu
ziela (ktori zową wilczę albo słoneczny groch)
solnego zmieszany z lagrem starego wina a z fu-
sem oliwnym albo oliwnym/ gdy tho spodem
zmieszany pomazany owce strzyżone/ Bedzieli ra-
na gdzie od zastyżenia tedi si-
la zamaż cie-
płą/ a iestli gdzie nie może blisko thedy trzeciego
dni y po stryżeniu solar i w morskiej wodzie
Indy thedy osolwsi/ troche wody dajow-
przewarż/ thora owce ony piwcy pomazane

1 omys/ Tak opatrzone owce nie będą do roku
parzyć ani krostawce/ a wełna długa y mi-
ka będzie na nich rosła/ iestliże lepiej gdy trzy
kroć do roku będziecie je płoskali winem z oliwą
zmieszany. **C** Aby weże zagnali ktorzy
pod płot się taig owce/ am słodzą/ czysty kurze
nie drzewem cedrowym albo białym kadzid-
łem albo leśnym rogiem albo niewieście w osy pa-
lac/ Może ietż d. użdzie strzyż dwa kroć do
roku a to na porządku iestli.

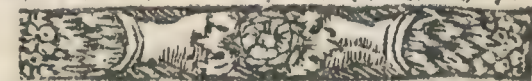
10

Jako owce stare poznac.

S e y owczam po roku na dalecy po-
poltoru mienić się poczynaia dua
przednie/ w hesc młocięci pothym
drugie dwa bliskie/ drugie potym/
aż we trzy lata nadaley we czterzy
w hystte wyrownaię/ Poti zeby nie równe są
młodość owce wstają/ ale zrownale już pra-
wie dorosła a w swe mierzę/ a gdy się już se-
sknia albo przyskrzala/ owce starą znamion-
ia/ owce w dobrim stanie trwają do osmi lat
drugie też do dziesięci/ które dobrą paszą ma-
ia/ bo które alod ciwra richley się zstarzeia.

20

30

Jako owce dobre y siri chować

T a kroć przez dzień aż do
świętego Michała może ow-
ce dobre/ a potym iacty raz.
C Barzo tłustych z bara-
ny nie spuszczać by snadz pło-
du nie pomiataty/ potym gdy
pobiegaia zachoway ię w siłosci/ Przez czate
iato rano ię doć gdy poczyna swithać aby na
pastwie w czas były wygnany/ Gdy owce do-
ia młoczenie ma być/ tylko sam pastierz ma mie-
ć róg nim głasac/ Mleć o spuszczaia tu zsiadło
ści potki słodkie/ sir/ nskiem barankowym/ albo
kozielkowym/ albo skorką thora bywa w pep-
tu kurzecim/ albo kwiećim perzia z rosen/ Gdy
się pocznie zsiadać/ na ciemnym y chłodnym
miejscu ma być chowano/ a gdy się wręci/ nie-
zawsi prase albo w płodze solą drobną zwla-
stia ciepło suszoną potrawiać/ potym cieple-
pranoga prapierzać/ potki to dni maldrzyżia
bo krantki wręci rotesci albo kofu thak ro-
złożyc/ takoby ieden drugiego nie doświadczał/ A
maig

50

maig być w miejscu zamkniętym a cichem/
gdzieby nagły wiatr nie przewiewał żeby w
tłustości y w subtilności i swę siri były zachowa-
wany/ Za też wina sirowi gdy suchy będzie
abo dziurkowany/ czy sie z tąd stawa gdy twa-
rog abo barzo przefolony/ abo nie dobrze be-
dzie wypisany/ abo na gorzezu słonecznym
będzie suszony/ Wlektorzy chcą młode syrtki
czymś/ zielone syrtki sosnowe starzysy po po-
lu z mlekiem spuszczaia/ druidy z kminem prze-
siewanym/ wsakoż ty możesz z siarwiga/ z rutą
z polynem abo iakikolwie chcesz siat sirowi
przypać przysposzysy gorzice/ pieprzu abo i-
la iakikolwie woniew.

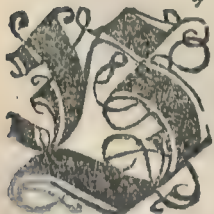
O niemocach owczych y le- czeniach.

Bezam nlektorim roscie
guz pod gardlem z wilkości
zbytich od głowy zcieta-
cich/ w tedy chorobie prze-
tkot skore aby woda wypie-
tała z nienagła/ thedi zdro-
wa będzie/ Ciepła też niektóre nadećie abo za-
tkanie sieżony a chak sie odymaia. zwłascza
Kwiecia y Maia/ to pochodzi z bytku krowie
miazgisy a lypkisy kładze nagle zdychaia/
Przeciw temu pomaga wsterczyc między noz
drze spile na dwu palcach aby tak krowie nie-
malo wychodziło/ Nlektorim tho pomaga/
wsakoż mnogie zdychaia/ Wlewaia też febra
ktora możesz wleczyć tak iako wyszycy o febrze
wołow wypisano/ Inshy wiele chorob na ow-
ce przynadza ktore pasterze y żywczajni go-
spodarze czy sie z owcami obchodzą/ dobrze
leczyć o wiecia.

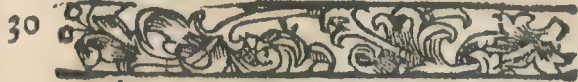

Jako baranki chowac y czyscić.

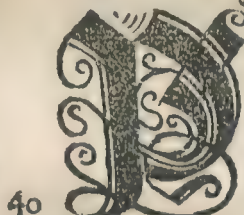
Arantom skoro po narodze
niu trzeba każdy tydzień po-
dawać soli przez czasy mie-
siacz/ potim tylko dnia pią-
tego następnego/ a po odsadze-
niu od matki hnet maig być
ostrzyżo. w by sie w welnie wshy nie zaległy y le-
pny też rość/ tam im sol każdy tydzień dawać

Stolo Bożego narodzenia z mathkami stać
maig dla ciepła to Palladius węż/ Barro
zasie tak/ Gdy sie owce przynajg kocić/ paste-
rze le na osobne mieszczą odlęcaia ciche a k-
temu wdzialane/ tam baranki przez dzień abo
dwa przy ogniu grzeia aże matke poznaię a
sać sie dobrze imę/ Potym gdy owce na pasia
wyganiaia iagnietha doma zostawiaia/ aże
wieczor ie zasie do matki przypuścić zaia/ wsako-
ż na noc zasie ie odlęcaia dla podeptcha-
nia/ Takie wzaraie ie spuszczaia do matki a-
by sie na saki potli na pole nie woda/ Gdy dzie-
niec dni minie tedi nabierzy kół owiaia ie
za byie czym mlekim by snadz przez czasy
dzień staczac nie po wrazaia sie/ Gdyby ktore
iagnie ciezka nie chciało wzigać ani ku matce
przystapic/ trzeba namazać wymie maslem
abo czym tłustym/ a iemu teze wargi a zwla-
szcza mlekiem tego mathki/ aby sie go woniać
nałożo/ potym podawać im wypisatcy a-
bo sianka drobnego/ abo młodej trawy niż sie
na pole imę chodzie/ także maig być chowani
aż im czterzy miesiace przemynie/ a potim z-
iagnieta/ matki ich nie maig być doiony/ gdy
liż beda od matki odsadżony iagnieta/ trze-
ba ie kłebać y z nimi sie pieścić aby tak po ma-
kach nie tazyły bowiem sie od tego zsharzeta
a chować ie w cisy y karmić dobrze/ gdy uż
odlęga a sać zapamietaię dopiro ie do trzo-
dy wyganiać.

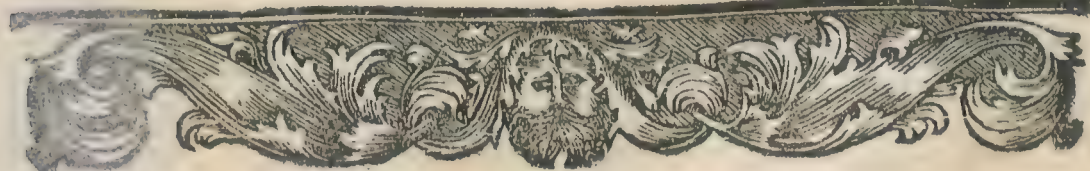

O pożytkach z owiec y

z barankow.

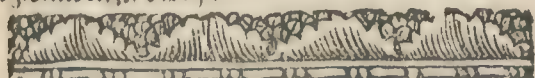

Dzitel z owiec jest wielki/
z welny ich barhi bywaia ku
zdrowiu żywota człowiece
go potrzebne/ ktore gdy z sub-
thelnieshey welny bywaia/
tym droższe y lepsze/
Z skor też bywaia kozuchy ihej futra na
żłma potrzebne a z oberwanych obo z gołych
skor boci y cholewy/ y inshy roboty rzemiosni-
ce. Wleto owce ku żywności dobre itez
zdrowe/ im swieźsze tym lepszy/ im thez gesthe
tym tuczność lepsza dawa. Serwathka
z niego odmieta żywy y czysci kolere.
Ser też owczy tuczność dawa ciału lud-
czemu ktori im bywa młodszy tym lepszy y
zdrowszy/ starzy zasie gorzysy/ słony też bar-
a 3 zo abo

żo abo lipki także kruchy bywa nie dobri iako
pise Kasis ale średni nalepzy/ Owce mieso
nie dobrego smaku/ bo wiem barzo mlegotne
tiko chłopom robotnym sie godzi/ Baranto
wlepye gdy iuz odsadzeni bywaię/ ale skopo
we nalepze y nazdrowie/ bo pokarm dobry y
prawie tuczny dawa/ zwlaszcza dorocznego
skopu/ starszego iuz nie tak dobre mieso/ a im
starszy bedzie tym tez gorza tuczność z niego
bo ku stawnieniu trudniejszy jest/ Skori y vel
na skopowa y barantowa lepsza zawsze ku o-
dyennu niżli owcza.

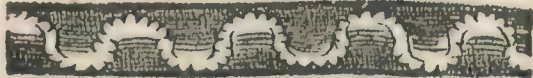

D kozłach/kozach y kozletach

Kozby chciat thrzodi kozich
nabye/nabywaj koz ktorebi
iuz moaly rodzić y duoe da
wać/ bo wiem thrzoda mło-
dych nie pożyteczna/ W po-
stawie ich ebażay żeby spo-
regó wyrosu były/ wysokie/ mocne y duze/ cia-
ła mlekkego/ gęstej sierści/ a czoby pod broda
dwie brodawce miały iako ciężki wiszące/ bo-
wiem także płodniejszy bywaię/ by thez miały
wielkie wymiona/ bo wiem thakie wiele mleka
daia. **K**oziel też lepyy ktori ma brodan-
ki pod broda/ dluga broda/ bynie trochła a zu-
pełna/ głowe mała/ wsiy mięszce a powisle/
tudy gładkie mięszce a długie/ Koziel przed

rokiem ku samiezam sie godzi wśakoż nie dlu-
żej trwa sęci lat na tym rzemieśle/ Dobre ko-
zy dwa kroć do roku rodzą/ z tego roku obierai
samce ku płodzeniu/ Demu bydłu sśhainie na-
zdrowie ktore sie odwarzaię ku słońcu zimie
wśhodzącemu/ gdzie też kamieniem brukowa-
no abo czym twardym polożono/ aby sśhainie
ich nie było wilgotne. **W** paszy tak sie
z nimi obchodzie iako y z owcami/ wśakoż le-
sne y borowe pastwiska są im przywoite/ a w
chroście wiecy niż na polu/ bo wiem galgeli
a chrost jest ich własna pasza/ do ogrodow
też skaczą barzo radi/ Przeto w prawie natem
nicim ths sobie oprawia aby natemnik koz
przy domu nie chował/ Po iesieni z kozły mo-
ga być spuszcżany/ bo wiem po czwartym kieżi
czu koca sie na wiosne/ Kozielki po trzech mie-
sięcach może ie do thrzodi puszczać/ wiedne
trzode koz dosyć jest pięćdziesiąt bo wiem ony
płodne są a z owcami sie nie radi łączą/ Każ-
demu dziesiętowi koz dosyć jest koziel jeden/
Dłużey o mi lat ich nie chować bo wiem po-
tym nieplodne bywaię/ Barro pise iż zdro-
wia koziego znamiona trudno pisać bo wiem
rzadko przez febrę bywaię. Przydawa sie im
na ciele częste zranienie/ bo wiem y samy sie bo-
dą często/ po chroście też abo po cierniu często
siedrapię gdy sie tam pasę. **N**any ich
tak leczyc iako o ranach końskich pisane/
Pożytek koz iaci w skórze w mleku a w ko-
zletach/ bo wiem z ich skór czyste boti bywaię/
y na siódla przykracie/ Mleko ich ludzom bar-
zo zdrowe/ zwlaszcza nie zsiadłe ktore ma w so-
bie nieczysteści abo smiotany/ serwatka ho-
rim jest lek arstwo ale ser nie jest tak dobry iako
owcy/ Mieso kozie jest barzo suche a thak
nie strawne/ y nie zdrowe/ wśakoż kozlece zwla-
szczą z szych kozlat mieso restkopne/ y ku zdro-
wnu pożyteczne/ Z kozletich skór parzamin by-
wa dobry y boti abo trzewiki kochanton y ro-
skosnym ludzom zwlaszcza paniam duszom

D swiniach/kiernożach/ y

wieprzach/ iako ie obierać/ chować/ o ich
leciech/ zdrowiu y pożytkach.

Wielci kiernozi na bydło mały być o-
bierani/ ciała sśrokiego/ wśakoż wie-
cey okragli niżli dludzy/ czoby brzuch
miał y ledzi wielkie/ bynie mięszce/ pysk krot-
ki/ a lepki

ki/ a lepszy iedney farby niżli pszey a gamra-
tliwi. **C** Kiernoz po roku aże do czterzech
lat do samie sie godzi daley też nicz po nim.
C Maciorki zasie maig być obierany podlu
gowate/ długich bokow/ y brzucha sypkiego
w ktorim by sie wiele płodu zachować mogło
Drugie człontki maig być kierzom równe.
B kramach zimnych lepsze swinie czarne/ ale
w wolnych lepsze białe/ Kiernozay
swinski moze być pasion leda g dzie wśakoż le
pien na wilgotnych niżli na suchych miejscach
zawłascza g dzie iest trzcinka/ sithowie/ trawa/
bo sie ich korzonkami rabi pasza/ a nawieczey
w lesiech y w chrosciech g dzie sa drzewa ro-
dzące a owoce ich dostate/ A gdy im uż w le-
siech paszy nie doszłanie/ thrzeba im żywności
dawać/ zoladz/ u/ kaskanow/ bobu/ iecz mienia
lubo inzego żytha/ bowiem z thąd nie chillo iż
tluste ale też smaczne go miesa beda/ Lećie na
pasza ie wyganiac rano niż goraczosc nasta-
nie/ bowiem w ten czas w cień aku wodzie wcie-
ka/ Zateż po południu gdy goraczosc omi-
ta na pastwie ie wyganiay/ Zimie lepać nie pir-
wey sie pasza aże sron opadnie y zamroz omi-
nie/ Maciorka każda osobno z sweml prosie-
ti ma być zamylana a z wierzchu nie maig być
zakryte aby ich laczniemy dojrzyć/ a prosietam
gdy by ktore przygniotła pomagac/ a wieceny
hesci/ albo osmi prosigt icy tu chowaniu nie zo-
stawiać/ bo atżkoli mogła by ich wieceny odho-
wać/ wśakoż od zbyteknego wyszania mgła by-

1 wa/ y napotim tu płodu nie godna/ Barro
pise iż moze swinia tyle prosigt mteć ile cięż-
kow ma/ iestli by ich mtecy miewala/ znać iest
niegodności/ zasie gdy by wieceny/ iuz tho nad
przypodzenie/ Pospolicie polowice prosigay
maciorki odcymuig/ bowiem gdy ona wpyt-
kim dostatkem nie moze dać ony thez nie mogg
sie zosłać. Kiernoza tu płodowi gdy uż czas
spuszczenia z maciorki przychodzi/ dwa mie-
siace przed tym w osobności chować/ A nale-
pny czas tu spuszczaniu od pierswego dnia Lu-
tego to iest od wigilii gromnie aż do dwuna-
stego dnia Marcza to iest trzeci dzień po swia-
tim Grzegorz/ tak sie trafia iż sie lecie oprosi/
bowiem swinia czterzy miesiace nosi przeto le-
pien iż tedy wrodi gdy uż czo ma iesc na po-
lu/ Nie spuszczać mniemyh iedno roczne/ wśa-
koż lepiej aby miała przez półtora roku/ aby
sie w dwu lat bedac oprosiła/ a gdy uż poczy-
nie rodzi/ tedi nie przestawa aże do siódme go
20 roku/ chyba iżby chora była/ gdy pobiegaig/ ta-
di sie we bloscie walaig/ bo tho ich roskos iako
człowieku w łazni zwłascza brzemiennicy pa-
niay/ a gdy uż pobiegnie tedi od niego samcza
odlaczyc. Kiernoz w osmi miesiacach poczy-
na gamratować a to rzemieslo dobrze robi a
żedo czterech lat potim sie na wstecz zstępu-
ie aże do rzeznika. **C** Zbyteżay maciorki
dobri/ albo zły/ tak poznac/ iż czo przy pierszym
czyni oproseniu to y potym bedzie czynila/ a
30 to rzadko odmieni/ Prosietha przez dwa mie-
siace przy maciorkach mogg być chowany/ po-
tim gdy samy poczyng iesc odlaczac ie/ Kthore
sie zimie rodza prosietha mniemye bywaig/ a
maciorki też nimi gardza iż im mleka mało
dać maig/ przeto też prosieta zębami ie wci-
ce kasaig. Przegrodzenie albo chlewki swin
wzgore na trzy stopy dla przestakania maig
być/ na hprzga troche wieceny aby dla ciasności
nie porzućila/ albo wrodiwszy nie wgniotła/
40 dla tego też nie wyszycy aby czeladnik snadnie
mogl gnoy wymietac gdy thrzeba/ a ile kroć
wymiecie tedy posipać piaskiem/ albo czym in-
szym/ coby one wilgotnosc na dnie wysuszylo/
B przegrodzeniu ma być prog spodni obun-
we drzwiach aby prosieta za machla wysko-
czyć nie mogły/ Kół swinski na dwie sie cze-
sci dziele/ bowiem dwa kół do roku rodza/
Cztery miesiace w brzuchu nosza a po dwu
miesiaczu prosieta doia/ Gdy swinia sie o-
50 prosidać icy dostatek iadła aby też miała do-
stać

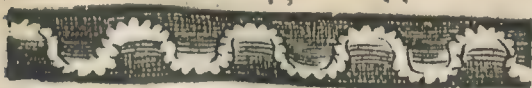

statel mleka/ Mnodzy ludzie gdy nie mafi co
insego dawaja im iakoby dwa funti ietzmie
nia w wodzie omoczonego/ na wzarañ y na
wieczor/ Chrzeba im thez dwa troc przez dzieñ
dać pie dla mleka y owsem przez dzieśieć dni
po oproseniu maciorci nie odwodzie od pro
siat ale iey thamże pie donosie/ Poithum wiec
moze ig puszczac na pastwe bliska/ aby czesto
a rychlo mogla sie do prosiat wracac/ ale gdy
wzrostla moze ie za maciorca wypuszczac/ za
sie doma bez matki im iesc podawac/ Gdy inż
prosieta odesla oboie obfady/ ted i gdzie tego
iest dostatek karmia ie inż wytoczonemi iago
dami winnemi abo lusejznu z iagod/ Potrze
ba zeby pasterze zwyczajli swinie ku glosu trza
by/ a takze maia trzabić gdy ie ku obrociowi zy
ta posipanego wypuszczaja/ Z tego natogu ba
da sie ku trzabić schodzić gdy sie po lesie rozbie
za/ Drugdzie ie ku obrociowi kłotaniem w ko
rito zwolawaja/ Pospolicie w rot prosieta
chrzebia/ aczkoli moze rychley/ wpatoz nie ni
zey pol rocja/ tamze thez imiona mienia bo z
kiernozow wieprzmi ie zowa.

O lekarstwie swiniem,

Nadne thilko nauke powiem
gdy by swinia mleka prosie
tam dostadczyc nie mogla
podawac iey psenice suchej
bowiem surowa brzuch od
mielecza y wyczyscia/ do sta
swini dosyc dzieśieć kiernozow byc na plod po
wiedaja. Pozyteek wieprzow w tym zalezny/ iz
mieso ich dobre iest tak swicze iako y słoniny/
bowiem ku iarzynie kazdey godza sie/ Sadlo
godzi sie do kotow/ y do inshych rzeczy maza
nia zwlaszcza chtopom do grochu y drobney
plachcie y ku lekarstwam tez smale y sadlo sta
re/ Pozyteczne tez sa swinie do winnie zwlaszc
cza po zebraniu iagod abo niz/ sie drzewo pu
szczaja/ bowiem ony pyslami ryac z chwasthem
korzenie gryza a tak sie kopaczom winnym ro
wnaia.

**Jako psy chowac/ czwyeczyc/
y iakie obierac y o ich pozyskach.**

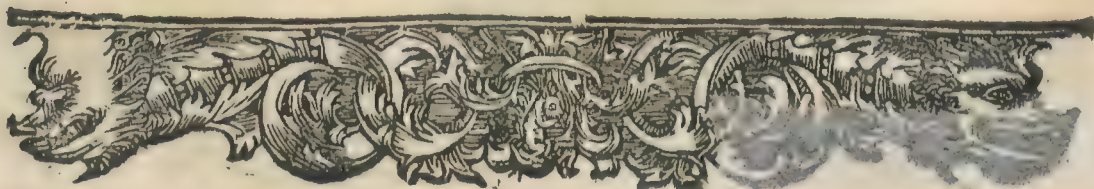

Nie iz bytko psow iako wla
snych strozow pochrzebuie
ku obronie od wilkow/ prze
to tez o nich tu godzi sie nie
czo powiedac.

Narod psow trosaki nadu
iemny/ Jeden iest kowczy ku kowleniu zwierza/
Drugi narod ku shrozczy bydla od wilkow/
Trzeci ku strazey domowcy od nieprzapracta/
sa iebesze drudzy co ie zowa niez po nich.

Ku naszy rzeczy czo sie tyczy obrony trzo
dy/ trzeba ie obierac w tych leciech potki sie go
dza/ gdyz barzo mlodzi takiez starzy nie sa na
to przyteczni zeby obronili bydla/ gdyz takich
wilci latwie poznywa. **O**bieray na th
psy czysliwe/ wielkie/ syrotie z czarnemi drzy
ma/ nozdrzy slusnych/ warg czarnych lubo
czymwonych/ czoby mial spodniq czelust ciena
ta a nie zwisla/ Z kad by tez wyrosly dwa na
obu stronach kly nad inse/ nie krzywe ale pro
ste ostre a stora wierzchnia przykrythe/ glowa
wielka/ wshy dlugie a pouispe/ byie y plec i miq
se/ goleni dlugie miedzy stawy/ nogi wielkie y
wysokie/ palce rozdzielone/ paznokli twarde a
krzywe/ cialo kosciste wiecy niz kluste/ grzbiec
ani wypiete ani tez spadte/ ogon dlugi/ glos
miqslizy/ pachczke wielka/ farbe skori lisa a
bo swia. **S**amice lepat maia miec wic
le ciow sporich/ y siere rowna abo gladka.

Od rzeznikow/ mlynarzow/ myslinow
strzez sie psow kupowac/ bowiem z tych ledni

nie rad i poydą za bydlem/owi drudzy gdy za
 1 ięta abo sarnie wżęga opusłuszy onie za nimi
 sie wdawali/przeto nalepien od pasterza abo
 od gospodarza dobrego psov dostawać/ktoro-
 2 tzy by sie bydla strzedz nalożyli/ gdyż pies ta-
 tzy no każdey rzeczy przywyknie a trudno ma
 poostać czego sie naloży. ¶ Gdy pies prz-
 3 trzodzić dawał mu chleba dostatek by snadź
 nie musiał odyse pożywić a sobie pić/ zde-
 4 hlini owce ięse psov nie dopuścić aby snadź
 dla smaku ich mięsa ktorego zatusz owiec sie
 5 groyse nie pokusily/ moze im dawac kosc słu-
 6 tzone/ bowiem z tad zeby sie im twrdza/ ge-
 7 ba sie roszterza/ a mać ich tuku iadowitość w
 8 nich czyni/ we dnie tam dawał psov ięse gdzie
 9 na nocz legaia. ¶ Samice ich przez trzy
 10 miesiace kotne bywaia/ gdy sie ożęci nie ma-
 11 ia być wpytki chowany/ ale drugie zarzucić a-
 12 bo rozdać obrany ktoreby chować miał/ bo-
 13 wiem iako mniej sęzenię zostawił tym sie też
 14 lepien chować beda/ Zreba theż nieczno mie-
 15 kiego pod nie stać/ aby sie thym wychley w cie-
 16 ple chowaly. ¶ Sęzenięta do dwadzie-
 17 scia dni nie przegladaię prawię/ zwlaszcza ty-
 18 ktore są rodu trwałego/ do dwu miesiacu ich
 19 od matki nie odsadzać/ po thym same wyro-
 20 dzic a sęzwanim ie drażnić zeby iadowitość byli
 21 zwerżać ię theż tu wigianim/ naprzod mlek-
 22 im strężkami/ gdy by sie chęciły wazyć/ k-
 23 tım ię tego oduczają/ Niektorzy gospodarze
 24 zmieszaię z wodą iędra orzechow Greckich
 25 słucone/ polewaię psov wby spary abo tam
 26 gdzie mnichy lubo pelty siadaię/ aby ich nie ta-
 27 saly/ Drudzy dla wżężenia od zwierza czynią
 28 im na spie obroz/ z rzemienia od spod mlek-
 29 ko a z wirzechu żelazem ostrim okowane/ ktore
 30 by gardla ich bromio/ Licze psov wedlug
 31 wielkości trzody mas chować/ bowiem przyle-
 32 sicy abo w polu daleko odwsi potrzba ich wle-
 33 cę mieć/ gdyż okolo domu dosyć chować sam-
 34 tza z samicy/ bowiem oni przidomuię mlek-
 35 ta ięden przidrugim iadowitshy bywa/ Choć
 36 by też ięden choni był/ thedi wżdy drugi beda
 37 przidtrzodzić gotowy/ a omowre psi tu sirozy
 38 nakladay w noci czynno strzedz a we dnie ię za-
 39 imać ku leżeniu.

20 **D**uż mnięszemu bydłu wzie-
 21 ci zdolaię/ potrzeba tedy do-
 22 wietszego bydla ssthalych pa-
 23 sterzow/ Takieź ktorzy po go-
 24 rach mieszkaię/ bydlem pa-
 25 stherze/ duż mnięsz maia być
 26 niżli ktorzy wstawne na noc do wsi/ gamaię/
 27 Z tad po lesiech potrzeba mocnych y obro-
 28 nych pasterzow/ gdyż okolo domu leda dzie-
 29 czyna wpaść/ wednie sędzię bydlo moze być
 30 spolem wiedney trzodzić pastene/ ale na nocz
 31 każde osobno w domu swim zamknąć/ wpaść
 32 nad wpytkimi pastecami ma być sstharshy leden
 33 pasterz/ namedrshy y na zwpytshy obieran/
 34 ktoremu wpytci inshy przidtrzodzić posłusni
 35 maia być/ a nie godzi sie na tho barzo sstharis/
 36 gdyż ani starzy ani też dzieci ku obronie trzo-
 37 dy nie dosyć wczynią/ Czego nawietcy trzeba
 38 trzodami wielkiego bydla/ ktore sie po gorach
 39 y lesiech daleko rozchodzi/ Potrzeba tedy takie
 40 pasterze z ludzi wybierać/ czoby duży byli/ stall
 41 przedci/ a chypci nie tylko za bydlem chodząc w-
 42 melli/ ale go theż od lothrosthwa y od zwierza
 43 strzelanym/ poćiały y inshy bromia obraniać w-
 44 mieli/ Potrzeba też pasterzowi aby miał na-
 45 cęnie ku bydłu potrzebne/ tak ku żyrności suez-
 46 iako y ku lekarstwu bydla/ iakoż dobrzy gospo-
 47 darze maia ktemu rozmaite ku potrzebie/ we-
 48 dlug rozmaitego bydla ktore w domu chowa-
 49 ia naczynie/ inshy komom/ oslom/ mulo/ n/ kro-
 50 wam/ owczam/ y bydłu inshemu domowemu/
 51 To la-

O pasterzach/ iakie obierac/
 a iako ię chować.

Do latwie wewsi zachować czo pasterzom przy
 słusza mieć/ tym zaś pasterzom kchorzy po
 gorach pasą/ potrzeba mieć niewiastki za nimi
 chodzące czoby nie thilko nabrały opatrzały/
 ale też żywność pasterzom opatrzały/ aby tak
 oni tym snadniej a bez omieszkania pilniejszy
 bydła byli/ y owsem godzi się aby starszy pa-
 sterz pisać y czytać umiał/ bowiem bez tego a-
 ni vanu liczyć/ ani żadney rzeczy nie będzie
 mógł rozprawić/ **E**liczba pasterzow a-
 bo mnożstwo według wielkości trzody ma być/
 10 albo też według rozności bydła itez położenia
 pastwisk mnię albo więcej thilo ilō będzie ku
 rozlicznosci roboti potrzeba dostatku.

O chowaniu żaięzow y in

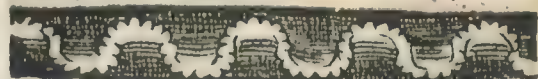
nych w przydomu.

Bierzyniec żowg gdzie iele
 nie/anie/sarny/lesne kōzki/
 wieprze dzici/żaięce itez kun-
 40 ki (drudzy ie czarnemi krol-
 kami żowg) chowany bywa-
 ją/ Czym się te zwierzęta ży-
 wią a iato się mnożą gdyż każdemu to iawno
 gospodarzowi frotko się z tego wyprawie.
 Ogrodzenie zwierzętka małego lubo wiel-
 50 kiego ma być według wole y dostatku gospo-
 darskiego/wszakōż tak wysoko itez gęsto iako-
 by wół ani żadne inşe zwierze sfodliwie nie

mogło przeleść ani przejskożyć/ **E**żeba thęż
 tam mieć gestwo chrostu/ziela albo chwastow
 gdzie by się mogły kryć/ albo chować żaięzko-
 wie/Drzewa też maia być syrok tego gałęzia
 pod któreby zwierzęta przed orłem albo przed
 insemi drapieżnymi ptaki uciekały. **E**am gdi
 thilko samezow y samec żaięzow puszczą w ry-
 chlem czasy ich namnoży/ bowiem to zwie-
 rze thak mnożne iesth iż iesthże się młode dzieci
 nie odchowają a drugie się w brzuchu lūz za-
 10 legaia. **E**Archadius naucza iako sameca
 żaięca lubo samec poznac/ wezrżec mu w
 dziurę zadkową/ bowiem gdi dobrze obaczysz
 samec iedne a sameca dwie ich ma.

E Rodzay żaięzow iest trozaki iedni są ko-
 rzy przednie nogi krotkie a zadnie dlusze mie-
 waia pod brzuchem thilko białe/ wshy też dlugie
 taci w ciepłych krajach iako w Galicji y w zie-
 mi Greckiej/ Włoskiej/ wielci bywają/ w na-
 20 szych stronach drobniejszy ale plodni. **D**ru-
 gi rodzaj iest żaięzow białych iaci są po go-
 rach Gallistich y y nas w Litwie. **E**żeci się
 rodzą w Hispānii y w Lambardii żaięcom
 naszym podobni iedno małego wzrostu/ czar-
 ny/ pod brzuchem biały/ ktoż żowg kuniaki albo
 kroliki po nasemu/ z łacińny cuniculi/ od iam/
 bowiem w ianach w ziemi się chowają wylo-
 pawszy sobie na polu/ na łakach/ w gajach a-
 bo winnicach. **E** Wieprze też dzici/ iele-
 nie/ sarny/ kōzki w zwierzęne/ u pewnie mogą
 30 być chowane/ zwłascza w wielgim. **E** Pisek
 tak Varro/ iż był w iednym zwierzęcu ktorki
 zwano Ager Laurencij/ gdzie był zbudowan
 letni pałac na miejscu/ u wyszłym dla lechnień
 krotkchwilie a był plac na pięćdziesiąt tanow/
 ze wszech stron dobrze ogrodzony/ tam był we-
 zwan ieden gdziec/ kchori gdy począł trebić/
 żęsto się około niego mnożstwo zwierząt/ iele-
 niow/ wieprzow/ sarn etc. na czo patrzeć była
 rozkoś niemała/ **P**ożytek takiego zwierzęcia
 iest niemały itez lubowanie/ bowiem zwierzę-
 ne możesz mieć ku iadku gdy zamyslisz gotho-
 40 wć dla rychłego rozmnożenia ich/ także y ko-
 że na futer/ y na inşe rzeczy potrzebne ich skor-
 tanien tobie przyda.

O rybach y zachowaniu ich

Eżyc rybnik budować/ obieray miejsce
 gdzieby woda nigdy nie wysychała/ Ry-
 50 bnik ie-

bratni jedne bywaia wielkie/małe y średnie/ Je
dne na stołach/ drugie na rzekach/ drugie na
wodzie stojacey/ drugie gdzie morska woda
wypuszczaia/mały rybni k ogradzay partanem
abo chrostem by tam wydrł abo inſe zwierza-
ta rybom ſzkodliwe nie wchodzily/ Możesz też

1 roſciegać pomroy przez wſitel rybni po wſz-
chu aby ptaci ſzkodliwi od brania ryb zaſtra-
ſzeni byli/ W rybni ſadzay ryby iakie ſie ra-
di w oney wodzie chowaią/ bowiem jedne ra-
dniej trwaią na wodzie ciekacey/ drugie w ſto-
iacey/ drugie w ſłoney lubo w morſkiej/ liny/
wegorze w blocie rady trwaią by iaci nie by-
ła ſmrodliwa/ na glinie karpie/ ſeżut nie ſa-
dza w rybni ciasny bo wiele ryb inſzych po-
iedza. Gdzie też ieſt morſka woda tam ryby
10 morſkie ſam y trwaią. **C** Wielki rybni
tam działy gdzieby ciekacza woda była/ abo
na nizinie gdzieby z ſniegow/ z deſzczow/ z la-
ſow ſciekacey wodi doſtatek mógło być/ był
li by tam gdzie wpuſt abo vchod wody/ tka o-
prawie aby wſzdy nie vchodzily ryby z woda/
C W ciekacey a w ſłodkiej wodzie wſetki ro-
dzay ryb okrom morſkich może być zachouan
ale w ſłoney tylko ſame morſkie bedzie i tka
rybni głębok/ W ſzredniemi rybni iak-
to ryby zachować iac zna to nauka/ Po-
żytek rybniow ten ieſt bouiem z ma-
ła rychto ſie ich wiele na n. moży
kthore przedać y ſobie y
ludziem pożytek mo-
że y wżynie.

Księgi Dziesiate o chowaniu ptas- kow y ptol.

Dokończaniu ksiąg o chowa-
niu bydła czworonogich i tch-
ryb/ godzi się też powiedzieć o
dwonogich jako o ptakach y
ptolach żywotnych latających
A naprzód o ptakach/ bowiem tho pthasłwo
nad inye jest naczudniejszy/ kłhore (jako pise
Palladus/ wychować gdzie złodzieie albo zwi-
ezeta im nieprzypaznie nie prześladowaig/ bo-
wiem, ony samy się pasą y dzieci wychowaię
po ogrodziech/ gumnach y po rołach/ tego tit-
to thżeba strzedz aby samiec zam (ktore leda
gdzie po oborze łapczya nozę y nasiedzą) listi
nie kłodziły/ przeto też na ostrowiech albo na
grądziech między wodami gdzie listi nie do-
chodzą lepiej się pawy chowaię y mnożą/ Je-
dnemu samcowi dosyć jest pięć samic/ przeto
lato wice Barro dla płodu mnhey samców
choway niżli samice/ ale dla rostkoy a luboua
nia samiec jest rzeczą wdzięczniejszą/ Samci
łapczyam swym barzo nie sprzywaię/ a dziecię
słom z młodu barzo nie należą potim im czubi
albo koronki na głowie nie wyrosta.

EW miesiącu lutym przy nowie Marcu
poczynaig gamiatować ku ciemu chętny bi-
waię gdy im bobu troche przypwarzonego/ w
pięciu dniem żarpe ciepłego podawaię/ Chę-
tność ku płodzeniu samiec potażnie śleć o-
kolo siebie ogon rosthaczą a chrości pierzom
trząsaig. **E**dy samiec zam nie dopu-
ścił nasiedzieć/ łaięza ich pod kłofy kładz ku
wyleżeniu/ tedy ony wolne będąc od nasiedze-
nia trzy kłofy przez lato łaięza nozę/ pithim
10 nożem pięć łaięc wthorim czterę/ trzecim
trzy albo dwie/ wskłoz na tho między kłofia-
mi trzeba wybor obierać/ **E**lle iż prawie
łapczya pozdniey się wylegaig niżli kłofy/ prze-
to nasadzaię thak się prawny/ Naprzód na
nowie kłiepcza podłoz pod kłofy dziesięć łai-
ec/ pięć wawiech a czterę kłofy dany siedzieć
przez dławieć dni/ dziesięć wybrałby wstę-
li kłofy/ tyleż nowych żasie podłoz kłofy
aby po thrzydzieści dni społem sie obore prze-
20 kłwaię y wległy/ Łaięza pawie pod kłofy
trzeba często reka przewraczać/ gdyż sama to
kłof temu nie zdola/ a obaczay yznacż sobie
łedi na ktorą stronę obrotis aby tak łaięza z
łaiędy strony się zagrzewaly/ Masz thż na to
wielkie a swere kłofy obierać/ gdyż mala a
drobna kłofy mnhey może łaięcz pr- ytręć y
zagrzac/ Gniazda y siadanie samiec zam pod
dachem maig być/ wżaoze od ziemi/ gdzieby
chrobał ani żadna bestia im nie prześladowa
30 Miesce też okolo gniazda ma być chędogie/
zwłasczą kedyby żasow swych ku tledu mia-
ły y gniazda wychadzac/ bowiem chędogose
mieszcza milue tho ptasłwo, (Samci łepal
gdymieczor przychadzą/ na wysokiem drze-
wie albo budowaniu radzi siadaię) przeto trze-
ba częstho motekę okolo gniazd wmiatać y
chedożyc gnoy wymiataig. **E**dy chęch
pawietca czudze ku drugim przyłacigę dosyć
piethnasie jedney wawieć wodzie/ Młodym
40 pawietam naprzodu ostreby łeczmiennie da-
way winem zmoczone albo kase z krw warzo-
ną ochłodziny/ potym może skut siełany dro

bno podawać/takież ser młodi/współ dobrze
wypisnione b p serwatka barzo im skodzi/ dru
dzy dawać im sarańczęg albo kobyłki oberwa
wby nogi/that je ie karminć przez pirtchy nie-
fiac/poichym możeh im dawać iecz mien goły
ile pothrzeba/ Gdy bedzie trypdziesci a piatki
dzien po wpleżeniu możeh je wygadzać na po-
le z matką/współ czaśow swych dla iedze do
domu ich zgromadzać. **C** Pypcie that im
gdzierać masiako y turam y inie niedostatk
takież vgzdrawian/ Nawietza niebezpieczność
ich zdrowia gdy im koronki na głowie wypra-
sają/bowiem w then czaś tat niedostatk ci-
pią iako dzięci gdy sie im jeby grizg/ Pojntek
parow iest ku iedzeniu/ bowiem ich mieso iest
dobrze smaczne/współ tu strawieniu twardi
Pierze sameza na oganki godza sie y dzie-
kam na wienice.

1 Najtisko przez rok plodzą sie a nie wieciej iac
dwadzieścia ialec miewają/ kotochy iayca ich
lepiey wplagaia gdy pietaście tylko bazan-
towych a ostatek kotochych podłożych.

C W nasadzaniu czaśy y rzeczy inie that
sprawny y choway iako y z kotochami/ we trzi
dziesci dni sie wplagaia/ przez dni pietaście
ich pokarm iest mąka iecz mienna lub otręby
z winem z miesawby chłodno im dawać/ po-
tym psennice/ mrowce iayca itez sarańczęg
nogi oberwawby/ do wody chodzie im nie do
puścić bo stad pypcia nabywają/ teory gdy-
by sie im przydał tedy czośnek tłuczony z smo-
lą z miesawby nos im wstawieć iele pomazu-
jąc drapać albo scierać iako turam. Mieso
ich iest barzo wyborne.

O gęsiach/

O Bajantach.

20

30

Kore Wlochy faszanty zo-
wają to ptacy niejako pa-
wom podobni w mniejszych
piorkach/ ale theż sami są
mniejszych iakoby kury/ w cho-
waniu ich tak sie sprawuy/
na płod konieczyli obieray/ bowim starzy na
to sie nie godzą. w Marcu a kwietnia mno-
żą sie/ a na iednego sameca dwie samice dosyć/

40

5 Si wody a trawy potrze-
bulg/ a bez tych trudno sie
moga chować/ Na ogro-
dy osiane sie nie godzą/ bo-
wim y pastwicz sie y gno-
iem swym barzo skodzą.

C Gdzie rzeki niemaś trzeba im sadzawek
wężnić/ gdzie theż trawy niemaś trzeba im
siać na polu konikowie/ sangrety y inie chua-
sty trawne dla żywności. Na iednego sameca
trzy samice dosyć/ Biale gęsi płodniejszy by
wają/

50

B b

wają/

swaig/ nie tak siedlate/ abo siwe/ bawim ta-
kie z rodu dzikich gesi pochodzą. **E** Od
porzanku dni Marczonnych aż do świętego
Wita iareca miosą. Piętnascie iarec pod ied-
ne ges dosyć nałożyc na których przez trzy-
dzieści dni siedzą/ kotoś może ie też wysładż
wpałoz tak sie maś snimi obchodzie iako z pa-
wimi thedy dobrze wylega/ a gdy kotoś na
nich nasadzi pod nie potrzywy podłoż. Ge-
si siedzące gdy ie z gniazda wysadzać nało-
żysz samy potym zchadzać będą dla karmieny.

E Młodym przez dziesięć dni maś syp/ abo
matuch sfluczoney w domu/ potym ie możesz
na trawę wyganiać gdzie by potrzywy nie by-
ło/ bawim parzanie ich kłodzi barzo gąsle-
tam/ zwłascza niechac sie chowaig przy wo-
dzie ciekacoy abo też stojacey. Siadanie ga-
sietham na noc ma być przegradzane na zie-
mi a nie wiecey na dwadziecia w iedne lo-
moite wpuszczać/ opatrzaigc dobrze aby wil-
gotność pod nimi nie była. Przetho mierzwe
abo mietka słome pod nie nascielaj dla miet-
kiego siedzenia/ by im też lasice abo inise ga-
dziny nie sflodily dobrze opatrzaig. Kady ga-
sieta wiele chodzą przetho im tego nie dopu-
szczać zwłascza kthore chcey rychlo wtuczyć/
młode rychley sie wtucza/ do czterzech miesia-
cy tłuste bywaig gdy im trzy kroc przez dzie-
ciaśto abo tłucz dawaig. Gesi tu tuczeniu w
ciemnym ciasnym a w ciepłym miejscu cho-
wany maig być. Stare wtorego miesiacza
tłuste bywaig/ a młode we trzydziści dni.

Gesi tu potarmu każda iarzina może być
dawana krom samego herebus/ wpałoz le-
piej od prosa tyg gdy go im daś dosthatel z
wodą/ Gesiam wilcy a siski barzo sflodzą/
przeto ich od tego sflodzą maś. **E** Pożyteł
z gesi iesth nie mały/ bawim młodych mięso
iest barzo smaczne zwłascza tłustych ktozby
nad czterzy miesiace sflarise nie były. Pierze
też dobre w posciel/ kobluchy twarde na pio-
ra pisarzom a czo z nich obemnieś do sflazal
sie przyadzi.

O Kaczkach/

Kaczkę też są z rodzaju gesiego/ thakie
przy wodach sie toczą y tymże sie o-
byczaiem chowaig. Kady iedig kacze
ziele czo na stojacey wodzie roscie/ gdzie słoń

ce przepata/ Probactwa y wsielicy gadziny/
plugawey wody pożywaig/ czattiem polyla-
igc/ a wshytlo w nich sflarai sie. Pożyteł ich
może być z pierza wpałoz wiecej z mięsa zula-
scza młodych choeia mięso ich iest lptie a nie
strawne.

O togutach/ kiefkach y o ku- rzech iako sie z nimi chować.

Kto chce

Kcho chce mieć kotosy poży-
teczne obieraj czarne czoby
miał też piorka czarne/
palec merowne/ głowy wiel-
kie/ grzebienie proste a syro-
kie. bōwim takie na płodze-
ni. bywał z godne/ to gutowie lepał khorz by
m eli miassie skrzydła/ grzebieni też miasszy a
czprwony/ nos krotki a ostry/ czarne a nie wy-
pukłe oczy/ pstrę syrie albo z dzikimi piorami/
hudy obrosłe/ goteni krotkie/ paznokci długie y
ostrog/ ogony długie z gestym pierzym khor-
z by też często a głośno płali/ śmieli byli na
walkę aby sie o kotosi zastawiali a zwrzeta-
mym skodliwym skodzić im nie dopuszczali.
¶ Kto chce wiele kur chować trzeba mieć im
mieśkanie osobne/ od płosania spokojne a ci-
che/ gdzie by też były żerdzi albo grzedy mocne
które by ich wiele strzypać mogły/ a przy grze-
dach zwłascza przy ścienniu dżalać kotosom
gniazda gdzie by wednie siedziały a iayca mo-
sły/ te gniazda maig być mocno przyprowio-
ny aby sie nie chowirały/ bōwim trzyskanie a-
bo ruszanie gniazda kotosom miosącym bar-
zo szkodzi. Zamie przy kurznicu trzeba suche-
go ozrodka spokojnego gdzie by sie wednie w
piastu paprały. ¶ Gniazdo ku nasadze-
niu kotosy ma być mietko po słane/ a trzeba
też słome albo posłanie od mieniać/ dla blich
które kotosom długo siedzieć spokojem nie da-
dzą/ dla której przyczyny iayca nie jednym za-
ję sie legą/ a drugie sie też pług zapaszczaig.
¶ Pod kotosy pieć a dwadzieścia iatec podto-
żęć dosięć ie/ leżby kthora wielka a płodna
mogła ich wieceny osięć. Ależ to Palladius y
niewiały wloskie mienia iż nie godzi sie dzie-
wienasieć przekladać iatec/ a nigdy w cecnie
ale w lichu zawse maig być. ¶ Powieda-
ig w niektórych stronach być gospodarze kto-
rzy w mietę piecę tak wolno wpaść iż ich cie-
plo rowne jest ciepłu kotosy nasiedzący/ tam-
że na onym pieczu naslawy pierza/ kietko set-
iactekotosych kładą a czasow swych ie obraca-
ig/ gdzież wiec z nich po dwudziestu dni kucz-
ta sie legą z nienagła a po trosze wychadzą
Iayca ku wyleżeniu nalepsze które od swiete-
go Grzegorza aże do swiete Lamparta prze-
lato kury miosą/ bo które przed tym albo potim
niosą nie radą sie legą. ¶ Ku nasiedzeniu
kotosy nalepsze rocznice abo dwuletnie bo k-
re starze/ albo czo paznokty i thez nosy nie osię-
40

1 maig/ te lepiey sie dla noszenia iatec godzą.
Nasiadki tak opatrzą aby wystawno wednie
y w nocy siedziały z gniazda nie schodząc chy-
ba wżarą y na wietrzor dla tabla iez picia/
Trzeba thez w kietko dni iatecza przegladac y
przeiwraczac podobni aby sie rowno ogrzewa-
ły patrzac też iesli by zupełne były albo ku wy-
leżeniu godne czo poznasz gdy ie na wodę pu-
szyć/ bōwim proznie pływac bedą a pełne wto-
ng. Proznie też iatec poznasz kthore ku słońcu
przeprzysie iest/ z iatec podobugowatych a k-
czystych samcy/ a z okragłych samice sie legą
Iayca w ktorzych ma być zarodek we czerz-
dni po nasadzeniu poznasz przeć w słońcu prze-
gladac/ bo które tak czyste bedzie iaties pod
kotosy włoży to wimi a insę podoboz. Gdoby
też po wyleżeniu kuczat mocz iatec zostalo
nie wyleżonych kładzie pod męga nasiadke k-
raby mnych trzudziesci nasiedziala bo nad ty-
le/ nie ma być wietrza ich licza. ¶ Kietcz
ktoraby ich malo wylegla przysadżay kucz-
ta do kotosy która ich wieceny wodzi aby tak z-
trochą sie wodzą/ iatec niesć po wtore nie o-
mieściata. ¶ Przez pierwsze pietnascie dni
na ziemi gdzie kuczeta iest maig podsypany
piasem/ aby tak w twarzą ziemi kługe w no-
sy sie nie wrazały. Nalepsza im karmia proso
iest albo iagły też kietol nie kły/ y drobne ziar-
no psenne/ kotosy też radą iedzą chrobaczki/
psennice y wszelkie ziarno/ zwłascza kietol bar-
zo im służy chocia ludzkiem ciatom barzo s-
30 dzi/ Od stork z iagody winnych zasnieczaię
sie kotosy/ iako od przewarzonego troche iecz
mienia barzo miosą y iayca wietrze miewaig
o tym pisze Palladius. ¶ Wtode kucz-
ta wywodzi do gnoiu na słome/ aby sie tam pa-
prały/ bōwim sład rosta y moc biorą/ A gdy
iuz pierzym porostą/ zwrzetać ie za insęmi cho-
dzic kotosami albo za kapluny/ aby maciorki
wobzenim sie zabawiaig noszenia iatec nie o-
mieściaty. Nasadżay kotosy na nowie bo-
wim rychleysze albo pozdniejszy nie radą sie le-
40 gą/ przez dwadzieścia dni pospolicie sie wyla-
gaig. ¶ Przy gniazdach nasiedzących ie
lenim rogiem palac dobrze kuczyc/ bōwim ie-
go wonia weże y insę chrobactwo skodliwe
precz zagania. Ioski kchorze y insę zwierzeta
natury barzo ważą/ przeto trzeba ie na noc
w ich siadłach zamylać dla skody/ a na takie
zwierzeta nasiadki stroic. ¶ Tak piszą iż
gdą lista chyera kury wzgore siedzące bacz-
50 przybed-

przyszedł pod nie świeci na nie sremi oczym
 iako świeckam/ a ogonem chwile iakoby li-
 pem/ ony mniemajac by im tego groził a na
 nie sie zamierzal z grzedy spadaia przestro-
 ne/a iak ie ona wolno chwytla. Takie Orlo-
 wie/ Kanie y insy drapieżni ptacy na kury wa-
 żę/ przeto dobrze w winnicy albo między krze-
 winą we dnie sie im chować albo z chrostu im
 iatę czynić/ albo ich siadania sietami przys-
 wać. **C** Niemoc z pypcia kurom sie przy-
 dawa/ to jest skorka biała komec ich ięzyka za-
 rubejaia. Ten paznokty ostrymi zdzieray
 a popiołem posypuy/ pothym czosnkiem star-
 tym na rane przykładay/ drud y jdblo albo
 pierze czosnkowe z oliwą lubo z masłem skul-
 by w gebe im kładę. Stasifo zrya też na to
 dobra miedw polarni mieszana/ Slonecny
 groch zwłascza ziarna gorzkie/ kuram iest
 skodzi/ borim od nie^o rosta im pod oczym
 blonki iakoby tego ziarna/ ktorych iesli wez-
 ięta lekko nie zedrześ tedy oczy zasloni y osle-
 pi. Pise Palladius na to ich lerarsko/ zmie-
 szac sok portulaki to jest polney laktuli z nie-
 wiesctm mlekiem a oczy zakrapiać abo salar-
 moniatum z miodem a z kminem eluczonim
 zmieszanym. Wepi też w pierzu ich ktore by-
 waia barzo im skodza zwłascza nasiedzacim
 ktore zatrać skulby stasifagria z gorzkim
 grochem slonecznym/ winem rozwodnić/ a
 kotoś pokrapiać ażeby przez pierze przenikne-
 to. **C** Pożytek kotośy jest z iatek ktorych
 pożywanie barzo kuczny ciasto ietż rychlo/ a po-
 wiadaia lekarze iż hnetki tyle krwie z niego sie
 wczyni iako wielki żółtek iest/ to rozumiey z ia-
 ta miedkego etc. Takie dobrze są iatka ku prz-
 prawie inszych pokarmow/ Mogą być dlugo
 zachowane gdy ie dlugo podzierzysz albo po-
 trzesz w soli drobney albo warzoney albo w mu-
 ricy przez trzy godziny/ pothym opłotany
 schowasz w otrety/ w popioł/ albo w plewy.
 Drudzy powiadaia iż w soli dłu^o mogą być
 zachowani. **C** Kurczeta mlode ku pokar-
 mu barzo zdrowe a gdy ie oprawisz beda zni-
 kapluny/ ktore barzo chyni y miesem swym
 zdrowy barzo y spytienysy nad inie mieso po-
 karm dawaię/ kotośe też mieso lepsze niż ko-
 qucie/ zwłascza gdy są mlode a tłuste. Pierze
 sie theż godzi na polawie ku siedzeniu paniey
 grzesniczy. ./. ./. ./.

O golebiach y o gole- bińcach.

Dzay golebiow iest rozny/
 Jedne są czo sie radney w
 murze legę/ drugie radney
 w drzewianych to iest z drze-
 wa zbudowanych golebi-
 czach/ drugie tysto pod dachę
 drugie lepat leda gdzie krom przyspycia gnia-
 zda sobie noszą/ iedne radę sie krynę/ drugie le-
 da gdzie/ leda na cym y w orefem też gniazda
 dzieci legę. Przeto słuszę ro-
 maite mlec go-
 lebinie aby też roznemu narodowi golebiow
 mogli vgodzić. Przeto golebińce iedne dzia-
 laia na słupkach/ drugie przy scianach drzewa-
 nych iakoby strzyni/ drugie lepat w mu-
 rzech na wieżach ktemu zbudowanych/ czo iest w
 wlochow obyczay pospolitay/ ktorzy powiada-
 ia iż pożyteczniysze golebie ktore sie w dziu-
 rach legę niż ktore na iawnie/ borim tych
 dzieci rychley bierzę drapieżni ptacy y gnoy
 od nich (ktory iest wielkiego pożytku) rychley
 ginie/ zaś ktore w murzech ako w golebiń-
 czach sie rodzą/ ty od lasie abo pchrobakow y
 ptakow zlych wolne bywaię/ ich też mieszca
 latwiey mogą być wymiatany y wyczyszcany
 od gnoiu y od wşolow ktore sie tam legę/ a
 nasiedzacym golebicam wielkie czynią prze-
 nagabanie/ trzebacie ich miejscę częstho
 che dożyć z wşad/ borimci ptacy iakoby lu-
 dzie w

Dziele w chędogich domach radzi mlekaia.
W golebińcach tedy drzewianych każda ko-
 morka lubo przegrodzenie taką deską ma być
 zamierane/ktora by mogła wymiować dla śna-
 dnięszego wymiatania/a w posrodku iey a-
 bo odspod dziure tylko zostawić okragla te-
 dy by golebie wychodziły. **E** trzeba też przy
 golebińcach albo okolo nich zostawić zer-
 dy lubo grzedy pod daszkiem/ na których by
 odpoczywali czasu deszczu y niepogody/ Za-
 tem też tego naczynie na dachu domowym prze-
 ciw słońcu/ gdzie by siadały czasu pogody/
 10 **B**owim ony na słońce rady wychodzą/a gdy
 the wcześniej będą mieć nie rady się na in-
 miejscu przemieszają. **W**iedź też iż potrze-
 ba każdemu parze troiego/przynamnię dwie-
 go gniazda/bowim to ptak płodny/ieście ie-
 dnych dzieci nie odchawa a iuz drugie iayęza
 mlewa/y owsem trzy czasem gniazda zapro-
 żni/przeto w tych wypetlich rzeczach przerze-
 żonych trzeba im wcześniej czynić.

Jako nowe golebińce

osadzać.

W nowe golebińce nie sa-
 dzay starych golebi/ **B**o-
 wim ony się wracają za-
 się na pierwsze siadło/ **A**le
 sadzay młodektore iuz pie-
 rzem prawie porośnię. **N**ie
 20 dzy ktoremu nalepsze są debne ponich siwe albo
 golebie nad inne. **B**iałych się wiaruny bowim
 ony nie trwają/ gdyż ptacy drapieżni rychły
 się z daleka obaczają/ a tak się bierzą/a im więcej
 ich z piwru w golebińce nasadzisz tym ony ri-
 chleńkothce napelnia/ a nalepszy osadzać rze-
 30 życia Lipca/ Sierpnia y października/bowim
 w ten czas rychły pastwy na roli nabyć a tak
 że nie daleko od domu zalatając nie tak rych-
 40 lo pogina/ **W** Marcu Maia i też kwietnia
 zle się osadzać dla przeciwney przyczyny/wpu-
 ściwszy je w golebińce nie wypuścićay dopie-
 tnaście dni/ a ieście lepiej by mogło być do
 mieszka aby nie wylatały/bowim tham so-
 bie wlabują y wpyg a thak rychły się na ono
 miejsce zasie wracają będą/ wśakoż przez on
 wysiłek czas potrzeba im dostatek dawać ie-
 dze y picia/ **P**o tym czasie chmurnego ie wpu-
 ścić a ieście lepiej gdy będzie deszcz/bowim w

1 ten czas nie daleko odleciawszy rychły w swe
 mieszkania wróda.

Jako chować golebie iuz

przynieszone.

W golebie łatwiej się zo-
 10 stają w golebińcach w kto-
 rych się rodzą gdy tylko im
 żywności podawać/ wśakoż
 cza tego czasu gdy na polu
 pastwy nie mogą mieć/ ta-
 ko zimie gdy śnieg y mroź wielki tam im trze-
 ba dostatek żywności dawać przy ich koczach
 aby do czudzych gumien nie latały pożywie-
 nia sobie szukać. **K**wietnia y Maia łatwiej się
 na polu pożywia przeto theż w ten czas lepiej
 się mnożą. **P**okarm ich własny iest
 psennicza/groch bob/wyka/proso ber manna
 20 owa wśelkie zboże. **S**to param golebi trze-
 ba każdemu dzień sypać osma część kosa lubo
 miaty ktora włośy żowa corbis (my możemy
 rzec osma część wirtela) a tyle dwie im da-
 wamy gdy pacy na polu nie nabyć. **P**icia
 im theż trzeba dać dostatek wśakoż gdyby
 dla suszy albo dla mrozu musily daleko do wo-
 30 dy latać/tamże pod golebińcami trzeba na-
 lewać w takie naczynie ku ktoremu by zlataly
 y owsem nasłusnię ich iest mieszkanie blizu
 wody ciekącej dla picia y dla kąpania/ gdyż
 40 ten ptak rad się chędogi. **P**alladius pisze iż go-
 lebie lepiej się mnożą gdy iecz mienia/ suso-
 nego bobu i theż orobu często pożywiają. **E**cie
 kiedy nami ecy twię wiecy też żadać psenni-
 ce albo prosa moczonego w miodowej wodzie
 w ktorej gdy iacież kosiżarno moczone będzie a
 im dawać/nie tylko iż sami od swych nie odel-
 dą golebińców/ale też y inne golebie czudze
 ku sobie przynieszą/ iako młody ludzie powie-
 50 dać. **D**rudzy mienią iż nie trzeba im
 karmien słodzie/ ledno dać im iest dostatek
 nie tak wżaraj iako na wiecior/ aby się ży-
 eżaily rano sobie pokarmu szukać/ a czego by
 wednie medoiady/aby na wiecior doma na-
 lazły/ wśakoż zimie wśakoż czaśu śniegu
 trzeba y rano im sypać/ by snadź do czudzych
 gumien latając nie poginęły pochwythane/
 gdyż indziej pokarmu naleś nie mogą.

Wb iij

Brz q d

Brząd opiekuna gołębiego,

Kto sie golebmi opieka potrzeba żeby czę-
sto kocz y miejsca ich wymiatał/ a ich
gnoy osobno chowa/ który na rola bar-
żo jest pożyteczny. Kannego gołębia aby o-
patrzal/ zdechłego aby precz wyrzucił/ kthore
by też były wafnawe a waleczne/ drugie ksa-
igte abo ranigee takie ma obdłgzać a na mie-
scu inshym osobno ie chować. **C** Gola-
bieta godne tu przedawaniu zebrałszy dosta-
tecznie karmić aby były a pienie były/ kthore
tak wciężby chępli rychley przedać/ obdłg-
wszy ie osobno gdyby już pierzym porasthały/
karm ie białym chlebem zmoczonym/ zimie
dwakroć a letie trzy przez dzeń/ wżarań wpo-
łudnie y na wieczór/ a te kthore już pierzym do-
brze porastg wielkim zostawić w koczcu nogi
im polamałszy/ aby ie tamo matki karmiąc
tuczyły/ drudzy im wyrzwaig pierze z iednego
strzydła żeby nie wplatały/ thak że sie chowa-
zac rychley iluste beda nad inshy.

C Żreba ich theż strzedz od ptaków draple-
wych kthory im barzo szkodzą/ iako są kanie/
iastigbi/ sokołowie y inshy kthore mają siła-
mi chwytac. **C** Palladius też pisze iż go-
lebiom kthorze szkodzą/ kthi y lasice y inshy ia-
dowite zwierzęta/ miejsca kedyby ty zwierze-
ta chodzyły ma opiekun obaczac/ zatwierzac
wegły y sciany opatrzac y zastawiac aby po-
nich wlażyć nie mogły. **C** Kuciane rozdz-
ki tu y omdzie rozwieśany przy koczach bro-
miga od lasic y inshych gadzin rozmaganych.

C Ptaki wednie do gołębi lathaiate chwy-
thay lepem abo siatkami/ gdy lepał w noc y
wleci (czy poznasz po strzepyotaniu w spłoso-
nych gołębi) thamże z światłem przyśledszy
chwytac ptaka złego zatkawszy okno abo dziu-
re/ niedbaig chocia by theż gołębie wplata-
ły bo nazajutrz zasie sie złezg. Przeto lepien
okna zamierac dziure tylko zostawiaig kedy
by mogł wleść golab/ a pthak inshy nie mogł
wlecieć kthory wplata strzydła roszkierzwszy.

Maig też gołębieta częste gabanie od wpo-
łow/ przeto opiekun szukaig y bronigac ich ma-
często stare gniazda wyrzuczac/ nowe a czy-
ste im ściagac. **C** Czynnig sie theż gołębie-
tam pod oczyima krosty iakoby ospice kthore ie
oslepiaig zwiastują w krieżpczu Sirpnia/ ta-
kowie przedać abo poieść głowe wrywawszy/
gdz tylko głowa sama bywa zarazona.

C Przenosić sie też na inshy miejsce gołębie/
abo dla niedostatku gdy im żywności nie do-
waja/ abo też dla przestachu gdy ie drapieżni
ptacy lubo szkodliwe zwierzęta gabaig/ przeto
potrzeba to ich opiekunowi opatrzac.

C Zdychaig też samy gołębie dla starości/
bo tak mienią iż wiel ich nie dłuższy dżewigci-
lat. Gdykolwie stroż ich w dom gołębi wcho-
dzi/ zamie ma z sobą czasow słusnych nieczgo
potarmu przynieść y mówić nieczgo tu nim o-
byczaję swym/ aby go stad poznawszy nie tak
płochy bywały. Naczymie też w kthore im leci-
wode dla picia tak ma być z wierzchu żerdzi-
g abo lasami obwarowane/ aby tam wbythel
golab wleść nie mogł thylko głowe dla picia
wspczynieć/ a thak wode tu picu zamie chedo-
gga mieć bedg.

O pożytkach gołębiow.

Kto gołębie (pise Barro) niecz płodnielshyego/ bowim
przez dni czterdzięci iale po-
czynie/ znieście/ wyleże y wy-
chowa dzieci/ a to czyni ma-
ło nieprzez czaty rok chyba
zimie przesthawa aże do Marcza krieżpcza/
Dzieci miewaig po parze raz abo hesc y wie-
cen do roku/ gdy moga mieć karmien dośtha-
teć/ a gdy dośthaktu nie maig thedy lacy trzy-
kroć. Dzieci gdy dorosthą a moc wezmą y z
swotemi matkami sie płodzą/ wshakoz pospo-
lite doświadczenie jest iż aże po hesci miesiecy
a nie piwcy iaycza miewaig. **C** Wiesz-
golabig barzo jest zdrowe tu potarmu sma-
czne. **C** Gnoy ich dobry jest thak na rola
gdzie siałg iako y do ogrodu gdzie seżepny ro-
stg/ a może być rostrzgasan kthoregośkoli cza-
su gdy ledno co sieieś abo sadzish/ chocia y in-
dy. A wledz to iż ieden kosh gnoiu gołębiego
tak wczym na roli iako ieden woz inshy gno-
iu tak iż czale staganie roley dwadzieścia kosh-
mi dobrze bywa na gnoiono/ gdy pieć przyło-
żysz to tepeje lepiet/ a gdy trzydzięci koshy wż-
to nader nalepiet/ gdyby rekami rowno roz-
trząsnawszy z żarnem posianym spolem za-
włoczysz. Wiedz też iż trzy pary gołębi przez
rok wczynią ieden kosh to jest ieden kosh gnoiu
gdy gniazda beda wnetrz gołębińcza y czę-
sto wymiatany/ a im więcej pastwy maig/ z
kocia

Potem nie często szukać żywności wplatając i tym więcej od nich gnoim trzymać/ bowiem często na pastwie wplatając gnoim traczą.

Drugi pożytek z nich powiadać/ iż gdy by je przeniosł z jednego miasta albo zamku do drugiego/ tedy list w ogona albo pod strzydłem przywiązany iakoby inny posel hnet na pierwsze miejsce z kąd wyniesiony przemiesie. Pięć Palladiusz iż oni za sobą drugie przywabiają gdyby tymnem zarwie byli karmieni/ albo też gdy stawy w ich strzydel balsamem troche pomazat.

O frukawtach albo sinogartlicach.

Dla sinogartlic takich ma być osobny amach ludowany tak wielki iakoby chciał wiele ich chować/ iako gołębia wlopy dziać iako jest aby drzwi były/ okna krachmal gestem zastomony/ żerdziami przyscianach albo grzędach chociażki na których by siadały. Miejsce też na to nagotowane na którym by się paśli/ gdzie też ma być zarwie woda czy sta. Wsennie suchą radą iedzą/ z mieszkaniem ich trzeba gnoim często wymiatać y chędożyć by się nie pozarazali/ tenże osobno chować/ koniem dobry jest na rolę. Ku tuczeniu ich

na lepszy czas około żniw/ które też często nalepić się płodzą/ a w ich płodzie nalepić pożytek. Wsennie około Cremouy lecie siatka mi płochę sinogartlicę chwytają/ żywe w gmachu takim iasnym zamknąwszy prosem tuczą ile zieleń mogą/ każdy dzień czystą wodę dawać tamże aż do zimy chowają/ a tak po pięćset y owsem po tysiącu tłustych przedawać pożytek tego wielki miewają.

Ptaki ku wtuczeniu/ iako iak

rzebie kuropatwy cietrzewie y inne/ którym obyczajem chować.

Ptaki przerzeczone y inne kto by chciał chować tuczyć/ aby le drożej przedać/ ma im wczynie sadz iakoby domem zamknięty tak wielki iakoby wiele ich chciał chować/ z wierzchu gontami albo siecią wielką przykryć/ w tym domu ma być drzwi bardzo niskie/ czoby tylko tam wejść mógł ten kto by im dawał iść/ okienka też rzadko a małe przez teoreby drzewa żadnego zielonego ani pchać innych nie widać/ bowiem oni siedzący patrzą na te ptaki siedzące sobie chudniełyby a nie były. Światła też tak wiele im wpuszczać coby iedno pokarm pisać albo gdzieś się

być mia

dzieć mogły widzieć. **E** W scienie maig
być nabite kotki albo grzedy nagotowane ku
siadaniu ptakom/ albo dwie żerdzi ku scienie
pochyłe przystawionym nawiezać poprzeko grz-
dek iako czynią ku wiehaniu siat. **E** Drzwi
też y otka dobrze obwarować aby tham za-
dna myś ani lasicza choć insha bestia wleść
nie mogła/ w ten domek ma być woda cieła-
cza rynnika albo rura wpuszczana do kory-
tka gładkiego (aby thym łatwiej mogło być
od mulu nystarto) i też woskiego aby sie nie
łatwie zaplugawilo/ a thak przyprowadzić aby
czto im zbedzie wody druga zaśie rura przecz
wybiegło/ by sie ptastwo błotem nie brudziło
E Zarzębiam ku potarmu dawaig tłucz a-
bó ciasto z fig tłuczonych a z otrąb/ zmieszaw-
szy. Inszym ptakom ziarno sypać ktorego ra-
dniej z przyrodzenia pożywaig. **E** Dwa-
dziescia dni przed tym mizli by chciał brać na
targ i zarzecie masie karmić ciasthem substal-
nym/ a gdyby ie miał brać z tego tho koteza
napadzi ich w inshy kociec mienyszy/ thamże ie
na światło wyniosszy obieray tłusze/ a nie za-
biay przed drugimi by siadzi ich bicie drudzi
widzacie strwożyszy sie/ zaśie nie pochudly.
E Pożytek tego ptastwa jest iż kupiwszy ta-
nie chude/ możesz drogo przedać gdy sie wsku-
tzi. Sobie też panu y gościowi możesz wczas
wczynić ady potrzeba.

da była. **E** Zanim naliż iż peżoly ma-
ig być stawiany na miejscu miernym/ gdzie
byłecie był chłód a zimie słońce zagrzewało
zwłaszcza przeżiw oney stronie gdzie słońce
zimie wschodzi i gdzie też nie daleko miejsce
było iżd by pastwie miały i też wode czystą.
E Vergilius przydawa iż przed ich mieszka-
nim maig być drzewa zielone/ a w wodzie ko-
raby tam była stojąca lub ciełacza maig być
poprzek kłodziny wyrzbowe lubo wiekie łamie
nie n. i którychby peżoly odpoczywać mogły
a przeciw gorącemu słońcu strzypła rossi-
zać. **E** Palladius też piše iż dla iascezo-
rek albo inshych gadzin które w hule lażge im
skłodzga/ trzeba pod hulmi sshawiać tłocki albo
łacie podstawniki dobrze vgladzone/ ieden o-
podał od drugiego/ aby tam teta godziny nie
mogły sie wemknąć. **E** Vergilius piše iż
owcze y kozy nie maig bywać blizu peżelnika
dla poplugawienia kwiecica im pożytecznego
Zakieć krowy/ bowim rose otrząsaig y trawę
młodą deperga/ Bronić ich też od iascezo-
rek/ iaskolek y inshych ptaków im skłodliwych/
Chronić ie też od smrodu/ anolu/ błota y iakich
kolwie inshych rzeczy y smrodliwych.

O peżolach a o wybieraniu ich miejsce a słusznego.

D Miestu godnym peżolam
thak powiada Palladius iż
maig być stawiane na o-
bnyim miejscu w ogrodzie
tam gdzieby słońce doch-
dziło a wiathry zimne nie
skłodzily/ przeto cieche ma być miejsce/ bowim
Vergilius piše iż wiathry im wadzi przeskła-
dając aby z robotą swą do domu nie przicho-
dziły. **E** Nie daleko też od domu gospro-
darskiego maig być/ aby tak od złodziei były
wolnysze/ y od bydła inshogo obronione.
Gdzie by też było kwiecica dostatek na zieli a
bo na drzewach/ thego cie sam rozum nauczysz
wczynić/ Drzewa thakie nasadzone lubo na-
scepione maig być z strony polnochy/ Tamże
też stół albo row iaki w którym by miała wo-

**Takie maig być hule
peżolam.**

50

Palla

Dalladius pise iż hule są nale 1
pise z samey stopy święto zlu
pioney z drzewa bōwim tcha-
kim ani zimno ani gorące
natury nie odmienna. Do-
bre też z drzewa wydzielane a-
bō też y z desł miasznych słożone/a gdyby y te
nie mogły być tedy z wirzbowego pręcia iako
by kose okragło maig być oplecione/z gliny
wchożone są nagorpe/ bōwim zimie rychto
zmarznię a ob gorącego słońca też sie rospa- 10
laig. **C**W: hodzenie pszolat do hula ma
być ciasne którymby ani zimno ani gorąco
zbyt nie wchadzało/ to zawse ma być prze-
ciw słońcu zwłascza zimie/ a w iednym hu-
lu może być dwoie lubo troie/ iż gdy by iedne
dziure pszoly osiadły tedy lisa drugie mogą
wynisć ale ty dziurki maig być ciasne tedy by
tylko pszola wlaża/ bōwim od zimna wcho-
dzącego dziurami przestronemi będzie sie zi- 20
mie miod zsiadać/ zaśie lecie od ciepła będzie
sie rozpuczał/ ta oboia rzecz pszolatam barzo
škodliwa. **C**Gospodarze czasow inszych
iedne iacy dziurki średnia zostawiaig po-
szod hula/ abo trochę niżej. Trzeba też wie-
dziet iż na wielki roj pszol wieśpęgo the z wla-
trzeba/a na mniejszy mniejszego/ bō acztoli
z malego hula częsciej roie wychodzą/ wpa-
toż w małym hulu dwa sie roia nie zgodzą.
Wysokość lubo długość hulow ma być na
postora kółcia chōcia y na dwa czasem/ sprowo- 30
tose na dwie pędzi mniej abo więcej.
CJeden gospodarz doświadczony powia-
dał mi ze hule z desł słożone na czterzy grani
lepiej są niżli wydzielane okragłe/ a lepiej aby
nie stały/ ale leżały/ od wirzchu tu dolu trochę
pochyło/ tak aby iednego przodek mógł sie we-
sprzeć spodu drugiego/ tak iżby od oboiego
dwa tak wirzchniego iako y spodniego mogli
być miod odbierani gdy by potrzeba/ W prze- 40
dnie maig być dwie dziurki średnie a
w zadnim iedna/ kthorem by pszoly iedne w-
chodźły drugie wychodźły. **C**Powiedał
tenże gospodarz rzecz doświadczoneg/ iż pszo-
ly lepiej robią w hulu ciemnym niżli przezry-
stym/ tak iżby stały wszystkie były ze wszad wst-
kane/ czego dokazuje sama ich natura bōwim
pszoly na zimie każda rospadline woskiem
zalepiaig/ dziurki tylko maig tedy wchodzą
zostawiały. ./. ./. ./.

Zako sie pszoly rodzą,

Pszoly rodzą sie iedne z drugich
czasem też z miesa wolow ego
zagnile go/ iako pise Var. o/
ale iako to bywa mileczy o trar
Vergilius pise iż Archadius
nieiały naprzod then obyczay pszol rodzenia
wynalazł. Naprzod weżymig iakoby komor-
ke ciasno zrebistg na czterzy grani/ o czterzech
scianach/ ciasnym też dachem pochodzistym
przokrytą/ okna też czterzy pochodziste ze wsty-
tkich stron/ aby wiatr mógł przewiewać/ Na-
lazwshy iuńcza we dwu lach gardło zawiąza-
wshy y nozdrze zatkawshy gwałtem palicjami
biyg aże zdechnie/ potym wypnagtrzymshy na-
tkaig weni tymu y laskyey świecznych a tak cza-
to włożą w on zrgb ciasny/ ale to w then czas
dziataig gdy naprzod poczyną wiać wiatry
Zephrus/ to iest poli sie iępcze lakti nie rozgie-
lenieig/ abo poli iaskolla nie przyleci a gnia-
zda sobie nie buduje/ tamże wlec wilkose wo-
nym miesie wolno zagrzawshy sie/ naprzod
chrobaki plodzi bez nog/ którym potym nogi
przyprostg/ potym strzydla/ zatym wiec wżgo-
re sie wyroig. ./. ./. ./.

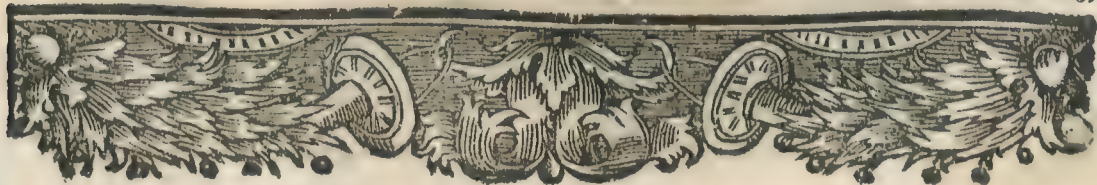
Zako pszoly dobre poznac

50

na kupienie a iako ich szukać.

Cc

Miedzy

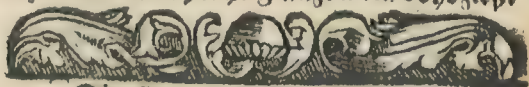

N Jedzy pezołami nalepce by
waia male/ pstrawe/ a oble
rzeba też kupconu wiedzieć
iesli by zdrowe albo chore by-
ły. **C** Zdrowe potym po-
znać/ iesli wiele ich w rolu/
iesli gładtie a lśnące/ a robota ich to iest wa-
ża rowna iest y gładtka. **C** Znać zaśie cho-
rych ten iest/ są li kosmate chropawe a iakoby
prochem przytrzesnione. Ma też kupiec oba-
cznić iesli ich pełne ole/ czy pozna okiem oga-
dać/ albo wchem dzwisku w dury sluchaić/
albo też gdy ich wiele albo mało wchodzi y wy-
chodzi. **C** Kto ie chce z iednego miejsca
na drugie przenosić/ trzeba tho z dobra bacz-
ności czynie/ czasy wiedzieć ktemu godne/ ta-
kież y miejsca im przysłusne. **C** Czas prze-
noszenia na wiosne lepsi niż na zime/ bowim
na zime trudno sie zastać maia/ y owym cze-
scho wietlaia gdy se z dobrego miejsca gdzie
miał y pastwy dosyć na podleysie przeniesieć.
C Dostawa y też pezoł lepiey z bliskiego sa-
siedstwa niżli z dalekiego/ by snadź z daleka
przewiezionych nieprzypytłość powietrza nie
obrazila. **C** Chceszli te z daleka mieć mas-
ze w nocy na sobie nosić/ nie odwierać ich też-
ani sshawiać aże na wieczor przysły albo na
noc we trzy dni potym obaczyć iesli po tro-
fie albo gromada z hula wychodzą/ bowim gdy
gromada tedy wiecej przecieżą/ wpałoz piśe
Palladius iż pezoły nie wietlaia gdy łanem

1 abo gnoiem ciecież pirodneho dziury te-
dy wychodzą omazę. **C** Kież pęza kwie-
tnia (tenże piśe) tak mas pezoł szukać/ a iest-
li z bliska są albo z daleka/ tak mas poznawać
Wiej z sobą glinke albo iaką inśa farbe w na-
czyniu rozmazoną/ bież do stołu albo do wo-
dy gdzie widas pezoły pynące/ pokrop ie po-
grzbiecie/ iesli ię ony farbowane rychto sie
zasię do wody wrocą/ znak iesli ię nie daleko
mieszkają/ tu ktorym łatwie możes przysć za-
nimi idąc/ Iesli ięby nie rychto sie wrociły/
10 znak iest ich dalekiego mieszkania/ tchore nap-
dziej tym obyczajem/ wrzuci tręstke trzcinna
ze dwiema cziłonkami lubo kolankami z obu
dwu stron/ a zerzgnąwszy na boku wpusć tam
troche miodu poloż ich kilka przywodzie tam
gdzie pezoły pyną/ a gdy ich tam kilka wnidzie
zatkaj dziurkę palcem/ tylko iedne wypusć za-
ktora leczącą biega y a na cie do swego mie-
skania dowiedzie/ a iesli by ony dozrzej nie
mogł/ tedy druga wypusć tamże na drobje/
20 a iesli y ten nie dozrży pusć trzecią etc. aże
wždy po nich mieszkania ich doydzieś.
C Drugi niecz miodu rozmazawszy w wo-
dzie stawiaia w takim nacyniu przy wodzie
tam gdzie pezoły dla picia bywaia/ a tak one
skosztowawszy potym drugie z swego mieska-
nia za sobą przywabiaia/ za ktoremi (gdy sie
ich wiele naleci) idąc gniazda ich doydzieś.

Zako pezoły chowac

y zachowac.

D Kzy mieszkają gdzie pezoły
chcesz zachować/ sshaw sie
rozumem iakoby mnostwo
kwietcia bylo tak na ziolach
iako y na drzewach/ ziola też
miej iako lebiostke/ cząbr/
40 thym/ macierzgą duske/ siyolki/ maioran/ kosa-
ciec albo mietzylowie/ nareps/ safran y inśe
ziola wonien y kwiatkow słodkich/ Roza też
lilia/ rozmaryn/ Wiedzy drzewy brzośkinie/
mygdaly/ iabłka/ gruski y inśe iagodziśke
słodkiego a nie gorskiego owocu drzewa/ D-
lesnych też drzew modrzew/ buk/ buxban/ cedry
lipa/ z ktorych wdzieczny miod bierzą/ Dab-
a ciś możes opusć/ bowim z niego miod by-
wa nie wdzieczny. **C** Barro piśe iż pezo-
50 ly rad y lataia na rożg/ macierzgą duske/ bob-
mał/ groch

mak/ groch/ bocewicza/ a nalepszy wrzosi na
zdrowe pezoły/ bowim nań lataią od wiosny
porzawszy aże ku swietemu Michalu/ Cho-
rym lepak pezele ziele barzo zdrowe/ a ku ma-
żeniu miodu tym nalepsze. Przypczolach bli-
sko wode czystą dla picia potrzeba mieć/ cie-
płą w iedno miejsce albo stojącą/ iedno miał
ką/na dwa albo na trzy palce głęboką/ po niej
małą pływac rozdzie albo takie skorupy/ na któ-
rych by pezoły siadały dla picia/ woda ta ma
być czysta/ bowim taka ku mnożeniu miodu
jest pożyteczna. **C** Ale iże wszelkie powie-
trza zamieszanie iako deszcz/ grad/ wiatry/ zim-
na/ broma/ im daleko wylatać na pastwie/ prze-
to nagotować im potarmich bliżu/ by snadź
miodu już zebranego nie trawili/ ako hula-
jąc indziej paśen swych hulow nie opuścili/
Przeto niektórzy gotują imy dawać figi w
wodzie warzone. **C** Drugi wode miodu
warzonego przypchulach stawiają nakładszy w
nie czysty welny/ ktorą by pezoły zsiadły nie
opili sie barzo/ albo żeby na niej siedząc nie po-
toneli. **C** Drugi figi z rozynkami tłu-
ką a tak rozwodniwszy iako kase tam stawia-
ją gdzieby pezoły czasu zimnego zaisc albo do-
lecieć mogły. Czasu wiosny iecz lata gospo-
darz albo opachyżnik pezele ma dogledać huli-
raz albo trzy przez miesiąc/ aby z nich wycy-
scał plugawosc y chrobaki/ a tho czynić oku-
rzając te z nienagłą. Ma theż obaczac aby
wiele krolow albo matek tam nie bylo/ bo tho

1 jest rzecz nie dobra dla niezgody. **C** Piše
Menecrates y Vergilius/ iż trafia sie w ied-
nym hulu matka albo krolich duoiat/ Jeden
czarny drugi pstrawy a ten bywa lepszy. Prze-
to czarny ma być zabity/ bowim przeciw dru-
giemu sporny bywa/ niezgodę czyniac mie-
dzy pezołami a tak psuie pożytek/ bowie z cze-
ścią pezoł wcieta/ albo iednak z drugą swą
wygnan bywa. **C** Kwiecyca Maia pezoły
sie rość poczynaia. **C** Na końcu plastrow
rodzą sie pezoły wietpektore mnodzy ludzie
10 matkami być mniemają/ Greci żową oeströs
nashy tranham/ te Palladius radzi pobit/ bo
wim swym wywabianiem niespokojność czy-
nią pezołom robiącym. **C** Eżem sie też
tam y motylce zalagaia które też maia być
gladzone. **C** Na początku listopada z hu-
low plugawosci podmiatay/ bo sie ich zimie
odwierać nie godzi. Ma też tho być w dzień
pogodny a ciepły/ a tham gdzie teka dosiada
nie możesz wymiatay pierzym płaka wielkie
ktoreby twarde były iako są skrzydła. Eżem
też potrzeba wshytke skaly albo rospadliny kto-
reby wnetrz hula były glina z wolowym gno-
iem zmieszana zamazować/ z wietchu też przy-
kręć mierzwa/ lubami albo czym innym iako-
by dachem/ aby tak od zimna y od niepogody
wolnych były. **C** Dobry gospodarz wie-
życa Wzesnia ma stare hule oględownić/ kto-
reby pełne a ciepłe były/ ktoreby sie też lecie
30 nie wyroily te przedać albo pezoły pobit/ mio-
du albo wosku nadziać/ iakoż o tym niżej o-
pisano bedzie. Może też (iako doświadczeni
powiadają) w hulu na słownach naczyńić po-
chyto wierzianych dziurek małych a to lecie/
ktoremi by tylko pezoły a nie iasieczorki mogli
wchodzić y wychodzić. A na zimie ie zasie gno-
tem w olowym zalepiać. **C** Gdy też pezo-
ły mało miodu maia/ co poznać z lekkości hu-
la/ albo gdy tam nazryły/ albo wczyniwszy w
40 posrzod hula maia dziurkę wetkniesz tam cho-
dgi pratek/ musis przyłożyć im miodu dla
żywności/ albo kureże bez soli pieczone/ albo ia-
kie inie mieso. **C** Bedzieli pełny hul zo-
staw gi tam na swym miejscu. Bedzieli pro-
zny zchoway do domu na miejsce ciemne ke-
dyby myśli plugastwem albo gryząc nie za-
słodzily. ./. ./. ./.

O skutkach pezelich/ a iako

ich bronie albo je naprawiać.

Aby mocienysze pezoły silne mglenym nie były/ trzeba opatrzyć. Przeto mglenysze mądrzy osobno odłaczają/ albo ich matkę zabierają pod moc insey do drugiego hula sadzą/ a gdyby kłóre z sobą często walczyły dobrze je kroić wodą miodową/ a tkać nie tylko iż walczy przestają/ ale się też iedną z drugą liżać będą/ a iestże lepiej gdy je pokropią samym miodem dla kłórego wonien zchodzą się spolem y spokoienie mają pospolu pić. **E**dyby też z hula często wychadzały/ a wiele ich ginęło indziej zostawiać/ trzeba je podkurzać/ y kłasc przy hulach blisko iola woniać/ zwłascza z hymu/ a pezele ziele. **E**dyby też od gorąca zbytniego albo od zimna nie ginęły trzeba opatrzyć. Przeto gdyby je gdzie nagły deszcz albo zimny zastal tak iżby pod kroplami za martwe leżały/ zebrawszy je lekko w iacie naczynie postawić w gmachu ciepłym/ a potrzebując y je popiołem lekko gorącym wbić/ wiecej ciepłym niżli zimnym/ wyłożyć je lekko z onego naczynia (tak iżby się ich rękami nie dotykał) nie daleko hula aby tak na słońcu ożywszy do swego się wzrociły mieszkania. **E**dyby też pezoły chore były (czego poznasz po tych znamionach) bo wim chore inszą barwę y postawę miewają/ chudość ich ciała wysusza/ a iakoby zdechłe widać/ drugie je z hula wypychają/ albo się samy przy drzwiach nogami wieszą. **E**am wnatrz wzburzenie ich bywa/ zdrowe z choremi walczą/ chore lepać iakoby od głodu albo od zimna zemglałe zlenię. **E**am więc sum słychać iako wiesie/ albo gdy woda burząca chęści się/ albo gdy płomień w piecu palący belkoce. **E**ten czas okurzyć je woniającim kadzidłem/ kładz do nich miod w thrzciannych kreskach/ przymieszać nieco prochu z galek muskatowych/ albo kładz suchą różą albo stuki młosa pieczonego/ albo rozynki. **E**hymu/ centauriam/ albo korzenie ziela kłóre zową amella kładz w wino woniające stawiać przy drzwiach hula w naczyniu.

Eo ziele amella roście na łąkach wodnych zwłascza przy rzekach/ zdbła ma gęste iakolas a liście je barzo się krzewiące przy kwiat-

tel iego iest iakoby złoty/ a smaku w ościech przykrego. **E**wniey też zaganiać od pezoł iaszczytli/ zaby y inszą gadzinę um skodliwą/ ptaki też skodzące zapłochają kłótkami albo kłótaniami. **E**alawiecy w Marcu choroby na pezoły przychodzą bowiem one z przy morzenia y z głodzenia zimny na kwiecie naprzód wychodzące (kłóre pospolicie gorzkie bywa) padając chęćwie z nich wstępują iakoby biegunkę swym obyczajem miewają/ a tak nie będąc lekařstwo wiele ich pomrze.

EPrzeciw temu dawaj im z ostrym winem starte ziarna pomagranowe chłodno w naczyniu iatim. **E**aliesi między nimi obaczysz osowiałe albo skurzone wiele też zdechłych z hula wyrzucanych/ podawaj im w treskach trciannych miod z prochem gallasowym zmieszany/ albo im lech suchą różą wwarzyszy. **E**nadwysoko potrzeba częsci plastrow wazny proznej (których pezoły je ich nie było dostatek napelnie nie mogły) ostrym nożem okrawać tak iżby się wysycał plaster nie poruszył/ aby poruszone pezoły mieszkania inszego nie musily szukać. **E**dyby też wiecej robiły na miod niżli na wazę albo na płod dla obfithości kwiecia/ tedy trzeciego dnia zarzucić dziury w hulach zatkać a nie dopuścić im wychodzić/ tedy wiecej ony praczą swoje ku robieniu wazny dla płodu obroca. **E**edy już kwietniowe dni przychodzą/ opatrzyć pilno hule aby wysycały plugařstwa wymiotli/ którzy się zimie namnożyli/ chrobaczki mole y paieczyny/ kłóre plastru wazny zaprzęgać pożytku w nich niedopuszczają/ także y motylce kłóre z łaien swych chrobaki płodzą. **E**obczaj głazienia motylic tak wypisue Palladius/ posthaw kółek albo insze miedziane naczynie (czoby iedno wysokie a nie barzo syrotne) między hule/ w tymże na dnie postaw świecę zapaloną ku kłórej motylce będą się schodzić a okolo płomienia latać/ a tak dla ciasnoci naczynia od płomienia bliskie strzndla im dogorają a same na dół wypadną. **E**takie chędożenie hulow często ma być przez lato aż do iesieni. **E**wnoy też wolowy nie tylko iż pożyteczny iest wilgotny ku mazaniu hulow/ ale też y suchy ku zdrowiu pezołom. **E**ale kto chce do pezoł na takore ich potrzeby chędzić ma się w czystości zachować/ ma też być trzeziw/ aby też czosnkiem cebulą słonnami łaską ani żadną rzeczą kłórej przykro traci nie śmierdził.

O żywio

O żywocie/ naturze y o dowcipności pszół.

NJe tak są osobliwey natu-
ry pszoly iako ludzic/ orlo-
wie y miodzy ptacy/ ale w
towarzysztwie mieszczą y
robią. Wiać theż nauke
swą y dowcipność/ abouim
w domu robią/ a krom domu żywności szuka-
ją/ żadna z nich na mieściezu plugawym a
śmierdzącym nie śląda. **E**A gdyby sie nie
kiedy po powietrzu wzbijały/ thedy dzwoni-
nim abo iakim brzękaniem w gromadzie leżą
dają/ za krolew abo za matką swą idą kiedyś
kowiectęci/ y wspomagaia go gdy sie spratu-
le/ a prawie go noszą gdy latać nie może/ tak
iego zdrowia ślania. **A**liż same robo-
tne są przeto nie robotnych nie nazywają dla te-
go trąty gwałtem z hula wyrzucają gdyż o-
m tu robocie miodu iac nie pomagają/ wiać
ich trawia/ przeto ie gromadą gonią wype-
dzą y hula. **E**Wszystki dziurki kedyśkol-
wie bywają między plasterki wychadzą zale-
piają lednie dziurki kedy wychodzą zostawia-
wają. **E**Jakoby w wyspę tak żywą/ iedne
są drugie czują. Wszystkie pospół robią/ a
gdy ich nazbyt sie narodzi/ na drugie miejsca
ku miesztaniu wysłają. Miedzy nimi wodze
wstawiają rzo nagłośnienie/ aby za nimi śli-
iako za trebaczym/ zwłascza w ten czas tho-
czynia gdy miedzy sobą znaki abo godła wal-
ki lubo pokoiu miewają. **E**Żywność bierzą
pokarmu z drzewa które zową malum pumi-
cum/ a z asparagu które v nas gromowym
zieleni zową/ Z oliwne^o drzewa miod ale nie
prawie dobry/ a tho we włoszech/ v nas in-
maia pokarm z bobu/ pszeliniku/ z korbasow/
z kapusznego kwiecia wosł bierzą y pokarm/
thateż z gruszel y z iabloni/ z maku wosł y
miod/ z inzego kwiecia nieczto bierzą ku po-
karmu a nieczto ku inzym rzeczom/ bowiem z
iednych kwiatkow bierzą miod wodny iako
z tatarki/ z grochu. z drugich gesty iako z ro-
zmarynu. **E**Dwuzosy miod dobry/ z tymu
naleyśy iako pisze Varro. **E**Vergilius po-
wieda iż ony z wosku czynią sobie w hulu iako
by pałace ikeż budowanie misterne/ **E**Eż-
scho theż pszoly po skałach kamiennych błą-
dzą/ skrzydła sobie odtrącają. Drugie theż
gdy wiele na sie nabierzą pod brzemieniem

1 zdychają. Zhatą cheć ku robocie y ku dziala-
niu miodu matką/ iż też sobie żywot mało wa-
żą/ a troktego żywotha są iż thelto do siedmi
lat żywa wpatkają ich rod wieczny jest.

Kiedy a iako sie pszoly roją a iako ich woscie przeniesie.

NArro pisze iż gdy sie pszoly
szczęśliwo młode zarodzą y
wychowają/ tedi ie stare na-
inse miesztanie wypuszcza-
ją iako włochowie czynili
gdy rozmnożywszy sie bar-
zo/ syny swe do innego miasta ku miesztaniu
wysłali. **E**Wyrolenia ich iest dwie zna-
mie/ Pierwsze gdy kilko dni przed tym zwłasc-
ta przed wieczorem wiele ich przed hui wycho-
dzą a przy dziurze kedy wychodzą nklab sie
zwinąwszy zawieszają. Drugi znak. Gdy już
cheżą abo poczynają wylatać kedy bieżą bar-
zo nie inaczej iedno iako gdy sie wosło rusza
thrabienie y śmiesz bywa/ a które wylecżą na-
przód oblatują okolo czekaiać aż by sie dru-
gie zgotowały. **E**Vergilius pisze iż rza-
sem theż pszoly na wałke wychodzą ale gdy
dwi krole w iednym hulu matką tham bywa
niezgoda krolow z ich rotami/ A tho poznać
gdy po powietrzu latają brzęczą iakoby trą-
bią. Tam wiec latają iedna druga trąca-
ją/ mied-

łacz/ mietząc strzydłami/ żądla iakoby o-
strzgać wymyłaig/ a okolo swęgo krola zgro-
madzaię sie dzwieceg barzo z nieprzyacięmi
sie potykaig/ tam bywa wielkie beczenie/ hum-
y iakoby bitwa spadaig często na ziemię hu-
mige iako gdy grad spada. Sami też krolu
wie między wojstki smiele sie potykaig a nie
przeftaig sie spierać aże ten abo ow zwycięzo-
ny wieciec musi. **C** Wszakoz thaka walsa
hnetki przestawa/ gdy troche prochu lubo pia-
sku między nie będzie wrzuczone/ a thak gdy
luz walte rozermieš a obu krolow dostanieš/
czu podleyšego zabij/ a lepyšego w hul wſadz
C Ktore tak rozejniesz bowim ten lepyš iest
iakoby goty farby a gładki. Ten lepat got-
yš iest ciemniejszy a iakoby chropawy.
C Wychoďz też niegdy pęzoly dla lubona
nia iako piše Vergilius/ gdy wyleciały bu-
latag sobie pa powietrzu/ cho chceš powſcia-
gnąć maš krolowi ich/ strzydła przyrwać a-
by tak wyſoko nie mogli latać. **C** Palladi-
us wypisute znamie przyslego pęzol wieciec
nia iż dwa dni przed tym abo trzy barzicy sie
burzga y wiecy becga/ co moſz pobaczyc gdy
wcho nałozysz ku hulowi.

Żako pęzoly wyroione

zebrać y zawierać.

Gdy stroz pęzeli obacz y ano
ion pęzol lata po powietrzu
hrety ma między nie piaset
rzucać/ abo nieczym glo-
sno brzątać aby zleknęły
sie daleko nie zaśły/ ale żeby
sie gdzie blisko zawieſily/ a gdy obacz y gdzie
sie poſadza/ tedy przywiazawšy na żerdz roz-
dżet dzrewa abo ziela w którym sie ony kocha-
ig/ nad nimi zawieſić. A gdy na tym wſytkie
wſiedga zchylwſy na ziemię poſtawić hul nad
nimi w który ſamy wnidga. Tenże wiecz gdy
przyydzie wieczor poſtawić na mieſcie gdzie
ma zawieſtać. **C** Abo maczey mieć na to
mały hulik z lubu ktori pokropiły wonnym
winę podnieſć na żerdzi między pęzoly gdzie
sie zawieſga tam ony ſamy wnidga abo iednal
muſga gdy ie będzieš podkurzał/ a zięwſy ie
poſtaw pod iakie przytrocie a nabwſy dru-
giego hula wychedożwſy czyſcie/ winem po-
tropić a wnetrz poſtrzeć włoſt ian toprem abo

1 iakim zielem wonnym z trochga miodu/ poſta-
wić nad on hulik mały/ dno wyięwſy wir-
chnie z wieſzego aby tam wen przeſly abo ſa-
me abo dymem przymuſhone/ a thak wieczor
na ſwe gi mieſce poſtawić. **C** Bedzieli też
gaſga cienka na ktorey ſie pęzoly zawieſga mo-
ze ig oſtrem naczynim lekko przgać/ a na
dol ſpuſciwſy w hul czyſty wſadzić iako wyſ-
ſey nauczono. Dne moſzeli też być czały ro-
lednym razem zebran moſz potroſe znosić/
10 a lazdg częſt ich pod hul podkładać etc. A
gdy uż krola ich lubo maſte między kthorę
częſcię naydzieš/ gdy go w hul wſadziš wſy-
kie drugie ku niemu ſie zepdg/ chocia by też uż
w iakim drzewie wydupniałym abo wydzia-
nym wſiadły tedy wnidga w on hul gdy gi nad-
nim zawieſiſy zwlaſzcza nad dziurę kthorę
wychodga y wychodga pęzoly. **C** Jeſtliż
by dobrowolno nie chciały tedy wyrabawſy
z drugiey ſtrony dziury niemaga do one^o drze-
20 nia zeſpodku ie podkurzać a tak wſytkie wyni-
dga abo na rozdzki na żerdzi abo w hul nad ni-
mi zawieſiony iako wyſſey wypisano/

C Gdyby thez na iakie ziele wpadły ſnadno
ie zebrać z zielem w iakę plachte czyſtą a za-
nieſć do domu/ abo tamże w wſadzić a wie-
czor na ſwe mieſce poſtawić. **C** Gdyby le-
pat wyſoko ſie zawieſily na drzewie thak iżby
ich trudno doſiadz/ thedy ie ſirzaſać wlugimi
żerdziami obigaig/ aby tak na ziemię spada-
ły etc. **C** Palladius wez y stroz pęzeli w
ten czas gdy te rzeczy ſprawuie/ ma być czyſti
od wſelkiey plugawoſci/ aby thez z niego nie
czuchnela żadna rzecz ſmrodliwa ani kwa-
ſna. Ma też mieć hule gotowe nowe a czyſcie
wychedożone/ w ktoreby ſadzał nowe roie.

30 **B**owiem pęzoly młode zle opatrzone rozbu-
lawſy ſie rady precz wieſtaig. Zrzeba ich też
ſtrzedz wſtawieć nie do oſmey abo dziewięty
godziny na dzien gdy ſie pęzoly roſć poſzyna-
40 ig zwlaſzcza Czynwca rzezyca/ daley wiec ku
wieczoru rzadko wychodga. **C** Item gdy
pęzoly ſie wyroig abo na walte wynidga/ tedy
prochem ſypigz abo dymem kurzac czynić
tak żeby gdzie wſiadły/ a ieſtliż w ieden wezeł
zawigzga/ tedy zgodne ſga a iedne^o też krola ma-
ig/ ale gdy ich dwie gromady/ tham thez dwa
muſga być krole/ a thak bywaniemz goda/
A tak gdzie wieſga ich kupe abo gniazdo oba
czy stroz/ tedy pomazawſy reke ſolcem miod-
50 dunki abo pęzelego ziela/ puſkać między nimi
krola

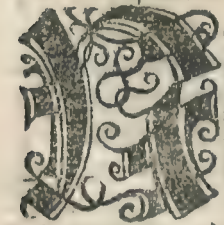
krola (bywaigim krolowie ich wiekshy tro-
che y dlusze nad inne pezoły. Nogę prostę
a strzypła krotkę maig/czolo też pżłmępe a
wierche/lsnaci/gradhy a nie kosmaci iaci tro-
che na brzuchu iakoby włoski male/wśakoż
imi nie pchaig) bywaig też drudzy krolowie
nie tak lsnacy ale smiadzi a kosmaci/takowe
thracie a czudniępe zostawiać. Jestliże by
w ec y ci często wylatali z hula spaciatum na
porietrze/tedy abo ie zamknac abo im strzyp-
dla oberwawshy w hulu chować/a tak bez nie-
go pezoły nigdzie nie wypudą. ¶ Gdyby te
pak z hula żadny rop nie wyszedł a pezoł by
mało gdzie być obaczyl/ wtedy ze drui hulow
może w ieden wsadzić dobrze wypchodożony/
tamże dawshy im żywności miodu trypmac ie
zakłane/obdech nieiać im zostawshy.

¶ Gdyby theż z nioktorego hula wiele pezoł
wbyło dla nieiatiego zarazenia/a cheiał by to
napelnić pezołami/ wtedy przepatrzpć w dru-
gim hulu gdzieby pełno plasterow było/y takie
abrać w ktorich by sie już młode pezoły w pla-
strowych dziurkach plasterowych zarodziły/ a
ten plaster gdzie krola młodego znać obaczysz
xtrowshy z tego druzyna/ wsadź w hul gdzie
puszto. ¶ Znamie krola młodego that po-
znasz/iz tego dziurka iesth wieksha y dlusza/ a
miedzy mshem iakoby brodawka na wirzech
wysiadła. ¶ Ale to przektadanie plasterow
w ten czas ma być gdy już młode pezoły są ży-
we/a dziurki swych wirzechy iakoby przegrza-
iąc glowki tu wysciu już wyszczynią/ Wo-
wim gdyby ranie a nie dostatek cheiał prze-
szyć tedy pogina/ a gdyby takie pezoły cheia-
ły nagle wyszedshy wtiec/tedy gdy wylecą brza-
kanim a kurzeniem ie zastrąpić aby wypadły/ y
czymie that iako wyszły napisanio o sadzaniu
pezoł.

Zako a kiedy miod pezołom 40

podbierać abo lażbić.

Aucza Passadus siezpeza
Czynwca pezołom miod
podkrawać ktorego już do-
statość y pełność po niekto-
rych znakach może być po-
znana. ¶ Pierwszy znak
pełności hula/ gdy nie wielkie beczenie pezoł
z hula słychać/bowiem gdy hul iest pusty a nie

zapróżmiony/tedy też dzwiele pezołi barzley sie
po nim rochodzi/ a that że gdy wielki dzwiele
w hulu słychać znak iest niegodnego podbiera-
nia. ¶ Drugi znak gdy trantowiec (thore
sa pezoły wierche) zamieście wierche przed hul-
mi lataiąc czynią/ pełność dostatek miodu
znamionują. ¶ Trzeci Varro powia-
da znak podbierania/ gdy pezoły wnetrz wo-
trąg sie zbierają. ¶ Yet gdy dziurki w pla-
streich już blankami zamknięte znak iest peł-
ności miodu. ¶ Podbieray tedy hule wza-
rań/porci sie iest pezoły nie zagrzęga y nie ro-
slatą/ kurzenie theż mien przy tym z galba-
nu abo z suchego gnoiu wolowego/podłoży-
wshy poden węgla/ w takim garnku lubo na
czyniu z ktorego by ciastka geba z wirchu wy-
chodził dym/ A tak gdy pezoły wstąpią sła-
dniey miod z plasteru podkrois iako cheć/ w
tenczas ku żywności pezołom zostaw pigta-
częć miodu a plaster wazn skazone abo nie-
czyste z hula wybieray. ¶ Zależ siezpeza
Wazdzienka miod podbieray obyćzaić prze-
rzeczonym/ thelko wiedzieć iż bedzie miodu
wiele wtocy też odigć/ a w mierności tedy też
miernie połowice im na zimie zostawiać ku ży-
wności/ A iestliże sie dziurki wlażą w plaster
napoły/tylko nakładzonym/tedy im nie nie wy-
bierać. ¶ Varro pisze by też napelnić hule
le był miodu tedy telko trzeć część odigć/a
ostatki im dla żywności zostawiać/ y owsem
gdyby sie twardey zimę bał wtedy nie im nie
odeimay

odeymu. **C** Bergatius piše iż dożyć takto
raz do roku pezoły lazbie/ poćzary od kon-
ta riezpa Sierpnia aże do poszrodku riez-
ca Brzesnia/ brać mało abo wiele według
dosłatku m'odu w wlach/ by takto więcej nad
czwartą część im nie odeymował/ wpaćz
wosł a wazę słazoz mozes przed tym abo
potym wybierać. **C** Obpęzay wybierania
miodu z huluw i dżachy ten jest zatkawshy ia
tim zieleń dżachy w huluw ile ich jest aby pezo-
ły wypuść nie moży/ ciekły chusle abo słome
odspod rospuścić aby sie lekce turzyl/ żeby tak
pezoły wazore wylapil/ tamże dobywshy hu-
la nożem ostrym/ omaczając w wodzie aby
wosł nie przylepał/ otraw w ile potrzeba.

C Bedzieli hul leżący/ gdyżi pezoły poćz-
nają plaster napelnić/ plasterny od zadniego
dna/ potym na przodku rob- g n thamo mie-
słając/ przeto zadniego dna sielera do bywshy
ktore tak maś sprawić aby mógł latwie do-
być/ tamże miodu po cichu dobywshy wstaw
zastie dno na swe miejsce. A gdy pezoły oba-
czą miejsce ono prozno wypuścić sie tam zaidg
aby pućz oć one nawel nily. A gdy wypućzo za-
sie naprawig/ na przodku ostapić/ tamże wiec
miesłając/ a stąd mozes znać mić iż już zastie
one prozno miejsca są naprawiony.

Jako miod od wosku

odleczać.

S Plasterow thak m'od odeymieś.
Naprzod nżli te podnieciesz od-
bierz iestli w plasterze nieco miedzy-
sthego/ abo gdzieby zarodki pezoł
były/ bowiem ta rzecz smak miod-
dow. p'uje/ takze on cżyshy plaster polamawshy
włoż na iakie naczynie skądze miod cżyshy
sam znieagła wypiecze/ abo theż zgniotshy
wypućz plaster włoż w chusle ciekły/ a przyci-
śni cżym cieślin poplonie sam miod seżyrz/
Potym ostatek z woskiem wyparazysz iako ni-
żey powiem. **C** Z plasterow zgniecionych
spółem z wazem tak miod dżatay. Gdyż kto
rego hula pezoły sie nie wyroig do riezpa
Brzesnia przez lato/ wżigwshy hul podkurz
gi dżimem abo plomieniem słome zapalishy
aby tak pezoły wypućz a skądza sobie opa-
kły/ pothym hul otworzishy podzecz lastki

1 w hulu a miod z wazę w pezołami wypućz
pogniotshy/ wybierz w naczynie chedogę/ po-
tym włoż w worek płotna grubego/ a zawię-
zawshy mocno wypućzay/ abo w prasie iako
cżynig winarze/ abo miedzy dwiema deska-
mi/ ieden koniec zwięzawshy drugi przyciśać
abo miedzy dwiema drągami worek włożwshy kre-
cić mocno/ ktore maig trzymać dwa cżłowie-
ki/ trzeci w poszrodku przykreczać/ a pociecze
miod surowy. **C** Potym czo zostanie w
wosku włożwshy w kociel przystawić na letni
ogień/ aby sie znieagła miod rospućzaj/ re-
k tam miesłając/ a gruzly wazę roscierając
aby sie miod wypućz/ a gdy już ciepło poćmie
w reke wgaraić/ wypućz wypućz w worek/ a thak
drugi raz prasay mocno/ a to czo pociecze zo-
wag miod warzony abo przechapiany/ thenże
włożwshy w garniec daj stać bez kisto dniw
ciepłym miejscu nie przytrzymshy/ zbierając
cżoby nie cżyshy na wierzchu wypućz (jednak on
p'wshy miod lepszy bedze kthory sami poro-
20 z wazę wypućz). **C** Potym ono co w wor-
ku zostanie po wyciśnieniu z pezołami abo
bez nich włoż w kociel wlan shy thyle wody ile
wazę abo więcej/ w thrzymay na ogniu aże
sie wypućz rospućz miesłając/ drewnem/ th
wlan shy w grubego płotna warcić wypućzay
mocno nad niekami abo nad inshym naczyn-
nim wodę odwiśzionym/ miech tak stoi aże o-
stydnie w zsiędzie sie/ potym zebra shy czo na
wierzchu/ bedzie brud iaki odspod ostrob/ a
30 wosł schoway/ co zostanie w wosku bedze wo-
seżyny. **C** Chęćli iestże cżudniershy wosł
mić rospućz gi bez wody a zleway w iakękol-
wie naczynie rozmoćz one w wodzie/ a co fusu
na dnie zostanie to odrzucić/ worek theż woda
ciepłą wypućzawshy wosł dobrze a bedze dłu-
go trwał schowany.

O pożytkach pezoł.

S Jelti pożytek iest z pezoł gdy
po temu miejscu maig a opa-
truićz dobrze bedze sprawo-
wany/ bowiem z trochy wiele
sie ich namnoży roćnium/ chy
ba z tego roku abo też powietrzya na nie/ gdyż
ony dwa troć przez lato drugie trzy troć roć
wypućzając/ a bez wielkiego nakładu mogg
50 być wychowane/ iednak wżdy thrzeba o nich
piećz

plecęg mieć pilną opatrność. **E** kto-
rych gdy sie młodych namnoży/ stare czo im
pieć albo pięć lat/ albo khorę sie już nie ro-
g (gdyż wosku dosyć ma) może dobrze prze-
dać a młode sobie zachować. **E** Wosk
też czynią pszczoły/ rzecz nie mało kosztowną/
lalo też widzimy na olo/ gdyż jest potrzebni
Krolom/ panom/ prelatom/ y wszelkim perso-
nam na rozmaite potrzeby/ a zwłaszcza iż
z wosku Krolowi wiecznemu wędnie y w nosi
część bywa wyprzędzana. **E** Dziela się też
miód pszczoły tu pokarmu/ tu karmiam ro-
zmaitym y tu lekarstwom rozlicznym lu-
dzem bardzo pożyteczny. **E** Spozycie
miódowym tak pise Varro/ iż byli dwa bra-
cia rodu rycerskiego we włoskiej krainie/ ko-
ro zową Agrum Faliscum/ tym oświecili
wiecej nie zostawił jedno dom nie wielki/ a
kian jeden roley/ jedno iż otoko domu wspanie

go wolrag wezmie pszczoły/ y pszczoły namno-
ży/ nasławszy lubo nasadzawszy wsiady po
ogrodzie tymu/ Wzrosu y pszczoły zia.
Ei to bracia gdy dobre pszczoły opatrzeni/ za-
dnego roku młody miodu nie wzięli na swą
stronę każdy nad dziesięć tysięcy sextariow
(była to miara rzeczy liptich a wilkich y rzi-
mianow) czoby y nas dwa funthi miodu albo
olwy zawazyło/ tak pise Gzidorus/ Plin-
us y Arrianus/ chocia inaczej rozumie Al-
ciatus etc.) okrom wosku którego wielkość
mnożstwa miodu może być wyrozumiana/
a tak że sie bardzo zubożeli/ abowiem tym
y Wzrosu ziola miodu bardzo mnożące a
pszczołom pożyteczne/ tak pise Persius. Nec
Eimo faciantur apes nec fronde capelle/ to
jest/ tak kozy rady chrośt a rozbije gryzą ziolo
ne/ tak też pszczoły nigdy sie tymu nie nasyczą.

• • •

Księgi Iedennasie o myśliwstwie

to jest o rozmaitey chytrosci imowania prastwa i też zwierząt.

Przedmowa

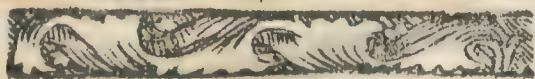
Żarzą medrac hory h ro-
zum tak był od Boga oswie-
tżon/ iż przeprodzenia wszech
rzeczy pod niebem stworzo-
nyh wyrozumiewali/ iż też
to wszystko ku ludzkiemu po-

żytku było stworzono/ bacząc iż wszelkie stwo-
żenie stało się człowieku przeciwne a nie po-
słusne (podobno na tego grzechu) na to ro-
zum siwoy wysadzali/ iakoby wynaleźli na ży-
woćiny tak powietrzne/ wodne iako y na zie-
mi żywo gce/ obyczajek chwyntani ich/ i też
poddaniu pod posłuszeństwo człowiecze/
Wymyślił tedy niektóre chytrosci na nie/ y
wpisnie zostawił/ ktorzych ludzie pożywalic
też się wiecier sie pod czasem domyslaic/
wiecier thez wydalichytrosci/ na chwyntanie
zwierząt/ ktore dla tego myśliwstwem nazwa-
li dla mynyslow na to różlicznych.

Wiedzy ktoremu ia czego sie mogł ba 20

dalec wymieścić/ to mam wolę wypisać.

1. Anaprzod iako ptaki łowić. 2. Potim
iako zwierzę lesny. 3. Zrzecie iako ryby
imować. 4.

O łowienniu ptaków/ i o spoliwości:

Wdzy starzy bacząc pthaki
na powietrzu łachaiące tru-
dne bytu w łowieniu/ o tcho
stali aby niektore z nich ia-
kostoli wchwytny doma
chowalce okrośli/ żeby thak
za pomocą ich powabny abo też gonienia dru-
gich też dyklich nadwile mogli.

1. Zego wynaleseza pirmy był król Dancus
ktory sam rozumem obaczysz nashure la-
sthyrebiow/ sokolow y innych pthakow draple-
znych/ poczał je w domu z miodu chować y
ćwiczyć

chwycić na chwytanie drugich/ Po nim dru-
dzy byli kchorzy ięże więcej tiałego myśli-
stwa wynanduięz przydali.

O Krogułcu,

Krogulec jest ptak znatomi/
iego natura ięst żywicie
chwytaniem innych ptaków/
przeto też tylko sam a nigdy
w stadzie nie lata/ bowiem
w łupieżstwie swym nie chce
mieć towarzysza/ gdy też chce coś wchwyć/ te-
dy co naniżej przy ziemi lata/ żeby go pshawy
na które wazy nie obaczyli/ bowiem wpytych
którim on śródzi znaia go z przyrodzenia gdy
go obaczają krzycząc wiecika a krzyczą/ Chęć
ptak z pierwszku ięst barzo prętkiego lotu/ ale
potym w lataniu wstawa/ przeto gdy zarazem
a pierwszym pędem nie wchwyć ptaka/ tedy
go dalek gonić przestawa/ ale rozgniewany
się wsiadzie na drzewie/ a do pana ledwo się na-
wraca. Sg drndzy krogulec co się na wyso-
kich gorach legą/ zwłaszcza którzy się legą na
Korpytańskich gorach nie daleko Verony to
najęśszy bywa/ wśakoż y w Słowieńskich
ziemi też nieśle bywa. Miedzy krogulec
jednemu niewiele dzy a ty pospolicie zową krogulci
drndzy wiedzy te wlopy zową asturi w nas ia-
krzabi. C Ależoli z rodu krogulecgo wśa-
koż miedzy nimi roznose iako kruk od gawro-

na roznę. Wrodzić krogulecym samiec wie-
śe bywa y moczniejszy niżli samecy/ które zo-
wą wlopy Muschier/ a ci samecy mało bywa-
ią pozYTECZNI.

Jako czudnego y dobrego poznac
krogulca.

Dobry krogulec zową/ gdy
będzie wielki a krotki/ małe
głowe małe/ pierś ięż bar-
li mięśsz y serokie/ goleni
też mięśsz/ nogi wielkie/ pal-
ce długie/ pierze czarne.

Dobry krogulec bywa który po zwiędzie-
niu drugich na gniazdzie zostawa/ a ten zową
gniazdowiec albo gniazdosz/ taki od pana rza-
tko wiecika. C Niezły też bywa który zwiód-
szy się/ za matką od galezi lata do galezi/ the-
go zową galezni/ taki też czysły bywa.

Po tych podleyshy którego wchwyć/ gdy
luz z gniazda zleci/ wśakoż ięże nie zasuszy
ani pierza zimem. C Który potym starshy
bywa włapion rzałko się zwyczał z ludzmi mie-
ścić/ wśakoż wkrócił się bywa dobry/ bowiem
nie luz był sobie gonić nauczył/ a im śmielszy
krogulec bywa ięż na pshawą chytniejszy/ tym
też bywa lepszym wzwran.

Jako krogulca wychowac/ wnosic
y cwieżyc.

Krogulec z gniazda y z gale-
zi zebrane choway miewem
ptaków dobrych/ potrosze a
często przez dzień im ięś da-
lacz/ a to sam pan ma czyn-
nić/ aby go ptak poznawszy
iał się młować. Może im też dawać lacz/ a
na misce skolatane/ potym na wkróp wrzacz
w puszczone/ a gdy wvraia tedy palcami zdo-
bić. C Możesz też to dawać owym kchorze
wchwyć niżli zasuszą zwłaszcza na przodku/
ale gdy luz wkrótna a wnoszą się tedy iacy raz
przez dzień im dawać ięś/ nie pierwszy dze straw-
ia pierwszy strawe/ co poznać gdy się garło
strawi/ bowiem poły pokarm z garła nie postę-
pi potym mu nie dawać ięś/ ale gdy obaczysz pro-
żne garło możesz go dwa kroć przez dzień kar-
mić/

mie/chyba żeby chciał tego dnia albo jutro ra-
no na pole iechać/ bowiem tam trzeba pthaka
przemorzyć/ aby tym ochotniej gonit/a do pa-
na tym chutniej się wrocił. **C** Marzyley-
se okroczenie krogulca bywa często go na re-
ku nosząc/ zwłascza w nocy na swistaniu/ tha-
kiez gdzie simer wiele ludzi/ kolatane we mly-
nie albo w kuzniach. **C** Gniazdoszeta y ga-
leznicy snadniej a rychley się w prawiaią ni-
żli inshy/a tho tym obyczaiem/ Nakarmić go
z poldnia karmią dobrą y trzymać go w mies-
cie ciemnym aż zasie z poł dnia/po tym iechać
z nim na pole. **C** A nie spuszczać go z pr-
wohku na ptały silne ktorych by zmoczyć nie
mogł/ by snadź się tego śmiałość y siła nie
zemdlila/ ale naprzód wprawion ma być na
małych ptałach iako są wroble/ przepiórki y
inze. **C** A chciałby go na wielkim ptału
wprawić/tedy iednego mley żwego/ ktoremu
wywri piora z szczyt/ a gdy poiedziez niech
go ieden skrzywshy się w padół wypuści przed kro-
gulca tamże go spuszc na onego ptała.
C Pierze krogulec ptały rozmaite wielkie iako
cierzwie/ łaczi etc. takież male iako kuro-
pawny/ przepiórki/ wroble y inze.
C Pierza się krogulec każdy rok/ począwszy
od Marza lubo Kwietnia/ narastają zasie
krzyżca Sierpnia na nowle albo na schodzie
a im lepien karmieni bywaią tym rychley po-
rosta. **C** W ten czas trzeba ić chować w sa-
dziu wielkim z różg wplecionym/ postawishy
na ciepłe miejsce na słońce przeciw słońcu w
południe/zwłascza przy murze albo przy par-
kanie. **C** Karmia ich w ten czas ma być do-
brego miasa zwłascza ptaśego/ albo z ialecz/
aby kłusci byli a tym rychley porosli.
C Niektorzy mienią y w ten czas dobrze im
dawać ieste iaszczyornie wielkie/ktore zowg stello-
nes od ługnych pszczoł (rodzą się między
wielkimi gorami w skałach) takież żółwie/ia-
szczyrki y inze gadziny takowe. Niektorzy my-
śliwcy chęzge skuba z nich pierze aby tym ry-
chley nowe narosło/ wszakoż im tho nie barzo
zdrowo y owsem wiele się ich tym psunie.

Jako się z krogulcem obchodzić
zwyczajac aby od pana nie odcha-
dzał ale się go rozmisował,

A się strzedz myślnie byw-
czym krogulca nie obraził/
bo then ptał iest barzo gnie-
wny/ przeto gdy go obacz
gniewnego iż się mieże na
rece lub na żerdzi/abogdibys
się zwiesił z grzedy/ ma go znenagła podno-
sić/ głaśćać pomuskać piora y gładząc
C Ma też obaczac tego skłonność przypo-
dzenia/ a iemu we wsemfolgować y kwolić
mie/zawse go na reku karmić w niedziim się ie-
mu nie przeciwac. **C** Takież gdy z nim na
pole wpiedzie nie ma go spuszczać aż w nim po-
baczy chnie na ptała zwłascza na wielkiego a
nie barzo zdaleka spuszczać/ bowiem gdy nie
może ptała za razem dogonić/rozgniewawsz
się odlata albo wleciawsz na drzewo siedzi a
nie chce się dać zwabić/ nie godzi się go też bar-
zo wiele pthałow gonienim/ pracować żeby
miał ich tyle chwytac ile by ty chciał/dospć na
tym iż the wgoni na kłose sam chut niu by
śnadź się pracowaniem nie narupet w drzewie
abosie nie rozgniewał/ z tego co wgoni ma
być nakarmion aby tak obaczł po prostu swę
pracy a na potym był na to chętszy.

**O niemoczach krogulczych y o le-
czeniu ich:**

Przydawa się krogulecowi
zbytnie nad iego naturę za-
palenie/ tak iako febra żłto-
wiekowi. W ten czas będzie
smutny/a gdy go pomacasz
zbytnie gorący. Tho się mu
przydawa z zapalenia duchow po wielkiej pra-
cy/ Czasem z wilgotności zagnitych w mied-
zey części tego ciała zapalonych.
C W then chorobie iestli chudy będzie/ kar-
mić go często a po troche miasem z kureczgth-
aboinshych małych pthałow/ chyba wroblow
ktorych miaso dla gorącości wiecej zapala/
a takowa karmia dawać im z rzeźzami/ z przy-
rodzenia zimnymi/ iako z nasieniem ogorko-
wym/ malonowym/ korbasowym/ cistrullo-
wym etc. z tartym albo tłuczonym/ abo theż
psillowym z apteki. **C** Abotakowe mie-
so troche obwarzyć w syropie siolkowym/ a
to mudawać posadzishy go na miejscu chło-
dnym a ciemnym na żerdzi plothnem lnia-
nym o

wym obwiniony/ sokiem zimnych rzeczy po-
mocny wshy. **E** Przydawa sie thez czasem
krogulezowi zagiebiem/ tak iz pokarmu tra-
wić nie może w ten czas/ także smutny bywa
a zimny w dotykaniu/ oczy mu zbieleja y bar-
wa sie zmienia. **E** Ledy choway go w mies-
cie ciepłym na ręce lekko nosząc a głaskając/
czasem go na przelatanie puszcza/ karmi go
miesem ptaszym/ zwłascza wroblim/ y mło-
dych kurek i samczow/ albo też gołobiat/ ob-
warzywszy trochę w rzeczach ciepłych/ tak w 10
winie albo w wodzie w ktorej by mogła być
wia/ miska/ mairana/ poley y inże takowe/
A obwinąć to mięso w miedzie albo posypać
prochem nasienia kopru prostego/ albo wloskie
go/ hanyzu/ tminu/ wpałoz/ żadney rzeczy mu
z tych nie dawać piwcy aż gardło przesiedzi.
E Bedzieli w ten czas chudy dawać mu czę-
sto iesc/ bedzieli tłusty thedy mniej a rzadko/
A w they oboley chorobie mierny go thrzeba
karmić/ aż z choroby wynidzie.

E Jesli zechy wiecez żadney karmien strawić
prawie nie mogł/ lekarsko doświadczone/ we-
źmi serce żabie a wwiązawszy je na nieci wetknij
mu w gardło piorem/ posyćmy nie wyciągni/
a on zatył karmia wyrzuci z gardła.

Przydawa sie im też wshy/ tedy pomag grze-
de albo żerdz/ na ktorej siada/ lubo płotno kto-
rymby one żerdz obwinął sokiem marchwi-
nym albo piślynowym/ a z tym wystaw go na
słońce stać od wżarania aż ku południu.

Przydawa sie im też glisty/ tedy maczaj je
go karmia w soku liscia brzośkniowego/ albo
posypuy prochem santonic/ a będzie zdrow.

Miewa thez niekiedy paraliz lubo scirpienie
nogi albo strzydła/ thedy natnij mu albo pu-
szaj żyłę/ pod strzydłem albo hudem/ nogi ci-
pniący/ aby trochę krwi wyszło.

Przydawa sie mu też podagra cho jest lama-
nie albo dna nożna/ czo pochodzi z stepowa-
nia wilgoci lipkich w stawy nogi albo palcow
cho wzdrowiś mając mu nogi mlekiem ziela
kthore/ zowg mlecz/ pomazujac też im płotno
lubo chustę/ imang/ ktora będzie grzede pod
nim obwinaj/ niech na niej stoi krogulec aż/
go ona boleśc omini/ potym odłajwszy chustę
pomazuj mu noge łojem ciepłym tak długo a-
ż mu on bol bywać przestanie.

O Jastrzabie.

E Surowie pchać są rodu
krogulezowego/ tak o tym inż
namientono/ Rodzą sie tak
na górach wsholich/ jako y
w gatach/ Cudność y do-
broć ich tak poznac tak y
krogulecom/ Zmierz thez te obyczajem wychod-
wać y wycierać tak inż o krogulezach nau-
kedano. **E** Gonia ci ptactwa ciętrzewie/ ku-
ropatwy/ baranty/ dropy/ gęsi/ kaczk/ dziki/
takie y zwierzęta jako żalce/ krolki/ chocia
ich bez psie y pomocy dotrzymać sami nie mo-
gą/ Gonia też y sarny male lubo kozł/ lesne/
a psom ich dodzierzawia. **E** Pierzą sie
też jako y krogulezowie/ y takie też choroby na
nie przychodzą/ kthore thymże obyczajem le-
czyć mają/ iedno iże moczniwego są niżli kro-
gulci przyrodzenia/ przeto thez nie tak rychło
chorzy bywają/ nie trzeba też tak wielkiej pra-
cy mieć/ gdyż oni nie łatwo od panow odla-
ją.

O Sokolech.

E Ist ptak znamy Sokol
ktory też łupem żywie/ sam
też lata jako y każdy pchał
drapieżny/ dla przyczę-
no przyczyny. Ten pchał
cresny jest w lataniu swym

na początku we środku y na ostateku/ bo wiemy
wzgorze lecząc tedy krąży na doł pilnie patrzy-
jąc/ a gdy wyrzy ges- kaczke albo zorawia/ te-
dy sie prostko iako syp złożony skrzydła na
ptaka spuszcza/ bity y paznokci harpa/ testuje
go zarazem nie porazi/ tedy gonim się gając/ a
gdy dosięgnąć nie może tak sie nań rozgnie-
wa/ iż też z wielkiej popedliwości za ptakiem
tak daleko zalata że sie wiecej do pana nie wra-
ca. **C** Ten ptak jest barzo śmiały a między
inżemi ptaki ślachećniejszego rodu.

Powiadają iż Sokoli naprzód się wzięli
z góry Gelbor/ która jest w stronach babiloń-
skich/ potem przylecieli do Słowiańskiej zle-
mie ku jeziorom/ stądże się rozmnożyli po in-
nych gorach/ na których się y podziś dzieją
mnogo.

O rozności y czudności pozna- nia Sokolow:

Niedzi sokoli jedni są wiel-
dzy które pospolitym imie-
niem zowią sokoli/ drudzy
mali które wlohy zowią sy-
fmerli. **M**ędzy wiel-
gimi jedni są czarni/ dru-
dzy lepiat przeciętno nim niekiedy biali/ trzeci
mieszańci niekiedy czerwoni z złączenia tych
pierwszych pochodzący/ to jest gdy czarny strza-

1 **ś**ciwy thowarzysza z białym przebywa/ thacy
wpytchcy pospolicie samice bywaia/ a zowga ie
wlohy trizelli/ to jest trojacy/ bo sie po troigie
w gniazdzie rodzą/ dwie samicy a trzeci sa-
miec/ a ci samicy nie bywaia tak mocni iako
samice gdy są daleko młodszy niż one.

Czudność y wyborność Sokola poznaje
który ma głowę okrągłą/ wierzch głowy pla-
ski/ nos krzywy/ trocki a miastki/ barki skrzydł
syroty/ pierze w nich subtile/ hudy długie/ go-
10 **l**eni trockie y miastki/ nogi sine syroty a wiel-
kie/ thakowy sokol pospolicie bywa dobry nie
dbaie na to chociaż będzie żadny/ bowiem
dobroć y śmiałość Sokolow przez samo do-
świadczenie ma być poznawana/ aczkolwiek
ćwiczenie a wprawa od dobrego ich mistrza
wiele może im przydać śmiałości na pthaka/
iako zaś nieumiejętność wprawienia ptaka
zepsuie najlepszego rodu.

Jako Sokoli chowaci/ wnosic/ wprawiac y puszczać:

Niegodzi się Sokola sadzać
na drzewiancy żerdzi/ ale na
kamieniu oblim a podlugo-
watym/ gdyż natura y zwy-
czaj ich siadania w tym sie
kocha. **M**alego rodu

30 **s**okoli wychowaw miesem turczęcimi albo ko-
złecim/ Gdy już sokol imie sie brać ptaka/ pie-
rwszego gdy wchwyć dany mu sie naieść do wo-
ley/ także wtore y trzeciego aby sie tak wpra-
wił ku gonieniu/ a panu swemu był powolnie-
sy/ potem mu dawać mierniey. **A** gdy
chce aby drugie pthaki gonił/ odar syroty
wciąż trzymać squarny/ dając mu ie rozmoczyć-
wszy w wodzie/ a niechay siedzi w miejscu cie-
mym aż będzie dzień/ potem go zagrzeć y o-

40 **g**nia/ y iedź z nim na pole/ a nie praczy go
wiecej niż iego będzie wola/ tylko puszczać go
po i będzie miał żądza ptaka gonić/ thak ry-
chley przy tobie zostanie/ a jeśli by sie rozbu-
iał rychley się wróci. **G**dy poznasz śmia-
łość sokola twego/ a z chucią ptaka bityego/
obacz pilno w którym stanie ciała swego tho-
czyni/ jeśli w chudości albo w tłustości/ w tym
że go stanie wmiety zachować/ bowiem są jedni
sokoli którzy radniey gonią będąc tłusci/ dru-
dzy w

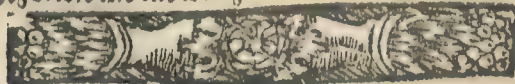
50

dzy w

Dziw w stanie średnim/drudzi lepaż gdy chudzi 1
 bywaia/ iako czynia pospolicie oni ktore czpr-
 wonemi zowg. **E** A gdy le wprawuies na-
 przed ie puszcza na male ptaki/ potym na sre-
 dnie/ ostatecznie na wielkie/ bowiem gdy by z
 pirwotku pchała mocniejszyego przemoc nie
 mogli/ potym sie na wielkiego nie beda sie
 smieli ostrapyć/ a tak trudno smialosci prz-
 rodzoney beda mogli doszyc/ ktora prze zia
 wprawy utracili. **E** Wiele też pomoze so-
 kolowi ku smialosci nabyciu/ gdy trzymając 1
 go na rekli dlugo/ bedzie mu podawał iesc
 srod dopoludnia ieden hud miesa kureczego
 potym postawić przed nim wodę/ w ktorejby
 sie kąpał/ a zatym osuszy go na słońcu/
 posadzić w miejscu ciemnym aż do wieczora
 potym go na ręce nosić aż przez pirwochy/ a
 przez ostatek nocy światło mieć przy nim suie
 cząc/ Nad switanim skropiwszy go winem o-
 suszyć przy ogniu/ tamże wyzarać iść snim na
 pole/ a czo naprzód uchwycić dać mu sie naieść 20
 do wolei/ iesliżby nie z nie ugomil/ day mu
 skrzydło y pol huda sokolego/ a posadź na
 mieszkazu ciemnym. **E** Okolo polowice
 kieszycza Lutego Sokol sie pierzyć poczy-
 przeto w ten czas go sadzaj w sadz/ a karmi
 go leda iakiim miesem y psim chępsli aż przez
 ieden miesiac/ Potym stawiaj przed nim cza-
 z wodę/ iesliż ieszcze nie bedzie zrzuczał pierza
 pomazuj mieso ktore mu dawasz iaką rzeczą 30
 albo karmią warzona/ takież y miodem/ Jesli
 za tym nie zmiecie thedyspal zabie na proch a
 posypuj mieso tego karmiey y wypierzy sie/ a
 sbrzeż sie aby go z sadza nie wysadzał aż mu
 wysknie piora wyprostą/ a wysadziwszy/ w tie-
 ple go nie miewaj/ ale go nös na ręce/ a do
 piątegonafcie dnia gonić pchałow nie dopu-
 szaj. **E** Goni Sokol gesi/ kaczki/ żora
 wie/ dropy. y inie ptaki niemale/ ale powiada
 ią gdyby krowie dropowey zakusil tedy na żora
 wie chuci mieć nie bedzie/ wśakoż mieso tego 40
 bez krowie nie nie wadzi.

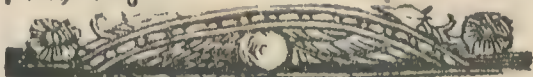

**O chorobach ktore sie Sokolom
 przydarzają.**

E z niemocy Sokolom bywaia ktore y
 krogulczom/ albo Zastrzebom/ takież ie
 theż poznać iako tham wypisano/ gdyż
 wbytki ch ptałom drapieżnych iednak iest na 50

tura/ przeto też o ich niemoczach z osobna pi-
 sać nie potrzeba. **E** Wiedź też to iż So-
 kolowie są mocniejszyey natury niżli Zastrza-
 bi/ przeto nie tak rychło choruią/ ani zdycha-
 ią choć by też ledli niżli gardło strawia.

E Chociać niektórzy sokolnicy niektore inie
 obyczaje rzadzenia sie z Sokolmi wynaydu-
 ią y o iniech niemoczach ich powiadaia/ i-
 dnak wiele rzeczy prożnych okolo tego pto-
 a niepotrzebnych/ samo do świadczenie a wry
 kosc snimi wiele cie nauczy/ a mnogich rzeczy
 od mądrych a żywłych mysliwcow możesz
 sie wywiedzieć.

O małych Sokolach.

E xgi rod iesli sokolom ma-
 łych/ w pierzu y w postawie
 wielkim podobny/ wśakoż
 ich lowienie wiecy iest ku lu-
 bowaniu niżli ku pożytku/
 bowiem tylko male ptaki go-
 nią/ iako przepiórki/ skowronki/ ktore z thatą
 chucią gonią/ iż theż ie scigaia do wsi/ y owpę
 w domy pod stoły ludzi iedzącich/ albo y w piec
 gorący/ albo w studnie. **E** Chowanie ich
 y ćwiczenie z wysszego opisanja może być o-
 bacżono.

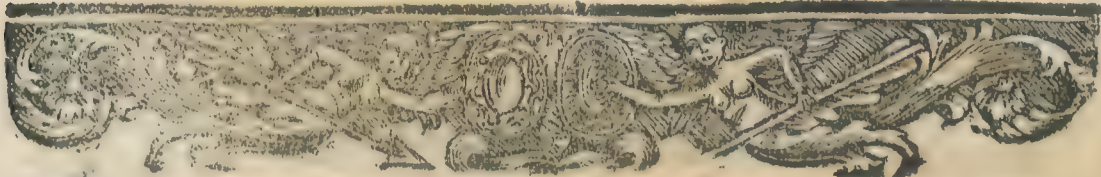
O Karogach/

E st to ieden ptał drapieżny
 a barzo smiały y mocny/
 wiecy niżli sokol/ tak iż sie
 theż smie na orla pokusić/
 Bierze ptaki by nawietse/
 y biye zwierzeta niektore/
 ktorzy ptacy iż są z rodu sokolego/ przeto theż
 nauka chowania ich y ćwiczenia wysszey do-
 sły wypisana.

O Orlech:

E zel także ptał drapieżny/
 z lupu żywicy/ ktorego dla
 siły a smialosci krolew pra-
 hym zowg/ bowiem sie go
 wbytki ptacy boia a on ja-
 dnego. **E** Orłom iesli
 rozliczny

20 różlicznym rodzajom/ bo jedni są wielcy/ drudzy
średni/ trzeci mały albo drobny/ Wiedzy temi
też niektórzy są słabszymi/ tylko prastwem
a zwierzyńca się żywicie. Drudzy aczkolwiek żywe
gadźliny (myśliwcy kuniaki etc.) bierzą/ wśakoż
p na ściwmy spadają jako są marchy łosiakie p
ośle etc. takżeż p wby zdechłe iedzą/ Ci są ta-
koby rodu prostego a ku łaniom się skłaniają

E Orzeł może być od ludzi wkręcony p oglą-
słan gdy młodo z gniazda będzie zebrał/ ale
gdy się już w swym zastarzeniu srogosci przepro-
dzony/ trudno go wkręcić/ p owsem niebezpie-
czno jest gdyż on do twarzy się miera/ p temu
czto go łamie/ wśakoż może młodego wkręcić
p więcejż p/ iż też będzie gonit ptaki wielkie/ a
zwłaszcza żagacie/ kroliki p sarny albo lesne ko-
stki p pomoczą p fow.

E Jednak tego ma-
dła na pole nosić musi być duży a mocny
ku znoszeniu takich ciężkości/ a tak storo oba-
czy p łowiec iż psi mierzwo wysledzą/ hnet ma spu-
ścić Orła już w więcejżonego/ on wiec tak dłu-
go naderpyłatać będzie aż zwierze obaczypszy
zwrzachu pędem zleciawszy wchwyti.

E Chowa się Orzeł wśelkim miesem/ a nie
łatwie choroba miewa/ a gdy naprzód żag-
cieza wgoni niech się go nasada tylko kroc iż po-
tym nań chćwpy będzie.

E Kto chce Or-
leta zbierać/ jednoż łacy z gniazda ma ziąć/
a ku zbieraniu trzeba się dobrze obronić zwła-
szcza głowę dla bicia Orłowego. A gdy zbie-
rzesz iedno/ wiażż je w takiego pola albo otu

1 malego/ wtedy ojciec p matka tego przylecżą
niemu a będą mu nosić żagacie/ kroliki będą
gdzie bliżu/ albo gęsi/ łaczi/ a tak nabrawszy
będziesz miał z tego pożytek. Noż p mu też
drudzy kochy/ zdbili/ albo czto wgonie mogą/ a
doswiadczono tego gdzie młodemu przynieśli
słazny krowczkę z kureczką bez obrażenia/ która
potim we wsi społem snimi była wychowana

10

O Szwachy o Sowach:

S Żółte Sowy p male iedne
są przynudzenia/ Ptacy wie-
cej nocni niżli dzienni/ bo wie-
ciepiej w noczy widzą niżli we-
dnie/ a iże są żadney postawy
a rzadko się na światło włączają/ Przeto inni
ptacy gdy le wędnie w rąg barzo się im dżiwu-
ją/ a chcąc je oglądać około nich się zlatają/
bowiem wśelka rzecz żywa rzeczom nie żyw-
ktem rada się dżiwuje/ Przeto ludzie baczęć
to ptasie około sów zlatanie się p dżiwowanie/
wynaleźli niektóre chytrosci jako ptaki imo-
wać gdyby się około sów zlatali/ przeto niecho-
wał na to sów żeby ony ptaki gonili/ ale iż-
by przy sowach ptacy lepem albo siadkami by-
li chwytani.

E Żywią p chowają się so-
wy miesem ledażakim/ zwłaszcza myśkami/
wrobim/ p ptaki inżynymi które wchwyć mo-
gą/ tak iż też wielkie sowy małymi nie przepu-
szczają/ A gdy się sowa raz dobrze nale/ może
trwać bez pokarmu p do czterzech dni/ wielka
sowa p do osmi.

E Wnieważ sowe dobrze
chowają w gołębim koczku albo na inżynym ta-
kowym miejscu/ która gdy się już w domu o-
kroci czyste myśli łowi/ Jedzą też sowy p ta-
kieżorki/ żaby p gadźliny wśelkie które mieso
mają.

Jako ptaki łowiec siewami
po wrośku/

50

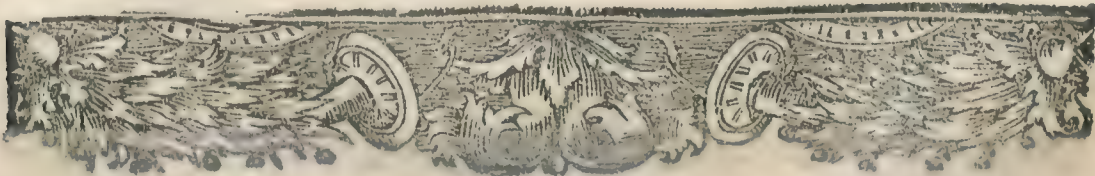
Ozmalty obreżay iest ptaki
łowić sieciąmi- między in-
mi kaczki y gęsi dzitć tak ko-
wiga na niecisłku tym obreżay-
iem. **C** Wdziałay przy-
iakiem stawie albo jeziorze gu-
be albo niecisłko albo gumienko na dwudziestu
n kilo łopiet blugie/ a na dziesięci albo dwu-
ście łotki syrotie/ albo iako chceś według sieci
tak gęboko ma być aby woda w nim sżała
przyjednym brzegu/ a ma być podługowato
na obu kończu kończyso/ **Z**amże przyjednym
kończu ma być dol gębysz/ a przy drugim tro-
che opodal iatke wdziałay tu siedzeniu/ **N**ad-
onym rowem albo grube zostaw młestca tak
syrotie iaka iest syrotkość sieci/ a pothym on
plac wpytke thego niecisła albo gumienka o-
grodz aby tam wist/ **I**stka ani żadne in-
szewie nie mogło/ dla spłóśnienia ptaków/
thamże wsadz dziesięć abo dwanaście kaczek
abo gęsi domowych/ dzikim w pierzu pod-
bnych/ aby tham wędnie y wnoczy wołajacz
plywały/ a dawać im dostatet prosa abo in-
go pokarmu aby nie wylatały/ **K**olki czterzy
w kthorych sieci wwigzesh/ wby przy ccherzech
kończach/ tu kthorymby sie powroz y abo obierz-
wie sieci na kolca zchodzity/ **L**aski theż ma-
być na kończach sieci tak syrotie czoby sieci ro-
sparty/ kthore tam rozłożysz przykryesz do-
brze- a sieci ony thak ma-
być rozłożone/ iż
gdyby pothargnysz podniosły sie/ aby sie

1 zwały ziemię nie dopadając/ iedno thak po-
chło iako dach abo posyć na domu.
C Wbyżay pothargama sieci thak bywa/
przed latka wtopaig soche iaką przez kthorą
poddzie powroz kthorym targać maś/ **Z**amże
przy onysoie naprawić iaką skrzynke pełną
ziemię abo iaką in-
szą wagę cieptą iaką bywa
w zegara/ kthorą gdyby pothargnysz zwałit/
tedy ona waga na dol leczeć wpytke sieć pod-
niecie nie mney ani wieciey iedno iako napra-
10 wist/ a tak nie trzeba będzie konia tu potharga-
niu/ a gdy ony ptacy dzikie od domowych iako
od wabow zwabieni będą w nocci latkajacz a
na gumienko onopadną potargnieś ile chceś
Zamże gdy będziesz iaką iaką w sieć kolatać
tedy wpytke thak dzitć wpedzisz w matni-
sieci kthorą maś w onym dole na zad gumien-
ka wtopanym na to nagotować rozciagnio-
ng- a domowi wabowie iako nie ptohy na gu-
mienku zostaną/ tamże rozwiązawszy koniec
matnicy wezmiesz co chcesz a ostatek pobieriesz

Drugi kunnst iako łowić ptaki wodne,

Niestce na rzecze obaczysz
stemu podobne/ zatopay na
obu dwu brzegach przeciu
sobie drzewa sekowate/ iżby
po nich mogł gdy potrzeba
wleść na wierzech/ **M**iey na
to sieć tak dluga/ kthoraby przez wpytke rzecze
przeszła/ a powroz lubo obierzwie czoby prze-
szła od iedney oski do drugiej/ na wierzech
onych osal końce ich przyprawisz thak iżby
hnechli sieć zni-
mił spadła skoro by ich powro-
stiem poruszył lubo oddziagnął/ rozciagniesz
sieć tak iżby sie podniosła do połowice wpo-
sci onych osal od wody/ **Z**am mley towarzy-
be czoby po brzegu idąc zni-
nagla ptaków tu
sieci nagantali/ kthorzy nad wodą polatał-
gdy pod sieć podydą thedy ruszysz powro-
zow sieci na nie obalish y pochwytasz/ **A**le th-
maś czynić w dzień pochmurny/ bo wtem cza-
su słonca w dzień pogodny ptacy sieć obacz-
wysz przecz poleczą.

Jako na ziemi kaczki abo in-
sze ptaki
łowić: **L**c

Azasi tego gdy zima nasta-
wa a mroz pospolu z słoń-
czem bywa/ rościagni sieć
na zagonie lednym na zbo-
żu/ czerdziesci łotki długa/
a czerzy łotkie syroka/ cha-
sieć ma być prostej polu iako sciana płaska/
ktoraby siena dwu łaskach według syrokości
swoy podnosić mogła/ na dwu też obierzwiąch
rościagni ona/ a tak przyprawić żeby iż mogł
jednym razem podnieść y potargnąć powro-
zem/ Ehe sieć y z powrozem przytrzesz piastiz
abo iakim chwastem/ na środ odwieczery gdye
chcesz na wieczor ptaki łowić/ abo wieczor gdy
chcesz wzarań łowić/ aby cie chytrzy ptacy nie
obaczyl/ ma też tham być przy sieć doł abo
gruba włociana/ gdyteby siedział strypty towa-
r: yż czoby miał sieć potargnąć.

Eam na onym gumientu mieny dwie abo
trzy gęsi lubo kacząt domowe/ wpatosy dżkim
pódobne/ w łotkow przywiązane/ aby tak dżi-
kie thym i mieny kłum sp. idły na niećisko/ **A**
gdy wiec gdzie spadną bliżu siećci/ ma być go-
tow drugi towarzyż w kapturze a z łaską/ nie
czo alapać iakoby tham robicacy na roli/
Ehenże zmienagła ma ich tu siećci (iakoby czo
inhego czyniący by nie spłofyl) napędzać/ **A**
gdy te obaczyl nż być na placu siećci- może
smilety tu towarzyżowi mówić aby tym ry-
chley potargnąć. **E**lle iż gęsi są pta-
cy chytrzy sthryżę sie aby wzarań do siećci nie
chodzil gdy chcesz łowić/ bowiem ony sthopy
po rosie abo po stronie obaczynsly hnetli prze-
wleczą/ wpatosy gdy te chcesz wieczor łowić nie
trzeba ostrożności takicy.

Jako zimie czasu sniegu ptaki

łowić:

Aczyn ktemo niećisku gdzie-
by często syptę znećit pta-
ki ktorekoli ziarna pożywa-
ją/ iako gołebie/ wrony/ ka-
wki/ kuropatwy etc. Ehyim
posypuy to czo radzi poży-
waia/ iako groch/ psenice- proso/ bob/ manne
etc. według rozności ptaszy/ **A** gdy sie już pta-
cy tham poneczą/ rościagni sieć obyczajem
wossley napisanym/ przytrzeszuy plewami a-
bo iaką mierzwą/ Nagotuy też tam iate z kto-

1
reby threito dżura u palcedol przytrzymo sie
dobrze/ aby też y parę twiercy zamy wych. odzga-
cey ptacy na niećisku nż będący nie obaczyl/
y droge też ktora by tam chadzał masz dobrze
przytrzesać/ **E**amże siedząc potargać powro-
zem sieć gdy sie ptacy zbierzą/ Ehyim obyczaj-
iem możesz theż ptaki łowić rozmaithy y lkie
przy wodzie/ zrefasza cżasu wilkicy suchości/
posypuyac na ponete ziarna lubo pastery kto-
ry by ono pthastwo kthore chcesz łowić rado
pożywało.

Drugi obyczay pospolity łowienia
ptasow rozlicznych/ iako są gołeo-
bie/ sinogarlice/ y inszy pthacy strze-
dniey wielkości pospolici.

Aym obyczajem/ Mieny dule-
ciei dobrze dżura y syrokie
ktore są towarzom ptaszym
natomie a pospolicie ie po-
tami zową) ty bywaia roz-
biwany na polach/ na łakach/

20
przy drogach/ y przy wodzie/ jedna od dru-
giey tak daleko cżoby sie siro syrokością mo-
gły siegać/ a przy obu końcach oboley siećci ma-
iż być dwie łasce tak długie iako syrokie są sie-
ci na ktorych by sie wodniosty siećci gdyby po-
wrozem potargnąć/ a jeden koniec każdey łas-
ki przywiąż do kółku malego/ kthery wbiwiesz
w ziemię/ przy drugich końcach łaski ma być
przywiązany powroz obieci siećciam pospoli-
ty/ ktorym gdy potargnieš obie siećci polu pod-
niosą/ tenże powroz pospolichy ma być przed
siećciami tu ziemi iakoby tu szrodu niećisku
przybit wolno sossł/ a ma być dobrze przytrzy-
m abo przytrzaszonym rozdzem aż do samey
łoty ptasznicy. **E**akowe siećci na wiel-
kie pthaki mogą być rzadkie a miaszke/ ale na
male ptastwo mogą być gęste a z mieny subtil-
nych. **E**hy polu rozłożysz jedne od dru-
giey iakoby wznak na niećisku aby tak sie spo-
łem zasia tu sobie przytulisy/ a każdego ptaka
przytrzyły gdy potargnieš powrozem.

30
E Na thym niećisku między siećciami mieny
ptaszy male lubo wielkie- niciami przy kolecz-
kach przywiązane/ ktorzy by drugie latające
tu sobie zwabiali/ **A** dla malych ptaszkow zwa-
bienia mnodzy polnice mierzwa sowe przy
siećci

mardaigc ogonem/ thedy myśliwiec bacząc
iz pracy przed psem nie daleko/ sić potargnie
a tak ie społem zepsem przkryje.

C Wywaig też na to drugie male siatki pro-
ste/ na laskach na to przyprowadnych rozwie-
nie/ ktorymi myśliwiec z pomocą thegoz psa
ptaki pobaczypw/ samie jeden potargnawp
na nie obali y przkryje. **C** Chakimi thez
siadkami drudzy myśliwcy łowia przepiorty/
wabiąc ie pipezalkami czo ie zowa przepiorty/
ktore dawia glos podobny piskaniu samicy
przepiorce/ tu temu glosowi zbieraig sie sam-
cy barzo radzi na ktore myśliwiec siatki obala

**Jako ptaki sidlem łowic zwla-
szcza drapieżne,**

A miejscu gdzie tacy ptaci
mieszkają albo tedy chadza-
ją/ postawić możny obłąk
wetknawp/ możno w zie-
mie oba końca/ za kto rmi
daleka wstawić w ziemie
łolek na wirzchu rōpcepton/ w then roscje-
pek wetknąć myś za ogon/ albo za be za noge/
albo miesa iaticgo tes nastrnożp/ z dru zicy
sthrōnp posthawic albo ze trza zgicć można
preżyne albo zchwyp/ o ktorey wirzchu przy-
wiąz sidlo z powrosta/ tamże też ma być przy-
wiązany na siurce szplik lubo klinik/ ktorzy

1 gdy chcesz zawiesić/ przeloż przez obłąkając na
oodluz pratek/ na ktorymby ptak miał sba-
nag/ ten pratek przywiążp onym szplikiem
przy preżynie wiszącym iednym końcem/ dru-
gi koniec za obłąk zawieszyp/ powrozet thez
sidlowy tymże szplikiem możesz rospigć przy
obłąku/ z wirzchu y na dole/ na stronach roz-
szypwyp/ iakoby pthak mogl dobrze wniec w
sidlo/ a iako skoro ptak ruszy albo padnie na
on pratek cheząc ponety dosiadz/ thedy sie kli-
nit ziemskie/ a thak on zchwyp lubo preży-
10 na sidlem ptaka za byie albo za noge pochwyp
ćwyp w zgorze podnie sie.

C Wywaig też sidla na mniejsze ptaki weżp
mwp/ z zadzierziem powrozet z końskic wlo-
sienia/ ktorzy rozepnieš wbiwyp dwa koleczki
na zagonie we zbożu/ na ktorych wirzchu tro-
che wyszyp/ niżli jest wzrost ptaka ktorego lo-
wie chcesz/ tak izby ptak mogl byie wolno tam
wlozic/ tam gdy bedzie karmien siegał sidlo
na sie obali/ A thak cheząc wleciec zagardli-
20 sie/ tak możesz łowic przepiorty/ turapaty y
inše ptaki po ziemi chodzące/ thez y ptaki wo-
dne gdy przy wodach tedy chodzą sidlo nast-
wis. **C** Golebie też y inše ptaki/ gdy przy
gniazdach ich nastnożyp/ Zaciez y sinogar-
licie łowia sidlami malymi/ nasthrnożyp
bobu albo grochu thym obyczajem/ Bezmi
drewienko na przedzi dlugie a na końcu obu
przewiercawyp wetkni dwie rozdzki cienkie
na ktorychby sidlo rospigł/ w posrodku też
30 tego drewienka wetkni spile iednym końcem
a w drugi koniec zaciezoni wetkni iedno zar-
no mietkie grochu albo bobu/ to sidlo posta-
wis pochyplo przy zagonie/ aby ona spilka ni-
żej stala albo leżała niżli ony rozdzki lubo pro-
tki/ tamże ono drewienko polożyp iato prog
y przewiazni trochę ziemig aby sie zakryło y
czesc sidla przy nim/ posyp przed sidlem kł-
ziarnet grochu/ ktore gdy ptak pozobie przy-
dzie do sidla/ a thak siegaigc onego ziarnka
na spile/ sidlo gdy glowe podniesie wywali-
wyp na sie/ za byie wwieznie cheząc wleciec/
Ale pamietay aby koniec onego progu dobrze
przybił koleczkami w ziemie wstawionymi.

Jako ptaki lepem łowic:

Dwa lepem łowienie/ bywa
rozmaitym obyczajem/ Na-
przód potrzeba lep d obzje przy-
prawie aby był dobr/ etki y te
gi/ a to ploczące gi wodą seino
ciepłą a rełoma czyszceni/ wbyłki brudy y pro-
chy wybierając/ potym przysłać albo rozma-
cić z nim trochę trochę oliwy aby nie był bar-
zo twardy ale lutki dla więzienia ptaków/
Jeżeli by theż był czas thał barzo zimny aby
od mrozu lep teżał/ możesz gi rozpuszcic olei-
orzechowym tedy kręcąc nie będzie/ potym
gim oblepiac rozdziki albo gałgaski nie miasz
wielkie albo male według ptaków osobym ktore
chcesz łowic/ tak iżby tylo dwie części rozgi le-
pem oblepiwby/ trzecią część sucho zo staril/
gdzieby mogł reka imować. **C** Je rozdz-
ki oblepione tak maig być stawiane/ Niec o-
strężynę albo żerdz wysoko/ na ktorey wierzchu
przypiążz kilka rozg zielonych zwłascza debo-
wych/ między ktoremi przynwieszun o no rozdz-
ki oblepione/ te żerdz tak nawiązaną wsthan-
w ziemię przy jakim drzewie zielonym aby tro-
che wzgore się wyniosła nad drzewem/ Na-
wieśszay też tam przy żerdzi nie daleko ptakow
takie chcesz imować aby w kłatkach spiewając
Drugie mimo latające zwabiał/ a maig wi-
siec nie społem ale rozdzielnie/ thamże drugie
będą przyslatować na oney żerdzi wierz-
chu a le-
pem więzione na ziemię będą spadać/ dru-
gie też powiezną na gałgaskach/ ktore zbierzesz

1 żerdz schyliwby. **C** Chceszli zaśie wielethe
ptaki lepem łowic iako sroki/ wrony albo sowa-
li/ wielethe theż rozdziki masz lepem naprawiać
a to tym obyczajem. Przewiedziawby tedy-
by tacy ptacy latali albo przebywali/ osiecz ie-
dno drzewo opodal od drugich stojące/ zosła-
wiby kilka gałgaski przy ktorych postawiś żer-
dzi albo ostwi iako wyszły wypisano lepem
przyprawionym/ ale na wielethe rozdzikach/
Tamże na ziemi posthaw sorkę thał żeby i-
10 ptacy mogli obaczyć latające/ ktorzy widząc
i-
ga będą się zgromadzać a lathac około iey/ a
gdy się już latające spracują/ tedy na gałg-
ski oblepione siadły powiezną/ a tak ie iacno
pochwytaś. **C** Takież ptaki drapieżne i-
to i-
gost r-
gby sokoły etc. thał lepem chwycić/
Dwie rozdzew ziemię wstawiby z lepem na
praw/ a schyl iedne ku drugiem iako oblat-
miedzy nimi w posrodku wwiąż ptaka iakiego
albo iakie mięso albo czego by on pthał poży-
wał ktorego chcesz łowic/ ktory pażarm gdy
on przyleciałby będzie chciał pochwyć le-
pem się wwiążi. **C** Wroble też y inšie pta-
ki male albo wielkie lepem połowis/ samych
rozdzew oblepionych nostawiaś tham tedy
ony zwykły latać. **C** Kwiczały też albo in-
šie ptaki ezo owocem się żywia lepem poimają
gdy rozdziki albo powrośki przy onych owo-
czach już dostalych rozwieśszay/ na kthore pa-
dnąwby powiezną. **C** Takież skorce albo
y ptaki inšie sthadem lathające thał połowis/
30 Miec iednego z nich żywego/ kthoremu nie a-
bo snucie lepem nalepioną o nogi wwiąż/ a ie-
go w reku trzymaj/ a gdy wprzys takowych
ptaków stado leczące/ pusc onego ptaka mie-
dzy nie/ a gdy będzie z nimi w gestwi lathal
sila ich onę nlecia oblepioną powiązi iż na zie-
mie wypadną. **C** Ptaki też wodne iako ka-
czki y inšie możesz lepem łowic tym obyczajem
Miec powroś dlugi z takley materney ktora
by w sie wody nie wypuszczała/ lep też tak masz
naprawic iakoby woda tego liskości nie sło-
dyla/ na maż on powroś tym lepem a roscig-
gni przez wodę na noż gdzie tacy ptacy prze-
bywają/ thamże oni w nocny pływając ku po-
wrośowi przypłynąwby powiezną/ a na za-
lutrę ie pozbięrasz.

Jako pthasli z kusze strzelac abo z
lutow na drzewie abo na ziemi.

A to miedzy insemi fortel-
ni ten jest ieden/ iz strzelacz
na wielkie pthaki ma miec
strzaly nie prosto okragle/
ale iako widelki ostrza roso-
chatego/ aby thak ptakowi
strzyllo abo syie mogl zarazem wciac/ Wo-
wien pthak okragla strzala tylo zraniony/
moze daleko zaleciec a tamze zdechne bez po-
zytku twego. Strzelajac thez na ptaki wsta-
dzie bedace/ nie ma w skrapnie mierzyt ale w
posrodek/ iz gdyby strzala tu stonietorey w-
pila/ tedy wzdly lednego ptaka nie chybi.

A kto tez chce ptaki na drzewie wysoko sie-
dzace strzelac/ ma miec belty lubo strzaly le-
dnakiej miary w wagi/ A gdy chce na pthaka
strzelic/ ma miejsce z ktorego mierzy nogga na
znamionowac/ iz gdyby strzaly pirwcy wppu-
szoney nalesc nie mogl/ thedy gdy z onegoz
miejscza druga strzala/ takz wysztrzeli/ timuz
stopami za pirwsza leczac gdy wpadnie/ tam-
ze one pirwsza gdzie lezy wklaze/ a naydzie obie-
z. Strzelajacz tez z kusze ma ta lewa rek
mocno trzymac/ kupa dobra abo lut ma byc
strzaly tez prawie proste okragle a rowney wa-
gi/ a gdy tak tho bedzie tedy snadno w pthaka
wmierz.

Drugie fortele sowlienia

ptakow:

Daszniemy mlekhorzy wezyni-
wby z zielonego galezia iate-
te malg thak izby ta mogli
na sobie nosic z miejscza na
miejscze/ a pod nia sie zakryt/
A gdzie sie chce ptasnik posa-
dzic/ posadzi na ziemi abo gdzieby ptacy mo-
gli obaczyc sowlie abo kotcy leb/ tamze wysta-
wi nad sie wyszzyt troche nad iachta wieche z
rozgami lepem nalepionemi iako wyszzyt opi-
fano/ arak ptacy mali ku sowlu na dzw przyp-
latajace na lepie powiezyn/ Tak moze ptasnik
lowic pthaki nie thylko przy lesie ale thez leda
gdzie na polu abo na roli sie posadziwby.

Drudzy ptasniemy lowia ptaki w nochy/ w-
patrzywby gdzie siadaia na plociech abo na

drzewiech/ tam przychodza zaszwieciny iaka
pochodnia z drzewa lubo luczywa suchego/ a
gdy ptacy oczuczga tedy tu swiatlu radzi lecza
tamze ie bina morkami/ abo wezyniowby ia-
to winniki wsterczyt na jerdzi/ a glini pthaki
latajace tu ziemi strzajac/ sploskanie ptakow
tu swiatlu nie ma byc gwaltowne/ tylko sa-
mym chryscienim liscia abo iakim brzga-
nim/ lubo wezynit z cieniutkich deszczek czthe-
rzech iako strzyneczke maluczga w nasypac
tham iakiego siemienia (iako mlodym dyle-
ciam igrat dawala) takze od onego grocho-
tania pthacy kaczno przyczuczga a tu swiatlu
polecza. Lowia tez ptaki zwlaszcza wro-
ble/ wezyniowby z rodza wirzbowego iakoby
wirsg/ tam wsadzie kullo wroblat mlodych/
tedy drudzy wroble wloza ku nim switocza-
cim/ a gdy zasie do dzury nie beda moc tra-
fic/ latwie te tam pochwyta.

Lowia tez ptaki klaskami kethore flaki zo-
wa/ a tho gdy iak beda przyprawiony iz tam
nasienia wshparowy dzwirti zwirzchu spada-
igce tak nastrojby/ iz skoro ptak do nasienia
zleci/ natychmiast ruszowy nastrogi/ dzwirti
na sie obali/ a tak sie tam zamknie. A ieste
lepiej gdy pthakom dasi ponete thu yowozie
po iednym ziarnku sypric aze do klaski/ thedy
ptak po iednym zbieraigce gdy tu klacke przy-
dzie/ natychmiast w nie wnidzie.

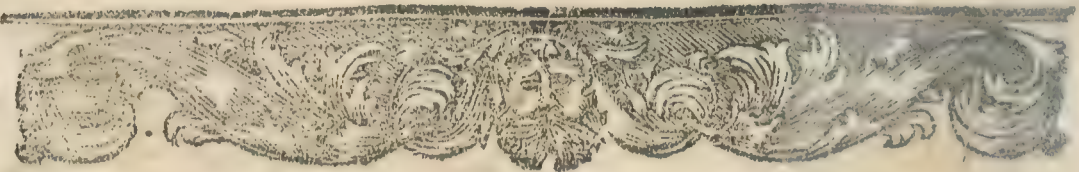
Powladaj pthasniemy doswiadczeni iz
gdyby namoczyl prosa abo iakiego inpe na-
sienia ktore ptacy iadaia w drozdzech dobre-
go wina z sokiem cikuty zmieszanby/ a tho po
tym vsusyl/ ktory tego ptak zatusi wiecey nie
moze latac a da sie rek pogmac.

Na wrony tez ieden smiesny fortel/ gdy
wrony zyma przybysy za strzyllo sowlami
tu ziemi aby wznaclajala/ gdy bedzie wzres-
czala dobowwasac sie/ drugie tu nley polecga na
pomoc/ a ktorkoli ona lezeza nogami za-
chwyti tedy kazdei dodziergi a wezmiesz ig wol
no.

O sowlieniu zwierzat/ iako sa Wilcy/ Wpse/ Zaiace y Liszki:

A zwirz zwlaszcza na zaiac/ pson berye
ba/ iednych ktory by ie sladem a wechz
wyna pdowali/ iako sa wyzlowie/ dru-
gich kto.

gi. h ktorzyby ie głosnym straszyli szczekaniem iako ogarowie drugich barzo pretlich ktorzyby gonili a dobyteli iako są chartowie/ Et wbytych psi tym wchley na zwierz bywaia wyprawient gdy im daś nieco zakusie z zwierzenia od nich ugonionego. **K** Gonia theż psi jelenie/ Sarny/ Swinie dzikie/ Wilki- wsa łos z pomocą sieci y łowczow na miejscach kedy przechadzaia zastawionych. **E** Chwythaia theż y lissy/ acz keli sie im czasem chytrawbyrgaia/ Takleż y kroliki gdy ie okrom ich tam bedące nadchodzą. **N** Na niedzwiedzie/ wieprze y wilki trzeba psow nie tylko mocnych ale też y smialych. **N** Na tny theż zwierze potrzeba mieć wlocznie mocnego a byrotle go żelaza/ kthore rogacznami abo rohatynami zowia/ ktozemi by sie łowcy tak im zwierzetam ku sobie z gniewem biezącym zastawie mogli/ bowiem wieprz zraniony abo rozdrazniony sam osley na obczep idzie/ y ponim sie drze by też mogł aże do samego łowczaja/ tam go wiec psi y inшы pomocnicy narychley pożywa. **E** Jeleni też zastawiony abo zraniony rad zabieży daleko/ przeto potrzeba mieć pieska na to zwierzejaynego kthory za nim bieżąc ymiał by go sledzić/ aże na ono miejsce gdzie padnie omglawny a czasem także zdechnie. **E** Łowia też psami Jeze y inшы zwierzeta iakoż o tny myslwcy dobrze wiedzą.

S Jeci na rozmaite zwierze/ rozne maia byc/ bowiem na wieprze y jelenie wiechse niz na zaięce z tny sie łowcy dobrze rozumieia.

Jako sidlem zwierze chwytac:

Jzy y zaięce może też sidlem łowic a ktho nastrozywszy w iakiej durze kedy oni przechadzaia/ a to dwolaki obyczajem.

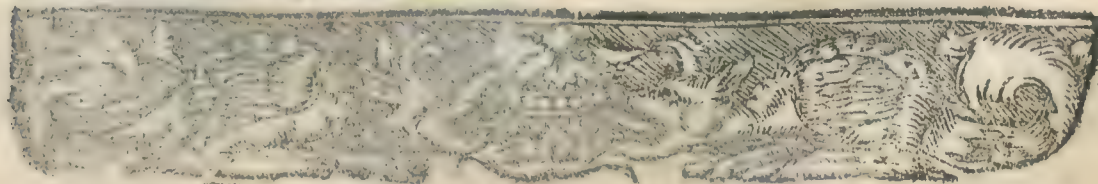
Pierwszy fortel/ nastrozyć sidło przyniężane na zgiętych przeżynie mocnych kthoraby mogła zwierze za byie pochwycone wżgore podnieść/ Drugi fortel/ zastawie sidło na ziemi iako na ptaka w durze abo między kolkami aby tak zwierze za byie wzięto/ ale potrzeba na powrościu sidlowym aby było drewno durawe iako cewka/ kthore by mu sie do byie ziemniakowy selsnelo a sidła ugręse nie dupuscelo.

Jako wilki y lissy stepiczami abo słopcami inowac.

Dwaia chwytani przyprowami żelaznymi kthore maia w sobie iakoby zęby lubo iaki ostrze/ a na końcu tych żelaz blizu miejscza gdzie sie zwierze a ku sobie obrać zaię/ bywa obręćka ku kthorey mieso nastrojone przyniężają/ a wbytko ono żelazo krom miesa ziemią zakryia/ a gdy zwierze mieso pochwyti tedi też ona obręć podniosy sie żelaza ostre za sobą porwie kthore wilka za łep abo za byie zatapia/ a im wiec sie bedzie cięgnął/ tym też barziej bedą go sciskać.

E Bywaia też drugie stepice lubo słopce na tny zwierzeta przewniane/ drugie theż żelazne/ kthoremi za nogi abo za goleni ie chwytają/ ty łowcy zakopuią przyniężając na drogach abo na ścieżkach kedy thakie zwierzeta radny przechadzaia/ Z iakiej materii y iakiej formy abo kthorim obyczajem stawiany bywaia/ trudno wypisać ku wyrozumieniu/ aż by ktho sam okiem oglądał iako im ia widal.

Jako zwierzeta dołem łowic zwiastżaja Wilki.

Dzalaia dol wielki y syroki
iako studnia/ tak gleboti a-
by zwierze nie moglo wysko-
czyt/ then dol na wirzchu
w okolo przytryga chrostem
a mirzwa przytrysg/ w po-
srzedku onego dolu bedzie pal/ na ktorym za-
wiesza ges/ kaczke/ prosie lubo tagnie (drudzy
to zawiesza tam nizcy wod mirzwa) zwierz sly-
sac kwiezenie albo kwakanie/ thajze smiele bez
ostrozności do niego idac iako glodny przez
mirzwe na dol przepadnie. **E** Drudzy de-
sle z waga przyprowadza/ po ktorcy wist ku
nastródze idac przewazaj sie gdy ku koncu przy-
dzie/ a tak w dol spadnie.

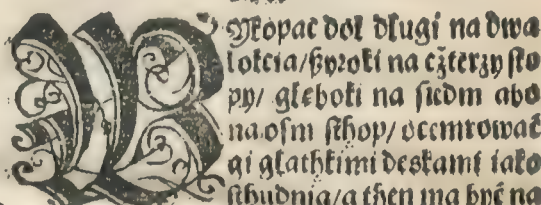
Wieprze dzikie dosem tak powia.

Szedzac tedy swinie thakowe
przebywaja/ tam niekiedy mie-
sca zorawny nasieja prosa a-
bo bru/ okolo ktorego miejsca
wczynna plosc niemaly w to o-
ziedney strony zostawiaj iakoby wrota-
te-
dyby swinie w nisc miały/ a z drugiey strony
prosa/ w tymże plocie nizcy wczynna plosc i-
akoby taki przelaz/ coby mogla swinia prze-
stoczyć/ a z one sithrone przelazu wdzialaia
dol dosyć gleboti/ a gdy sie już zboze bedzie

1 dostawać przyda tham dzikie swinie y wnidg
w on opłotek miejscem nie zagrodzonym/
Zamie stroz tego pilnuiacy wczynni postrach
wołaniem albo trzaskaniem od onego miejsca
tedy swinie weşly/ ony wiec przestraszone be-
da pukać miejsca wyscila/ a gdy obaczja ploe
miski iako przelaz jedna za druga przejei ska-
czac wşlythi w dol wpadaia ktorogo przed-
tym nie obaczly.

10 **U**za zarace/ liszki/ y wieprze gdzieby
winniczam przeszkadzaly
dol.

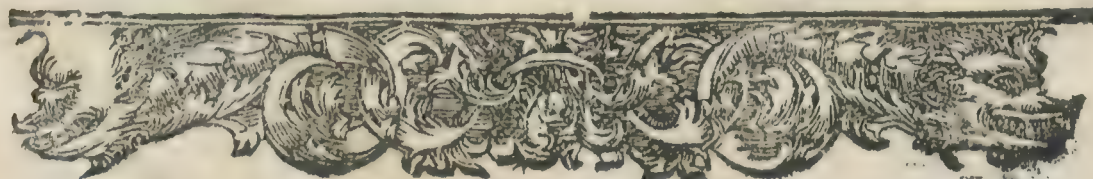

Wypac dol dlugi na dwa
lotcia/ syroki na czterzy sto-
py/ gleboti na siedm albo
na osm sithop/ oocmrowac
qi glathtimi deskami iako
stuhudnia/ a then ma być na
20 tym miejscu tedy ty zwierze ta przechadzaja
Jesliżeby nie chcial albo nie mogl miec thal
glebotiego/ tedy deskami nabierzy w nie zela-
znych gwozdzikow obloz okolo stron/ iż gdy-
by bestia chciala wystoczyć tedy sie w oczu a
bo w glowe obrazl. Then dol przytrygnac
mirzwa albo ziolktem suchym/ Jesliżeby wpa-
dala na dol mirzwa tedy na krzysz albo na po-
dluski podlozyc dwie lasce ktoreby sie lazno
30 przegialy albo zlamaly/ thamże zwierze prze-
chodzic na dol spadnie. **E** Chcialliby je-
by tam zwierze zdechlo tedy w dole nabier-
low ostrepy/ aby na nich sie przebito/ aby te-
dnal wkopac az do wody gleboti/ aby wpa-
dny wtonelo. **E** Czynnig thej takie daly na
scieskach tedy ty zwierze ta przechodzja/ deska
zakrywajac ktora by sie przewazyla iako samo-
torki na myshy przyprowadza. **E** Thakiez
y stepice na scieskach przyprowadza na zwie-
40 rze ta ktore na dzien przyprowadza chrostem a-
bo rozdym dla ludzi albo dla bydla/ tych na-
prawa iż jest rozmartha rychley oczyma nizli
pismem albo nautg moze być obaczona.

Drugie fortile łowienia zwierzo.

E Sloniow gdyż tu v nas niemamy prozno
o ich łowieniu pisac.

E Niedzwiedzie thak łowia/ Przybierze sie
50 chlop we zbroie od glowy aże do nog/ potim
idzie do

Idzie do lasa gdzie wie przybywającego między
wiedzia tylko przypasawszy torczył mały albo
noż wielki. Tamże gdy niedzwiedź wzniósłszy
się popadzie na chłopca zbrojnego/ on go w ten
czas pod łopatkę przeciw sreczu zakole y ze-
miał/ ale to na włosie niedzwiedzie. **E** B
nas są chytry trzeba się z nimi inaczej obcho-
dzić/ Wdziata łowiec z chustą z grzebi cienia
takoby chłopca y weźmie z sobą do lasa/ Tam-
że gdy niedzwiedź psa rozdrażni właje się
mu siołce przy drzewie z oszczepem/ on rozdra-
żniony popadzie gwałtem na łowca/ kłopot w
ten czas rzuci nań onego cienia którego niedz-
wiedź pochwytywszy mniemał by chłopca imie-
dławić/ a w ten czas łowiec na cieniu go prze-
bodzie a za psą pomocą rychło go porazi.
E Listy w łamach tak łowca/ Wzięni sobie
łowiec skłonię na czterech grani albo taką ko-
de wydrożę takoby hul przeli/ iako chce długi
a innych pyroki/ łowiec ieden zaprawi drotem
albo prety z łaznemi takoby się liśla nie prze-
m 20 kła/ drugi łowiec zamknie dzwierzani kłopot-
reby się wnątrzy othwarzały podnożone/ tch
dzwierzki podnożony/ iatim pręgiem zastha-
wie/ on hul nad dzwierzki iamy albo tam w dziu-
re wstąpię pochyla gdzieby pewnie liśla wie-
dział/ drugie dzwierzki onę iamy których wiele
bywa/ zaprawi dobrze aby liśla inedy nie mo-
gła wynisć iacy ona gdzie hul zasthawion/
Tamże liśla chcąc z łamą wyleść widząc dru-
gi łowiec hula przetrząsy/ prosiho wni wlezie a 30
dzwierzki za sobą opali y zamknie się a im wte-
czy się będzie na zad wyściskać/ tym też mo-
czniej dzwierzki będzie gadkiem zaciśkała/ Ło-
wiec gdy już obaczył tam być/ wyciągnie ię
z hulem może albo z łazniami ię zabije/ lubo ię w
wodzie albo w sedzie iatim wypuściwszy utopie

E Krolki tak łowca.

E Łowiec w pedziwsi te w ich łamą brzoła
nim albo iatim postrachem (bowiem oni ta-
ko bolazni hnetki się pokrzyg) tamże przed 40
dą łamą postawi siatkę na to wdziatana/ Po-
tym ledną dzwierzki wypuści w łamie ich Jurecta
(jest to zwierze wiethy nizi łasicza/ własny
krolkom nieprzyjaciel/ podobny my pilchem
lesnym lubo polnym zowiemy) kłopotem ma-
mieć doma chowanego/ zaniżawszy mu gę-
be przyprowadzi iako niedzwiedźowi albo ko-
niowi złemu czynią/ albo go kłotlikiem ochel-
znać aby krolkom teści nie mogli ani też ię

ten wbytki krolki z łamą wypłoszwszy w siat-
ki ię wpadza.

Jako myśli łowca:

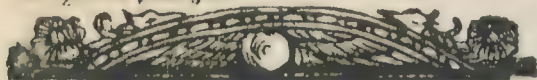
E Puszczać obyczaje łowie-
nia myśli w nas po polsku/
to nawiąże kłopot nam nie są
wolte/ bowiem łowiec my-
śli ławcami lubo pascia-
mi skorki słonin/ albo sy-
pierzony nastrojony/ tcho pospolici ludzie w-
mieją. **E** Ale to jest niezwykły w nas gdyż
ci myśli radu łuszcza owich y orki a to zarno
plywa po wodzie a nie rychło utonie/ przeto
natawsi w iaki sad/ z którego by myśli nie mo-
gła wyleść/ wodę do połowice/ posypać tego
zarnia na wierzch wody/ tedy myśli widząc zar-
nie a wody nie bacząc w sad wlawsi gdy za-
się wyleść nie może w wodzie się utopi.

E Drugi obyczaj/ wzięni z papiru na kł-
sniach iako blone y rozczynę ię na krzyż w
posrodku/ nastroję skorki od słonin/ a tak o-
ne blone położyć na naczyne iatle gładkie a
prożne/ a gdy myśli ku miejscu popadzie tchdy się
łartha schyli a myśli na dół w naczynie spa-
dnie a łartha się zastygnie/ połowisi ich
tak barzo wiele przez noc. **E** Tak mienią
doswiadczeni/ iż gdyby myśli w sad prożny
wpadły głucho chowane były/ tedy się samo ba-
dą ię mocznymi mdleni/ tak iż też iedna
50 kłopot

ktora namocznieysza sama zostanie/ A gdy
by ta ostatnia byla wypuszczona miedzy in-
mych gdzie sa w domu/ i z sieich iuz iesc nalo-
zyla tedy drugie bedzie gonit y kesa/ thal i ze
ony poie abo ie z domu wyplosy/ **E**st
tez na mych truchla gdyby tarteo resalgaru
z miala abo z iwarogiem z mlesawshy dal my
ham iesc/ wshakoz trzeba tam pochronit wo-
de aby nie mialy pothym czo plc bowiem by
im tho nie stodzilo.

Jako rybny łowiec

sieciami:

NA morzu abo na wielkim ie-
zierze łowia rybny niewod-
abo knieia przy brzegu pla-
skim/ tha siec bywa barzo
dluga syroka y miassa/
miewa na dolney abo spo-
dniej eberziwi glazy abo kolecza z ołowu/ a na
wirzchniej z deski plastik pławny/ aby thal
spodnie nadol ciagnety/ a po drzewianych
po wirzchu pływających aby poznać iestli pro-
sto siec idzie. **E**amże zawiódz jeden ko-
niec sieci na głębi ile może być siec rościag-
niona a tak zafie onże koniec powrozem dlu-
żym ciagną ku brzegu zwiódz ku drugiemu
końcu/ a gdy iuz ku sobie końce przychodzą/
tedy rybniwow filko w łodzach małych w po-
średku wpiędz aby thal rybny zaiethe przez
wirzch sieci nie wystakowaly/ ale iżby w mat-
nie boięz sie wtiekaly/ a rybniwi przy obu koń-
cach na brzegu stoie wpyte siec ciagną ku
brzegu y pospolite rybny/ czasem wiele abo ma-
lo- czasem tez nie/ gdy ryb nie bedzie na onim
miejscu/ a gdy na stawie abo na małym ie-
zierze mnieysza tez taka siec bywa ktora wlo-
kiem zowg. **E**łowia thez rybny w morzu
lubo w tezierze sieciami małymi a subitnemi
obtema końcami ku dwiema żerdziom przy-
wiązanemi/ thalowa siec dwa w łodziach sie-
dzący w wodzie na głębi wypuszczają a chroche
miedzy sobą powciągawshy tamże na wodzie
podnozą. **E**na rzekach y na syrolich wo-
dach miewają siec ktora transuersariam y
nas drugieja zowg abo mrzeżną ze trzech
sieci złożoną/ srednia bywa gesta/ a dule skrai

nie z obu stron rzadkie ola miewają/ **E**thalie
na spodku glazy ołowne aby siec na dol ci-
gnety/ a na wirzchu drzewiane pławny/ a gdy
siec na wirzchu trzymaie rościagaly/ ta siec
bywa dluga abo krótka/ thaliek y syroka we-
dlug wielkości miejsca y syrokości wody.

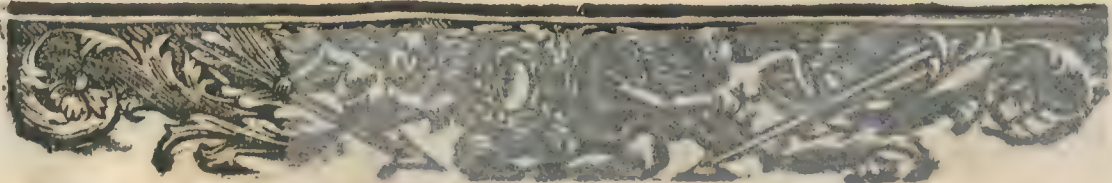
Ełatowa siec rościagawshy w wodzie do-
puszczają stat spokojem przez godziny abo y
wiecey/ a tak ryby z ktorekolwie strony pły-
nące gdy przebiega ola rzadkie sieci skrapnety/
powiązane w srednicy/ thal iako sie przydawa
ptakom/ o czym wyssiey napisano.

Ebywaia thez sieci na rybny ktore zabro-
niami abo watami zowg/ nie barzo dlugie a-
ni syrokie/ ktorech końce do drwu last przywia-
zują za ktore ribitwi trzymaie/ po wodzie
brodzą/ a gdy chezą tedy zbedshy sie na brzeg
wyciągną/ **E**łowia thez rybny siecia ktora
sakiem zowg/ bywa na wzraz namiotu z prz-
dłu syroka a na końcu waga/ iakoby math-
nie maie zawiązana/ thal ię rospinaia na
wirzchu obłgkiem a odpod prog/ bedzie na
syroz prosty y ktorego nawigia glazow z o-
łowu aby sie po ziemi wloł/ **E**tal rybniw o-
wiązawshy prog długim powrozem przez wo-
de ciagnie a ktorekoli rybny zaimie wpytki ku
sobie na brzeg wyciągnie.

Ebywa thez
drugi sak tymże obyczaem ktorem rybny lo-
wia w stojących wodzie przy krzewinie abo przy
chwascie zastawia/ skutkiem ku niemu rybny
wypławaia.

Ebywaia thez drugie sieci
ktore Cogolarie po naszymu wiecierze zowg/
ty sieci maie skrapla dlugie mocne y geste
mathmą z przodku syroka a czo daley thym
weższ/ obłgkami obłgglemi rospietha na
końcu zawiązana/ w garle tej mathmiej by-
wa z tej sieci dziura nie wielka tam w ma-
thni w puszczone y rozpieta (zowg ię serce)
prawie w posrodku/ aby tedy ryba gdy wlezie
zafie wplese nie mogla/ tej sieci skrapla ro-
spinaia na wodzie stojącej/ syroko/ dwiema
lastoma ku ziemi/ a koniec mathmiej trze ig/
y dadzą stat dzieł y noc czasem dluzey/ a gdy
przydzie rybniw tam z mathmiej rybny wpyterze
odwiązawshy ię koniec. **E**bywaia thez
wiciorki mnieysze tedy bez skrapla ktore zo-
wa golomatze/ drugie z skraplami/ ktore za-
stawiaia w dziurach lubo w ciasnych wychod-
kach wod y.

Edrud z rybniwi czynią
ze trzech abo z chrostu plotą z daleka po-
ciągają gradelle to iest iaz y z ciasnymi dziura-
mi abo

mi albo wpychody wodnemi/ tamże bny wiecie
rze zasthawiaia w dzurze aby ryby za wodą i-
dac prosto wlażyły w wiecie. **E**żakowe
też wiecie je golomacze bywaia czu maia ser-
cza z obu kończy bowiem obadwa też kończa
nie będą wąskie iako matnia ale okrągłe iako
tunna albo achte/ **E**żakie wpuszczaia w te-
żora gębolic pod lod/ wlozypy tham ka-
mien p onete na ryby/ a zowga ie rybitwi tor-
by. **E**Wiete inspech fortelow rybitwi ma-
ia na ryby/ p naczynia rozliczne w rozmaitych
krainach też rozmaite/ ktore chceśli wiedzieć
p omieć wez sie od nich.

**Jako ryby strzymami lubo wir-
szami imnia:**

Drwia też ryby wezyniwszy
z pracia wirzbowego iako-
by sat/ z przodu syroko a
na zadu kończy/ odspod
też wezynia proga prasy a z
wirzchu oblaży/ to na-
czynie wlozga rybitwi po ziemi albo po trawie
gdzie wiedza iż sie ryby kryja/ a zwlaſzcza w
metney a błotney wodzie. **E**Żakowego
też pracia lubo z wielkiego sitowia czynia na
ryby wirse okrągłe/ kthore na przodu maia
gęby syrokie/ a w nich sercza wąskie y ciasne/
czoby iedno ryba wlaża/ iako bywa w wiecie-
rzy/ sama też wirsa w posr. odłu bywa syro-
ko wydetu/ a w kończa związana/ tamże wlo-
żypy cieſki kamyl wlozga w wodę na gębica
wiazawy w kończa powroſkiem/ za kthory-
by ia zasie wyciągnę. **E**Alle thym wirse
dwoiakie formy bywaia/ iedny w posrodku
niemalo syrokie w kthore wchodzą ryby gdy
im dasy ponete a tho wlozypy na dno gliny
mielkiej z żarnem psienicznym albo inszego
żyta kthorego ryby rady pożywaia zmięsaney/
tam ryby dla karmieny gdy wnida/ zasie wy-
muse nie mogga. **E**Drugie wirse bywaia
dlugie a ciasne aczkoli w posrodku troche sy-
rse- wſakoż w kończa barzo ciasne w kthore sie
ryby ciſna nie dla karmieny ale dla zachowa-
nia/ zwlaſzcza ty ktore w cieſni rady mieſtaia
wſakoż gdy tam wnida/ zasie wymuse nie mo-
ga.

Jako wedami ryby łowic.

Wedami ryb łowienta/ tro-
iaki ieſty obycza/ **J**eden
poſpylity przypwizać we-
de na ſnurze z białych wlo-
ſow koſtickich wdziałaney/
a ſnurę lepał na długim
precie a ſmagłym (ktory wedziſciem zowga)
zawieſić. **T**amże potarm kthorego ryby rady
pożywaia naſtrożyć a by wede wſytkę zakrył
Alle w thym trzeba fortheli aby wiedział ry-
bitwi w takiey karmieny kthorego czaſu roku ra-
da pożywa ryba/ bowiem nie zawſe iedna ka-
mnia żywa/ tego ſie ſnadno może wywiedzieć
ten kto częſtſho ryby ſprawia y plata/ patrzy-
iact iaki potarm kthorego czaſu w ich wngtrzu
nagduie/ **A**bo theż do zna tego kladge na we-
de taki y owaki potarm kthorego ſie radniey
ſmuga. **E**Do też fortel gdy ryby ſa chytne
iż nie cheza potarmu z wedy brać/ **N**aſtrożyć
im karmia na kōnieze ſnurki bez wedy/ a mio-
tać w wodę/ gdy ſie tał nałoża brać potarmu
bez wraży/ thedy potym y z wedy brać będą by-
nachytne były. **E**Drugi obyczay na ry-
by drapieżne kthore ſie drugimi żywią/ tham
trzeba wedy moſiedzowcy wielkiej y mocnej
takiey na mocnej ſnurze- trzeba też aby przy-
wedzie był lańcuchel drotowy żeby tam ryba
weddy nie wgrzyła/ a tał naſtrożyć rybke kto-
rey ony rady pożywaia/ tamże ſnurę wwiąza-
wſy y czego mocznego zoſtawić przeż not- a
naza jutrz przyſzedſy rybe z wedy ziąć.

EDrudzy czynia z chwastu suchego ſnoplek
ku kthoremu ſnurę z wedy przypwizać aby po-
wodzie pływai/ ryba gdy poſtrze choć też dalej
popłynie tedy ia on ſnoplek rybithowowi wyda-
y wſaże. **E**Wſakoż na wodach gębolicz
zwlaſzcza ciełaczych trzeba na łokciu od weddy
wſſzey na ſnurze przypwizać waſke ołowia-
na/ aby z wedy na dno zſkoczył/ bowiem rybi
wielkie na dnie ſie chowai/ ktore gdyby chciat
wednie łowić/ tedy miaſto wedziſla przypwiza-
ć ſobie ſnur do wielkiego palca/ aby thak
poczuł gdy ryba wede pochwyci/ a tham po-
trzeba naprzod wedy do brze potargnąć- aby
ſie w gębice ryby zacieł a/ potym z nienagla z
ryba ku ſobie ciągnę. **E**Trzeci obyczay
bywa wedami kthore wloſy ſpadermi zowga/
tho ſa weddy troiſte/ to ieſt gdy trzy weddy mo-
siadzowe

siadżowe społu zwiżg a na nich rakowg hy-
ie/ abo panowia/ abo iakg glisze wielkga na-
strnożg/ a thal z kamyllem przywig/ awpy do
cjego mocnego snur/ Może thalich wgd być
tliko iedna od drugiej niedaleko aby za razem
ryb wiecny mogł wlowić.

Wapnem iako ryby łowić,

Est jeden forthyl na ryby
zwlascza na wodzie stojace
na mlieczu nie syrokim/ ia-
ko w sadzarce/ Nalladby
wapna nie gafone w wor-
nie gesty wloczyc thamy
sam po wodzie aby sie woda z wapnem ma-
tala/ tedy ryby od gorzkosci wapna iakoby po-
sina a na wirzech wyplynajac tak iz mogg być re-
kami chwytane.

Jako ryby łowić naczyniem ktore osciga abo ofeta zowia.

Dy ryby na wodzie przejrzy-
sley wielkie stawiaig/ miewa-
ig rybimi naczyniem zelazne
plastki/ maigcy w sobie tli-
ko żebow od siebie nie dale-
ko/ a każdy ryb ma być tak
zaostrozony iako byra w medysaczel/ Cho że-
lazo nasobig iakoby wloczenie na ciemim
precie a długim/ takze ryb w chodig abo w
czelnie cicho iedzic przy brzegu gdy rybe sto-
igcga wpatrzy/ postrzel wby ig osciga/ zebami
onemi trzymajac prece za koniec ku sobie przy-
ciagane. **L**owig thez takowg osciga wp-
drap bobry gdy te kcho omie wynalese gdzie
stawiaig abo sie chowajig.

Koniec ksiąg ieden nastych;

Diwanasibe Kriegi o pospolithey

nauce spraw wyestich/thudzież o rozmaitych sprawach tu inszemu
wszelkiemu gospodarstwu należących/ iako budowania/ winnic/ o/
grodoſw/ sadow/ szepienia/ rol siania/ gumion sprawowania/
y inszych rzeczy wszytlich wysszey napisanych/
krotko zebrane:

Przednich Kriegach dana jest nauka dosyc szeroka y dostha-
teczna o wseltich robotach ktore sie we wsiach przydawata/ ale iz pamiec czlowie-
cza bardzo jest omynna y krotka/ a kazdey rzeczy z osobna nie moze obaczyc/ Prze-
to zdalo mi sie pozyteczno abyeh the wseltie rzeczy ktore wysszey szeroko a barzo
dlugo sa wypisane/ zamknal niejaką krotkością/ a tho dawatac pospolithą nauke
wedlug porzadku Krieg/ aby to co w kriegach przednich jest wypisano/ tu dla lepszy pamieci pod
krotkością bylo zamkniono.

Pierwa nauka pospolitha o pozna-
niu miasta tu mieszkaniu.

Najpierw obchod duzych ro-
botnikow/ godności itez do
wciplności/ potrzebuie. Prze-
to naprzod miasta godne-
go a zdrowego tu zasadze-
niu wsi lubo folwarku po-

1 trzeba szukać/ wiatru też y powietrza zdrowego/
Laticz ziemie y wody dobrej/ Bo gdzie to be-
dzet/ tam sa pewne znaki miasta plodnego/
zdrowego y tu mieszkaniu godnego/ Dla tego
mądrye/ łowicel ktorzy chce mies lubo folwark
kupic/ Naprzod ma zdrowosc miasta y tu zi-
tamo mieszkających obaczyc/ niż tarcę wietrzy-
by wietr potym tego nie zalowal/ gdy szkodę nie

Si 3 . . . . . trykow

elko w nakładzie budowania ale też piewo-
elki m gospodarstwie swym tak w obchodzeniu
czelady tako p bydla pozna.

O poznaniu dobrego powietrza:

Powietrze z przrodzenia
swiego jest cieple a wilgotne/ 10
iesli sie tak zewnetrzna prz-
czyną nie odmieni/ Cho jest
dobre powietrze k chore nie
jest zatechle abo thez nie ma
zbyt niego ciepla/ zimna ani też wilgotnosci/
ale jest we wsem mierne abo ku miernosci bli-
skie. Powietrze mierne a iasne dawa p zach-
wawa zdrowie ludzlem w nim obywatelom/
Wsklepie też z ziemie roslące rzeczy tam sie to-
chaia p dobry owoc miewaia. Zastie powie- 20
try ktore nie ma miernosci abo mglisthe od
paru z stawow lubo z bagien powstawaia gcey
przećwne themu czyni rzeczy/ bowiem duch
w ciastach czyni smutny/ wilkosci zamieszawa
p roslące rzeczy pnie. Wsklepie powietrze k-
re hnet bywa chłodne po zachodzie słońca/ a
zastie po jego wschodzie hnet sie zagrzewa/ ta-
kie jest zdrowe p subtylne/ Ale gdy sie ma prze-
ciwnym obyczaiem thedy też przećwne rzeczy
sprawuie/ A nagorbie miedzy insemi powie- 30
trze to jest/ ktore serce w cieple seiska/ takie w-
chania wiatru nie dopuszcza/ Zdrowe powie-
trze miewaia miejscea ktore nie sa padoliste/
abo nie miedzy gorami blisko leżące/ gdzie też
noce iasne bywaia a nie mgliste/ Tam ciasta
obywatelcych zdrowe bywaia.

O poznawaniu zdrowych wiatrow.

Wiatry z poludnia posposi-
cie bywaia cieple a wilgo-
tne przeto nie zdrowe/ gdyż
zagnilosci kmiędziaia/ z
północy lepał zimne a su-
che pochodzi/ te sa zdrowe
gdz nie sa barzo przyskre/ Ale ze wschodu p od
zachodu słońca wiatry miernosc w sobie na-
kurp maia/ aczkolwie nie gdzie wiatry z polu- 50

dnia bywaia/ i mne a to z tenze tam strony za-
staniaia gory snieżne/ Zastie wiatry polno-
czne drugdzie cieple bywaia a the gdy wicia
prze/ wloniny pusze a wnaorile.

O poznawaniu wód:

Natury swej woda jest zim-
na a wilgotna/ nie bedzieli
mieć iakiej przkazy zewne-
trznego. Wody stojowe lub
zdolowe ktore samy wolno
cieka nie mialgi iakiej ob-
cey przkazy/ nad insemi bywaia nalepsze. Wo- 20
dy z opoki plyn, te sa dobre bowiem nie rphlo
w sie zatechlosci ziemney przypmug. Wody
czeczne ciekae też sa barzo dobre iesli plyną
po ziemie czystey to jest nie smierdzacey ani ba-
gnistej/ zwlaszcza ktore ku wschodu słońca
plyna a iuz daleko od swego poczatku odeyda
the sa nalepsze/ po nich k chore ku polnocy plyn-
na/ Ale ktore ku poludniu abo ku zachodowi/
nie sa tak zdrowe zwlaszcza gdy wiatry z stro-
ny poludnia powiewaia. To jest dobra woda
w ktorej warza rphlo wvre a żadnego czuch-
niemia ani smaku z mcy nie czuć. Gdy wody
beda iednakego sposobu tedy ta jest lepsza k-
ta leceyha/ czo moze być waga rozumano. 30
Lutrowanie thez przewarzanie wode zla na-
prawia p zdrowa czyni. Miedzy insemi chua-
lebnemi wodami dzdzwienica też jest nie zla/
zwlaszcza ktora lecie z gromem spada/ aczkol-
wie dla swen subtilnosci rphlo sie zatechnie.
Wody studzienne itez rurne ku stojowym lub
rzecznym przyprownane nie sa tak dobre zwla-
szczia k chore otownemi rurami cieka. Ale sa
wody stojące bagniste p lugowe gdzie sie thez
plyawli rodza abo w ktorych ruda niecala by-
wa zmieszana. Snieżnice abo lodowe wody
dla swej miaglosci sa nie dobre. Woda mier-
nie chłodna zdrowemu zoladkowi barzo do-
bra/ bowiem p ofila p cheć ku jedzeniu pobu-
dza/ Ale ciepla woda przećwona rzeczy spr-
awuie. Stona woda wysusza ciasto p chude
czyni. Metna woda kamien szpawia p zaka-
nie zyl p wetrody. Jesli by dobroci abo zlosci
wody nie mogli inaczej rozoznać tedy po zdro-
wosci ludzi przp mcy obywatelcych obaczys.

O poznaniu miesteza godnego tu mieszkaniu.

Należy ciepłosc także y zim-
nosc suchosc abo wilgoth-
nosc iestże gornosc abo ni-
żosc/ zbyhel też wod abo
medoschatek/ dobrych lubo
złych/ thakież bliskość gor/
bag/en/ talow y morza/ iestże bedzieli ziemia
blotna/ smużysta/ rudawa abo opoczysta to
sa znamiona dobrego abo złego miesteza.
W ciepłych miesteczach mieszkający twarz y
włosy ciarne miewaig a bywaig ludzie nie
smieli serca boiaznego a rychło sie zstarcig
Zasie w zimnych miesteczach przebywający/
smielszy bywaig/ żołądki ich lepię y wiecej
trawig/ktore iestli ktemu beda wilgotne/ tam
ludzie mieszkający bywaig chłusci miesisici-
miekkiego a białego przyrodzenia/ Którzy
mieszkają na miesteczach wilgotnych bywaig
czudnego sposobu y twarzy/ wśatog pospoli-
cie przydawaig sie im długie zimnice/ a w ro-
bocie rychło wstawiaig/ zasie na suchych mie-
steczach miewaig suche ciała y complexie śma-
de. Na gornych y wysokich miesteczach mie-
skający ludzie bywaig zdrowi/ duży/ mocni/
w robocie thrwali/ cipliwi a długo żywig/ Ale
mieseza padolne a niskie przeciwną sprawa-
ig rzecz. Mieszkający na miesteczach opoczy-
stych zimie barzo zimne powietrze vynaig/ za-
sie lecie zbyhel górczawosci miewaig/ Ciała
ich bywaig grube moczne/ włosy miastże mie-
waig a tevlate/ bywaig czupni/ cipliwi wśa-
kopz nie poradni a złych obyczajow/ tu wal-
kami bywaig mężni a w sprawach swych bar-
zo dowolni y chętni. Miastho ku wschodu
słońca odtwożosie (cho iest gorami lubo la-
sy nie zaslonione) zasie z zachodu zatworzy-
sie/ miewa powietrze dobre y zdrowe/ zasie
miasto przeciwnem obyczajem schanowione
bywa niezdrowe y wśytko w nim przeciwnym
bywa obyczajem/ Zdrowosc abo choroba lud-
ska wlaśnie theż sposob miesteza dobrego abo
złego.

Omu wielkosc dworu y sie-
dliska ma być według dosta-
tku gospodarza itez według
mnostwa bydła y zwierząt
innych ktore tam maig być/
takież według pożytkow kto-
reby tam stad chciał mieć/ a takowe domy lu-
bo dwory maig być moczne y obronne/ prze-
kopany/ parkanem abo mocznym płotem z
tirnii oprawione według nieprzepieczności
lotrow abo złodziejow ktorzych by sie mogł
nie bać na onym mieście/ No groblach lubo
na przekopach nie maig być sadzone drzewa
dobrego owocu/ aby snadż ludzie škody nie
czynili łakomig sie na owoce/ ale sadzić drze-
wa płonne iako tarnie/ ostreżyny a lesne iablo-
ni/ A zle też tam dopuszcząć wiele drzewam
sie mnożyć/ tylko tym z ktorzych by mogł być
pożytek mocnej obrony/ bowiem bezpiecnosc
y wzrost gospodarska we wsi zależy w moż-
ności y w chedogosci dworu. Fundamenti
domow maig być swyże mizli ścian/ a trzeba
imglebożo ziemie wplotać aż do czaliny/
ktorey iestliby nie znalazł tedy trzeba kopać tak
glebożo iaka by miała być czwarta część w
sokosci ścian. Piasek ktory w gasci chrze-
sci abo ktorzy na białą chustkę wśopany/ po
strzastieniu nie zostawia prochu po sobie na
płotnie/ then iest najlepszy ku budowaniu zwła-
szczą murem. Wiedzy dwie części piasku trze-
cia część wapna ma być przymieszana/ bo ie-
śli obogza za rowno bedzie biał tedy będzie
wapno barzo mocne tak to zmieszane, Zha-
kież gdiby ku płaskowi rzeczniemu trzecia część
paloney gliny abo skorupy ceglaney przymie-
sasz wapno bywa dźwownie mocne. Drzewo
ku budowaniu na lepsze ktore krieżycza listo-
pada lubo Grudnia bywa rąbano zwłasczą
gdby przerąbane wprzod drzenia tak na pniu
postalo przez kilka dni/ pothymie porebać/ a
to drzewo bywa natiwalne ktore z boku goro-
ku południu bywa rąbano.

O studniach y o żapiach.

Jakęza woda gdzieby nie
była tam studnia ma być
budowana krieżycza Sir-
pnia y Wzrzesnia/ bowiem
gdzie w then czas woda be-
dzie tam iey zawsze dostanie

O domiach y o siedliskach.

ale ma być budowana opodal od bagna/ od gnoiswiska y od wszelkiej zatechley a wilgotney ziemi. Gdy wode masz i nędy przywieść potrzeba i gnie dobrze opatrzyć aby tam wody sie dostatek zasthanawiało i nie pękała gdzie są małe zrobla. A gdzie i gnie nieważ z wody dźdźkowey lub iakie z kolwie inşy sthoigcey/ tam potrzeba wegorze albo inşy ryby rzeczne sadzać aby tam ony swym wstaniecznym wodą rusanim bromiły zatechmentia. Gdzie leżał rzeczney wody pozowią/ trzeba ię cho-
wać w zagłach lubo w iakich fałach albo dźba-
niech piasku kamienistego na dno nasypań
aby sie tam wşytek mul wody wstawał/ a tak
woda będzie orzeźwiająca.

O przyrzeczeniu gospodarstwu:

Bliczność go spodarza wielkopo-
żytek czyni w folwarku/ bo tak po-
wiada ię kto nie dba o ziemię a-
bo o rolę/ nie będzie też ona dba-
ła oń. A o wiem chłopsta albo robotnicza w-
pornosc nie sie wieciey nie bój iako pańskieg o-
blichności a o wtrznosci/ przeto potrzeba sa-
memu gospodarzowi dożyć/ bo czudze rece
łatkie ale nie wşyteczne/ o to sie wşytko zamy-
ka w piwşyich kriegach.

Czo sie we wto:

rych kriegach zamyka/ a naprzod

O rozmaitym sposobie ziemi
y theż roley.

Ziemia z przyrodzenia iesth
zimna y sucha wşakoz b-
rze odmiennosc zlatie²⁰ prz-
wad ku zewnetrzne go/ w zie-
mi płodność ma być sucha-
na/ aby ona nie była biała/
nie chłoda od piasku kampejlowatego/ ani
też ma być gola dla zbythku piasku spłitego/
Abym też nie była stona/ gorsza ani lipka albo
smugowata/ ani w miarę od słońca zasło-
niona/ Ale ziemia ma być miękka a przy-
czyna ktraby sie trawa dobrze porasthała
atręwała/ a gdy sie na niej nie rodzi kzi-
50

wego albo chropawego ani też bardzo nępsze-
go. Ku plennosci zboża dobra cho ziemia na
ktorej sam dobrowolno rody sie chebd/ sito-
wie/ trawa/ konkowice/ łopian/ słaz/ swinla weż
potrzyw/ y ziola inşy ktore wyrośc ię listu/
y swą bujność ię kłusosc ziemi wlażuig/
Ku winniczom y sadom dobra ziemia kthora
nie iako iest rzadła y puchła/ orey wolo-
no sie puzęzala drzewla smag/ adie/ ani
ciennie ani theż krępe/ nie może ani chore dla
chudosci/ ale płodne a bujne. **P**okoje-
nie mieszczarolnego nie ma być bardzo równe
aby tam woda miała zawęz/ ani też tak
pochodzi ię aby sie nie wody nie zasthanawo-
nie ma też być tak gorne aby wiatry y gor-
czosci miały płodzić y wysuszać/ ale w thym
wşytkim ma być sucha ię sucha miernosc.
W zimnych krajach pote rolnie ma być
tu strome w schodu słońca abo tu południa/
zastie w ciepłych stronach lepiey ię mieć tu za-
chodowi słońca ię tu połnoc/ y a to umieć
cho od gor albo od lasow. Ziemia na swym
spodku pospolicie bywa kłusta/ mięsza a zim-
na/ gdyż zastie na wierzchu bywa chuda ię subti-
na a ciepła. Citherz ię rożno ci roley/ Je-
dna iesth tu osiewanin/ Druga tu sadzemu
drzew/ Trzecia tu pastwiskam/ a czwartą
othogowa albo y kthorą nowiną zowg/ Osie-
wna rola tha bywa kłusta iest kłusta ię ię ię
30 może orać y osiewać každy rok. **W**şella
rola kłusta iest ciepła y wilgotna/ po wierzchu
miękka a puchła/ łączna bywa tu oraniu y
dobrze rodząna. **K**łola ma być obiera-
na kłusta a sucha kłusta ma być praczeny potrze-
buie a wielki czyni pożytek. Po niej wto ma
mieścić ziemia kłusta iest kłusta a mięsza/ bo
wiem ta chotia z trudności bywa sprawia-
na/ wşakoz oracza nigdy nie omyla. Ale tha
ziemia nagorsta kthora iesth sucha a mięsza/
chuda a zimna. Latież ziemia sucha y płon-
na od wypalenia. Stona theż ziemia y gor-
zła żadnego naprawiania nie przyymie/ a-
le kłusta sie zstawa nie rodząna dla zbythku
wilgotności/ może być naprawiona przyto-
pami albo brozdy wielkie czyni ię/ lubo stoly/
ktoremi by woda sciekła a ziemia osiadała/
Gory y pagorki pospolicie suche a chude by-
wa ię przyto gnoienta bardzo potrzebna y wil-
goci. Zastie podgorze y doliny ię kłuste by-
wa ię y wilgotne/ a cho dla kłusosci kthora ię
wierzchu na dol sie seigga/ Przeto kthorą
gorną

gorne role pobocznie maig być orane aby sie
ciustosc na zagomech zastanawiała. Nie go-
dzi sie tam sibi drobić by ziemia od naglego
deszczu porupiona pospolu z nasieniem na dol
nie splywała. Nowina: zowie my role ktora
dopiero poczyną sprawać albo kthora ptonna
redgępo kilku lat odleżawszy sie moczy pichęp
z asie nabywa. Ku szczepieniu albo ku
sadzeniu nie godzi sie ziemia sucha y sypta
dla piastu: bowiem drzewo potrzebuie zle-
głej ziemi w ktorej by sie mogło wkorzenie/
aby tak lepiej kwitnelo y y owoc dawalo.

O sprawianiu roley y wyko- powaniu.

Est czworaki pożytek ora-
nia y wykopania roley. Na
pierzwy jest ziemię otworze-
nie. Potym iey zmieśpanie
zdrobienie też y wyprowanie
Ma też na to być bacznosc
aby role błotna ani barzo sucha nie była o-
rana: bowiem ziemia ktora błotno orza ma-
ło nie do czalego roku sprawna być nie może.
Zasie ziemia sucha a spietła z trudnoscia mo-
że być sprawowana tak iako sussa. Gdy by
też role była orana w ten czas gdyby ię deszcz
troche zmoczył po długiej suchosci/ powie-
daigz mało nie do trzech lat ptonna bedzie.
Role tega zległa a chwastem zarosła czworo-
gę potrzebuie orania/ ale role sypta czysta a
subtilna dosrę jest raz lubo dwa nawiecy trz
kroć orać. Każde też orania powtharzanie
(to jest gdy trzeci kroć albo podzwarte role be-
dzie przeorana przed osianim) przydawa iey
spłęz płodności. Poti pożytek z roley robothe
opłaca y poty ma być sprawowana/ ale gdy
praczay nakład przewysza pożytek/ lepiey iey
dać pokoy. Na suchych miesteczach raniey/ a-
le na wilgotnych pozdniey role ma być spra-
wana. Ktho orzac zostawia między zagony
czalę ziemię/ pożytku swemu płode czyni/ a
ziemię z merodajności prozno winule/ bo-
wim rodzajniensha bywa trocha roley dobrze
sprawione y niz wielkie pole niedbale z orane.
Przeto trzeba pilnosc mieć aby między zago-
ny żaden kęs ziemię czaly nie został y owsem
sliby wielkie mają być młodem lubo motiką
rozbiyany. Skodzi też spodłowi roley iesli

wirzech iey zle bedzie sprawion albo też y kra-
Bedzieli role kamienistha/ trzeba kamienie
zbierać a na prożnych miesteczach w kupy w-
kladać aby tym wolniey mogli orać. Naprocz
trawa sitowie y chwasty inke płodliue częstym
oraniem (zwłaszcza kryszyca Lipca) bywa-
ię wkorzeniony/ albo też gdy na takiej roli
bedzie sian słoneczny groch.

O Sianiu nauka:

Zimnych ziemiach w iesie-
ni potrzeba rano sian/ aby
znta nie czo mocy wzięty
niż zaidzie zima/ ale na klu-
stach a ciepłej ziemi ma
sian iako napozdniey może
być/ aby sie zpta nie wysuszy przed zimą/ albo
nie był y zadusony chwastem między nim y
rosl ym. Wilgotna lepać barzo role nie na ie-
sien ale na wiosne ma być osiewana kthorey
nawiecy służy bob y len/ bowiem też zboża ię
z korzeniem bywaig wprymane wilgotnosc zie-
mie barzo wysuszaig. Ezokolwie na wiosne
sienig thó raniey w ziemi ciepłej a pozdniey w
w zimnej ma być siano/ ale iesienne sianie prze-
ciwnym ma być obyczajem. Takież chuda
role y wilgotna raniey ale sussa pozdniey
ma być osiewana/ wilgotna też barzo role
na iesien rano trzeba osiewać. Role barzo
susta a rodzajna iesiye dwa kroć przez rok
albo przynamniey każdy rok nie bedzie osiewa-
na thedy zaroscie prożnym chwastem/ kthory
wiec potym z trudnoscia bywa wykorzenion
y role trudno bywa naprawiona. Każda
pszenica na ziemi wilgotnej a lgnęcej siana
po trzecim sianiu wyradza sie a w reż obraca
W każdym nasieniu jest dwola rzecz/ naprzod
mocz nasienna wnatrz ktora dno ma z nieba
druga mocz wyrażenia albo wytworzenia kto-
ra wzgore zdzblo z ziemię podnosi a wytwa-
rza ie w iego własny sposoby y w iego czlonki.
Wielkie sianie tedy ma być kiedy nasienie na
wlethę pomoć może mieć od nieba/ thó jest w
pierzwy czwiersi kryszyca/ bowiem tedy ble-
rę pomoć od swiatła kryszyczowego y wespo-
łek słonecznego. Wsella rzecz siana bierze
doskonalsc gdy słonece wchodzi w znamie
rakowe bo dziminy dobrze wkorzenione dora-
staig ku swey mierze/ także larzyny kthore by-
ieścię

teścię w ziemi były w ten czas wychodzą kto-
re maig wznidz a pomoczą ciepła słoneczne-
go beda kwitnąc niż przy dżie zbytnie słońca
palenie albo suchosc laza. Trzeba sie strzedz a-
by rola barzo gesto nie byla osiewana/ bowie
tak bedzie zboże barzo cienie a nie plenne.
Miey thez pilnosc aby nakazonego nasienia
nie wysiewal ale ma być tżo nalepsze a wyszy
rościu nie stare. Mozej siac wśelkich rzeczy na
sienie ale tych nawiecy ktoryches w swej zie-
mi uż doswiadczył/ bowiem w rodzaju nie
wysylego a nowego nasienia. nie ma być na-
dziejia pokładana. Wśellie nasienie rychley
si wyradza na wilgotney roli niż na suchey/
Każda kazyina słuhiuiey ma być siana na su-
chey ziemi krom bobu/ bowiem ten sam na wil-
gotney ziemi lepiey sie kocha. Alezkolwiek wśel-
kie sianie ma być gdy ziemia jest w mierzce a w
wolności swej/ wśakoz w suchy rola nasienie
wsiene tam nie inaczej iako w gumnie bedzie
leżalo y zachowano.

O wodzie tu pokrapiamu.

Nda ktora ziemia lubo rze-
czy roslące maig być krypto-
ny/ albo też ktora w gnoio-
wisko ma być wpuściana
dla rozgnoienia/ nalepsza
jest stoigca to jest bagnista
albo ktora w kaluzach/ z deszczu sie nabiera/
Niezla też na kroplenie zioł y studzienna/ ale
ma na słońcu postać aby ią promienie jego
przesły y zagrzaly.

O przyrodzeniu gnoiu y obyczaj- iu gnoienia.

Gnoiem barzo wilgotnym
a tlustym osoba rzeczy ro-
slących mrodem a zagnilo-
cią bywa zarazona.
Smak wśelkiego owodezu
bywa nakazon/ a takowe zie-
le wyrasta w list a w satorosli mielkie byune
a niepożyteczne. Czysty jest gnoy wśelkich
pchałow y zwierząt czworonogich mało nie
wśelkich ktory dopiro poczyina sie rozginiwać
a teścię go cieple przyrodzone nie opuścilo a
ktory teścię się nie kruszy iako proch od ze- 50

schnienia. Gnoy przyrodzenie rzeczy rosta-
cych odmienia- wiecey niż pokarm cialo/ kto-
rego rzeczy żywe pożywaig/ Przetoż je przy-
rodzenie drzew albo zioł lepiey gnoiem niż to-
rym inşym obyczajem bywa odmieniono.

Ziemia zimna a wilgotna nalepiey bywa na-
prawiona spalaniem darnow/ lubo thrawy na
nich/ takież y potrzebowanim popiołu.

Gnoio-wisko ma być zarwe wilgotne a odo-
dal od domu pańskiego/ aby snadź smrodem
swoym brzydkości tham nie czynilo. Popioł
miasto gnoiu dobrze sypać po roli zwłasczja
wilgotney.

Gnoy ktory przeż rok leżał do-
bry jest na rola/ bowiem taki chwastow nie
mnoży/ ale starzy nie tak jest pożyteczny.

Nowy gnoy po łaskach rostrzasyany pomaga
tu wzrostu trawy ięz zioł. Muly albo plu-
gawosci z morza od wzburzenia tego wymio-
tany/ gdy beda z czystych wod wybrany z dui-
gim gnoiem mieszaiąc czyste gnoia zienie.

Na roli gornej gestey gnoy ma być kładzion
ale na rowney ziemi rzadziej/ a tżo czysti na
schodzie krież rca/ bowiem thak czyniac za-
bronisz chwastowi rosnienia. Leci nie go-
dzi sie wiecey gromad gnoiu po roli rozrze-
sać/ iedno czoby moglo być tudziej za razem
albo iednego dnia zaorano/ Lepiej po thrope
a często gnoić niż wiele iednym razem.

Wilgotna rola wiecey zarwe gnoiu potrze-
bue ale sucha mniej. Gdyby nie bylo gno-
iu dostatek/ tedy nalepiey miasto gnoiu na ro-
lach piasczystych krete lub wapienną ziemię
rozwozić/ na zimnych rolach y chudych glinę
zasse na wapiennych lub kretynych a barzo
miasznych/ piasć rozhrzesać. Bowiem thak
sprawa y zytam jest pożyteczna/ y winnice lub
ogrody roslotne czyni. Pomaga też ktemu
rozsiawać nasienie słonecznego grzechu ktory
gdy uż bedzie takoby sie dosthawal/ thedy gi
podsielac albo wywracac tż tam sam zginte.

Włoto albo mul z sławow albo z kalow/ tlustg
y płodng czyni rola. A nalepszy jest pokarm
drzewam y zielnam mul z kalu lub z bloth w
mierney wilgotności zagnily/ gdy z zroch
gnoiu bedzie przymieszan. Kole gorne na
wzrchu wiecey y często/ We siodku mało a
rzadko maig być gnoione/ a na dole gnoie-
nia nie potrzebuig/ bowiem tam wśelko sie
z gory sciaga.

O początk

**O początkach rzeczy rosnących y
też o ich oprawianiu:**

O Jedm jest rzeczy przez ktho-
rych żadna rzecz rosnąca
nie może mieć rozmnoże-
nia/ Naprzód trojaka cie-
płosc nieba lub słońca/dni
ogaga ziemię/ trzeciea też cie-
płosc nasienia. Takie trojaka wilgotność/
Pierwsza ziemi/druga deszczow z wirzechu/rze-
cia też nasienna wilkosc/siodme jest powiet-
trze z ziemnatrz okrzajające. Sprawa każden
rzeczy z ziemi rosnący jest pożywać z niej po-
żywku/ rość a rodzić sobie równą. Wszelkie
go drzewa brzuch jest w ziemi w kthorey ony
wszystko swą plugawosc y zbytki zostawiają.
Drzew też korzenie swe wypuszczają głęboko w
ziemi aby z niej tak z żółdka brały pokarm
wysysając/ktore gdy by tylko po wirzechu roz-
szerzały/tedy rychło posychają. Pewna rzecz
jest iż nie zawsze drzewa rosną doślad w ziemi
korzeniem sie dzierżąc/ale tylko do pewnych lat/
bowiem wszelkiey rzeczy przynależny jest za-
mierzon pewny kres iey wielkości/abo ma-
ści/ktorego gdy dosygnie już daley wstawa.
Drzewa lub zieliny bierzą żywność z ziemi
wilgotność wysysając dziurkami swemi (ktore
porę po latinsku rzecz są zową) thaz żywność
przez parę wnetrzną w górę wstępując/potem
dawa pąłowic y to wszystko co się na nich ro-
dzi. Drzewa ktore mają korzenie ciepłe rza-
dkie a dziurkowane wiecey bierzą w sie żywno-
ści niżli mogą strawić/przechodząc owoce po-
spolicie gnią/azby on zbytek takimkolwiec o-
byczajem był wyciągnięty. Wszelkie drzewa
lubo ziola ktore mają drzewa wielki/ bierzą ży-
wnosc z niego poprzecznymi dziurkami/ ale
malego drzewa drzewa/ żywią sie z niego po-
rami w podłuski rosnącemi. Gestosc gale-
zi pochodzi ze zbytku żywności a od ciepła sło-
necznego/ktore drzewo że wślad ogarnia/ a
sok iego na wirzech wywodzi. Wiesz obo tłu-
stosc wszelkiego owocu dla tego dawa natu-
ra. Aby nasienie iego (gdy on owoc na zie-
mę opadnie) tam rozgnioione rychley wchłó-
niektore drzewa tylko przez rok owoc dawaia
to biwa dla niedostatku żywności/ thateż dla
wysiloney mocy/ tak iż ony nie mogą dostat-
ku dać żywności galgastam y owocowi aż by 50

1 sie ich siła zasie odnowila przez nieistnie ob ro-
dzenia odpocznienie.

Wszelkie drzewo ktore z nasienia wyrasta le-
sne bywa y plonne/ bowiem z nasienia plon-
ność pochodzi w korzeniu/ kthora potym ciga-
nie sie drzeniem w pniał y po galgastach sie
rozchodzi składając wszystkie drzewo moc bierze/
tak iż może rodzić rzeczy sobie równą. Kiedy
ktory korzeń bywa obcięty na końcach/ te-
dy sie z niego drugie odrosły puszczają kthore
podawiają wieść żywność drzewu. Gdy drze-
wo stare bywa porobione/ trudno sie ma z ko-
rzenia odmlodzieć tylko otoko pnia (z onę ma-
terien ktora była ku żywności drzewa pusz-
cia sie chwast grzyby abo bedki na pniu. Lesne
drzewa wiecey owoczu dawaia/ wślad biwa
drobniejszy itez ciępy/ a to dla suchey żywno-
ści ktora one biorą. Na domowym zasie drze-
wie mniej owoczu bywa ale wieść y słodzy-
a to dla przeciwney przyczyny swey żywności.
Wszelkie drzewo samcego rodzaju rychley sie pu-
szcza y wyrasta niż samica/ a to dla wieści
ciepłosci w nim ktora se w górę podnosi/ ale
iego list wieść bywa niż na macicy a thodla
wieści suchosci. Kiedy y rzeczami z ziemi
rośnącemi iedna też drugiey zawadza y prze-
skadza ku rodzyności/ tak bliskosc leśczyny/
takie y kapusty skodzi winicy/ takie y kolczy-
tu. Włoski orzech takmiarż każdemu drze-
wu skodzi a to dla swey ostrej a przenikającej
gorzkości/ przeto nalepien aby iednego rodza-
iu drzewo społem było sadzone. Wszelka
rzecz z ziemi rosnąca z trzech rzeczy potrze-
buie/ naprzód wilkosc nasieniu wrodzoney/
miejscze godnego/ wody abo wilgotności
miernej ku swemu pożywieniu/ a powietrze
sobie zgodnego w ktorym by sie kochała.
Drzewka y ziola czasu lata nawiecey rosną y
kochaia sie w chłodności nocney/ gdyż zasie
od gorzkości słoneczney wlewna a młodega.
Też rzeczy czasu zimy wilkosc przynależna w
korzeń swoy sciągaia/ ktora zasie na wiosne
rospuszczają ku ich rozmnożeniu. Wszelkie
rzeczy kthore sie na wirzech ziemi rodzą/ po-
czynają sie z wilgotności y głębokości ziemi
ku iey wirzechowi wychodzą. Owoc drzew
gornych smaczniejszy bywa niż padołnych
bowiem lepiej w nich sok bywa strawiony od
ciepłosci powietrza.

O częsciach z kthorych sie drzewo
składa y też ziola:

Szt leśh wilkosc dziurkami
korzeniowymy (kthore pory
zowa) wciagniona wnatrz
a ciepłem trawicim spra-
wiona ku dawaniu im ży-
wnosci. Korzeń ile ku cią-
gnienniu tej żywności jest podobny wstam/ ale
czto sie tpeże podawania ciepła ożywiającego
wbytkiem ich osobie ma sie iako serce. Drze-
nia ma sie na wiaz z żyty wielkicy grzbiotowy w
zwirzetach ktora do mozgu na dol idzie/ sącz-
ki ktore bywaia drzemsthe a pospolicie iakoby
puste dany są im aby sie w nich żywność zasta-
nawiała ku dostatecznemu wytrybowaniu/
takież y duch wnetrzny skądże sie wiec drzew-
ko roscie y mnoży. Skora albo lub na drze-
wie ma sie theż iako skora na bydleciu/ nie z
żył ale z grubych ziemnych wilgothności na
wirzech wypisinydnych słożona. Watheria li-
scia jest wilkosc wodnista nie dobrze strawio-
na z trocho grubosci ziemney zmieszana/ kto-
re przyrodzienie dawa dla obrony owocu od
zbytney goraczosci słoneczney. Watheria
owocu jest para sucha a wiatrowa z wnetrz-
ności korzenia wzgore pochodząca dana dze-
wam dla ich zachowania wiecznego. Kwie-
cia sposob pochodzi z wilgot czto na subtelney
fych/ dostatecznie przetrawionych ktorez sko-
ro na wiosne postępuia wzgore na miejsce/
owocu tam wprzezdaięz.

O mnożeniu y sadzeniu drzew:

Wielkie nie tylko drzewa
nie y inie rzeczy rosthące
mnoży sie ledne z nasienia
swego drogie też samy do-
browolno rosta mogą ale
baż z mieszania żywiołów
Gałgosi kthore bez korzenia bywaia sadzone
mogą sie przyjąć iestliż są sposobu mocznego
ale ku sadzeniu trzeba ie w dolu rozszczepić aby
tym snadniej mogły w sie ciągnąć żywność.
Drzewo ktore ma małe nasienie lepiej sie ko-
cha sadząc: ie z korzeniem albo same gałgosi
niż z samego nasienia. Drzewka wilgothne

go sposobu miellie theż y wodne przypmaga
sie chocia theż bez korzenia ledaiako w ziemia
wstawione/ ktore też są ciepłego przyrodzenia
aczkolwie twarde przypmaga sie ich latorośli
lub gałgosi/ bowiem ciepłosc ich ciągnie ku so-
bie żywność dostateczną. Gałgosi drzew mo-
czonego a twardego sposobu lepiej sie przyp-
maga odlomione albo odciśmione niż gdy by
były zerżnione- bowiem tak bedą mieć pory
odtworzysthe ku wciagnaniu żywności. W hel-
kie drzewa y też ziola dawaiace owoc korzeni-
ny wonny gorącego a suchego sposobu/ służ-
nicy bywaia sadzone na gorach niż w padolu
Zasie wilgotny owoc daiać lepiej sadzić albo
siac w nizinach. Drzewka lub ziola małe a
subtelne sienie dawaiaćze chocia sie mnoży
tak siane iako y sadzone/ wszakoż z nasienia
nie pewno wschodzą y nie rychło roscie/ a po-
spolcie bywa drzewo leśne a plonne/ ale z ga-
łgiet sadzonych lub szczepionych/ y rychley do-
rastaię y owoc domowy dawaia/ zwłaszcza te
li theż z domowego drzewa gałgosi bedzie
wzięta. Zasie drzewa ktore nasienie mocne
a wielkie dawaia- lepiej sie z niego kochari ni-
żli z gałgiet sadzonych. Drzewa ktore żadne
go nie czynią owocu tylko sie kochari z korze-
nim sadzone. Jestli mieszczelku sadowi nie
może być od bydla skodzące^o zagroda obron-
ne/ tedy potrzeba takowe nasienie lub gałgosi
sadzone chocia y szczepi młode przez lato albo
trzy wytkochać w iakiey zagrodzie osobney na
ziemi słodkiej a gnoyney/ postrym rozsądzić
gdy moc weźmą. W helkie młode drzewko
y też ziele potrzebuie wzruszania ziemi około
siebie/ także pokrapiania czasami wielkicy gory-
czosci. Wleśchza dalekosci jednego drzewa
od drugiego lub y między macierzami maia
być podłoga wielkosci drzew/ też według kłusto-
ści albo chudości ziemi/ zwłaszcza według ży-
ciau w tej kramie doświadczonego.

W helka rzecz rosthąca gładziej na suchey a
gorney ziemi/ zasie na wilgotney y padolney
młaciey ma być sadzona. Wiały być sadze-
nie na glebi glowathey albo glinney/ piasku
trzeba przypmieszać/ także y na kretney/ zasie
na piaskistej ma być glina przypmieszana/ ale
na chudej ziemi trzeba gnoiu tym wiecey przy-
kładać. Wprzesadzaniu drzewka młodego
ma być obaczono iako stoi w ziemi/ aby theż
zasie tą stroną było obrocono sadząc iako sta-
ło ku wschodu słońca albo ku połnocy etc.

Nia su

Na suchych lubo na gornych miejscach przed-
zimog/ale na mokrych albo padośnych po zimie
ma być przesadzanie to jest na wiosnę/ Wsa-
koż w miejscach miernych oboiego czasu mo-
że być sadzenie płonok także przesadzanie.

Ziemia w którą chcesz sadzić nie ma być barzo
mokra ani sucha/ wśakoż lepiej iż będzie su-
cha niżli mokra barzo/ a sadząc iż w grube
ciśliby czy było nakazonego korzenia lepiej to
przez odciąć.

Gdyby chciał sadzić nasienie
którego drzewa/ ma wybrać czy nalepsze a
sadzić je kieżycza Stycznia nie gładziac
na cztery palce w ziemi/ a będzie i miejsce
suche a ciepłe tedy możesz sadzić kieżycza Pa-
dziernika albo Listopada. Drzewa które się
bez korzenia przypominają lepiej rosta gdy będą
Mareza sadzone/ a to gdy iż od soku świeże
go skora poczęnie zielona być/ albo też w Pa-
dzierniku po iżeże wilgość y duch drzewo o-
żywiałeży na dół do korzenia nie zstąpi.

Galaska albo latorośl tak ku ściżeniu iako
y tu sadzeniu nie ma być trazona/ ani iako-
kolwiek naruszona/ ale będzie i twardego spo-
sobu ta galaz/ tedy spodni koniec rozściżepi-
wszy/ kamyl iham wetknąć a iham z nim w zie-
mię wsadzić. Galaski albo latorośli iako-
we maig być byne/ gible a nie sekowane/ na
których by też były pęzki miagšie a gestie.

Jesliże by które były końcow długich galaski
a barzo smagle tedi może być wirzech zerznięt
zostawiony ie w suchney mierze/ to w polu
bywa przy sadzeniu wirzby winney maieć y
też ostry.

O Ściżepieniu.

Najlepiej ściżepienie jest lepsze
aby latorośl w drzewo sobie
równego rodzaju bywa ściżepi-
piona/ iako gruska w gruske/
jablon też w jablon etc.

W pniak iwardy a jawli ściżepienie bywa nie
pożyteczne/ bowiem latorośl nie może być ży-
we stoncz przyniesionych wpuszc/ ale ktorę
jest nie barzo iwardy ale soku pełny nalepszy
ściżepić. Latorośli ku ściżepieniu maig być o-
bierany/ młode/ gible a bez pątkowa ku twi-
nieniu gotowego/ wśakoż aby tam było pą-
tkowie miagšie a gestie/ zwłascza maig być
zerzynane latorośli z strony drzewa od wscho-
du słońca więcej niż z insey strony.

Wszystka rożność owocu jabłki albo gruski

1 pochodzi z rożności ściżepienia/ bowiem ze dwó-
ga rodzaju drzew złączonych zstawa się trze-
ci. W pniaku miagšie zwłascza gdzie skora
miagšia a tłusta/ ma być ściżepienie za skora/
zastie male a cienie pniaki lepiej ro/ ściżepiać/
aczki li ściżepienie może być rozmaitych cza-
sow/ wśakoż nalepsze bywa gdy się pątkowie po-
czynna nadymać- także drzewa kły dawaig-
cze nalepszy ściżepić niż się z nich poczęnie kły
puszczają. Ściżepienie obyczajem skutowa-
nia lub spuntowania/ nie godzi się iedno gdy
iż skora kły się na drzewie/ a nalepszy gdy
iż spuntet w galaski wstawisz wirzechu iey
nie zerzazować/ az się spuntet przypnie. La-
torośl dobrze przypnie wśpół z żywności y pnia-
ka ku sobie ciągnie/ tak iż rzadko dopuszcza od-
młodam na dole niżej siebie wyprastać.
Wśelkie ściżepienie czym niższe tym nalepsze/
bowiem y drzewo lepiej rości/ y owoc y bywa
smaczniejszy.

20

O lekowaniu albo naprawianiu drzew y ziemi.

Jedy by w korzeni scharżego
drzewa rościżepiony/ kamyl
był wstawiony/ tedy ono le-
piej w się żywności ciągnie/
a tak się ich płodność y od-
mładzanie naprawia.

30

Stare drzewa też przez obcinanie gałęzi by-
waig odmłodzone/ leczby iż drzewo ku staro-
ści przychodziło/ Wśelkie drzewo domone
gdy go nie oprawiaig sploniete a stawa się le-
snym/ zwłascza gdy ziemia około iego stawa
się chuda a piaszczysta. Chacież y z lesnych
drzew scharżawaig się domone gdy bywa około
ich oprowanie. Oprawowanie drzew
zwłascza płennych zależy w gnoieniu/ ziemi

40

insey nawożeniu która by onemu drzewu su-
żyła też w obrzynamu kłacych a zępnich ga-
lazeł albo insey dobre wściżepuacze/ Edue-
kolwie ziemia jest zła może ią mądry gospo-
darz dobrą sprawą naprawić/ Na nowi-
nach które chcesz pożyteczne mieć potrzeba w
korzenie wśpół chwast y charpeł lesne/ któ-
re wśpół wilgotną żywności wysuszą.

50

Nowiny do kila lat płodne bywaig/ wśakoż

B g 3

potym

potym ma gnoić po trose kto chce aby w swej
rodzajności długo thrwały/ albo iednak dać
im niekiedy odpocznąc/ zwłaszcza potym
gdy by z nich takie zboże pospolu z korzeniem
było wyrwany/ bowiem gdy wilgotność y
też para ożywiająca będzie w nasienie itheż
w postać/ boża tchorego z ziemi wyciągnio-
na thak iż ich tam nie nie zostanie/ thedy gdy
przez niektory czas odpocznie rola/ zasje piz
whey mocy nabywa/ Gdyż wshetie rzeczy kto
reholwie praczą a wsiłowaniem nieczto dział-
a/ w e bedął m.eć odpocznienia/ muszą zni-
ficzyć a zepsować sie. Na stoney ziemi chciat-
liby wzdby takiego sie pożytku nadziwać zwla-
szcza za potrzebą/ masz na niey po iesieni siać
abo nieczto sadzić/ aby tak ich zlosc deszczami
a wilgotnościami zimy była nieciako wstro-
miona/ wshakoż tam trzeba nieczto dobrej zle-
mie/ gnoiu abo gliny z piaskiem przymieszać/
zwłaszcza gdy by takie drzewko sadzić chciat/
tedy z tych rzeczy nieczto okoso korzenia abo w
grube przymieszać.

O zagradzaniu sadow abo ogrodow.

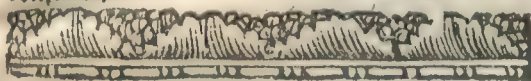
Na ziemiach płaszczystych a
soplich brzegi przekopow
około ogrodow maia być po-
chodzące a nie przytko sypa-
ne/ ale na czyrwoney abo
gliniastej lub kamienistej
ziemi/ kora nie latwie spływa abo sie wyrwa/
mogą być przytkane/ ku latwiejszej obronie o-
groda/ ytu przystępu trudniejszemu. Gdyż
potrzeba dobrej obrony ogrodzenia winnic
abo sadow/ tham trzeba ciemim abo tharnim
obłożyć a ploth wczynić/ wshakoż gdzie iesi-
drzewa lub chrostu niedostatek/ abo by sie bał
ognia dla budowania domowego/ tham do-
brze tharnet y drzew kolących na grobli abo
na przekopie nasadzić/ a chcieli mieć dobry
plot z takowego nasadzenia/ thedy na trzeci
rok gdy sie już the drzewka dobrze przymy-
gną/ masz ie podciąć nad ziemią aby sie tym gesthe
puszczy/ a tak z nich plot będzie mocniejszy.

O Gumnie y o Zbożu:

Gumna lub siodolny maia
być na mieszkczu zimnym/
suchym/ a gdzie wiatr prze-
wiewa/ opodal od wilgoci/
smrodu/ y od staen/ a tam
gdzie by wiatr z południa
nie miał wielkiego przystępu. Nie nie lepsze-
go ku długiemu zachowaniu żytha wshetiego
iedno ie dobrze suchć do soku abo spżarniey
znosić/ a czasem ie na miejsce bliskie przesy-
wać dla ochłodnienia aby sie nie zatechło gdy
sie zagrzeie długo leżąc na mieszkczu.
Mieście takie gdzie chce żytha spżować nie
ma być zbytne zimne ani też ciepłe/ gdyż tha
oboia rzecz wshetie zboża psuie. Gdy masz
pozdno siać iarzynę dobrze ie piwcy w gno-
ney wodzie pomocić aby sie tym rychley pu-
scily. Wshetie ziarno z kłusek roley theż by-
wa kłuske/ cleszje y ku sytności pożyteczniej-
sze. Zasje z suchy ziemi ziarno przećwony
sposobem w sobie ma. Wshetie żyto y zbo-
że lepiey sie kocha w suchym polu/ gdyż zasje
cień a zaslona wshetka temu barzo szkodzi/ na
mieszkczach wodnych a barzo wilgotnych ży-
tha wshetie wyrodku sie/ iako pszenicza w rez/
zasje rez w kostrzewie y owies w kątól częstho
sie obracza. Zboże pogorne buyniey bywa
w słome niż insh/ ale ziarna nie plennego by-
wa. Wshetie zboże krom prosa dluzey trwa
w snopie abo w kłose sarym niżli wymłocz-
ne kcho by ie chciat długo chować. Wshetie
rzeczy które lecie sietą puchlniey sopliwej ziemi
potrzebują/ zasje twardey nie lubią krom sa-
men marny/ kchoza na niey zetrwa by thilko
kłuska bola.

O rzeczach ku winnicom pospolitych.

Dziwaj się rozmaite ro-
zności winicy też ich spraw
przeto wshetli ma sie w tym
rzedzie według obyczaju w
swey krainie doświadczone-
go/ bo inaczej w robotni-
kach swych

Łach swych ktorzy cho sprawuig bez zic miał 1
niedostatek. Winna macieja miernego
powietrza potrzebuie wsatoż wiecey ciepłego
niż zimnego/a suchego też wiecey y lasnego/
niż ciemnego. Wiatrow y deszczow barzo
nie lubi. Wiatr polnocny winnice przeciw
sobie stojące płodne czyni. Zastie wiatr z polu
dnia dawa buyność y łochanie. Iggodam.
Przeto w rasey woli jest chcemyli wiele wina
mieć abo mało ale dobrego. W rowni lepiey
wino odradza ale na gorach lepiey bywa.
W zimnych krajach winnice od polnochy
przeciw stronie południa maig być zasadza-
ny/ zaste w ciepłych od południa przeciw pol-
nocy/ ale w miernych przeciw wschodu abo
zachodu słoneczu. Macieje częstho swe przy-
rodzenie mienia według miejscza/ przeto cha-
kie maig być sadzone/ iakie ktoremu miejscu
wiecey służy. Ktora macieja małe y szon-
sejpi/ tak a w rownym polu możeh sadzić/ ale
ktorey suchosc y wiatr nie wadzi/ tak a na go-
rze maś sadzić. Na tłustey ziemi sadz cieńkie
a nie płodne macieje/ zaste na chudey mocne
mągżie a płodne. W zimnym a ciemnym
miejscu sadz to wino ktore sie rychlo a przed-
zima dostawa/ abo ktore twarde maigz gro-
na w ciemiu moze bezpiecżno kwitnąć. W
miejscu wietrznym sadz macieje mocne/ w
ciepłym lepać ktore subtile a wilgotne iago-
dy mlewa/ w suchym tho ktore deszczu nie va-
do lubi. Krajna spokoyna od wiatrow y po-
godna wpełki rodząy wina dobrze zachowa/
przeto mądry gospodarz doświadcżoną ma-
cieja ma obierać a na takie miejsce sadzić k-
to re by ley nalepiey lubito. Ziemia ku zasadze-
niu winnice nie ma być barzo twarda ani też
barzo sypka/ nie chuda ani theż barzo bujna/
nie prawie w rowni/ ani też barzo gorna/ nie
sucha ani barzo lipła abo mulowato/ nie sło-
na ani gorzka/ ale we wszytkim ma prawą
miarę zachować/ wsatoż wiecey sie ma mieć
ku rzadłosci niż ku twardosci. Ku winni-
czam też nalepiey ma być obierana ziemia nie
orana a nawiecey lesna/ a na gorsha ze wszyt-
kich jest gdzie pierwey były stare winnice/ ws-
toż jest by musiał na thakiey ziemi zasadzić
winnice/ trzeba pierwey częstym oraniem k-
to re nie pierwsey winnice pochargać a zmieć.
Wpełkie miejsce ktore maś wzywać pierwey
wypraw od każden zawady aby go późnym nie
łapał po wzywaniu wybierając tho czo by
płodzilo.

O wysieraniu galezi winnych ku sadzeniu.

Wpełkie drzewo winne k-
to re zymaig z macieje k-
życia Marca abo Pądzie-
rniaka lepiey bywa ku sadze-
niu niżli czasu łuskiego z-
żi nane. W winnice barzo
10 tłustey gdyby ig chciał sadzić na chudym mie-
scu nie trzeba łatorosli obrzazować. Łato-
rosli abo galaski ku sadzeniu lubo też ku roz-
krzewieniu maig być obierany prawie ze środ-
ku macieje kthore by wyrosły na pigci abo na
hesci kolankach od starey macieje/ wierzchy sma-
gle precz zerzgnąwszy/ zniłascza gdy by w iakie
drzewo chciał wino hczepić. Zastie y odm-
dzi ktore z twardego miejscza wyprasthaig za-
niepłodne maig być policżone. Jest pewne
znanie płodney macieje/ jest z niektore^o mie-
scza twardego płodna łatorosli wymieć. a-
bo gdy wszytki galaski obradza żładłomier
by wyrosły. Za ieden rok płodność macieje
nie może być poznana/ aliz we czterzy lata do-
piro poznać prawą płodność łatorosli. No-
wa łatorosli nie maig przu sobie nie starey na
ktorey są gęste kolanka ta ma być ku sadzeniu
abo też y ku rozkrzewianiu obierana.

O rzadzeniu przy sadzeniu y szcze- pieniu wina.

Zastie tłusta jest ziemia tedy
też sypke płace maig być zo-
stawiane między maciejami
Zastie na chudey ziemi ma-
ig być mnięysze/ Wszetel o-
grod nie ma być jednym ro-
dzajem winnym zasadzany by inadz u szpłta
nadzieia nie wpadła tobie gdyby sie zły rok na-
wino trafil. Na wilgotnych miejscach po-
zi mie/ ale na suchych przed zimą winnicza le-
piey bywa hczepiona y rozmnożana. Pniak
macieje ku hczepieniu ma być obierany czasy-
mocny a świeży/ kthory by miał w sobie dosyć
wilgotnyey żywności/ a stharsci a iakim
50 obrażenim nie był zakażony. Szczepienie
wina ma

winna ma być w ziemi albo przy samej ziemi/
bowiem wyszyj nad ziemią trudno się przy-
mnie. Gałgosi ku ściępieniu maig być oble-
a mocne na kłopotach by dosyć było pączkow
wielkich/ z kłopotach tylko dwa lubo trzy maig
być zostawiony ku ściępieniu. Ścięcie nowe
trzeba czyszczyć obwieszać a ma być dobrze zasło-
nion od słońca y też od wiatrow/ aby go ono
nie wypaliło a wiatry nie wytrąciły. A gdy
by zbytnia gorączka nas była/ wtedy trzeba
ono obwieszać na wieżor zimną wodą po-
lewać y chłodzić częstokroć/ a gdy się już lato-
rośli wyciępiona przypymie a żywność z pnia-
ka bierze/ trzeba też dać podpórę przypięcia-
wyp do jakiego żerdzi/ by snadź wiatryr albo czo-
mpego tam latorośli nie wytrąciło.

O Winnie obrzezowaniu:

Obrzezowanie winnie w zi-
mnych kłopotach ma być po-
zimie/ ale w gorących też
w miernych może być choć
przed zimą jako y po zimie.
Latorośli maig być obrzezo-
wany które są bardzo byjne cienie też mgie-
ły y wie zbytnie albo na złym miejscu wyrosły
Na miejscach ciułych a wolnych może być
macieja wyszyj ro/ puszczana/ w połach na ch-
dach w gorących albo w dolnych miejscach
niżej trzeba ją podnosić. Latorośli mno-
stwo albo też trocha ma być zostawiana we-
dlug mocy a siły macie/ także według spo-
sobu ziemi. Stare latorośli na których prze-
ślego rolu był owoc/ maig być obrzazany
wółki a nowe zostawiać/ tylko obrzynając
tręzione owe latorośli. y inne które bacz-
ybytnie. Macieja bardzo rodzącyne które gęste
kolanka miewaig krotko maig być przypięzo-
wany/ ale które długie kolanka a rzadkie maig
półowie/ tym dłużey też trzeba je zostawiać.
Przy obrzezowaniu winnie trzy rzeczy maig
być baczne. Pierwsza jest nadzicia owocu/
prypięcie macie y rozmnożenie/ a miejsce
któreby to zachować mogło. Macieja wczas
obrzazana rychley puszcza latorośli y wleczey
ich y wieciebawa. W połach pozdniey obrzeza-
na/ chęćca rozdniey puszcza ale wlecey dawa
owocu. Po dobrym obródku macieja fror 50

cey maig obrzezować gałgosi/ ale po małym
owocu tym dłużey maig zostawiać. Barzo
to pożyteczno maciey gdyby ją odkrywcy lub
odkopawcy obrzezał zbytnie korzonki/ zła-
sca która się w wirzchu puszczaig.

O kopianiu winnic

Kopanie winnic ma-
być pierwey niż się pąkowie
barzo rozpuka/ bowiem i es-
li kopacza odtworzone pą-
kowe ogląda/ zgine wielka
nadzicia pożytku y owocu/
a gdy już kwitnie macieja nikt nie ma być
ruszana. Kiedy kopay w winnicach gdy zie-
mia nie jest barzo miękka ani barzo sucha/
ale gdy będzie mierna puchła y syka. W
tym pilność ma być aby ziemia wszędy ledna
kobyła wzruszana/ zwałając około macie/
aby tam niecz nie zostało czasy ziemi a nie
wzruszanej/ czo może pilny słyro obaczyć la-
ską ziemi maczając.

O jagodach y o winie:

Jedy grona są miękkie aby
tym lepij dozrywały trzeba
przy nich list y gałgosi prze-
rzadzać wyrwać/ a maig
być zbierane czaśu pogody/
gdy już roza opadnie/ bo-
wem taka sprawa wino bywa lepsze męci-
se y trwałsze ku chowaniu. Jagody prze-
rzazne nie tłuste ani też chude/ mocnijsze
wino dawaig/ z barzo prze-
rzaznych słodkie by-
wa/ z twarszych ciępkie też bywa/ a z wodnych
wodne bywa wino. Przyczyny obrażenia y
zainacenia winna są rozmaite/ jako jest gor-
czosć zbytnia y zimno/ smrod/ grom y in-
skie/ mocne drzenie ziemi/ wiatry z południa
y wzruszenie sedu winnego/ a gdy się wino tro-
cho narazi małym też lekarstwem może być
naprawione/ a gdy wlecey/ wieciego też lekar-
stwo potrzebuie/ ale czasem tak się staig iż
wółki ciepło przyrodzone w nim zgaśnie
themy

temu już lekarstwo żadne ani naprawa tako-
by ymarlemu człowieku nie pomoże.

O Drzewach:

A Eżkolwie jedny drzewa ja-
daia powietrzya ciepłego/
drugie zaśie zimnego/ a po-
spolicie miernego potrzebu-
ją. Jedny też tłuściey dru-
gie chudey ziemie/ wszakoż
pospolicie się w tym zgadzają/ iż wspanie zwrz-
chu ziemie suchey a wnątrz wilgotney sądaia
Czasu iestien potrzeba korzenie drzew odkry-
wby gnoiem tam obkładać po trosze/ aby tłu-
stosc z deszczem do korzenia zstępowała. Be-
dzien tam ziemia piasz czysta/ tedy dobrze gli-
ny przysypować albo tłuściey ziemie/ zaśie iest
bardzo glinna ziemia tedy piasku przysypać.
Dla tłuściey ziemi wyszycy a na chudey niżej
pnie drzew maia być od ziemi zapuszczany.
Ciepley albo drzewka sadzone od czasu sa-
dzenia oże do trzech lat nie maia być obrzezo-
wane. Wspanie drzewo od swey młodości aż
do zupełnego wzrostu pilno ma być opatrza-
no. aby pniał ku gągałam był sprawian/ ga-
laski zaśie ku rozdziału/ a rozdział ku płodni-
latozrostam był dzietony/ a gdy już tu staro-
ści przychodzą/ obrzazować z niego każdą la-
torost suchą y zbytnią/ ktorey by drzewo zno-
sić nie mogło. Wspanie sadzenie y theż sę-
pienie może być każdego czasu/ począwszy od
listu spadania (chyba wielkiego zimna y mro-
zu) aż do tego czasu gdy się pąłowie poczę-
nie pukać. Trzeba pilno baczyć aby się odmło-
di (ktore jedny wiskli drudzy bekarłami zową)
ze pnia albo od korzenia nie puszczały/ bowiem
takie tak by skoro wynikały trzepa zrywać.
Chwasty też ktore swą wielkością drzewu sło-
dzą maia być wyrwany. Gdy by drzewo
chłobać żywy albo żywymy owoc dawało/ te-
dy przewierciawby pień nad korzeniem wby
tam gwoździę debowy/ a iestli drzewo wiednie/
tedy odkrywby korzeń obsspać ziemią młogę
spółobu.

O ogrodzie y o jego potrzebach.

Grod potrzebuie powietrzya
wolnego/ miernego też albo
ku mierności bliższego/ A-
bowiem młodziu bardzo cie-
płego albo też suchego nie lu-
bi ażby temu pomoż des-
zczem lub częstym pokapianiem była dawana
Młodziu theż zbytnie zimnego y czasow zim-
nych nie może cierpieć. Chaciez na ciemnych
młodziach mały pożytek albo żadnego nie da-
wa. Ziemię też ogrod potrzebuie średnie pu-
chney a wilgotney wiecey niż suchej. Czir-
wona ziemia y glinna ogrodowi y ogrodni-
kom bardzo iest przeciwna. Ziola kłozie się z
puchney ziemi na początku wiosny puszczaia
dobrze rosta ale potym lecie wysychaia. Nale-
pny iest placz ogrodowi gdy nad sobą ma taki
stół z kłozego by czasow swych woda mogła
być między zagony przysypczana dla chłodu
y odmilenia/ bowiem ogrod ktory iest w do-
brym powietrzu a ma dostatek wilgotności
stokowej albo iakiey wody blisko ciekacey/ nie
wielkiey pracy potrzebuie. Żada też ogrod
ziemi tłuściey przetho zawse na wyszycy częsci
potrzebuie gnoiu leżacego z kłozego tłuścose
wolno plynąć mogła by ziemi zwinności do-
dawać. Tenże gnoy raz w rok ma być tu y o-
dyle po ogrodzie rozkładan czasu siania albo
sadzenia. Ma też być ogrod nie daleko od do-
mu wszakoż nie tudziez przy siedlisku albo przy
gumnie/ bowiem temu srodzi proch z mizruy
gdym on psuje y wysusza listie wspanie zioł.
Żeż to niech placz ogrodowi kłozem aczli w
rowni leży/ wszakoż z boków ma wode cieką-
cą/ a lepiey iestże gdy ten placz będzie troche
pochodził.

O sprawianiu y o wzyrywaniu albo grząd w ogrodziech:

Ma być rozdzielon ogrod
aby the część kłozu ma być
na iestien osiewana skoro po
wiosnie była wzyrywana/ za-
śie czo chce na wiosne osie-
wać potrzeba żeby przed zi-
mą nagnoił y wzyrł/ aby oboze wzyrcie było
dobrze wyprawiono goracością y sprawą słoń-
ca/ a gdzie by nie było ziemi dostatek/ tam
wspanie czasu rzeźnego gdyby kolwie ziemia
między

iniedzy suchem a wilgotnoscia w mierze by-
la/moze być sprawiana y osiewana/ też y na-
tych miast po nagnoienu. Pierwsze wyrywa-
nie ogroda ma być głebokie miassze gnoiem
przetrzaskajacy/ pochył wyrywać a sprawiać
ziemie czo nadrobniey by też jako sieżpry pia-
sek tam gnoiu wiecen przymieszać.

O sianiu w ogrodziech po- spolithym:

Skrainach ziemnych Jesienne
sianie ma być raniej a na wio-
sne pozdniey. Zastie w cie-
plych iesienne moze być pozd-
niey a na wiosne tym raniej.
Pożyczy ktorych nie przesadzaj tym rzadziej
maig być siane/ale ktore przesadzaj chęć mo-
żesz tym gesaley stać. Trzeba baczyć aby na-
sienie nakazone nie było/ przeto takie masz o-
bierać które by miało wnątrz białose macz-
ną/ktoreby było miassze y cieple a daley ro-
ku nie starże. Przydawa sie często iż nasienie
by też nalepsze nie wschodzi dla przestody prz-
czyny czasu zlego y biegow niebieskich. Nie
zle też bywa rozliczne siemiona mieśaigc spo-
tem stać/ iż aczkolwiek by iedno dla nieiaien
przyczyny chybito. thedy wżdy nie drugie/ a
tak ziemia goła nie zostanie. Wselskich po-
żytkow sianie nalepsze gdy ieśże kłieżne ro-
ście bo to pewna iest iż na schodzie częstotroć
chybia. Wselskie też pożytki lepiet przesadzaj
gdy nieiało odrostu a ziemia nie będzie bar-
zo sucha.

O pomoczach ogrodnych.

Eśli pomocz wielka ogro-
dom gdy by tak rekami ple-
wać iako y motyczką topa-
racz zieleśka y chwasty były
topany iktroć tego potrze-
ba żeby tak pożytkami żyw-
no: nie ginela. Wiedzy insemi rzecjami
ktore ogrodom škodzi to iedna iest, częste po-
ogrodzie depchanie y theż wzruszanie ziemi/

1 zwiaseja gdy iest miella. Bedzieh ziemia w
ogrodzie barzo lypła/ glinna lubo wapienna/
tedy potrzeba w nie piasku przymieszać.
Zastie bedzieh barzo piaseczysta theż iżby wil-
kost zwirzechnia natych miast osiata/ thedy
gline mieśay abo wapienną ziemię z gnoiem
a trzeba często ziemię wzruszać w oboim mie-
sianiu.

•/• •/• •/• •/• •/• •/• •/•

10 O zbieraniu zioł/ kwiatkow/ nasie- nia y też korzenia.

Zioła samy ktorych pożywa
mi w ten czas maig być zbie-
rany gdy ich liscie przycho-
dzi tu prawey mierze wzro-
stu swego. Ale ktorych by
dla lekarstwa chętał poży-
wać/ tedy ie zbieray gdy będą w czaley wielko-
ści swego wzrostu/ wpałoz polki sie ich farba
nie zmieni abo nie poczną opadać. Nasienie
zbieray gdy sie prawie dostoi/ a gdy ich siro-
wosc y wodnosc poczną wysychać. Korzenie
ma być zbierano w ten czas gdy już list opa-
da. A kwiatki tedy zbieray gdy sie prawie roz-
stworzą/ wpałoz polki nie poczną wiedzgać a-
bo opadać. Dwoc też iak storo sie dobrze do-
stoi pirwey niż sam poczną opadać/ ktory by
ma zbieran na schodzie kłieżyca lepsy bywa
y trwałszy tu chowaniu niż na wschodzie zbie-
rany/ Zalicz czasu pogodnego zbierany sma-
czniemy bywa niż ten ktory bywa zbieran cza-
su niegodnego abo gdy ma być deszcz.

•/• •/• •/• •/• •/• •/• •/•

O moczach zioł.

Aczkolwie pospolicie mniemy
że bywaig zioła lesne niż do-
more wpałoz są wlethsep
mocy/ także gorne zioła to-
się wlethsa moc maig niż
lesne/ y omhem te czo na wy-
sokich miejscach wletrzyney ako odkrytych
rosta/ iako na wirzech gor/ namlethsa moc
miewaig/ A wselskie zioła ktorych sposob by-
wa farbowny abo też samy farbuia. Emał
też y wonnosc moczną maig takie mocznety-
że bywaig w swym rodzeniu/ a takżdego zioła
też moc po dwu ako po trzech lat pospolicie
50 biva młodsza

Ocho

O chowaniu ziół kwiecica/korzenia y też nasienia:

Zioła/ kwiaty y siemiona maig
być chowane na suchych y ciem-
nych miejscach/ a w pustkach na-
lepiej je chować/ zwłascz kwiecie
włoczywny dobre/ aby wonia y
móć ich nie wywleczają/ aczkolwie zioła w
wórkach mogą chowane być. Korzenie nale-
piej w drobnym piasku się chować/ leczby takie
było które suche bywaig/ bowiem to też w su-
chym a ciemnym miejscu lepiej chować.
Nasienie lukorne/ cebulowe y innych tym po-
dobnych najlepiej się zachować w swoim pierzu

O Łakach.

Nie potrzebuig miejsceza y
powietrza miernego/ abo
jednak tu zimności z wilgo-
tnością bliskiego. bo wiecez
zbytnie zimno niedopuszcza
ziolom rość. Ciepłosc też
y suchosc wywleci ich sposob łazi/ Ziemia tu
łakam tłusta ma być zwłascz tu dosthatku
trawy/ ale czo się tycze smaku y móć ziela le-
psza temu ziemia średnia/ zaśie bardzo chuda
ziemia tu obojęt rzecz y jest niepożyteczna.
Wodny żądaig miernie ciepły iato jest dżdżo-
wa abo też słońceza tłusta. Bowniem bardzo
zimna woda wiecez im nie lubi. Miesce też
tu łakam ma być w rowney niskosci/ abo te-
dyby wilgotnosc wnetrza/ na zawse była/ bo-
wieniem bardzo padolne miejsceza tu żadnym do-
brym ziolom nie są godne tylko tu wodnym
błotnym które smaku nie maig.

Jako łaki sprawiac y odnaswiac.

Aczkolwie łaki samy z przy-
rodzenia zioła dawaig wska-
łoz sprang. rzeczna może
im być wielka pomoc dawa-
na/ a tho wykopanym trze-
wim y rownawiaig ziemię

1 zwłascz ja piersy orana/ Leż trawie silna jest
pomoc gdy wbytkie zawady będą wyprognu-
ny/ też gdy chwasty a zielsta wielkie y niep-
teczne po deszczu będą z korzeniem wyrwana y
Łaki które dostatek wilgotności maig aby cz-
sto pokrapiany lecie bywaig/ może je też ry-
chle sieć a wiecez potrawom zbierać/ Łaki
stare kto chce odnowić ma z nich wyprognąć
mecz/ a jeśli już Łaka prawie płonna będzie/
tedyig wbytkie z orać kilokroć y osiać a zno-
wu zaruszyć.

Jako siano ma być zbierano/ cho- wano/ y o jego pożytkach.

Nie siec thrawe czasu łasne
gdy się nadłuszy pogody
nadziwać/ a to gdy już tra-
wa dosthatcznie wzrosła/
a kwiecie się na ziołach do-
stoj y pocznę wiedznać/ sia-
no najlepiej pod przykryciem chować/ Może
też y na jawie stać wpałoz obwarowanym do
brze aby z niego deszcz mógł spryskać. Poży-
tek nawiety siano ten jest iż w słońcu do-
brych y innych bydlu zawse na pokarm
jest/ aczkolwie też y ludziem może być tu po-
żytku gdy się w nim zagrzany dla niekt-
rych niemocy omynwaig/ a to iż w sienie roz-
żne zioła są które przeciw rozmaitym nie-
moczom pomagać mogą.

O Lesiech y o Gaiach:

Lesiech lubo w gaiach na-
tura soraunie różne drze-
wa a tho według różności
ziemi y sposobu miejsceza
na którym wyrastaig/ abo
też według wolei ludzi drze-
wa sadzających. Przeto ktośdłwie chce al by so-
bie gaj zasadzić/ naprzód ma obaczyć poło-
żenie y sposob ziemi/ powietrza/ y miejsceza na
którym chce sadzić a gaj mieć/ aty tylko thy
drzewa tam sadził które onemu służą miejscu
a tak iemu tu woli będą rośli/ także daleko se
50 Hh 2 y syro

y syrotość w sadzeniu ma obaczyć wedle tego
iako które drzewo syroto albo wąsko korzenie
muszeja też iako które barzo albo mało krzewi
sie y galezi roskryja.

O lubościach ogrodow y ziela:

Złna roskość jest mieć ogród
dobrze sprawny/ a rozumie
y pilność czyscie naprawio
ny. Przeto bacźny gospo-
darz ma gi zasadzić na zle-
m tłustym a puchłym/ gdyż
by stoł albo woda iaka mogła wchodzie na pe-
wne miejsce/ aby tak w sytel ogród czasu po-
trzeby/ iako gdy jest wielka suchość mogł mieć
wilkość y ochłodzenie. Roskośna też rzecz
w ogrodzie mieć pożytki y zioła rozliczne cha-
ku p ożytku iako y ku lubości.

a/ a/ a/ a/ a/ a/ a/ a/

O Wiridarzech albo małych ogrodkach.

Wiridarze jedne bywają z
zioł/ drugie z drzew sadzo-
nych niektóre lepat z tego
oboyga. Wiridarze ziele-
ne zwłasczja gdzie sama til-
ko trawa ma być dla zielo-
ności/ Potrzebują ziemi chudej a wleglej a-
by sie subtilna a cienka trawa puszczała ku lu-
bości y ku ochłodzie oczu albo wzroku/ Przy-
ktorych to wiridarzoch maig też być zioła ro-
zliczne woniące ku lubości y ku lekarstwom
pożyteczne/ gdyż wszelka dobra wonia jest iako
by potarm duszy człowieka. Wiridarze od
południa y od zachodney strony ku zaslonie
potrzebują drzew wysokich a rzadkich/ Zasla-
ze wschodu y od polnocy/ cheżja mieć wolność
okrycia/ aby tam ślad nie nie zawadzało po-
wiewać wiatrowi ktemu służącemu/ gdyż
zbytmi cień chorosć wsem rzeczom zadawa y
czysłość powietrza zaraża y kazi. Wogę
być wielkie albo małe wiridarze według mo-
żności gospodarza. W drzewnych wirida-
rzech każdy rodzaj drzewa ma być osobno w
swym rzędzie sadzon bez przysady innego ro-

dzaju drzewa/ aby ślad wietrza lubość była y
czudność. Wielkie drzewa maig być na dwa
dziesiątka stop od siebie sadzone a małe na dzie-
sieć/ wpałoz rząd od rzędu może stać iako kto
chce albo rozumie. Miedzy rzędami drzew woko-
powanie jest pożyteczne aby tymi dłużej drze-
wa trwać mogły/ tylko krom iakom wpałoz
y zapuszczenie trawy miedzy thimato rzędami
niechłajac barzo służy. Nie ma żaden mądry
człowiek kochać sie w wiridarzech wstawienie
a zbytnie sobie lubując/ tylko w swięta albo te-
dy gdy rzecz y potrzebne w sytel służyć od-
prawi. Zielone a śliczne ogrodzenie około
dworu lubo wiesnego przybytku niemają lu-
bość czyni. Wielka też jest lubość kto ma ro-
le wielkie ale równe a jednako długie tak iżby
zewsząd przełopami albo rowami słusnymi mo-
gły być obtoczone y ogrodzone/ gdyby też na
groblach w okolicy były drzewka dobre a przez
pośrodek przechodny a drogi/ takżeż wody prze-
cielać gdyby były przez pośrodek roley/ to
wielka lubość y pożytek czyni gospodarzowi.

O Winniczach y o ich pożytkach albo lubowaniu.

Złna roskość mieć winnice
rozmaitego rodzaju wino
dawać/ bowiem w sytel
to czo starzy ludzie o dziw-
nej mocy a sprawie/ lagod-
nych winnych pisał z doświad-
czenia w prawdzie sie napduie/ przeto żaden
mądry nie ma sobie tego letce ważyć. Takież
rozmaitość miejsc y czasow albo theż y małe
pokoscowanie nie wiecy ma ważyć niż pew-
ne a mądre wielkich doświadczenie. Wielka
też roskość mieć wina rozmaitey farby y sma-
ku/ czego każdy kaczno może dostać. Takież
y wina są drugie choćta ciępkie a kwasne/ wpa-
łoz ku lekarstwu barzo bywają pożyteczne.

O rokoszy z drzew y owo- czow ich.

Wielka

Niemala cheż rostkosi iesh mieć przy własnym domu mnostwo drzew rodzaju rożlicznego/ przeto mądry go spodarz skądokolwie może/ ma tego dostawać y kazać sobie nosić/ a sadzić ie lubo szyćwieć także w swym rzedzie. Naprzód rostkosi iesh mieć rożmaiste szyćpy/abo na jednym drzewie rożnego rodzaju owocze/ może sie mądry gospo-
darz domyslić. Żeż to niśo gdzie drzewa są do brzeżatkowne a rowno y prosty sżoiące/ przeto trzeba z młodu opatrzać aby gałaski nie rosły krzywo abo zawilo/ ani też pochyło a bo barzo nisko/ Keho tedno chce rożlicznego szyćpicnia skostkować/ może theż rożlicznego rodzaju owocze mieć zmlaszcza mieszaiące ieden rodzaj z drugim. Gdyby którego drzewa gałaski rość szyćpiwszy nasypał tham na miejscu drzewa prochy iakiegoż kłostwie korzenia woniatącego abo łazuiącego/ to iest od-
mleć/aiącego żywot- a te czyscie zasie zwi-
zał tedn owoc na oney gałasci który wroście nabeżdzie mocy/ woniey y theż sprawy onego korzenia wnątrż zamknięonego.

O zwierzetach które sie we wsiach chowają:

Napierwzych czasow sżarzy ludzie tymi sie rzedzami ży-
wili/ kthore ziemia niespra-
wiana dobrowolno rodzi-
ła/ potym ieli role sprantat
a żywy abo zdożem sie żywie
Potym sie ieli drudzy pasterstwa/ a na ośtha-
tel pocżeli pożywać do bręku który pasli/ a tyh
naszych czasow czynią to rożmaistemi przy-
prawami y wymyslem kuchennym zbydlact
miesza pożywaiące doma chowaných/ kthorez
piwcy wolne byli a samy sie po lesiech y pu-
szach żywili/ iakoż thego leśce są znaki w
niektorych stronach gdzie tych bydlat domo-
wych rodząle napyduig dżkie a po pustyniach
chodzące/ iako są dżkie woły/ kozy/ konie y o-
wce. Przeto iako kthore maig być chowane
tu bedzie krótka nauka.

O koniach y o swierzopach.

Kcho chce konie lub sżebieie
kupować/ ma obaczyc ich
lata/ rodzaj/ y kształt/ posta-
wę y wzrost/ dobroć abo
złosc/ zdrowie abo chorebe
Zat koniom iako y bydlacth
innych nie rozdarze kopcia ma: gępy też y ro-
gatyh lata mogą być po zebach poznany.
Koniomie ku stadu tak maig być chowane aby
rzadko abo nigdy na nich nie leżdzono ani ich
żadnym obyczajem nie praczo wano/ a tilko
ie dwa kroc przez dzień z swierzepiczami ma
spuszczać/ kto chce aby sie mni dobre a wspani-
le żrzebieta rodziły/ swierzopki pekate/ ani chu-
do ani barzo tłustho maig być chowane- nie
maig też być w pracy ani w głodzie ani w zi-
mnie wielkim/ thakież przestrogo maig sżać
aby tedna drugiey w ciasnym miejscu nie wra-
żila cżyngeż. Żrzebieta które dobre a wspanile
samię rodzą/ wthorego tylko roku maig być
spuszcżany/ aby tak wieśhy dostatek cżynsthego
mleka mogły dawać żrzebietam gdyby sie nie
wysiliły. Koniu spuszcżaniu ma być pietole-
tny/ ale sżebieieza dwieletna może porżać.
Żrzebie nasłusznicy ma być chowano na gor-
nych miejscach suchych a opoczyszych/ a tilko
do wtorego roku ma za matką chodzieć na pa-
sę. Gdyby młodego konia chciał osiesc a w-
kroćcie/ maig go piwcy nalożyć lekto a z niena-
gla dotykać/ thakież przy nim wzdę w sżayni
wieśać aby sie nalożył do chękanu y na wzdę
pogładaniu. Wiesteja konskie wednie maig
być cżysstho chowane a na noc im słome roż-
sietat aż po kolana ich wysoko ku odpoczyna-
niu/ a to zasie rano podnosić. Żeż grzbiec y
wsytkie cżłontki ich do brze trzeć y cżudzić. Po-
tym zniienagla ie do wody wodzieć/ a w niej
dać im niciaćg chwile aże po kolana posthać-
a tak piwcy niż zasie w sżaynie bedg w wie-
dzione trzeba im nogi otrzeć y do brze osuszyć/
Dorośli koni- thylko w żurelności ciała ma
być chowan dla perwneyshy iadzy abo roboty
gdż cżłustosc zbythnia chdoby koniomu przy-
wodzi/ Zasie chudoś cżymni małego a grube-
go konia/ koniomu spoczżonemu abo barzo za-
grzanemu nie godzi sie dawać iesc ani pić/ a-
le ma być do brze przylity y z nienagla powo-
dżon aże go pot y trud ominie. Dela intana
tu przylity

Ku przykrywaniu potrzebna jest koniom that-
lecie/ a to dla much abo inszych robaków/ ia-
ko y też zimie welniana/ a to dla ciepła/ gdyż
zimno zbytek koniom szkodzi zwłaszcza sio-
dym.

•/• •/• •/• •/• •/• •/• •/• •/•

Nauka obiedzania y wpra- wiania koni,

Koniu którego chcesz obiedz-
zać abo w robotę wpra-
wić/ naprzód mas a a miel-
ta wzdma ma być nań wzdzie-
wana/ ktorey wedziła ma
ig być miodem abo iaką in-
szą słodką pomazane/ Także go z nienagła-
rełą wedle siebie wodzić/ po którym miennie si-
dło nań włożysz tedy y owedy nań wsiadać.
y przejeżdżać lekko po ziemi równej/ tak dłu-
go aż się wzdry siodła y pacholka ćwpieć nau-
czy/ A gdy się już tak lekko wzdry y siodłu
zwycięży/ po którym cięśzga wzdry y siodło włoży-
wszy iedzie na nim po ziemi nie równej iako
po roli oranej/ a to czasu zimnego/ wzdry go
naprzód klusząc idradować/ a potem z przeto-
ścią wmracać abo y skakać/ Trzeba go też
wodzić w miejscu po wściekach rzemieślniczych
iako między kowalimi abo indziej gdzie bywa
hum y kolatanie/ tamże się z nim zasthana-
wiać/ aż onemu gęstowi przywykłym nie
będzie się bestwil/ Gdy już koń będzie poiralen-
tu obiedzania/ trzeba go ku bieganiu zwycię-
żać/ iedząc na nim wzdry raz w tydzień z ie-
dne ciwierć mile/ a potem im dalej tym wie-
cej aż się biegać nałoży.

•/• •/• •/• •/• •/• •/• •/• •/•

Jako pospolicie czudność dobroci y złosci konia poznać.

Zudny koń jest który ma spo-
sob wielki a długi/ gdy też
inse członki tu tego wielko-
ści y długości rimują się a
zgadzają. Jarba koniowa
iako się komu spodoba by-
wa wybierana/ Który koń ma nozdrze wiel-
kie a oczę też wydęte/ z przyrodzenia smiały
bywa. Który ma zioła męśsze/ brzuch syro-
ty a na dol. zwieszisty/ robotny bywa y trwały. 50

1 Który ma goleni y stawy w nogach włosami
długimi dobrze porosłe też rad robotny bywa
Który ma ledźwi syroty a nogi długie/ bywa
prekci pospolicie. Który ma policzki y czelusci
długie a syje krosty/ bywa twardesty a tru-
dny ku ochelzaniu. Który ma wpytki/ kopyta
białe/ nigdy nie będzie mocny w nogach.
Który ma wpy długie a zwiesziste/ oczę y wpadłe
gnusny bywa y leniwy. Który koń przednimi
golieniami często rusa w staniu/ pospolicie by-
wa złych obyczajów/ Który też ogonem wpy-
ko rusa wzdry y na dol też ma złe niedostę-
teli.

•/• •/• •/• •/• •/• •/• •/• •/•

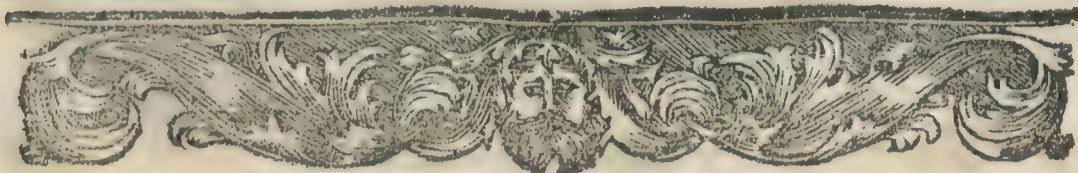
O niemoczach końskich:

Niezdawała się niemoc koni-
om w głowie/ w brzuchu/
we grzbiecie/ w nogach/ w
golieniach y w kopytach/ tho
bywa czasem z wilgotności
złych/ czasem z niedbałości
a ze złego opatrzenia. Bolese też przydawa-
się koniom ze zbytku złych wilgotności w ży-
łach między kwią bedących/ abo też z wia-
thron kłhore wchodzą w ciało końskie/ a tho
przez porę gdy się zagrzeją/ też się im przyda-
wa bolese w jelitach/ a tho z wilgotności lip-
kich abo ze zbytniego obiedzania też z mienia-
lub owsa/ gdy we wnątrzu abo w żołądku ro-
specznicie/ Takież dla zadzierzenia zbytekny y
ryny abo mocy pecherz nadymającego.
Z tym wszystkim niemoczom pospolite jest le-
karstwo dopuścić komu wolno z kobyłą po-
stąpić chodzić. Takież sol z oczem zmięsaną
bardzo pomaga na wpytki opuchliny na koń-
skim grzbiecie. We wszystkich końskich niem-
oczach naparzenie jest najlepsze lekarstwo y na-
poslednie. Wszakoz trzeba konia pilno strzedz
y opatrzyć aby sobie nie psuchał ani gęba do-
tykał abo o czo nie ocierał/ bowiem dla wiel-
kiego swirzienia przegrzeby ono miejsce ze-
bami aż do żył abo do kości.

Pospolite znamiona niemocy końskich the są,

Koń chęta

Sil nie dostepnie ziemię kóni
chramiagcy tytko kónicem
kopyta/ma vraz w kopycie
iesli nie zgina przegub kó-
rego/ma vraz w tymże sta-
wie. Gdy kóni chromy na
przodek w obratżaniu na prawo lub na lewo
wiecey chramie/ thedy w pleczech ma vraz y
bolenie. Gdy kóni na zad chramiagcy w obra-
żaniu wiecey chramie/ w ledźwiach ma bole-
nie. Gdy kóni maigcy grzbiet na doł okleco-
ny ku ziemi/ wychodząc drobno stapa/ w pier-
siach ma vraz y bolenie. Gdy kóni na przode-
ku chramiagcy gdy stoi noge przed noge sła-
wia/ w goleni ma bolese. Gdy na zadnią no-
gę chramiagcy nie dostepnie ziemię tytko kóni-
cem kopyta/ thedy w stawie nożnym ma bole-
nie. Gdy kóni w ciele lubo w nątrż niemocz
maigcy/ nozdrze y vby ma zimne/ iuz taki test
napoły martwy a iesli ktemu oży mu wpa-
dną a lzy z nich cieka taki nżakie żyw nie zo-
stanie. Jest wiele inbych znamion poznaniu
smierci/ abo wybarwienia kónskiego/ wpałoz
iz sie te niemocy osobliwych tyczą kłaga/ a pzi-
nich bywaig wypisowany/ przetcho tu są opus-
czone.

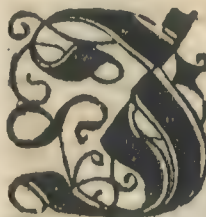
Jako poznac kónską niemoc nie vleczona.

Wszgrzywość abo myśpyw
głowie kthory kóni ćrypi/ a
wypuszcza nosem vstawi-
cznie wode lipką a zimną
trudno ma być żyw. Gdy
ciecież przezeń z zadku seży-
wa woda tak iz gnoiu nież się znać/ a nie chce
sie to vstanowić/ zdechnie w rychle. Gdy kóni
maigcy guzy a gruczoły pod skórą/ pospolicie
sie pości a wbyhko cialo na nim drży/ trudno
ma żyw zostac. Gdy kóni ćrypiacy niemocz y
zimna/ gdy ma głowę napuchłą/ oży wypu-
tkę/ głowę moko nosi/ vby zwieśa zimne/ tka-
kież zimne ma nozdrze/ trudno ma żyw być.
Gdy kóni dichawieżny z cieślością wypuszcza
dych z nosa także y z garła y wbytku mu spu-
chy nie była lub garło/ trudno sie ma zostac.

•/• •/• •/• •/• •/• •/• •/•

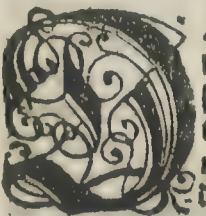
W Wolech y o Krowach.

Sil skotalech tżterzy są sła-
pnie/ pierwszy sopleń jest cie-
lecy/ wtory iuniezowy abo ia-
lowiat/ trzeci miedych wo-
low/ czwarty scharpach wo-
low. Ktho chce kupować
słhado krow ku chowaniu/ naprzód ma oba-
czyc iakie krowy godzą sie ku pożytku/ bo wiem
ktore są dostate a zupełnych lath/ lepsze są na-
tho niż młode abo iakowki/ kthore tżez maig
człontki dobrze miąsże a vrodne iedne z drugi-
mi zgodne/ te są ktemu najlepse/ Stanie lu-
bo miejsce ku chowaniu wołow y krow zimne
ma być ciche a ciepłe niskie lubo padoliste/ za-
sie na lato miejsce za ich stania maig być chło-
dne/ gorne abo gdzieby wiatry przewiewał/ a
w takowych słayniach ma być po ziemi piasek
abo iednak drobne kamylki/ tżakież y droga do
nich ma być kamieniem vslana. aby tżak wil-
kosc mogła scielac/ a łód żeby sie tam nie za-
stanawiał/ także od polnocy ma być nieiaka
zasłona. Trzeba opatrzyć żeby bydło gestho-
nie stało a to dla gniesienia y też dla bodzie-
nia/ iednak y lecie tżreba ie pilno zawierac tż
gdzieby im śpieć/ bacy abo inby chrobactwo
nie płodziło/ Trzeba też pod nimi zawse do-
brze słomy pod scielac/ aby tżak tym mielcem
odporczywały/ Lecie dwa troć a zimie raz do
wody ma być bydło wyganiano. Wody y
też krowy zdrowe a tżyrstwe po tżym poznac
ktore chnet sie ruszaig do kłnionie abo zaphnio-
ne/ ktore też maig człontki miąsże y wielkie/ v-
by nie zwiesiste ale wżgore stojące. Jednak to
jest pospolite poznawanie czudności y moenp-
set wołow/ gdy człontki maig wielkie/ rowne/
tżak iz miedzy nimi bedzie prava proporcja/
to jest zgodność y rymowanie.

W Dwezach:

Dobre Dweze poznac po ich
wielu srednim/ to jest gdy nie
są barzo stare ani też iagnie-
ta prawie/ ale troche daley
niż roczne. Takież z postawi-
dobroć ich może być pozna-
na iesli są

50

na tefli są cielisthe a wspanile/ welna na nich
gesta cienia y wysota/ thal iż w tedy tédnako
wzrosćie tham gózie ma być. Zdrowe owce
tak poznac/ gdyby tcho oczy owcy rozworzy-
wby obezrał tam żyłki na błonie między po-
więta/ bedgli rumiane a subtilne iest znamia
zdrowey owce/ Ale żyłki białe abo czprwone
gdy tédno bedą miękkie/ znamionu chora-
wce/ Zhatie/ gdy sie owca nie da ciągnąć
za skórę na hysgi tuż przy głowie/ iest znamie
zdrowia/ ale/ gdy tam skóra h net odwró-
wa tak skóra porciagnie/ znamie iest niezdro-
wia/ Jesli też smialo chodzą owce po drodze
są zdrowe/ ale iestli mgło a głowe schyliwby/
są niezdrawe. Przez wpythet rol owce trzeba
dobrze napasac thal doma iako y na pastwie/
bo iestli inaczey tedy muszą być chore.

Nalepse theż ich owczarnie bywa/ kto-
re nie są na miejscu górnym ale w tchy gdzie
by wiatr barzo nie przewiewa/ adatez to abo
ziemia na dnie ma być dobrze słona nasie-
lana/ a nalepien iżby pochodziło tham było
aby móc y mokrość zamyć sie do dołu sciaga-
ła/ gdyż takowa mokrość welnie słodzi/ ropli
y pieret ich psuje. Pastwiska owczarni nale-
pse są które na nowinach abo na suchych la-
kach bywa/ bowiem na mokradlinich pa-
stwy barzo im są szkodliwe/ także y w lesiech
dla welny nie dobrze im bywa. Eżeste potrze-
bne soli czyni owczarni wielką ochłode y po-
sileme.

•••••

O Pezolach.

Pezoly rodzą sie czasem le-
dny z drugich gdy sie roją/
czasem też drugdzie ie mno-
żą z ciała wolu młodego.
Pezelnik ma być na miejscu
ciasnym a dobrze ogrodzo-
nym/ gdzieby bydło nie dochodziło/ gdzie by
też kwiatki były blisko abo drzewa iwinące.
Nalepse są pezoły drobne/ psire a okrągłe/ to
iest nie podługowate. Znamiona zdrowych
pezoł są te/ Jesli roj ich iest gesty/ samy theż
gładkie a lśnące/ robota też ich iestli bedzie ro-
wna a gładka/ Zastie niezdrawe bywa/ kto-
re są kosmate/ nie gładkie a iakoby przypo-
sione/ Kto chce pezoł nabyć tedy nalepien ich
z miejsca bliskiego dostawać a nie z daleka na-
bywać/ bowiem w powietrzu nie żywym tu

1 dno sie maig zostac/ Kto by ie też chciał przy-
nosic/ czasu ma patrzyc/ bowiem na zimie zle
ie rubac/ gdyż tak przeniesione trudno sie tam
zwozyc/ mogg/ ale na wiosne nalepien/ abo
czasu wiosny.

•••••

O Ptakach y ich imowaniu y theż chowaniu.

Szyklich pthalow draple-
nych ta iest natura/ iż ra-
dniej samy nigli w stadzie
latają/ przeto żeby w kupie
nie mieli sobie towarzysza/
a nie przyjaciela swego kto

sie na nie nasadza poznawają z swego przy-
rodzenia/ przeto se zbierają abo wiekają kpy-
tąc sie gdy go pozrą. Pthalow drapieżni gdy
maig karmien dostatet zwaścza młesza theż
czasow swych słupnych/ a gdy im krzywdą nie
bywa/ abo gdy nie bywa wypłakani/ thebi
nie latwie od swych panow odchodzą. Ale kie-
dy pan nie czyni kpytoli iastrzygowi abo in-
mu ptakowi tako/ mu/ tčno go straci zwa-
ścza gdy go drąży/ gdyż tacy ptaci barzo la-
čno sie rozgiewają a sierdziwi są.

Sokol y trzeba chować y trzymać wtey mie-
rze kłusosci lubo spłnosci/ w ktorey doznas-
iego być nasmielszego lu chwytaniu pthalow
a pospolcie wpyklich ptakow drapieżnych le-

30 dnaka iest natura. Ptaki tédny chwytają y go-
nią drugimi ptaki drapieżnymi/ iako sokolem
iastrzygą/ krogulcem y insemi/ bowiem ta-
kowemu może gonit kaczki/ gołębie/ y in-
czasem też y żurawie. Sierciami iepat gest lo-
wiga żorawie/ bociany/ y też kaczki/ a tcho gdy
na wodzie bywa/ stawian/ abo niegdzie przy-
wodzie gdzie sie ponęca. Sierciami które zo-
wają polny/ a drugie pompli łowiga gołębie/ si-
nogartice/ zięby/ sternadle/ y in-
małe ptaki.
40 Koscżepem abo potrzaskiem imulą sie ma-
łacy gdy kto umie piseżalkę (abo kuryk i-
to niegdzie żową) na to przyprawić/ pada-
też na to y przedni ptacy/ niektorzy też wielcy
iako są sroki/ wrony/ y in-
takowe/ gdy na-
nie niczo nasrnoży. Kuropatwy sakiem lo-
wiga abo iastrzygą lubo ptakiem in-
drapieżnym/ także y przepiórkę/ chroszczę y in-
takowi ptacy siatkami abo krogulcami mo-
50 gg być imowani. Aczko lwie wbelki ptak mo-
że być si-

je był siódmym wsiadł na nogi lubo za spie/na
ponecie/współ narychle przy tego gniaz-
dzie. Takież lepem wpełni pchał mały y owse
y szedni może być poiman. Wybadawby
miesce gdzie który rodzaj ptaków rad prze-
bawa. Strzałka lepał wpełni go ptaka sre-
dniego y wielkiego może pożyć/ iako z kuse/ z
kuku/ z proce ktho umie/ ale sie na to trzeba
ćwiczyć. Takież z rusznice nie szybko ptaka ale

y zwierze może zepdy by szybko po mietrze we-
zawoniało ognia. Zwierze zupieża małe
może łnować sieciami/ siolami/ siolami/ siolami/
kufami na to przyprawieni/ drugu też i tu-
cinami/ iako listki/ wilki. Kby pospolici si-
ciami nalepię bywaia łowiony. wrzeto
tu o nich nie chce powieść/ gdyż
to rybiciwi dobrze umieia.

Czo ma być czyniono Każdego Kwieczna.

Edzie ostatki naszy pomiesci/ iako gospodarz wsielki miet może
rychto na pamięci wsielkie roboty/ iako kthorego kwieczna przez
czasy rok maia być robione/ aby umiał to rozkazywać czoby te-
mu było tu pozysku/ żeby czeladzi nigdy nie proznowala/ A ktho
bedzie tu na krotce popisano czo w inszych wsielkich kwieczach by-
roko jest powiedziano.

Czo robic kwieczna Stycznia.

Miesiacza tego zwlaszcza w cieplych
krajach dobroc albo zlosc ziemie/wo-
dy/ powietrza y mieszcza/ na kthorym
by chcial miet folwarę/ może być obaczona
y poznana/ aczkolwie w mietnych lubo y zim-
nych krajach snadz to lepiej inedy może
być obaczono/ współ w cieplych może dwo-
ry y domy budować/ ale w zimnych tylko drze-
wo tu budowaniu rabać a gotować. Może
też tego czasu gnoy nowy gotować a stary na rola wywozić. W cieplych ziemach tego cza-
su sieia bobu/ grochu/ cieciorki/ ale w zimnych trudno może być oranie/ y owsem bylali by ro-
lo mokra nie ma być cedi tiskana ani pierwszy raz. Też w cieplych stronach mogą być winnice
gnoiony y obrzezowane/ Zasje y w zimnych nie wadzi w przysgodlach sadzić pestki brzości mo-
re/ migdalowe/ sliwowe y inze/ zwlaszcza gdzie nie zamarznie/ y drzewa też kthore kthym puszczaja
z siebie/ tego czasu mogą być sadzone/ nie bedzielezi ziemia barzo mokra. W then czas sie godzi
lgi nowe wypróbować a zerdzi do winnic albo do chmielników/ takież y drzewo tu paleniu czoby
przez czasy rok dosyć było gotować. Wsielkie theż sedy y naczynie w domu potrzebne w then
czas ma być gotowane/ zwierze a lesne łowić/ a pszoły z mieszcza na miejsce przenosić.

Czo robic miesiacza Lutego:

31

Kwieczna

Kiejeza tego tho wbytko czo w pir-
wipm napisano moze być robiono.

Wpatoż w zimnych kramach pochrze-
ba żyta młócić a tu siam na tarzynę gotho-
wać. W ziemach ciepłych moze inż być słu-
pne szejzenie w zimnych tylko płońek sadze-
nie abo szejpomy przesadzanie. Zego też krie-
jeza mogą być gnotone winnice obrzazo-
wane. także y inże drzewa nie siłodzi opra-
wiać obrzazując od zbytkow suchych/ wgsiennice gniazda z drzew zbierać/ leczby wielki mroz
był abo sileg. Moze też tedy lasy zasadzać bliżu przy domu przynosić a sadząc drzewka lesne
Wridarż też tak żolam iako y drzewkam tego czasu mogą być gothowane y wyprawiane
zwłascza w mierznych stronach/ w zimnych lepat tylko diwa wozić a okolo polowania sie obie-
rać. Z tego theż czasu bydlu domowe moze być kupowane/ zwłascza w oły ku oraniu/ wieprze
też kupować tak tu biem iako y tu chowaniu. Dany/ gesi/ kotochy/ golekic/ w ten czas porzyna
nary górety być a tak sie gotung tu nożeniu/ przeto w ten czas trzeba im gniazda gotować.
Moga też tego czasu pzoły być kupowane/ zwłascza na koniezu/ Trzeba ie też w ten czas czo
sto podkurzać y od zagniosci opatrzać/ ale wrodze ich mordować/ wsafoż to ma być rozumia-
no o ciepłych kramach/ adzle Luty tak ciepły bywa iako w zimniejszych Marzec/ bowiem tam
y ogrody sprawiać a nasienie rozsiewać/ iako iest kapusta oboia/ czosnek/ cebula/ luk/ laskhula/
kopr obony/ loboda/ sponak/ pasternak/ piotruska/ mat y inże porzyna domowe/ adz y w zimnych
stronach z tym wbytkim musi do Marcza czasem y daley cześćać. Ma też to wbytko rozumia-
no być o dwiach kriejezowych/ a nie licząc od tego nastania.

¶ Czo czynic w Marczoowych dniach.

Miesiąc tego godzi sie rola zwłascza
w mierznych stronach gdzie zbytnia
mokrość nie przeszkadzała/ ale gdzie
ziemia prędko w miare srednią między wil-
koscia y też suchoscia. Ztedy sieg żyta lub o-
zboże lare/ iako owies/ ieczmię/ grochy/ bo-
by/ pšenice też y rez iarg/ a w ciepłych stronach
tego kriejeza plewa y wyprawia a the zbo-
ża kthore siano w Stycznu abo w Lutym.

Proso też ber y manne tedy moze siać/ aczto wie niektory oracze to odhladać na inso czas.
W ten też kriejyć podnosić winne macice/ obrzazując/ sadząc też y szejpog/ a tak y w winnicach
koraż iestli ziemia bedzie sprawna mierzna suchoscia/ bowiem gdy już wina porzyna kwitnąć o-
kolo ich ruszać nie godzi sie. Ten też czas dobry test tu zbieraniu latorości tu szejpieniu/ pło-
nkie też mogą być sadzone y drugie szejpieny y owsem tego czasu wśelkie ogrody y sady czo nale-
piec moze y wycisnąć y drzewa oprawiać/ zwłascza ty które kłnu nie ruszczają/ Ogrody gno-
iem tego czasu maś opatrzać/ zagony lubo grzedy abo lechy czońić/ nasienie siać w sypkich po-
zbytkow ogrodnich wyszjen wypisanych/ iako theż sę ogorty/ kanie abo korbasz/ dynle/ ciurille/
czosnek też luk y cebula y inże. W zimnych lepat stronach w ten czas dorwio lgi wyprawiać/
wypalać/ y inże sprawy czynić/ które w kriejezach pierw napisanach są y wliczone. Zego też
czasu wina maig być przetaczanie ku długiemu chowaniu aby nie sowaśmaly/ a to czynić czasu
po adneqo ady wiatr z polnocy powiewa. Druż y też wina mgle przewarzać aby tym trwał
sie były na dluzie chowanie. Nalepiec teqó kriejeza bydlu kupować domowe/ iako w oły/ konie
w. cecy swirzech/ i. swirne y inże/ Pzoły tymogą być kupowane/ y domowe do brzo copatrzać.

¶ Czo czynic kriejeza Kwiecni:

Wszelki by sie czo Marceja omieszkalo z
w tym czo narzechy pospiechay Kwiec-
nia/ tako sprawiac role ktore byly mar-
cja wilgotne/ a suche thego czasu wtory raz
moga byc orane/ winnic kopac w then czas
nie opuszczay tez w zimnych stronach/ wi-
na tez mgle maig byc przestaczany/ w then
czas siep konopie/ cieci/ manne/ tatarke/ Za-
kiesz wina rozstawiaj/ drzewka sieczep y otopuy/ brzosknie moga byc sieczepione/ Ogrody thez y
sady w ten czas ogrodzay aby od bydla byly wolne. Zego tez kriezycza mozesz sadzic banie/ o-
gorki/ malony/ dimie y citrulle/ lakusa/ ciwila/ koboda/ marchew y inke pozyski/ thakiez y ziola
wonlatage w ten kriezycze siaz nie opuszczay/ kopay lucmerki y pasthernak dla idzema chcesli by
wiece to nie wprostlo. Zego tez kriezycza w cieplych krainach moga byc owce strzyzone/ tagmie-
ta znaczone bywaig/ w ten czas barany do owiec przylaczac/ takiez konie y osly z ich swierzob-
kami spuszczay/ Golebiam golebinięce naprawiaj/ a kotofy y gesi nasadzaj/ ryby łow/ gdzie
mozesz przoloy tez łupuy y opatrzaj.

¶ Miesiacza Maja czo ma byc czyniono/

Zego miesiacza rola kłusta na kthorey
woda dlugo stala masy sprawiac/ aby
sie inż ziola y chwasty puszcza/ wpatoy
poziomce nie okwithay abo siemiona ich sie
nie dostoiq. Suche lepal role w ten czas mo-
ga byc wtory raz orany. Zego kriezycza ma-
to nie wshytie rzeczy siane kwitay/ przeto sie
ich nie godzi barzo ruszac okolo nich oprawu-
jac/ ale maig byc w pol wiu/ chyba pšenice o-
wisy/ rez/ ieczmiony moga byc plewloay/ Palladius powiada iż tego kriezycza drzewo lu budo-
wantu moze byc rąbano gdy sie imie listem zakrywa. Winnice thego czasu w tory raz moga
byc kopany y obrzazowane od kthymch latorosli potrzebne tylko zostawiajac. W zimnych kra-
inach tego dopiro kriezycza ma byc sieczepienie/ zwlaszcza drzew rostosnych jako sa figi/ oliwa/
brzosknie/ abo z nich mech abo store starq mozesz ostrugowac/ aczkolwie Marca y Kwiecniq
moze tez to byc czyniono. Na miesieczach tez mokrych w ten czas dopiro sieq fasol/ cieci/ y in-
ke grochy. akto by przed tym nasial sioncznego grochu dla nagnolenia ziemie/ tego kriezycza
ma gi wypraczac aby tak gnil na roli/ bowiem stq bywa niemaly pożytek zlemi iakoby ig na
gnoil/ Zego tez kriezycza ogrodzi sprawuy na ktoraych by chcial siaz na iesci/ tam masy gnoie
abo piwby raz wzrpnac/ w ten tez czas sieq korriander/ rute/ hakwig/ y inke ziola maig byc
rozsadzany y mazony. Zego kriezycza maig byc trzebiony lubo klesniony woly/ konie y baran-
ki/ Owce tez w ten czas strzyz. Seru tworzye/ maslo czynic/ aczkolwie inedi nie zle/ n hakoż w
ten czas nalepiay. Zego tez kriezycza przoloy mozesz podbitac/ opatrzac/ a wodze ich ktoray sie
na konczach plastrow zalegaig masy pomordowac.

¶ Czerwca Miesiacza czo ma byc czyniono:

Kriezycza thego roley pliray oraney wshoy y raz sprawiac nie dmieszkaway/ lesne a jaro-
sle role masy thedn wykopawac drzewa wytorzeniajac/ abo wielkie obrebniac dla poschnie-
nia/ Al w zimnych stronach thego by sie Maja omieszkalo mozesz posciagnac tego krie-
zycza/ gdyz w cieplych znta ozimie inż sie dostawiaq/ laty thez moga byc sieczony tego kriez-
ycza/ iaklta y grubsi gdzie na drzewie geslo rosta trzeba przerzadzac suche abo niezdrowe obie-
raige/ aby sic potym gatezi nie samaly/ abo zdrowy owce aby sic od niezdrowego nie psowal/

lagody jako trzęsnie wisnie w miernych stronach w ten czas bywaią zbierany w ciepłych lepał wyte/ sangrel bydłu ku żywności sięć/ bob y słoneczny groch podsieć dla gnoyności ziemi/ także y owoc pomagranow y w garbki albo w iakie inie nacznie z galgami wypuszczać/ aby tham thylki owoc y wrostł iłkie bywa takowe nacznie. Z hedu theż może być szepienie obyczajem emplastrowania/ tho jest stork z pączkiem z dobrego drzewa z miazgą wyrzniętą w plonke lubo w podlephe drzewo/ miejsce iey też tylkie ile sama jest wczyniwy/ wstawiać/ a to może czynić w grusze/ w jabłoni/ w oliwie/ w figach y w lśniych drzewach które tłustą a miazgą miazgę maia. Zego theż czasu mogą być łaki siceżony polci iechże kwiat nie oschnie. Cielcy też tego krieżycza mogą być trzebieni. Spri działać a w zimnych stronach owce strzypz może. Peżoly trzeba thego czasu podbierać (lubo łazbić jako barthniczy zomą) zwłascz gdyby w hulach wiele miodu było/ w thenczas też peżoly poczyniać sie roić/ przeto przy nich trzeba strożać mieć aby nie vcieli/ hule też gotować aby ie miał w czo sadzać.

W Miesiaczu Lipcu czo ma być czyniono.

Zwłascz w gori maia być orany wtory raz/ aby trzeć jako gdzie nosi dyleżina/ W miernych stronach też y pszenie żać poczyniać/ adyż w ciepłych już po zimwiech bywa/ Łaki lesne y dąbrowne thedi mogą być sprawiane/ Na ostatku krieżycza dobrze rzępe siac y tolnik/ Nowe macice winne rano y na wieczor gdy gorąco dminie maia być okopowane y trawą obkładany. Drzewa też okolo których trawa wysiężona lubo iakie zboże iakie to na roli przydawa/ trzeba ziemią okopawać y okolo dolu obsprować/ aby od gorąca nie schneły. W miejscach też wilgotnych figi mogą być peżepiony pączkami gruski/ theż y jabłoni może szepić obyczajem emplastronia zwłascz w zimnych stronach. Jabłka też zbierać które galezi obciągają. Drzewo citrowe może być sadżono zwłascz gdy mu pomoc będzie dać na polewanie. Zego też krieżycza krowy dobrze z byłami spuszczać/ także owce z barany dla płodu/ a w ciepłych stronach może zbierać migdały.

Sirpnia krieżycza czo ma być robiono.

Srepleń od sirpu rzeżon jest/ bowiem Zego krieżycza już wbelneżycia sirpu a zimna potrzebnią thak iare jako y ogimie/ na porzątku tego rzepe siac/ zwłascz po deszczu/ także słoneczny groch w winnicach dla nagożenia ziemi/ len też zbierać a konopie w ten czas sie dostawaia/ a na koniec thego krieżycza w ciepłych krainach manna zbierać która bywa gotowa. Drzechy/ lagody y inie owoce w ten czas sie dostawaia y mogą być zbierany. Kola theż trzeć raz może być orana albo iednak już sprawiana ku osianiu na zime. W krainach zimnych listy na winnicach przerywać aby sie lagody mogły dostawać od gorącości słońca/ ale w ciepłych iechże więcej grona zasilać aby nie wysychały/ thego też czasu agrest czynić/ y owsem w ciepłych stro

ciepłych stronach gotują się tu zbieraniu wina / Może też tego czasu sejeć drzewa na em-
plastr jako wcz. Palladius / a nalepieć tego kriejczya miejsce przebadac gdzieby chciał słu-
dnu kopac / bowiem gdziekolwiek w ten czas woda najdziej / pewna rzecz jest iż tam nigdy nie
wyschnie / ale iey zawsze będzie dostatek / Kuri też w ten czas y stopy dobrze budować / a po polo-
wicy tego miesiaca może być siana kapusta y inſe takowe ziola ktorzeby chciał przez zimę na
zagonach zachować a skoro na wiosnę ich pożywać albo je przesadzać tak skoro troche odrosta

¶ W rzeſnia Miesiaca co ma być czyniono.

Srudnie / zale y przychodzi wodne che-
go kriejczya dobrze kopac / Kola stu-
ła y na ktorego woda dlugo ſtala w
ten czas ma być orana trzeci raz y oſiewana
Kole też ma być gnoiony na gorach mie-
ſcy / a w towni cięcej / zwlaſzcza na ſchodzie
kriejczya / na rolach też liptych a redzimnych
w ten czas ſieć pſenice / orkisz / a to czasu po-
godny / a w ciepłych stronach tedy ſieć len ktori zową iart / w ten czas zbierać proſa / manne /
bry / a na gorach też ſieć ktorą drugiego roku żną tegoż kriejczya. Może też tedy ſieć ſłonecz-
ny groch dla gnoienia ziemi / aby był podſieczon gdy wyroſcie / a to chować w ciepłych stro-
nach gdzie gnoiu mało maia. Zależ w zimnych stronach liſt obrwać na winie / aby ſie la-
godzi lepiej doſtawały / w ciepłych lepać już grona zbierać tu chowaniu albo tu ſuſzeniu / z ko-
rzech też bywa ſapa deſietum / y inſe picie przyprawne ku lekarſtwu ſługacze / W then też czas
zbierać owoce z drzew / zwlaſzcza doſtate / w ciepłych ſtronach tedy mać ſieć / ogrodi na zima
tu oſiewaniu ſprawiać / drugie kopać y gnoić na ſchodzie kriejczya. Na początku tego dobrze
ſadzić na zimę czosnek / kapuſt / ciwik / rzodkiew / y inſe rzeczy ktorych by chciał skoro na wio-
sne pożywać / też tedy maſ nowe łąki gotować wyprawiać a wykopywać ciernie y inſe charpe-
ci lubo chwasty doſy narównywać / z łąk też zaſarzałych mech maſ w ten czas zbierać cheze-
ſli też z nowu odnowić. Peżony też w ten czas godzi ſie podbierać / wosk czynić / miód wyſtaczać.

¶ W mieſiecu Październiku co ma być czyniono.

Październik wezwan ten kriejczy / bo-
wem w ten czas im y konopie tu prze-
dzieniu ſprawić / aczkolwie pierwsze
przed nim kriejczya trzeba około tego poczy-
nać / mogą też tedy ſrudnie być kopany y prze-
kopy około tal / a w krainach ciepłych y wol-
nych dopieć ſieć żyta / jako ſą pſenice / rzę-
żenie / orkisz y inſe / a gdzie ieſzcze wina nie
zebrano w ten czas potrzeba je zbierać / zwla-
ſzcza kto chce mieć łągodzi doſtate. Zego kriejczya gdzie ieſt ciepłe a ſuche powietrze / gdzie też
chuda a ſucha ziemia / gdzie ieſt gorzyſto tham nalepieć wino y owſem wſełkie drzewa ſadzić
niż inedi / aby deſzcze ktore na zimę albo też zimie bywaiać przeciw ſuchoci ziemi były im pomo-
cne. Zego też czasu zwlaſzcza na koſce ma być zakrywana wſełka maćieca / a zbyſnie koſce-
nie też ma być obſiekano / wſakoż gdzie twarda zima nie bywa może być tak na wierzchu zoſta-
wiana / ale gdzie gwałtowna zima bywa / trzeba wino dobrze gnoiem obwarować niżli mrozem
zardga / a będąc już ziemia w ten czas gdy wino zakrywaſ nie tak zimna y namarzła / tedy go-
leć gnoiem około maćiecy po troſie maſ obkładać / tedy nie będzie tak barzo ſzkodzić. W ten
też czas w ciepłych stronach oliwne ſadzić y wſełko ſprawiać co ku oliwnemu drzewu ſłu-
ży / Brodla też y przekopy w ten czas godzi ſie wycoſywać / gruſt iabłka y drzewa inſe ktore ſie
zimna

zimna nie boiż może szejpić y przesadzać zwłascza na miejscach ciepłych a suchych. Względem
łowe kostki/ brzościłowe/ sorbowe y sliwowe mogą być w ten czas w przegrodach sadzone a
by weszły hneć na wiosnę/ Ogrodzi też maś gnoić które chcesz na wiosnę mieć gotowe tu sianu
tego też czasu sicią czosnek/ czebule/ topi- spinat/ kuczmerke/ pasternak/ kmin/ lebiotke/ apart
kwille/ a por na wiosnę sianu w ten czas ma być przesadzany tu nasieniu iako Passadus wciąż
a trzeba go okopawać aby tym więcej głowi rośli/ od przyl theż w ten czas miod odbieray
współkę waze natężoną.

¶ Listopada krieżycza czo ma być czyniono:

Sześcizna Listopada w ciepłych kra-
inach ieste sicią psennice/ rzę/ iecz-
mień y inże żyta/ zwłascza na porzą-
tku/ a na ostatku sicią bob na ściernisku nie
zoranym/ len też y soczowice/ y owšem prze-
ten wpytet czas okolo winnic może tam być
sprawiane/ wśakoż w zimnych albo y w mie-
nych stronach to być nie może/ y owšem tego
czasu mać ić trzeba dobrze okopować y przy-
krywać/ a mgie gnoiem obkładać/ po wpytet theż ziemi w winnicy zwłascza w sfiarey/ thebi
maś gnoy roztrząsać/ okolo pniałow gnoiem obkładać/ a msto latorosli od matice przyna-
na trzy albo nadaley na tżerz sfiary od ziemi polki są smagle a stora na nich prawie zielona/

W ten też czas y szejpić iestienne maś być opatrzone dla pomarzenia zwłascza gdy iest czas
pogodny. Tego też krieżycza oliwe kiedy się poczęnie mienić zbieraig/ drzewa oliwne sadzą w cie-
płych stronach także niespuły figi/ brzościłowe y kłastany/ w zimnych może sadzić ptonki iablo-
n dwe/ grusłowe y inże drzewa lesne które by chciał przy domu mieć albo sobie z nich gaj nasa-
dzić. Wogga też tedy wielkie drzewa być przesadzane/ zwłascza z ziemią przy korzeniu zost-
wioną wieżchnie galezi obciawsi ale korzenia nie obrażając/ wśakoż gnoiem trzeba dobrze o-
blożyć. Tzego krieżycza materia na budowanie drzewiane godzi się rąbać zwłascza na scho-
dzić krieżycza. Dwie też może z samejami spuszczać/ także y toż aby tak storo na wiosnę mo-
gły się wychować/ wieprze theż thego czasu do mowe biega/ zwirz gonig y wiele ptaków wielkich
łowić może.

¶ Grudnia krieżycza czo ma być działano:

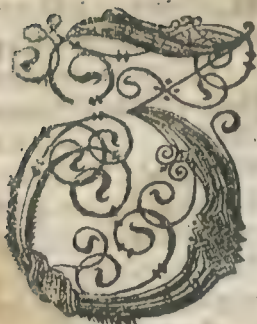
Grudzień krieżyc od grudi rzejon iest/ bowiem the-
go czasu mroz wielką siłę bierze a ziemia marznie
y gruda na niej bywa/ w ciepłych stronach thego
krieżycza się a bob ktori po zimie na wiosnę wschodzą.
Kiedy też drzewa tu budowaniu mogą czyścić być rabano
takie y drwa wojć dobrze zwłascza z motrich laso. y do
kąd ićnie przystep być nie może. Maś też gotować chrost

kośp y żerdzi na grodzienie plotow/ y przy ciapleć kose, polkości/ kłaki y skrzynt/ y wiele
iniego naczyńia w dom potrzebnego może sobie nagotować y naprawić
doma siedząc czasu zimna lubo nie pogodi/ Wśakoż kto iest rączy
może w ten czas łowić ptaki/ lpi/ zające y inne zwierzy-
ny tak sieciami iako y inakiem wyms/ y to iest
le/ em/ stopcami/ potrzaski/ siłami/ albo
iako zdzie obyczaj iest/ A w tym temu
bodzić koniec.

Zalecānie gospodarstwa wieyskiego,

Eśli kiedy przed tym chciałosc oraczstwa y żywot pra-
czowaniu poddany dal mi sie roztosiny y mily/ teraz tych kilka dni/
ktorychem w oyczynie mieszkal/ daleko od przytroski dworstich po-
stawion/ narozkosniemy y namilny być obaczylem/ milego odpo-
czynania/ poczętrego sprawowania/ y miernego roztosowania re-
ten. Bom poznal ten obyczay y sposob życia/ ktori wiele zacnych me-
żow/ o tożym na stronie rzeczy mieyskich frasunki/ sobie wybrali/
iz ma być nawisecy požądany/ gdyż w nim życie spokojne/ wolne/ pec-
liwe/ smierności przyłagione/ wieść możemy/ iz theż nie dziwnie sie
chciwosci Horaciusowej ktora miał być przy roley/ gdy w Nymue

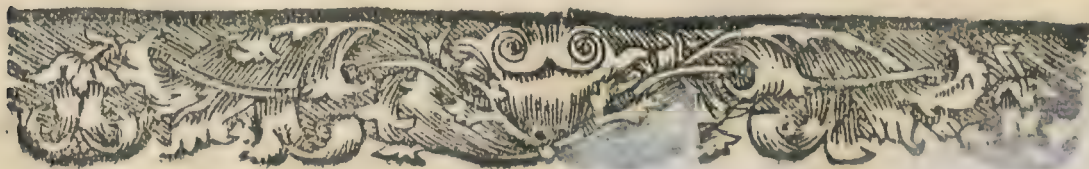
mieszkal. Sczym pise do Mecenasza.

Orus inquit, quando ego te aspiciam, vel quando licebit,

Nunc veterum libris, nunc somno & inertibus horis

Ducere sollicita iocunda obliuia vitae

Ażaisie jeśli ktora jest droga pilnować okolo cznoty y nauk/ te koniecznie/ jest iawnie być/ odfa-
dzona od zlosci/ a poczętowej błaski. Y nie mniama tak wiele od uczonych dobrze meżow o
oraczstwie piszących być chwala/ iako wiele dostojności iey y zaslugi/ ku cżłowieczemu rodza-
lu widza sie pojedac. A bych opuścił/ ktore pozylki z oraczstwa obaczamy/ bych też nie wplęzał
żyskow obficie rozlicznych/ ktorych przydawa/ iako wielka roztos y spokojno/ c jest przy roli/
iako wielkie trost osłabienie/ iako wielkie roztosowanie przyrodzone/ iako wielka cznota w tym
to życiu napydnie sie. Dosamo jest cżłowieczey naturze y wzywaniu zwlasze przydano/ ktore
wspatti potrzebny y pynności y ochedożności/ służące nam dostatecz y przyzgodza. To jest ktore
od wzburzenia mieyskich frasunkow odlozone/ iakoby z meiatiego alkierza/ inie iakoby w nie-
przespiecznościach morskich położone/ opuszeja y wzgardza. Cho odlagzone od gnych przytka-
dow przygan/ omyślny poswarki sadow y zamowet/ samo tylko okolo siebie/ y dobrym myśli
pilnie. To wzgardziny bytnie żadkowsci/ y porzuciny wśelkley części domagani/ ani zby-
tulch rzeczy żada/ ani nabytychale używa. Cho nieżemno wazac zatrudzenie ludzkie y przelo-
żeniśwa nad pospolitim cżłowiekiem/ uczynego używa prożnowania y wśelkley spokojności/
ku czemu barzo rzadko przychodzą ci ktorzy mieyskich spraw pilni/ y spodobania pospolitego
zabiegają. To jest prawdziwie philozophicy nasladuących wodzi/ w ktorim można jest takim
nosc rzec/ y swiegotac/ y dobre obyczaje latwie zagarnac. To jest dobrym/ tho mądrym/ to u-
czonym meżom/ to krolom y Cesarzom godne ćwiczenie. Cyrus on Perski krol/ od Xenophon
ta znamienicie wysławiony/ zwył sie był przechwalać/ mągcz ogrod rekoma swymi zapra-
wiony/ y drzewa porząd rozładzone. Dioclecian odlożyny klenoty Cesarstie/ pr y folwaraku
Salonie chciwoscią oraczstwa mieszkal/ iz to samo widzi sie ludzkiem używac prandziwey spo-
kojności/ y też od frasunkow bytnich odstapienta. Zenszan żywota gdyż wiele mądrych zna-
mienicie wychwalali/ wśalze ias Cicerio w oracyi ktora czynil na miejscu znatow ok retho-
wych/ wśelkich chwaly/ moim obaczaniem/ widzi sie przychodzie/ ktori oraczstwo powiada być
mistrzynią miernego życia/ pilności y sprawiedliwości/ daleko od żadliwosci odlagzone/ a poczę-
twey uczynności przyłagione. Ktora chwala nie wiem jeśli ku insemu stanowi życia mogła
być przypojona. Wiele znamienicie uczonych meżow/ aby ku wywiadowanu skrytosci philo-
zophicy y ku domyslnemu nauk dobrych wyrozumieniu/ latwie y lśhotnicy mogli pilnować/
opuszcziny miasta/ wdawali sie do folwarzow/ ku osobnemu życiu/ kedy dni w oie w wielkley spo-
kojności/ y prożnowaniu poczętym/ przemiedli. Wiele ich zasie/ przelożnościom mieyskim
przpległych/ ktore wzburzenie nawałności mieyskich/ ku trudnościom y nieprzespieczeniśwu
przyparło. Marcus Tullius/ mieyskie życie przeklada nad osobne/ y chwali thy ktorzy sie ku
rzadżemu pospolitego dobra wdali. Ale Demostenesowi y wiele innym barzo wymownym me-
żom raczeń sie widy/ żadnych wrzedow pospolitego dobra nie przypymować. Ależkolwiek theza
wymownosc Cicerona w tak wielkley wielkości panowania/ y w tak wielkim rozszerzeniu do-
stojności/ latwie swotego wyroku może bronić/ gdyż ty rzeczy tożdego/ rozumu nie pospite-
go/ cżłowieka/ mogą pobudzie y podnieść ku żądaniu chwaly y czci. Wieleciem wazac mie-
szech moc wymowny/ y rożnimo chwala. Ale zasie wiele wśilowania/ y wracz barzo wśe/ wśta-
winy sobie życie trostliwe/ bywa takiowym meżom/ y rozmaite przypadki fortun

Zaleczanie.

Ja też któremu się podobą spokojność i podwójstwo li w lica i odjęciu / męskłag-
cego przy folwarcku zalecam / którego zaleca / ktori od zale ogrodnicy / tu naukam iakoby
na zamek wnoszą może siły i tute. Aż tu też teraz gburstie / abo kopytami / abo orania / y ścię-
pienia roboty własnym potem / radzę być podopiecznym / bom nie jest z towarzystwa Serra-
now ani Cincinnatow / ktori od pluga tu senaczystu byli przyjmowani. Nie lestem starzy iako on
Scipio African / o ktorim Seneca pisze / iż męskłagcy na wygnaniu przy rzecze i internie /
swemi rektora rolę sprawował. Bo rece moje zwyciężnięcy są tu piotu mizi tu roboty gbur-
sticy. Ale zalecam życie spokojne / ktorim żywiemy przy oraczystwie / chwale sprawowanie rze-
czy oraczystych / y dowcip zasiewania y ściępienia abo sadzenia / roboty lekką / tchora ciało trocha
przećwiczyć / y potwirdzić / Chwale mierność życia / stateczność żywota / wzięcie umysłu / czo jest
prawdziwy obyczaj wprozumięcia filozofii. Bo przy nim męskłagcego nie cisnie gielł
spraw męskłagich / ani troskliwe zabawienie / nie trapi też myśli zbytnią durność wywiedzenia
też się nie wywładujemy tego czo się po wszytkim świecie dzieje. Nie bywa sen przetrwan zbyt-
mi troskami. Nie myśli też zaradliwa zaradność / ani zżęcza mienawise / zdradi bliźniemu. Nie
przypadają też warstwi złości po męskłagach / tu z tym niesłusność / ani cheż tu
ludzi rozmaitym niewłaściwościami / ktorich męskłag a zatrudzony żywot wystrzedz się nie może
Ale mile a przepięcne wspanienie ma być nad pożyteczny żywot przedane. A odpoczęnięcie
wężności statecznej pełne nad wszytki dostojności y przełożenstwa ma być wpsadzone. Ten
żywot przed tobą dusznie wpschalam / ktorego wiem częściej się okłaniać tu folwarcku iako tu
poradę / z męskłagich niełatwości y zatarzję. A kochać się barzo wpsprawowaniu folwarcku / y za-
bawiając się niciało y około ściępienia y około rozsady drzew / ktore iasie jest cziłowietowi
wężonemu y wolnemu godne ćwiczenie. Napominal bych cię tu tym sprawie życia / ty abo two-
ja maletność / abo cza / y pozwolę. A wśakoż jeśli często ty gielł męskłag / ktori z wusze-
nia bywasz obowiązany / wpsolność rosofą y wpsolność folwarcku. A tu swobodzie umy-
słu / tchorey cheż cziłagcy y odpoczęwaic / doślanie / niekiedy się wpsolność / poznaj
iżes ty niekiedy sobie żyć. A czas ten tyś o twoy być / ktori abo tu wżeniu pracy
oraczystych nałóż / abo tu dobrą nauką gi wdać / ktora jest
nawieśta ze wszech y pocziwa rosof / y ngd inśe
pożądliwśa. Wier się dobrze.

101 688

